

VESELIN LARI MIŠNIĆ

ROMAN O CETINJU
(Pobrkotine Đoka Leze)

Trilogija o prijateljstvu ljubavi
i stradanju

1997/2010/2013

(Prolog – Epilog)

Kada sam Đorđu, Đoku Lezi rekao da sam, inspirisan njegovim životom, odlučio da pišem knjigu o njemu, nije htio da povjeruje. Gledao me je začuđeno i sumnjičavo. Bojim se da to ne ispadne naopako, ne poznajem te dobro kao pisca, možda imaš dara da život pretočiš u priču. Neke priče jesu za pamćenje. Meni se čini da je moja za zaborav, ali ako ti misliš da nije, neka ti bude. Ti rizikuješ da se upustiš u nešto što je meni nepoznato, i šta god da uradiš pašće na tvoja pleća, i bez toga meni je ovog tereta koji mi je sudbina natovarila preko glave. Najbolje bi po mene bilo da te ništa nijesam ni pitao, ovako posijao si klicu radoznalosti, a to sjeme barem u mojem slučaju uvijek je do sada davalo plodove patnje. Ako baš želiš i moraš da pišeš, radi šta ti je volja, samo ako ikako možeš poštedi me i sačuvaj od mene samog. Znaš o mojem životu i više nego što treba, i više nego što iko zna, poznajem i ja tebe, nije ti bilo lako da me trpiš i podnosiš sve ove godine. Kad mene ne bude u tvojoj blizini bilo, biće ti još teže, dok se kroz priču o meni, ponovo budeš sukobljavao sa mojim tminama. Sjećanje ima zube i grize kao bijesan pas. Čuvaj se prijatelju uspomena, jer u njima nije baš sve bilo tako omamno, potaman i vrijedno pomena, a kamoli pamćenja. Šta god bilo i šta god da odlučiš, ne dozvoli da te sanjarije i maštarija prevare i zavedu, ja želim samo jedno: kakva god da je, bila lijepa ili ružna, neka istina hrani tvoju priču o meni. Da sam na tvom mjestu manuo bih se ćorava posla. Moj život je zbrka čije konce je skoro nemoguće pohvatati i dovesti u nekakav smisleniji red. Naučio sam u sve da sumnjam, ti si odlučio da je bolje vjerovati. Na gubitku ćemo biti obojica. Istina je kao i sreća, negdje između onoga za čime tragamo i onoga što nikada nećemo naći. Kažu da istina ima jedno lice, nama nedostupno i da to lice vidi samo Bog.

Pri sledećem susretu primijetio sam da se malo pokolebao.

Možda nije pametno da me pred svijetom razgolićuješ, mada mi je skoro svejedno; uostalom, piši ako imaš vremena za bacanje i ako zaista misliš da o meni i o mom životu vrijedi pisati.

U jednom od narednih razgovora, bješe sasvim odobrovoljen i nije skrivao radoznalost. Bez ustezanja mi je pričao neke dogodovštine koje su ušle u ovu knjigu, da bi, kako je vrijeme našeg druženja odmicalo, u meni nalazio sagovornika kome je mogao skoro sve povjeriti. Pričao mi je o Banju, Šarloti, Sofiji, Anastaziju. Pričao mi je o bratu, o bolesti, o pobrkotinama, o svemu.

Ovo ti moram reći, može ti svakako biti od koristi, priča koja se više puta prepričava dobija mnogo repova i daleko je od istine, kazao mi je. Reći ću ti sve što budem mogao i čega god se sjećam, ostalo ti sam dodaj, po nahodanju, upakuj i poveži. Ni ja ne mogu baš svega da se sjetim i da ti kao gotovo jelo serviram na tanjiru. Mnogo toga će ti i drugi reći o meni. Vjeruj u te priče o meni, ili ne vjeruj. Kako ti drago. Ja ne želim da budem sudija čaršijskim pričama. Znam da me ima u

njima i više nego što treba, ali da baš sve o meni lijepo i dobro govore u to nijesam siguran. Lako je tuđe ruho odjenuti na golog, nemoćnog i siromaha. Moje ime cetinjanima služi za omrazu i sumnjičavost, a istina je prepuštena poruzi. Kako ćeš se ti izboriti sa time, ja ne znam. Ja nijesam mogao i kad sam mislio da mogu. Sada je za bilo kakvu borbu i istjerivanje istine na vidjelo kasno. Davno sam ja pustio da me mutna voda nosi konačnosti. A mrak i mulj sobom svašta donose. U mulju se i zlato krije. I svaki gadluk, naravno. Budeš li me branio od svih koji me ne podnose ili o meni misle najgore, izgubićeš. Mnogo je onih koje zavist i zloba hrane. Zavidjeti meni je čista besmislica. No šta je tu je. Budeš li me napadao, izgubićeš još i više. Prije svega, moju vjeru u tebe a možda i moje prijateljstvo. Svašta sam u životu vidjeo. Ljudi se očas promijene. Ako prihvatiš ponuđeno, kajaćeš se. Ako od svega glavu okreneš, kao od neprijatnog prizora, opet ćeš se i tada kajati. To je ona svima znana vječna priča tamnog vilajeta. Samo pazi da i sam ne ogrezneš u kaljugu. Tama neistraženog i nepoznatog je moćna kao živi pijesak u koji sve dublje toneš što više pokušavaš da se spasiš i odbraniš od onoga što ti se kao istina nudi. Niko ne vidi, ni ti ne vidiš, kako je mene taj živi pijesak odavno progutao. A dobro znam, ako knjigu završiš, da ću ja, kao i uvijek do sada, ostati negdje po strani, a ti ćeš brati lovorike ako ona bude dobra i zanimljiva ljudima da je čitaju i čuju. To je sudbina svakog junaka knjige. Da živi u priči.

Ko jednom u priču uđe, u životu ga više nema.

Naravno da mi neće biti žao i kamo sreće da tako bude.

Kada je svezak mojih zapisa postao toliko obiman da sam počeo da se gubim u nagomilanom materijalu, prepoznavajući moju zbunjenost i konfuziju kao svoju ličnu pobrkotinu, Đorđe mi je na kraju sasvim povjerovao.

Uhvatio si se nemogućeg posla, prijatelju moj. Moram to da ti kažem bez uvijanja i uljepšavanja. Ako budeš pisao knjigu o meni, moraćeš i o sebi, rekao je. Budeš li sebe uveo u priču, šta ću ti ja u njoj. Po meni, veoma je zanimljivo da pisac ušeta u svoj roman. Da lagodno uđe kao u svoju kuću. Da se ni na tren ne odvađa od junaka o kojima piše. Roman će doduše uvijek biti priča o životu, koja se stalno obnavlja i nikada nije do kraja ispričana. Ko god i kako god da je neko priča. Nešto će progutati zaborav, neki dio od te priče će se namjerno prećutati, neki bitan segment pripovijesti će opet biti dotjeran ili viđen na drugačiji način.

Nijedna naša istina nema samo jedno lice.

Ostavljam ti ove krhotine moga života u amanet, one su kao svako živo biće, imaju svoje uspone i padove, a ti sada imaš moć da ih oživljavaš, ili da ih bacaš na smetlište zaborava.

Ostavljam tebi sve moje pobrkotine kao dar koji prijatelj prijatelju ostavlja, ja drugog bogatstva nemam, meni su one bile dragocjene, stavi ih u priču o meni kako znaš i umiješ.

Bez njih bi svaka priča o meni bila besmislena. One su naše zajedničko djelo. Bez njih bi i ta tvoja knjiga bila kao čovjek bez odjeće, ili kao tijelo bez kostiju. Trošićeš i sebe u ovoj priči o mojoj nemoći, ludilu, ljubavnim stranputicama, vjerovanju u nemoguće i stradanju zbog mogućeg.

Zapravo, kad se osvrnem unazad, čini mi se da nije bilo nikakvih prepreka da vodim miran i spokojan život, život bez trzavica i lomova, umrtvljen kao što je na

Cetinju sve umrtvljeno, ali jednostavno nije mi se dalo.

Možda je moj problem bio u tome što sam svaku djelimičnu istinu prihvatio kao potpunu i jedinu. Što sam vjerovao ljudima i što sam sanjao otvorenih očiju. Sanjao da mi je udijeljena moć da svijet mijenjam onako kako to niko i nikada prije mene nije radio. Na slomovratnom putu istrajavao sam do iznemoglosti, ali sam u svojoj neotuđivoj mimikriji mijenjao sve što se dalo izmijeniti. Vidjeli su to i drugi i bilo je najednom u Cetinju a kasnije bogami i šire, toliko dobrovoljaca, koji su me pratili i pokušavali da se i sami snađu i pronađu u ovoj komediji i lakrdijaštvu od života. Kako rekoh, nimalo ne čudi što je u ovoj cetinjskoj mrtvaji bilo toliko dušebrižnika koji su željeli samo jedno: da mi sami skroje i obuku ludačku košulju. Koliko je samo njih bilo koji su maštali o tome da me o svom trošku vode do Dobrote*. Nijesu htjeli da priznaju ni za živu glavu, ni sebi, a naročito ne drugima, da je i njih moj sindrom ludila uzimao pod svoje; i da su prihranjivali vlastite pobrkotine, zeru po zeru, kap po kap, kao što svaki pustinjač u svojoj oazi osame korov prihranjuje. Za onoga koji nema ništa, taj korov sve je na svijetu što ima i svo bogatstvo koje mu pripada. Ja sam, na moju veliku nesreću bio osuđen da budem slika i prilika cetinjskog pustinjača. Izgleda da je mnogo lakše pratiti tragove nerazumnih djela, zbrajati posljedice i nesreće koje su do njih dovodile očajnike, kakav sam ja čitavog svog bijednog vijeka bio.

Neko je to lijepo rekao: opasnim poduhvatima se predaju oni koji nemaju šta da izgube. Zapravo, nikada nijesam slijedio obećani put o kome smo govorili i ovog popodneva. Nešto sam ipak naučio. Prije svega, da se dobrota kao rijedak lijek dijeli u malim kapsulama. Dejstvo je ograničeno, kao i kod sreće, jer poznato je da se samo kristal i sreća brzo lome. A duša će se ionako ukaljati u začaranom krugu našeg vječitog prenemaganja i plača nad sudbinom, koja nam nije bila ni majka ni maćeha.

Ispričaću ti danas još jednu priču, a ti vidi može li i ona ući u to tvoje pisanije.

Lijenjo se pomjerio, kao čovjek koji nije imao namjeru da tako jednostavno i brzo okonča svoj popodnevni odmor.

Zablude nam neće biti od koristi, ma koliko u njih vjerovali, nastavio je nit predašnjeg razgovora, i nanovo, po ko zna koji put, pričao je o Šarloti, gušeći se u lavirintu jednog ponavljajućeg sna, za čijim ostvarenjem će čeznuti do kraja života.

Godine su prolazile i neizvjesnost oko toga da li će ova knjiga biti uopšte završena bivala je sve očiglednija. Početkom ljeta 1992. godine, poslednji put sreo sam u Cetinju Đorđa Đoka Lezu. Odmah me je pitao kako knjiga o njemu napreduje. Oči su mi blistale od radoznalosti i nestrpljenja da čuje zanimljivosti i novosti u vezi mogeg rada koji se njega ticao. Njegovoj gladnoj radoznalosti sam trebao da bacim kosku sa malo više mesa na sebi, ali morao sam i sebe da poštedim od mogućeg ispitivanja i pomalo neprijatnog osjećaja, jer se moje oklijevanje pri odgovoru na konkretno pitanje moglo i drugačije protumačiti, u najmanju ruku Leza je mogao pomisliti da ga zamajavam, i da od naše višegodišnje priče, koja treba da bude pretočena u knjigu i sačuvana od zaborava nema ništa. Dakle, prije nego je bilo šta rekao, požalio sam mu se da nemam kraj za knjigu, da se mjesecima mučim, jer jedno je stvaran život, a prenositi sliku života na papir, nešto sasvim drugo i nimalo nije lako. Dodao sam da sve što uradim čini mi se da nije

vrijedno motiva koji me goni da istrajem u pisanju. Iskren da budem, rekao sam Lezi da ne vidim kraja ovoj priči o njemu, o Cetinju, o ljudima bez kojih bi i ova nesvakidašnja saga bila sakata i obogaljena. * *U Dobroti kod Kotor se nalazi ludnica...*

Ne brini, rekao je Leza, htjeli mi to ili ne, kraj uvijek dođe.

Ako ga ti ne nadeš, naći će on tebe. Budi strpljiv i čekaj jer prijatelju moj, kraj neće čekati tebe.

Tri mjeseca posle tog razgovora Leza se utopio.

Vrata njegovog života su se zauvijek zatvorila na način dostojan njega i njegovog cjelokupnog života, a meni se kraj priče nametnuo sam po sebi. Kraj priče, ali ne i kraj knjige.

Nekoliko godina kasnije objavljena je prva verzija žitija i stradanija Đorđa Leze. Prošlo je još deset godina dok nijesam napokon shvatio da knjiga o Đoku Lezi nije završena i da se nanovo moram latiti posla. Nešto sam tokom pisanja prećutao, nešto zaboravio, nešto kasnije saznao. Knjiga je kao i čovjek, živa stvar. Ona je prije svegao rešetko koje curi na sve strane, naporosto, ne može baš sve da stane između korica, uvijek ostane da lebdi nešto mimo završene pripovijesti, neke priče iskoče iz okvira opšteg mjesta, nestanu za tren, skriju se od očiju i suda javnosti i priča ostaje okrnjena i nepotpuna. Naratotor i onaj koji se latio priče, takve propuste mora predvidjeti, mora previde i greške ispraviti i ukloniti, inače će mu priča pljunuti u lice sa gađenjem, što nije ispričana onako kakva mora da bude i kakva je uistinu i bila. Lažne priče su kao i svaka laž, kratkog vijeka. Možda će ova nova verzija zadovoljiti čitaoce, možda bi zadovoljila i samog Lezu da je može čitati, u mojem slučaju užitka, koji je trebalo da mi donese novi završetak knjige, nema. Posle Lezine smrti ostala je sjeta, ogromna praznina nakon svega, i poneka njegova misao, ili riječ, otrgnuta ko zna iz kog vremena i razgovora, koja se iznenada kao strijela zariva u tjeme, a potom, sa lakoćom prolazeći kroz tkivo miokarda, cijepa i raspolućuje srce, kida kičmenu moždinu i utrobu u čvor nerazmrsivi veže, dok se njen nevidljivi vrh ne zaustavi u onom dijelu tijela, gdje vjerujemo da se skriva čovjekova duša.

Kako vrijeme odmiče i pješčani sat odbrojava zrna svačijeg života, kao bljesak neke nove nade zaiskri na tren poneka skoro zaboravljena Lezina pobrkotina, koju je preporučivao kao lijek. Pobrkotina kao spasenje za sve koji su izgubljeni u vremenu i prostoru, izolovani, za one koji žive po svojim pravilima i ne zarezuju zemaljske zakone, kojima na kraju lijeka nema. Koliko god bilo prihranjivano sjetom, ovo sjećanje okrijepi i koprenu zaborava bar za neko vrijeme uputi ka nepoznatom prapočetku svake nedoumice.

Ponekad tako, pojavi se sjen prijatelja kojeg odavno nema, kao živa ogrne šal oko nevidljivog vrata, ovlaš nabaci kabanicu postavljenju ovčijim runom, i tada, bez riječi, kao dva zaludna zgubidana, besciljno krenemo cetinjskom pljacom u susret onima kojih takođe nema.

Obojica tada znamo da je i među nama još ponešto ostalo nedorečeno. Da se negdje u vremenu i prostoru zaturio trag one tajnovite ljepote koja bez prestanka popunjava ogromnu riznicu svekolikih i jedinstvenih cetinjskih pobrkotina.

DOLINA BOGOVA

(saga o prijateljstvu)

PRVA KNJIGA

ROMANI U PRAHU

Ovim naslovom su označeni spisi, zapisi i navodne, bolje reći, moguće bilješke profesora Banja Šaranovića. Nekoliko godina nakon njegovog samoubistva, ovi, kako ih je on naslovio ***Romani u Prahu*** pronađeni su sasvim slučajno u jednom od stanova gdje je za vrijeme svog službovanja na Cetinju boravio. Kako su se ovi zapisi obreli u posed Đorđa Leze ostala je misterija. Pri posljednjem susretu nekako mi ih je bojažljivo tutnuo u ruke. Tekst je bio obmotan u debelom, i na krajevima zamašćenom pak papiru, zalepljen širokom trakom selotejpa.

Ovo što ti dajem, činim teška srca. Čuvao sam ove spise kao zlato. Mene su liječili kad niko nije mogao lijeka da mi nađe. Nadam se da ćeš razumjeti. Molim te da još neko vrijeme i dok ti ja ne kažem ništa ne otvaraš. Ako mi se nešto u međuvremenu dogodi, jer sudbini se ne može gledati u zube, i ako priču o meni dovedeš do kraja, onda u njen sadržaj obavezno unesi i ove zapise profesora Levskog. Znam da on to ne bi želio, ali ja želim. Ako sam ja mogao toliko godina da se hranim, trujem i liječim ovim Banjovim razmišljanjima, vjerujem da ni tebi neće biti nezanimljivo da vidiš gdje sam u svojim pobrkotinama nalazio jedino utočište i odakle sam crpio snagu da sasvim ne poludim. Budeš li razumio šta je Banjo svima nama poručivao, biće dobro, ako ne budeš shvatio poruke i izvlačio pouke iz ovih zapisa, još i bolje po tebe. Ako misliš da tako treba ostavi ih u zavještanje kome god hoćeš, biblioteci, gradu, ili ih posebno štampaj, samo ih nikada ne smiješ uništiti. To je jedino što od tebe sada tražim. Da nijesam siguran da me nećeš iznevjeriti, ne bih ti ove spise nikada dao. Ni tebi ni bilo kome drugome. Ali ti znaš da tebi vjerujem više nego što u sebe i sebi vjerujem.

Zagrlio me je. Oprostio se od mene poznatim cetinjskim pozdravo sa tri brza poljupca u obraz, i kao sjen šmugnuo u neku od poprečnih ulica.

Tek poslije Lezine smrti, pročitao sam ove minijaturne ***romane u prahu*** i odlučio da ih istim redosledom kako ih je Banjo posložio, unesem kao nezaobilazan prilog o njemu, koji ne govori samo o njegovom razmišljanju o životu i smislu života, već govori mnogo i o Lezi, i svima onima koji za smislom života bezuspješno tragaju a nalaze ga ponajviše u nedorečenom, i svemu što se sluti, ali se iz nekog razloga javno i glasno ne izgovara..

Čitanje ovih zapisa Banja Šaranovića, (ako to uistinu jesu njegove misli, dakle 52 Romana u Prahu) ne preporučuje se malodušnima,

melanholičnima, depresivnima, rastrojenima, razdražljivima, i svima koji su iz bilo kojeg razloga pesimistički nastrojeni u trenutku čitanja.

Čitanje u takvim stanjima duha ovih romana u prahu može samo čitaocu da naškodi, jer neki psihoanalitičari vjeruju da je pisanje istih dovelo Banja do samoubistva.

1.

Iz velikog nereda, red je mogao stvoriti samo Gospod. A, njemu se nije žurilo. Niko nikada neće moći da nadmaši dar Stvoritelja. Jedno od njegovih djela jeste i ova priroda koja nas trpi sa naporom, kao što mi jedva podnosimo zubobolju.

Mi se pravimo kao da ništa ne primjećujemo, uporno molimo Boga da dode, a đavo nas posjećuje.

To nije zato što Gospod neće da nas udostoji svoga prisustva, pojavio bi se On, tek toliko da nas zapanji, ili uplaši, ali Bogu se ne žuri. On je možda gluv i ljudski glasovi, makar to i krici bili, do njega ne dopiru, mada Bog sve vidi. Na našu žalost, oči mu nijesu dovoljne da se osvrne na čovjekove vjekovne molitve pretočene u vapaj.

Đavo je zasigurno slijep, ali sve čuje. Kreće se kroz tamu kao sve druge aveti, zato i ne bira mjesto i čas kada će banuti. Za njega, budući slijepog, svako doba je noć. Njegovo sunce je crno i sve čovjekove čežnje i nadanja usisava kao crna rupa. Uvijek je spreman da zlo ohrabri, pogotovo tamo gdje ono počinje da se gasi i nestaje. Dodaje novu energiju i pazi da moć zla ne ugasne, jer, kad bilo gdje zlo izumire, đavolu kane suza, a đavolje suze ostavljaju pustoš veću i trajniju od zla koje je minulo.

Bogu su dovoljna nebesa, a đavolu tame nikada dosta. Čovjek u mucu priziva i jednog i drugog.

Ali samo jedan može da čuje.

A taj koji čuje, taj se i odaziva.

Prema tome, čovjekov grijeh nije što je poželio, već što je dodirnuo i ono što je dozvoljeno i ono što nije. I tu se nije zaustavio. Htio je više.

Svevišnji mu je sve dao pa i priliku da u grijehu ogrezne, crpeći snagu iz pada i poraza, za još veći pad, još veće poniženje.

Čovjek je preuzeo ulogu presuditelja samome sebi.

Bič koji ga je udarao i kidao mu kožu držao je u svojoj ruci.

Tako je počelo naše neuspjelo okajavanje grijeha.

I žed za bolom je postala neutaživa.

Iste godine kada je Đorđe Leza sa torbacom punim stvari i knjiga zauvijek napustio Komarno, i profesor Banjo Šaranović je doputovao u Cetinje. Ovaj krupni čovjek neobičnog izgleda, činilo se, brzo se uklopio u tokove života slavom ovjenčanog podlovcenskog grada.

Odakle bješe doputovao, nije se znalo. Cetinjani nikada nijesu bili opterećeni pretjeranom radoznalošću. Vjerovali su da o svemu što je bitno znaju dovoljno, čak i više nego što im je bilo potrebno. I nije bilo uobičajeno da postavljaju nepotrebna pitanja. Na kraju se svaka misterija sama od sebe otkrije i čemu žuriti. Trčati ispred vremena je besmisleno. To i vrapci znaju. Što mora da bude rečeno, samo će se kazati.

Kasnije, kada su se igrom slučaja ili sudbinskom povezanošću, životni putevi đaka Đorđa Leze i profesora izukrštali, a njihove sudbine krenule istim stazama i stranputicama, Banjo je i tada o svemu i svačemu drugom više govorio nego o sebi i svojoj prošlosti, a Đorđe Leza ga nikada nije pitao odakle je dolutao i koji su ga drumovi doveli u ovaj grad tvrđavu, koji ga je opčinio i iz kojeg više nije mogao nazad. Neke sredine najednom same od sebe postaju pustolovima sudbinske odrednice i tu se završavaju svi tragalački putevi. Cetinje je bilo, što će se ubrzo i pokazati, poslednja stanica na životnom putu profesora Banja Šranovića.

Kako bilo da bilo, Banjo se bar na početku dobro snalazio u novoj sredini. Uvijek ljubazan, vedrog duha, spreman na razgovor, sa urođenom osobinom da ma ko to bio, pažljivo i bez mrzovolje sagovornika sasluša. Lako je sklapao poznanstva, imao je za svakoga lijepu i odmjerenu riječ, onu pravu koja ima ljekovito dejstvo i koja ne zbunjuje. Znao je i da začuti, tada je lutao nekim samo njemu znanim svjetovima, i ko zna šta se sve tada vrzmalo po njegovoj pameti. Prihvatili su ga čak i oni koji će Đorđa u svim budućim vremenima uporno odbacivati i prezirati, možda ponajviše zbog toga što Banjo ničim nije pokazivao da želi da bude omiljen i prihvaćen. Jesmo to što jesmo, svako je razapet na krstu vlastite sudbine i tu se ništa ne može izmijeniti, govorio je svojim đacima profesor, i možda se baš u takvom načinu razmišljanja krila njegova očigledna potreba da se ni sa kime pretjerano ne zbližava. Đorđe Leza je bio neka savim druga i osobenija priča, čitavog života je patio od same pomisli da je prije svega svojom neuglednom pojavom izazivao odbojnost i prezir sugrađana, dok su njegove pobrkotine i postupci nailazili na osudu i nerazumijevanje.

Banjo je ubrzo po dolasku dobio mjesto redovnog profesora književnosti u čuvenoj Cetinjskoj gimnaziji. U nastavi se izdvajao originalnošću koja je zbunjivala i izazivala čuđenje kod jednih i, ponajviše nedoumicu kod svih koji su imali dodira sa školom u kojoj je predavao. Njegov govor bješe smiren i odmjeren, dovoljno jasan i svakome zanimljiv, obogaćen dosjetkama, pa su predavanja posjećivali i đaci kojima on nije držao nastavu.

Ocjena koju nastavnik daje đaku je najmanje važna, govorio je, i nikada nije istinsko mjerilo znanja. Znanje nije trenutni akt, ono je istoriski proces, trajanje, iskustvo i spoznaja i ne stiće se preko noći. Za znanje je potrebno mnogo truda strpljenja i vremena. A u mladosti svega više imamo od stpljenja i želje da učimo. Moje nije samo da naučim đake lekcije koje su programom predviđene, moje je da

ih privolim da me slušaju na način koji nije prisila i obaveza. Da želja sa saznanjem bude njihova potreba a ne moja naredba. Istina o nama kakvi jesmo ili kakvi treba da budemo, jeste ona koju u sebi nosimo, a ne to što profesor zabilježi u dnevniku. Metodologija rada koju je profesor Banjo primjenjivao bješe jedinstvena. Vješto bi prekidaio predavanja na najzanimljivijem mjestu. Poput Šeherezadine, ni njegova priča nije imala kraj.

Neprimjetno je podsticao čak da bez straha raspravljaju o najrazličitijim stvarima i temama, davao im mogućnost da otvoreno iznose svoja zapažanja, iznose stavove i mišljenja, jednom riječju, bez ikakve presije ih uvodio u unaprijed osmišljene igre sticanja novih saznanja i spoznaja, čije je konce čvrsto držao u rukama. Sa đacima je polemisao i vodio rasprave kao sa odraslima. Tražio je odgovore na neočekivana pitanja, podstrekivao maštu učenika da oslobođeni stega i odnosa profesor i učenik, sami postavljaju pitanja ili donose zaključke na zadate im teme. Čak nije htio da ocenjuje. Ne ispitujem ja zločin, govorio je, vi ste tu da postavljate pitanja i dajete odgovore isto koliko sam i ja dužan da to činim. Moj posao je da vas naučim da drugačije mislite o školi, o životu naročito. Ocjena je samo broj i ništa više, a zbrajanja i pisanje brojeva ostavimo trgovcima i domaćicama.

Kolona za ocjene iz njegovog predmeta bješe prazna do poslednjeg časa prije polugodišta, ili pred sam kraj školske godine. Tada bi profesor Banjo krenuo da proziva učenike po azbučnom redu. Ocjene bi zaključivao na sledeći način: sjeo bi u prvu klupu, a učenika kojeg je trebalo da ocijeni postavio bi na svoje mjesto za katedru. Ostavio bi otvoren dnevnik na strani na kojoj se nalazilo učenikovo ime. Gledali bi se ćuteći nekoliko trenutaka, a potom bi profesor Banjo pomalo zbunjenom đaku rekao: ocijeni sam sebe, po sopstvenom nahodanju. Ti najbolje znaš koliko si vremena utrošio na učenje i koja ti ocjena prema uloženom trudu pripada. To više nije moj posao. Ali upamti: ako budeš slušao sopstvenu savjest i ona bude vodila tvoju ruku dok upisuješ ocjenu, ti ćeš ocjenjivati mene, a ne sebe. Bilo koju ocjenu da mi dodijeliš, ona će odgovarati trudu koji sam uložio da te nečemu bitnom naučim. A učio sam vas prije svega ostalog, da sami prepoznajete i kod drugih a naročito kod sebe: istinu, pravdu, moral i poštenje. Saznanje jeste boljka koja se ne liječi i koja prija. Laž je bolest kojoj lijeka nema. Kad sebe lažete vi varate čitav svijet. Istina je prema tome vječna, a laž će joj dovijeka raditi o glavi. Ko se od vas bude istinom hranio daleko će u životu dogurati. Od laži koristi imaju samo kukavičluk, nemoć i bijeda. Istina je najvrednija tamo gdje se laž začinje. Savjest je onaj jezičak na tasu istine koji vaga ljudsko poštenje. Kako budete danas postupili, taj put će vas pratiti dovijeka. Na vama je odluka a ja sam vam samo odškrinuo vrata laži i vrata istine. Ona stoje sučelice, možete ući i na jedna i na druga. Izbor je na vama. I upamtite još samo ovo. Izbore uvijek samo mi pravimo. Niko nam tu pomoći ne može. Prije svakog koraka u nepoznato trebalo bi dobro razmisliti. Od tog kolebanja glava neće boljeti. Nepromišljenost donosi patnju i glavovolju.

Učenik bi dnevnik dohvatio kao svetinju i bez kolebanja upisao sebi ocjenu, ubijeđen da, ocenjujući sebe, ocenjuje i svog profesora. Profesor Banjo nikada ne bi pogledao koju je ocjenu učenik sebi upisao, samo bi pružio ruku, čestitao đaku

na njegovom ponašanju tokom školske godine, na uloženom trudu, poštenju i iskrenosti. Poslednji put bi učenika pogledao u oči, kao da je u njima tražio odgovor koji zbunjeni đak u tom trenutku nije imao, i to bi bilo sve.

Taj pomalo ritualni čin samoocjenjivanja bješe ključni trenutak u životu mnogih đaka, jer u tom času suočavanja sa savješću, suočavali su se sa izazovima budućeg života, sa istinom i prvim nagovještajima zrelosti. Na takav način rada kolege profesora Banja nijesu gledale blagonaklono. Pedagogija i kako su je oni zamišljali bila je u njihovoj praksi drugačije osmišljena. Postojala su pravila i tradicija u školstvu. Svaka promjena mimo propisa vodila je u nepoznato i neželjeno.

On je egzibicionista, kvari djecu, ruga se vlastitoj profesiji i ponižava ugled škole, govorili su jedni. To je nedopustivo i skandalozno, dolivali su ulje na vatru, drugi.

Profesor Banjo se nije obazirao na primjedbe od koga god da su dolazile, ostajao je miran, kao da se nijesu ticale njega. Učenici su ga obožavali, i bili neprobojni štit koji ga je bar za neko vrijeme čuvao od mrzitelja. Oni koji nijesu sudjelovali u ovom neobičnom sporu i koji su bili po strani, zaključili su: ako su djeca na pravi način obogaćena znanjem, najmanje je važno ko upisuje ocjenu u dnevnik.

Ovakav način rada profesora Banja bijaše od đaka, a naročito njihovih roditelja prihvaćen sa neskrivenim oduševljenjem.

Pritužbe na rad profesora čudaka bile su sve učestalije, njegova ležernost i neprimjereno popustljiv odnos prema učenicima, njegova nadmenost i nepristupačnost u kontaktu sa ostalim predavačima u školi, doveli su Banja na onu naoko nevidljivu osuđeničku klupu, kao optuženika čija krivica postoji, ali još nije sasvim dokazana. Netrpeljivost prema njemu je iz dana u dan bila sve veća i uočljivija.

Ne želim da se branim, a nemam razloga ni da vas napadam. Kada bi sve istine nosile isto lice nikada ne bi bilo različitosti među ljudima. Istim očima od postanja ljudi gledaju iste stvari, ali ih opet drugačije vide. Svako se suočava sa svojom savješću, šta ja drugo mogu da kažem u svoju odbranu, a pritom ne znam zašto i zbog čega treba da se branim, rekao je Banjo na sjednici vijeća nastavnika i profesora, gdje se neočekivano i na brzu ruku odlučivalo o budućoj sudbini profesora koji je svojom metodologijom rada narušavao ustaljene pedagoške principe.

Ja djecu učim kako se stiče i prenosi znanje, isto to koliko mi je poznato i vi radite, ne vidim nikakve razlike u htjenju i namjerama između mene i vas. Vi imate svoj način rada i ja to pozdravljam, i ne mijesam se u vaš posao. Ja mislim da je moj metod rada sa učenicima meni zanimljiv i njima koristan. Valjda to i jeste svrha ovog našeg posla i zanimanja. Da učimo druge i da stalno na sebi radimo. Đaci će kad tad završiti određene škole, a samo je nama pedagozima suđeno da budemo vječiti đaci. Dok se ovim poslom budemo bavili mi iz klupe izaći nećemo. Rezultati našeg rada i truda mogu se vidjeti samo u trajanju. Ne danas i ne sutra. O čemu onda mi ovdje pričamo. Koga zavaravamo, lažemo i mažemo. Obmanjujemo sami sebe. Sujeta vas gospodo kolege hrani i hrabri, sujeta i ništa drugo. Budimo

iskreni, samo vrijeme procjenjuje kvalitet našeg rada. I ova djeca koja će već sutra biti ljudi. Oni nam jedino mogu suditi. Manimo se surevnjivosti taštine. Naši putevi vode istom cilju. Energija pokreće čitav svijet, i vaš i moj i ove bezbrižne djece. Nema veće i čistije energije od one koja se hrani mladošću i koju ista ta mladost hrani. Ja želim da tu energiju prihranjujem i da je usmjeravam ka pravom putu spoznaje, a ne da mlade naraštaje trujem i koječime zamajavam. To što vi pokušavate da prikazete okrivljujući mene za nemar u radu je ogoljena demagogija na djelu. Čista zloba. Djeca su važnija od nas i naših uštogljenih načela. Pravila postoje da bi se poštovala, ali i da bi se kršila. Ništa nije konačno i unaprijed određeno. Na mladima svijet ostaje, a ne na nama koji stvaramo ta pravila. I mi smo imali svoj trenutak mladosti, sjetite se toga, gospodo, i razumjećete i mene i moje đake. U priči koja ovaj slučaj prati nema ni bunta ni destrukcije. U čemu je onda problem. Danas mene prozivate, sutra ćete djecu da krivite jer vam postavljaju pitanja kakva ne očekujete, traže odgovore koje im ne dajete. Preuzimam na sebe svaku krivicu koju vi želite toj djeci da pripisete. Moje krivice ovdje nema. Ako vi mislite da griješim ili znate više ili bolje, dokažite meni, a ne njima. Sada i ovdje. Ja sam ovakav bio i juče, i danas, i sutra se neću promijeniti, svaku kap novog saznanja koristim i korišću kao lijek za dušu, ali ne samo moju, prosvijetlite me kolege drage, naravno, ako sam nekim čudom zašao u mrčaje i tamnike neznanja. Dajte mi tu kap mudrosti za kojom tragam od kada sam pojmio da je saznanje kakvo god bilo ugrađeno u temelje trajanja. Takav dar ću sa radošću prihvatiti, ma ko da mi ga nudi.

Pitanja i odgovora više nije bilo ni sa jedne strane.

2.

Sloboda je sudbinski atribut, nužno relativna. Samo Gospod Bog uživa u blagodetima apsolutne slobode. Mi smo, poodavno, zatočenici svakojakih zavisnosti. Ne nosimo slučajno osjećanje viševjekovne krivice.

Druge vjere su hiljadu puta čistije od naše.

Samo smo mi razapeli svoga Boga.

I, neumitno se nameće pitanje: šta su potom od nas učinili nada, zaborav, vrijeme? Jurimo ka svojoj sudbini, vjerujući da čovjek može, ali ne želi da živi izvan grijeha.

Tu skoro, našao sam jedno zaboravljeno pismo; sa naprezanjem sam se prisjetio lika žene kojoj sam ga pisao, a slučaj je htio da ga nikada ne pošaljem. U jednom dijelu kraće ispovesti, zapisao sam i ovo:

Odavno više nijesam onaj kojega se ti sjećaš. Nema razloga da se pretvaramo. Tvoje pamćenje je varljivo kao i vrijeme. Htjela bi da saznaš nešto što je moja mladost zaboravila, kako bi ponovo pridobila

svoju prvobitnu, sada već izgubljenu plemenitost i sreću.

Ne možeš čak ni zamisliti kakav sam bio onda, s obzirom na to da me tada u tvom sjećanju nije bilo i da u tvojim očima nijesam imao ljudsko obličje. Moju mladost ne poznaje niko, a ja sam je odavno zaboravio jer, život i sjećanje se lako stapaju u zaborav.

Ono što je bilo nije, ono što jeste – neće ponovo biti.

U skladu sa djelima koja činimo, i putevima koje ta djela slijede, bez posrednika, stremeći pragmatičnim ciljevima, sve strepnje, sumnje i nadanja objašnjavamo logikom. A to ne vodi uvijek pravim putem do istine. Istina će se sakriti pred tragaocem, a laž će kao i izmet isplivati na površinu.

Istina je najsigurnija kada se skriva u odori laži.

Iza svega postojećeg krije se tajna, koja istovremeno poriče i upotpunjuje simultano vrijeme, odijeljeno od stvarnog vremena. Snaga iščekivanja je zatvorena u čistom slijedu događanja, koji sve nas, bez izuzetka, na svim putevima vode samo ka jednom cilju: u smrt. Danas, u ovom vremenskom tjesnacu, kada mi se čini da znam odgovore na pitanja koja su me godinama mučila i progonila, rado bih ti rekao kako napušten čovjek može pobijediti smrt, ali ti nećeš vjerovati toj priči koja budi nadu, jer i sama znaš da je smrt vječiti pobjednik, i da to nije pitanje ubjeđenja.

Jednom si rekla da se korov ne zatire, i tu smo se složili. Mi smo zaista korov ove planete. Kao i pacovi, ili bubašvabe – neuništivi, mada mnogo opasniji po svijet. Otuda varamo naš svakodnevni milje, varamo nebo, sestru varamo, brata, prijatelje. Aktivno vezujemo za pasivno, trulež za zdravlje, život za smrt. Vjerujem takođe da ćemo se i u ovome složiti: svijet je savršena manifestacija lažnog jedinstva.

Koliko god da se profesor Banjo trudio da ostane neprimijećen i po strani, izvan uobičajenih tokova života u Cetinju, to mu nije polazilo za rukom. Vjerujući da je sve rečeno, i da nema novih događanja i čuda mimo onih već poznatih, Banjo sa rezignacijom primjećuje kako godine u Cetinju brže prolaze nego dani u nekom drugom mjestu. Omrkneš kao mladić, osvaneš kao starac. Prve dvije godine življenja u ovom gradu prošle su kao dva trenutka. Iste navike, ista putanja od stana do škole, iste kafane, ista mumificirana lica, izvještačeni osmjesi lukavstva i pritvornosti, dani jednolični i po svemu nalik jedni na druge, iste priče u ponavljajućim razgovorima i vremenskim intervalima, sve poznato i mnogo puta viđeno, ništa novo da zagolica maštu, uzbudi duh, da pokrene iz učmalosti.

Nevidljivi i moćni sindrom cetinjskog ludila načinjao je profesora Banja, a da on to nije primjećivao. Isti takav nevidljivi obruč u kojem se Cetinje nalazilo od pamtivijeka stezao se oko njega, i on je, sve dublje tonući u rutinu svakodnevice,

na sasvim pogrešan način pokušavao da se iščupa iz tih čeljusti jednoličja i beznađa, koje su upomo i bez žurbe mrvile sve, i svakoga oko sebe. I prirodu i čovjeka. Banjo je vjerovao je da se svakom izazovu može oduprijeti snagom svoje volje, pameti i dobrote. Godilo mu je što su ga, kako mu se činilo, bar na početku, u svoje naoko nezanimljive i obične živote Cetinjani prihvatili iskreno i od srca.

Gospode, koliko se grešaka i loših procjena krije u našim odabirima, postupcima i pameti. Kakve nas sve stranputice vrebaju u naoko umrtvljenoj, bezopasnoj i uspavanoj slici tekućeg života. Zamke kakve život postavlja nije bilo moguće izbjeći. Na Cetinju pogotovo. Nije bilo mudro ni prepustiti se stihiji dolazećeg a bezimenog, onostranog, i zaumnog, mislio je Banjo i počinjao sve više da osjeća kako ga lagano i temeljno ubija jednoličnost profesorskog poziva, kako ga guši filozofija grešaka koje su naslijeđene ko zna od kada, književnost kao nauka izmaštanog i izmišljenog, koja ničemu nije naučila ljudski rod. Mislio je i o tome kako će ga na kraju pridaviti život usamljenika bez korijena i čvrstog porodičnog oslonca. Baš ništa nije moglo ukloniti ili makar usporiti ove razloge i uzroke njegovog propadanja.

Zašto se profesor Banjo nikada nije ženio, bješe još jedno u nizu pitanja koja će ostati bez odgovora.

O ženama se ne govori, sa njima se živi i to je dovoljno, ja sam odabrao da žena bude moj saputnik u mašti, imao je običaj da kaže, kada bi se razgovori dohvatili ove muškom rodu uvijek zahvalne teme.

Maštovite ljude u Cetinju niko nije cijenio.

Tako je oduvijek bilo.

Fantaste su za drugi svijet, a ne za ovaj u kojem se ionako tegobno živjelo.

Od mašte počinju sve bolesti glave i duše, a to su bolesti koje se ne liječe, govorili su u Cetinju, i vjerovali da je zaista tako.

Profesor Banjo nije znao kada je napravio onaj prvi pogrešni i sudbonosni korak, što ga je kroz Cetinjsko Polje poveo stranputicom u bezimeni ambis, na ubrzanom kretanju ka konačnosti i vječnosti. Činjenica je da čovjek, koliko god uman bio, vjeruje da takav korak nikada sam neće napraviti, ali ga svi prije ili kasnije bez izuzetka prave.

U želji da doskoči monotoniji i jednoličju vlastitog života, Banjo se u potpunosti okreće Cetinju a ne sebi, ne sluteći da će ova odluka doprinijeti ubrzanom putovanju u nigdinu i fatalnost.

Iznenadno interesovanje profesora Banja za Cetinje i sve ono što se u ovom gradu dešavalo od njegovog nastanka pa do najnovijih dana, Cetinjanima je samo na trenutak bilo simpatično, ali taj osjećaj se brzo ugasio, čim su pitanja postala određenija i neugodnija.

Ako želiš da upoznaš grad u kome živiš, kreni od njegovih žitelja.

Ljudi su ključ svake zagonetke.

Ovim riječima je profesor Banjo najčešće objašnjavao svoje nenadano interesovanje o svemu i svačemu, svoje postupke i neočekivana pitanja, koja su više od bilo čega zbunjivali njegove slučajne sagovornike.

Kada bi se istorija pisala po sjećanju ništa ne bismo znali o ljudskom rodu, objašnjavao je Banjo. Svako vrijeme ima svog hroničara. Možda ja, kao stranac u

ovom gradu, mogu bolje sagledati i otkriti njegove osobenosti nego oni koji su ovdje rođeni, kojima se čini sve poznato, a opet nedovoljno zanimljivo. Treba samo začepkati po površini, i oblak će se podići tamo gdje se čovjek najmanje nada, govorio je profesor Banjo, ne sluteći da će se i sam na kraju ugušiti u tom oblaku koji je baš on uskovitlao, nikada ne našavši odgovore za kojima je tragao.

Cetinje je odlučilo da profesoru Banju pokaže drugu stranu lica, a ona nije bila lijepa, ni gostoljubiva, i nije obećavala ništa dobro čovjeku čija je radoznalost išla ispred njegove pameti.

Što je više istraživao profesor Banjo je nailazio na sve veći zid ćutanja. Ono što je pripadalo davnoj prošlosti i istoriji moglo se naći zapisano i sačuvano po bibliotekama, u knjigama i hronikama minulih vremena, sadašnjost nije bila spremna da je neko preodijeva ili razgolićuje. Cetinjani nijesu odobravali profesorovo njuškanje i zavirivanje u njihove intime i tajne; pokazali su otvorenu odbojnost, koja je konačno prerasla u negodovanje, pa i mržnju prema čovjeku koji se drznuo da ih postavlja kao eksperimentalnu zamorčad pod lupu svoje besprizorne i neobjašnjive radoznalosti.

Nasleđe i obaveze prema gradu bjehu jedno, a neumjerena radoznalost nešto sasvim drugo. Ljudi su bili spremni da pričaju o koječemu, jer su znali da su tajne njihovih života, kakve god bile, beznačajne, ali tajna opstanka Cetinja kroz vjekove, morala je biti očuvana. Banjo ovu podjelu nije razumio. Njegov jedini neprijatelj od tada, pa ubuduće, nosiće jedno ime: Cetinje.

A Cetinje je bilo sve, i grad, i njegova istorija i ljudi koji su živjeli ili sada žive u njemu. Organizam koji je u isto vrijeme i bujao i venuo, koji je trajao i propadao. Živo je bilo mrtvo, mrtvo je bilo živo, bio je to jedan kipući, živahni organizam koji je kao takav opstajavao kroz sva vremena, koji se prilagođavao i suprotstavljao svakoj prijetnji, prkosio sumnjivim izazovima, mijenjao, uvijek i po svemu kao jedno biće i kao cjelina.

Ako je gospodinu profesoru dosadno, to je njegov problem. Od mnogo znanja glava zaboli, i u njoj se nešto uvrne, kvrcne, pokida se neka karika, i eto nevolje. Zbogom pameti!

U životu se ugled najteže stiće, i ništa se brže od njega ne gubi, govorili su Cetinjani.

Najžešći protivnici Banja postadoše oni koji su u početku govorili kako je profesor veoma zanimljiv, i da je baš jedan takav čovjek bio potreban Cetinju!

Kada ga slučaj uvede na vrata blještavila, čovjek nikada ne zna da li će od te svjetlosti ostati bez vida, ili će na kraju završiti trajno sa sljepilom u mračnim odajama tame i ništavila.

Vrata Cetinja bjehu okrugla, omeđena stijenama, ni na zemlji ni na nebesima, nedodirljiva, i smrtnik nije mogao pronaći ključ za njihovu bravu.

Zatvarala su se sama od sebe, iza svakog namjernika, iza svake priče. Uporni profesor Banjo to nije znao, i njegovo traganje bješe osuđeno na propast.

3.

Sve se mijenja, ali ništa ne nestaje. Svijet izumire, čovjek prije svega; samo materija opstajva: ona je živa, savršena u svakom obliku ,jer kako bi inače bila izvan vremena. Čovjek ne umije bar za trenutak da začuti, on sve mora da objašnjava.

Objašnjenje je nužno prije učinjenog djela. Jedino tada ima smisla. Svršenom činu objašnjenja nijesu neophodna.

Sudbina je naša vječita maćeha. Njo je bar sve jasno. Nama i ono što jeste – nije.

U odjeći od strijepnje i straha, ne čine se junačka djela.

Srce je gnjida u njedrima.

Glode da bi opstalo, a ne da bi bilo od pomoći. Otuda u srcu tako malo mjesta za ono što se zove ljubav.

Srce je teško oboljeli prevarant.

Dokle god je profesor Banjo boraveći na Cetinju poštovao običaje i ustaljene norme ponašanja, imao je i naklonost sugrađana; čim je iskoračio iz šablona ustaljenih pravila, dočekao ga je neprelazni zid odbojnosti, netrpeljivosti i osude.

Uzaludni bjehu pokušaji nekih viđenijih ljudi da profesora Banja nagovore da prihvati njihov savjet i da ne zabada nos tamo gdje mu nije mjesto, da se okrene stvarima koje su bitnije za život i da na kraju prevaziđe svoju urođenu odbojnost prema bilo kakvom učešću u javnom i društvenom životu Cetinjana. Da ne pljuje po onima koji ga hljbom hrane i utočište mu daju. Nije mudro izdvajati se ni po čemu. Budi ono što jesi, ali ne idi glavom kroz oblake. Uobraženost i nije odlika umnih i čestitih ljudi, govorili su. Nijesu podnosili da im neko daje savjete i postavlja pitanja na koja nema odgovora. Biblioteke su ionako prepune knjiga koje govore o Cetinju, i koje niko ne čita, profesoru Banju bi bilo mnogo pametnije da informacije traži tamo gdje ih može naći. Istorija je o Cetinju rekla svoje, i imala je šta da kaže. Njih neka ostavi na miru. Koji ga je vrag poslao u njihov grad.

Sve bješe mnogo jednostavnije, dok on nije došao.

Samo trajanje daje istinske procjene o životima ljudi. Njima nije potreban hroničar doba u kome žive. Pogotovo ne neko ko je došao sa strane i ko o Cetinju i cetinjanima tako malo zna. A da kojim slučajem ipak zna nešto više o običajima i ustaljenim normama, ne bi mu palo na pamet da trči pred rudom i postavlja nesuvisla pitanja ljudima koje ne poznaje i kojima i nije do priče.

Kako je mogao biti dobrodošao čovjek koji kao pralja prljavu vodu svoju nazovi mudrost nemilice i na sve strane prosipa oko sebe, a pri tome je još u stanju da zaviri u svačiji budžak, ne birajući one sa kojima će polemisati. Najčešće se te rasprave odvijaju na štetu mukom stečenog ugleda Cetinja. Primijećeno je, i ta pojava je sve više uzimala maha, da se đaci profesora Banja bune; ne slušaju više nikoga i ne poštuju roditelje; iznose svoje stavove, primjedbe i zapažanja, navodno to su znaci zrelosti i osamostaljivanja; govore kako je školstvo zastarjelo, da su profesori gnjavatori, da im je profesor Banjo svima otvorio oči; da ih roditelji, a

potom i sredina, kinje; da je njihova spoznaja svijeta ravna nuli; da su nesrećni zatočenici tradicije u kojoj se ne snalaze; da nemaju perspektivu koja bi ih ohrabrila i usmjerila ka cilju; da se u Cetinju godinama ništa ne dešava; da se živi od mrtvih uspomena, i stare, prastare slave ; da je zavladao opšte mrtvilo, bezvoljnost i beznađe, i da kojim slučajem nema godišnjih doba i promjena koje tada nastupaju u prirodi, ne bi se ni znalo da ovdje još ima života. Mladi su navodno ostali bez autoriteta, bez ičega čemu bi se mogli diviti. Bez motiva i bez ambicija. Neobjašnjivi bunt je hrana nove mladosti a to neće i ne može na dobro izaći. Gdje su veselja, radost, pjesma? Gdje je snaga mladosti i moć optimizma?

Pokrenuta su pitanja koja se bar na Cetinju nikada nijesu postavljala. Lavina kad krene sve pred sobom satre i uništi. Mladima je trebalo nešto da ih kanališe, smiruje. Tu gdje su rođeni, trebalo je da bujaju i sazrijevaju. Tako je bilo dok se ovaj ugursuz nije notkuda pojavio. Nekada je dovoljna i kap otrova da zatruje jezero, i tada u njemu sve pocrka, i biljke i životinje. Isto se događa i među ljudima. Nema goreg otrova od onog koju pamet zatruje. Mladu i još nedotreću pamet.

Banjo ništa nije primjećivao. Ako bi neko pri susretu okrenuo glavu od njega, kao da ga ne vidi, ako bi mu drsko zaprijetio, ili ga opsovao, pljunuo put njega, ili ga nazvao pogrdnim imenom, ako bi to bio onaj isti koji je prije samo nekoliko mjeseci prelazio sa druge strane ulice da bi se makar rukovao sa uvažanim i popularnim profesorom, on bi sebi, onako u bradu, sve te neugodnosti tumačio lošim danom, i pogrešno odabranim trenutkom u kojem se neprijatni susret dogodio. Ko zna kakvi su problemi mučili dotičnog, možda nemaština, svađa sa ženom i ukućanima, komšijom, ili nenadna bolest, ili smrt u porodici. Lične nevolje nerijetko mnoge ljudske postupke čine neobjašnjivim. Nijesu svima uvijek sve koze na broju. Ako bi reagovao i uzvratio uvredama i istom mjerom, ne bi se tada ni razlikovao od tih nesrećnika.

Imao je i on loših dana. Cetinje je takvo podneblje. Ne postoji mjesto na svijetu koje ima toliko zgusnutu koncentraciju neurastenika, ekscentrika, čudaka. Mnoge od njih Banjo je i lično upoznao. Oni ne predstavljaju opasnost po okolinu. Najgori su prema sebi. Nema im lijeka i ne tragaju za ozdravljenjem. Takvi se rode, žive i umru. Njihovo potomstvo nasljeđuje njihove osobine. To je poseban svijet. Neistražen doduše. Po svemu drugačiji oblik života. Izvan ustaljenih pravila i uobičajenih normi ponašanja. Priznao to, ili ne, profesor Banjo je takvima na neki način i sam pripadao. Ludilo je normalno, normalnost je luckasta. Cetinjsko ludilo. Kreativno ludilo. U ovom gradu drugog nema.

Na osnovu podataka nedavno objavljenih u jednom stručnom časopisu, Banjo saznaje da je Cetinje grad sa najvećim brojem samoubistava na čitavom evropskom kontinentu. Doduše ima nekih podataka da po tome prednjače gradovi iz ravnice, Subotica naprimer, ali i Ljubljana. Iz godine u godinu broj samoubica u ovim gradovima se neznatno mijenja. Otuda prema posljednjem popisu prednjači Cetinje, naredne godine će možda biti drugačije, ali zar je to važno. Podatak koji zastrašuje i zbunjuje istovremeno.

Banjo nema odgovora zašto je to tako. Niko nema odgovora I zašto baš na Cetinju. Možda ovo vječito sivilo iznutra glode ljude. Stegne neka nevidljiva muka

i očas posla se odabere put bez povratka. O smrtima i načinima umiranja na Cetinju rijetko se govori. O uzrocima još i manje. Sa smrću se živi, ne od juče i ne od danas. Šta bi život bez smrti bio. Nema takvih koji se ovakvim iracionalnim pitanjima zamajavaju. Sem profesora Banja. Ni na Cetinju smrt nije rado viđen gost, kao što nigdje i nije, ali nekako učestalije posjećuje ovo osamljeno, brdima i kamenjarom omeđeno ljudsko stanište.

Crne, zmijolike povorke ljudi što gamižu i mile ka groblju, svakodnevna su pojava na Cetinju.

Ima tu neki đavo što rije i kopa umom i dušama ovih ćutljivih ljudi, mislio je Banjo. Pisalo se i govorilo o cetinjskim samoubistvima kao o neobičnoj sociološkoj pojavi, ali nikoga ne bješe briga da se otkriju uzroci i da se tragične posledice otklone. Šta je to u Cetinju, kakva je to zla kob što tako nemilice goni ljude u smrt?

Otkako ja pamtim, a imam dovoljno godina na svojim plećima, ovdje je više ljudi umrlo od sopstvene ruke nego od tuđe ili od prirodne smrti. Cetinjani ne poštuju one koji dočekaju starost, rekao je jednom Banju neki mještatin, i odmah dodao: ti jesi profesor, ali izgleda ni sa tobom nije sve u redu. Valjda si i sam do nekih saznanja i zaključaka mogao doći. Nijesi juče došao u Cetinje. Ne mora baš sve da se kaže i sve da se objašnjava. Ko može da objasni zašto je neko digao ruku na sebe i zašto se ubio. Ajde, molim te. Nije to hir i moda. Nije ni potreba da budeš različit i drugačiji. Obrazina smrti je svima jednaka i crna je kao najcrnja noć. Nešto drugo je u pitanju. Neobjašnjivo. Jednostavno se dešava. Možda je takvo podneblje. Viša sila, šta li je. Bog jedini zna. A možda ni on ne zna. Možda je neko prokletsvo, kazna Božja, a možda nije. Ko će to znati. Ja to ne znam, niti iko u Cetinju zna. Oni koji bi mogli da ti daju odgovor, odavno su pod zemljom. Idi pa ih pitaj. Šta si se na mene okomio. Više sam ti rekao nego što sam mislio, možda ću i ja sutra završiti na grani, sa konopcem oko vrata ili sa metkom u lobanji, šta mi prije bude pri ruci i ako mi je suđeno. Čovjeku samo dođe takav čas, i tu se mnogo ne razmišlja. Hoćeš ili nećeš. Nema mnogo mogućnosti, samo dvije. Hoćeš ili nećeš. Prekipi, i sve je gotovo. Zar to nije u redu. Nema tu pameti. Kako je kod drugih i u drugim sredinama, pojma nemam. I nije me briga. Kod nas je tako. Biće i ubuduće. To je boljka koja se ne liječi. Ti nijesi odavde. Nemaš čega da se plašiš. Sem ako se tom bezimenom bolešću ne inficiraš. Sve je moguće. Vrijeme nema milosti ni prema kome. Samo nas glode i troši. Živni malo i osvrni se oko sebe prije nego bude kasno. Maniti lik nije za svakoga. Čudno me nekako gledaš, profesore. Nijesi izgleda ni tebi sve koze na broju. Mani se tuđih biga i pripazi na sebe. Ničija nije gorjela do zore. Neće ni tvoja.

4.

Slučaj rastače naše mudre planove. Sve je podređeno smanjivanju čovjekove žurbe. Date su nam sve prilike. Nismo ih iscrpli, ali one nas jesu. Isisale su nam snagu i srž.

Bunt nas okrijepljuje. Naša borba je nečija velika šansa. Naš poraz,

nečija pobjeda i radost. Pozornica na kojoj se odigrava poslednji čin, ali bez aplauza i blještave scene. Bez hepienda. Publika glumi, a gledalište je ispražnjeno. Glumimo i posmatramo, istovremeno, sami sebe. Aplaudiramo u međupauzama, kako bismo dali šansu suflerima da se priberu. Veličamo vlastita djela. Izvjesnost našeg puta je očigledna.

Strepnja nam više nije pouzdana.

Strah nas odaje, i ne uzimamo ga u zaštitu. Ne jatakujemo kod njega. Mi smo strah. Nećemo na sebe, valjda. Od sebe se ne moramo plašiti, nije nam stalo do opstanka. Ako nas ne bude, ako nikoga i ničeg ne bude, moć koja će uslediti biće beznačajna. Zemljom će vladati bilje, voda i vulkani. Kosmička pravda. Neće više biti nijedne ljudske tragedije. Svijet lišen klice razuma napokon će odahnuti. Božanski dar – onaj zbog kojeg smo klali, ubijali i uništavali, vojleli i mrzjeli, molili se vjekovima – biće naš potpuni slom i nestanak.

Ali, prije tog poslednjeg čina, treba zapušiti rupu oholosti, a to nije lako, i neće ići brzo. Sva zla nijesmo iscrpjeli.

Još poneko mora zakukati.

Zbog naše radosti.

Sve učestalije šetnje, druženje, a potom i prijateljstvo profesora Banja i novopečenog đaka cetinjske gimnazije Đoka Leze, bješe ona kap koja kod Cetinjana preliva čašu strpljenja i tolerancije.

Ako je neko lud zato što mu je Gospod oduzeo pamet, tome se ne može ni suditi ni pomoći, ali, ako se neko i pored sve pameti ponaša nerazumno i kao ludak, to ne može tek tako i nekažnjeno da prođe. Korov se mora na vrijeme ukloniti. Po svaku cijenu. Inače sve zatruje i sve uništi. Očito profesor tjera neki samo njemu znan inat, i želi da mještanima pokaže da može što god poželi i kad poželi. Samo sa jednim ciljem: da im se u lice naruga i da ih ponizi i uvrijedi.

Cetinjani porugu nikada nijesu praštali. Kažnjavali su njome druge, ali je na svoj račun nijesu prihvatili.

To bješe zakon Cetinja. Banju nije bio poznat, kao ni mnogi drugi.

5.

Putujemo iz jednog vremena u drugo, ali putovanje se nikada ne završava na mjestu sa koga smo krenuli. Svaka, pa i najmanja staza, urezuje svoje neizbrisive znake na naša tijela i lica. I kada se krug zatvori, to je uvijek umjesto nas koji smo krenuli, nepoznat čovjek, dolutao na polazište. Početak je nov, ali naredno putovanje neće, kao prethodno tako dugo trajati. I povratka do polazišta više nema.

Tamo gdje smo htjeli da stignemo, stigli smo kasno, jer tu gdje smo se zatekli, nas niko više ne očekuje.

Naše nedoumice su strašne: pobrkali smo vremena. Prošlost se preselila u budućnost, budućnost u prošlost. Sadašnjost umire u trenu, a mi našavši se u vrzinom kolu ne znamo gdje smo; i ne možemo se sjetiti kada smo živeli, prije ili poslije sadašnjosti.

Mada je sve bilo tako lijepo zamišljeno, sve se okrenulo naopačke. Košmar je postao stvarnost života, a život bolest sna. Rođenje novog života tobože je reinkarnacija umrloga.

Smrt nam dolazi kao predah, ili san koji traje nešto duže. Umiremo brzo, mladi, lijepi i zadovoljni.

Brada i nokti nam rastu još nekoliko dana, vrijeme pljune na našu nepokretnu sjenku u prašini, i krene naprijed drugom nesrećniku u pohode, da zamajava i cijedi srž života. Kada bolje razmislimo, vrijeme je živo. Čovjek je njegovo pulsirajuće srce, čim se to srce zamori i klone, uzjoguni se tijelo vremena, od bola zaurla, grunu pošasti i to traje sve dok nove žrtve, ne ulete u njegovo opako kolo pomame.

Sa posljednjim čovjekom, vrijeme kao iluzija trajanja, biće zauvijek izbrisano.

Tih dana, čim se nađu dvojica ili trojica zajedno, tema je mogla biti samo jedna. Šta sa profesorom Banjom i kako mu doskočiti. Taj ga stvarno pretjeruje, govorili su. Ima petlju... Treba ga spustiti na zemlju... Suviše je uzletio... Osilio se... Ma mi smo mu pomagali... Bruka i sramota što mu dopuštamo da nas vuče za nos i šegači se sa nama... Njeguj sirotu za svoju sramotu... Manimo se izreka, nego šta da činimo... A prihvatili smo ga kao rod rođeni... To smo i zaslužili... Zaludio je i ono Tomovo praznoglavo june... Je! mu se tako otac zvaše... Onaj mali je uz njega načisto poavetao... Gori je od njega... Sa psom govori, a ljudima ni dobar dan... Brat će ga ubiti kada se vrati... Brat mu je doktor za ludake... Tako kažu... Ide po svijetu i širi znanje... Brat mu je nabavio psa... Brat mu je nabavio štene, a pas je rastao uz njega... Ostavi mu brata na miru... Nema taj pojma šta se ovdje među nama dešava... Ma briga njega za brata i što mu ugled kalja... Meni se čini da je njegov brat davno digao ruke od njega, zašto bi mu onda nabavljao psa... Šta da se radi, Gospode pomagaj... Kida se tamo gdje je najtanje... Šta je dijete krivo, budimo realni, mali je zaveden i opčinjen ludilom ludog profesora, treba suditi onom matorom namćoru, koji je bacio čini ne samo na svoje đake već i na čitavo Cetinje... Lud čovjek banuo iz bijela svijeta, a mi ga uzdigli kao onoga na planini... Još da mu spomenik podignemo... Zamalo nijesmo... Daj, pusti šalu, treba nešto učiniti... Danima se skanjujemo... Čas hoćemo čas nećemo... I mi smo kukavice... Nikako da se dozovemo pameti i otriježnimo... Kao bunike da smo jeli... Nije lako... Jeste lako, ali kako... Treba odmah nešto preduzeti... Sjutra će biti kasno... I sada je kasno... Lako je izgubiti glavu, ali ko izgubi pamet, teško njemu... Meni ga

je baš žao... Onakva ljudina... I pamet... Došao i njemu crni petak... A živio je ovdje kao bubreg u loju... Opet ti sa izrekama... Omače mi se... Tako je to: daš čovjeku sve, a on traži još... Sve mu je bilo potaman... Eh, da sam ja bio na njegovom mjestu... Da smo bar pripazili na njega... Ko bi se nadao... I djecu nam je zatrovao i uzeo pod svoje... Ako naslednike izgubimo, izgubićemo i sebe... Mlatačima će po nama... Samo što nijesu... A i zaslužili smo... Sin onoga nesrećnika iz Zabrdā, dan prije nego što se ubio, razgovarao je sa profesorom... Sjutra će tako završiti i onaj mali sa njime... Opet ti mali; koji mali, pobogu? Mali je veći od tebe... Dvadeset ima k'o jednu... Ponavljao je nekoliko puta... Nigdje se njemu ne žuri... O kome pričaš, malome ili velikome? Ma sada o malome, trajno nesposoban čujem, da ga ni u vojsku nijesu primili..... E, tu sam te čekao: nijesu vala ni tebe... Pusti mene, znaš ti dobro ko je u vojsci Bog i batina, i koga ja imam tamo... Lako je tebi, stric ti je glavešina u vojsci... Zato sam ja i za obojicu iskopao dovoljno rovova, mrznuo bubrege po bespućima, navukao reumu... Život je prema nekome majka a prema nekome maćeha... Nemoj mi reći, ti si kao baš loše prošao u vojsci... Pa, vidiš, moglo je biti i bolje... Ja sam ti preko strica sredio dva redovna odsustva... Jesi, jesi i jedno vanredno kad mi je majka umrla... Eto vidiš i ne prenemaži se onda... Manimo ovu priču, šta ste se uhvatili zaludnih razgovora, šta sa profesorom da radimo... Ništa brate, njega je Gospod uzeo pod svoje... Njemu pomoći nema... Daleko mu lijepa kuća... Kažeš li još jednu izreku, dobićeš po nosu... Smučilo mi se tvoje pametovanje... Ma ja to onako... Prošle godine sam baš na ovom mjestu sa njime ispušio po cigaretu... A ja išao na piće... A ja ga upoznao sa ocem... Ja sam kod njega malu maturu završio... Vidi se, ne boj se... Ne rugaj se, nije ovo za šalu... Nema njemu pomoći... Nema njima dvojici spasa... Ništa brže od pameti ne iscuri... Kako samo vrijeme leti... Ko zna šta i nas sjutra čeka... Pomjeri se s mjesta!

6.

Smrad prati svaku čovjekovu stopu.

Uzalud peremo tijelo. Suština naša, utroba – sva je od đubreta.

Ako se oslobodimo đubreta, onda to više nijesmo mi. Sve što jesmo ili ćemo biti, sva naša moć, snaga i zaumnost, počiva na temeljima od đubreta.

Oduvijek je tako, i biće i ubuduće. Zato nas zemlja trpi i podnosi. Nema kvalitetnijeg đubreta od nas, kada se napokon zaustavimo da položimo račune. Ali, nama nije dosta. Nikada nas nije sasvim zadovoljio smrad naših tijela. U njega smo uvaljali dušu. Na svoju ruku, tek toliko da prkosimo Tvorcu, a on: van materije, u apsolutu, samo je odmahnuo glavom, bez čuđenja i bez osude, ostavio nas da polagano izumiremo, gušeći se novim obimnijim količinama smrada, i samo njegovom dobrotom i moći opstajemo, jer, stvoriti dobre koje

hoda i misli, ne bješe ni jednostavno ni lako.

Poštovani kolega, četiri godine ste proveli u našoj sredini. Izveli ste sa nama još jednu generaciju cetinjskih đaka. Oni Vas sigurno neće zaboraviti, kao ni mi ostali ovdje u kolektivu.

Moram Vam reći da se u ovoj školi smanjuje broj odeljenja, i Vaše radno mjesto se ukida. Ne našom voljom, već po sili zakona. Nema dovoljno đaka, nema ni mjesta za vas kao profesora.

Mi smo tu nemoćni. Vi ste stručan čovjek i dobar pedagog, i vjerujem da za Vas problema neće biti. Moj Vam je savjet da napustite Cetinje, kako biste na vrijeme u nekoj drugoj sredini našli posao.

Imaćete našu srdačnu preporuku. Hvala vam na saradnji i srećno.

Ovaj sladunjavi govor direktora škole, zapečatio je cetinjsku sudbinu profesora Banja. U početku se ponašao kao da se ništa nije dogodilo. Ali, u gradu su i vrapci znali da je profesor najuren iz škole.

A onda je i bijeda zakucala na njegova vrata. Profesoru Banju u Cetinju više nije bilo opstanka. On nije htio da se suoči sa ovom opakom izvjesnošću. Čekao je i čekao da se nešto dogodi, da se u školi predomisle, znao je da broj učenika nije opao i da je školi potreban kao predavač.

Smrtni ljudi griješe, i sve je stvar loše procjene.

Jednom je zbunjenom i zabrinutom Đorđu pokušao da objasni svoju nezavidnu situaciju.

Tačno je da u Cetinju sem tebe nemam prijatelja, rekao je, iskren da budem, nijesam ih ni tražio, da jesam, sigurno bih nekog našao, a od poznanika se ne može više očekivati. U školi me sem đaka niko nije podnosio. A đaci ne odlučuju o poslu, da se učenici pitaju, dočekao bih penziju u gimnaziji. Ovako, ni sam ne znam šta da mislim i šta da kažem. Neke nedoumice se ne mogu logikom otklanjati. Šta god bilo, pravde malo ima na ovome svijetu a istina nekako uvijek poslednja dođe do cilja. Ljudi griješe, nijesu svi naši putevi popločani dobrim namjerama, bilo bi i za tebe dobro da to upamtiš.

Kako god, trebalo je da bude sve drugačije, ali nije. Tumarao sam besciljno, od nemila do nedraga, kao u narodnoj pjesmi, trošio sebe i druge, umjesto da sam se odmah uputio ka cilju, kako god da je ime taj cilj nosio. Sada sam osuđen na lutanje i čekanje. Najmanje me ima u mojoj glavi. Umislio sam da sam postao dio ove cetinjske svakodnevice, da me prihvataju kao svoga. Izgubio sam mnogo vremena. Zamorilo me ovo istraživanje. Ne znam tačno ni šta sam tražio ni zašto sam to tražio. Iskoračio sam iz uloge koja mi je po dolasku u ovom gradu bila udijeljena i namijenjena. Moram napraviti pauzu. Radoznanost nekad čovjeku dođe glave. Meni barem nikada do sada ništa dobro nije donijela. Ili je greška do mene. Možda sam pretjerivao. Tragao za iglom u plastu sijena. Žurio kad je trebalo da sačekam i mirujem. Ništa se ne može postići preko noći. Istina se od svakog tragaoca tako vješto skriva. Kad bih samo mogao da joj neosjetno i sleđa pridem. Sve bi bilo drugačije. Jer sve što nas sputava jednom se mora razvezati i jednom mora proći. Svako čudo za tri dana. Ovo moje traje malo duže. Tako je valjda

suđeno. Sjutra ću reći sebi, bješe li to juče kad sam se zagubio u lavirintima jedne neshvatljive promašenosti. Još nije kasno da se vratim na početak. Kakav god. Da izvučem živu glavu iz čeljusti ove sveopšte otupjelosti, ovog kotla u kojem se sada kuvam i gdje sam samo ja žrtveni jarac. Živ klan, nedoklan, kao u onoj proči.

Ja vas profesore nikada neću ostaviti na cjedilu, tu sam, budem li mogao da pomognem, no i sami znate moje su moći u ovom gradu još manje od vaših, vi ste nas učili da čovjek nikada ne treba da klone i da se prepusti stihiji, borci opstaju, govorili ste. Moramo ići naprijed kakve god da su prepreke pred nama, pokušavao je da ga umiri Đorđe Leza.

Eh, moj mladiću, ne zanosi se moćima koje ne posjeduješ, obećanjima koja se ne mogu ispuniti, tek sjutra ti mogu reći šta sam danas mislio, i šta je trebalo da uradim, a do tada prepustimo se ovoj noći na volju, koraku koji posrće i koji nas nikuda neće odvesti, svi naši putevi završavaju se u ovoj cetinjskoj kružnici, i tvoja mladost koja posrće i traga za spoznajom, i moje iskustvo od kojeg koristi niko nema. Ovaj dan se ionako glupo završio.

7.

Čovjek je nekažnjeni ubica riječi. Mada i riječi dovode čovjeka do stratišta.

Otuda ushićuje mudrost visokoumnog Apolonija, koji nikada ništa nije zapisao. Sasvimje razumljivo, ako se zna da je rekao: da se sve stvari brišu s vremenom, i da je njemu dostupnije upražnjavanje tišine. Čemu onda trud oka i ruke, ako ne mogu dosegnuti misao?

Misao je kao blještavilo ljetnje jare, koju primjećujemo samo sa udaljenosti; kada joj pridemo, sve se ugasi.

Zapisana misao je vječiti zatočenik papira.

Samo je čovjeku data želja da sve što posjeduje vidi smješteno u lance. Zato je bolja riječ bez okova. Ziva i pitka kao planinski izvor, brza kao voda što se gubi u šuškoru i šuplinama zemlje.

Mještani su likovali... Našla krpa zakrpu... Dva ludaka u ovalikom gradu, i nije mnogo... Tri ludaka, tri, psa si zaboravio... Vama je stalo do sprdnje, a treba svi da se zabrinemo...Zašto ne ode?... Kuda da ode?... Bilo kuda... Ja bih znao kuda... Gdje će onakav... Ni u ludnicu ga ne bi primili... Možda bi kad bi imao neko da ga povede... Mogao bi ga Leza odvesti... Neće on zbog sebe, strpali bi ih tamo obojicu... Gdje će djecu u ludnicu, pobogu... I zbilja, odakle bješe došao onaj mali... Odakle i njegov brat... Ja sam mislio da mu je brat odavde... Znam mu brata... Brat mu je rastao ovdje, a on tamo... Majka im je bila iz Cetinja... Otac nije... To je prevagnulo... Ni tamo, ni ovamo... Teško je živjeti u rascjepu... Smrde ko' tvorovi... Kad bi se bar okupali... Jadna im majka... Te su sve prebrinule... Teško njima sa njima... Ni nama neće biti lako... Svanuće novi dan... Možda će i njemu biti bolje... Hoće malo sjutra, kada je ikome kod nas bilo bolje... Valjda će

biti... Samo se ti nadaj...Snila baba...

8.

Pola vijeka utrošimo u upoznavanju i sticanju sposobnosti da razlikujemo dobro od zla, a druga polovina prođe nam u otkrivanju istine u onome što nije ni dobro ni zlo. Pamtimo ono što bismo morali zaboraviti, a zaboravljamo što bismo morali upamtiti.

Um ne želi da u sjećanju zadrži ono što je bilo. Potvrđuje to što već jeste. Ono što će se desiti pripisujemo providenju. Kad bi ostajali otisci misli, ova planeta bi bila jedna neponovljiva rezbarija. Možda su se u neko minulo doba, na početku stvaranja svijeta, kad sve bješe ravan, misli prvih ljudi urezivale u zemlju, stvarajući kratere, kanjone i uvale. Dubinom i opsegom misli, dosegalo se do dubine voda, i do ledom zatočenih vrhova planina. Gdje misli nije bilo, ostajala je ravan, sjetna i obesmišljena svojim jednoličjem.

Tamo je dan dugo trajao, ali su sjenke brzo umirale.

Kako ravnica bješe grobnica sjenki, ljudi su bježali ka vodi, ili ka brdima.

Činilo im se da će tako nadmudriti vrijeme.

Misterija je kako se neki putevi i sudbine ukrštaju, a kasnije, kada se sve samo nastavlja, učesnici tih zajedničkih događaja i ne stignu da se upitaju šta je to što ih je natjeralo da nastave kretanje do kraja. Možda nije dovoljno samo reći: slučaj je tako htio. Uvijek i nanovo postavlja se isto pitanje: šta bi se dogodilo da se krenulo pet minuta prije ili pet minuta kasnije. Časovnici čovjekovog života izgleda imaju samo njima znano vrijeme, i tu naše namjere i htjenja nemaju nikakvog uticaja.

Možda je profesor Banjo prihvatio mladog Lezu samo zato što njega niko drugi nije htio da vidi u svojoj blizini. Mora da je ovakva pretpostavka pogrešna, jer bi se ona mogla primijeniti i u obmutom slučaju. Ako zanemarimo godine kao prepreku među ljudima različitih generacija, dva odbačena čovjeka, koliko god bili različiti i po godinama i po zrelosti, u gradu kao što je Cetinje, sigurno su se morala sresti.

Zrelost će uvijek biti zdrava hrana i plodno tle za bujanje mladosti. Mladi Leza je znao da će u njegovom životnom kalendaru još mnogo vremena morati da protutnji, dok se istina kakva god bila sasvim ne razotkrije, i povede ga putevima po kojima će ići sam i bez pomoći novostečenog prijatelja. Banjo je bio putnik usamljenik, zamoren od jednoličnosti tog predugog putovanja od nemanja do ničega; prihvatio je slučajnog saputnika kao sebi ravnog, sa željom da to druženje u pokretu, ma gdje i ma kako se završilo, bude korisno za obojicu.

Leza je to znao i njegova zahvalnost bješe bezgranična.

U Banju je imao oca, brata i prijatelja; imao je sve što mu bijaše potrebno i bez čega bješe ostao. Dan u kome su dva buduća prijatelja započela razgovor, nijedan

nije upamtio. Putevi koji su ih spojili i jednog i drugog su vodili u neizvjesnost. Svega je manjkalo sem potrebe da slobodno vrijeme troše zajedno u šetnjama i beskrajnim razgovorima.

Suštinska pitanja su uslijedila mnogo kasnije.

9.

Oholost nijesmo naslijedili, mi smo je izumili, i njeguemo je dok se ne osili, i postane nešto sasvim drugo, nešto zasljepljujuće, što će se hraniti gramzivošću i svirepošću, i, na kraju, otrgnuti se kontroli.

Tako će naša zavisnost postajati sve određenija, dok ne klonemo, priznajući poraz uljezu koji nas je, poput nečastivog, zaposjeo.

1 gle čuda: mi koji smo se uživali u ulogu gospodara, postali smo sluge te iste oholosti, koja nam u početku bješe oruđe, i najednom se tu na naše oči pretvara u oružje sa svrhom da uništi sve što smo zaumili i dodirnuli, pa i ono što nam ni po čemu nije bilo blisko i nije preipadalo. Destrukcija ubija sanjarije a povratne putanje nema.

Cetinje okružuju kamenite planine boje magle. Niko nije u stanju da odredi mjesto gdje magla prestaje, a gdje se planine od nje odvajaju. Ovaj spoj sivila osim vjetra i noći, ništa ne može razdvojiti. Planine bučno dišu, ispuštaju vjetrove koji se bez prestanka bore sa oblacima što se gnijezde i prave pologe na njihovim vrhovima. U ovoj borbi nema pobjednika. Nekad su to vjetrovi, nekad oblaci. Odraz borbe se potom, kao rezbarija danima može sagledavati na licima stanovnika Cetinja, koji nijesu svjesni da nose njene tragove. Tih dana, a ima ih mnogo u godini, sjeta i pustoš se uvlače u svaku poru, u svaki damar tijela, krv se zgruša i sve nakane se svode na nemušte pokušaje zaborava i praznih maštarenja. Kretnje ljudi su usporene. Povremeno, kada planinama dosadi čamovanje, one naprave korak dva prema Cetinju, da se naklone i vide šta ljudi rade. Tada se vazduh prorijedi, teže se diše, ljudi bježe u podrume, zatamnjena mjesta, loveći ostatke hladovine i svježine. Žitelji grada sa boljim pamćenjem tvrde kako se planinski obruč steže oko Cetinja, i da se to više sluti nego što se golim okom vidi. Oko je oduvijek bilo slijepo za istinu, i zato stanovnici Cetinja od rane mladosti počinju da osjećaju prisustvo tjeskobe, koja se neprimjetno i uporno širi bićem, brzinom primicanja planinskog obruča i negdje, u nekoj nevidljivoj tački susretanja, kada se dodirnu čovjekova samoća i planina, duša i materija, u čovjeku nešto jednostavno prepukne, pokidaju se veze koje su robovale zakonima zemljine teže, i svim ostalim zakonima, nemoć zamrači svako gledanje u novi dan i u budućnost, a besmisao života se oglasi zvjerinim krikom, tada se obično posegne za konopcem, za stablom sa čvrstim granama. Nema više nade, ni novih izazova. Nema se kud dalje. Ni u sebi ni izvan sebe. Stiglo se do kraja svih putovanja. Ili je istina da svaki kraj u stvari je samo začetak neke nove priče. Možda kraj života kao takav i ne postoji. I nije kraj svega što jesmo bili. Zbilja je besmisleno da se tako u

trenu uništi i izbriše sve čovjekovo. Sve što jednom jesmo bili.

Smrt vješanjem je česta pojava, a staza obješenih proteže se od manastira do ljetnje pozornice u polukrugu, blago vijugava kao mjesečev kapak, i mami kolebljivce. Vjeruje se da odvajkada ova staza čuva Cetinje od osvajačkog pohoda planina, jer brda na odstojanju jedino mogu da zadrže lebdjeća tijela obješenih. Isplaženi jezici i iskolačene oči nijesu okrenuti gradu i ljudima, već planinama, i ta svojevrsna poruga spašava ono malo preostalih žitelja od nestanka i potpune propasti. Mještani misle da je sreća što ova neobjašnjiva tjeskoba nikada ne jenjava, a slobodnih mjesta u aleji obješenih ima dovoljno i za buduće generacije. Odabir, ko će se i kada u nebo preseliti, vrši nekakva značajnija sila, izvan čovjekovih skučenih moći.

Legenda kaže da je ovdje među brdima, gdje se Cetinje ugnijezilo, baš tu je nekada bila Dolina Bogova. Potom su odnekud došli ljudi, i Bogovi su ih prihvatili kao sebi ravne. Vremenom su se toliko izmiješali da više niko nije mogao da razluči: ko su bogovi, a ko ljudi. Bogovima nije bilo stalo da ih prepoznaju, a ljudima je bilo dovoljno što su bili ravni bogovima. Tako je ova zajednica odolijevala prolaznosti, i prkosila mnogobrojnim upadima tuđina i osvajača, naletima zala i svekolike pošasti koja je dolazila izvan ovog omeđenog prostora. Ovo mjesto bješe začarano, i iz njega niko nije mogao pobjeći: ni bogovi, ni ljudi. Za bogove, iako su se svojevrijem odrekli besmrtnosti zarad drigih ugođaja bližih i svojstvenijih ljudima, vrijeme nije imalo značaja, a ljudi se navikoše na izolaciju, i bilo im je svejedno. Bogovi se vremenom nijesu mogli ni po čemu prepoznati, primali su osobine ljudi, a ljudi su ponešto uzimali od bogova, i tako se s vremenom utonulo u prosječnost, zaborav, u legendarnu tjeskobu. Ko prvi bude zauvijek napustio ovu kotlinu, vjerovalo se, oslobodiće i grad i stanovnike viševjekovne začaranosti. Šta će se tada dogoditi i šta će se time dobiti nije se znalo, ali su svi iščekivali taj trenutak i onoga ko će preuzeti na sebe rizik da promijeni ono što je sudbinom zacrtano. Vjerujući da će se proročanstvo jednom ispuniti, iz Cetinja su mnogi pokušavali da pobjegnu, ali nije bilo podataka da je nekome to i uspjelo. Tijelo je bježalo ali je duh ostajao zatočenik podneblja gdje se i začeo.

Banjo vjeruje da je sve što je rečeno u ovoj priči istinito, i da se zemaljskim putevima nikuda ne odlazi, a Božje čovjek ne može pratiti, oni su u nedodirivom, može o njima samo sanjariti i maštati, a i to je, poznato je, mnogima uskraćeno.

Milost Božija ne dodiruje svakoga na ovom svijetu. I nebo i Svevišnji imaju svoje miljenike. Banja je očigledno ta milost davno mimoišla, zato su njegovi putevi bili nepredvidivi a staze neprohodne. Uglavnom, gdje god da je krenuo, vrebali su ga novi sunovrati. I, koliko to čovjek može da se srozava, gdje su granice ljudskog pada, bijede i nemoći, to niko nikada nije mogao da kaže. Kada bijeda nadvlada dostojanstvo življenja, sve postaje besmisleno. Banjo je znao da od te bolesti nema lijeka, pa ipak se nije predavao. Nije odustajao i kad su mu prijetili, i kada su ga odbacivali, darivali prezrenjem. Kretao se bridom oštrice po inerciji, nošem vjetrovima slučajnosti, dok je tragao za plamsajima suštastva, plamsajima obezimenjenim na Cetinju, a tamo odakle je on došao, i na nekim drugim mjestima gdje nije dugo ostajao, znao je, tamo neki nepoznati ljudi, ni

nalik bogovima, ni njemu tragaocu ljeporečivom, to neizrecivo nazivaju ljubavlju.

Takođe je znao da kretanje, makar puzao i pritom molio i prosio, da je svako pomjeranje kroz prostor i vrijeme pouzdan znak da živi, da nije utvara, da ga ima i da postoji.

10.

Tegobna izvesnost je zauzela mjesto nadanju. Uspomene na koje smo bili tako ponosni blijede, i sve su manje dio našeg minulog života. Postajemo podanici zlih sila za koje smo vjerovali da su plod nečije ružne mašte.

Iz tog kovitlaca više ne uspijevamo izaći, i tada kao bogalji, batrgamo se i pokušavamo da skinemo čini koje su izazvale našu nakaznost.

Da se ne bi posumnjalo u iskrenost ovog preobraćanja, prije nego što se sasvim pomirimo sa novom sudbinskom ulogom, uklanjamo sa sebe dronjke što su izazvali osudu i prezir.

Osmijehom koji neće biti dijete grimase, bezuspješno ćemo pokušavati da povratimo pokidane veze sa ljudima što su nas nekada poštovali i voljeli. Činićemo sve ne bi li došli do stanja koje smo sa takvom lakoćom, a potom i prezrenjem odbacili.

Krug našeg života će se zatvoriti sam od sebe.

Omča će biti povučena nevidljivom rukom Tvorca, kad mu dozlogrde naša prenemaganja i jadicovke. No, možda će, i prije tog samilosnog čina, mnogi od nas biti mrtvi, a oni koji ostanu da prkose iluziji trajanja, ostavljajući paučinastu nit života potomcima, a ovi će naslijediti naše muke i strahove, naša kolebanja i sumnje, naše jedva zaliječene bolesti. I njih će, kao i nas što je, štititi snaga vatre i mraka, a svjetlost će i za to buduće vrijeme biti paravan, koji neće moći da sakrije golotinju, sumnju i prazninu.

Evo, i danas, i juče je tako bilo, i sutra će biti, isto vrzino kolo, iste klovnovske igre.

Od kada je postao radoznali, mada neprihvaćeni hroničar grada u kojem je živio, više igrom slučaja nego svojom voljom, prekopavajući po ogromnoj arhivskoj građi i onoj drugoj koja nije imala pouzdanost dokumenata, Banjo je sa čuđenjem otkrivao da u Cetinju nikada nije bilo velikih tajni. Nije mogao pronaći bilo kakve misterije i neobičnosti vezane za prošla, niti za ova najskorija vremena. Istine su bile čiste, blistave i ogoljene. Svima i svakome dostupne.

Tamo gdje nema potrebe za skrivanjem, ni tajna ne može da opstane, nametnuo se Banju jedini smisleniji zaključak. Uostalom, postoji i logično, mada pomalo i

surovo objašnjenje ove pojave: zašto bi neko vodio brigu o drugome ako ne brine o sebi? Sve ono što negira postojeće stanje, u isto vrijeme ga i pospješuje. Ma gdje to vodilo. Budućnost se hrani ostacima prošlosti, progres traži potporu u statičnosti, srčanost guta prvu najezdu straha.

Slučaj je ispred onoga što nazivamo sudbinom.

Sve što je čovjek stvarao imalo je cijenu i žrtve.

Zlo nema poznanike ni prijatelje.

Ono je osuđeno na vječitu usamljenost. Istina o njemu je konačna i zauvijek ispisana.

Cetinjani ništa ne mrze toliko, koliko mrze svoje rođenje. U onom izvornom smislu mržnja je davno izumrla. Mnoga predanja govore da se na ovim prostorima nikada nije mrzjelo. Zavisti i ljubomore je bilo u izobilju. Kao što postoji svuda gdje su ljudi klicu postojanja zametnuli. Ne mogu se baš sve ljudske slabosti iskorijeniti. Jedno je bilo biti omražen, a nešto sasvim drugo biti mrzitelj.

Gdje nema dovoljno ljubavi, ni mržnja ne može opstati.

Pobjeđuje se lakše kada protivnika cijeniš i poštuješ. Zato je neprijatelj poštovan više od prijatelja, otuda je u prošlosti bilo onoliko pobjeda. Mržnja pomuti i zaslijepi razum. Velike narode je mržnja uništila a ne nemoć i nepobjediva sila napadača. Mržnja je stepenište kojim se zlu primičemo, a zlo je neiskorjenjivo šta god radili u želji da mu doskočimo, mislio je Banjo .

Kad sve uništi, zlo najposlije pojede sebe.

Opstali su samo narodi koji su od zla bježali.

Cetinje se nikada nije zlom hranilo, niti mržnjom opijalo. Sve ostalo što se događalo, i nameti i vilajeti su se mogli podnijeti, i moglo im se na rep stati.

Cetinje nema rijeku. Nekada je tekla istegnutim cetinjskim poljem, presijecajući grad na dva djela, kao nož jabuku, potom joj je dosadilo viševijekovno okolno sivilo. Ili nešto sasvim drugo. Neko je možda nesmotreno bacio kamen na rijeku, pio iz njenog korita kada nije bio žedan, i to je bilo dovoljno da se duša rijeke uvrijedi. Jednostavno je jednog jutra korito osvanulo prazno, a voda nestala i pobjegla u kamenjar. U Donjem Polju još uvijek postoji otvor kroz koji je voda otekla. Nestanak rijeke kao da niko nije primijetio, niti je nekoga zabrinulo i zbunilo prazno korito, otuda i nema zapisa o tom neobičnom događaju. Čega nema bez toga se može. Da je bila, svjedoči pusto korito koje se ispuni kada dodju jesenje povodnje, korito se nekako zaljulja kao kolijevka rijeke koje nema, i to korito koje pregrađuju mostićima, pune otpadom i koječime, kao da odolijeva vremenu i svekolikim promjenama. Cetinje samo obilne kiše umivaju. Kamen je mokr i kada sunce priprži, ne dozvoljava toploti da ga zagrije, čuva vlagu i memlu do nove najzde kiše. Među Cetinjanima se može čuti priča kako temelji grada leže nad vodom, da su ponornice dušnici pomoću kojih voda diše i iznad sebe prati svako čovjekovo kretanje. Jednom će vodena neman, kad dođe sudnji čas, sve progutati. Ostaće baruština, ili će vodeni masivi otcijepiti ovaj dio zemlje i sve odnijeti u nedodiju netaknuto, kao potop Nojevu barku.

Dok se ovo predskazanje obistini, narod u Cetinju strpljivo, i bez uzbuđenja, vjekovima čeka.

Smrt od elementarnih nepogoda ili od neke nepredvidive kataklizme, gdje neće

biti izuzetaka, već će svi stradati, biće melem za dušu, i nagrada za strpljenje.

Smrt izjednačava sve ljude i uklanja sve nepravde.

Vjerovatno je to i razlog što je u Cetinju samoubistvo manje iznenađenje od obične smrti. U Cetinju nikada niko za samoubicu nije tvrdio da je kukavica, ili slabić da je, niti da je nesrećnik bio nemoćan da se suoči i nosi sa surovošću života, pa je u nemoći digao ruku na sebe. Samoubistvo bješe potpun i potvrđen čin hrabrosti. Kad već nema ko da te ubije, a do života ti nije stalo, dokaži da nijesi slabić, presudi sebi i učini to sam. Ova misao je kao nekakva rezervna varijanta urezana u podsvijest svakog stanovnika u Cetinju. Ona predstavlja nepisani zakon koji se nikada ne mijenja.

11.

Na stratište ogoljelih iluzija nagomilavaju se razlozi koji opravdavaju čovjekovo stalno posrtanje. Ili potrebu za posrtanjem, svejedno je.

Kontrast između raskoši i dolazeće bijede, suviše je uočljiv. Polarizacija nije moguća. Ako je doista istina da se ništa brže ne zaboravlja od prošlosti, i da se ništa ne ponavlja sa takvom upornošću kao prošlost, onda se naše slutnje, naši pogledi na svijet, sve u šta smo slijepo vjerovali, sve nas upućuje povratku ka ništavilu. Koliko god da posrćemo i upadamo u zamke, pa i one koje sami sebi postavljamo iz ko zna kakvih pobuda, više po inerciji i navici da sebi život dodatno zagorčamo, ni tada nakon povremenih bolnih otrežnjenja pouke ne umijemo izvući, niti imamo snage da se odbranimo od onoga što nas jede iznutra i goni stranputici.

Suočimo se sa istinom.

Mi iz prošlosti nijesmo iskoráčali.

Dajemo različita imena istim stvarima i pojavama, da bismo zavarali strijepnju i podmitili strah.

Pobjednici su uvijek slavljani, ma ko da su bili. Zato je lakše razumjeti zašto se sa istom pritvornošću obraćamo i dobročinitelju i zločincu.

U izrazima podaništva uporniji smo ako zlo pobijedi.

Ono je dugovječnije, bliže je istini.

Dobro je kategorija slutnje, aksiom nade i neutažive želje, koja svoje stanište čuva u neostvarivom i onome što se ne može nikada dosegnuti.. Zlo nikada ne bješe dovoljno izvrgnuto poruzi.

Osudi, možda.

A dobro, šta god sa njime radili, oduvijek je bilo i ostalo plodan

poligon za rugalište.

Kad se čovjek nađe u klopci, kada se izgubi i poslednja realna mogućnost da se nekako izađe iz beznađa, kad sve lađe potonu na kopnu i prije porinuća, a volja počne da se tanji, samo čudo, i vjera u čudo, mogu otkriti izlaze iz ništavila, koje je nesrećnika dovelo do ambisa pustoši, samo što taj i takav čovjek odavno u čuda ne vjeruje, on, u stvari nikome ne veruje, a ako već mora u nešto, ili nekome da vjeruje, ako mu je to u krvi i u nasleđe dato, ipak će svoju vjeru prikloniti onome koga je zbog nečega sam odabrao. Njegov izbor u tom slučaju je neprikosnoven, i tu nedoumice nema. A gdje dileme nema, nema ni neočekivanih rezultata, ni prilike da se dođe do rezultata; a gdje se mogućnost ne ukaže, do cilja se ne može doći.

To je već začarani krug, u kojem se vrtiš kao štene za svojim repom. Od te uporne vrtoglavice proradi čir u utrobi, zagriže opaka bolest besciljnosti. Tumaranje od besmisla do besmisla. I ništa više nije sveto pod kapom nebeskom. U životu se održavaš vještačkim putem, prihranjuješ slabost egoizmom, diviš se, i ničice padaš pred svakom svojom glupošću. Kad se samoljublje istroši, onda beri kožu na šiljak; zapečatio si svoju sudbinu. Odbačen si kao trula krpa. Odvojio si se od sebe. Raspolutio na djelove koje više ne možeš sastaviti.

Osjećaš da te niko ne traži i da nema valjanog razloga da se i dalje skrivaš, a ako se bez razloga skrivaš, razgolićen si kao mlada breza na vjetrometini; a čim se nađeš na udaru vjetra, služiš jedino kao nepouzdan znak ili meta.

Bio breza, ili bio čovjek breza, svejedno je, zapišavaju te noću pijanci i psi, danju ti ljušte koru, od nje spravljaaju čajeve da liječe svoje opake bolesti, prave šampone od kojih se rascvjetava ogoljelo tjeme, a korijen bez stabla i lišća umjesto busena kose, niče iz lobanje nekog zaboravjenog pretka; kidaju prstoliko granje da prave metle, i ne primjećuju da ti već odavno ne ličiš na svježe, razbuđeno i napupjelo brezovo stablo; ti si trula srž koja se vješto prikriva u crvotočnim godovima prevrtljive zbilje. Ti si niko i ništa i zato ti niko ništa ne može. Tvoja gordost je svedena na bijedno tavorenje.

Pretke si ovdje u neplodnu zemlju posijao, a ne oni tebe. Dovoljno je što ti o njima sve znaš, ali te istorije njihovih života ne interesuju. Zanimljivije su besciljne igre na sreću. Kupuješ loto papiriće koji će ti izmijeniti sudbinu, tikete zgubidana slažeš i čuvaš za neko novo izvlačenje, u kvadratićima upisuješ datume rođenja poznanika, prijatelja, očekuješ godinama glavni zgoditak, dok ti brojke izvučene iz bubnja paraju utrobu, jer nigdje nema tvoje dobitne i životne kombinacije. No ti se ne predaješ, još uvijek si tu; postoji nada da te ponovo vrate u bubanj, nada kojom su te, kao i sve druge budale, nagradili čim si ugledao svijet. Nije ta priča naše promašenosti od juče, govorio je u dahu i nadahnuto profesor Banjo, jedinom slušaocu kojeg je imao, mlađanom Đorđu, a ovaj se hranio njegovim mislima kao bokorno drvo jutarnjom rosom, i rastao do nemjerljivosti, naočigled mnoštvu zavidljivaca.

Otkada se dijete, budući čovjek prvi put javio plačem a vješta ruka babice isjekla pupčanik koji ga je svojski gušio oko vrata, plač je postao njegov pratilac do onog poslednjeg stepenika što vodi ništavilu. I nema izuzetaka, niti pravičnijih

podjela onoga što se nasleđuje i dobija kao zgoditak i dar neobjašnjivog. Nema ničega što nije jednom bilo i već negdje viđeno. Odjeća patnje može biti skrojena kako mu god bilo drago, ali onaj ko je bude nosio golotinju svoje duše njome skriti sigurno neće. To je sudbina čovjekova, data samo u traganju za odgovorom na jedno jedino pitanje, a ono glasi od postanja pa završetak : zašto ništavilo nosi prevagu nad svime što čovjek u životu stvara.

To je i razlog zašto ja tebi, mladi moj prijatelju sve ovo ovako bez uljepšavanja i okolišenja govorim. Najteže nam pada suočenje sa istinom. Istina nikada nema dva lica. Laž, naprotiv, ima i lice i naličje i još u rezervi ih ima koliko joj treba. Zato upamti sada, pa dok te pamćenje bude služilo i iskušavalo, da je ništavilo. Ovo o kojem govorim, koliko moje, toliko i tvoje pribježište.

Pupčanik o kome sam ti maloprije govorio, i tebe je skoro prilikom rođenja, bio je prva tvoja istinska opomena i upozorenje prije ulaska u kipeću košnicu svijeta, vremenom će se ta vrpca daviteljka pretvoriti u sudbonosnu omču, nadnesenu nad Cetinjem, od koje ni po koju cijenu nećeš moći da se udaljiš i odvojiš, ili nećeš htjeti, svejedno je.

Vjeruj, jer tako će biti, i nikako drugačije: da prvo dijete koje se po rođenju oglasi smijehom, biće Božje a ne čovjekovo čedo, ili, u najmanju ruku, glasnik nekog sasvim novog svijeta, neuporedivo zanimljivijeg i boljeg od ovog našeg, o kojem tako malo znamo, i u kojem nas dvojice, ovakvih kakvi jesmo nikada neće biti.

Sve dok se to ne dogodi, i nas dvojica kao i svi ostali u ovom gradu, nosićemo cetinjskim poljem svoje nevidljive omče kao dar Svevišnjeg. Po toj omči prepoznavaćete ako se jednom drzneš da se otisneš u svijet izvan ovog, zbog nje će te prihvatiti nazad kad budeš morao da se vratiš.

12.

Prošlost nije ona koju smo imali, koje bismo se najradije odrekli, kao i svog imena. Maštajući o onome što nije bilo, zaboravljamo na ono što je bilo. Možda će isključiti sjeta, darivajući nam snagu da ponovo upoznemo i proživimo ono što već jesmo bili.

Prošlost ne nagovještava sve prilike budućnosti.

Događaji u lancu sudbine bježe u kružnicu istovjetnosti i ponavljanja samo zato što ne poznajemo druge mogućnosti. Kada bismo ih znali, ne bi bilo greške, ne bi bilo ni nas ovakvih kakvi jesmo. I opet bi žalili za nama kakvi smo bili, i kakvi nikada više nećemo biti.

Vrzino kolo kolebanja.

Kada nam se druga mogućnost bude prvi put ukazala, različita vremena će se upotpunosti poklopiti. Vijek bi se vratio unazad, a onaj prošli bi bio trenutak sadašnjeg življenja. Imali bismo tada duple časovnike i mjerili dvostruko vrijeme.

Zivot bi dosekao svoju istinsku ravnotežu.

Patologija milenijumskog dahtanja i lomatanja primakla bi se savršenstvu.

Mrtvi vijekovi bi ponovo oživjeli, a živi ne bi hitali konačnosti.

Da je bilo ono što nije bilo.

Dani su se slagali u bisernu nisku uobičajene beskonačnosti, beskonačnost se pretakala u dane ispunjene dosadom i mrtvilom. Samo su noći bile duge i činilo se neizvjesne, i u njima bi, skriveno iza neprobojnih zidova kuća prizemljuša, u krugu porodice, isplivalo na površinu sve što bi se danju tako uspješno skrivalo pred komšijama, prijateljima, poznanicima. I ljubav i mržnja, i strast i nemogućnost, i nadanje i nevjerovanje, sve se stapalo u nevidljivu energiju, koja bi se na tren oslobodila začaurenosti, zatočene dugim i predugim čekanjem da se ukaže prilika, da pokrene vlasnike iz višednevne bezvoljnosti i učmalosti. Ovo nevoljno otkrivanje istine ili slabosti, svejedno čega, tonulo bi u zaborav odmah narednog jutra, i ništa nije ukazivalo da su promjene moguće, da se dešavaju, i ničim, baš ničim nijesu nagovještavale da će se naredni dan po bilo čemu razlikovati od prethodnog.

Banjo je provodio vrijeme, a imao ga je na pretek, u razgovorima sa Đorđem Lezom, ili bi se prepuštao sanjarenju. Volio je da se otisne kao moreplovac istraživač u neizvjesnost okoline, da se penja po gudurama i ćuvicima, puteljcima i prokopima koje je kao nevidljive šare voda urezivala u stijenje, odakle je, čim bi se domogao vrhova i željenih odredišta, mogao do mile volje, kao na dlanu, da posmatra grad pod sobom. Cetinje mu je u tim trenucima djelovalo mirno i bespomoćno, nekako daleko i nedostupno, trajno zatočeno svojom stjenovitom ljušturom i unutrašnjom mimikrijom.

Opčinjen prizorom nepomičnosti krovova usnulog grada, kao da je gledao nekakvu beživotnu košnicu, ili sliku pejzaža nekog bezimenog renesansnog umjetnika, kojom dominiraju ublaženi tonovi umbre ili sepije, i sličnih boja koje dočaravaju suton i nestvarnost. Banjo bi tada mislio, da se takva zatvorenost ne može sresti ni kod ljudi izgubljenih u prostoru i vremenu, ljudi sličnih njemu, bezdomnika, koji su ostali bez staništa i oslonca, koji žive od milostinje i plutaju baruštinom slučajnosti, razapeti od nemila do nedraga, nemoćni da bilo šta u svojim jadnim životima izmijene, ili makar pokušaju na bilo koji način da se uklupe u sredinu koja ih je surovo od sebe odbacila, prekinu ovo neporecivo mrcvarenje jedine stvarnosti koja je njima znana, i koja prema njima nije imala ni trunku milosti.

Još na početku, nakon dolaska u ovaj grad ispod samog podnebesja, nastojao je da pronađe kutak, bilo kakvu oazu mira, gdje neće skretati pažnju na sebe, nadao se da će pod okriljem srećnog odabira, vođen nevidljivom rukom slučajnosti otkriti mjesto koje će u njemu stvoriti osjećanje makar i prividne sigurnosti.

O čemu pričaš pobogu, sigurnost se nigdje ne može steći, ništa nam u životu ne govori i ne ukazuje da je bilo gdje ima, ali, možda si ti u pravu, ne treba odustajati, bolje je tragati za mirom u sebi, koji će nam makar pamet od ludila sačuvati, kazao

mu je u nekom uzgrednom razgovoru cetinjanin, čije ime nije upamtio, a ovu misao Banjo će prihvatiti kao smjernicu za svoje buduće istraživanje.

Grad, ma kakvo romantično ime nosio, što sa Cetinjem nije bio slučaj, apsolutno je ravnodušan na dešavanja koja dodiruju čovjeka. Emocije uzburkaju život, ali materiju ne dodiruju. Ulica poštuje stopala koja je gaze i ništa drugo. Svrha njenog postojanja jeste da bude gažena. Takav slučaj je i sa nekim ljudima. Treba ih pregaziti da bi se možda tek onda saznalo od kakvog materijala su spravljeni. Zato njega cetinjani nemilice gaze. Svi bez izuzetka. I oni koje poznaje i oni drugi koje nikada nije sreo, koji nošeni inercijom kretanja dovršavaju njegov hod po mukama. Treba bezbroj puta proći istim putem da bi se zapazili svi detalji jedne cjeline, da bi se vazduh omirisao, da bi se uočile najobičnije promjene, sve je važno, sve ima neku poruku i značaj, ništa nije slučajno, recimo: prokopan kanal, uklonjena gomila zemlje ispred nečije kuće u izgradnji, novo mjesto kante za otpatke, razvaljeno poštansko sanduče, saobraćajni znak na pogešnu stranu okrenut, kiosk za novine postravljen tamo gdje prolaznika nema; pa i tada izmakne nešto, sitnica neka na koju treba skrenuti pažnju, koja kasnije može da izraste u gromadu i namjerniku bude problem sa kojim se ne može nositi.

U Cetinju je sve poznato, i sve je drugačije. Kuće od postanja ne mijenjaju izgled, ali mijenjaju stanare, i ovi djeluju dotrajalije od kuća iz kojih izlaze; samački hoteli za sezonske radnike ljeti su prepuni bubašvaba i raznorazne gamadi, a zimi, napušteni, utegnuti i hladni; javno kupatilo pola vijeka ne radi; prvo otvoreno klizalište na tom dijelu Balkana, sada je poljana na kojoj se igra fudbal, a stariji ljudi boćaju; ponekad na tom mjestu gostuje cirkuska šatra sa obavezanim ringišpilom i besmislenim igrama na sreću. Ljetnja Pozornica u neponovljivom ambijentu sa prirodnim kulisama od stijenja i drveća. Ni oni sa boljim pamćenjem u Cetinju, ne mogu da se sjete kada je na njoj odigrana neka predstava. S proljeća je ona lijep kutak za skrivanje zaljubljenih parova.

Svaka nova generacija prihranjuje uspomene od kojih može da se živi jedno ili dva naredna desetljeća. Kada se čula uzjogune, a želje gonjene radoznalošću razgoropade, onda se negdje u gradu, najčešće to bude kafana, dogodi tuča ili pucnjava, o kojoj se potom mjesecima raspreda, do najsitnijih detalja. Ubistva su rijetkost, najčešće produkt planirane osvete. Ubijenog žale, ubicu ne osuđuju. Tako je zapisano i tako je moralo biti. Ono što se ne može izbjeći i izumijeniti nije vrijedno pamćenja i duge priče. O izazovima kakvi god bili treba otvoreno govoriti.

Sahrane su od davnina ritual i veoma bitni trenuci u životu cetinjana. Za tu priliku se obuče najljepše što se ima. Pozajmi se iz radnje crna košulja, ako se nema, kupi se na veresiju i do prve plate. Tamno odijelo se čuva samo za sahrane, doduše ponekad i za svadbe. Sahrana je prilika da se sa mnogima razgovara, da se čuju novosti i pomenu događaji koji su obilježili vrijeme između dvije smrti, one prethodne i ove najnovije, i tako sve do neke naredne. Smrt je zgoditak. Glavna uloga. U Cetinju, za pokojnika kažu: posrećilo mu se. O umrlome svi govore. Otkrivaju se dugo čuvane tajne o pokojniku. Napokon čovjeka svi upoznaju. Ma šta da je radio i ma koliko da se trudio takvo poštovanje pokojnik za života neće steći. Smrt ga čini junakom o kojem se priča nadugačko i naširoko, barem

nekoliko dana. Nema skrivanja, pretvaranja, zato u mnoštvu, dolaze da isprate pokojnika i oni koji su ga poznavali i ovi drugi koji nijesu znali da ga ima i da ga je bilo među živima. Zaslužio je malo njihove, doduše zakašnjele pažnje. Toliike godine ni riječ nije rekao. Živio je kao duh. Ostao neprimijećen. Nikome trn u oku. Nikome glavobolja. Rijetkima možda radost.

Ako je mlad umro, iskrena žalost. Ako je dočeka starost: ponovo se rodio. I tu se krug zatvara. Ljudi koji žive kad umru. Ljudi apsurdna. Ljudi sa posmrtnih plakata. Ljudi sjenke! Takve jedino poštuju.

U Cetinju sve mora biti omča i u omči. I život i smrt. I sve ostalo što staje između ove dvij krajnosti. Cetinje je samo po sebi omča. Omča u horizontali, kako reče Đorđe Leza. Omča elipsa. Rasplinuta omča.

Banjo obožava ekscentrike, bez njih bi mu život u Cetinju bio potpuno nezamisliv. Oni su izvor svih bitnijih informacija. Njihove priče su istinitije i iskrenije. Ponekad mu se učini da svi bez izuzetka pripadaju ovom soju ljudi. Kad ih malo bolje upozna vidi da nije bio u pravu. Biti drugačiji nije potreba pojedinaca, ili želja za isticanjem, takvi se rađaju. U njegovim zapisima o gradu svoje mjesto ne nalaze žene, one su neistražene kao nepoznati predjeli. O njima se čuti u svakoj prilici. To su nečije majke, sestre, ljubavnice. I bez njih u gradu ima o kome da se priča. Nasilnici, kavgadžije, tučaroši, šaneri i siledžije, hapse jedni druge i zatvaraju u svoje privatne kazamate. Grad je prepun tipova sa zalizanom kosom, sa getsbijeveskom nonšalancijom, sa lakovanim cipelama tek donešenim feribotom iz Barija. Oni se uvijek tajanstveno smiješe i nude pomoć, nude novac na pozajmicu, obećavaju brda i doline. Gdje god da budu u kratkotrajnom boravku izvan Cetinja, sve im je dozvoljeno, i da krađu, lažu, otimaju. Na cetinju se čuva ugled koji su naslijedili od predaka. Tu se greške ne opraštaju i pamte. Crn obraz nikakva voda i hemija ne može oprati. Tamo negdje su bezimni i kao da to i nijesu oni. Nužda ih natjerala da rade to što rade. Na Cetinju se ponašaju kao gospoda. Nekako su sa strane a opet svemoguću su, reklo bi se, jedino za sebe ne mogu ništa da urade, i to javno iznose kao svoju jedinu manu. Kao i svuda što ima i na Cetinju ima lopova, kockara, prevaranata i foliranata – dovoljno da pošten svijet zazire, ali je srećna okolnost što nema mnogo prilika za susrete s njima, jer oni nikada ne krađu i ne otimaju svojim sugrađanima. Oni su djeca mraka. Izmile sa tamom kao štakori, štete svoj grad od pohare, radi se o principu, neće valjda sebi iz usta otimati, ako im nešto treba, to mogu da ukradu negdje drugdje, ne nanose nikome štetu, ali ih je bolje zaobići. Oni Banja pozdravljaju sa zavjereničkim osmijehom. U mimogredu, da niko ne vidi, muni mu u džep par zgužvanih novčanica. Za piće, stari, neka ti se nađe, kažu i začas nestanu. Banjo bi htio da se pobuni, usprotivi, vrati novac, ali njih više nema u blizini. Nestanu kao utvare. Banjo tada misli: umor ga stigao, njemu se sve to priviđa. Možda mu je novac ostao od ranije, zaboravio je na njega, slučajno ga našao. Navikava se na ovu igrariju uzimanja i davanja. Nije on taj koji nešto od nekoga traži. Prihvata igru. Ne reaguje. Kad mu zatreba pogleda u džepove, i uzme samo za neophodno. Ostatak novca vrati nazad. Ni kad je imao mnogo više, nije se rasipao sa novcem. Možda mu je novac ostavljen na čuvanje. Nije pošteno da sve potroši. Povremeno kada vidi da je baš zagustilo pare dijeli sa Lezom. Ovaj odbije, neće odmah da

uzme, ne treba mu , kaže, ima za hranu i stan dovoljno, brat mu je poslao, i otac mu je poslao, nevješto obrazlaže, ali na kraju uvijek popusti.

Imaju krov nad glavom. Nijesu gladni. Ne prose.

Treba li čovjeku više?

Banjo upoznaje ratnike bez poroda, bez nasljednika, i one što imaju bezbroj potomaka. Većina, uz breme godina, nosi ožiljke i tragove mnogih ranjavanja iz prošlih vremena, i javno, te jedva zarasle rane, kad god se ukaže prilika za pokazivanje, ističu kao odličja. Najbrojniji su oni sa ožiljcima u duši, čije se rane ne vide, sa unutrašnjim krvarenjima, novi proleter i po nemaštini slični starim, beskućnici koji slobodno vrijeme provode po sudovima u traženju nikad dostupne pravde.

Pravda je uvijek pratila moćne, bar tako je u Cetinju bilo. Toliko različitosti u tako skučenom životnom prostoru zbunjuje Banja, i mada ne odustaje, polako se gasi njegov entuzijazam i opada nagon istraživača. U jedno je sasvim siguran: ništa nije onako kako izgleda u naoko mirnom i jednoličnom životu bilo kojeg stanovnika Cetinja.

13.

Ja sam dugo tragao, i još više oklijevao. Morao sam se ranije odlučiti. Bilo je prilika, ali nije bilo volje.

Kolebanje satire čovjeka gore od bolesti.

Samo starost donosi veći teret od kajanja. Starost je konačište bolesti i neprekidnih tegoba, ona je najodaniji sluga smrti, i nikada je ne iznevjeri. Starost i smrt. Uvijek su kao dvije nevjestice: ruku pod ruku.

Dok starost kleca, smrt je pridržava.

Kad se smrt sažali, onda starosti više nema. I tu se krug zatvara. A prije tog čina, uspomene su jedina utjeha, ukoliko ih pamtimo.

Utvare u starosti ništa ne znače.

Nemoć nikoga ne mimoilazi, kao što ni godine ne čekaju dane. U mladosti misao zna da bude zadovoljstvo, mada rijetko: ali zadovoljstvo nikada neće biti misao. U starosti je, opet, obrnuto.

Od Stvoritelja, jer njemu se uvijek na kraju obraćamo, tražimo da nam za života ne oduzme jasnu misao. Drugo je sve otišlo u bestragiju: i mladost, i snaga, i ljepota; samo misao da ne postane zaboravna, dok nje ima vjerujemo da i nama ima lijeka.

Utonuli smo u jedan beskonačan kružni san, bez početka i bez kraja, a vrijeme snova nije moguće ukrotiti, kao što nije moguće ukrotiti vrijeme uopšte.

Sa posebnim zanimanjem Banjo proučava dvije grupe ljudi u Cetinju: one koji vole svoj grad, i druge, što ga mrze iz dna duše, a opet iz samo njima znanih razloga uporno ostaju u njegovom okrilju. I jedni i drugi su svijet za sebe. Ovi prvi svoje znanje o Cetinju prenose na najbliže srodnike, to mu dođe kao porodični zavjet, mada su voljni da sve što znaju iznesu i potpuno nepoznatim ljudima. U razgovorima sa znanima i neznanima, kao iz rukava iznose mnoštvo enciklopedijskih podataka, njihovo znanje o gradu rijetko se razlikuje od onog što je zapisano i već odavno pohranjeno i dokumentovano u poznate gradske hronike, istorijske i druge almanaha. Njihovi protivnici iz tabora mrzitelja Cetinja tvrde da su ovi što se busaju u prsa i govore da nigdje na svijetu nema života kao na Cetinju, da su najblaže rečeno, svi do poslednjeg zanesenjaci i budale, koji pričom bez pokrića mlate praznu slamu, i prije svega ne znaju šta govore, kome govore i zašto govore, kada ih niko ništa i ne pita. O njima takođe govore da su to lažni poštovaoci Cetinja i tradicije i da ne znaju šta će od dosade da rade pa glume nekakve rodoljube. Realnost je potvrdila da im mozak ne funkcioniše kad teba i kako treba. Pamet im je pomućena monotonijom cetinjskog života. Kakve koristi imaju od toga što cijelog vijeka prekopavaju arhivsku građu, iščitavaju stare spise, skupljaju i zapisuju priče ljudi u čije se pamćenje niko ne može pouzdati. Zaludan im je posao, grad ih niti prihvata niti odbacuje, uvijek su na periferiji života, daleko od suštine i istine.

Život nije ono što knjige govore, ali kako to ovim zanesenjacima dokazati. Čemu hvalospjevi? Cetinje je svakom normalnom čovjeku potpuno nezanimljiv grad. To je raj za budale i ekcentrike, ljude poput profesora Banja i njegovog đaka Đorđa Đoka Leze.

Cetinje je samo pogrešna procjena i loš odabir životnog prostora. Neoprostiva greška predaka ostavljena u amanet i nasleđe naraštajima koji nikakvu pouku nijesu izvukli iz ove viševjekovne zabludjelosti. Graditi kuće od kamena na kamenu, osnivati grad na mjestu gdje nema livada, šuma, potoka i rijeka, gdje je vreća zemlje donešena ko zna odakle bila najveća dragocjenost i bogatstvo, tu gdje ni lešinari ne dolijeću, u takvu avanturu besmisla mogli su se upustiti samo očajnici.

Za njih je Cetinje jedino mjesto na kugli zemaljskoj gdje oni ne bi trebalo da žive, gdje se ni na koji način ne mogu iskazati. Propadaju, trunu iznutra, željno iščekujući propast grada, pa da i njima jadnima i nikakvima u tom poslednjem času svane, i tako budu nadoknađene sve nepravde i muke koje su u Cetinju proživjeli.

Banjo nikako ne razumije ovo podvajanje.

A grad kao grad, trpi i jedne i druge.

14.

Pakosna je čovjekova pamet. Kada nam je najpotrebnija, nje nema. Samo instinkti. A, njima nikada ne možeš vjerovati. Ako im se podaš, stavio si glavu pod giljotinu.

Mudrost se pojavi onda kada nam više ničemu ne služi.

Ponekad je nazivamo iskustvom.

Pogledaj samo te sijede glave koje kroje sudbinu ove planete, svih nas, uostalom.

Ti sadašnji dobročinitelji su vodili ratove, ubijali, klali, sakatili, otimali, da bi došli do moći, slave i bogatstva, i kada su se domogli svega što su željeli, izgubili su zdravlje, izdala ih je snaga, i šta je onda posle svega ostalo? Iskustvo, mudrost? E nije tako, nije ostalo nista, zamalo pa ništa; u stvari, ostala je samo pakost i žalost što još više zla nijesu počinili. Jer, oni žele da budu upamćeni, a ljudi se po zlu pamte. Po dobru, skoro nikada.

Njihovo dobro djelo je nečija velika propast.

Teško onima kojima oni pomažu. Taj korov se ne iskorjenjuje. Od pamtivijeka je tako.

Svi su oboljeli od gramzivosti, bolesti kojoj lijeka nema.

Preostali su samo rijetki čistunci i moralisti, ali njihovo samarićansko dejstvovanje je zanemarljivo.

Čovjek današnjice svoju snagu crpi iz gnoja i đubreta čiji je jedini i neprikosnoveni tvorac. Njegovi putevi smrde.

Izbjegavamo da istini pogledammo u oči i da se napokon suočimo sa neumitnošću.

Šta god činili, svako novo buđenje je prepuno zloslutnih znamenja.

Bivših ili sadašnjih, svejedno je kojih.

Vlasnik kuće u kojoj je Banjo stanovao, Andrija Kosijer, miran i povučen čovjek, pri jednom uobičajenom razgovoru o opštim stvarima i problemima, iznio je zanimljivo mišljenje o svojim sugrađanima. Pogledaj te nesrećnike, prvenstveno vode tuđu brigu, tuđa nevolja im je najveća slabost, najslađa hrana, to ih jedino i održava i veže za Cetinje. Brat na brata ne okreće glavu, ljudi se gledaju poprijeko, i jedino u piću i pripitom stanju započinju razgovore koji se najčešće završavaju uvredama i tučama.

Očevi se odriču djece, djeca, čim saznaju čija su, roditelja, sve više je kopiladi koju je sam Đavo zametnuo, i sve manje sloge i zajedništva kojim se ovaj dio svijeta oduvijek ponosio. Drugo ime Cetinja moglo bi biti Omča, jer svi je nosimo i svima nam je po rođenju data, umnožava se kao obruči na onom Baščelikovom buretu. Samo što su obruči tamo popucali, a ove omče koje mi nosimo – neraskidive su. One su dar sudbine i Božija kazna.

Sada su druga vremena, crna vremena. Ljudi su složni samo noću kad spavaju, a danju ih jedino može zbližiti tragedija. To je istina. Smrt ih pazi da se ne pokolju. A koga smrt čuva, tome se dobro ne piše.

Ti još nijesi primijetio da se ljudi ovdje rađaju sa trećim okom. Ono treće nedivljivo, dali bi za druga oba. Njime vide što zamisliti ne možeš. Vazda im je tamo gdje je tuđa muka i nevolja. Za dobro djelo im nikada nijesu trebale ni

normalne oči. Treće ih je vodilo po svijetu. Čuvaj se tog oka kao zmije kamijenjarke. Ako ti izraste, ili se nenadno pojavi i njime počneš svijet oko sebe da sagledavaš, možeš pepelom na sebe. Jer, spasa ti više nema.

Banjo je slušao starinu sa pažnjom koju su zahtjevale njegove godine. Vjerovao je u svaku riječ. Posle tog neobičnog i neočekivanog monologa starine o sugrađanima, u svom zapisu o Cetinju i Cetinjanima, dopunjuje već uobličeno poglavlje o smrti i sahranama: zapisuje kako su u Cetinju opšte tragedije rijetkost, a pojedinačne se doživljavaju kao opšte. Žalost je zajednička, ni tu nema onih koji su u prednosti. Smrt je jedini bastion koji ovi ljudi nijesu uspeli da unište.

Uništavali su tuđe, a potom i svoje živote samo zato da bi iskorijenili smrt. Da bi joj došli glave. Ni pred kim nijesu priznavali svoju nemoć kao pred smrću, i teško su se mirili sa porazom.

Kako pobijediti onoga koji uvijek pobjeđuje.

Kako se suprotstaviti nečemu što ne razumiješ.

Robovali su osjećaju krivice što nijesu uspjeli da istraju u bezbrojnim pokušajima sukobljavanja sa smrću, makar se istrijebili do posljednjeg; jer, mislili su: bolje je da i ne postoje, nego da ih ima, a da budu nemoćni pred smrću kao i svi ostali, i da se plaše smrti.

Trud im je bio uzaludan.

Njih je bilo sve manje a smrt je šta god pokušavali bila jača od života.

U onom času kad smrt bane javljao se taj osjećaj nemoćii, da bi odmah potom nestao, sve do novog smrtnog slučaja. Djelić ovog razmišljanja Banjo je predočio kućevlasniku koji je postao njegov stalni sagovornik. Na njegovo veliko čuđenje, čovjek se uzbudio do te mjere da mu se i crvenilo pojavilo na licu. Na kraju je rekao da nije na mladim ljudima da oni prosuđuju o životu i o smrti, pogotovo ne na način na koji je to Banjo radio. Nije tačno da se ljudi ovdje boje smrti kao konačnosti, objašnjavao je. Smrt je neminovnost, to i djeca znaju. Život je moranje. Pravi strah i jedini koji Cetinjani bez stida priznaju – jeste onaj od života. Žalost za umrlim je običajna norma, odraz pošte i ništa više. I meni se primiće taj čas, osjećam da je blizu, možda još koja godina, pa ipak još uvijek se više bojim preostalog života od dolazeće smrti, moj profesore, zaludne ti bitke vodiš koliko ja vidim, kad smrt dođe nema straha, jer tada ni nas nema. Čujem da često posmatraš sahrane sa daljine i na osnovu onoga što vidiš, donosiš pogrešne zaključke, a ja ti tvrdim da je sve to pogrešno i pre nagljeno. Prikluči se pokajnicima i sprovedu, pusti to odmjeravanje iz daljine, osjeti na plećima teren tišine koju nagovještava vječnost i vidjećeš mnogo jasnije ono što ti je izmicalo kao posmatraču sa strane. Davna izreka „lijepe li smrti, falim te, Gospode“, prati mnoga pokajanja. Smrt je svuda ružna i neželjena. U Cetinju nije tako, tu se za životom ne tuguje. Kada se ugasi, život se žali i prezire kao čovjekovo vječno mučilište.

Tijelo će u zemlju, a duša na nebo. Zemlja je leglo zaraze, predvorje pakla, nebo, Božja prestonica, a Bog nije bio blesav kada je nebo odabrao za svoju prestonicu – tako govore oni što ih religija doji, mada i drugi misle slično, zato u Cetinju poštuju više dušu od tijela koje je nosi, skriva i sebično je vezuje u svoje okove.

Putanju do neba treba zaslužiti, a zlim činom se gore ne stiže.

Junak na kraju svake priče, makar ona trajala samo jedan dan, postaje onaj koji je toga dana umro, jer je pobijedio život.

Medu živima takvih nema. Zato je i tebe profesore zbunjivalo sve što sam ti ranije govorio. Mnogo pitaš pa se čovjek izgubi u odgovorima. A kad se izgubiš u pamćenju i u pameti lako je tada griješiti.

Kao što rekoh: svaki čovjek je potencijalni junak, jer mu je smrt zagarantovana, i ta sprega jednakosti, kao što rekoh, makar ona bila u smrti, ove ljude drži na okupu. To su one nevidljive spona koje su tvome oku i pameti promakle i koje nijesi uspio da primijetiš.

Nije sve onako kao što izgleda.

Ti bi bar trebalo o tome više da znaš. Šta si naučio iz tolikih knjiga. Ja sam malo čitao, ali kao što vidiš, moje znanje je čini mi se bliže istini, izgovorio je u dahu možda svoj najduži monolog vremešni Andrija Kosijer i utonuo u predsmrtni drijemež.

15.

Koliko će još trajati otkrivanje naše autentične prirode, koliko će trajati prepoznavanje svijeta u svim njegovim simbolima, tkanjima i promjenama.

I dalje je preteško breme koje nosimo.

Sjedinjeni u velikom čudu zvanom život, sa oduševljenjem ćemo pozdravljati rađanje zore novog doba. Iz svake kosmičke igrarije proizaći će novi oblik materije, iz svake kretnje nova snaga duha. To je onaj izgubljeni optimizam koji je naše snove hranio i naša stradanja činio smislenijim.

Ko zna koja je to po redu molitva upućena onima koji ne čuju.

Ili onome koji ne čuje.

Privid kretanja skriva se u odbljescima odbljesa beskonačnog puta na kom se od postanja nalazimo. I isto tiliko dugo posrćemo.

Ako je život kružnica, onda se svako kretanja završava na polazištu. Čemu onda posrtanje i tragalaštvo da bi se vratilo početku i mjestu sa kojeg se u neizvjesnost krenulo. Dilema nije besmislena. Idealne putanje nema. Sem možda puta koji je zakrčljao u nama i koji nam ne dozvoljava da se makar na tren udaljimo od nas samih.

I gle apsurda: tiranija mnoštva uvek podržava tiraniju pojedinca. Nakon svega, kao objašnjenje lakovernima, a takvima se broja ne zna, ostaju riječi, koje kao giljotina presuđuju utopijskoj zanesenosti svakog pojedinca. Mada se nepovratno kotrljaju, kao kugle na bilijarskom stolu, sve riječi izražene na ovaj ili onaj način, kroz verbalnu heraldiku, posjeduju zauvijek utvrđena mjesta.

To što mi vjerujemo da je riječ živa, samo potvrđuje pogrešnu predstavu u pristupu tumačenja jedne jedine stvarnosti.

One u kpojoj nas nema ni od korova.

Bude li se nekome ukazala prilika da ponovo stvara istoriju, nadajmo se, da kao što je do sada bilo, zablude neće ponovo biti temelji i osnova za istorijsku stranputicu.

Ako je dokazano da je istorija nauka prošlosti, onda neka se nauka budućnosti obznani, a njeno ime može biti kako mu drago.

U vremenu najintezivnijeg tragalaštva, hranjen dokolicom zgubidana kakav je postao, u nastojanju da dokuči najtajnije osobine ljudi sa kojima je živio i susretao se, Banjo je dolazio do sasvim neočekivanih otkrića. Nailazio je na surovost kod krhkih, naoko ruiniranih, i neobičnu dobrotu, češće slabost onih drugih, što su pojavom podsjećali na gromade koje su okruživale Cetinje.

Imao je prilike da upozna i ekstremnije slučajeve među ljudima koji su ko zna kada i kuda odlazili da traže obećanu sreću, da bi se na kraju tog uvijek neizvjesnog puta, vraćali nekako pokajnički okrilju zavičaja, koji im u suštini nikada nije bio naklonjen, i bilo mu je svejedno kada su odlazili i još ravnodušnije ih je dočekivao nakon povratka. Odlazili su da otkrivaju čari i ljepote života u nepoznatom i dalekom svijetu noseći zavičajne priče kao jedini trajni imetak, i vraćali se slomljeni i uveli samo da umru tamo gdje su i zametnuli klicu već minolog života. Može slučaj takvog pojedinca da odvuče na kraj svijeta, može tamo da zasnuje porodicu, da nove običaje prihvati kao svoje, stvori materijalna i druga dobra, ali sve je to, u poređenju sa onim što je ostavljeno u Cetinju, ništavno, i skoro da nije vrijedno pomena. Ta privrženost nečemu što je već uveliko nedodir i izgubljeno, izaziva poštovanje kod onih gdje se nalazi i živi svoj novi život. Oni se dive čovjeku koji je ostavio čudo, da bi došao u njihovu prosječnost.

Kad naslute da se primiće smrtni čas, takvi osobenjaci ostavljaju sve što imaju nasljednicima, prijateljima, poznanicima, kućnim pomoćnicama, djeci bivših ljubavnica, ili u dobrotvorne svrhe; ostavljaju kome stignu, i evo ih nazad sa prtljagom koji staje u dva kofera, dolaze pred svoj narod kao pokajnici.

Smjerni, tihi, sjenkoliki, više im nije važan čas u kom će izdahnuti. Značajnije im je od svega to što su se na vrijeme vratili mjestu konačnosti, kome su i po rođenju pripadali. Ovdje su groblja toplija i prisnija, i uvijek ima dovoljno mjesta za sve. Starosjedioci i oni koji nikada nijesu mrđnuli iz okrilja Cetinja, ne mogu da se načude otkuda pred smrt toliki spokoj i ravnodušnost kod ovih smjernih povratnika iz bijelog svijeta.

Cetinjani nijesu pretjerano religiozni. Priziva se nekakav sveti duh, ali ne onakav kakvim ga religija i dogma predstavlja. Duša je njihovo drugo biće. Vjeruje se u kosmičku širinu nedostupnu i nepojamnu ljudskoj svijesti. Ko se malo bolje zadubi u psihologiju i religijsku opredeljenost prosječnog stanovnika Cetinja i ovdje će sresti i drugo neobično dvojstvo: za iste ljude postoji Bog, i nije ga nikada bilo, oni će ga po svojoj potrebi osmisliti, vjerovati i zaboraviti; i to su u

stanju da urade u jednom danu.

Bog njima služi, a nikako oni njemu, rekao je Banju jedan od mnogobrojnih sagovornika. Otuda smo i kažnjeni ovim nemogućim krajolikom. U svakom čovjeku ovdje čuči vjernik i Iskariot; i za jednog i za drugog ima dovoljno mjesta. Nikakav drugi put ne postoji, niti ga ovdje priznaju. Bog je samo mogućnost pomoću koje se može doći do spokojsva. Samo što se do spokojsva može doći i na mnogo drugih načina. U Cetinju se o Bogu ne govori. On je tu da pritvrdi i opomene, da se na njega ne zaboravi. Bog je sukrivac koga ne odaješ u nevolji; jatak koji te čuva i koga ti čuvaš i od sebe, i od njega samog; i pred sobom i pred drugima; koga kad je najpotrebnije ne prizivaš, ne pominješ mu ime, mudro prećutiš kao što se tajna ljubav prećuti.

I o ljubavi kao i o ženama se na Cetinju malo govori. Ljubav je još jedna misterija života, nikako nagrada i ljepota. Cetinjani poštuju ljubav prema Tvorcu, jer je apstraktna i neporeciva istovremeno, prema djetetu, prijatelju i rodstveniku, mada postoji i ona duga, rjeđa, ljubav prema ženi. Ljubav prema Stvoritelju je iskonska i božanska, a ona prema ženi, vražja. Prva je čist plod duše, druga hir tijela. Prva je nagon i vjera, druga strast i slabost. Zato je prva vječna, a druga sa tijelom umire.

Narodi koji su voljeli na ovaj drugi način izumrli su sa sjemenom svojim. Za divno čudo, u Cetinju ne govore ni o jednoj ni o drugoj ljubavi. Ne zato što postoje neke moralne zabrane, ili zato što je takva tema nepoželjna. U Cetinju nema tema o kojima se ne smije govoriti; postoje samo one o kojima se govori i one o kojima se ćuti.

U nekom minulom vremenu je odlučeno da se o ljubavi ćuti.

Smatrana slabošću tijela i boljkom razuma, nije bila vrijedna značajnijeg pomena. Ne može u priču koja se pamti.

Ima se o čemu drugom pričati, i ima se šta pamtiti.

16.

Zašto se baš mi nalazimo u središtu histerije. Epizoda smo istog procesa truljenja i raspadanja. Naše bivše ljepote i ushićenja gase se i nestaju, čak i u uspomenama. Jedino nam se ne može osporiti da smo nasljednici zaborava i zagovaranja utopija koje se nikada nijesu ostvarile. U mašti smo izvojevali nekoliko značajnih pobjeda. U nedostatku istine koja bi raskrinkala zablude, nanosili smo zlo i sebi i drugima. Ako smo, bar za tren bili na putu izbavljenja, s naše strane ne bješe nikakvog pomaka ka vjeri. Nastavljali smo da se batrgamo u žabokrečinama trulih fantazija, jer sve ono što nije moglo da nas uzdigne iznad prljavštine čiji smo vinovnici bili, vrtjelo se u beskrajnom krugu ništavila. Ne uspijevajući da prevaziđemo formu ravnodušnosti, napokon bismo se okrenuli u pravcu drugih primamljivih ciljeva. Jer, nijesmo bili baš toliko slijepi, da ne vidimo

iglu koja nam uporno probada zjenu i gasi vid.

Ništa nije ostalo od zanosa kojima smo prihranjivali savjest.

Ružno je istisnulo lijepo.

Umjesto estetskog zadovoljstva uslijedio je ritualni dio prinude.

Sve u šta smo vjerovali postalo je beskrajno naivno i beskorisno.

Razmišljajući o gradovima i strukturi života u njima, Banjo će dopunjavajući svoje svakodnevne bilješke, zapisati sledeće: "Svaki veliki grad je prvo progutao selo ili mali grad, a potom i ljude iz njega; kad je svario neobični zalogaj, ljudi su postali individue bez identiteta, a grad dobio predgrađe i ispljuvak na periferiji. Mali grad nije progutao nikoga, pa ni ljude u sebi, i tu je njegova snaga i ljepota; uzajamno se troši sa svojim žiteljima, koji su na gubitku, jer im je uskraćeno trajanje; ali i pored toga, glodanje biva obostrano, najčešće bez bitnijih posljedica. Otuda je mnogo čvršća, skoro neraskidiva veza između malog grada i njegovih stanovnika.

Iz velikog grada se bježi, u malom zauvijek ostaje.

Cetinje nikada neće postati veliki grad. Za tako nešto nedostaje mu mnogo toga. Prije svega prostor gdje bi se širio, i ono najbitnije: nema ambicije. Veliki gradovi su staništa tjeskobe, nemoći, samštine, zla. Život u malom gradu je zgoditak u velikom je samo lutrija i igra na sreću. U malom gradu svako ima podjednake šanse za bilo koju nakanu, u velikom, takve prilike koje obećavaju smisleniji život dadene su rijetkima. Takvi se u mnoštvu i ne primijete. Kao da ih nema.

Nekad se ovdje živjelo, sjetno kažu u Cetinju, ali to je bilo tako davno. Živjelo se za velika djela, a ne za profit i dobit. U tim vremenima svako djelo bješe veliko.

Otuda su velika djela pripadala svima i za njihovo ostvarenje vrijedjelo je mučiti se, boriti i nestajati.

Bila su cilj, a ne sredstvo.

Danas bi bilo sve obrnuto, i jeste, zato velikih djela više nema.

Nedostaju motivi, cilj se zagubio, a nema polazišta sa kog bi moglo da se krene. Živi se u raskoraku vremena i mogućnosti, u procijepu između dva sna: jednog, bajkolikog i nestvarnog, i, drugog, koji se ne razlikuje od zbilje. Jednom nogom u prošlosti, drugom u budućnosti. Sadašnjost je mrtva. Izgleda kao da je sve odavno poznato i izmišljeno. Ovi sadašnji stanovnici Cetinja koje Banjo upoznaje, ne pokazuju mnogo zabrinutosti što je tako.

Njima je još uvijek lijepo.

Oni barem imaju prošlost sa kojom se ponose. Ne svoju prošlost, već onu predaka. Ko je lud da se bakće sa sadašnjim i budućim.

Ne kite se tuđim perjem, što je dobro, ali im sopstveno ne izrasta. Izumiru u pokretu. Kreću se da bi stavili do znanja da nijesu izumrli.

Banjo se sjetno pitao, da li su ti prošli narodi željeli da im ovi sadašnji predstavljaju budućnost kojoj se stremilo, kojoj su sve podređivali, a koja im je izmicala.

Najtragičnije u svemu je bilo to što ovaj sadašnji narod nije mario za svoju

sadašnjost. Kao da svoje živote živi van vremena.

Sadašnjost je trenutak ka prošlosti, ili nikad napravljeni korak do budućnosti: to svi dobro znaju u Cetinju i zato više obožavaju tamni huk prošlih vremena, nego navodne svijetle tokove obećavajuće budućnosti.

Zašto je to tako, i samo na Cetinju, pitao ga je njegov jedini i stalni saputnik Đorđe Leza.

Ako bi se budućnost u ovom trenu otjelotvorila, razotkrile bi se najveće čovjekove zablude i to bi bio trenutni nestanak svijeta kakvog poznajemo. Sve u šta se vjerovalo nestalo bi kao da ga nikada nije bilo, a to je visoka cijena koju niko ne može i ne želi platiti, kazao je Banjo.

Budućnosti se ne teži, ni u kom slučaju: čemu stremiti nečemu što izmiče i nikad neće doći; čim dođe, to više nije budućnost.

Ovo je generacija propalih ljudi, čiji smo najočitiji predstavnici nas dvojica, bio je Banjo surov i neumoljiv.

Mnogo vremena je trebalo provesti u Cetinju da bi se shvatilo kako se ovdje život prihvata kao moranje; čim se nešto mora, to automatski postaje mrsko.

Cetinjane boli što se o njima sve manje govori izvan ovih prostora, otuda oni sami povremeno kao da hrabre jedni druge, da se ne zaboravi i da sami ne zaborave, tako s vremena na vrijeme, pominju podvige predaka iz daleke prošlosti. Ta sjenka, nekad okrilje i štit iza kojeg su se dugo i rado zaklanjali, vremenom postaje sjenka razdora i propasti koja ih, što više tonu u vremenske vrtloge, sve surovije progoni, i bičuje svojim zloslutnim tminama minulih vremena. Priznati se mora: mnogo toga što bi se i dalje moralo pamtiti, poodavno je utonulo u zaborav.

I Cetinje, onako kakvo je nekad bilo, i naročito priče o Cetinju.

Minulo je i vrijeme velikih junaka i umnih ljudi; toga su svi svjesni i očajavaju što je tako, ali iz očaja se ne rađa mudrost. Nemoć im je postala jedino utočište, i za strepnju i za nadanje. Istina koja im se nameće ima mnogo lica i nikako ne uspijavaju da prepoznaju i uoče ono pravo. Nemoć i bespomoćnost, zajedno, kao dvije jetrve pazarnim danom, ruku pod ruku. Tu svoju najnoviju boljku vješto prikrivaju.

Od predaka je ostao samo legendarni pepeo koji je već odavno rasut po bijelom svijetu, i kao Božje sjeme kruži vasseljenom.

Uzdrtala Banjova ruka zapisuje: "Uspomena je mrtva riječ. Čemu porođajne muke u iščekivanju boljih vremena, ako postoji mogućnost da se makar jedan dan lagodno proživi. U istom košu su i oni koji traže i oni koji ništa ne traže. Otišli smo u nemoći daleko ispred ili još dalje nazad, uglavnom smo preteče onog što će tek doći ili što će se sa nama i završiti.

Preci su ostavili boleštine u nasleđe, ostavićemo i mi nešto, ni naša trulež nije za potcjenjivanje.

Svaka dolazeća generacija bogatija je od prethodne makar za jedno zlo više. Zakletve su zaboravljene. Ostala je poneka kletva. Tako je i kod drugih, nema izuzetaka.

Ponos i poruga, šta je istrajnije.

Ponos je naslijeđen, ni on nije naš, pa šta je onda naše. Ruganje je oruđe nemoćnih i bijednika, a svi ga upotrebljavamo. Smijeh se javlja kao posljedica

poruge, postepeno prerasta u zarazu, humor je suv i surov, prožet cinizmom kao dan svjetlošću.

Najiskreniji su oni koji su izgubili sve, pa nemaju više šta da gube. Tajna je u medaljonu oko vrata na kojem zmija proždire sopstveni rep.

I čovjek guta na kraju svoj iznuđeni porod.

Lijeka nema za bolest koju vrijeme ignoriše.

Praznina je popunila samu sebe.

17.

Moć na zemlji je pripadala jednome, a on ju je dijelio svima, ne tražeći izabranike.

I tu je pogriješio.

Prije svega, nije predvidio da svačije srce nosi drugačije breme tame.

U srce se nije moglo zaviriti.

Pogotovo ne u čovjekovo i bilo je što je bilo.

Takav postupak Stvoritelja poricao je svaki pokušaj da se bivše savršenstvo povрати.

Vječito mlad, Gospodnji sin, posmatrajući sa raspeća gomilu što je urlala, prvi put se osjetio veoma starim.

Razapinjući tijelo Bogosina, ljudi nijesu shvatili da čereče golemu Božju tugu. Njegovu grešku povjerenja. A On u nedoumici: kažnjavao je sebe, razmišljajući o vaskrsenju, kao šansi za ispravku ove velike greške. koja je okončala njegov zemlajski život.

Ni tada nije razmišljao o osveti.

Utonuo je u sjetu.

A sjeti Božjoj, kad se jednom javi, lijeka nema.

Tako su ljudi živu sreću zakopali.

Svoju svjetlost i svoje snove. To je čovjekova najveća kazna. Ispunjena je istorijska lakrdija. U snovima smo ostali prazni i jalovi. A snovi su cjelovitiji od života. Od njih ne možemo ništa oduzeti, niti im nešto dodavati. Oni su najpostojaniji putokaz kako je moglo biti. Cijena počinjenom grijehu bješe stalno obnavljanje kajanja, ali tako da nikada u potpunosti ne bude završeno. Vječnost je kolijevka koju niko ne ljulja, pa ipak u njoj se odrasta, sazrijeva i nestaje. Čovjek je svoju djetinju pamet hranio pakošću i zlom, i to nije moglo donijeti ništa dobrog. Nije imao ogledalo istine i pretvarao se u monstruma kojeg ničije stradanje ne može zadovoljiti. Pa ni ono najveće od svih. Stradanje Bogosina.

Gospodnji sin u svome mističnom jedinstvu, stvoren na sliku svoga oca, smjestio se u okrilje ravnodušnosti, i savršene nepomičnosti. Gledajući sa raspeća rulju bezumnika nije imao snage za žaljenje onih kojima neće biti spasa. Ophrvla ga je ogromna gorčina.

Odlučio je, kao i njegov otac, da sluša, a ne čuje, da gleda, a ne vidi, da putuje, a da se ne pomjera sa mjesta.

Gluvome i slijepome sve je u pamćenju.

Čovjek će možda i zaboraviti. Gospod i njegov sin mučenik, nikada.

Zato oslobodimo Boga i Bogosina od naše pakosti i zlobe, od naše prevrtljivosti i pritvornosti. Ostavimo ga na miru.

Dajmo šansu da nas zaboravi.

To je prava molitva.

Gospode, osramotili smo ime tvoje, daj nam mogućnost da ga više nikada ne spomenemo.

Đorđe je u stalnoj nedoumici. Mnoga pitanja bez odgovora ga muče. Ono najteže nekako pritiska i ne daje mu mira. Doživljava li njega profesora kao prijatelja ili ubija dokolicu. Za njega Banjo odavno nije profesor već jedini prijatelj kojeg ima. I dalje uči od njega ali mu se čini da i njegove misli za Banja nekako dobijaju na značenju i težini. Banjo se pojavljuje neočekivano, i kao dobri duh. Nijedan čovjek koga poznaje, ne posjeduje sličnu osobinu. Cijelog jutra je razmišljao o tome kako i gdje da potraži i pronađe prijatelja, potreban mu je njegov savjet, njegova blizina mu daje hrabrost, koja mu inače nedostaje. Banjo je jedini čovjek u Cetinju koji ga sluša dok govori i koji može i hoće da odgovori na svako Lezino pitanje.

Sa lakoćom ga oslobađa svake dileme i nedoumice, sa osmijehom i odmahivanjem ruke, kao da kaže: „Zar je to upšte neki problem“.

Prije nekoliko dana Đorđe je dobio pismo od brata iz Amerike: kratko, konfuzno i po običaju nezanimljivo. Obavještava ga o svojim poslovnim uspjesima, i ujedno najavljuje skori dolazak.

Brat ga nikada nije oduševljavao u onoj mjeri u kojoj je to umio Banjo. Možda u Banju vidi ono što nikada kod brata nije mogao da otkrije. Brat i Banjo su skoro istih godina, i tu prestaje svaka sličnost.

Cetinje je Đorđa prihvatilo a selo odbacilo i zaboravilo. Barem mu se tako činilo. Selu se vraćao u mislima i kada bi tjeskoba u Cetinju postajala opipljiva i ubitačna. Volio je selo iz svoje uspomene, dok je bilo veliko kao najveća varoš u nekom dalekom svijetu. Kako je sazrijevao u drugoj sredini, selo se smanjivalo i slika iz uspomene je nestajala, kao da je nikada nije bilo.

Čudno je ovo naše selo, sjećao se Đorđe očevih riječi, noge su mu u jezeru, a glava u nebesima. Mi mu dođemo negdje kao pupak na trbuhu. Đorđeve uspomene na oca bjehu bolne i kratkotrajne kao bljesak. Često se vraćao u Komarno, ne da bi tamo ponovo živio, već da ne zaboravi svoje korijene i da sasvim ne otuđi. Ne od ljudi koje više nije prepoznavao, već od prostora i ambijenta koji se srećom nije

mijenjao. Tu i tamo bi nikla neka nova kuća na temeljima stare, put bi bio popravljen, i to su bile jedine promjene vidljive golim okom. Znao je da se mnogi ljudi preko noći promijene i nimalo ne liče na sebe pređašnje. Plašio se takvih promjena i vjerovao da se u njegovom slučaju tako nešto nikada neće dogoditi. Komarno bješe smješteno nedaleko od Cetinja, nadneseno nad Skadarskim jezerom, pripijene kao štit na nekom od spoljnih planinskih obruča ovog zatvorenog grada. Kada je započela osma godina Đorđeva života, njegov brat već bješe završio cetinjsku gimnaziju i upisao se na fakultet. Velika razlika u godinama, učiniće da se dva brata nikada dovoljno ne upoznaju i ne približe jedan drugom. Brat se sam snalazio na studijama, od oca nije bilo pomoći, ono malo sirotinje bilo je za pod zub što bi se rekolo, tek da se na selu preživi. Od čega je i kako je njegov brat živio dok je studirao Đorđe nikada nije saznao. Otac nije slao pare jer nije imao od čega. Kako god, brat je lako i u roku završio medicinski fakultet i posle dvije nepune godine stažiranja u Cetinju, neočekivano odlučio da krene u obećanu zemlju Ameriku. Nošen ambicijom i splotom čudnih okolnosti, koristeći pritom rodbinske veze, i preporuke nekih viđenijih ljudi sa Cetinja, brat je nekako preko noći odlučio da otputuje tamo gdje ga niko nije očekivao raširenih ruku. Njihov stric Lazar, prije skoro pola vijeka, otisnuo se na slično putovanje, sa još nekoliko mladića iz Cetinjan, Komarna, i okolnih sela i nikada se više nije vratio. Pričalo se da je tamo, kopajući zlato u rudnicima obeju Amjerika, stekao veliko bogatstvo. Ljudskoj pohlepi nema lijeka, na kraju je tragajući za novom zlatnom žicom, stradao u nekom rudokopu.

Gluposti i zlata čovjeku nikada nije dovoljno, govorio je Lezin otac. On nikada bratu nije oprostio avanturizam koji ga je koštao života. „Nijesam ja stric Lazar“, rekao je brat zabrinutom i uplašenom Đorđu, ne idem tamo da kopam i tražim zlato, čeka me siguran posao. Drugačija je ta Amerika od one u koju je išao naš baksuzni stric. Ljudi iz ovih krajeva i rodbina, koji su tamo odavno starosjedioci će mi pomoći i ja ću se sigurno jednom vratiti kao uspješan čovjek. Ovdje nema perspektive za napredovanje u poslu. Ovo što ovdje jesam i predstavljam sada je moj maksimum, a tamo nije, čekaju me veći planovi i izazovi. Znam jezik, čak je i toliko dovoljno da se snađem tamo. Možda neću dolaziti na Cetinje i u Crnu Goru tako često, jer to nije put od Komarna do Cetinja. Slaću ti novac, brinuo sam o tebi i do sada, i to ću činiti dok se ne osamostališ, to sam ocu obećao, i tako će biti. Uostalom, nijesi više dijete, svako mora svoju sudbinu za rep uhvatiti. Završi gimnaziju, pa studiraj. Nešto moraš i sam za sebe da uradiš. Ni meni ništa sa neba nije palo. Od oca nijesam dobio ni crno ispod nikta i ne zamjeram mu, jer znam da se nije imalo i moglo. Ti imaš sreće jer imaš mene. Učini nešto od svog života, pa ako te želja bude vukla po svijetu, možda i ti jednom dođeš da živiš u Americi. Tamo gdje ja budem uvijek će biti mjesta i za tebe. Ne tuguj, ne brini, i ne plaši se. Zadužio sam ovdje na Cetinju rodbinu i prijatelje, oni će da te pripaze i da ti pomognu ako nešto zatreba. Za sada imaš dovoljno, kasnije će biti više. Ja sam sve ovo sam sebi morao da obezbijedim. Ra razliku od mene, imao si ljepše djetinjstvo, ali ta su vremena prošla. Roditelji su vjerovali da će starost provesti uz tebe. Odlučio si da odeš iz Komarna i ja to razumijem. Samo moraš i u pameti da odrasteš, druge ti nema. Dok je otac vodio brigu o tebi, moglo je biti kako hoćeš.

Bolest ga je uzela pod svoje, i godine su ga stigle, od njega ti više pomoći nema, sada si prepušten samom sebi. Nema više vrdanja. Nemaš prava da se izmotavaš i da zavaravaš samog sebe. Minulo je vrijeme opuštenosti i sanjarija. Kao i meni i tebi predstoji velika i dugotrajna borba. Ni jedan cilj nije pred nosom i na dohvatu ruke. Ništa nam nije ostavljeno u nasleđe da bi opušteno i lagodno živjeli. Toliko si vjerujem shvatio.

Brat ga je smjestio u bezimenom prigradskom naselju, kod rođaka po majčinoj strani. Dobio je sobu na mansardi, sa prozorom što je gledao u stijenu iza kuće, i samo krajičkom lovio granu nekog drveta zalutalu u nebo. Oskudan namještaj odisao je starošću: krevet je škripao, stolica se ljuljala, sto sa dvije fioke jedva se držao na nogarima, okrnjeno ogledalo hvatalo je odraz polovine njegovog lica, posteljina je mirisala na trulež i buđ, čiviluk sa pohabanim kaputom, dvije krpe umjesto peškira i – to je bilo sve. U tom mračnom sobičku koji se mogao premjeriti u nekoliko koraka, boraviće Đorđe Leza dok bude pohađao školu u Cetinju.

Vlasnik ove trošne kuće, namrgođen i mrzovoljan čovjek, živio je kao samac. Žena mu je umrla na porođaju, ali su dva njihova sina blizanca ostala u životu. „Kamo lijepe sreće da nijesu“, govorio je domaćin. Jedan je čim je za vojsku stasao odmah pobjegao u inostranstvo, navodno da izbjegne vojnu obavezu, mada se govorilo da je po primorju obijao zlatarske radnje, i kada su mu ušli u trag, uspio je da pobjegne i da se skloni od zakona. Nikada se nije javljao pismom, samo bi po nekom od svoje lopovske sabraće slao poruke: kako se tamo gdje je bio dobro snašao, kako se bavi trgovinom, kako će sledeći put ocu i bratu poslati novaca, jer sada nema po kome, poštom ne može, da ga navodno po adresi slanja vojne vlasti ne pronađu. Drugi sin u međuvremenu bješe osuđen na osam godina strogog zatvora zbog silovanja maloljetnice. Gazda nije dozvoljavao da se njegovo ime pomene u kući, niti ga je posjećivao u zatvoru.

„Kome je pamet među nogama, toga ne treba žaliti“, govorio je. Njemu je bilo najteže. Prezren, izolovan, napušten od prijatelja, a bez krivice.

Oni koji su uzeli život rođenoj majci ne zaslužuju bolju sudbinu. Bog ih je kaznio, govorio je.

Đorđe je iskreno žalio ovog nesrećnog čovjeka.

Gazda je pio i izgledalo je da dobro podnosi piće; uvijek pod gasom, ali nikada sasvim pijan. Tada bi počinjao sa svojim jadikovkama i ubitačnim monolozima: šta sam ja Bogu zgriješio, ja koji ni mravu nijesam stao na put, kao da sam kužan, svi bježe od mene, u kafani moj sto je prazan, na ulici okreću glavu u stranu da me ne vide. Hvala tvome bratu što te je doveo, tamo gdje djece ima poštenje nije umrlo, budi čestit, kumim te Svevišnjim, odgovaram za tebe, kao da si meni iz oka ispao, obećao sam tvome bratu, dok ovdje budeš, da ti ni dlaka neće faliti sa glave, nemoj i ti da me zakolješ kao ona moja usrana gamad. Ako njih nijesam, tebe bih ubio kao vašku, čujem li za bilo kakvu poganštinu i sramotu.

Banjo je bio prvi posjetilac u Đorđevom malom sobičku. Nije ni ovdje tako loše, rekao je tada.

Počeli su i kod mene ljudi da dolaze, biće i od tebe nešto, čim te tako zelenog profesori posjećuju, rekao je gazda, i Đorđe je prvi put u njegovim očima porastao

do one visine koju njegovi sinovi nikada nijesu dosegнули. Đorđe Leza se nije usuđivao da mu kaže da ga posjećuje profesor koji je izgubio posao, i da je u međuvremenu i on, Leza, napustio školu.

Laž voli da se šepuri i nikada joj pritvorstva dovoljno.

Istina zna da se skriva na hiljadu načina, a samo se na jedan iskazuje.

18.

Gledam te kako me gledaš, i gledaš me kako te gledam, možda mi zamjeraš što govorim kad ćutim, i što ćutim kada govorim. Prihvataš da ne znaš ono što ni ja ne znam. Sve moje istine i moje tajne htio bi u jednom danu da čuješ, sažmeš, upamptiš, ili zaboraviš, da bi u drugom danu mogao da vjeruješ kako su one oduvijek bile samo tvoje. A ja te molim da mi budeš zahvalan na zaboravu, kome sam ostavio tolike promašene pokušaje; da mi na vrijeme oprostiš što ću biti uzrok tvoje nesreće i bolesti; da iz sjećanja izbrišeš rečenice koje ponavljam s papagajskom upornošću, ne shvatajući otkuda tolika snaga želje, da ti o svemu ovome dosledno i uporno govorim, kada dobro znamo da tragovi izgovorenih riječi ostaju u prostoru, koliko i vazduh koji izdahujemo.

Za mene, priznajem, nije tajna riječ koja opisuje tajnu, već su tajni događaji koji su prestali da postoje, i koje nijedna znana riječ nije opoganiła; a ja više ne znam, nijesam siguran, da li su doista i bili događaji vrijedni pamćenja, ili su i oni plod jedne neutažive čežnje da se isprave greške u sjećanju, a takvo umijeće, moj dječaće, ne bješe dano ni bogovima, a kamo li ljudima.

Đorđe Leza je sve više postajao svjestan da je sam na svijetu. Ništa nije moglo da ga sačuva od usamljenosti. Drugarstva su se gasila, prije nego što bi prerasla u prijateljstvo. Njegovi školski drugovi su živjeli u svijetu koji je njemu bio nedostupan, pogotovo otkada je za sobom zalupio vrata, napuštajući školu. Susjede nije poznavao, niti su ovi njega primjećivali. Živio je kao utvara: povučeno, nenametljivo. Peo se na Orlov krš, brdašce iznad Cetinja, odakle se kao na dlanu vidio čitav grad: izlomljeni i usnuli krovovi, Ljetnja Pozornica na kojoj se nešto stalno dorađivalo, manastir sa baštom i Njegoševim parkom, Plavi Dvorac i Ćipur, Biljarda, korito kojim je navodno tekla Cetinjska rijeka, sirotinjske udžerice u Donjem Kraju, cigansko naselje iznad dijela grada zvanog Gruda.

Odluku da napusti redovno školovanje, Đorđe je donio naprečac. Priznao je Banju da nedjeljama ne pohađa nastavu, da je za njega školska godina završena, i da nema namjeru da gubi dane po učionicama, i u društvu onih koji ga ničemu ne uče, koji mu se rugaju i odbacuju ga u svakoj prilici. O toj svojoj odluci neće još

neko vrijeme i do prave prilike govoriti brata, ponajviše zbog bojazni da mu brat ne uskrati novčanu pomoć.

Brat je bio prijeke naravi i sigurno ne bi prihvatio bilo koje Lezino objašnjenje. Shvatio je da se znanje koje je njemu bilo potrebno ne stiće u školi. Banjo je samo rekao da je Leza zašao u godine kada može i sam da odlučuje.

Postao je nijemi i uporni Banjov pratilac. Imitirao je ćutljivog profesora, bilo da se radilo o kretnjama, ili pak o načinu izražavanja.

Promjene su uslijedile nakon neočekivanog dolaska njegovog brata. Od toga dana u Đorđevom životu sve je bilo drugačije. Brat nije krio razočarenje, prijetio je, vrijeđao, psovao. Govorio je da je prevaren, izdan i izigran, da mu je vjerovao, kao što brat bratu vjeruje. Nije prihvatio kao valjan razlog nijedno od Đorđevih objašnjenja zašto je ovaj napustio školovanje. Zahtijevao je od njega da se zaposli. Rad će ga opametiti. Istisnuće on njemu te lude bube iz glave. Zabranjuje mu druženje i viđanje sa ludim profesorom Banjom.

Brat je Đorđa poveo sa sobom u Komarno, na zapušteno roditeljsko imanje, gdje su naredne dane provodili u raščišćavanju korova i postavljanju nove ograde oko ruinirane kuće. Po dubokom Đorđevom ubjeđenju, vrijeme su trošili u presipanju iz šupljeg u prazno. Jer niti je brat kanio koristiti nešto sa imanja, niti je on imao namjere da se bilo kada vrati tamo, odakle je jednom pobjegao. Nije se upuštao u polemiku sa bratom. U jednom momentu, kada mu se napokon učinilo da je brat dobre volje, pokušao je da zapodjene razgovor o Banju. Bratovljeva reakcija je bila neočekivano gruba.

Nikada ga nije vidio toliko bijesnog i srditog: svakom riječju ujedao je Đorđa za srce. Rekao je da je Banjo bolestan čovjek, psihopata kojeg bi u Amjerici odmah strpali iza rešetaka, i da će ga druženje s tim ludakom sigurno odvesti na put bez povratka. Zaprijetio je da će tog nabijedenog profesora šarlatana, bude li ga sreo, pljunuti u lice. Psihijatri i ludnice plaću za takvima, ali zašto bi on prljao ruke, kada će narod najposle nesrećnika kamenovati. Za takve je ludnica, zatvor konopac, linč, omča.

„Kada ti odeš, ja ovdje ostajem opet sam, i nemam nikoga do Banja, on mi je jedini prijatelj", Leza nije htio da popusti i odrekne se prijatelja. Branio je prijatelja od brata. Bratovljevo pravo je veće, a opet, ako brata poslušao izdao je i sebe i prijatelja. Branio je i brata od Banja, koji ga nije napadao, a opet na neki način jeste.

Nađi drugog prijatelja, bilo koga, rekao je brat. Nađi sebi djevojku, imaš li djevojku? Nemaš. Eto vidiš, misliš sve je u fantaziji. Još si ti mali, braco moj, da bi svijet razumio. Ako ovako nastaviš, budi uvjeren ni svijet tebe neće razumjeti. Propast ti ne gine. Vrijeme je da se osamostališ. Da nađeš svoje mjesto pod suncem. Sam ga moraš naći, ni ja, ni Banjo, niti bilo ko drugi u tom traženju ti ne možemo pomoći. Ja imam na stotine prijatelja, a ti samo jednog. Kakav si ti to čovjek, pobogu. Mene ne računaš ni u šta, a ja sam ti brat. Ni u Americi zbog tebe nemam mira. I tamo stižu pritužbe, imam ja svoje ljude i znam sve šta radiš i šta se radi, i to ne samo u Cetinju. Daj urazumi se, pomoli se Bogu, šta je s tobom. Ne prepoznajem te. Nađi sebi novo društvo, druge prijatelje, koga hoćeš, samo neka to bude normalan svijet. U redu. Čovjek ne može živjeti sam. I ja imam svoje

drugove, svoj krug prijatelja. Uskoro ću da se ženim, zaključio je brat zadihani i zamoren najdužim monologom koji je do tada izgovorio u Đorđevom prisustvu.

Nijesu to orasi bačeni po putu, pa čovjek samo treba da se sagne i pokupi ih, rekao je bratu. Koliko znam i ti si sebi birao prijatelje i nijesi pitao ni oca, ni mene, nikog. Zašto je moje pravo manje. Koliko si puta i ti pogriješio. Pusti da vrijeme presudi. Ne ti. Ne ja. Ne sav ostali svijet. Samo vrijeme. Sjeti se, govorio si mi: vrijeme liječi sve boljke, sve nevolje, sve sumnje i pogreške u red dovodi, sve laži i predrasude ispravlja. Ništa se nije promijenilo. Brat si mi. Ja te volim i poštujem. Poštuj i ti mene. Jesi stariji i iskusniji, ali ni ja više nijesam dijete. Vidiš braco, pravila igre su ista, samo su njeni akteri drugi ljudi.

Čak i u bezazlenoj igri jedna strana mora biti poražena. Brat si mi, ponovo ti kažem. Razumi me. Sad mi pomози. Savjete dijeli drugima.

Nabaviću ti psa, kazao je pomirljivo brat.

Ne borim se ja za psa, nego za prijatelja, prvi put je Đorđe podigao glas na brata.

Čovjek ili pas, koja je razlika, pas će ti uvijek biti odaniji prijatelj, promrsio je brat kroz zube.

Đorđe je mrzio brata.

Narednog dana, posle razgovora koji Đorđe nikako ne uspijeva da zaboravi, brat mu je naredio da spremi stvari, i ponovo su se zaputili ka Cetinju. Nikada do tada Lezi nije nedostajalo nečije prisustvo, kao što mu je u tim satima pješačenja do Cetinja bio potreban Banjo. Umorno je pratio bratovljevu sjenku što se u sunčanom danu prelamala kosim, obrušenim djelovima puta. Grad ih je dočekao ravnodušnošću ustajale i jedva podnošljive podnevne žege.

Odmah su posjetili kasarnu. Đorđe je pomislio da brat želi da ga udalji od Banja tako što će ga poslati u vojsku. Bio je potpuno opušten i smiren. Hvatalo ga je jedno od onih poznatih stanja ravnodušnosti, koje se javlja kod ljudi kada nemaju šta da izgube. Preko poligona – vježbališta vodio ih je vojnik u sivomaslinastoj uniformi ali bez puške, sa kapom za opasačem. Đorđe se trgao iz obamrlosti tek kada su se zaustavili u štenari.

Odaberi, kazao je brat kratko i odsječno, kao da izgovara vojničku komandu. Đorđe je posmatrao štenad koja su se, uznemirena dolaskom neznanih, sklonila u udaljeniji dio ograđenog prostora. Odluku nije donio Đorđe već kuće sa biljegom na nosu, jednostavno je prišlo i bez straha se obijesilo o nogavicu njegovih pantalona. Tako je budući Đorđev ljubimac, koji će se zvati Cezar, odabrao svog gospodara.

Bratu je isticalo vrijeme predviđeno za odmor, a Đorđe je vojničkom strpljivošću brojao dane, sate i minute do njegovog odlaska iz Cetinja. Čim je autobus sa njegovim bratom nestao iza Crne Grede, putem što se udijevao u brda iznad grada, Đorđe se dao u potragu za Banjom. Pred Banjom nije ništa skrivao; ispričao mu je sve što se u međuvremenu dogodilo, i na kraju je sjetno zaključio kako se njegov brat potpuno izmijenio i da je to sada njemu po svemu nepoznat, skoro zao čovjek.

Tačno je da se zlo uvijek ne nasleđuje, ono se stiče kao bogatstvo, imetak, znanje i sve ostalo, ali brata nemoj ni zbog koga zaboraviti, pa ni kada sam ja u

pitanju, odgovorio je Banjo.

Tih dana njihovog intenzivnog druženja, Banjo bješe u nekom stanju odsutnosti, pa je bilo normalno što ni psa nije primjećivao; tako je vučjak Cezar brzo rastao uz Đorđa.

U Cetinju se ništa značajno nije dešavalo.

Ljudi su živeli i umirali kao i svuda na svijetu, borili se za male radosti, kao da se bore za velike pobjede.

Kako je vrijeme promicalo, sve više se upadalo u monotoniju običnosti, u ambise ličnog beznađa i vlastite nemoći. Ljudi bijahu umrtvljeni, i, kako to biva u takvim prilikama, živjele su samo uspomene. Svaka priča je počinjala sa: Sjećam se... ili, bilo je to davno. Mrzovolja je vladala ljudima dok je grad trpio svoj porod, trudeći se da bolesti iz sebe što bezbolnije uklanja.

Cetinjani su zaboravljali kako se rađa i njeguje radost.

19.

Kad god bi um postajao bistar, moje lice bi se prekrivalo sjenkama koje nijesam mogao odagnati. Misao bi mi najednom bila mračna i nije nalazila slušaoce.

Vedro čelo je ulaznica za povjerenje.

I ja bih, po običaju ostajao usamljen i sa strane, ne dodirujući svijet, kao da sam kužan.

U tamnim i praznim trenucima, u zaboravljenim predasima, prije no što smo se rodili, odlučeno je da se sretnemo, ovakvi kakvi jesmo, da bi različita vremena naših života bila spojena u slučajnosti dijeljenja istovjetnog prostora.

Odbjegao od samoga sebe, prišao sam k tebi, vjerujući da tvoja mladost neće trovati moju starost oboljelu ne od godina, koliko od praznine i samoće.

Samo ako nam ne dodirne dušu, neće nas povrijediti gadost ovoga svijeta.

Uvijek zaboravljamo: tijelo pripada čovjeku i zemlji, a duša Bogu i nebesima. Sudbina na sve to gleda zavjerenički i podlo, jednom uzdigne, a odmah potom unizi onoga, koji je osjetio moć i snagu posjedovanja.

Posle bratovljevog odlaska, Đorđe je nastavio da se svakodnevno viđa sa Banjom čije mu je iskustvo pomagalo da nađe odgovore na mnoga pitanja koja mu nijesu dala mira. Banjo nije imao tajni, ili je samo tako izgledalo, ali je, barem se tako Lezi činilo, bolje od ostalih poznao tajne života i svijeta.

Prenosio je na Đorđa svoja znanja i zapažanja spontano i nenametljivo.

Iako usamljen i izolovan, Banjo poput većine gubitnika, nikada za svoje

propuste u životu, nije okrivljivao uslove života, društvo, ljude sa kojima je živio, okolnosti koje su ga dovele do takvog stanja, zlu sudbinu, čak ni sebe. Imao je za svoje uspone i padove objašnjenje. Dvojnik nas obeščašćuje, onaj što je u nama, nevidljivi gad, bez koga ne znamo kako da živimo, i sa kim je nemoguć suživot, govorio je.

Leza je upomo i strpljivo lovio one rijetke trenutke kada je Banjo želio i mogao opušteno da govori i istjera na čistac i do kraja neku novu misao, ko zna kada, gdje i zašto začetu. Primijetio je kako Banjo, s bijedom i nemaštinom koja ga je uzimala pod svoje, sve više razmišlja i govori o bijedi u svijetu, i nemogućnosti da se ona iskorijeni. Govorio je o bijedi duha, o bijedi stanja u kome se taj duh razvija, o konačnosti kao lijeku za sve nemoći, za sve dileme. Jednom je, govoreći o prolaznosti, rekao da je čovjekova najveća greška, što je u svom omeđenom i najčešće skučenom životnom prostoru nastojao da po svaku cijenu održi privid trajanja i neprolaznosti. Da se izjednači sa materijom koja bila i ostala besmrtna a opet beživotna.

Pokušavao je da sačuva od zaborava svaki trenutak vrijedan pamćenja i pomena, i da taj nemjerljivi trenutak zadovoljstva, kao u kinematografu, bezbroj puta kasnije u sjećanju umnožava i reprodukuje. Na nesreću, ne treba se mnogo zanositi, iluzije gode očima ali razaraju stvarnu sliku života, otuda, i to treba reći, ponavljanje već viđenog i preživljenog donosi sa sobom novo i trajnije razočaranje, govorio je Lezi.

U nama je objedinjeno puno mudrosti, mnogi tokovi prastarih sjećanja. U našoj krvi je izmiješana neuka skromnost seljaka i ratnika, i ohola narav pobjednika koji je u uspomeni imao mnogo više poraza, ali je samo pobjede pamtio. Porazi su za zaborav. Tu se krug zatvarao.

Otuda u beskonačnom tkanju, u nijemom hujanju vječnog, život ma koliko bio ispunjen i osmišljen kojekakvim vrijednostima, što ih ljudi sami i zbog sebe izmišljaju, treptaj je kapka koji se nadvija nad oslijepjelim okom. Glumci ove drame pretvaraju se da su očajni do izvjesne tačke prijemčivosti, da bi se, na kraju, povukli u mrak iz kojeg su nakratko izašli.

Obrati pažnju na prefinjeno kretanje lakoumnosti, upamti ove opustjele teatre imaginarnih prostora. Gledaj i razumi drsku iluziju vječnosti! Samo se po ovome izdvajamo iz mnoštva, i to ne smijemo izgubiti iz vida.

Greška svih grešaka leži u tome što smo olako prihvatili ortakluk sa životom.

Za vječnost, mislili smo, ima vremena. Vječnost, na nesreću našu, za nas i za vrijeme ne haje.

Između vječnosti i života, ne misleći, čovjek je odabrao ovu drugu mogućnost. Sam je sebi presudio. I šta je tom bijednom vaseljenskom crvu preostalo. Ništa, samo da vapi za vječnim.

Oni hrabriji taj put pronalaze lakše.

Najteže je zakoračiti u sopstvenu legendu.

Treba se ubiti, samo ne danas. Danas sam mrzovoljan i spava mi se. Ova klima nije dobra za donošenje odluka. Možda ovu moju kolebljivost diktira umor duše, zaključio je Banjo.

I tako se podajemo neminovnom. Čuda je uvijek bilo, u svim vremenima, zašto

bi ovo naše bilo zaobiđeno. Možda će se javiti promjene strašnih, ali po čovjeka prihvatljivijih mutacija, pokušao je Đorđe da ga umiri.

Mala je vjerovatnoća, dragi moj junša, odgovorio bi Banjo, skoro nikakva, to nije samo tvoj san, to su snovi epoha: jedino se u snovima čovjek približava vječnom, otuda je san najveće, rekao bih, jedino božanstvo; da nije tako, ljudski rod bi, kao i dinosaurusi, davno bio istrijebljen. Zvjeri koje ne sanjaju, čile i nestaju sa ove planete. Tako je i sa ljudima; smak svijeta će nastupiti onog časa kada snovi izumru i nestanu, a to nije tako daleko.

Zastao bi da dođe do daha, a onda bi nastavio.

Govoriš i pominješ neminovno, braniš se krhkim oružjem, mladi moj prijatelju. Čekati da te obujmi i prigrli neminovno, nije ništa drugo do prihvatanje poraza, gubitka sebe u sebi, priznavanje iskonske greške predaka; ako prije toga staviš tačku i okončaš življenje, namagarčio si tu neminovnost, pljunuo u lice sadašnjem stanju nemoći i beskorisnosti, i prvi put slobodno i bez strepnji i straha zakoračio po prostranstvima u sebi. Tek tada, ono što nam bježi nije daleko. Vječnost je nagrada za takav čin. A ne život. Nagradu koju ti drugi neće podariti, moraš sebi dodijeliti. A čovjek je zaslužio mnogo više, mnogo više. Tragamo za pravdom, vjerujemo da je i nama ona dostupna.

Pravda ima dvije ispružene ruke, u jednoj je skriven zločin.

Mi se uvijek mašimo za pogrešnu ruku.

Naše sudbine i naše priče su tako obične, množe se u nizu ponavljajućih zapleta. Godine brzo promiču, vjekovi nešto sporije, dani nijesu mjera vremenu, šta smo onda mi do beskrajni defilei likova koje je progutalo i koje će progutati vrijeme. Možda misliš da bi najbolje bilo da začutim? Lako je, prijatelju moj, prekinuti priču, ali kako učutkati savjest?

Đorđe nije imao volje da nastavi stari ili da započinje novi razgovor. Vidio je kuda ova priča vodi i taj put mu se nimalo nije dopao. Banjo je pričao o samoubistvu kao izbjavljenju. Zar je to kraj puta? Zar se tome stremilo? Doduše, dešavalo se i ranije da su argumenti bivšeg profesora, ma koliko naginjali apstraktnom, bili na čvršćem osloncu od njegovih. Začutao bi. Kasnije, kada bi ćutnja uzimala maha, Đorđe bi se okuražio da kaže kako on niti hoće niti može da povjeruje da bi Banjo, mada tako govori, napravio sličan korak, korak koji vodi u smrt.

Nijedan čovjek ne veruje, dok ga ne napravi, zaključio bi Banjo razgovor.

20.

Zaboravljamo godine, datume, imendane, prvu radost, igru bezbrižnosti, dodir žene, i što je još čudnije: zaboravljamo neprijatelje. Utrobu punimo prazninom. Iz dana u dan. Iz godine u godinu.

Nema nikakve koristi od stišanih nagona.

Obeshrabruje saznanje da je tiktakanje satova našeg života sve usporenije.

Naši grleni poklici skrivaju se u njedrima nečujnosti.

Naše hvale, zasluge, i pobjede niko ne pominje.

Uspomene bježe drugim ljudima, nama ostaju: opiljci sjećanja, srčane mane, alergije, glavobolje, kijavice, tmurno vrijeme, papagajsko ponavljanje onih prvih pionirskih riječi, ponovno prepoznavanje stvari i pojmova.

Sve više primjećujemo kako nema iluzija zanesenjaka, ali, zahvaljujući baš njima, radost nas, bar u onim rijetkim trenucima ne mimoilazi. Izuzetna prefinjenost kojom nas obasipaju, možda jeste odraz i lijepog vaspitanja, ali ne i suštine drame jedinke sklone da njeguje poročnost do konačnog čovjekovog istrebljenja.

Nedonoščad su omatorela u trajanju i puzećem iščekivanju bezimene plime, čija postojanost negira ulogu tuge i posestrime joj mučnine.

Vrhunska spekulacija, po volji budala, slabi ionako pasivan pristup ulozi trenutka. Izvan duha, jedinka kao izdvojena stvarnost ovaploćuje opsjenjivačke moći onog, u čovjeku do smrti oboljelog zatočenika prirode. Više nas ne uzbuđuje što tu ispred naših očiju padaju kulise, cijepaju se zavjese, umiru glumci, publika pobolijeva i stari; samo netaknuta, van života i van vremena, ostaje sablasna pozornica, pripremljena za ljudsku dramu preživljavanja, ali kad se na njoj ponovo upali svijetlo, tada u blizini neće biti ljudi.

Neće ih nigdje biti.

Zato objedinimo znanje koje sadrži sve prostore, i koje sačinjava sva vremena, jer: u jednom istom trenutku dvije zvijezde neće napustiti nebo.

Rijetko su razgovarali o ženama. Razlika u godinama nije dozvoljavala Lezi, bar ne u početku, da pita Banja zašto je on toliko usamljen i zašto u svojim beskrajnim monolozima nikada ne pominje žene. Šetajući jednog dana ispod manastira, stazom koja je kroz šumski špalir olistalog drveća vodila u kružnicu, sreli su dvije mlade žene, turistkinje. Tražile su objašnjenje: zašto je paralelno sa putem podignut zid malo viši od prosječnog ljudskog rasta, i u kom je vremenu ova neobična ograda podignuta, ako ništa i nikoga ovaj zid ne štiti i ne razdvaja sa kojim ciljem je postavljen baš ovdje i na ovom mjestu. Banjo je o Cetinju znao skoro sve, i ovoga puta je imao svoje tumačenje, naravno razlikovalo se u mnogo čemu od onih ustaljenih, koja su nuđena u hronikama grada. Objasnio je da vrijeme izgradnje zida nije utvrđeno, a kako je sa jedne strane put iza kojeg se sada uzdiže pošumljeni predio, koji uzbrdicom bježi u kamjenjar, a sa druge strane zida je gola poljana; on misli da je zid postavljen tako, da bi šetače štitio od jakih jesenjih vjetrova. Jer ovi, u određenim danima u godini, izazivaju strašnu buku i čudne

zvukove, čovjeka naprosto hvata strah, i da zida nema, prema priči, u danima borbe vjetrova, bilo ko da se nađe na ovoj stazi, oglušio bi za cio život. Vjerovalo se da se samo u tim danima može razumjeti govor vjetra, i saznati tajna njegove snage, porijekla i trajanja.

Kada su se mlade žene udaljile, umjesto da nastave priču o neobičnom zidu koju je Đorđe prvi put tada čuo, razgovor je skrenuo na sasvim drugu stranu. Osmjesi mladih žena su i dalje kao jasna slika lebdjeli ispred Đorđevih očiju, a spokojan izraz lica profesora Banja oslikavao je njegov unutrašnji mir i zadovoljstvo, što je radoznalog Lezu ohrabrilo da ga upita šta misli o djevojkama koje su se udaljile; uzgred je primijetio da žene uvijek postavljaju muškarcima pitanja koja ovi od njih ne očekuju.

Banjo se zagonetno nasmiješio, a onda kazao da žene treba posmatrati sa oprezom i pažnjom, pa i divljenjem, onako kako se posmatra svaka ljepota. O ženama nije poželjno razgovarati. Priče na tu temu su najčešće besmislene i neargumentovane. Vode u grešku, jer kad je o ženama riječ, tu, dragi moj Đorđe, pravila nema. Rečeno jezikom pjesnika ali i potporom iskustva, svaka žena nosi osobenost drugačijeg cvijeta. Jedna je lijepog mirisa, druga lijepa samo za oko. Jedna je lijek, druga izaziva bolest. Jedna je nježna kao svila, a druga okružena bodljama. Što ih manje poznaješ, srećnije i lagodnije živiš. Inače, nemoguće je u jednom ljudskom vijeku razumjeti i primijetiti sve promjene i shvatiti prohteve jedne jedine žene. Da bi čovjek upoznao drugog čovjeka dovoljan mu je dan, mjesec, godina – za ženu nijesu dovoljni vjekovi. Eto, u tome je suština i razlika između polova. Ko tu činjenicu ne prihvati i ne pojmi, taj je obrao bostan prije vremena. Oni što dolaze u dodir sa mnogim ženama, zadržavajući se u tim kontaktima toliko da zadovolje nagon, ili iluziju posjedništva, oni o ženama ništa ne znaju.

Žena je kao mutno piće. Ne znaš od kakvih je plodova spravljena, i samo u izvjesnim trenucima prija. U drugim izaziva pijanstvo i mamurluk, rijetko kada osvježanje ili otrježnjenje. A, kada se to dogodi, zadovoljstvo isuviše kratko traje, pa čovjek više pamti boljku koju mu je ljubav osmišljavala dok je trajala, i svojim plamenom sagorijevala utrobu i rasplamsavala žudnju i strast. Bezbrojne su čovjekove greške u procjenama kada je žena i ljubav prema ženi u pitanju. Brkamo pojmove. Strast, nagon, žudnju, sve to poistovjećujemo sa ljubavlju. Žena uvijek vidi razliku. Ona zna. Mi prihranjujemo vlastiti egoizam, a o ženama, ustvari, ništa ne znamo. Kada se naši snovi ugase, zaokružujemo opštu sliku. I ona tada najčešće ne uspijeva da iskaže ono što se u minulom vremenu, nama još uvijek važnom, dešavalo.

Žena je fenomen mnogo značajniji i kompleksniji od muškarca, i samo sirova ljudska snaga povremeno uspijeva da nametne privid moći i superiornosti. A to je, najtrajnija čovjekova zabluda. Ako pošteno i pravo sagledamo činjenice, moramo priznati da smo mi muškarci bili i ostali klovnovi i smiješne kreature u životima žena. Naši potezi su predodređeni da vode destrukciji, a samo je u moći žene da tu destruktivnost koliko koliko oplemeni. Kada bi žene slušali, i da su naši preci taj nauk izučili, istorije bi ostale upražnjene za mnogobrojna stradanja i ratovanja, ali bi zato udžbenici koji opisuju našu izvitoperenost, naše zlo i podlost, naše

mnogobrojne zablude i pogrešne procjene, bili prepuni ljepote. Ljudska tragedija je što ženi nije bila dodijeljena uloga kreatora i stvaraoca istorije. Koja bi majka svoju djecu, svoje sinove spremala za ratove i izgibenija, koja bi žena muža, djevojka ljubavnika, slala na stratište.

Mi muškarci smo, priznali to ili ne, monstumi koji nekažnjeno švrljamo ovom ukletom planetom. Mi smo ti koji zlo negujemo, darujemo ga potomstvu u nasleđe, u amanet ostavljamo, i tek onda kada do našeg plitkoumlja dopre obavijest da je zlo koje smo negovali, negdje tamo uzelo svoj danak, zadovoljni smo, kao da smo napravili ko zna kakvo dobro djelo, ostavili ko zna kakvu vrijednu zadužbinu, sklapamo zauvijek oči i dozvoljavamo našim majkama i draganama da kuknjavom za nama nikakvima, pokažu svoju bol, i plaćom svojim svijet upozore da zlo sa čovjekom ne umire.

Ako doista mislite tako, kao što govorite, zašto onda vaša pažnja nije okrenuta ženama, zašto tu svoju teoriju o superiornosti, navodno, slabijeg pola javno ne iznesete. Žene bi vas razumjele i svakako željele da čuju nekog ko takvo mišljenje o njima ima. Zašto to meni pričate, zar to nije jedno od važnijih pitanja u čovjekovom životu. I na kraju, muškarac koji tako govori mora mnogo voljeti i poštovati žene. Vi se, koliko ja znam, nijeste ženili. Usuđujem se da vas pitam, ko je vaša ljubav, ko je žena vašeg života, da li je ikada i bilo, i ako jeste, gdje je ona sada, što o njoj nešto ne kažete. Lako je iznositi sudove o nama muškarcima kao emotivno nedozrelim slabićima. Gdje su nestali dokazi naše snage, ne one sirove, razarajuće. Naš um plijeni žensku pamet, i ja bih lično pristao samo takvim putem da idem do podaništva, i samo mi onda ono ne bi smetalo, kazao je u jednom dahu Đorđe.

Mišljenje jednog čovjeka, ma koliko da je on u pravu, neće izmijeniti ono što je, ko zna zbog čega, i baš tako odavno zacrtano. Moje mišljenje, pogotovo u ovom vremenu, ne bi naišlo na podršku. Vrijeme će i tebe natjerati da pogneš glavu kada za to dođe trenutak, i kada se tvoja kraljica patnje pojavi. Moli Boga da bude samo jedna. Tada će u tebi biti malo mjesta za tebe. Svaku svoju misao, svaku kap krvi koju imaš, davaćeš u zalog za mrvu nježnosti koja će ti biti darivana ili uskraćena. Razumijem ja šta tebe sada muči. Tvoje godine sada trče ispred tebe. Doći će vrijeme zajedničkog putovanja, a onda ćeš se osvrutati za godinama koje će zaostajati sve više i više za tobom. Biće to godine sjećanja i godine uspomena. Oni koji skončaju mladi, slučajem ili spletom čudnih okolnosti, bar će za sobom ponijeti iluziju ljepote kojoj su se klanjali. A ta se slika nosi samo u mladosti. Kasnije to budu neke drugačije, neočekivane slike: tek tako, iz čista mira iskrasne predio, događaj, drugi ljudi. Govoreći o ženama ne branim razliku, ja napadam sličnosti i suštinu.

Samo je čovjek mogao izmisliti ciljeve na kojima se ne zadržava kada ih dosegne. Tužno je govoriti o ličnim stvarima, rijetko kada imamo hrabrosti da javno kažemo, ja sam volio i patio zbog te ljubavi. Mi smo prevejani foliranti i zato nikada kad bi trebalo ne govorimo o sebi, uvijek su drugi voljeli i bolovali i patili zbog slabosti koja se zvala ljubav. A, ti drugi su u našim pričama gubitnici, ljudske mizerije, i mi se kobajagi u čudu pitamo, kako to da su sebi dopustili toliku slabost: dostojni su našeg prezrenja, i za takve u našim srcima nema milosti.

Cijenimo one, koji su javno ispoljili surovost prema ženi, kažemo: ženi treba pokazati zube, i mjesto koje joj pripada. Ko ima pravo da nekome određuje mjesto pripadnosti. Otkuda to pravo muškarcu. Muškatac nosi klicu života ali život samo žena osmišljava. To samo pokazuje alavost i slabost našeg pola, jer, onako u potaji osjećamo krivicu što i sami nijesmo nježniji, iskreniji, suptilniji, pa i slabiji. Slabiji na nježnost, na suzu, na ljepotu. Jedan mladić se ovdje na Cetinju prošle godine ubio. Hicem iz puške raznio je srce, da ni komad ne ostane onoj koja mu ljubav nije uzvratila, i zbog koje je odlučio da ode u vječnost. Svi moji sagovornici o tom nemilom događaju, rekli su: sramota, njegova sramota. Samo su žene ćutale, skrivajući svoju veliku istinu.

Ne poznajem čovjeka koji ima pravo da govori o ljubavi prema ženi. U ovoj sredini nema takvog. Možda ga nigdje nema. Jedan je takav na ovim prostorima bio, ali se odavno preselio u legendu. Eno ga na nebesima. Nestao u „noći skupljaj vijeka“.

Muškarci vole prijatelje, oružje, vole lov, pse, konje, novac, automobile, piće i... žene. Ovim redosledom. Neka mjesta se mogu mijenjati, ali za ženu je uvijek sačuvano posljednje.

Šta bih još mogao reći o sebi, a da ti već to ne znaš. Priznajem, da čovjek skoro uvijek ponešto prećuti. Ni ja u tom slučaju ne predstavljam izuzetak. Mogu navesti više razloga zašto se ne upuštam u priču o ženama, i ne zato što ih ne poznajem, što o njima malo znam ili što mislim da na tu temu ne treba riječi trošiti. Naprotiv. Ne usuđujem se da budem tumač istine koja muškom rodu ne saluži na čast. Pa ipak, da ti zadovoljim znatiželju i da me ubuduće ne bi gnjavio sličnim pitanjima, ovoliko mogu da ti kažem: i u mom životu postoji jedna žena, čije ime neću pomenuti. U stvari, postojala je. Ona nije od ovog svijeta. Mrtva je odavno. Mlada je umrla. Za mene to nema značaja.

Čovjek traje dok ga se sećaju.

Prošle sedmice je napunila trideset i jednu. Deseti rođendan slavim bez njenog prisustva. Deset mrtvih rođendana. Uvijek na istom mjestu, sa istim ceremonijalom. Njenu vječnu kuću posjećujem samo na njen rođendan. Kolač koji ostavim za nju pojedu ptice. Dio kolača prije toga i ja pojedem. Sačekam da svijee dogore, ili pustim da ih ugasi vjetar.

Flaša vina iz koje nazdravljam i njoj i sebi, traje godinama. Gutljaj koji bi ona trebala da ispije, prospem po zemlji.

Ni sanjali nijesmo da će onako mlada prva krenuti ka zvijezdama. Pitaju tvoje oči šta se dogodilo.. Ništa. Njena krv se pretvarala u vodu. Ja sam je do poslednjeg časa zadirkivao zbog pretjeranog bljedila u obrazima. Uvijek se smiješila i nije htjela ništa da kaže. Kad se sve završilo, njeni ukućani su mi rekli da im je zaista žao što su od mene krili da je teško oboljela. Da je ona htjela da se meni ništa ne govori. Da su sve pokušali. Nije dao Bog, htio ju je za sebe, kazala je njena majka. Bila je dijete planine. U grad je otišla da studira. Tamo smo se i upoznali. I zavoljeli. Grad joj je zatrovao a potom i ispio krv. I uzeo život. Napustio sam to mjesto. Evo me sada ovdje. Jedanput godišnje vratim se tamo, volio bih da mogu da je ovdje premjestim. Češće bih je obilazio. Pokušao sam i to da uradim. Njeni nijesu dali. Eto, to je ta priča. Moja priča. Kao što vidiš: ni lijepa, ni zanimljiva.

21.

Pobjede smo izmišljali kako nijednom porazu ne bi podigli spomenik. Nikada javno nijesmo priznali i rekli: poraz je bio veliki, koštao nas je živaca, života nas je koštao, zbog njega smo sve izgubili, pa i snove.

Karte sudbine može dijeliti samo sudbina i niko više.

Toliko smo morali znati.

Igra sa otvorenim kartama je besmislena ukoliko nema igrača za stolom. Iz poraza nikada nijesmo izašli jači i otporniji. I kome smo prenijeli nauk nastao u porazu, iskustvo bijede i nemoći, i ko nam je, ako smo i pokušali, uopšte u bilo čemu vjerovao.

Svako svoju bijedu nosi kao lančić okačen o vratu.

Šta smo mi mogli da uradimo kada je sve unaprijed udešeno u ovom tjeskobnom preživljavanju. Gdje god da se okreneš vrebaju njegovo veličanstvo - glupost, njegovi podanici - lenjivci, i njegova djeca - kameleoni.

Agresija nepotvrđenog identiteta.

Racionalistička teza protivurječja.

Bujanje haosa, čiju smo klicu svojim sjemenom oplodili.

Svekoliko lomatanje od sebe kolebljivog, do sebe uplašenog. Osuđeni smo na proizvoljnost tjeskobe, i varljive suštine zanovijetanja, na zaslijepljenost iluzije kojoj smo uporno priznavali postojanost, a svemu ostalom atribuite besmislenog.

Zidali smo građevine ličnih poraza, lomova i propasti, i sve to na temeljima od pjene i paučine.

Sumnja nas je mazila i pazila, sumnja neopredijeljena između jutra i povećerja, između stopala i zamaha noge, između stvarnosti i srljanja u pretpostavku.

Ostavljala nam je negaciju kao polazište, kao mogućnost da se izvučemo iz opakog lavirinta naše ogromne samoće.

Ni o ocu ti nijesam govorio. Očevi su za pamćenje, a ne za priču. Pa, ipak, ovoliko mogu da kažem. Možda je danas želja da progovorim jača od želje da prećutim. A i kome bih mogao da pričam do tebi. Prije mog rođenja vjerovao je da je besmrtan. I moja majka je vjerovala. Kada sam i ja počinjao da vjerujem, kod njega su se javile sumnje i kolebanja. Ne mogu o ocu reći da je bio neobičan čovjek, pa, ipak, nikako da se otrgnem utisku da možda griješim. Nosio je ime od kojeg su se plašili i ljudi i ptice. Neočekivano je obolio od sušice. Kopnio je

naočigled svih ukućana. Moje majke, sestre i mene. I tada je bio vedrog duha i sklon šali. Majka bi plakala i pravdala se da joj suze teku od smijeha.

Godine su umirale brže od njegovih očiju. Tijelo je venulo i nestajalo. Suton je popunjavao sve veće praznine u njegovoj odjeći. Grizao je gornju usnu dok se nije sasvim istanjila, a potom guste brkove, sve do korijena. Stalno je pljućkao dlake koje su kao kristali letjele oko njegove glave. Riječi mu bjehu pitke i zaobljene, sasvim lagane, bogom dane za uspavljivanje. Ponekad su mogle poslužiti i kao lijek.

Govorio je glasno, pa glasnije, a onda bi ga glas izdao i počeo bi da šapuće. Zaboravljao je riječi i sve češće klimao ili odmahivao glavom, zavisno da li se slaže sa nečim, ili misli drugačije. Uglavnom, disao je na nos, a usta je otvarao samo da primi hranu.

Dan prije smrti rekao je: Nek vragu ide ovaj posrani život. Cio svijet izmirih, osim ova dva oka u glavi. Uvijek sam mimo ljudi u istom trenu vidio dvije krajnosti, dvije istine. Nikada ljepotu nijesam sagledao, ili bar iluziju ljepote. Već nekoliko dana budim se prije svitanja. Snovi me mimoilaze, tečnost iz očiju je presušila, došlo je vrijeme da i ja krenem u naručje sjenki.

Sjećam se, trunuo je iznutra kao gnjila kruška, a i svi smo to znali, majka, sestra, a prije svih, naš porodični ljekar. Otac je stalno je govorio kako je zdrav kao drijen, i da mu nikada nijedna misao nije pobolijevala, pa čak ni pala u sjetu, zašto bi onda tijelo podleglo bolesti, nema tu nikakve logike.

Bolest mu je prvo načela glavu. Pukotine u njegovom pamćenju bile su sve očitije. Misli su se miješale. Prelazio je sa teme na temu, gubio se u beskrajnim zamarajućim monolozima. Zastajao je u pola rečenice, ne uspijevajući da se prisjeti ne samo njenog početka, već ni onoga što ga je uvodilo u priču. Gubio je stvari. Nije primjećivao naočari na nosu, pa ih je tražio uzaludno oko sebe. Valjda su se negdje zaturile, mislio je, a kada bi ih otkrio, već je zaboravljao da ih je prije nekoliko trenutaka uzaludno tražio.

Dugmad na odjeći je pogrešno zakopčavao. Trudio se da ne zaboravlja i nije mogao da se sjeti šta je navodno morao zapamtiti. Brkao je imena ljudi o kojima je pričao, i sve češće se pitao: kako se onaj zvaše, sjetiću se, bili smo kao braća. Bože, kako je moguće da mu ime zaboravim, da bi, ubrzo, postavljao pitanje: o čemu sam ono pričao? A kada bi ga podsjetili šta je govorio, nije mogao da se nadoveže na prekinutu priču, i nit razgovora bi poprimila druge tokove i smjernice koje su nanovo vodili ka zaboravu. Vidiš, kako priča može da zamori, kazao bi, pomalo tužan što ga snaga napušta. Sat, ne više, pred smrt, pozvao me je. Tražio je da sjednem tako da me jasno može vidjeti. Na moje veliko čuđenje, u posljednjem času um mu se bješe sasvim izbistrio.

Takvog ću te upamtiti, rekao je. Mlad si, uplašen i zbunjen, to su znaci čistote i neiskvarenosti. Upamti, sine, svemu možeš naći lijeka, ali nemoj dozvoliti da ti radoznalost dušu zatruje. Od te bolesti se umire za života.

Tvoja će priča završiti u budućnosti, moja u prošlosti. Tako je od pamtivijeka, i dobro je što novu priču pamtimo, a staru zaboravljamo. Stare priče su teške kao dugotrajna bolest; one nagrízaju dušu, i treba ih što prije istisnuti iz sjećanja. Kažem ti, budi zahvalan svemu što te nije dodirnulo, svakoj misli od koje te nije

boljela glava, samo se prošlost, sine moj, preživljava dvojako: nekada i sada. O prošlosti nijesam htio da ti govorim u sadašnjosti, ne zato što je ne mogu preslikati pričom i prenijeti je u ovo vrijeme, već zato što mislim da svaki čovjek svoju tajnu koja bi se mogla pretočiti u priču, treba da ponese u grob. Inače, ako je grob samo mjesto gdje treba da istrunemo, onda je to zaista besmisleno. Ja sam upomo osluškivao zemaljski huk tajanstva. To mi je očuvalo vedrinu i duh, mada ne i tijelo.

Vidiš, život je zaista čudan, nema pravila: dvije jabuke rastu na istom stablu, isto ih sunce grije, isti ih sokovi hrane, a ipak samo jednu crv nagriza. Zašto je mene taj crv odabrao, ne znam. Kada bolje razmislim, tebi preporučujem da čuvaš i tijelo i duh, tako te neće iznenaditi neka poganština. I nemoj žaliti za ovom truleži što je nosim u grob. Ona je vrijedna prezira, a ne žaljenja. Žali zemlju koju moram opoganiti njome. Znam, sada ovo nećeš prihvatiti kao istinu, ali bar je upamti: čovjek je, sine moj, samo šaka zemlje koja je jednom mogla govoriti. Kada kažemo šta smo imali reći, vratimo se zemlji, od koje smo se na tren odvojili, jer, tako je usud htio. Tu je sazdana cjelokupna istorija čovjekovog života, i iluzija njegovog stradanja i njegovih grešaka; i još samo ovo da ti kažem: pljuneš li na zemlju, pljunuo si u lice svoga najranijeg pretka, čije ime više niko ne pamti.

Ispričao sam ti svoju priču. Sada će u tvom sjećanju, ova ista priča, prepričavati samu sebe.

To je sve što sam imao da ti kažem. Stvarnost je kratkotrajna opsjena, ali, ipak, vrijedjelo je osjetiti je, kazao je u jednom dahu moj otac, sklopio oči i umro.

22.

Umjesto da stalno opominje, stvarnost sve zaboravlja. Uljuljuje nas u opsjenu trajanja i nedodira, i da nije ove neprestane borbe između istine i njene negacije, matematički gledano, naša stvarnost bi uvijek bila ravna nuli.

Otuda vjerujem, moj izgubljeni prijatelju, ne bi se smjelo ništa prepustiti zaboravu. Ni radosti, ni kajanja, ni usponi ni padovi. Dovoljno je mjesta u ovim našim suludim glavama za sve uspomene, za svako sjećanje. Kada bismo samo mogli živjeti, sjećajući se svega, kakve bi sve strasti zauvijek bile upamćene, koliko bismo novih grešaka manje počinili.

Ovo što govorim, vidim ne utažuje tvoju iskonsku žeđ. To je glad mladosti. Hrana spoznanja. Gledam te kraj sebe, i ne vidim ništa drugo, do svoju sliku iz mladosti, i to povećava moju gorčinu i nezadovoljstvo, jer sam dugo vjerovao da život nema replike u istovjetnostima i da nije samo kružnica istih sudbina, čijim bridom u različitim vremenima kao mjesečari hodimo.

Ako je doista tako, onda su sve priče i svi životi koji ih ispunjavaju

besmisleni. U tvojim očima sada druga pitanja obolijevaju od radoznalosti, ali mene muči samo jedno: kakva li će biti prošlost tvoje budućnosti.

Blijede sjećanja, kliču budućni trenuci, rugaju se, podsmješljivo prizivaju, prijete buđenjem i povratkom iz svih oblika usnulosti.

Da li je prekasno da ponovo zakorači u sebe?

Preneražen je slikom koju oči ne sagledavaju, a čija vizija prima obličje materijalnosti, u kojoj život treperi; mrtve stvari se pokreću, lebde, nošene dahom kao vjetrom, a iza svega grohotan smijeh lažne utjehe i umirujuće savjesti.

Đorđe Leza stoji zamišljen nad sobom kao nad ponorom. Nadvija se smućen nad ambisom koji mu se i ranije bezbroj puta otvarao, i misli kako greška nije u sumnji, već u vjerovanju. Davi ga žudnja za spoznajom, za apsolutom. Pustolovina disanja se primiće kraju. Leza ne uspijeva da izbjegne naviruću propast.

Sužava se prostor oko njega. Nekada tako nepregledno prostranstvo sada se skupilo i presušilo kao ljetnji izvor. Tragova nema, nestali su sa snovima. Svijet je nagrižen oboljelom znatiželjom, a tijelo još uvijek nevidljivim crvima. Ko je on? Na Cetinju vjeruju: ulično trčkaralo, smiješni pajaco; on nije siguran: rob svoga tijela ili uma, svejedno je čega. Šta je to što ljude goni ka stranputici. Inercija kretanja, ili nešto drugo? Čemu tolika žurba tamo kuda svi putevi vode. Neumitnim trezorima praha i pepela, i on se odavano uputio. Pokretačka ruka zla zna na koju će stranu usmjeriti žrtvu. A put do konačnosti nije tako dug koliko se to ponekad čini.

Putovanje traje samo časak. Kao pad zvijezde. Ustoličeno blještavilo, potom prelijepi trag u neobjašnjivim nebeskim atarima, i, na kraju, gašenje u čeljustima vječite tmine. Ljepota prohujalih dana. Uspomene. Treba li jadikovati zbog toga.

Ponovo oživljavamo eho minulih vremena. Mijenjamo odjeću uspomena i ništa nas ne može sačuvati. Jedino se u zlu usavršavamo, i tu smo nepredvidljivi. Na lomačama života izgorijevaju i oni čija je građa mnogo čvršća od njegove. Po čemu bi on bio izuzetak. Iluzija besmrtnosti samo bogove ne mimoilazi.

Bezbrojni načini umiranja potvrđuju načelo ustaljene agonije: snaga smrti je uvijek iznad starosti života. Bježeći od nesnosne tuposti i tjeskobe, Leza kao posle rođenja, po ko zna koji put, nanovo otkriva novi, nepoznati svijet oko sebe.

Bar za tren vraća se posmatranju stvari i, lišen opreza, upada u vrtlog inercije. Do tog trenutka, istina tako pitka, najednom postaje nepodnošljivo bljutava.

On dobro zna: na vrata smrti ne treba lupati, ona se sama otvaraju. Uvijek kada iz opštosti bježi sebi, kad sune u naručje svojoj samoći, stigao je u čeljusti sumnje, čeljusti iz kojih bjekstva nema. Uslijedi povratak nazad, i tako u krug. Kad bi bar riječi ugasnule, misao nagrižena dosadom trenutka izgubila britkost; kad bi vaskoliku nedokučivost suštine u ovo žarište raspadanja udjenuo, možda bi tada klimu bezumlja, to vječito čedo zločina upregnuo i usmjerio na drugu stranu, daleko od puteva kojima se moralo ići.

Gdje bi se onda stizalo. Koliko bi tada put hodočašća trajao. Možda bi vrijeme izgubilo svoje sekunde, minute i sate. Možda bi godine iščiljele iz sjećanja kao

mjera trajanju, kod onih sa dužim pamćenjem od njegovog, a potom bi vjekovi i milenijumi bili izbrisani iz školskih udžbenika i iz istorije svijeta. Bio bi to početak bez kraja.

Samoubistvo vremena. Iskorak u vječno. A šta, ako posle svega ostane sumnja, strah, kajanje. Ako se zlo oslobodi ljuštore, i zaposjedne sve ono čemu se od postanka stremilo, a strepnje i nesanica nabujaju, potapajući sjeme ljepote, gasći iluziju viševjekovnog sna o trajanju. Tada bi sveopšti kaos zauzeo svako novo polazište, a na cilju bi iščekivalo ludilo, pohotno i ogromno, kao i sve ostalo što posjeduje klicu vječnosti. Kakve bi to tek onda muke bile. Ma šta da se dogodi, ideja ljepote neće preživjeti propast koju joj je usud dodijelio. Nema vaznesenja koje nijesmo u stanju da pohranimo u naručje sveopšte otupjelosti. Stropošćavanje, bar za čas, izazove ushit i divljenje, čula postanu nadraženi, a prostodušnost očajanja nije greška onih koji upadaju u viševjekovno nasleđe podvale.

Odveć umorni, boljke ostavljamo boljim vremenima u nasleđe. Nema bitke koja ne jenjava. Čemu onda borba prsa u prsa do istrebljenja.

Čemu nadmetanje sa dželatima strašnog suda, njihova je ionako poslednja.

Odgovor na mnogobrojna pitanja leži možda i u tome što gnjev zbog nemoći, u isti mah odražava i veličanstvo bola koji ne nestaje u iluziji uravnoteženosti sadašnjeg trenutka.

Uvijek između čekića i nakovnja, strepnje i nade, između bivšeg i budućeg, u rascjepu trenutka; koraku dok lebdi između traga stopala koga odmah potom neće biti. Gdje je nestalo, gdje se zagubilo to nedodirljivo vrijeme što ga se ne sjećamo kao prošlog, niti ga vidimo kao budućeg. Čemu ta čudovišna laž. Gdje je ono nestalo u protoku bitka i trajanja, ili smo toliko zaslijepljeni varljivošću mira koji nam to u suštini nepostojeće trajanje sada nudi, da smo zaboravili istinu i da smo podlegli uvjerenju koje je kao i svaka prevara dojezdilo iz snova. No, možda se može smatrati i korisnom ova varljivost, jer odakle bi čovjek crpio toliku snagu da istraje u bitisanju i sačuva se od potpunog istrebljenja.

Jednom, u razgovoru sa Banjom, kada su dotakli ovu temu, mišljenja su im se u potpunosti podudarila. Tada je Banjo rekao Lezi da bi se život sigurno odavno ugasio u obliku u kojem ga živimo, kada bi se usudili da prihvatimo tu prostu činjenicu da sadašnjosti, u stvari, nema. To bi po automatizmu pokazalo da i nas nema i da nas nikada nije ni bilo. Tu leži odgovor na svako čovjekovo pitanje.

Prošlost jedina počiva na čvrstim temeljima, mada se i oni ponekad ruše. Budućnost lebdi kao jutarnja izmaglica uz vrhove gorja i planina, a između je jedno veliko ništa kao spona između te dvije, u suštini, nepostojeće kategorije vremena i trajanja. I jedino to ništa mi smo zaposjeli, vjerujući da smo svoje živote napokon usmjerili ka sigurnom pribjezištu. Ako je prošlost dio uspomene onih kojih odavno nema, ako je u nedodiru kao i svako sjećanje što jeste, i budućnost, takođe, šta god činili i u šta god vjerovali, lebdi i ostaje van svakog domašaja; ako sadašnjosti u protoku vremena nema, već je samo krhka spona između ova dva nedodira, vrijeme se kao bitna činjenica potire i gubi smisao i obilježje nama bitne vrijednosti, kojoj smo tolike hvalospjeve upućivali. Gdje se onda u svemu tome mi nalazimo. U tom slučaju, možemo prihvatiti kao pouzdanu činjenicu koja se nameće kao zaključak: Ni nas nema, život je jedna iluzija, proistekla iz veličine

viševjekovnog kolektivnog sna; ili je tek samo neobična igra nama nepojmljivog vaseljenskog tkanja; ili, ako to smijemo otvoreno da kažemo i sebi priznamo, ono jeste naše dugotrajno bunilo, možda čovjekovo, a moguće je i nekog nepoznatog mamurnog božanstva. Šta god da jeste, ceh je očigledno veliki, a računi, još uvijek neisplaćeni. I samo još ovo da ti kažem, sjetno se tada nasmiješio Banjo, kada već pominjemo Gospoda, vjerujem da je njemu sigurno draža umjerenost vjernika, nego fanatična odanost koja u ime njegovo, i pod plaštom njegovog blagoslova ruši žezlom sile svačiju sumnju, svakog kolebljivca.

Doktrina se rađa iz fanatizma. Gledati očima umjerenosti, ili kroz oči fanatika nije isto. A, Gospodu, i samo Njemu je dostupno i jedno i drugo ogledalo ljudske kolebljivosti.

Bojim se, Đorđe, da nećeš baš sve razumjeti od ovoga što ti sada govorim, mlad si i nestrpljiv. Htio bi za noć, htio bi za dan da ispiješ sve što se ispija čitavog života. Veliki zalogaj zapne u grlu i čovjek se udavi.

Gasi žeđ kapima, to ti je moj savet. Samo starost može da zastane i sanja o nečemu što se još uvijek želi; mladost nema strpljenja, ona želju uguši, jer odmah potrči i to željeno uzme. Želja nema ljepotu ako je kratkog vijeka. Niti će život imati ljepotu, ako bude lišen želje. Ko nam može dati ono što ni Gospod nije mogao. Smiješni smo dozlaboga. Neko, ili On, ako sve vidi, ubija se od smijeha, gledajući kakve budalaštine pravimo. Šta, u stvari, mi hoćemo? Šta tražimo? Samo nas veličanstvo laži okrijepljuje. Vještini kamufliranjem i upornom mimikrijom prikriva se istina koju znamo. Vjekovi su utrošeni da bi se samo jedna jedina laž preobratala u istinu. A, koliko je takvih laži, koliko je vjekova moralo proći? Uzalud. Gdje je tu nauk. Varka ispomaže iluziju blaženstva. Mučne epizode buncanja ispunjavaju pustoš koja doji naš zamućeni vid. Putevi kojima se išlo na mnogobrojna hodočašća, uvijek su se završavali ćorsokacima.

Tvrđava vječnosti odolijeva. Nije ni načeta. Iz nje neistina likuje i mami nove hodočasnike, nove žrtve. Treba joj svježja krv da bi njeni temelji imali potrebno rumenilo, boju purpura i okrvavjenog zalaska sunca. Vječnost je, u suštini, jedan romantični gad, a materiju od koje je njeno srce sazdano, nikada nijesmo uspjeli da umilostivimo. Iluzija da smo se domogli praga vječnosti, da smo tako blizu, samo da zakoračimo, još bolnije odaje našu nemoć. Sve što jesmo, ili ćemo biti, pretvara se u bezimenu prah, i tu se uspostavlja veza: prah je kao i život, pred njim je samo jedan put, put u nedodiju, put u ništavilo.

Samo još mrtve stvari gospodare ljepotom ćutanja. Riječ ispomaže tragediju i bol, koji bi po svaku cijenu, da našu dušu odvoji od naše samoće. Rezom koji ne zacjeljuje. Ima li išta uvredljivije od istine koja nam pred spavanje, kad nam ogledalo neminovnosti pokazuje pravo lice, otkriva, i pri tom, iznosi naše anomalije kao jedine preostale vrline. Od malih nogu smo opsjednuti utvarama ko zna čije uobrazilje, u sjećanjima konačno otkrivamo srž dokolice, i njene vjerne pratilje praznine. Za tako nešto, slaba utjeha postaje osnova za novo, bolje polazište. A ispred, a iza, a sada? Agonija bitisanja! Mračni zanos! Sitne nevolje bijedne svakodnevice! Metafizička tjeskoba što povezuje elemente od kojih je sagrađen naš poslednji san! Pošto smo odavno oskrnavili jedino svetište – utrobu matere rodilje, pravila su podvila rep i odavno puze i prose zrno utješiteljice

savjesti: da glad utole, da snagu dobiju za novu bolniju prevaru.

Ideje sumanuto bježe niz vjetrove koje pravimo mahanjem ruku, pljuvanjem na svetinje, na prijatelje, rodbinu, porod. Otuda lažni osmjesi plemenitih pobuda nijesu odavno u srazmjeri sa licem naše stvarnosti.

Ništa više ne može da potisne strah i ukroti tugu. Uvijek je bilo i biće: ova iluzija spokoja, ovaj osjećaj punoće, samo je zatišje u atarima nekoliko zaluđenih fanatika. Ovaj privid mira, dragi moj Đorđe, nagovještava polaganu i još bolniju propast svijeta. Ti ćeš brzopleta reći: opet, i dokle nihilizam, prenemaganje i sažaljevanje nad sobom, žal za kosmičkom pravdom, ako je uopšte ima. Veruj mi, ubijeđen sam da je istinita ova moja vizija. Vidim te male gadove skrivene u nama, kako čekaju trenutak; kako im se podlost širi; kako ih glad za smrću i uništenjem mori i pritiska; kako se jedva uzdržavaju, samo što nijesu počeli sa poharom. Sukrvice im je prekrila beonjače, jastuke, koje su noćima klali zubima, nemoguće ih je očistiti od bale i kužnog zadaha. A uništavaće sistematski. Dio po dio. Mozak svijeta. Od njega će počinjati. Naklonost je zaobišla one kojima je najviše bila potrebna, i prenijela se na sve što bješe u dodiru sa tim lomnim izmećarem tužnog lika. Otuda je fatalnost prva čovjekova kolijevka, a krvava materina dojka jedino upamćena realnost. Čedomorstvo je nekim čudom izbjegnuto i kamo lijepe sreće, mlađani moj prijatelju, da su priroda i zvjeri same dijelile ovo carstvo slučajne vaseseljske ljepote. Koliko smo puta postavljali isto pitanje: šta će tu čovjek i njegova čudesna moć, da od ljepote načini užas, da je pretvori u ništa. Razum je čista utopija. Koliko dokaza ide u prilog ovoj tvrdnji, mogu li se za jedan ljudski vijek svi navesti? Kad egoizam i samoljublje uzmu maha, mjesta za poštovanje, za pažnju i ljubav više nema. Otuda se i na nas dvojicu, ovdje na Cetinju, toliko bijesa i nerazuma, toliko prezira i tobožnjeg sažaljenja obrušilo.

Dobrota je kao magija, u rukama rijetkih i slučajem odabranih ljudi, zato je tako krhka.

Kako liječiti tolike oboljele snove? Ko to može? Ko ima takve moći? Lako je pripisivati Svevišnjem moć stvaranja, ali nikako da se našim snovima nađe lijeka. Nevjerica i sumnja postaju legalne silovateljice duše i savjesti, a kada im je već takva snaga udijeljena, one zajedno grade trošno korito u kome se čovjek batrga, vjerujući da ga matica rijeke života odnosi u bolje sjutra, a, na javi: i korito, i čovjek, i rijeka, bestragom nestaju prije nego što se nanovo u snove zakorači.

Lov na čovjeka ne prestaje. On je bezuslovno na nišanu. Ovoga ili onoga. Vidljivog ili nevidljivog. Sudbine ili slučaja. Gdje se ušančiti, sa ove ili sa one strane mete. A sa obje je strelište, i munjevito nadahnuće smrti. To je, manje više, najčešće sklonište koje nam usud tako velikodušno dodjeljuje: iza mete! Ljudi nestaju, a život se ipak nastavlja. Zar sve te žrtve samo da bi se očuvao plamen života? Ima li tu ikakve logike! Život se ne spašava ni lijepim riječima, ni osmjesima, ni pruženim rukama pomirenja; spašavamo ga smrću.

Izokrenuli smo svijet naglavačke. Zlo nas održava. U opštoj zbrci iščekivanja, između rođenja i smrti, nemamo vremena da zagazimo u plemenitost. Prefinjenost krasi samo otvorenu scenu na kojoj glumci uvježbavaju dodijeljene im uloge uništitelja i dželata. I tu su neponovljivi. Toliko su stvarni, da zadane im uloge postaju dio života, i više niko ne uspijeva da procijeni gdje opsjena prestaje i gdje

nestaje glamurozni svijet iluzije. Sve se prenosi na ulice, trgove, lažna svetišta. Tako dolazimo do otvorene scene i svi smo akteri ili statisti. Zavisno od dana ili noći. Od sreće ili nesreće. I jedna i druga uloga nam donosi slavu, ushićenje i lovorike i smrt kao konačnu nagradu.

Slava mrtvima. Život je robija.

Nijedna pojava, djelo ljudskog roda i uma, nijedna stvar ili oblik, nije izgrađena bez smicalica i sjenki prevrtljivosti. Razvratno blještavilo velikih zbivanja se pretočilo u uspomenu, a ova u spomenik nekom jahaču – zlotvoru na centralnom trgu glavnoga grada jedine nam otadžbine.

Uostalom, sve što je vrijedjelo dogodilo se u bajkama.

23.

Šta je to što može da nas natjera da prestanemo misliti samo na sebe, da nas podsjeti da u našem okruženju ima i drugih, spremnih da se suoče sa našom malom prevarom, sa vjerovanjem da smo jedino mi vredniji od njih, a, opet, sve ostalo na ovome svijetu postoji koliko zbog nas toliko i zbog njih. Problem je što nikako ne možemo imati sve – i mi i oni.

Oni, uostalom, strepe i vjeruju u sreću.

Mi je tražimo.

Oni su ravnodušni, a mi ne vidimo ništa, jer smo zaslijepljeni sobom. I gle čuda: uvijek prije budenja otkrivamo kako nam demon sumnje čuči ispod kapaka.

Mijenjaju se uloge: danju smo progonjene pokretne mete, a noću preuzimamo ulogu progonitelja.

Očekujemo da nas istine zapljusnu lažnom patinom sjaja i plemenitosti.

Negirajući sumnje i drhtavice, po svaku cijenu nastojimo da se dodvorimo jedinoj sili pred kojom padamo ničice, i podanički, u svako doba dana i noći; nevidljivoj sili, čije halakanje i sveprisutnost razmješta našu pihitijastu i smiješnu životnu postelju, čije ime Beskonačnost, tako zastrašujuće odzvanja u lobanjama koje obezumljeno tumaraju prostranstvima, kao što to rade otrgnuti djelovi maslačka, nošeni bezimenim vjetrovima.

Izopačuju se buktinje zanosa i trnjem optočeni oreoli vjerovanja.

Istina umire, a da je dah vječnosti nije ni dotakao.

Zemaljski omotač, onaj kojim se ogrćem, je šupalj kao rešet. Izboden kosturima, prepun truleži i tjelesa u raspadanju.

Nema stope na ovoj jadnoj planeti gdje se, bar jednom nije grob

zabijelio.

Nedirnuta mjesta su ostalo u zraku, ali čovjek nema krila.

Levitiraju uspomene, a ne ljudi.

U ovom svijetu vidjeli smo bezbroj pobjednika kako postaju žrtve. To se dešava uvijek kada pomisle da je ludilo u mozgu poraženog, hranjeno sujetom, našlo zadovoljenje i utočište.

Sumanuti podvizi i besmisleni zanos, pred hordama smrti saginju glave, kao da prose bar malo razumijevanja.

Ništavilo je sve što će im glasnici smrti udijeliti.

Uzvišenosti nema, ni ubjeđenja nijesu više u srazmjeri sa postojećim obličjima stvarnosti, jer ništa više nije toliko vrijedno i značajno da bi zbog toga trebalo vaskrsavati sanjarije ukotvljene u brloge gospođe Praznine, te neprijatne dame u godinama.

Kad sve poprimi odveć konkretno obličje, to je znak čovjeku da je još jednom zakoračio u strogo omeđeno područje svijeta. A svijet je bio samo grobnica mnogobrojnih nadanja i ostrašćenosti, patološko sklonište ubogih snova, stanište perverzija i izopačenosti, i tako je odvajkada: u njegovim bilansima nema upražnjenih mjesta.

Otuda pomenute horde mrtvih čekaju da se i njihova imena ubilježe u knjige postojanja.

Živima je čekanja dosta – oni svuda hoće preko reda.

Pa i u smrt.

Znam da se pitaš, ako me toliko crnila hrani, ako tako mislim o životu, o kolovođama koji nam ga čine nepodnošljivim, zašto sam i dalje ostao u ovom gradu. Mogao sam da biram mjesto budućeg boravka. Mogao sam da nekud odem. Bilo kuda i bilo kada. Čovjek ima izbore. Svakako da ima. Najbolje je okrenuti se, zatvoriti vrata jedne otužne i surove priče i otići tamo gdje te niko ne poznaje. Trebalo je to odmah da uradim, čim sam ostao bez posla, ali nijesam ni pokušao. Odlučio sam da ostanem i borim se vjetrenjačama. Nijesam znao ni onda a ni danas zašto je to tako. Ono, neke stvari i odnosi među ljudima postali su mi mnogo jasniji. Ovo što ti budem rekao, može zvučati sumanuto. I ne uzimaj k srcu isuviše ovu priču. Neke priče imaju otrovno dejstvo kada ih čujemo. Kao gljive ludare kada ih pojedemo u neznanju misleći da to one nijesu. Elem, čim je moj nos provirio iza Crne Grede, a moje radoznalo oko u trenu obuhvatilo čitavo Cetinjsko Polje, Lovćen i okolna brda oko usnule varoši, znao sam, ne mogu ni danas da objasnim kako, da živ iz ovoga grada neću otići. Čovjek nekad jednostavno predosjeti da je došao do kraja svih svojih puteva. Da povratka nema i da nema kuda dalje da ide. Tražio sam i ja nekakva racionalna objašnjenja, ali ih nije bilo. Jednostavno se tako u životu slože kockice. Možda ti nikada nijesi razmišljao o geografskom položaju Cetinja. Primijetio si sigurno kako se ovaj nesrećni grad nalazi u okruženju planina. Kud god ti pogled sune, vidiš голу stijenu, brdo, ili

nebo. Takvog krajolika nema na svijetu. Kamen, drača, magla i nebo. Kako skučen izbor za radoznalo čovjekovo oko. Moje životno klupko je isuviše brzo počelo da se mrsi i zapliće u gradu u kojem sam bio stranac, i u kome ću umrijeti kao stranac. Prsten planina koji sam prvi put ugledao oko ovog grada, pretvarao se u omču koja steže i davi. Malo po malo. I doista, kad malo bolje razmislim, Tvorac se poigrao ovim mjestom, ostavljajući mu u nasljeđe levitirajuću omču koja će vjekovima daviti žitelje ovog takođe lebdjećeg staništa. Vremenom će baš ta nevidljiva omča u horizontali postati amajlija svakog stanovnika ovog čudesnog grada, i gdje god da se ovi nesrećnici po svijetu otisnu, omča će sobom nositi i ona će biti njihov vjerni pratilac, sve do časa kada iz horizontale pobjegne u vertikalnu, a tijelo se praćakne u vazduhu kao riba kad lovi plijen iznad vode. Omča se dobija kao imetak, kao znak raspoznavanja, i nigdje na svijetu ljudi sa toliko ponosa ne nose ovakvo opako obilježje. Neko se rodi sa omčom, drugome bude po rođenju dodijeljena. Pridošlicama poput mene i na neki način i tebe, samo se u nekom snu prikači, ponekad godinama takvi nesrećnici nijesu ni svjesni da je i oni imaju i da se po tom sudbinskom znaku ne razlikuju od starosjedilaca. Izuzetaka nema. Mnogi su pokušavali da pobjegnu iz ovog prstena smrti. Okretali su mu prezrivo leđa, prkosili, rugali se, odlazili da se nikada ne vrate. Ali, bilo gdje da se zateknu u času opraštanja od života, kad se sva dugovanja izmiruju i zaboravljaju, omča izađe ispod kože i pridavi žrtvu. I kad god pomisliš da si pobjegao, osvrneš se oko sebe, i začuđen vidiš da se nalaziš i dalje u kružnici, štaviše u njenom centra, i da se tvoje zamoreno tijelo njiše kao list na grani, a vrane i ostale ptice mraka i očaja, kreštavim graktanjem najavljuju tvoje prvo i jedino uspješno bjekstvo. Omča u omči se potire kao dva istovjetna znaka i tek tada, u času opraštanja, ovaj sudbinski biljeg ostavlja beživotno tijelo na miru i hita novoj žrtvi u pohode. I kao što rekoh, i meni je po dolasku, udijeljen ovaj znak prisnosti, i ja sam odavno u omči, sa omčom oko vrata. Krug se definitivno zatvorio. I u meni i oko mene. Ostavljen mi je izbor. Dan, mjesec godina. Ne više. Preostaje mi Staza Objješanih, i izbor stabla na kome će se zanjihati. Uostalom, cetinjska omča, jer kako bih je drugačije zvao, ima sve attribute živog bića i života. Ona raste i sazrijeva i kada čovjek to najmanje očekuje, sune u vrijeme, ali nikada sama ne odlazi. Na lancu smrti vodi čovjeka, kao što on vodi pseto koje voli da ujeda. Možda i zbog toga smrt u ovom gradu nikoga nije mogla da zaplaši. Ako si pri rođenju obilježen znakom smrti, postao si, u neku ruku, njen miljenik. U omči, ili Cetinju, svejedno, smrt se poštuje, ali se njene presude niko ne boji. Otuda nigdje više nema heroja, niti ima više onih što su joj u lice pljuvali, izazivali, prkosili, rugali se. Cetinjani su poštovali moć i snagu smrti, ali joj nikada nijesu priznali pobjedu. Taj raskol nije prevaziđen i omča se vijekovima sablasno njiše iznad glava koje od njene zlokobne simbolike i stalne prijetnje ne zaziru, i svi se ponašaju kao da je nema. Dešava se da mještani zahtijevaju da im došljak vrati omču koju su mu brzopleto podarili kao znak pažnje, poštovanja, prihvatanja i raspoznavanja. Takav je moj slučaj, i oni znaju da ja neću pokleknuti. Darovi se ne vraćaju kakvi god bili. Ovdje se jedino tako stiže do poštovanja. Čovjek svašta otrpi zarad cilja koji je Usud, a ne on postavio. Kada se domogne željenog pribježišta, najednom shvati da je sve bitke, osim jedne, izgubio. I u porazu čovjek može da stigne tamo kuda ga je vodilo njegovo

pomahnitalo srce. Ti svoju omču još ne osjećaš, nosiš je ispod kože kao i svi ostali, mene moja danima guši, izbila je na površinu, nevidljiva doduše, davi me i ne mogu da olabavim njen stisak, dišem kao na škrge, kap po kap vazduha usisavam, nadam se i Bogu molim da ovo mrcvarenje neće dugo potrajati.

24.

Mogućnost izliječenja od bolke prolaznosti, najčešće je bezuspješan pokušaj savladavanja nepoznatih sila gravitacije kojimaje izložena naša stvarnosti. Posledice ovog oboljenja su fatalne. Kontaminacija svjesnog je dosledno izvedena u sumanutosti i nepredvidivosti velike pustolovine života. Nalik smo stoga bespolnim bićima.

Stupajući u procese sveopšte konfuzije u iskrivljenim ogledalima stvarnosti, transponovanje biološkog polja umnožavanja daje mogućnost svakom pojedincu da se u potajnoj ravnodušnosti uljuljkuje, vjerujući da je vrijeme njegove propasti daleko, i da je namijenjeno drugima.

Svijet je zahvaćen truljenjem od koga nema lijeka. Klicu te truleži smo mi prozveli, zasadili i odnjegovali, vjerujući da činimo dobro djelo i za nas i za planetu koju na isti način ubijamo. Lagano, uporno, sada već i sa rezultatima vidljivim na svakom koraku. To je, možda, zato što je jedino stvarnost, takva kakvom smo je mi osmislili, mogla da negira samu sebe. U isto vrijeme, naša zbilja se pretvorila u otužno stanište i sjećanje na prethodne živote.

U tom prelamanju između onoga štoje bilo i onoga što nikada neće biti, sve je poprimilo drugačiji smisao.

Niko više ne priznaje odrednice lijepog i ružnog, iako smo o tome dugo sanjali.

Ovo paradoksalno stanje odnosa, koje je, istovremeno, lišeno principa i mjere, može da sačuva bolešću načetu svijest, kako bi se prevazišle naslijeđene devijacije, a snaga usmjerila u pravcu drugih realnijih ciljeva.

Bez sumnje, pucalo se u vlastito srce.

Da li bi, i čemu bi služilo, da ubrzamo tokove događanja, i svi se sjurimo u isti ponor. Smrt prepoznavamo na svom licu, i u svojim snovima. Ona javu ne dodiruje.

Više ne vjerujemo da se sve to nama dešava.

Otkrivaju se putevi koji su vodili ka grešakama. Otuda, tumaramo slijepim i napuštenim ulicama, zastanemo začuđeni pred sopstvenim

spomenikom, koji smo podigli u slavu naše gluposti, da nas na tren podsjeti da smo samo u nepomičnosti nekome i nečemu mogli biti od koristi. Kretanje i inercija nas je sve bez izuzetka vodila cilju koji nije obećavao ništa dobro. Bili smo izgubljeni u nepouzdanom sjećanju i realnosti koja se pretvarala u košmar u kojem je nestajao razum i u kojem su zauvek umiralje emocije.

Samo će jednom biti uspostavljena apsolutba ravnoteža između života i smrti.: dnevno će umirati onoliko koliko se i rodilo.

Potom će osvanuti smrknuto nebo, i dan u kome će se ponovo roditi vječnost. Samo što tada nas više ni pričama neće biti.

Mene su stigle godine od kojih sam bezuspješno pokušavao da pobjegnem, kao što su stigle moga oca, i kao što će stići svakoga ko klicu života nosi; i tebe, Đorđe, one prate, nemoj da se zavaravaš. Od bremena godina se pobjeći ne može. Uostalom, vrijeme je da se istini pogleda u oči, i da se sagledaju i sumiraju minuli rezultati. Koliko god da budemo u plusu, zaustavićemo se na nuli. U stvari, odatle smo prvu kap vazduha uzeli i prvi korak napravili. U prirodi je svako kretanje kružno, pa zašto bi onda životna putanja odstupala od tog pravila. Izuzeci ne postoje. I loši i dobri skončavaju na isti način. Ljepota umiranja je u agoniji i načinu odabiranja smrti.

Početak življenja budi nadu, kraj stišava nagone i strasti, jer dolazi novo doba, početak drugačijeg života koji će, opet, drugi ljudi živjeti, sa iskustvom i strahovima donekle naslijeđenim od tek nestale generacije, ali najtužnije vrijeme u kome se čovjek nađe, na sredokraći svoje životne dobi, jeste polovina njegovog vijeka. Nada koja je početkom života obećavala spasonosna rješenja, polako blijedi, ustupajući mjesto surovoj istini; nastupilo je vrijeme strahova i bolesti; zlih slutnji i nesanice; sumnji i kolebanja; poraza i posrtanja.

Stoljeće je poput čovjeka, kako mu se kraj primiće, njegov značaj blijedi, i sve što je protrčalo kroz njega biva začuđujuće besmisleno. Kao i svaki početak koji se hrani nagovještajem pomenutih čuda, sredokraća života otvara oči, izoštrava vid, ali od čuda nagovještaja i tragova nema pa nema. Surovo se suočavamo sa istinom prolaznosti i trajne nemoći i što najgore biva, gasi se nada koja nas je krijepila i na neki način održavala u životu. Mirimo se sa činjenicom da je nada bila naša najveća zabluda i prevara.

Ono što se dešava ne podudara se sa vremenom o kome govorite, usprotivio se Đorđe. Vi ste izgubili dah, malo ste se zamorili ili ostali bez kompasa plutajući poprištem života. Na kraju ćete se ugasiti kao svijeća koja nije dugo gorela, već su joj nasilno oduzeli ljepotu i snagu svjetlosti. Kao da ste se najednom onako iz puke dosade odlučili da se nigdje ne zaustavljate na putovanju do smrti, samo što pritom nijeste imali na umu i motive koji su se nepogrešivo podudarali sa vašim planom za taj čin pomireja sa neminovnošću. Izgubili ste želju za borbom. Bez te želje života nema, rekli ste jednom na početku ovog našeg drugovanja, ako smijem da ga tako nazovem. Hranili ste dušu beznačajnim mislima. Što vas je više moć

tajanstva obuzimala, vaš razum se pretvarao u gladnog strvinara kome ste, da ga umilostivite, svakodnevno u kljun bacali komade svoga srca. Ja se plašim vaše kolebljivosti i vašeg straha. Vi i mene trujete iz dana u dan ovom pričom o prolaznosti i ljudskoj nemoći pred silama neminovnog. Ugušili ste borca u vama i to me čini nesrećnim. Jer, vi ste bili gromada u mojim očima. Kad se sve rušilo vi ste prkosili i odolijevali naletima zlobe i surovosti. Bili ste moj oslonac, moja hrana i moja zaštita. Kao da se trudite namjerno da prije bilo čega, baš tu sliku u mojim očima, sliku o vama, uništite. Ne razumijem zašto to radite, i zašto meni. Poznajem vas bolje nego iko u ovom gradu. Ja sam vaša sjenka koja vas prati i ne može vam nauditi. Ja sam se hranio i hranim se i sada snagom vaše pameti. Mene po svijetu vode vaše istine i vaše oči. Sagledavam nevidljivo, spoznajem nepojamno. Učim iz vaše knjige života i ne preskačem niti jednu lekciju. Bez vas, ja sam u Cetinju niko. Sa vama, čak i tada mogu da prkosim, mogu da se borim, da idem dalje, da vjerujem i da se nadam. Ne činite nešto što ne morate. Ne idite prije vremena tamo gdje vas niko ne zove. Govorili ste da smrt ne dolazi po pozivu, dođe po svojoj volji i odabiru. Otkuda možete znati da se vaše ime i vaš život nalaze na spisku sa kojim se ona uputila ljudima. Smrt se ne odmara i ne miruje, ali ona voli sama da odabere. Pričama o smrti vi me iz nekog samo vama znanog razloga plašite.

Možda si ti, mladiću, sasvim u pravu. Možda su moje oči oslijepile i nijesu više u mogućnosti da prepoznaju istinu. Crv ne napušta plod dok u njemu ima sokova i dok ga sasvim ne uništi. Moja snaga se priklonila kolebanju.

Nema vremena koje neće doći, i nema dugova koje nećemo platiti. Priznajem, tvoje mali bunt i suprotstavljanje budi moju uspavanu radoznalost. Ovo što ti sada govorim, jesu činjenice, zato te molim da gledaš stvari onakvim kakve jesu. Ne zavaravaj se. Ja posjedujem moć govora, a kod tebe su ključevi moći ćutanja. Moja moć je treptaj, a tvoja trajanje, i tu pobjednika nema. Ja zidam na temeljima od paučine, ti rušiš bez dodira, jer je vrijeme na tvojoj strani. Za sada, u njemu imaš moćnog saveznika. Danas i ovdje govorimo o smrti, kao o opštem mjestu i pribježištu kome sam se kako kažeš i ja uputio. Priznali mi to ili ne, ti si samo slučajni posmatrač događaja što će uskoro uslijediti. Otuda je tvoje negodovanje izraženiije. Smrt je za tebe metafora, kod mene – jasna izvjesnost. Čovjek može da se diči sa više života, ali ima samo jednu smrt. Gubeći život, tijelo zaposjeda novo mjesto i ono se više ne mijenja. Tačno je da nije mudro trčati ispred vremena, jer i ova čvorišta mora da razmrsi Gospod, a ne mi. Uostalom, on je u ovoj igri izmiješao konce, i klupko života učinio nerazmršivim.

Znam zasigurno, poslednja bitka u životu se ne dobija.

Samo se prva pamti i veliča, ma kakvog ishoda da je bila.

Sjeti se, ni tebe ova čuda nijesu mimoišla. Poraz je znao da nas osnaži kao najblistavija pobjeda. Bilo je to na početku zajedničkog vremena koje nam bješe dodijeljeno. Sve ostalo što se kasnije dešavalo, pretvaralo se u jedinstveni vapaj bezdušnog svijeta, vapaj pretvoren u nemuštu graju, koju uporno poistovjećujemo sa radovanjem. Ove naoko beznačajne svetkovine i zablude, najčešće koštaju glave i života, ali mi smo u svome neznanju spremni na bilo koju žrtvu, jer sve što smo htjeli i što smo imali, dato je u promašenosti.

Opskrbljen odorom mladosti, ti se Đorđe ponašaš kao da nema problema kome nijesi dorastao, i kao da nema ničega što ne bi mogao u red da dovedeš. Tvoje samopouzdanje me plaši i hrabri, istovremeno. Na momente je hrana i podstrek za moju poslovičnu sumnju i kolebljivost, mada mi u svakom času pokazuje vlastitu nemoć. Ako već moram da plutam između obala sumnje i nadanja, onda neka moja glava bude iznad voda mulja i pomračenja. Tek toliko da se ne udavim u nataloženim gadostima i izmetu vascijelog svijeta, jer tijelo je, koliko god ga čuvali i pazili, poodavno izloženo svekolikoj prljavštini i pokori.

Nijesam ja vetar koji prkosi oluji, odgovorio je Đorđe, samo me ova vaša malodušnost zbunjuje: ni u šta nijeste sigurni. Ponašate se kao da ništa ne znate, a imate potrebu da o svemu govorite. Nije ni važno, i neka bude po vašem. Život je bio laž. Prevara je bila hrana života. Zlo recept po kome su spremna jela nestajućih vremena. Pitate se: ko je izmislio ratnike? Mač? Koplje? Bombu? Ja nemam odgovore, osim da smo svi začeti prinošenjem prastarog sjemena grijeha i pakosti naslijeđene iz prošlosti, ko zna kada i ko zna od koga. Nije vrijedjelo umiranje za bolje sutra, govorili ste, i znam da ste u pravu. Uvijek se umiralo za bolje juče, za bolje nikad. Zar može ijedan ideal, bilo koja smrt, opravdati smrt, to ja vas pitam. Kad se suočite sa istinom, pogled vam bježi u stranu. Nepravde su vas sasvim dotukle. Ja vam ne mogu pružiti ruku spasa, jer nemam snagu spasioca. Prepustili ste se slučaju. I on vas vodi na stratište. Osjetili ste miris smrti i tom izazovu ne možete da odolite. Ovdje barem smrt nikoga ne tetoši. Dozivate je danima i ona kuca na vaša vrata, ali vas još ne uzima. Njoj se ne žuri, za nju vrijeme ne postoji. Čeka da sasvim klonete. Igra mačke i miša završava samo na jedan način. Kao da su čini bačene na vas, na momente vas zbilja ne poznajem. Nema potrebe da glumite oholost, jer to je vaš prirodni stav. Opalite šamar istini, pogledajte je, bar jednom, u oči i bez straha, i šta će se desiti. Istina će pozvati laž za svjedoka, i tako sačuvati glavu, i onaj koji je kinji povjerovaće. To su vaše premise, profesore i vaše učenje o lažima i istini. Ja sam samo pamtio šta ste govorili. Sada demantujete sebe. Smiješite se, srcem i usnama, mada rijetko, ali ne znate da se radujete očima. Prevara se ne može sakriti. Ne razumijem otkuda u vama, najednom, tako mnogo kukavičluka. Bili ste stijena kada sam vas upoznao, a sada ste zrno pijeska. Šta je moglo da onu gromadu od čovjeka samelje i umalo u prah pretvori. Nešto mi je promaklo. Gledao sam a vidio nijesam šta vas je uzelo pod svoje. U bitku se ne odlazi podignutih ruku. I to ste mi jednom kazali kada sam se kolebao. Ja ne vjerujem u snagu smrti, i nije mi jasno kako i čime vas je mogla opčiniti. Nadam se da će vam okrenuti leđa. Silnim prijetnjama i nagovještajima da joj idete u naručje, dosadili ste mi, možda i kod nje izazovete odbojnost i prezrenje. I, možda će ona vas ostaviti na miru, ma koliko je dozivali. Sta god da bude, obojica znamo: anđeo iz vašeg oka vječito će se boriti sa tamom vaše duše.

Naivni moj prijatelju, rasejano se nasmiješio Banjo, jedinstva među suprotnostima nema. Smrti možeš prkositi na jedan način. Kažem prkositi, pobijediti je ne može niko. Smrt je kao Gospod, nevidljiva. Otuda se o njoj mora otvoreno i bez straha govoriti. Ona se budi kada Gospod usni. A Bog spava na trenutke, ali i to je dovoljno da se smrt osvježi i prihrani novim žrtvama. Meni se

čini da bi najpametnije bilo zakoračiti u smrt, kada to ni Gospod ni smrt ne očekuju. Vidiš, sve je tako jednostavno. Najlakše je prekratiti život, samo je teško donijeti odluku i odabrati trenutak. Što se postiže time, pitaš se, i vidim ne nalaziš odgovor, pa moram ti reći: mnogo. Oslobodio si se svih nedaća, i onih sa kojima se boriš i onih koje te sigurno ne bi mimoišle. Smrti si se narugao u lice, naravno nijesi je pobijedio, njena je uvijek posljednja, ali lišio si je užitka svemoći uzimanja. Moja smrt bi spasila nekoliko drugih života. Možda ti nijesi primijetio, ja jesam, kad god neki samoubica napusti ovaj svijet, danima se potom, smrt ne oglašava. Ovakav odlazak mimo njenog odabira je rana u srcu smrti. A rana u srcu, ma čije ono bilo, prijatelju moj, boli. I rijetko zarasta. I čim zaraste, šavovi brzo pucaju, kada se tome najmanje nadamo. Iznevjerili smo mladost i snagu. Ili je obrnuto, pa nam je snaga i mladost okrenula leđa. Godine su nam pojele život, oglodale ljepotu, ispile snagu. Šta nam je preostalo, osim poražavajuće starosti. Starost je tako odvratna. Nema u njoj nimalo dostojanstva. Muka me spopada, dok gledam te silne lutajuće kosture, bez mesa i krvi, bez snage i ljepote, bez života a žive, kako tumaraju i posrcu putevima do smrti. I zar takav da budem? Kostur koji hoda? Takve smrt ne voli. Njoj više prijaju sokovi mladosti. U ratovima starci ne ginu. Oni nigdje ne ginu. Samo umiru i umiru. Baš dosadno. Ako nam već nije dato da mladi nastradamo, i da nas nestane dok još u nama postoji želja za neostvarivim, onda je najbolje sam izabrati put bez povratka, ali bez odlaganja i kolebanja. Ako jednom popustimo izazovu obećavajućeg spokoja, šansa nam se nanovo neće ukazati. Već smo zakoračili u otužne lavirinte starosti. Znam da ova priča nije prijatna za slušanje i nije prijemčiva za tvoje godine. I bolje je što je tako. Ti ne smiješ ovako da misliš. Govorim ti o svom izboru. A taj je, bogu hvala, daleko od tvoje zbilje. Idi odmaraj se. Idi na ljetovanje, na more, na planinu. Idi u lov. Gledaj mlade žene, neka ti krv uzavri, neka te zanosi vode. Bježi iz ove umrtvljenosti, dok možeš i dok imaš vremena. Osjeti život kao snagu, a nikako snagu kao život. Snaga na kraju izda čovjeka, a život nam je odan do sudnjeg časa. On je, u svakom slučaju, naš vjerni sluga, mada mi njemu nikada nijesmo dovoljno bili vjerni. Koketirali smo mnogo puta sa smrću. A smrt ne reaguje na podvalu. Otuda nas tako malo ima.

Mene zaista čudi zašto je onda život prihvatio partnerstvo sa smrću, i tu je, u tom dogovoru, napravljena neoprostiva greška. Koliko ja mogu da razumijem takvu igru podvojenost, čim je sporazum sklopljen, smrt je sa lakoćom skinula sa sebe odoru života i nastavila da tjera po svome, bilo nas ili nas ne bilo, rekao je sa zebnjom u glasu Đorđe.

25.

Pratiti putanju zle kobi, ali ne i zla, ima smisla samo ako ta putanja odražava suštinu onoga što se može pripisati požaru neshvatljivog mentalnog posrtanja.

Rijetke su prilike kada duhovno zadovoljstvo nadvladava tjelesno. Tjelesnim zadovoljstvima robujemo, ona se vremenom pretvaraju u

skoro neizlječivu zavisnost, dočim, duhovnom zadovoljstvu u većini slučajeva služimo, umjesto da bude obrnuto.

Radost ovdje ne može zamijeniti nestvarno kroz nespojivost onoga što se sanja i onoga što se mimo snova događa. Ona ukazuje na sitne prevare kojima obmanjujemo sebe i druge. Laži iza kojih se krijemo najednom postaju svima vidljive. Tako više nesvjesno i igrom slučaja vođeni, otkrivamo drugo lice stvarnosti u kojem dominiraju glupost, prevrtljivost, laž i obmana. Greške, kakve god bile, kada se jednom ostvare, više se ne mogu ispraviti. Utopijski san o učenju na greškama i dalje će biti zabluda u koju će samo naivni vjerovati. Stoga, ako na vrijeme ne uočimo opasnost obmane, naći ćemo se u sveopštem kovitlacu raspadanja. Samo tada crno bijelo usijanje donosi kakvo takvo otrežnjujuće dejstvo.

Mi, koji jesmo legitimni nasljednici vulgarnosti i iskušenici prostaštva, maćehinski se odnosimo prema svemu što nam je usud dodijelio i što nijesmo naslijedili, ili svojim trudom postigli.

Nešto što nam je palo s neba, šta god to bilo, ponajprije podliježe našoj urođenoj destruktivnosti.

Čak smo ubijeđeni da nas i ne dotiče baš ono od čega zavisimo i bez čega je nemoguće živjeti. Uporno i sistematski zagađujemo vazduh koji dišemo, hranu koju jedemo i vodu koju pijemo. Trunemo iznutra. Iskopali smo vlastitu raku svojim nemarom i zaslijepljenošću. Sada nam preostaje samo da se u nju strovalimo i ako ne bude nikog da nas zemljom pokrije, nije ni važno, jer to će se vremenom dogoditi samo od sebe. Ništavilo je vječan proces i ma koliko se trudili da se ne obaziremo na njegovo prisustvo na kraju mu nećemo odoljeti.

Ako je jedini trag našeg bitisanja pustoš koju iza sebe ostavljamo, onda su takvi tragovi u vremenu i trajanju koliko nečitljivi, toliko i besmisleni.

To je slučaj, koji u ovom vremenu dok nas još ima i dok se batrgamo, jasno predočava sjenke što su ih na našim licima ostavile mnogobrojne maske, koje smo mijenjali u toku jednog jedinog dana.

Takva varke sadrže u sebi lagodnost koještarije i njeni tragovi u trajanju se gube i postaju nečitljivi. I tako, na početku i na kraju svakog puta, sjenka progoni onoga koji joj je podario obličje i bezdušnost, progoni ga upornije od najgorih progonitelja, dok se sama ne preobrazi u sječivo giljotine, kojim će prerezati vrat, ili raspolutiti tijelo onome koji ju je svijetom nosio.

Iluzija zvana ispunjeni život postaje bestijalna igrarija vaseljenske ravnodušnosti.

Kiša je danima padala. Prirodna škrapa koja je usisavala sve cetinjske vode, i odnosila ih ponornicom do Skadarskog jezera, jedini odvod ispod manastira, začepio se.

Prvi put u svojoj viševjekovnoj istoriji cetinjski manastir zaštićen zidom, starim koliko i on sam, ogledao se u jezeru. Bješe to prekrasna slika, ali samo za one koji bi prizor posmatrali sa neba, ili okolnih brda.

Ljude je hvatala panika. Jezero je raslo iz sata u sat prijeteci da potopi čitavo Cetinjsko polje. Mnoge porodice napustiše kuće, i potražiše smještaj kod prijatelja i rodbine, u djelovima grada gdje se pretpostavljalo da voda ne može dosegnuti. Svi ostali, koji nijesu povjerovali da i sami mogu biti poplavljani, bjehu spašeni u poslednji čas čamcima, koji su dopremljeni iz primorskih gradova.

Prijetio je potop. Biblijski. Onaj o kome se pričalo.

Mutne vode tek rođenog jezera, love i na sebi odslikavaju gorja i vrhove okolnih brda. Brdašce sa grobnicom vladike Danila, poznatije kao Orlov Krš, spustilo se u podnožje, i svoju lijepotu, kao ćilim, raširilo po vodi. Svjetlosivi odraz manastirskog krova razliva se glatkom površinom tek rođenog jezera, dok zloslutna preteća stihija zapljuskuje obližnji park.

Đorđe se priključio dvojici mještana, čija su lica prekrivale sjenke strepnje i brige, okamenjene u grču opšte nemoći. Njegov dolazak nije prekinuo njihov razgovor.

Kada voda pocrni nije tragično, ali kada sasvim pobijeli, to već ne sluti na dobro, kazao je čovjek leđima okrenut Lezi.

Ovako velika količina vode nije mogla doći s neba rekao je drugi sumnjičavo.

Ma vrag je došao po svoje. Ko bi drugi začepio ponor. Kuša nas brate, eto to je. Hoće da se podavimo. Ja sam u vodu zagazio poslednji put prije dvadeset godina, kada sam u vojsci bio, a ona rijeka sa dva imena se izlila. Tada se troje utopilo, kazao je prvi.

Sa vodom se nije šaliti, bolje da sklonimo nejač, ovo zlo prestajati neće. Pogledaj samo kako narasta i nadolazi. Maloprije se vidio vrh onoga žbuna, sada ga nema.

Možda si u pravu, bolje je da ne oklijevamo. Gospod će sačuvati manastir. Ljudi mu ionako nijesu važni. Ako ovako počinje potop, onda su nam šanse male, gdje god da pobjegnemo. Ova planina iznad Cetinja koju smo toliko puta u pjesmu stavili, možda će postati novi Ararat, ali ko će biti Noe, pitam se.

Ja sigurno neću, a ni ti, koliko znam, nego da požurimo, dok voda nije puteve prekrila i odnijela.

E, da mi je neko rekao da će se Cetinjsko Polje pretvoriti u ribnjak, sam bih ga poveo za Dobrotu, a ono.

Ljudi se udaljiše, a Đorđe baci kamen u vodu. Slika manastira poče da se ljulja i treperi kao zastava na jakom vjetru.

Možda su ovi ljudi u pravu. Ni sanjao nijesam da mi voda i to na Cetinju može doći glave, pomislio je Đorđe.

26.

Privid obamrlosti zameće kavgu sa našom iznjedrenom podlošću. Ocrtava se reljef besmislenosti. Više ne zbunjuje odmetništvo brata lakrdijaša, Giljotina odrubljujem glavu, kako bi smijeh bio uklonjen zauvijek, a navodno pravda, koju smo sami izmislili i odredili joj cijenu, bila zadovoljena.

Osmijeh pretvoren u grimasu najavljuje potrebu da u svitanje treba prokleti svijet, bar jednom pljunuti na nebo, okrenuti leđa suncu, najaviti obamrlost udova, preinačiti presudu sopstvenoj propasti, uroniti u vrtloge plutajućeg vremena, oholo, i ukoliko se može, bez nametljivog moljavanja.

Ove pustolovine mimoilaze potiljak sa malim ostrvom bjeline, one su dovoljne da prihrane utrobu prepunu gladii, kako bi istrajale, ili bar pokazale krežave zube.

Dao se u potragu za Banjom. Našao ga je u Centralnoj biblioteci, zadubljenog u čitanje nekakvog drevnog almanaha. U nekoliko brzih i nepovezanih rečenica ispričao je Banju kakva se pošast nadnijela nad Cetinjem. Ko se iz ovoga izvuče, imaće šta da priča, dodao je uzbuđenim glasom.

Sjedi, mladiću, rekao je Banjo, vraćajući pogled spisima ispred sebe. Veličina beskraj je strašna, nastavio je ne dižući glavu. Ona je u stanju da svakoga unizi, pa i Boga, zato ne paniči. Gledaj, slušaj i pamti. Šta god da uradiš svijet ne možeš izmijeniti, niti ga usmjeriti tamo i tako, kako bi ti htio. Ne postoji nijedna greška na relaciji uzrok – posljedica. Cijena zna da bude golema. A samo jednom nastupi vrijeme plaćanja. Kada taj čas dođe, mi smo praznih džepova. Onda se plaća životom. Možda je i Cetinju došlo vrijeme za naplaćivanje starih i neizmirenih računa. Nije naše da prosuđujemo i određujemo vremenu i dešavanjima mjeru. Samo se univerzum u potpunosti izražava tišinom. Jadikovke i prenemaganja ništa ne mogu izmijeniti. Voda će otići u zemlju ili paru, treba biti strpljiv i sačekati. Malo kupanja nikome neće škoditi, a ponajmanje Cetinju.

Ja sam se po običaju zatrčao, gonjen tuđom brigom i više nego svojom. Vi ste zaista u pravu, treba sačekati, kazao je Đorđe, osjećajući da bi razgovor mogao krenuti zanimljivijim tokom.

Nemoj se toliko žalostiti, Đorđe. Kada bi Cetinje brinulo o tebi, bar onoliko koliko ti u ovom danu brineš o Cetinju, tvoji snovi, tvoja zbilja, ne bi imali mjeru košmara, premda, šta god da bude, posle kiše neminovno će ogrijati sunce. Ovaj dan će, uostalom, podjednako progutati i tvoje i moje riječi. Mi ćemo i ubuduće biti izloženi podsmijehu i poruzi cetinjske manguparije. I ne samo manguparije. Ništa se neće izmijeniti. Bilo šta da uradimo, ne bi bilo dobro. Naša pomoć nikome

nije potrebna. Ako bi ti sada krenuo da pomažeš ugroženima, neko bi te gumuo u vodu, i umjesto da budeš spasilac, ti bi prvi stradao. Neka herojsko djelo mimoide naše pragove savjesti. Uostalom, priroda je nezasita i gladna. I nezamislivo žedna. Zar ne ide tome u prilog golemo prisustvo vode. Vjeruj mi, ne treba brinuti. Opasnost prije svega dolazi od čovjeka. Vulkani budu, pa se umire. Oluje se pojave, pa nestanu. Samo je čovjeku dato da sve oko sebe zagađuje i uništava, mada je i njega priroda odbacila kao ispljuvak. Priroda i čovjek će do vijeka stajati sučelice. Dva ovna na istom brvnu. U tom stalnom sukobu, ubijeden sam, na kraju će priroda trijumfovati. Njeni zakoni su uravnoteženiji. Stvarajući iznova nove oblike života, ona uspjeva da obezbijedi sebi izobilje i snagu kontinuiteta, i što god vrijeme i slučaj učine, priroda nadoknadi nečim novim, proizvodeći brže od smrti koja želi da uzme sve što nosi klicu života. Čovjek se intimno protivi prirodi, i u tome je ograničena veličina njegove bitke.

Žureći za stalnom reprodukcijom, mirimo se sa gubitkom života, a život nije ustanovio čovjek već Bog, zarobivši ga u jednom paralelnom univerzumu. Možda smo, otuda, svi mi zatočenici sličnih misli koje obnavljaju ljudski rod, čineći ga dijelom besmrtnim. Onda, ideja o božanskoj emanaciji koja se ostvaruje u stalnim promjenama, nije nemoguća.

Znam da nas dvojica nećemo čamcima spašavati ugrožene, niti ćemo vodu snagom volje pomjeriti iz njenog staništa. Naša moć da bilo šta uradimo je ništavna, ali čini mi se da ne možemo sebi dozvoliti da nas obuzme tolika količina bezvoljnosti. Pitanja će uvijek tražiti odgovore, a pitanje koje danas mene muči glasi: može li Gospod zaustaviti najezdu vode, ili se baš na Cetinju priprema kada za njegovo veliko kupanje – kazao je Đorđe.

Čitam danima ove stare spise i ispovijesti ljudi iz drugih, davno minulih vremena, i čudi me, i zbunjuje, koliko sličnosti ima u pitanjima koja se u ovim zapisima postavljaju, sa pitanjima koja danas sve nas, bez izuzetka, muče. Nameće mi se zaključak, da potpunog odgovora nema, a istovremeno me pomalo čini tužnim što će ove drevne zabilješke nadživjeti ne samo mene i tebe, ljude koje poznajemo, pa i ovaj beznačajno mali lokalni potop, već i sve one koji će ko zna u kojem od budućih vremena živjeti i nanovo postavljati ova ista pitanja.

Jutros me je probudila grmljavina i glavobolja. Strepnja mi je stezala srce, davila se u grlu. Vani me je dočekao pljusak, donoseći prividno osvježanje, potom me je nada da ću zaboraviti sliku potopa dovela kod vas; sada bih od svega, pa i od ove vaše priče, najradije pobjegao u san, rekao je sjetno Đorđe.

Tebe uvijek plaše dvije stvari: istina i ono nepoznato što ti ona donosi. Kad god mene spopadne želja da govorim, tebe uhvati panika. Opusti se već jednom. Nije važno čije će mišljenje prevagnuti na tasu istine. Bitno je da se pamet oštiri. Sumnje i nedoumice ionako ne možemo otkloniti. I molio bih te da se potruđiš: neka u ovom sumornom danu tvoja pitanja budu i odgovori. Zaobiđimo opšte mjesto. Stradaće oni koje Gospod odabere. Među njima, za sada, nijesu upisana naša imena. Možemo biti spokojni. Mirni do zle ure, kako ovdje kažu. San ti neće pružiti utočište. Ako Gospod vaskrsne naše nade, snovi će dobiti krila. Onaj koji posjeduje krila nikoga neće čekati. Ali, ako i dođe do spontanog vaskrsnuća, to može biti u bilo kom obliku. Možda ćemo u venama imati hlorofil, a tijelo će biti

sasvim eterično. Naša želja tada biće ravna Božjoj. Ličićemo na sve, osim na lik koji smo nekada posjedovali. Bićemo sfera. Limb. Talas. Možda će nam samosvijest ostati kao jedino nasleđe. Moć da stvaramo ili razaramo, svejedno koja, na našu veliku žalost biće nam oduzeta.

Dragi moj profesore, sa vama je teško o bilo čemu polemisati, vidite nevidljivo, poznajete nepoznato, riječi vam služe za igru i razbibrigu i porugu, ja se ne bih složio sa vama u jednom: strah nije veći od istine. Objasnite mi šta ste time željeli da kažete. Vjerovao sam da ćemo danas o drugim temama razgovarati, kad god iskoči nešto neočekivano i nepoznato, mi se stalno vraćamo Gospodu kao polazištu. Njegovoj neshvatljivoj mjeri, njegovoj neprikosnovenoj procjeni dešavanja. Zaklon nalazimo tamo gdje ga nema. Nameće se mnoštvo pitanja. Gdje je tu naša želja? Gdje je njegova želja? Šta mi hoćemo od njega, a šta on od nas? Šta bi na sve ovo odgovorila dogma? Čini mi se da ova pitanja zagonetke, nemaju pravog rešenja, mada ćete vi, po običaju, pokušati da odgovorite.

Jednom sam ti već rekao, ono što su meni drugi kazali, da samo u mladosti tijelo pjeva u slavu života. Bog ništa ne želi. Kako to ne razumiješ? Njemu je svejedno ko smo i šta radimo. Šta ti, u stvari, hoćeš od mene, Đorđe? O čemu govoriš? Postavljaš nekoliko pitanja u osnovi zanimljivih i logičnih, a očekuješ hiljadu odgovora. Bio je ovo za tebe naporan dan. Malo sam i ja umoran. Malo rasijan. Ubacio si me u kolo u kojem ne želim da igram. Bar ne danas.

Vjekovima upiremo prstom u nebo vjerujući da je Božja prestonica tamo negdje, a nikada se nijesmo osvrnuli oko sebe, tražili Boga u nama. Možda smo svi mi djelići ogromne ljuljaške na kojoj se Gospod odmara. Sve ove pretpostavke pokazuju nam koliko smo uporni u glupom rasuđivanju, koliko smo istrajni u zabludama i neponovljivi u prevarama. Bog ne želi zamišljati nezamislivo, jer on to jeste.

E, tu sam vas čekao, prekinuo je Đorđe Banja hitrom upadicom, Bogu sve praštamo, čovjeku ništa. I zamislite, molim vas, dokle ide naša mitomanija. I smrt smo mu velikodušno oprostili. Dogma je kazala: dovoljno je da je on besmrtn, a nama ovako nesavršenim je i ovaj jedan vijek mnogo. Nije li to malo pretjerano? Rekao bih profesore: prilično sebično tumačenje.

Slušaj me dobro, Đorđe: poruga zna da nahrani sujetu, ali ne ispunjava sitošću srce i dušu. Srce i duša su lišeni probavnog sistema. Poznajem te dobro i bolje nego što bi trebalo. Sujeta tebi ne priliči. Znam šta te sve što ne razumiješ onespokojava i izluđuje. Strašno je kada shvatimo da su leševi naši preci i da će leševi biti naši potomci, da će sve što ostavimo da prenosi klicu života, dovijeka ugađati smrti. Tačno je i to, da hranimo i njegujemo smrt, a ne život. Kao da imamo mnogo više života od smrti. Gospod daje samo jedan život, a mi mu određujemo puteve i smjernice; samo slučaj određuje dvije, ponekad i više prilika da ga sačuvamo. Protiv sudbine ne možemo ništa. To je vječita borba Davida i Golijata. Zar to nije dovoljno da se čovjek samo urazumi. A šta mi činimo?

Uvijek Bogu ispod nogu. Takva nam je sudbina profesore. Ljubimo tabane koje ne vidimo, koji nas od postanja gaze, čiji stopnik i nemjerljivu težinu osjećamo duboko u nama. Možda vi i jeste u pravu kada sve okrećete na našu štetu. Možda doista našu pakost Božje oko ne može sagledati. Tu mu nekako izmigoljimo. Ko je

sagledao ništavilo, reći ćete vi, i u tome ću se u izvjesnoj mjeri, složiti sa vama. Govorili ste mi da je čovjek đavolje djelo. Eto valjanog razloga zašto nas Gospod prezire i kažnjava. I to sam vam vjerovao. Ako đavolu ne može ništa, on barem na nama može vršiti eksperimente, kad god poželi. Šta može naša mizerna snaga protiv njegove apsolutne moći. I još ste, sjećam se, govorili da u našim ranama krvari raj iz kog smo protjerani, i zato nema izlječenja za gadost koja je razbijesnila Boga.

Mene je nervirala činjenica da smo oduvijek, pa i u rajskom vrtu, imali ulogu podstanara.

Na kraju, posle neposlušnosti, jednostavno smo izbačeni u ništa. Nakupilo se u nama bijesa. Sve se lijepilo za našu bolešljivu popustljivost. Sve što nam ne bješe potrebno, i od koristi. Gdje se god dao sklad naslutiti, tu smo posijali sjeme pohare. Ostala nam je budućnost bez nade ili nada bez budućnosti. To je naša sudbinska nit vodilja. Omča oko vrata. Ova cetinjska omča o kojoj stalno govorite. Gdje smo u tom vrzinom kolu promašaja mi koji smo bar nešto pokušali, koji smo htjeli da samarićanski prihvatimo krivicu i okajemo sve minule grijehove predaka, ne bi li nam On oprostio. Razapeli smo njegovog sina, pobogu. Odakle nam pravo da očekujemo njegovo razumijevanje i da od Njega tražimo dobrotu. Nikakvu pouku čovjek nije izvukao iz ove bezumne pustolovine. Poklanjali smo isprazne riječi još ubojitijim riječima od kojih se koža ježila, i zbog kojih je kasnije krv potocima tekla.

Prošlosti je ponuđeno da sjetno zamišlja budućnost u koju nikada neće zakoračiti; samo je sadašnjost rođena sa ciljem da je nema, a da pritom opisuje i jednu i drugu.

Dobro si sve to primijetio, Đorđe. Napokon se pokazuju rezultati našeg druženja. Vidim ja dobro da će jednog dana vrijedan đak nadmašiti profesora. I to me raduje. I sam vidiš da sjeme neće da klija, ako ga stalno bacamo na isto tlo.

O čemu vi govorite? Ja vam pričam o božjoj prevrtljivosti i ravnodušju, o zlu koje je, možda, i on sam bacio među ljude, o smrti kojom nas je zauvijek obilježio, a vi meni o sjemenu ništavila govorite.

Đorđe, nemoj padati u vatru. Tvoje bolesti ja sam davno bolovao. Znam da sam često protivurječan, ali dodajući svijetlo tminama, a tminu svjetlosti, ne možemo kad poželimo mijenjati točak sudbine. Velika je ova zemaljska šara koju smo zaposjeli, velika i za svevideće božje oko.

Meni zaista nije jasno, kako ne vidite? Pomiješali su se bol i radost, tama i svjetlost, nada i prevara. Mudrost nije bogom dana, niti ostavljena za lijek. Javlja se koliko vidim samo u poznim godinama, kada čovjeku nikakav nauk nije potreban. Istine jesu vječne, ali su rijetke. Vi istinu tražite u tim obimnim knjigama, tražite je i među ljudima a oni vam se rugaju i lažu kad bilo šta progovore. Vidim ja dobro i ono nesagledivo u nama. Priznajem da moja mladost boluje od nestrpljenja. Osvrnimo se oko sebe, gdje je istina koju obojica očajnički tražimo? Ko nam može odgovoriti na pitanja koja nikada nijesmo ni postavili? Kako su samo užasne istorije onih koji su se kleli u istinu. Ovu koja nam je ostavljena u amanet. Gdje se ugasio entuzijazam i zanos naših predaka? Istrijebljeni su kao šareni konji. Ni zapisi, da ih je bilo nekada, nijesu

vjerodostojni. Djeluju bajkoliko i nemušto. I groblja lažu profesore. Laž je svijet održala u životu, i život je priznali to sebi ili ne priznali ogrezao u lažima, u dahu je izgovorio Đorđe.

Ova fundamentalna mudrost iz koje crpiš premise i zaključke, nikome nije strana. Na mjestu je i tvoja tvrdnja da se dobro i zlo prepliću. U stvari, vremenom ćeš uvidjeti da je to jedan te isti organizam. U danu prepunom uzbuđenja, tvoje oči nijesu u stanju da sagledaju bilo kakvu istinu. Mekar si u duši. Pokisao si iznutra. Tvoja glava je pod vodom. Ti si amfibija koja iz vodenog masiva gleda potop iznad sebe. Uplašio si se vidim. Od nepoznate stihije koja je samo povod za iskonski strah. Strepiš za nečim što nikada neće biti tvoje i čemu ćeš htio to ili ne, pripadati zajedno sa svim svojim strahovima. I ovima koje danas donosiš u ovaj sveti hram tišine. U ovu prostoriju memle, spokoja i duhova, nijesi zakoračio sa strahom koji vjernike posjećuje i čuva od napasti i pohare. Došao si sa strahom od nepoznatog. Nije to beznačajan strah koji traje tren i ne nanosi štetu. Prekrstio si se reda radi. Za svaki slučaj. Misliš, možda Bog prati pokrete i ne zaviruje u našu dušu. Ne bar juče, danas i sutra.

Želja da vjeruješ zaslijepila te je jače od vjere.

Napokon si shvatio da napadu mašte i razuma sve može odoljeti, osim istine. Ona se osipa kao prah u pješčanom satu. Da bi je spoznao, moraš je obrtati naglavačke. Sumnje se mogu umnožavati samo onda dok su u stanju da sačuvaju stečeni poredak. Obraćao si mi se i ranije riječima ispunjenim nevjericom i bolom. Znam da te iznad svega najviše brine moja nemoć i moja nesreća. Oblačiš je u vlastitu odjeću, kako bi meni pomogao. Vjeruješ da će odgovori do kojih dođeš sačuvati naše prijateljstvo, a meni spasiti glavu. Sve bi uradio da sam daleko od Cetinja, pa, čak, i od tebe. Zahtijevaš da živimo u razbuđenom prividu. Mlad si, ali tvoje oči su umornije od tvoga tijela, one me ne mogu prevariti. Slutiš da je i moje tijelo načeto i da nije u stanju da izdrži nove nasrtaje proždrljivih čeljusti sudbine. Znaš, kao što i ja znam, da samo koža drži ove kosti na okupu. Zato te i sada molim da me ostaviš da skončam, ako je moguće, u tišini i bez posmatrača. Neka ova agonija bude samo moja. Svako ima svoj potop u kojem će se jednom udaviti. Danas se Cetinje davi, sutra će to biti neki drugi grad i neki drugi ljudi. Ne izazivaj i ne začikuj sudbinu, Đorđe. Mnogo si požurio. Ne trčiš, već letiš, a nijesi pripremljen ni za jedno, ni za drugo. Osjećaš se starim, ali starost ne možeš dokazati ni pitanjima, ni godinama. Nemoj da se zavaravaš, starost ni tebe neće mimoići. Njene Čeljusti za milost ne znaju. Strpljenje nikome nije naudilo. Pokušaj da se u njega odjeneš. U vremenima koja dolaze, jedino te ono može sačuvati od zle kobi.

Vjeruj i sumnjaj. Nikada samo jedno.

Ako moraš da se odlučiš, onda odaberi sumnju, jer ona će te tako podsjećati na to šta si mogao da uradiš dok si imao priliku i dok si bio pri snazi, a propustio si da bilo šta uradiš.

Sumnja će uvijek biti zaštićena u svome kraljevstvu prevrtljivosti. Nagrižaće ponajviše baš ono u šta smo vjerovali. Jedan isti događaj, viđen s hiljadama očiju, imaće isto toliko različitih objašnjenja. Ovu tvoju današnju kolebljivost možda diktira umor tvoje duše.

Duša, nekako po navici, klone prije tijela.

Ja sam spontano iskazao bunt koji prevazilazi moje lične interese, i moju netrpeljivost prema ustaljenoj dogmi i njenim utemeljivačima. Osjećam, profesore, da se nalazimo na ivici gnijlosti do koje nas je dovela naša popustljivost prema Bogu, i prema svemu što se njemu pripisuje, kao što nas je do beznađa dovela popustljivost prema sugrađanima i svima koji nam tako zdušno rade o glavi, kazao je pomirljivim glasom Đorđe.

Osnovna lekcija koju moraš naučiti jedno za svagda, jeste da svako poniženje kojim te budu veličali, prikriješ naglašenim dostojanstvom. Ovo što ja radim na Cetinju zove se ludilo prvog stepena, ono što ćeš ti raditi, biće prečišćeno ludilo, surogat ludila, doduše bez gradacije. Mi i danas i ovdje jesmo rivali u bolesti, ali ne i u zdravlju. Ja znam da će tvoja bolest nadživjeti moju, i to me ne čini srećnim. O kakvoj bolesti je riječ ne moram da ti govorim, dijagnoza je uspostavljena, ali lijeka nema i odgovor na pitanja šta i kako dalje, kao i odabir nečega što sada ne vidiš da je u tvom vlasništvu, nalazi se pred tobom, pred nosom ti je, i ti ga čuješ, vidiš i prepoznaješ, kazao je Banjo sa tugom u glasu.

Đavo će uvijek kušati racionalno, oduzimajući mu oštricu zabranjenog. Prihvatimo li da je sve magija i tajanstvo, vjera nam u tom slučaju neće biti spasonosno utočište. Sveukupnost će proizaći iz sveukupnosti. Nije moguće pasti pod stopala bolesti, ako se želja za gubitkom postavi iznad želje za samospoznajom, kazao je Đorđe, nekako kao da šapuće i da sebi govori.

Kako se ponekad praviš važan, mladi moj prijatelju. Ovdje, sred ovih strogih kamenih oblika memljive tišine i spokoja vječnosti, mogu da kažem: mi smo tako mali, sićušni i jadni, da siva boja umrtvljenog pejzaža što okružuje ovo zdanje i Cetinje cijelo, i novonastalo jezero o kome govoriš, i vodu koja te mami i plaši istovremeno, nije ništa drugo do odraz naših lica, umnožavan do beskonačnosti, odraz, dakle, moga i tvoga i svih lica koja, od kada nas služi pamćenje, ovdje srećemo. Sva ona u mnoštvu, odraz su jednog jedinstvenog lika pretočenog u neumitno ogledalo vremena. Ovoliku bijedu krajolika i ispraznosti, bilo je moguće izmisliti samo u trenucima velike dosade i mrzovolje. Izgubili smo se u vrletima enigme, koja je postavljena tamo gdje naše stopalo nikada neće zakoračiti.

Čovjek je djelo nehaja, u to sam potpuno ubijeđen, kazao je Banjo.

Onda smo dvostruko kažnjeni, jer smo zatočeni unutar toga što nam je ostavljeno kao naš jedini posjed. Mi smo opet prevareni profesore. Sada je trenutak da usredsredimo sve moći preobražavanja, radi sigurnije pokretljivosti i čistote ubjeđenja, izgleda da jedino sa time raspolažemo, opet je sjetno zaključio Đorđe.

Uvijek ćeš biti poražen, ako se budeš borio protiv nečega što ne mrziš. Boga smo oklevetali. Ne ja i ti, svakako. Kleveta se umnožavaka od čovjeka do čovjeka, ko zna od kada, pa sve do dana današnjeg. Nema tu krivice pojedinca. Svi su upleteni u zavjeru koja će na kraju donijeti propast. Sada Boga pljujemo i psujemo kao nijedan narod na svijetu, ali nikada nijesmo naučili da ga mrzimo. Otuda toliki naši porazi i lomovi. Dovoljna je samo jedna maska, da te svijet po njoj pamti i prepoznaje; drugu skrivaj, jer biće ti neophodna da te čuva i omogući bijeg kada ti lomaču budu pripremali oni koji su se kleli u tebe i bili ti odani. Sunovrat uslijedi kada se tome najmanje nadamo. Kod mene je tako oduvijek bilo. Uljuljam se u

neki san i eto belaja. Počelo je to mnogo prije nego što sam došao na Cetinje. Ja sam bježao iz jednog pakla da bih došao u drugi. I što je najgore, znao sam šta činim i šta će mi se dogoditi. U jednom paklu sam izgubio srce, u ovom sadašnjem gubim dušu. Za neki treći pakao više snage nemam, ni volje koja bi me tamo vodila. Stiglo se do kraja, ponavljam kao papagaj naučenu riječ. Stiglo se do kraja, prijatelju moj. Samo da se vrata bezdana otvore. I sam si primijetio, vidim, da mene već odavno ubijaju moja čula. Tebi će to raditi tvoja zadovoljstva. Slutim da ni tvoja linija života nije dugo putovanje do starosti. Zato i vjerujem da ćeš i ti jednom ovaj svijet napustiti sa mišlju da si sve mogao, a meni će biti dodijeljena smrt u kojoj ću znati šta sam bio i da ništa nijesam mogao uraditi za svoje dobro. Taj čas opraštanja nije daleko. To obojica znamo, mada se pretvaramo kao da ništa nijesmo primijetili. I kao da se to nas ne tiče. Ja govorim o tome a ti ne vjeruješ da bih ja mogao sam sebi presuditi. Po tebi nikakve moje krivice nema, zašto bih onda radio nešto u korist svoje štete. Misliš bilo bi suludo i neobjašnjivo. Smatraš da bi to bilo krajnje nemoralno, prije svega nekorektno prema svemu što smo zajednički prolazili i naravno prema tebi. Obojica znamo: ako ne umremo zbog jednog, umrijećemo zbog nečeg drugog. U ovom gradu moje lične pokore, uvijek sam mislio da sam ja na ovako poniženje osuđen zbog nečega sporednog, a ne glavnog. Nečega što je neko drugi uradio a meni je ni krivom ni dužnom pripisano. Samo što ja nikada nijesam saznao o kakvom i čijem se grijehu radi. Kad bih znao možda bih nešto ispravio. Makar bih pokušao da se opravdam i odbranim. Pogledaj koliko malo ambicije goni ove ljude da dosegnu slavu predaka. Oni u tom smjeru ništa ne preduzimaju, pomirili su se sa sudbinom da je sve što bijaše vrijedno pamćenja minulo. Ne žele da žive u iluzijama i od iluzija, i ne mogu, ili neće da prihvate istinu kako su sada mali i po djelima koja čine i po kajanju, koje je licemjerno. Koliko god se upinjali da zaobiđu opšte mjesto, ono njih ne zaobilazi, i njihove iluzije ostaju izgubljene, kao i duše što su im izgubljene a snovi ničim lijepim i pamćenja vrijednim ispunjeni. Oni vide slamku, ali nikada neće vidjeti brvno. I ovo jezero u kome se danas Cetinje davi, sutra će opjevati kao svoju veliku pobjedu nad stihijom i sudbinom. Ljepota i surovost prirode su neograničene, zato priroda sa takvom lakoćom poriče veličinu čovjekovog lažnog ponosa.

Ne razumijem, dragi moj profesore, sve smo pokušali da bismo se izvukli iz ove tupe svakodnevice, ali priznali to sebi ili ne, nijesmo uspjeli. Naprotiv. Izbjeći ćemo nas dvojica i ovaj potop. Nije se on zbog nas dvojice ni obznanio. Drugima on treba da bude opomena. Neće nam biti prvi put da spašavamo živu glavu, tako što je izložimo na strelište. Ako smo javna lovina i svima meta, ulov gubi značaj i bar neko vrijeme bićemo pošteđeni nemara i osvete. I bez toga mi smo još dublje posrnuli, i samo providenje može znati gdje će završiti naše osakaćene duše. Vas, profesore, ne zbunjuje nered u ovom surovom prostoru. To sam odavno primijetio. Mene dovodi do ludila. Sve što ne valja ja odmah sagledavam, dok vi koračate kao da ste slijepi, jer puteve koji vode u nepoznato i ka nedodijli, očito znate napamet. Kao da vam nikada nije dosta jalovog potucanja. Hiljadu puta prolazite istim stazama. I svaki put se ponašate kao da toga trena, tuda i tada, i toga čaša neumorna stopala vaša, prvi put prolaze. Posmatrate. Odmjeravate. Bilježite.

Tražite. Nikada ne zahtijevate da vas pratim i posmatram pri vašim besciljnim tumananjima, ali ja sam i bez vašeg poziva stalno uz vas. Zamijenio sam vašu sjenku. Ja sam postao vaša sjenka. Ne mogu da se odvojim, otcijepim, odem na drugu stranu, bilo gdje u novi svijet, bolji od ovog kroz koji me na neki način baš vi vodite. Da jednostavno odem u neku bestragiju, tamo gdje vas nema i gdje vas nikada neće biti, da budem daleko od vašeg uticaja. Ni ja ne nalazim odgovore i zato istražujem, prepuštam svojem poročnom dvojniku da se nalazi i gubi u lavirintima vlastite, u svakom slučaju smislenije fantazije.

Ovdje, na Cetinju, u ovom kamenjaru gdje se legu ljute zmije šarke i poskoci; gdje je oštro trnje jedino prirodno cvijeće, a nebo kišobran sa dvije sumorne boje; gdje su i vas i mene izbacili, a potom i spojili slučaj, ili život, svejedno, vi kanite uraditi nešto po čemu ćete biti upamćeni, i što do dana današnjeg niko nije uradio. Čak ni ja, koji sam vaš prijatelj makar po uvjerenju, jer, možda djelima to ne iskazujem na najbolji način, ne znam šta spremate i šta ste naumili. Čime možete svijet da zadivite. Ako se ubijete, kako planirate da uradite, pitam ja vas šta se time postiglo. Nema u tom izboru originalnosti, a ona vama nedostaje, i potrebna vam je ma gdje vas to odvelo.

Nasljeđe kojim se dičite kao znakom raspoznavanja, utonulo je u najdubljem bunaru vaših razorenih sjećanja. Morate se pomiriti s tim da smo ovdje kao što rekoh, bačeni igrom slučaja, a ne sopstvenim izborom, kao dva ispljuvka, ili smo možda samo potomci nečega što je bezvrijedno stvoreno, ko zna zbog čega i zašto. Šta god bilo, odavno smisla nema. Ovdje jesmo strano tijelo. Izraslina na organizmu koji nas je sasvim odbacio. Jednom ste mi kazali da niste dugo putovali do ovog mjesta i zato ste izgubili autentičnost pravog putnika namjernika. Putnika tragaoca i putnika avanturistu. Sada se prostori lako premošćavaju. Brzim prugama i avionima pravimo nemjerljive korake. Banemo očas posla tamo gdje nas ne očekuju i gdje nas ne žele. I, mada su vaši korijeni na drugo mjesto izmješteni, vi ste na neobjašnjiv način vezani za ovu kamenu kolijevku, i nemate snage za korak koji odvodi. Možda ste vi jedini koji iz ovog vilajeta može bez posljedica otići. Stvarno otići da se nikada više ne vrati. Oni koji su ovdje rođeni nijesu takve sreće. Nemaju izbora. Vi imate, a opet ste iz samo vama znanog razloga izabrali kružno kretanje. Vrtite se u mjestu i oko sebe kao kuće za svojim repom. Samo što vama nije stalo do igre i zabave. Svako vaše putovanje počinje i završava se u mjestu sa koga ste krenuli. Umrtvljeni ste do zla boga. Otuda su vaši dnevni prohtjevi tako beznačajni i mali. Postali ste meta zlih očiju, hrana svakojakim pakostima dokonih sugrađana. U noćima se izgubite iza lampe ili svijeće, čitate, pišete, ličite na sovu, ali vaše strijele mudrosti više nikoga ne dodiruju. Ne bar na Cetinju. Neće ljudi da vas slušaju. Uzalud podsjećate i opominjete. Nemate nikoga, osim mene. Ja sam vaše oko, i ono nevidljivo koplje bačeno u strašnu bjelinu savjesti. Kad god pokušam da govorim vama o vama, vidim da u tome baš i ne uspijevam. Ja uvijek sebe preslikavam u riječi koje bi htele da vas pojasne ili odbrane, svejedno. Sve se tada izmiješa. Vi postajete ja, a ja postajem vi, da niste stalno pred mojim očima, povjerovao bih da vas nikada nijesam sreo u svom životu. Vama je Cetinje u srcu, i meni, takođe. Nikada ranije nijesam ni pomislio da se jedan grad može voljeti bolesnom ljubavlju. Sve njegove mane i nedostaci,

naše su mane. Mi osjećamo krivice koje nijesu naše. I to sve zbog njega, grada koji je, evo, i nas zaludnike zaludio i opčinio. Uporno pokušavate da odgonetnete njegovu savršenu simetriju, i mnogo upornije istrajavate u divljenju prema ovom gigantskom mauzoleju pogrešaka koje su po sadržaju djelo prirode, a ne čovjeka graditelja. Ovdje nema ničega što bi vas iznenadilo, ali vi i dalje tragate. Radost novih saznanja i otkrića vam sa godinama izmiče. Činjenica je da sam vas samo ja na tom putu pratio kao vjerno pseto. I tako smo mi, združeni i unesrećeni tragaoci, svoje živote, sva osjećanja poštene nemaštine, nesmotrenog ponosa, iscpirljene imaginacije, trajne neizvjesnosti, na kraju saželi u jednu centralnu tačku sveopšteg ništavila. Ja ni sada ne uspijevam da odgonetnem šta je to što smo nas dvojica, dvije bijedne protuve, dva lutajuća strašila, mogli da podarimo bilo kome, da bude vrijedno pomena i sjećanja na nas kakvi jesmo bili.

Kad god sam pokušao da se odbranim od tjeskobe, jurio sam ka vama, da mi udijelite malo ljudske topline i bratskog razumijevanja, i vi ste bili pripralni da moju zahuktalu prirodu uvedete u mirnije tokove; tamo gdje mi nije prijetila opasnost od davljenja, i gdje sam zasigurno nalazio osvježenje. Ja sam posle toga prezirao svoju sopstvenu slabost, a vi ste vašu slijedili do kraja. Posle tih susreta, kada mi je pomoć vaša bila neophodna, osjećao sam grižu savjesti, a u glavi su mi se rojile ružne slike. Imao sam moru, da mi ništa do ove zaslijepljenosti i opčinjenosti vama neće biti od koristi. Kao da ste me zamađijali. Bacili čini na ovo malo pameti što je imam. Zašto ja, i zašto mene, pitam se i odgovor ne nalazim. Ponekad me je, priznajem, sramota što sam uz vas brata zaboravljao. Vi ste mi zamijenili brata. Ja ne znam zašto smo ja i brat postali toliko otuđeni, jeste da nas je razdvojilo vrijeme i daljina, pred sobom se opravdavam riječima: kolika je moja, toliko je i bratovljeva krivica. Nijesam ja napustio njega, već on mene. Doduše, krivice se ne mogu izmjeriti. Možda ih u ovom slučaju nema. Jednostavno, sudbina je umiješala prste i biva se ono što ne očekujemo. Vi ste se slučajno dogodili u mojem životu. A ja sam slučaju dao usmjerenje. Vaša rijetka odsustvovanja iz Cetinja tako su mi teško padala. Sjećam se, prošle jeseni, kada ste odlazili da posjetite grob svoje dragane, posle vašeg povratka danima ste me izbjegavali, i kada smo se napokon sreli, zamolio sam vas da mi sledeći put, prije odlaska, ostavite nešto što vam je važno, i zbog čega biste se vratili ponovo na Cetinje. Mislio sam da kada jednom odete, da se više nikada vratiti nećete. I da ću ja tada morati da se pomirim sa činjenicom da sam bio prijatelj sa utvarom. Jednom sam vam mislim to i rekao. Ako sam olako izgubio brata, ne želim da tako izgubim vas, jedinog prijatelja. Znam da je onda vama sve to zvučalo patetično, ali ste ipak rekli da mi ništa opipljivo ne možete dati, osim svoju samoću, sumnju i mučninu, i poneku misao koja više truže nego što liječi, a to nijesu darovi koji se nikome ne ostavljaju za miran san i spokojstvo.

Napokon sam i ja počeo da shvatam, da se iz prošlosti ne može vratiti ono što smo u njoj izgubili, niti se može dosegnuti u budućnosti ono što je postalo sadašnjost. Kao da ste čitali moje misli, vi ste davali odgovore koji su mi godili, i zbunjivali me istovremeno. Tada ste još kazali: da cjelokupni naš vijek mine u traganju za nečim što se zove bolja budućnost, koja je, kao i sve sablasti, brža od naših nogu, i nikad je dostignuti ne možemo. Pa nam za utjehu ostaje iluzija, da

smo bar u sadašnjem trenutku života i življenja gospodari stvari i sudbine. Živimo živote kao da smo glumci u nekoj lošoj predstavi. Statisti vršljaju scenom. Sufleri tružu naše misli. Svi smo na toj sceni osuđeni da krenemo putem bez povratka. Bez izuzetka, na kraju pojмимо da smo zatrovani neizlječivom bolešću koja se zove ništavilo. Dragi profesore, svemu lijeka možemo naći ali ništavilu nikada.

Svi čine ono što moraju, samo jedan čini ono što je neminovno. Gospod Bog. Njegova će biti poslednja. On jedini zna mjeru i svrhu ništavila. Mani se ti takvih razmišljanja. Neće te to nikuda odvesti. Nemaš ti baš toliko godina i iskustava da te mrakovi prekriju i uzmu pod svoje. Još će biti dana kada ćeš se radovati svitanju i rađanju svjetlosti. Ponekad se ljudi zaglave u nekim pričama kao u živom pijesku. Bolje je što šta prećutati. Zadržati sumnju za sebe. Ne davati nedoumicama da gospodare našim mislima. Što bi bilo narodski rečeno, mozak na otavu a brigu na veselje. Šta god to značilo, vredi pokušati. Bar u onim danima kada ne znaš šta bi i kuda bi sa sobom. Danima kakav je i ovaj današnji. Kiša je prestala, Đorđe, vrijeme je da pođemo. I ja želim, dok ga još ima, da se oglednem u tom tvojem jezeru. Za sebe ne brinem. Meni je ionako suđeno da se udavim u potopu koji neće imati ni kap vode.

27.

Ako se ikada sasvim probudimo, ili nas neko nama strano prosvijetljenje očisti od grijehova koje smo prihvatili kao jedini nauk cijelog svog vijeka; ako nas iznenada spopadne samilost posle koje ćemo osjetiti grčenje u utrobi, i kada se to sveopšte pokajanje ukorijeni i zaživi u prazninama duše i razuma, ugledaćemo skoro nepoznata jadona stvorenja, maskirana u naša izmučena i prestravljena lica, stvorenja, za koja nikako nećemo hteti da povjerujemo da smo to mi sami.

Nekako preko noći, sam od sebe, ponor se otvorio i tek oformljeno cetinjsko jezero je zauvijek nestalo u utrobi zemlje. Kao da ga nikada nije ni bilo. Zahvaljujući lucidnosti najrevnosnijeg i višedecenijskog cetinjskog hroničara i boema Krsta Đuričića, njegov fotoaparat „Zenit“ kojim je sve na Cetinju bilježio, uslikao i ovu nesvakidašnju pojavu jezera koje umalo nije potopilo Cetinje. Tako će zahvaljujući ovim Krstovim fotografijama koje će kao i mnoge druge iz njegove ostavštine u nekom budućem vremenu imati značaj i važnost istoriskog dokumenta, biti zauvijek sačuvana od zaborava i ova priča o Cetinjskom potopu.

Đorđe nije dugo mogao da se povрати od šoka kada je jednog popodneva, u blizini kuće gdje je stanovao, u jarku zatekao pijanog Banja, i to u besvjesnom stanju. Jedva ga je probudio iz pijanstva. Pomislio je u trenu da je mrtav, priskočio mu je u pomoć jedan prolaznik i dok su ga vukli i nosili, od nepoznatog pomagača je saznao kako je profesor danima jedinu utjehu nalazio po cetinjskim kafanama u punoj flaši ljute lozovače. Otkuda ta nagla promjena, pitao se Đorđe.

Banjo nije pretjerano robovao porocima, i pio je umjereno.

Omča je nanovo počela da se njiše, i da se zloslutno nadvija nad umrtvljenim gradom. Profesor Banjo je sve više upadao u mrežu njenih paučinastih, ali i neraskidivih niti.

U međuvremenu je gazdin sin izašao iz zatvora, a preko veza i poznanstava bilo je sređeno da se drugi može vratiti nazad u domovinu. Nije ratno doba, pa da zbog dezerterstva glava ide. Krađu niko nije pominjao. Svi grijehovi su pripisani mladosti i ludosti, kao njenom stalnom pratiocu.

Sa povratkom raspoloženja, Đorđev stanodavac je najzad progledao. Banjo je padao na sve niže grane, i to propadanje je među prvima baš on primijetio. Kada je vidio ko je jedino Đorđu dolazio u goste, samo je kazao: "Bijeda na bijedu ide, bježi bijedo od mene."

Dobio je otkaz, morao je da se iseli u najkraćem roku. Psi može da ostavi, rekao je gazda, ali samo pod uslovom da se više ne pojavljuje na oči ni psu, ni njemu.

Istog dana, uz malo sreće, nedaleko od centra grada, kod jedne pobožne, starije žene našao je namještenu sobu. Dok je unosio stvari, postavila mu je samo jedno pitanje: koliko voli Boga? Dovoljno, da bi Bog mene volio, odgovorio je Đorđe. Žena mu je dala ključ, i sa tim riječima prestao je svaki njihov dalji razgovor. Zaseban ulaz i odvojena soba bjehu više nego što je očekivao. Nadao se da žena neće saznati da sa sobom dovodi četvoročlanog podstanara. Od tada, Cezar je ležao u podnožju njegovog kreveta, uvijek pomno prateći kretanje i raspoloženje svoga gospodara.

Nekoliko dana kasnije, kada se povratio od iznenađenja koje mu prvim pijanstvom bješe priredio Banjo, Đorđe je zamolio gazdaricu da u njegovu sobu ubaci još jedan ležaj, za prijatelja, objasnio je, a za uzvrat kiriju će plaćati duplo, što je žena odmah prihvatila.

Objasnio je mamurnom prijatelju da će ubuduće zajedno stanovati.

Zavjetovao se da će po svaku cijenu otrgnuti Banja od pića. Nije se odvajao od njega, pratio ga je u stopu, kao sjenka. Tih dana, Banjo bješe mrzovoljan i nije htio da progovori ni jednu jedinu riječ. Šetali su stazama koje je Banjo volio. Cezar ih je pratio u stopu, samo bi jedva čujno zacvilio, kada bi ga po dlaci pogladio Đorđev mekani dlan.

Đorđe je pokušavao da podstakne Banja na razgovor, provokativnim pitanjima na koje je ranije reagovao, ali sve je bilo uzalud. Posebno ga je brinulo što Banjo ni hranu nije htio da okusi; bilo šta da mu ponudi, napravio bi gadljiv izraz na licu i jelo bi ostalo netaknuto, sve do onog trenutka kada bi ručak ili večeru Đorđe podijelio sa Cezarom.

Jednog od narednih dana, rano izjutra, dok je Đorđe spavao, Banjo se nečujno iskrao iz sobe. Tražio ga je po gradskim kafanama i ćumezima. Banju se gubio svaki trag, i tek predveče Đorđa je zaustavio milicioner. Kazao mu da je još u prepodnevnom patroliranju pronašao pijanog Banja, da su ga priveli da se otriježni, i da sačekaju da neko dođe po njega.

Đorđe je bez daha odjurio do stanice milicije. Na njegovu veliku žalost, te večeri za Banja nije mogo ništa uraditi.. Dozivanje i grubo drmusanje dežurnog

službenika bješe uzaludno. Čvrsto je spavao.

Banjo se sam probudio u toku noći. Sjutradan je rekao Lezi da su gaužasnule rešetke koje je posle buđenja otkrio, tek u zatvoru je shvatio da je dosegao dno života i da je pljunuo na vlastito dostojanstvo koje ga je koliko toliko uzdizalo i štitilo od nemaštine, nemoći i nerazumijevanja, rekao je još Lezi da je došlo vrijeme za odluku. Bio je potpuno trijezan.

Kakvu odluku, pitao je Đorđe.

Jedinu koja mi je preostala odgovorio je Banjo.

Nadam se da nećete opet napraviti neku budalaštinu, ili nepromišljen potez, kazao je Đorđe.

Umalo da zaboravim, sutra je njen rođendan, moram krenuti na put, nastavio je. Sada idem da kupim kolač i svijeću, odgovorio je Banjo, kao da nije čuo Đorđevo pitanje.

Njegov prazni pogled fiksirao je neodređenu tačku iz koje je hitala nazad, ka njegovim zjenama, nevidljiva strijela očajja.

Đorđe je ćutao.

28.

Znamo kako je sa smrću. Srećemo se sa njome svakodnevno. I uvijek okrenemo glavu, kao: to se nas ne tiče; i smrt od nas okrene glavu, jer joj se gadimo, jer nije došlo naše vrijeme, jer je njoj ionako monotono i dosadno, i šta bi mi tu mogli da izmijenimo, ali, kada nam smrt uzvratiti pogledom, onda moramo znati da je veza uspostavljena i nam nije ostalo mnogo vremena.

Ja se sa smrću srećem cijelog svog vijeka i tek jutros, kada sam se probudio, ugledao sam njeno neprijatno lice, koje bješe slika i prilika moga lica; i to lice smrti mi je uzvratilo pogled, kao da bejasmu već poodavno zavjerenici iste tajne.

Starost je mnogima cilj, mada bi ga neki, poput mene, rado izbjegli, ali suviše smo velike kukavice, pa u starost srljamo kao da nas tamo čeka izbavljenje.

Samo je u mladosti smrt jedan od mnogobrojnih čovjekovih izbora, da bi sa godinama koje dolaze ona postajala njegova nezaobilazna stvarnost.

I eto, tako je od postanja, smrt je u jednom dobu fikcija, u drugom izvjesnost, a između, kao spona: neskriveni strah kojem lijeka nema.

Kojekakvim dosjetkama Đorđe nevješto pokušava da oraspoloži Banja. Nastoji da zapodjene bilo kakav razgovor. Jedino tako može da nađe odgovor na neka pitanja što ga muče. I sam se ne osjeća najbolje. Omršavio je. Danima ga ubija uporna glavobolja. Posjetio je bolnicu. Uputili su ga na očno da kontroliše vid;

navodno, kod mlađih osoba u većini slučajeva slabljenje vida izaziva vrtoglavicu i upornu, mada ne i jaku glavobolju. Sa vidom je bilo sve u redu, pa mu je specijalista za očne bolesti pomalo sarkastično predložio da se vrati kod onih što su ga uputili njemu. Glavobolja može da nastupi zbog stresa, zbog gladi, zbog nervoze, objasnio je. Ljekar je u pravu: psihička presija i ništa drugo, mislio je Đorđe. Malo se umirio.

Ako ste već uspjeli da pobjegnute od ljudi, zašto ne pokušate da pobjegnute i od pića, pitao je Banja, koji, ležeći nepomično na krevetu, nalakćen, zuri u jednu tačku. Dugo je ćuteći gledao u Đorđa.

Od pića se najbolje bježi kada potpuno potoneš i nestaneš u njemu, najzad se oglasio.

Đorđe nije imao volje da nastavlja razgovor. To više nije bio onaj Banjo koga je on poznao.

Njegove riječi su najednom imale zube, oštre, opake, prepune cinizma. Banjo je zahtijevao od Đorđa da ga ne prati i da ne izigrava dadilju: čuvari mu nijesu potrebni, objasnio je. Želi da bude sam, ukoliko to Đorđe može da shvati. Nikome ne radi o glavi, a to što svoju uništava, njegov je problem i ničiji više. Ove surove riječi su pokolebale Đorđa i sutradan nije pratio prijatelja u šetnji. Banjo se vratio negdje pred mrak, trijezan. Tako je bilo i sledećeg dana.

Lezi je laknulo. Desilo se čudo, mislio je. Banjo je po običaju izbjegavao razgovor. Ćutao je. Pokazao je kratkotrajnu zabrinutost kada mu se Đorđe požalio na glavobolju. Promrsio je, nevješto, izvinjenje zbog stanja u koje je ranije zapadao; zabrinutost se u njegovom pogledu ugasila istog momenta kada je pogled sklonio sa Cezara koji ga je radoznalo posmatrao. Sjenka mu je preljetijela licem, i opet je bio u nedodiru. Cezar je imao jednog gospodara, Lezu, ali je znao da uživa u rijetkom i kratkotrajnom Banjovom milovanju.

Sutradan, posle ovog razgovora, Banjo se nije vratio. Cijele noći je Đorđe iščekivao poznati tromi bat koraka u hodniku. Pred samu zoru prevario ga je san. Čim se probudio i ugledao praznu Banjovu postelju, izjurio je napolje. Bezuspješno je tragao Cetinjem. U miliciji nijesu ništa znali o Banju. Rekli su mu: čovjek nije igla, zapio se negdje, doći će sigurno, ne treba paničiti, nije to prvi put da ga nema, i da se ne vraća. Obišao je nekoliko puta poznata mjesta, gdje bi se Banjo možda mogao pojaviti: tražio ga je u biblioteci, išao njegovim omiljenim stazama i ulicama, i sve je bilo uzalud. Koga god je pitao, dobijao bi odrećan odgovor. Noć ga je dočekala potpuno skršenog, jedino su Cezaru, koji ga je čitavog dana pratio, blistale oči od zadovoljstva.

Pri povratku, na stepeništu ga je presrela gazdarica. U rukama je držala zamotuljak. Sa prekorom u glasu kazala je da cio dan očekuje da se on pojavi; još prekjuče, dodala je, prije nego što je izašao, Banjo je ostavio nešto za njega.

Zamolio me je da vam ovo tek danas dam, jer će to biti kao neko iznenađenje, rekla je Lezi. Ništa nije rekao, samo je prihvatio pruženi predmet uvijen u novinsku hartiju.

U okrilju sobe, na svoje ogromno iznenađenje, ustanovio je da u rukama drži zabilješke profesora Banja. Na prvoj praznoj stranici, pri samom zaglavlju, krupnim slovima, svežanj ovih spisa bješe naslovljen: ROMANI U PRAHU. Na

sledećoj strani našao je kratko uputstvo za čitanje, uz napomenu da ovi zapisi nijesu završeni, i da u stvari radi o zapisima i nekim predavanjima koja je profesor Banjo držao tokom poslednje godine njegovog rada u Školi.

Tamo gdje sam ja stao, ti ćeš nastaviti, ako ne odmah, ono sigurno neku godinu kasnije. Između mojih i tvojih misli, stavova, sumnji i kolebanja, nema više razlika. Možda samo u nijansama, zašao si u svijet iz kog nema povratka, pisalo je u kratkoj poruci na omotu, a ispod, u zagradi, sitnim rukopisom bješe u dva reda nešto zapisano, potom precrtano, da bi ostale samo tri riječi: *Za ličnu upotrebu*.

Mek, trom, rukopis, vukao se papirom. Nije pokušavao da čita napisano. Biće vremena za čitanje i na pretek. Začudilo ga je, kada je u svesci, rokovniku pronašao mjesta gdje su čitave stranice bile isrgnute. Banjo je zbog nečega uklanjao sve ono za šta je bio ubijeđen da budućem čitaocu, ma ko to bio, neće biti zanimljivo, a možda je imao i neke druge razloge. Zašto mu je baš sada ove zapise njegov profesor ostavio. Čim je takvu odluku donio, odlučio je da se više kod Leze ne vraća. Mogao mu je sam dati, ili je želio da izbjegne neprijatni trenutak nenajavljenog odlaska.

Đorđe je sa zebnjom stavio ove dnevničke zapise na sto kraj uzglavlja. Pokušao je da se prisjeti gdje bi još mogao da potraži Banja. I dok se mučio u nedoumici kod koga bi stvarno mogao njegov prijatelj zakonačiti, javila se spasonosna misao, da je, možda, Banjo na isti način, kao što je jednom davno došao, nečujno i neprimjetno, isto tako nestao iz grada koji ga bješe brzo prihvatio i još brže i surovije odbacio. Đorđe Leza je morao da prizna da on Banja nije dovoljno poznavao. Razlika u godinama, profesorovo životje i akademsko iskustvo, bjehu prepreke koje nijesu mogle ukloniti mnogobrojne sličnosti ova dva po svemu neobična i nesrećna čovjeka. Ko zna šta se sve krilo poslednjih dana u onim ogromnim pauzama ćutanja, kada je mnogo toga među prijateljima ostajalo bez odgovora.

Pred Lezom je bila duga noć bez sna, i ko zna koliko će ih još biti, dok se sve tajne, napokon ne razjasne.

Lice njegovog prijatelja mu je stalno lebdjelo pred očima.

Bližio se čas oproštanja. Slutio je to, ali nije htio u to da povjeruje. Prati me u stopu neko proklestvo, ljudi do kojih mi je stalo jednostavno nestaju iz njegovog života. Onako preko noću, odjednom ih nema. Nadao se samo da se vjesnik smrti još koleba da zaviri u tijelo profesora Banja, i ugasi mu dušu. Da taj trenutak nije došao.

Uglavnom, zloduh je bio tu, u blizini; lebdio je prostorom, birajući u istanjenom klupku vremena trenutak da sune i okonča jedno dugotrajno varanje života.

29.

Kada bismo samo imali moć da započnemo novu stranicu svoje

istorije, a da ne budemo pod teretom njenih starih i velikih grešaka. Hoćemo li i mi, tek priučeni gubitnici, biti na visini sopstvene utopije. Kada se bude ukazala šansa da u novi svijet zakoračimo, očišćeni od mrskog tereta mnogobrojnih zabluda i kažnjivih tajni, neće nas više biti da sve to sagledamo bar kao mogućnost. Jer, prije svih, čovjek je u sopstvenom životu komedijaš, uzor lažne veselosti, i u stvarnosti nikada nije nalazio nijedan valjan razlog za radost i življenje.

Okrenuo je leđa patnjama, tako što je zauvijek prekoračio crtu koja dijeli život od smrti. Uradio je to jednostavno, bez drame i uzbuđenja. Ustao je rano. Obrijao se. Namazao lice kolonjskom vodom, a potom kremom koja je štitila kožu od vjetra. Zašećljao dugu kosu, pramen koji mu je stalno padao na oči pokvasio pljuvačkom, i udjenio kao šeret cvijet iza pomalo klempavog uha. Obukao bijelu, čistu košulju. Zakopčao je do grla, i još jednom posebno provjerio svako dugme. Obukao je luk. Udjenio lanac bez sata u džep iz koga je izvirivala blijeda postava. Provjerio šlic na pantalonama. Detalj koji uvijek može da dovede do neprijatnosti, ukoliko nije sve kako treba. Posle dužeg vremena, razvezao pertle na cipelama, prije toga obuo čarape koje ne bjehu načete moljcima, obuo cipele, očistio sa njih prašinu drugim čarapama koje odavno nije prao, niti nosio. Uzeo je kišobran. Napolju nije padala kiša, ali je sve govorilo u prilog tome da će je ubrzo biti. Obukao najočuvaniji sako koji je imao. Skinuo mantil sa čiviluka u hodniku. Izvadio iz lijevog spoljašnjeg džepa stare izgužvane novine, spustio ih nehajno pokraj kese prepunjene raznim otpacima. Nije žurio, podsjećao je na bezbrižnog čovjeka pred kojim se nalazi sve vrijeme ovog svijeta.

U neku ruku, tako je i bilo. Kada čovjek odlazi u smrt, njemu je tada svejedno ko mu broji preostale minute, i ko mu i kako ispred nosa zatvara vrata.

Nije htio da budi usnulog, i od prethodne noći pričom izmorenog Đorđa. Izlazeći, mantil je prebacio preko ramena, samo se jednom osvrnuo, kao da provjerava da ipak nešto nije zaboravio. Bio je trijezan. Vrata su jedva čujno škripnula. Đorđe se u snu pomjerio, i sve je utonulo u tišinu i iščekivanje. Dotjerani profesor Banjo je u obližnjoj prodavnici konopaca, od nekoliko ponuđenih uzoraka na kraju kupio onaj debljine svog kažiprsta. Biće dovoljno tri metra, rekao je prodavcu. Kupujete za psa, pitao ga je ovaj. Za psa ili čovjeka, kakva je tu razlika, ali ovog puta kupujem za govedo, prijatelju, odgovorio je Banjo.

30.

Ova slova kao paukovi, riječi kao crvi i gusjenice, izmiljeće sa papira, napustiti zatočeništvo bjeline, sjediniti se sa čistom materijom.

Činjenice su nepobitne, svijet ništavila je tako dobro naoružan imunitetom i mi smo tu nemoćni.

Bićemo pobijeđeni od nevidljivog svijeta mikroba.

Priroda i sama zna da riješi problem prenaseljenosti, tako što svoj zaprljani ćilim, (ako zatreba temeljnije pročišćenje,) izloži vijavici, oluji, uraganu.

Ova planeta je sasvim iscrpljena i već uveliko posrće na svom kosmičkom putu. Mi smo njena bolest. Njena neprebolna rak rana. Jedini način da prezdravi jeste da nas uništi.

Čovjek kao jedinka odavno predstavlja ćeliju raka, a svi mi zajedno jedno smo metastazirano tijelo koje razjeda i uništava tkivo ove planete. Svijet koji smo stvorili odavno se pretvorio u muzeje otpada i đubreta.

Moderna pošast je programirana.

Metal i plastika već uveliko zamenjuju djelove tijela.

Oči su nam vještačke, nosevi, takode ušne školjke, kosti, silikon je zamijenio meso, koža nam je od vještačkih vlakana, srce začas promijenimo srcem nekog idiota.

Poslednji put se pitao: da li je kraj njegovog svijeta možda početak nekakvog drugog svijeta.

U sjećanju Banja ugasnuše imena stvari, ljudi i rijetkih prijatelja iz rane mladosti, i on izdahnu. Život je utonuo u mrak, i svjetlost se ugasila u tom lijepom danu, zauvijek nestajući u kronicama njegovih utuljenih zjena. Tijelo se njihalo kao zreo plod koji odolijeva vjetru i nema namjeru da otpadne. Prvo su se hladila stopala, a onda je čitavo tijelo obuzela studen, bez drhtavice. Potom se tijelo umirilo, a jedna radoznala ptica sljetijela je na granu koja bješe umotana konopom.

Kada je ugledala ogromne oči sa bijelim istaknutim prstenovima i svoj lik u njima, ptica je kriknula i preplašena sunula u vrijeme. To drvo na kome je voljela da se odmara od dugog leta, bješe zauvijek smrću obilježeno. Tijelo će biti uklonjeno, samo konop boje uvele trave daviće i stezati granu, koja će se postepeno sušiti dok sasvim ne istruli na drvetu. Tamo, gdje je lebdjelo tijelo obješenog, u noćima bez mjesečine, povremeno će se pojavljivati blještavilo. Aura nalik razvučenoj elipsi, kao mjesto koje je za svoj trajni boravak odabrala pokojnikova duša.

31.

Tužno je gledati kako naše najvatrenije strasti završavaju na smetlištu naše priručne istorije. Opraštamo samo one grijehove koje ćemo tek u budućem vremenu napraviti. Prije toga samislosnog čina u nama i oko nas bez prestanka gamižu i bujaju mutni simptomi ravnodnšnosti, neobjašnjivi napadi kolebljivosti i samosažaljenja, našu zbilju ispunjavaju beskrajni pokušaji još besmislenijih analiza

svega što smo uradili ili dodirnuli.

Smenjuju se brzinom svjetlosti stvarno i izmišljeno.

Kao neminovnost uslijedi rušilačko drijemanje, prije ljudožderskog nasrtaja na sopstveno lice, ukoliko nam neko drag ne prepriječi put i pokuša da nas urazumi i makar na kratko primiri ludilo u nama.

Tada prvo tome ko se drznuo da nam pruži utočište i ruku spasa, dakle njemu spasiocu vadimo oči, a potom samaričanski pružamo ruke da slijepcu ukažemo pažnju, odredimo smjer njegovog kretanja, pokažemo dužno poštovanje. U našim plitkim džepovima, kao sitan novac, zveckaju slijepčeve oči, a mi, ubrzo, ne možemo da se prisjetimo kome smo ukrali vid.

Takođe, nijesmo sposobni ni voljni da priznamo kako je naše sljepilo trajnije i veće.

Nema osvrtnja na one koje smo gazili kada su nam pružali ruku povjerenja. Svijet je ionako prepun idolopoklonstva. Mimikrija nije izum kreposti, ona je samo još jedna oaza u kojoj se rađa pakost.

Anarhija se tako bez prestanka obnavlja u našim podlim srcima, kojima, iz ko zna kakvih pobuda, pjevamo pjesme pune nježnosti i tragike.

Banjovo mrtvo tijelo otkrio je Đorđev pas Cezar. Vjerovatno je pratio Banja dok je Leza spavao, a možda, i prisustvovao činu vješanja. Lavež i upomo cviljenje psa privukli su pažnju sveštenika koji je, posle jutarnje molitve, krenuo u šetnju oko manastirskog imanja. Tako je tijelo profesora Banja pronađeno odmah nakon samoubistva. Na uviđaju dežurni ljekar je konstatovao brzu smrt vješanjem, i iz bolničkih kola tijelo je preneseno u mrtvačnicu. Potraga za rodbinom potrajala je do narednog dana i nije dala rezultata. Na kraju je odlučeno da se Banjo sahrani na Cetinju. I kao što to u ovakvim slučajevima biva, pomoć su ponudili ljudi iz Crvenog krsta i još nekoliko predstavnika dobrotvornih organizacija. Ovom skupu je prisustvovao i direktor škole u kojoj je Banjo nekada predavao. Svi su nudili pomoć oko sahrane, takođe je olučeno da se profesor Banjo otpremi do vječne kuće o trošku grada, uz ceremonijal dostojan njegovog nekadašnjeg zvanja. Izborom smrti profesor je opet povratio izgubljeno poštovanje sugrađana. Obezbijedena je bleh muzika, kupljen sanduk, pomenute ustanove su priložile vijence, određen je odbor za sahranu, pripremljen je, za ovu priliku, uobičajen govor opraštanja od pokojnika.

Da se Banjo objesio, Đorđe je kako se ispostavilo saznao poslednji. Na vratima stana, posle njegove uzaludne pretrage, tek sjutra dan kad su i vrapci u Cetinju znali za smrt profesora, pojavila se patrola milicije, sa još jednim čovjekom i ženom u civilu. Došli su sa službenim nalogom za pretres stana, sve je moralo da bude obavljeno po redu i zakonu. Onako uzgred kazali su prestravljenom Lezi da se Banjo objesio, i da su oni tu da uzmu njegovu izjavu, i da provjere ima li u stanu

negdje nekakvo oproštajno pismo, jer čovjek u smrt ne odlazi iz čista mira. Od žene, koja se predstavila kao sudija opštinskog suda, uslijedio je neočekivan prijekor. Kazala je da je Leza, kao blizak prijatelj profesora Banja, morao znati da ovaj priprema samoubistvo, i da je na vrijeme došao sa obavještenjem tamo gdje treba, sada bi profesor vjerovatno bio živ. Đorđe slomljen, i bez ijedne riječi, sjedi na krevetu. Cezar cvili, dok njuhom lovi tugu svoga gospodara. Ujeda li ovaj pas, pita ozbiljnim glasom namrgođeno službeno lice. Đorđe odmahuje glavom. A onda, revnosni tragaoci, ispod pepeljare prepune opušaka, na stolu nalaze presavijen list papira. Papir ide od ruke do ruke. „Oproštajno pismo“, zaključuje žena sudija. „Vama je upućeno“, kaže ona Leza. „Kao dokazni materijal moramo ga unijeti u dokumentaciju. Vama ćemo u toku dana poslati kopiju. Vaš prijatelj će biti dostojno ispraćen, za sve smo se pobrinuli. Znam da želite da vidite tijelo pokojnika. A rodbina se ne pojavljuje. Tražili smo, raspitivali se, ispostavilo se da profesor nema nikoga i da ste mu vi u neku ruku najbliži. Kao prijatelj, mislimo. Sahrana je danas, na Novom groblju, u petnaest časova. Stvarno nam je žao što smo vam ovakvu vijest donijeli. Profesor je bio neobičan i zanimljiv čovjek. Nedostajace ovom gradu i ovoj sredini, zaključila je žena, odlazeći. Đorđe nije osjetio suzu koja je iz oka kanula na dlan njegove zgrčene ruke.

Iz potpune obamrlosti, nešto kasnije, trgao ga je glas opštinskog kurira koji bješe donio kopiju oproštajnog pisma profesora Banja.

32.

Familiju pamtim po neslozi, po bijedi i siromaštvu.

Prvo zaposlenje - po nevjerovatnom entuzijazmu i nerazumijevanju svega sa čime sam se sretao. Komšije i poznanike pamtim po zaslijepljenosti, nerazumijevanju i nepravdi.

Trpio sam teror sredine vjerujući da su greške u meni, a ne u svijetu koji sam nastojao da prihvatim takvim kakav je bio, i trajalo je to sve do trenutka kada više nijesam znao da napravim razliku između onoga što sam vjerovao da jeste jedino moguće i onoga što sam vidio oko sebe. Sve što je bilo tvorevina mašte, za mene je bivalo istinitije.

Najzad sam morao da se pomirim sa činjenicom da u tom okruženju prestajem da postojim i da negdje drugdje, bilo gdje, moram početi nov život.

Obreo sam se ni sam ne znam kako i kada, u ovom mjestu mog poslednjeg očaja. Umjesto da se nađem na početku, ovdje sam stigao do kraja svog putovanja.

Tako je htio onaj što se poigravao mojim životom. A ne ja.

Osjetio je neodoljivi poriv da svemu prkosi. Da se prkosi životu koji ga je izvrgao poruzi. A to ne bješe lako.

Htio je toliko toga da mu kaže, sve ono što je, ko zna zbog čega, ostalo neizrečeno, pa je sada ova zatamnjena gomila riječi grunula kao bujica bez milosti iz umrtvljene svijeti u ovaj dan opraštanja. Ništa se nije dešavalo, neka nevidljiva brana zaustavljala je ovu, još uvijek nepostojeću pomamu riječi koje su morale, bar za neko vrijeme, da se povuku pred neumoljivim prisustvom smrti. Njegov bol je eksplodirao u slijepi gnjev prema cjelokupnom svijetu i prema njemu samom, jer nije uspijevao da ga odvoji od surovog zagrljaja stvarnosti. Od ovog jutra, mislio je, prije bilo čega, prije spasonosnog buđenja zore i novog dana, on će ponovo progutati gorku pilulu neutaživog bola, i to će mu dati snage i hrabrosti da se lakše suoči sa sopstvenom samoćom.

Njegovo lice od danas neće biti knjiga za čitanje. Lako je vladati svijetom, mislio je, ali kako vladati sobom u ovom času kada njegov jedini prijatelj bješe mrtav, a njihovo prijateljstvo je nastavljalo da živi, hraneći se nezaboravom lijepih i, istovremeno, tužnih uspomena.

33.

Anatema će pasti na one koji vjeruju u vaskrsenje. Svijet se preobražava. Možda ćemo živjeti kao bilje, kao voda i vazduh, neosjetljivi na bol, dodir i vrijeme.

Bog je odlučio da nam zauvijek oprost, i postali smo beskorisni. Teret vječitog grijeha prešao je u ništavilo.

Postali smo pustinja bez ijedne oaze.

I sada vjerujemo, da biti pustinja znači biti više od ništa.

To nam je utjeha.

Sablasti su nevidljive, ali one mogu gledati vidljivo, i to je nagrada od Tvorca. Nagrada sablastima a ne nama.

Padaju maske. Nema dodira, nježnosti i pažnje. Gade nam se osmjesi koji otkrivaju krezave zube; preziremo oči koje vide samo na daljinu. Na povraćanje nas gone pjegava tjemena, žuta i bez kose, oboljela od godina i starosti. Plaše nas pognuta ramena koja jedva uspijevaju da nose ruke, i bijedne ostatke pohabane odjeće.

Grudi uvučene u sebe gutaju ono malo duše.

Bol u utrobi ne jenjava.

Vise otegnute dojke prolaznosti sa bradavicama iz kojih curi gnoj i sukrvica. Žive rane po tijelu gamižu kao insekti i crvi na raspadajućem lešu strvine. Šuljevi se umnožavaju, crijeva izlaze na usta, guši smrad uvelog međunožja, i užegli vonj buđi i znoja. Pakao je među nama i to se mora prihvatiti ka nešto što nije izmaštano. Slike koje ovdje pominjemo nijesu rajsko priviđenje. To je definitivno đavolja rabota.

Vjerujemo da će nas cilju odvesti krhkost kostiju bez srži. Snaga koje više nemamo. Uspomena na ono što smo jednom i na kratko bili. Smrt je ionako prljav posao. I jedino moguć u svakoj perspektivi. Pa i onoj koja ne podliježe zaprljanim ogledalima stvarnosti u koju se kako sada vidimo bezrazložno vjerovalo da će biti izbavljenje i utočište.

Da sam ti ovo prije napisao, ne bi imalo smisla. Ovako, mogu da ti kažem i ono što bih, u drugoj prilici, vjerovatno prećutao. Mada, sve što ti ovdje budem rekao nije u cjelosti tebi namijenjeno, postoje i opšta mjesta, ali znam, ti ćeš razumjeti. Zaključili smo onomad da tvoje vrijeme sporije protiče od moga. Godine su tvoji saveznici. Moje su mene napustile. Ostali su dani, sati i minuti. Baš tim redosledom. Otuda, ja više nemam vremena za dugu priču. Ovih nekoliko primjedaba i savjeta ne moraš prihvatiti, ali razmisli barem o njima.

Tragaj za onim što sam ja zaboravio i o čemu nikada prije ništa nijesi čuo. Možda ćeš u tminama sagledati ono što sam ja uzalud po dnevnom svijetlu tražio.

Jednom sam ti rekao: sa očima tuge lakše je sagledavati tugu.

Tuđa sreća je doista iluzija i samo nju nikada nemoj tražiti. Drugo sve možeš. I mir te neće mimoići. Tim putevima ja nijesam hodio. I, evo gdje su me moje staze dovele. Uzmi se u pamet i biraj dokle možeš. Priliku izbora nećeš imati često.

Mnogo je izukršanih puteva, a malo života da bi se njima hodilo.

Biraj stazu koja tebe bira.

Traži puteve koji tebe pronalaze i na vrijeme ostavi zavjet koji ne razumiješ, kao što sam i ja tebi sličan ostavio. Upamti, krug se nikada sasvim ne zatvara. Odlazak ne znači gubitak posljednjeg utočišta. Ljudi odlaze, da bi se uvijek nanovo vraćali. Tako se brže ide u vječnost. Tako i ja odlazim. Zato, da ti smrt ne bi postavila zasjedu, na vrijeme joj okreni leđa i idi na drugu stranu. Ja sam joj cijelog vijeka išao ususret. I, evo dođe vrijeme da se sučelimo. Brk u brk. Duboko udahni vazduh i bježi kud te noge nose. Odmah i bez odlaganja. Nije nužno da se pomjeraš. Samo kreni. Onako kako to sablasti čine. Kroz sebe, kao kroz maglu ili materiju, svejedno je kako.

Putovanje sobom traje duže od svih drugih putovanja. A dvostruki put brže zamara. Zato nemoj odustati.

Vrijeme je brže od čovjekovih nogu.

Otuda ga tako malo imamo. Ne osvrći se. Zaboravi na mene kao što zaboravljaš dane minulih godina. Putuj. Čekaju te staze demona. Istina se nikada u potpunosti ne ostvaruje. I ja sam htio da stvorim sopstvenu milost, kako bih njene blagodeti podijelio sa ostalim ljudima. Nijesam u tome uspio. I, nije mi žao. Svi smo opterećeni zaboravom i sjećanjima. Sanjamo naglas i trpimo u tišini.

U snu se lako zaljubljujemo, na javi nikada.

Riječi nas hrane i tjeraju da ne pokleknemo. Tijelo je čista materija, okovano austom onoga što jeste i onoga što će biti kada nestanemo. Ničiji smo gospodari, podanici svih.

Život je vječit tamo gdje se niko nikada nije rodio.

Lako je meni da govorim o sutra, kada sam ga upoznao juče.

Ja sam proživio svoju smrt, a ti nemoj sahraniti svoj život!
Znaćeš i govorićeš ono što sam i ja znao, a potom će tvoje riječi imati tvoje meso.

Čuvaj pod kapkom zrno soli i suza te neće iznevjeriti.

Svi će hteti da te pomiluju i kamenuju u istom trenu. To se ne može izmijeniti.

Bježi od onih koji te smijehom pozdravljaju.

Ja se jedino nijesam plašio lopovskih ruku i bosih stopala, tišine koja poslije krika uslijedi i radosti koja strepnju najavljuje.

Ovo čega se ja danas sjećam, toga ćeš se ti sutra bojati. Pokušaj da ostaneš tamo gdje si naumio da te ima. Ovdje na Cetinju šta god radio, koliko god se umiljavao moćnicima, tvoji će dani biti u opasnosti. Tebe niko neće dirati ako se otkrije znak koji nose tvoji snovi. Čovjekovo tijelo će, ionako, jednom iščeznuti u pomrčini vremena. Niko nije izuzetak. Ja želim samo da te upozorim, da ti se ne događa ono što je mene cijelog života pratilo: sumnja i kolebanje iznad svega, i nemoć da bilo šta uradim kada bih se domogao cilja. Cilj je bio moje polazište. Kretao sam se cijelog vijeka natraške. Budućnost mi bješe pozadi. Na takvom putu radosti nema. I sam vidiš, koliko sam ja griješio. Ovdje sam izmislio grobove predaka. Njih sam morao njegovati i slijepo sam se vezao za Cetinje. Tvoja priča je drugačijim putevima dolazila. Poznajem tvoju radoznalost. Zato ti ovo govorim. U ovom kamenjaru nećeš naći riznicu mudrosti. Nijesam je ni ja našao.

Mudrost je đavoljov izum, a ne Gospodnji.

Sveopšte znanje ima toliko mnogo praznina. Davno su i na drugim mjestima, daleko odavde, zapečaćena vrata kroz koja su prolazili nosioci gnostičke i manihejske jeresi, nezadovoljni činom stvaranja; neki od njih su, izgleda, ipak čudom uspjeli da posjete i ovo obilje pustoši. Tada su vjerovatno stavili sjeme koje je, ničući, izrodilo boljku od koje sam prije ostalih oboleo ja, i, sve su prilike, dio bolesti na tebe prenio. Mnogo toga sam u životu učio i naučio. Ali, to ne bješe dovoljno da budem iskreni poštovalac života čije naručje nikada, bar za mene, nije imalo topline. Tebe će možda začuditi obilje konfuzije u ovako malo riječi. Tako je to u životu. Jedno misliš, kažeš glasno ili zabilježiš, i zapanjiš se: na papiru ispadne nešto sasvim deseto od onog što si htio reći. Zato, oprosti meni grešnom za grešku koju nijesam počinio. I za žudnju za drugom istinom od ove, koju sam imao u izobilju. Savršenijom, sveukupnijom istinom od one kojom su nas ratnički raspoloženi očevi osveštali, a mi smo oduvijek znali: oštrica sječiva nije donijela radosti ni mesu, ni duhu, ni materiji. Svijet propada i stari. Metal će pregaziti ljude. Metal i staklo i malo više betona. Već sada razum jauče nadnesen i nemoćan nad svojim strašnim izumom. Zloba raste, a krv je sve reda i hladnija. Žabe i zmije nam mogu zavijeti. Toplija je njihova krv od naše. Svaka naša pobjeda je dijelimična. Svaki poraz potpun. Dobro nije dato kao lijek i štit sigurnosti. Apsolutno dobro je mjera božanstva; da bismo ga dosegli, ogrezli smo u zlu. Sa lakoćom smo zauzeli mjesta u vječnosti. Vječnost još nije popunjena. Ona se održava i hrani sljepilom istorije. Čovjekovo mjesto u takvom zamešateljstvu toliko je beznačajno. Mnogo sam grešaka pravio. Samo da te podsjetim, počelo je bezazleno: prikupljao sam ovdje na Cetinju sve što sam znao i sve što su drugi znali, a meni je bilo dostupno. Stvarao sam pomalo sebično u duši riznicu svakojakih znanja i spoznaja o ovom

gradu koji me je ranjavao, odbacivao kao strano tijelo i na kraju baš zbog moje upornosti prezirao. Vjerovao sam da se to bogatstvo do kojeg sam ja dolazio uporno tragajući ne može izgubiti u trajanju i prepustiti zaboravu. Novo doba je donijelo nove pohare. Moj udio u svemu tome bješe zanemarljiv. Ja sam se batrgao u onome što nije bilo moje i što je pripadalo prošlosti.

Ma koliko da sam ostajao po strani, inercija me vukla u grotlo opšte pomame i ludila. Moja nemoć da uradim bilo šta vrijedno hvale, ili makar pomena, uvijek se gušila u zanosu koji je prihranjivao slabića u meni. Tek kada sam došao da živim na Cetinje pomislio sam da su neke priče koje su išle uz slavu ovog grada zbilja istinite. Tako sam saznao da su u ovoj dolini očajnika prvo bogove iskorijenili, a božje kuće spalili. One koje nijesu mogle izgorjeti, građene od kamena, prekrili smo zemljom, a prazne kamene zidove umotali lancima i katancima. Šta sve nijesu pokušali da bi ih drugi ljudi i druga vremena pamtili. Hulitelji su zaorali brazdu na tlu koje je rađalo smrt. Umirali su u vjeri onoga časa kada je vjera umirala u njima. Zabranili su istoriju, osim ove u kojoj nas toliko preživjelih ima. Sva sjećanja iz prošlosti prešla su na sjećanja iz sadašnjosti, a ova se pretočila u ambiciju.

Nas običnih tragalaca više nigdje nije bilo.

Ako je tu i tamo poneko ostao, njega su lovili kao rijetku divljač. Tako sam i ja postao progonjena lovina. Mi koji smo bili progonjeni, gubeći nadu, dobijali smo istinu. A, ona nam je rezala vratove, razbijala lobanje, lomila rebra, rušila snove.

Jednom sam ti rekao da ću tokom života, koliko god on bude trajao, više puta umirati.

Kako može umrijeti onaj koji je već mrtav naivno si tada pitao. Vidiš, odgovorio sam ti: svako iskustvo je jedinstveno i neponovljivo, zauvijek ubelježeno na stranicama teške knjige uspomena. A iskustva onih koji nema se umnožavaju.

Ova moja pisanija naslovio sam „Romani u prahu“. To su moja nedovršena i nesudena predavanja.

Tebi ih zavještavam samo zato što se sve ponovo rekonstruiše u čovjekovom sjećanju, i sve se nanovo izgrađuje na temeljima uspomena, sjećanja i nostalgije. Sve je mogućnost u iščekivanju budućeg vaskrsenja. Neka se, bez straha i sumnje, kroz prizmu jedne nasilno ugašene patnje, umnožavaju znaci novog identiteta. Ima momenata iz života koje nikada ne zaboravljam.

Samo dva najvažnija niko nije zapamtio: trenutak rađanja i čas umiranja.

Davim te pričom koja je tebi već poznata. Ponovo te molim da mi oprostiš što sam otišao bez pozdrava. Bolje je tako za obojicu. Znam da me nikada ne bi ispratio do vječne kuće. Ne barem za života.

One koje mnogo poštujemo i volimo ponekad treba da čuvamo od neumjerene najezde naše ljubavi i privrženosti.

Sezona u paklu napokon utanja u mrtvilo, sjetu, zaborav, u uspomenu.

Umjesto pozdrava, još da te obavijestim: vjerujem iskreno da sam konačno pronašao za sebe ulogu koju mogu do kraja odigrati. Bez patetike i bez prenemaganja.

34.

Sablasti me posjećuju danonoćno, prvo u snovima, a sada i na javi. Ćutim jer one ne vole riječi, a ja se pitam: da li ove sablasti, koje ja tako jasno vidim, mene vide kao još jednu sablast.

Dobro kažu da dani ne prolaze uzalud, ali dođe dan kada se ne možemo prepoznati u ogledalu.

Sjenke se uvlače i kriju u borama oko očiju, na čelu i licu, bivaju najpouzdaniji znak prolaznosti i protoka vremena, ali mi i dalje vjerujemo da nas samo opsjedaju sjenke, ali ne i godine.

Ovo pisanje i meni predugo traje, i bojim se da će i tebe smoriti i da ćeš izgubiti volju da do kraja pročitaš ovo moje, ako tako mogu da ga nazovem: oproštajno pismo. Taman pomislim kako sam rekao sve što sam mislio da ti kažem, a nekako mi je ranije izmaklo, kad ono padne mi na pamet i ono što nijesam mislio da treba da govorim. Sada mogu da ti i ovo kažem: cio život sam proveo u traženju onog stabla koje ću svojom glavom okititi.

Omču su već odavno spremili ovaj grad i ljudi u njemu.

Sad kad mi se razotkrilo jedino pribježište, samo te fizički napuštam, mada i sve ovo, što na kraju tebi pišem, zvuči pomalo otužno, ali kao što već rekoh: ti ćeš razumjeti! Našao sam stablo koje može da prihvati žrtvu. Birao sam ga dugo, mjerkao danima, kao da biram nevjestu za ženidbu. Otkrio sam još nešto, i to ti moram reći odmah, jer vremena za dužu priču nemam: tvoje stablo još nije izniklo. Nemoj ni pokušavati da ga tražiš. Samo ćeš uzaludno i glupavo trošiti vrijeme. Plod je strunuo u zametku, one godine kada su poplave potopile Cetinje i vodom ispunile podrume kuća.

Ne žali zbog toga, ima još mnogo puteva do konačnosti. A ti svoj možeš otkriti bez ičije pomoći. Kao što ga na kraju svi otkriju. Jednom će se sam ukazati, kao što se meni moj otkrio u posljednjem trenutku. Od tebe jedino tražim da nad mojom oborenom sjenkom, nad odrom mojim, kažeš nekoliko riječi opraštanja po svom nahođenju. Tako običaji nalažu iako sam kriv pred crkvom i Bogom. Bolje ti koji me znaš, da kažeš djelić istine o meni, nego da me nepoznati i oni što o meni ništa nijesu znali kite perjem koje nikada nijesam nosio.

Obojica znamo da riječi ne mogu opisati tugu, niti tumačiti čovjekove odluke i puteve, i ne mogu objasniti strepnju i stradanje koje je dovelo do nečije propasti. Opet, život bez ovakvih riječi, kakve god da su, bio bi nepregledna pustinja. A na žalost, kad bi možda baš trebalo, nemamo snage ni da začutimo. Tebi je prije ostalih sve bilo jasno i bez ove moje poslednje priče.

35.

Znam da se pitaš da li noć, taj bijedni ispljuvak kosmosa, žrtvuje

svoju tamu u čast naše potrebe, da li tama, skrivajući naš mrak, razobličuje prizmu svjetlosti i navodne harmonije tekućeg života. Dava li tama stvaran oblik našim tijelima.

Znam samo jedno: da zahvaljujući tami uspijevamo da sakrijemo naša prevarantska lica. Samo u potpunom mraku saznajemo ko smo i kakvi jesmo. U svakoj drugoj prilici, svoju privid – ljepotu i navodno spokojstvo, sagledali bismo kao u krivom ogledalu.

Ranjive smo snage i surove samilosti.

Zastajemo čim zakoračimo u tminu; osvrnemo se i pljunemo na svjetlost koja još pomalo ispunjava našu sjenku.

Iščezava osmijeh na licu, možda i poslednji.

Vesela laž novog početka.

Pitaš se: zar opet.

Nesreća prati tvoje bivše puteve, tvoje izjalovljene nade.

Sve izgleda da je kao prije; ambijent, milje, godišnje doba, nebo u svom plavom spokojstvu, planina, sivilo, zavičajna rijeka iz djetinjstva, ljudi. Prisutan si u svemu, mada ne znaš koliko još možeš izdržati. Izbori koji ti se pojavljuju sami od sebe, ili su skućeni, ili shvatiš na kraju da su lažni i da ih nema.

Smrt se nameće kao jedino rješenje.

Đorđe Leza, nevidljiv u gomili svijeta, toga dana bješe obučen onako kako ga je smrt profesora Banja zatekla. Na sebi nije imao odijelo prigodno za sahranu. Nikada nije ni imao odijelo.

Kraj odra, između dvije veštačke pauze najmljenih narikača, kao nalet zlog vjetra, Đorđe osjeća kako ga obuzima razarajući strah. U dnu duše, u onom najskrovitijem mjestu koje u njemu postoji, osjeća prve bolne početke stravičnog razaranja, što će, slutio je, po svoj prilici, mada nije htio u to da povjeruje, ubrzo uslijediti. Nije odlazio na sahrane. Nije znao običaje i kako se pokojniknispraća na onaj svijet. Dan je bi sunčan.

Kao da se Gospod radovao svom neobičnom posjetiocu. Pokušavao je da ostane u neposrednoj blizini sanduka. Bio je zapanjen koliko je drugih, njemu nepoznatih ljudi vjerovalo da imaju veće pravo da budu uz mrtvog profesora. Najuporniji su bili baš oni koji su, za života, bježali od njega, kao da bješe kužan. Nastojali su po svaku cijenu da mu se, makar i mrtvom, bar jednom, istinski približe. Bolju priliku od ove što im se nenadano ukazala nijesu imali, i zato je tako obilato koriste. Prevrtljivost na djelu. Takvu metamorfozu karaktera Đorđe nikako ne može da prihvati. Buči mu u glavi, kao u grotlu iz kojeg će svakog časa pokuljati lava. Glasovi se miješaju i prerastaju u jedinstven i nerazumljiv huk. U gomili prepoznaje svoje profesore, bivše Banjove kolege. Vijenac što su ga priložili, pridržavaju dva dječaka i jedna devojčica, koja stoji između njih. Dečacima je nešto smiješno i nikako da licu daju ozbiljan izraz. Poruka na lenti je

nečitljiva, jer su boja podloge i ona kojom je pisana istovjetne. U gomili otkriva grupice bivših đaka kojima je Banjo nekada predavao, i koji su sada već odrasli ljudi. Znao je da Banjo nema nikoga, možda je i zbog toga izabrao Cetinje za mjesto boravka i za mjesto svoje smrti? Cetinje nije nikakav izbor, mislio je Leza. Oni koji su imali izbora odavno su pobjegli, kao njegov brat i mnogi drugi. I, mada bjegunci, na Cetinju su bili više cijenjeni i poštovani, nego svi drugi koji su ostali. Odakle ta silna mumificirna lica, koja izražavaju tugu. Šta njih boli, i zbog koga ih boli? Đorđa niko ne primjećuje. U rukama mu podrhtava bjeličasti papir sa spremljenim posmrtnim slovom. Banjo nikada nije volio velike i duge govore. Što je izgovorena misao kraća, to duže odjekuje, običavao je da kaže.

Bol ima svoje puteve, razdire mu pluća, mrači mu se pred očima. Mora reagovati prije nego ga ono nepoznato u njemu obujmi i uzme pod svoje, što se od rane zore i trena kada je saznao za Banjovu smrt, u njemu kuva i glode ga iznutra, i što prijeti da mu zamrači vizire razuma. Mora ispuniti poslednju Banjovu želju. Hiljadu puta se pitao, i nikako ne nalazi odgovor: šta reći na opraštaju od čovjeka koga si volio i koji ti je bio jedini prijatelj.

Ljudi su izmislili tolike riječi, ali nijednu za bol i tugu. Da postoje, ne bi se o bolu uvijek novim riječima govorilo.

Lezi se pred očima smjenjuju slike, kao na filmskom platnu: irealno se miješa sa realnim, a on nikako da otkrije svoje mjesto u svemu tome. Slike utvare ne uspeva da uhvati i zadrži u posjedu; ni za jednu da se veže duže od treptaja. Od onog časa kada je saznao, pa sve dok nije shvatio i prihvatio činjenicu da je Banjo mrtav, ne napušta ga osjećanje lične krivice. Možda je ona žena sudija bila u pravu, da je ostao sa Banjom, da ga je pratio, ne bi mu sada besmisao cijepao utrobu. Banjo je svoju smrt najavio. Držao je do onoga što kaže. Slutio je i vidio kako se Banjo pedantno i dugo pripremao da se naruga konačnosti, pa i njemu koji mu nije vjerovao. Toliko je bilo znakova koji su nagovještavali neminovno. A on je bio slijep kod očiju i ništa nije vidjeo. Nije želio da vidi. Lakše mu je bilo okrenuti glavu na drugu stranu i prikloniti se nevjerici. Obuzima ga sve jači napad mučnine. Muti mu se pred očima. Krajolik se iz korijena mijenja. Pokreće se i ono što je osuđeno na vječno mirovanje. Materija se budi. Okolni grobovi dišu. Glasnije i glasnije. Mrtvaci poustajali i oslonili se na svoje nijeme i nepomične krstače, podupiru grube i neukusne piramide, ili su to, ipak, posjetioc i mještani koji očekuju poslednji čin opraštanja od pokojnika, pa da se u tišini razidu. Iz ruku mu ispada papir sa pripremljenim govorom. Đorđe ništa ne primjećuje. Pogled mu se vraća Banju na odru. Osjeća vrelinu u lobanji.

Mozak isparava i para grize povremeno bleskanje tišine. Noge podrhtavaju i prijete tijelu izdajom.

Zemlja se, iz tek iskopanog groba, presijava kao rđa.

36.

Htio si poštovati ono što jeste, ne vodeći računa o onome što može biti.

Prostor koji je zaposjela tvoja mašta, istovjetan je ovom u kome se nalazimo i sada, a oba su istovjetna univerzumu. Ako je tako, a sve su prilike da jeste, onda sebi moramo postaviti pitanje: ima li mjesta izmišljanju. Sve je opustjelo.

Hteli bismo da budemo Božja djeca, a, ustvari, mi smo Bogu pastorčad. I Bogu je sasvim svejedno šta mi radimo, jesmo li vjerujući ili nijesmo. Budući da je On u svemu što postoji: i u onome što ga voli, i u onome što ga ne voli; i u ogromnom univerzumu; ima ga dovoljno i u kapi vode, i u nepreglednoj pučini; i u uzdahu, kao i u orkanu od koga se čovjek guši. Jer, Gospod je svemu dao mjeru. A naša je bila u vjerovanju da ako ne posjedujemo ništa, onda nemamo šta izgubiti.

Na kraju smo ipak bili prevareni, jer tamo gdje bolest krene da gradi kuću, smrt joj pomaže da počne od temelja.

Banjo priređuje poslednje oproštajno iznenađenje samo zbog njega, za njegov vid i njegov budući mir priprema svoj pogrebni ples. Leza usmjerava pažnju ka mrtvacu. Ono što on vidi niko ne primjećuje. Tijelo Đorđevog prijatelja polako se izvlači iz tijela koje nepomično leži na odru. Banjo se, napokon oslobodio sebe, okova mrtvog tijela. Gospode, kako je sve to jednostavno uradio, misli Đorđe, i prati prijateljevu kretnju, kao što prati svoju misao. Banjo prilazi ucvijeljenima, izjavljuje saučešće, krsti se nad svojom glavom i ljubi pokojnikovo čelo.

Potom se sasvim lagano, kao da lebdi, upućuje mjestu gdje je Leza stajao. Đorđe se uplašio da neko nepromišljenim gestom ne pomuti čaroliju, da silnici, čuvari reda, osoblje na groblju, tipovi u tamnim odijelima i bijelim košuljama, i još mnogi drugi iz ove plutajuće gomile bezimenih hordi pokajnika, da neko ne uhvati Banja i vrati ga odru i tijelu kojem je pripadao.

Vidiš li ti svu ovu rulju, prošaputao je Banjo Lezi na uho, sasvim mu se približivši. Bio je proziran poput svjetlosti; smiješio se, mahnuo je rukom kao svešteno lice koje blagosilja i umiruje vjernike, napravio je dlanom krug, prateći kretnjom putanju Sunca, pa, nazad, ruku ili njene obrise spustio na Đorđevo rame.

Vidim ja mnogo, čak i više nego što treba, kazao je Leza dovoljno glasno, te ga je istog časa mnoštvo prekornih očiju i nijemih pogleda prostrijelilo sa neskrivenim čuđenjem i bijesom. Banjo se nasmiješio i podigao desnu obrvu, kako je imao običaj da uradi kada bi odgovor bio zadojen samouvjerenošću.

Pobogu, čoveče, kome govorite! Đorđa je šapatom opomenuo nepoznati čovjek koji je stajao toliko blizu da je nemilosrdno gazio glavu Đorđeve izdužene sjenke. Sa Banjom, s kim bih drugim, odgovorio je Đorđe, pokazujući prijatelja na odru, prolazeći rukom kroz njega, pored sebe. Čovjek nije razumio o čemu Leza govori, okrenuo se, očešao laktom Đorđevo rame, prošao kroz Banja, koji se nije ni pomjerio. Neznaničovo drsko ponašanje prelazilo je granice uobičajene pristojnosti. Đorđe nije mogao da ne reaguje, zamahnuo je, ali mu je Banjo zaustavio ruku u pokretu. Đorđe, osjeća nepodnošljiv bol u potiljku, mrači mu se pred očima. Gaziš mi po mozgu, kaže čovjeku do sebe, koji se nemirno vrpolti i gazi njegovu sjenku.

U glavi sve kipi i puca. Kao vatromet. Čovjek se bez riječi udaljava.

Ne uzbuđuj se, prijatelju, i ranije mi se to dešavalo rekao je Banjo. Najmanje boli kada prolaze kroz tebe; teško je ako se zadrže; nego, ispravi se, ali prije toga podigni sjenku sa tla. Zar ne primjećuješ kako je gaze i cijepaju, poderaće je dok se osvijestiš.

Šta će mi sjenka kada mi nije ni do života, odgovorio je rezigniranim glasom Đorđe.

Podigni je, ipak, nek nas je više u društvu, odgovorio je Banjo, i začutao.

Kleknuvši na koljena, Đorđe prstima dodiruje tlo, grebe noktima po površini, sjenka se sljubila sa zemljom, bezusojedno pokušava da je podigne u vertikalnu, ne uspijeva, ali ne odustaje.

Mogu li i vašu da podignem, upitao je.

To sada nije moguće, ja više nemam sjenku, odgovorio je Banjo.

Kako nemate, svi imaju sjenku, na trenutak je zastao Đorđe, pokazujući zbunjenost i nedoumicu.

Zaboravljaš da je mrtvaci nemaju. Nemam je ni ja više, ne ovdje i ne danas, i neću je više imati nikada, sjen nema sjenku, a ja sam samo sjen, sjenka je tamo ispod moga tijela u sanduku, pokazao je dugom koščatom rukom ka sebi na odru.

Ona je mrtva, kao i tijelo što je pritiska, dodao je.

Leza je shvatio i bilo mu je krivo što je Banja i sada, kao i mnogo puta ranije, opterećuje suvišnim, često i neumjesnim pitanjima. Nerviralo ga je naglo primicanje gomile koja je radoznalo pratila kretanje njegovih šaka dok je prstima riljao tvrdu zemlju. Nikako nije uspijevaao da odvoji svoju sjenku od tla. Bježala mu je i praćakala se kao riba u plićaku. Kada bi je prekrilo dlanovima, osjetio bi njene ujede, i tada bi se pokazalo da mu sjenka, kao i ljudi oko njega, nije bila naklonjena. Nije mu vjerovala.

Sjenke ljudima ne vjeruju, zato ih i prate na odstojanju, kazao je Banjo strpljivo čekajući. Đorđe je uporno zarivao prste u tvrdu koru zemlje, ispod noktiju mu je kapala krv.

Krvariš, kazao je Banjo.

U ovakvom danu i krv dođe kao osvježenje, odgovorio je Leza. Sjenka mi grize dlanove, kida nokte, bježi mi, otiima se, ne mogu da je savladam, požalio se prijatelju.

Grize te tvojim zubima, zatvori usta i uspješćeš.

Osjetio je najednom kako mu iz ušiju i nosa u mlazevima lipti krv. Ostavio je sjenku, pokušavajući šakama da zaustavi krvoliptanje.

Hvatala ga je panika, od nastale graje riječi se nijesu razabirale, neko je vikao, neko dozivao, očima je pitao Banja šta i kako dalje.

Podimo odavde, doviknuo je Banjo, nadjačavajući žamor gomile.

Nemoguće, mi smo opkoljeni, odvratio je Đorđe, dok mu se strah kao sječivo zarivao u glavi, u grudima, ispod noktiju, miješajući se sa krvlju koja se slivala niz šake pune zemlje.

Ne paniči, prijatelju moj, bježimo gore, u nebo, jer gdje bi drugo mogli nas dvojica nastaviti slično putovanje, ovi što nas opkoljavaju, oni su u horizontali i ne mogu nas zaustaviti, staloženo je odgovorio Banjo.

Leza je pogledao put neba, i ponovo zadrhtao. Otvor koji je jedino vodio do slobode bješe toliko sužen, okruživalo ih je mnoštvo nakostriješenih perčina i začuđenih spodoba; обруч od živog mesa; tijelo je moglo sunuti gore, kao da izlazi iz lijevka. Radoznale glave su nemilosrdno sužavale обруч kroz koji se jedva probijao tračak sunčeve svjetlosti.

Bježite vi prvi, ugrabio je Đorđe da kaže.

Ostavi im sjenku, neka se oko nje kolju, kazao je Banjo, nestajući vijugavo.kroz sužen otvor u prostoru .

Đorđe je poslednji put pokušao da otrgne sjenku koja je ljubila prašinu; tada se nebo zamračilo, glave iznad njega su se sasvim sljubile, zatvarajući odstupnicu; znao je da je zakasnio, izgubio je mnogo vremena u kolebanju, i jedina mogućnost za bijeg, uz vertikalnu, bješe presječena.

Strah je divljao, pretvarao se u omču skinutu sa vrata profesora Banja. Kao pod crnim pokrovom smrti, izgubilo se astralno tijelo njegovog prijatelja. Đorđe je utonuo u tminu. Mrak ga je poklopio. U očima nije bilo svjetlosti. Zemlja je bila vrela. Đorđeva sjenka je, toga časa, zauvijek nestala. I suviše bolno je osjetio kužan zadah smrti. Nevidljivo svijetleće tane, sa crnom tačkom u centru, prostrijelilo mu je tjele, i bol je najednom utihnuo. Više ga nijesu mogle povrijediti kandže na rukama ljudi dok su ga podizale sa zemlje, kropile vodom, kidale mu odjeću, masirale umrtvljeno tijelo, brisale krv sa usana, vukle negdje u ambis, dublji od onog koji je u sebi nosio.

Izgubio je svijest.

37.

Uskoro ću imati sve što želim; biću sve u jednom, ja koji sam bio, koji jesam i koji ću biti, na mjestu odakle sam prvi korak napravio, mjestu svoje sudbine. Jer moja nova umiješnost, mada ograničene mogućnosti, dovoljna je da može registrovati sve promjene koje se dešavaju mimo moje volje i želje.

Onoga dana kada se vinem u nebo, hitrinom molitve ili pogleda, i moje se tijelo u ambis nebeske kuće stropošta brzinom prokletstva, ti ćeš ostati posle mene i biti moje oružje i moja osveta, ogledalo mojih neispunjenih želja i naličje moje neutažene mržnje.

Đorđe je u bolnici i danima ne dolazi svijesti. Nalazi se u dubokoj komi iz koje, vjeruje se među osobljem bolnice, neće uspjeti da se probudi. Drugih posjetilaca da ga obidu nema. Brat je daleko, Banjo je mrtav, otac star i skoro nepokretan, zatočenik sela, ne pamti se kada je za života došao u Cetinje. Đorđe se bori sa utvarama: sedmoga dana otvara teške, natekle kapke. Lice mu je kropila i hladila bezmirisnom tečnošću djevojka ogrnuta pokrovom beline, ili je bila obučena u mlijeko. Pokušavao je da se izvuče iz ležaja, postelja je posjedovala magnetnu moć, vezivala ga je za sebe. Tijelo nije slušalo, ali glas očito jeste.

Otkuda ja ovdje, pitao je u čudu.

Odgovora nije bilo.

Mlijeko vam curi, kazao je devojci u bijelom, koja je pokušavala da popravi uzglavlje njegove postelje.

Odakle mlijeko, vama se i dalje priviđa, ali važno je da ste se napokon probudili, odgovorila je djevojka u dahu, dok je oblim, lijepuškastim licem zaigrao uslužan osmijeh.

Iz očiju, iz očiju, kazao je Đorđe, presijecajući jedva čujnim glasom čaroliju njenog prelijepog osmijeha.

Ponovo je utonuo u san.

38.

Sve smo na nama promijenili, ali krv i nagon za destukcijom – to nikako. Mislimo: bilo bi mnogo.

Tvrđoglavo negujemo zlo, veličajući ga kao tradiciju kojoj sve dugujemo.

Gradovi u kojima živimo prilično su sterilizovani, razvijaju se i šire pod staklenim zvonom.

Mi u njima starimo na minute.

Od starosti lijeka nema. Ni od smrti.

Novcem se može sve kupiti i potkupiti – osim smrti.

Ona nema cijene, i nema je na tržištu javnih potrebstina, nepodmitljiva je u dosljednosti, ne pravi razliku među rasama, niti među društvenim slojevima. Danak uzima gdje god stigne, pravično i bez podvale, ovako ili onako; samo je zbog toga treba poštovati.

Desetog dana je ponovo progledao, mlijeko bješe prestalo da se sliva prostorom, ostalo je razliveno i skamenjeno u bjelini nijeme bolničke odaje. Dok mu je pogled bludio u neprestanom kruženju zidovima prostorije, odjednom je, mada nije uspio da otkrije odakle, u prostor uletelo jato razuzdanih ptica koje su kružile, ustremljujući se se sve više ka njegovom licu. Hladile su ga mekim treperavim krilima. Iskopaće mi oči, mislio je.

Čim bi kapak pobjegao u treptaj, njih više nije bilo. Ovo otkriće ga nije zbunilo, a ni uzbudilo.

Ptice je prećutao, ali je ljekarima i ostalim kreaturama, pri jutarnjoj viziti, kazao da nema potrebe da u njegovu sobu ulaze puzeći kao zmije, komotno mogu da se usprave, i ako to uistinu žele, neka slobodno pristupe njegovoj postelji.

Narednih dana plafon je ostao nedokučiv za posjetioce, doktori su nekako bojažljivo prilazili stazom što je vodila od ulaznih vrata ka njegovom ležaju, kao da su se plašili da mu se sasvim probliže, i ta promjena u ponašanju ljekara i osoblja je u priličnoj mjeri zbunjivala Đorđa. Sumnja ga nije posjećivala, čuđenje još manje, nije postavljao pitanja koja bi dala odgovor: i odakle on u ovom

lavinu? Prepoznavao je stvari i predmete u prostoriji, polagano shvatajući njihovu namjenu. Sve češće ga je posjećivao ljekar prijatnog glasa i neugledne spoljašnjosti, na čijem mantilu bješe istaknuta titula primarijusa. Čovjek nije pokušavao da ga hrabri suvišnim riječima; postavljao bi kratka pitanja, čas Lezi, čas sestri iz svoje pratnje. Pitao ga je: kako osjeća, muči li ga glavobolja, osjeća li strah, hladnoću, umor, nemir, kako ide sa snom, probavom, pitao je saradnicu, pokazuje li bolesnik znake agresivnosti, da li govori, čuti. Đorđe se nekako lagodnije osjećao kada bi u prostoriju ušla djevojka sa osmijehom koji nije napuštao njeno lice.

Otkud ja ovdje, osmjelio se da upita ljekara, dok mu je ovaj opipavao puls.

Donijeli su vas sa groblja.

Zar ljude sa groblja dopremaju kod vas u bolnicu, čudio se Đorđe.

Doista se to rijetko dešava, skoro nikad, vi ste izuzetak i po tome, kazao je doktor. Preživjeli ste moždani udar, a možda i slom živaca, narodski rečeno: nervni slom, umalo da odete za prijateljem, objasnio je.

Zamalo, sjetno je rekao Đorđe prisjećajući se obruča klopke, vertikale ka nebu kojom se njegov prijatelj Banjo, nestajući uzdizao, i pomalo mutne slike u kojoj je ta vertikala bila smještena.

Nikada više neće moći da je zaboravi.

Banjo je pronašao svoje stablo, omču i konačnost, ukazao mu je odlazeći na put i na izlaz koji je i njega čekao.

Đorđe zna da će njegov budući život biti jedno uporno puzanje uz vertikalu. Sve što bude radio biće podređeno tome cilju.

Molio je ljekara za dozvolu da ustane i da ga više ne kljukaju lijekovima, da mu je sasvim dobro, doduše pomalo mu se još uvijek muti pred očima i ima prolazne glavobolje i vrtoglavice, ali to je samo zato što leži nepomično kao truo panj. Osjećam se dobro, mada me muči glavobolja, kazao je.

Ljekar nije htio ni da čuje za takvu mogućnost; rekao je da su posljedice šoka nesagledive i niko još nije siguran da je Lezi bolje. Treba sačekati. Vrijeme liječi a ne doktori i lekovi. Bolest voli da se pritaji i uzme danak na najokrutniji način, a Đorđe je još uvijek mlad, da bi tu cijenu baš sada plaćao.

Da su ljekareve tvrdnje proročke i istinite, pokazalo se već naredne noći. Đorđa je iznenada spopala glavobolja od koje je ponovo gubio svijest. Kad bi se budio, nanovo je počinjala igra sjenki i nestvarnih likova. Teško je razlučivao san od zbilje. U takvom stanju iščekivanja i neizvjesnosti, Đorđev jedini posjetilac, ponekad i sagovornik bijaše djevojka sa vječitim osmijehom.

I pored pojačane doze lijekova za smirenje i san, sve se okrenulo naopako i kako ne treba, spavao je danju, a budio se noću. Tada je zvao djevojku, koja je nekako uvijek bila u blizini. Potom je pomislio da ona jednostavno predosjeti kada će njemu pozliti i kada mu je najpotrebnija, i pojavi se kao dobri duh da mu odagna ružne snove i da mu pomogne da još jednu tešku noć i košmare u njoj lakše prebrodi..

Najčešće je tražio vode. Pio bi i kad ga nije morila žeđ. Navikavao se na gorčinu u ustima koja se javljala zbog prevelike količine popijenih lijekova. U snu su ga davile strašne more. Najčešće ga je posjećivao prijatelj Banjo, neprestano se

osvrćući oko sebe.

Jednom se pojavio polunag, sa raspadajućim krpama oko bedara, duge i neuredne kose i narasle brade, ispošćenog lica kao Isus nakon razapinjanja, iz mesa i kože provirivale su kosti, nijesu posjedovale bjelinu, što je kod Đorđa izazivalo i zbunjenost i gađenje, istovremeno. Na leđima je nosio sanduk, kao puž svoju kuću, posrćući pod teretom grube čamovine, spuštao bi ga pored Đorđevog ležaja, ćutao i čekao. Na Đorđevo pitanje, zašto nosi prazan sanduk, kome ga je namijenio, nije ga valjda za njega Lezu donio, Banjo je tada kazao: Ako se slučajno odlučiš da mi se pridružiš, nek se nađe pri ruci, ako tebi ne bude trebao meni će valjati kako god bilo. Đorđe je prijatelju objašnjavao da mu je lijepo i ovdje gdje se nalazi, govorio je o devojci sa osmijehom koji je ljekovit i od kojeg tišina umire, i da se neće predomisli. Nosi ti sanduk nekome drugome, meni nije potreban. Ne sada. Ne danas. Tada se dešavalo nešto što nije bilo karakteristično za Banja: počinjao bi da se nervira, govorio bi nepovezano, kao da je pričao nemuštim jezikom. Čim bi se, ispred ulaza sobe začuli glasovi, Banjo bi u žurbi pokupio sanduk i nestajao bez pozdrava, prolazeći kroz najbliži zid sa lakoćom, kao svaka utvara.

Banjo ga je posećivao u onim kasnim satima kada noći bježe u zoru, pojavljivao se uvijek u isto vrijeme. Jedne noći, dok je očekivao njegovu uobičajenu posetu, na vrata je banula djevojka što se tako revnosno brinula o njemu. Đorđe u početku nije htio da povjeruje očima, a potom je osjetio zebnju koja je prerasla u neopisiv strah. Djevočin magični osmijeh, što ga je liječio uspješnije od svih medikamenata, bješe jednostavno sa njenim usnama zarastao. Samo je crveni ožiljak, koji je najverovatnije poticao od sljubljenih usana, neprijatno je sjekao lice. Djevojka i ranije kad je dolazila nije mnogo govorila, bješe ćutljiva, poput Banja; riječi je nijesu voljele i zato ih je rijetko koristila.

Potražite travara, kazao je zabrinutim glasom djevojci, vraćajući praznu čašu od vode kojom bješe, čas prije, polio vreli potiljak.

Zašto travara, pitala je očima bezimena djevojka.

Zbog melema, travari su čudotvorci, spravljaju lijekove od bilja.

Mislite da će vam trave pomoći, pitala je ravnodušno.

Meni neće, ali vama hoće sigurno.

Zašto meni, pitala je djevojka sa prvim znakom radoznalosti.

Zbog ožiljka.

Kakvog ožiljka?

Tog na vašem licu, nije vam lijepo zarastao. Đorđe je prstima dodirnuo mjesto gdje su se nekada nalazile njene usne. Djevojka je, uklanjajući njegovu ruku, mahinalno pošla prema licu i, onda, na veliko Đorđevo razočaranje, ožiljak je tu, pred njegovim očima pukao kao zreo nar kada padne sa drveta i razbije se uz prasak. Djevojka je naglo ustala sa ležaja, gdje je prije toga sjela na tren kako bi što bolje uslužila Đorđa.

Vama je izgleda do šale, a to je znak da se oporavljate i da vam je bolje. Djevojka je ustala i otišla bez pozdrava.

Kasnije, mnogo kasnije, prisjećajući se ovih košmarnih slika, Đorđe je zaključio da je to bio zanimljiv san, ako je to uistinu i bio, koji se nadovezivao na događaje što su neminovno slijedili.

Izlječenje nije išlo uzlaznom putanjom, prema očekivanjima bolničkog osoblja. Iz dana u dan njegovo stanje se pogoršavalo. Rijetko je dolazio k svijesti, a kada bi se to i desilo, Đorđe je po običaju vidio sasvim izvrnutu sliku stvarnosti oko sebe.

Tada je doživio i prvu ljubavnu čežnju.

39.

Lagano se gasi sve čovjekovo, ali gdje je tu mjesto antimateriji. Moderna nauka nije bila u stanju da ponudi neke druge, smislenije hipoteze, koje bi bile bliže istini

Istina koja je prolazila kroz sito, samu sebe je porazila, i pretvorila j u neistinu.

Čovjek je matirao sebe u jednoj partiji koja se vjekovima završavala pat pozicijom.

Laž se nikada nije mogla kontrolisati. Ona je, kao napušteno pseto, tumarala od čovjeka do čovjeka, vrebala bačenu kosku, uzvraćala kevtanjem koje je značilo novu ubojitiju laž.

Ironična distanca između čovjeka i svijeta stavljena je u drugi plan pomoću neimenovane više sile. Ili je to samo Bog zažmurio na oba oka. Lutajuće energije iz univerzuma napustile su ove prostore.

Čovjek nije mogao da bude sam za sebe energija.

Njegova svijeća se gasila u njemu samom.

U njegovim snovima ili javi, bilo je svejedno kada, u buni ili kratkim intervalima kada je bio budan, sem Banja, pojavljivala se nepoznata i bezimena djevojka sa ožiljkom. Za Lezu to više nije bila medicinska sestra koja ga je po dužnosti obilazila, već djevojka sa osmijehom, jednom je tako došla u posjetu hodajući plafonom, potom se spustila stranom zida gdje je njegov prijatelj imao tajni izlaz, došla do Đorđevog ležaja, i bez objašnjenja, onako u odjeći, uvukla se ispod pokrivača, pripijajući se uz njegovo goruće tijelo.

Tijesno je ovdje za oboje, rekao je Leza ravnodušno. Tada je primijetio da se djevojci nanovo pojavio ožiljak na licu, i to ga je obradovalo. Djevojka, doista, nije imala usana na licu, a ni zubi se ispod kože nijesu mogli nazreti; koža bejaše potpuno glatka i srasla, zapečaćena kao vrednosno pismo.

Prohvatila si moj savjet, zadovoljno je zaključio.

Djevojka je klimnula glavom.

Govoriću očima, rekla je. Govor očiju je uvijek iskreniji. Rukom je posegnula u njedra, otuda je izvadila bijelu, skoro prozirnu kutiju sa pozlaćenom mašnicom.

Donijela sam ti lijek, kazala je.

Zar ima lijeka za mene, sa nevjericom je pogledao Đorđe.

Lijek uvijek postoji, odgovorila je djevojka. Đorđe dugo posmatra kutiju. Čudi ga njen neobičan oblik. I kockasta je i okrugla, oblik se prilagođava šaci i po želji

onog koji je posjeduje, povećava se i smanjuje, reaguje na dodir i svaku misao. Onako cijelu sa vrpcom, Đorđe je stavlja u usta i guta. Djevojka pripija svoje tijelo uz njegovo i počinje glasno da se smeje. Smeje se naravno očima jer usana još uvijek nema. Đorđe pokušava da je preduhitri, i kaže nešto što bi je primirilo, ali ne uspijeva; najednom i njemu usne munjevito zarastaju i nestaju sa lica. Posledica lijeka, pomislio je u magnovenju, osjećajući i strah i kajanje zbog nepromišljene odluke da lijek proguta sa kutijom.

Slobodnom rukom, Đorđe pokazuje na svoje lice, oči djevojke se smeje grohotom, suze joj teku od smijeha.

Ne uzbuđuj se, naučiću i tebe da govoriš i da se smeješ očima, kaže ona umiljato.

Ko je tebe naučio, pomislio je Đorđe, jer više nije imao moć govora.

Nije važno, odgovorila je djevojka.

Ti čitaš moje misli, pitao je začuđeno.

Nije teško, sve tvoje misli se ispisuju na tvom čelu. Riječi se koriste tamo gdje uglavnom ništa više nije potrebno.

Htio bih da te poljubim, govorile su njegove oči.

Eto i sam vidiš, nije bilo teško; ono što se želi prvo kažu oči, sve ostalo služi kao ispomoć takvoj želji, zadovoljno je zaključila djevojka.

Zar se i želje mogu vidjeti, pitao je Đorđe.

Ako su želje jake i iskrene, mogu; samo upamti, jer ovo je početak tvog novog učenja, ako usana više nemamo, poljubac će ostati želja koja se ne može ispuniti, kazala je.

Ruke nam nijesu vezane, znam kako se usne prave,

Uprljaće nas krv.

Krv je čista, usprotivio se.

Krv je čista samo dok je ne vidiš, dok tijelom luta, odgovorila je djevojka.

Barem pokušajmo, kazao je Đorđe.

Djevojka je umjesto ukosnice iz busena guste kose izvukla skalpel. Sječivo je bljesnulo i Đorđe je spremno i bez straha očekivao rez na licu. Djevojka je naglim i uvježbanim pokretom, kao da joj rukom komanduje zla sila, odsjekla jezik skriven u Lezinim očima.

Đorđe je potpuno zanijemio.

Novim zamahom, djevojka dželat odrubila je njegovu glavu, koja se skotrljala niz jastuk do njenih nedara.

Glava je čovjekova najveća smetnja, uzrok svih zala, objasnila je.

Đorđe je osjećao kako nastavlja da diše tijelom, pokušao je da se domogne svoje glave i vrati je na pređašnje mjesto; u tome nije uspio pa je odustao. Začudo, mogao je tijelom da posmatra svoju odsječenu glavu. Ništa ga nije boljelo. Ništa nije osjećao. Tišina je imala boju čelika. Glava u tuđim rukama nije više njegova glava, mislio je. Djevojci je dao za pravo: bila je ružna, sa mnogobrojnim ožiljcima koji su se rascvjetavali u koncentrične rane, skalpel se cerekao iz grkljana, tjeme je bilo obasuto bijelim mišjim prošaricama. Sa zadovoljstvom je zaključio da i dalje da može da misli, da osjeća i vidi sve oko sebe, svakim dijelom tijela, i, odjednom, glava mu više nije nedostajala.

Gospode, kako si lijep bez glave, kazala je djevojka raznježeno. Potom je Đorđevu glavu postavila umjesto jastuka, ispod svoje, prikrivajući je velom duge, tamne kose. Nastupilo je vrijeme laganog gušenja.

Pokušajmo da mislimo istu misao, kazala je djevojka. Veličina nečeg nepoznatog, što ga je najednom, na dva razdvojena kraja obuzimala, čudno sadejstvo neshvatljivog i nemogućeg, natjeralo ga je u grčevit plač. Na jednoj strani, cviljela je lobanja, na drugoj – ridalo tijelo, a sve se spajalo u nadnaravnu tugu.

Plač je prijetio da u potpunosti zamrači Đorđevu svijest. U tom času dvojstva i podijeljenosti, čitavo njegovo biće, jer nije se moglo govoriti o tijelu kao cjelini, imalo je istovjetnu misao, čiji je sadržaj opet ostajao nedorečen, nerazjašnjen i u izmaglici.

Iz košmara su ga vratili šamari iznervirane djevojke dželata. Budnog Đorda niko nije mogao da umiri. Šakama, čiji su prsti jedva imali snagu dodira, opipavao je lice i vrat, tražeći tragove iz snova, ili ožiljke tek zaraslih rana, kao dokaz da su snovi, makar bili i košmarni, stvarniji od zbilje kojoj nije još mogao da se raduje.

Djevojka sa osmijehom što je u snovima, a možda i na javi, budio plimu u njegovim grudima, ubrusom je skupljala kapi znoja sa njegovog čela. Nije imao snage bilo šta da kaže.

Ponovo ste imalu ružne snove, kazala je djevojka.

Priviđenja će mi doći glave, mislio je Đorđe.

Više nije mogao da usni.

40.

U smeću završavaju nasi najsigurniji planovi, od zebnje nam pucaju kapilari u očima, čili snaga.

Naša stvarnost je pljuvaonica života.

Patnja i kolebanje predznaci su fizičke nemoći i sveopšte jalovosti. Stradanje ne haje za nijanse.

Bijedna zadovoljstva popunjavaju utrobu i sve ostale praznine tijela, ali dušu mogu ispuniti samo snovi, a njih odavno nema. Osvajači duha nam cijepaju bubne opne besmrtnim riječima ubicama. Sve se svodi na vrijeme koje smo živjeli i ono drugo, koje je trebalo živjeti.

Sadašnjost je žrtva nezaobilazne i velike prošlosti o koju se stalno spotičemo.

Velikih i malih zbivanja prepune su jedino uspomene i sjećanja, samo se u sadašnjosti ništa ne dešava.

Da se jednom doista živjelo, u prilog tome, kao dokaz, nudimo fotografije, na kojima trepere vječito zaleđeni osmjesi mladosti i naših mumificiranih lica, udešeni za tu priliku, i lažni, kao što je sve što

dolazi iz prošlosti lažno.

Kao svjedočanstvo da nas je jednom doista bilo, mogu poslužiti iskrzana odijela, dokumenta sa masnim mrljama i razlivenim mastilom u riječima koje govore o vjernosti, i ostali mnogobrojna obilježja zaboravljenih gluposti.

Dani i noći u bolnici nekako i promiču, samo vrijeme stoji. Doktor najzad trijumfalno najavljuje da je bolest je pobijeđena. Kaže Đorđu da se ponovo rodio i da je pred njime vrijeme rehabilitacije i oporavka. On mu vjeruje i ne vjeruje. Djevojka koju je pamtio po nasmijanom licu prestaje da se smije. Sve ređe dolazi u njegovu sobu. Đorđe prstima prelazi preko lica zaraslog u čekinjavu bradu. Traži da mu donesu ogledalo. Nepoznata i svježja bora rasjekla je čelo po dužini. Dugo promatra oči uvučene u lobanju, omršavio je, djeluje kao avet, ispijeno i bolesno, jagodične kosti dobile su u oštini i neprijatno štrče. Ako je njegovo lice pouzdan pokazatelj oporavka, kako li tek izgledaju oni kojima lijeka nema, misli. Odraz u ogledalu pokušava da namigne. Ruga li se on to sebi? Nijedna crta na licu ne podsjeća ga na njega bivšeg. Vraća ogledalo uz osjećanje nelagode i neprijatnosti.

I mene spopadne muka kada ovakvog sebe vidim. Nije čudo što ga djevojka izbjegava. Slika je i prilika strašila. Pretvorio se u kostur koji ima moć da se pokreće i koji je na sebi nosio bolničku pidžamu. Bolje izgledaju oni koji ko zna od kada leže u grobovima. Ovakvog lica bi se đavo uplašio i pobjegao, iskreno je mislio.

Sklapa oči. Silke koje tada vidi javu ne posjećuju.

Iz svijeta koji se očima ne sagledava, odjednom, kao da je izronio iz magle, zakoračio je njegov pas Cezar. Psi se nije sjetio ni u budnom ni u polubudnom stanju, ni u košmarima ga nije bilo, ni u snu ga nije posjetio. Možda stoga što psi nemaju snove. Oni samo znaju da vole i tuguju.

Đorđe moli osoblje da mu dovedu psa ljubimca. Samo da ga vidi i pomiluje. Pas je miran, poslušan i ne ujeda, objašnjava. Odaziva se na ime Cezar. Njegova nova gazdarica, koja je dobra i pobožna žena sigurno brine o njemu. Od trenutka Banjove smrti, sve je zaboravio, pa i psa. Možda zbog lijekova kojima su ga zatrpavali, možda zbog nove bolesti koja briše pamćenje i zatamnjuje slike iz prošlosti. Osjećaj krivice se pojačava. Vjeruje da se njegov pas može snaći i bez njega. Srećna okolnost u svemu je što u Cetinju nema šinterera.

Psi lutalice su šetali slobodno, kao i ljudi.

Ponekad i slobodnije.

U Cetinju ima zavisti, mržnje, ogovaranja, dosade, suvišne priče, srećom Cetinjani vole lov, a to znači da vole i pse, jer se lov bez pasa ne može zamisliti. Đorđe zna da u Cetinju niko neće uživati Cezaru. Naći će se uvijek neko ko će mu kosku ili komad hljeba doturiti.

Vaš pas će ostati tamo gdje jeste, bolje je da ga vi sami potražite, kaže ljekar ispisujući otpusnu listu za Đorđa.

41.

Neizbježno je kruženje od danas do sutra.

Pogubili smo se u opštoj zbrci izumrlih civilizacija, u kojima nije bilo mjesta ni za naše pretke a kamoli za nas.

Nekako po navici, i samo u uspomenama smo preskakali po nekoliko godišnjih doba.

Ništa se na ovome svijetu ne gasi u tako laganoj agoniji kao život. Oslepjele siledžije, osakaćeni osvajači, prepoznaju puteve kojima su išli tragom zadaha davno raspadnutih leševa.

Iza sveopšteg toka zbivanja ostaju fragmenti kao isecci iz nezaboravnih filmova, tu se umetne i poneka verbalna obaveza.

Nikada nijesmo izmislili riječ dostojnu života, i to bi trebalo da bude dovoljan razlog da zauvijek začutimo.

Prateći vonj uzaludno izgovorenih riječi, postajemo glumci lišeni prave uloge. Postali smo bijedni imitatori u sveopštoj ljudskoj i vasiljenskoj grabeži.

Sažimajući poraze u odoru sveprisutne ništavnosti, iznalazimo nove deponije na kojima gomilamo nataložene gorčine i u procesu beskorisne reciklaže oblikujemo zalogaje, koji se ne mogu progutati. Zarobljeni u moru praznovjerica, ispiramo sapunicu iz očiju, dok sudbina, gospođica sa pedigreom bdi nad ponorom koji nas čeka, na svim putevima koje budemo pronalazili.

Sudbina se trudi da ne zadrijema i tako propusti udio u gozbi sto će uslijediti.

Danima nigdje ne izlazi. Do brata je stigla vijest da je imao slom živaca po jednoj priči a po drugoj moždani udar. U oba slučaja radilo se kako Cetinjani kažu o poremećaju pameti.

Ludilo mu je pod perčin zavirilo, govorili su zlobnici. Nije zavirilo, otuda je samo izašlo, rugali su se drugi.

Poslao mu je novac. Nešto kasnije je stiglo pismo gdje mu brat objašnjava da zbog obaveza sada ne može da dođe da ga posjeti. Daleko je Amerika. A pare i pisma brže od ljudi putuju. Čuo je da se Banjo ubio, iskreno mu je žao, i da se Đorđe oporavio i oporavlja, što ga je obradovalo, eto, pao mu je kamen sa srca. Gazdarica, dobra duša sprema hranu, donosi mu i prinosi kao da joj je Đorđe neko iz familije. Hranila je i brinula o Cezaru dok se nalazio u bolnici, samo ga je jednom posjetila dok je još bio u nesvjesnom stanju, kasnije joj je bilo neprijatno da dolazi, nijesu rod i mogu ljudi svašta posle da pričaju, ali se stalno raspitivala kako teče njegov oporavak.

Neke ljude Gospod čitavog vijeka hrani dobrotom, mislio je Đorđe kad god bi

se na njegovim vratima pojavilo brižno lice ove vremešne i bogobojažljive žene.

Glavobolje jenjavaju. Još ga muči nesanica.

Lagano se vraćao sebi, ali ne na predašnji, kako vjeruje, slijepi kolosjek.

Osjećao je, možda više slutio, da se iz bunila začelo u njemu nešto novo, nešto drugačije, čemu nije znao ni ime, ni mjesto, ni oblik. Nešto pred čime je drhtao, i od čega je osjećao neobjašnjivu nemoć, strah i mučninu.

I onda je, u traženju objašnjenja, kao sjekira u tjemenu, pala do tada sasvim nepoznata riječ: pobrkotina. Kao živo biće, pokretna tvar, puzala je prostorom, njegovom kožom, svime što se doticalo njega; lebdjela zaštitnički, nova riječ je imala pipke, imala je krila, pojašnjavala stanje njegove pomućene svijesti u kojoj se odgovori gube, i izlazi sami od sebe zatvaraju.

Tražio je objašnjenje i tumačenje, ne za ovu, tek rođenu novu riječ, već za ono što je ona značila i tumačila.

Morao je razdvajati javu od snova, stalno ga je pratila slika u kojoj Banjo bježi od pokajnika uz vertikalnu. U sjećanjima je sve bilo pobrkano, vraćao se u rano djetinjstvo, maštarijama koje je davno zaboravio. Iz uspomena su izranjali događaji i lica ljudi čijih imena nije mogao da se sjeti. Kao da je čas u snovima čas na javi pokušavao da rastumači zagonetku življenja, misteriju smrti i prolaznosti. Na jednoj od tih slika, jasnijoj, zauvijek urezanoj u sjećanje, na toj slici iz rane mladosti, sve je živo pa i crkva u Komarnu, ispucalih zidova, odavno obrasla u trnje i korov, sa tri zvona koja, sem vjetrova za olujnog vremena, niko ne pomjera. Jednom su, pričalo se, sama od sebe, dva dana i dvije noći bez prestanka zvonila. Popa nije bilo da osvješta ruiniranu crkvu i očita molitvu. Poslednjeg, koji je htio da se u selu zadrži, na samom ulazu crkve našli su jednog jutra u lokvi krvi, razbijene lobanje, ubijenog tupim predmetom. Šta je nesrećnik branio i od koga se branio, i da li se uopšte branio, kome je dužan bio, ili je nečiju golemu tajnu znao, moglo je samo da se nagađa. Crkva nije bila opljačkana. Doduše, iz nje nije imalo šta da se ponese.

Nanijeli smo zlo onome koji je služio Bogu, pa i nama. Taj grijeh se ne oprašta i ne zaboravlja, navukli smo prokletstvo na sebe, kako god, dobro nam se ne piše ni u jednom kalendaru budućnosti, govorili su u selu.

Od tada, nijedan sveštenik nije htio da obavlja službu u Komarnu. Ljudi, koje je vjera u Boga hranila i dalje, godinama potom, dolazili su u crkvu, koju su zub vremena i nebriga uzimali pod svoje. Vjernici su sricali molitve u poruke koje Gospod nije htio ni da prihvati, ni da usliši.

Očito, Bog nije mario za one što su oskrnavili njegov oltar. Ubica nikada nije pronađen, mada, ruku na srce, i nije mnogo tražen. Slutilo se da je neko iz Komarna to uradio. Sumnja je pala na nekolicinu. Svako od osumnjičenih mogao je biti ubica, ali nikako svi. U Komarnu nikada nijesu voljeli da gledaju u bob i naslijepo nagađaju. Možda je i neki zli namjernik, neko, nezvan i bezimen, protuva i ljudska nakarada, ko zna odakle banuo krvnik, uželio se krvi i ne birajući ubio božjeg čovjeka. Prihvaćena je kolektivna odgovornost, i duhovi su se primirili, sve do časa u kom su zvona na polurazrušenoj crkvi iz čista mira počela da se oglašavaju, i posle dvodnevne lupnjave, prestravljene seljane više niko nije mogao natjerati da zavire u memljive, napuštene i skućene crkvene odaje.

Ili ćemo praviti novu crkvu, ili ćemo ići da se Bogu molimo na Cetinje i tamo gdje crkava ima, u ovu našu jadnicu povratka nam nema, govorili su mještani na zborovima i prilikom rijetkih susretanja.

Đorđe nije upamtio zvonjavu o kojoj se pričalo. Bio je tada dijete, mada je majka i njega poslednji put, kao što su i ostale majke iz sela sa svojom nejači uradile, donijela u naručju pred crkvu, vjerujući da će se Gospodnja ruka, jer ko bi drugo vitlao crkvena zvona, sažaliti ako ne na odrasle, čije su sudbine vremenom ispisane i zapečaćene, već ne djecu koja se ne začinju i ne rađaju iz grijeha i sa grešnom dušom. Vjerovalo se ako Gospod svojom beskrajnom milošću i dobrotom djecu blagoslovi i prihvati, neće biti posledica ni za roditelje, koji su, uporno i kada prigusti, od Boga tražili ono što nikada nijesu dobijali.

Đorđe je vjerovatno bio prvi mještatin Komarna koji je mnogo godina nakon neobjašnjive zvonjave ušao kroz zjapeći otvor vrata napuštene crkve. Sve što je tada vidio, pamtiće do kraja života. Zatočeni memlom, prašinom i paučinom, likovi svetitelja na nevješto odslikanim freskama, kao da bjehu svi odreda zarobljeni u pokretu, samo tren prije nego ih je zadesilo nepoznato čudo i vezalo ih osakaćene i nemoćne za podlogu, sa koje više neće moći da se udalje. Jedino netaknuta i očuvana, u blizini raspeća, u prirodnoj veličini, bez tragova prolaznosti, čista i blistava kao da bješe tek naslikana, nalazila se freska svetog Dordža, čije je ime i on ponosno nosio, sveca na krilatom konju, kako ubija aždaju. Neman bješe predstavljena baš kako je Đorđe u svojim dječaćkim maštanjima zamišljao. Sve što je vidio, djelovalo je nestvarno, a opet živo i istinito. Zapanjilo ga je kada je otkrio da svetac aždaju ubija kopljem od svjetlosti. Jedva primjetan dio krova crkve propuštao je zrak sunčeve svjetlosti, mlaz je prolazio kroz stegnutu šaku svečeve ruke u zamahu, i zarivao se umjesto koplja svom žestinom u razjapljenu čeljust opake nemani iz kojih je kapala plamteća krv. Đorđe je sa uzbuđenjem sagledavao dramatičnost sukoba između dobra i zla. Osjetio je zebnju i do tada nepoznati strah, dok će zrak svjetlosti, koji je u tom trenu samo od Gospoda mogao da dođe, tek sada dok se oporavljao od bolesti, imati simboliku vertikale kojom se i njegov prijatelj Banjo uspuzao, nestajući tako u neki bolji svijet. Zaplašen mislima koje su ga tada skokovito obuzimale, ne znajući ni pravi razlog zašto se obreo u crkvi, koju, kao da je bila ukleta niko nije posjećivao, pomislio je da je to bilo samo zato da bi vidio trenutak kako Gospod na kraju jedne neizvjesne i vječne borbe dobra i zla, pomaže svecu miljeniku, tako što mu u ruke meće koplje od svjetlosti kojim će poraziti neman i tamu koja hrani svaku poganštinu. Izjurio je napolje, ostavljajući besmrtnike da borbom razriješe nedoumice pred kojima je njegova nova misao i mašta padala ničice.

Tek sada, ponovo sagledavajući ovu sliku utvaru iz mladosti, znao je da će aždaja u njegovom novom svijetu nositi simboliku i obilježje horizontale, a svaka vertikala biće svjetlosno koplje bačeno iz svijeta vječnosti u svijet prolaznosti i konačnosti.

Melanholične oaze uspomena davno su pale u zaborav. Koliko je vremena u ovoj zabiti moralo prohujati, koliko godina u sporom promicanju minuta, da bi se oslobodilo prikrivene oholosti, lažnih ushićenja, prenaglašenih ekstaza, prekomjernih pokora, demonskih fantazija, uzvišene samoće, otkrovenja i imaginarnih slika, stradanja i neodržive utjehe nakon svega.

Vidljivo i nevidljivo lice ljudi u poruzi je uvijek isto.

Kroz jedan krvotok protiče krv svih ljudi ovoga svijeta.

Toliko smo sanjali i bili dio proživljene prošlosti i uvijek smo, bezuspješno pokušavali da ispravimo i u red dovedemo neku od mnogobrojnih naših pogešnih odluka, zbog kojih smo, eto, i u snovima nosili grižu savjesti i kajanje.

Ali, ni svemogući Tvorac ne može izmijeniti ono što se već dogodilo.

Vraćajući se sebi, novom i nepoznatom, kao posle drugog rođenja, Leza je počinjao da shvata genijalnost Banjovog izbora. Kada čovjeku nije do života postoji hiljadu načina da se ta nedolična priča završi. Mogao je Banjo okončati život na jednostavniji način, ali to nije uradio, znajući da se do kosmičkog jedinstva ne dostiže puzeći horizontalom. Nijedna smrt, a tu je izbor nevjerovatan, i mogućnosti su neiscrpne, ne izaziva oprečnija osjećanja kao smrt vješanjem. Nigdje nema više jeze zbog nepriličnog čina, niti više dostojanstva koje izaziva lebdeće tijelo, od tla odvojeno.

Otkrivajući i pronalazeći sopstveni put, a svaki put i putovanje njime je, prije svega, osuđeno na konačnost. Banjo je i njemu, možda slučajno a možda i namjerno omogućio da rastumači zagonetku za koju je vjerovao da je nerješiva. Pitanje je postojalo od kada je prvi čovjek shvatio da može drugog čovjeka da ubije, ili sam sebi da oduzme život. Da kod odabira smrti ima vlastiti izbor. Tu Bog nije htio nikada da se upliće. Rješenje ove zagonetke koja ljude muči od postanja: čekati smrt da sama dođe, ili joj ići ususret, ili preduhitriti njen neminovni dolazak, kako god da je bilo, nije nagovještavalo spokoj koji olakšava bitisanje.

Za Lezu je svakako bilo rano da se takvim razmišljanjima bavi. I na kraju šta je smrt do horizontala kojoj je trebalo stati na put, biti joj prepreka, i treba zatirati tragove koje za sobom ostavlja.

Nema lijepe smrti. I neće je nikada ni biti.

Uvijek kada je zamišljao otjelotvorenu vizuju nekog sveca zaštitnika, javljala se slika obješenog, samo što je umjesto užeta i omče oko vrata, samoubica nosio svetački oreol oko glave.

Kada se javi Božja mudrost ili providnost, ona se u svemu ogleda, pa i na ovom primjeru izbora vlastite smrti. Pregaoci nekako vjeruju da su njihove šanse kudikamo veće da se dosegne naklonost Svevidećeg. Jer mala je vjerovatnoća da

Bog obraća pažnju na one što mu se slijepo klanjaju i prose milost za svoje sitne padove i beznačajne uspone.

Kad Bog odluči da ih pogleda, smrtnici mahom oslijepe.

Ponekad je ljudskom rodu i toliko bilo dovoljno.

43.

U snu mu je prišao otac i rekao: sine, ukrao si moje vrijeme da bi dobio svoje. Ne osuđujem te, ali mogao si bar malo da sačekaš. Moja smrt ti nije donijela spokoj. Kada nadživiš moje godine i kada budeš stariji od mene, odnosno: svoga oca, tvoja smrt će kao što je tebi i ova moja, donijeti mir baš onima koje si uporno izbjegavao.

Napokon će tvoji nasljednici odahnuti i dočekati dan opuštanja i slobode, jer tebe neće biti da ih kinjiš.

Ja sam se vratio da bih nanovo zakoračio u svoju sudbinu jer ti si moje djelo i ja tvoje, nemoj to nikada zaboraviti.

Tako ćeš biti spašen od bijesa svakog proročanstva, koje snagu i trajanje zasniva na zloj slutnji.

Samoća te je uzela pod svoje i ona je za sada tvoj par na svijetu.

Ja sam u prednosti nad tobom. Odrastao sam sa jednim tijelom i dva pamćenja: mojim i tvojim, i zato me bar jednom saslušaj do kraja. Kada se probudiš, voli sve ono što si izgubio. Sto znaš čuvaj za tvoje dobro, ali ne oglašavaj da znaš i ne rasipaj znanje na svoju štetu.

Nakon tih riječi otac je počeo da čili kao pramen magle.

Htio je oca da pita o onome što nije znao. Odustao je. Mahnuo je rukom, i obojica iskočiše iz sna.

Budnog ga je progonila misao kojoj nije znao porijeklo: „Ničega se neće sjetiti samo onaj koji je živio za trenutak.”

Otišao je u manastir i zapalio sveću.

Plamen se stalno gasio.

Zapalio je još jednu, obje spojio i tek tada plamen je počeo dapucketa.

Otac i sin su tako mogli da gore u zagrljaju.

Posle Banjove smrti, u Đorđevom životu sve se promijenilo. Nalazi ljekarske komisije nijesu obećavali ništa dobro. Napad koji je doživio na groblju i način na koji ga je doživio, ostavio je trajne posledice. To su mu ljekari bez oklišenja odmah i rekli i to je i on znao. I dalje je išao na kontrole i razgovore koji su u nastavku njegovo liječenja bili dio predviđene terapije. Ove posjete su se svodile na njegove preduge monologe o svemu čega bi se sjetio, a činilo mu se tada da je vrijedno priče. Doktor kod kojeg je dolazio imao je beskrajno strpljenje i nije ga

prekidao u nadahnutom ispovijedanju.

Ova naša priča treba da bude samo kreativna i iskrena, sve ostalo je nevažno, rekao mu je doktor na početku terapije.

Đorđe je u stacionar za mentalnu rehabilitaciju odlazio svakodnevno, kao da ide u ispovijedaonicu. Vremena je imao na pretek. Godila mu je priča i mogućnost da postoji neko ko sluša šta on govori. Pričao je o horizontalama, o vertikali koja je pomogla njegovom prijatelju da pobjegne u neki bolji svijet. Pričao je o pobrkotinama, njihovom smislu i značenju kako je on to vidio, i potrebi da iz svog života ukloni sve što ga je nerviralo i smetalo mu na bilo koji način. Dan prije prestanka terapije, doktor koji ga je tako istrajno i pažljivo slušao odlučio je da i sam nešto kaže. Kao pacijentu i čovjeku, mislim da je došao trenutak kada mogu i moram da vam da vam otkrijem potpunu istinu o vašoj bolesti, rekao je. Odmah da znate ništa nije toliko strašno i neizlječivo. Ovu vašu bolest, ako mogu tako da je nazovem, za sada će vrijeme najbolje liječiti. Ne lijekari i ne lekovi. Vrijeme i vi sami. Da pojasnim: vaša psiha je načeta. Bolujete od nametnute psihoneuroze. To je zaista rijetko oboljenje psihe, biće potrebno puno strpljenja i njege da se sasvim oporavite. Medikamentozna terapija u ovakvim slučajevima ne može mnogo pomoći. Pametno bi bilo da lijekove sasvim zanemarite. Da se razumijemo, vaše tijelo je zdravo, ali duša nije. Bol koji vam je nanijela smrt prijatelja, bila je jaka i razorna, izazvala je u početku krvoliptanje, a kasnije i druge posledice, koje nije lako odrediti. Nužna je, bar za neko vrijeme stalna kontrola u ovoj ustanovi, uz nadzor specijaliste kojeg ćemo vam odrediti. Kažem da bi uskoro bilo dobro da sami pokušate sebe da liječite. Neka to u početku bude autosugestija, budute uporni i govorite sebi: moje tijelo je zdravo i moj duh će ozdraviti. Morate vjerovati. Sumnja i kolebanje će vas još dublje odvući u bolest. Ponavljam, ne može vam pomoći nijedan neuropsihijatar, niti psiholog. Vaše zdravlje, pa i moć ozdravljenja, od sada pa nadalje, nalaze se u vašim rukama. Vi kažete da posle svega što vam se dogodilo, nakon traume koju ste preživjeli, svijet i sve u njemu dijelite i smještate u dvije ravni: jedna je dolje, ona po kojoj se krećete, vi je nazivate horizontala, u njoj je kažete smještena konačnost, smrt, truljenje, sve ono što je pod stopalima i odakle, po vašem uvjerenju, uzleta nema; druga ravan, mada mi nije jasno kako je vi sagledavate kao ravan, je okrenuta prema uzletu i u visine, zamišljena osa koja prolazi kroz materiju, njoj pridajete veći značaj, tvrdite da ste joj sve podredili; to je vertikala kojom objašnjavate smisao života, put u ljepotu, u ljubav, u trajanje, konačno u kosmos, vječnost. Sve što je loše poistovjetili ste sa horizontalom a ono što vjerujete da je dobro i vrijedno života i življenja vidite u vertikali. Mene kao lekara raduje pozitivna poenta ove vaše nove životne filozofije. Ono što me pomalo brine jeste što vi na neki način već robujete pravilima koja sami osmišljavate. Vremenom ćete i druge ljude oko vas uvlačiti u taj svoj novonastali svijet pobrkotina. A to može biti i svijet košmara i haosa. Ni u čemu ne treba pretjerivati, pogotovo ne u sanjarijama. Priča kakva god bila mora da se temelji na stvarnom a ne na izmaštanom. Sve što budete vidjeli ili dodirnuli biće u budućem podvrgnuto zakonima koje ste kao nužnost sami izmisliti. Usmjeravaćete pažnju i vrijeme i svu svoju energiju kako biste ispravili stvari i oblike za koje vjerujete da ružnoćom kvare opštu sliku svijeta u kojem ćete živjeti.

Ispravljaajući ove greške, vi ćete biti izolovani i prepušteni sebi, jer takvo vaše ponašanje neće naići na razumijevanje i podršku vašeg okruženja. Ispravljaajući pomenute greške, nameće se pitanje ko odlučuje šta jeste pogrešno i loše a šta nije, umnožavaće se vaše pobrkotine i nas kraju se može dogoditi da utonete u mulj koji ste sami prozveli. Međutim vas ništa neće moći da zaustavi u namjeri da ono što je u horizontali, voljom i djelom ne usmjerite prema gore. Sve u čemu ne budijete vidjeli otjelotvorenje vertikale u vama će buditi nemir, bijes i nerazumevanje. Vi vjerujete da se kod vas nešto promijenilo, kvcnulo u glavi i eto novog načina života. Nije baš tako kako vi mislite. Radi se mladiću o neurasteniji koja nije neizlječiva, zato treba da znate dijagnozu svoje nove bolesti. Nametnuta psihoneuroza je ako ne najteži ono najmanje ispitivani oblik od svih do sada poznatih neuroza. Ova bolest je korak do ludila, ali ne i ludilo. Samo u trenucima najžešćih napada, dolaziće do pomućenja praga svijesti, teško ćete kontrolisati svoje postupke, ali ni tada vi nećete predstavljati opasnost za druge i po okolinu. U tim momentima, najbolje bi bilo da nigdje ne izlazite, ili ako predosjetite napad, a on se manifestuje na više načina, odmah dođite u Centar za rehabilitaciju, i potražite pomoć. Postoje lijekovi koji smiruju nerve i koji će umrtviti vaše nagone za destrukcijom, ali nije preporučljivo da ove medikamente često upotrebljavate, i da samo od njih zavisite. Mogu vam vremenom biti više od štete nego od koristi. Pretjeranim uzimanjem medikamenata, kakvih god, kod oboljelog se vremenom javlja zavisnost i tako se lanac problema samo proširuje.

Lijek koji je vama potreban nalazi se u vašem srcu i u vašoj glavi. Koristite moć razuma, i ja vam garantujem da ćete ozdraviti. Mladi ste i vrijeme je na vašoj strani. I da ne zaboravim, vaš brat se javljao. Tokom liječenja i hospitalizacije više puta se raspitivao o vašem zdravlju. Kao kolegi, iznio sam i njemu otvoreno suštinu vašeg problema. Zbog obaveza i velike daljine nije mogao da dođe. Ovlastio me je da primijenim sve što bude neophodno u liječenju, i da u njegovom odsustvu, koliko je to moguće, barem sa medicinske tačke gledišta vodim brigu do vašeg konačnog oporavka. Kod vas se sve tako brzo dešava. Vaš slučaj sa je interesantan i neobičan. Nastojaću da vam se, uvijek kada to bude porebno nađem pri ruci i budem od pomoći. Ako vas spopadnu strahovi, nemiri i nesanice, ukoliko se jave košmari, odmah me pozovite; daću vam svoj privatni broj telefona i ovdje u ordinaciji. Vama je sada potreban mir, šetnje kroz prirodu, preporučio bih vam more, neko mjesto sa blagom klimom, i gdje vas ljudi ne poznaju. Vama sada nije potrebna priča, ponajmanje ovako opširna kao što je danas ova moja, vama treba tišina, riječ će moći da vam prija tek kroz neko vrijeme. Sve ovo što sam rekao, neće biti upisano u istoriju vaše bolesti, ovo je manje više privatni razgovor, u stvari, nekoliko objašnjenja i prijateljskih savjeta; mlad ste čovjek, pred vama su putevi koji, ukoliko ih budete na pravi način slijedili, mogu odvesti u bolje sutra. Znam da vam ovo što sada kažem zvuči kao fraza, ali zbilja jeste tako. Upornost dovodi do cilja kakav god on bio. Pokušajte da zemljom čvrsto idete, manite se vertikala, uz njih može samo čovjekova duša, a nije mudro ni nju odvajati od sebe. Za vas bi bilo najbolje kada biste vertikalu, koja vas je toliko opčinila, sasvim izbrisali iz sjećanja; to što vjerujete da ste vidjeli na groblju, i da se dogodilo vašem pokojnom prijatelju daleko je od stvarnosti. Tada ste halucinirali i izgubili

kontakt sa realnošću. I nekako ga zbog nečega još niste povratili. Okrenite se knjigama, čitanju, šetnjama, društvu, pokušajte da nađete nove prijatelje, nove ljubavi, usmjerite točak svoje sudbine ka životu koji će imati smisla.

Fantazija jeste lijepa, ali njeno sjećivo nema milosti.

Ona se kroz svijest probija kao svrdlo, i zna kad mine da na nama ostavi trajna oštećenja. A ona je, kao što i sami primjećujete, još jedno čedo te vaše vertikale.

44.

Znam da moja pitanja imaju primjesu iskušenja, ali to nijesu apstraktna iskušenja, zato vjerujem da nijesu bez razloga iznešena. Htio bih da ostavim trag nevidljiv, kao što su i svi čovjekovi tragovi, ali trag meni bitan, jer je to jedini način da sačuvam svoj znak postojanja, da ga ostavim kao dokaz da sam bio i da me je, bar za tren bilo na žalu ovog opasnog i nepredvidivog životnog pribježišta.

Sve što činim samo je način da sačuvam unutrašnji integritet i ravnotežu uma.

Ja znam da sam već sada jedini žitelj u sopstvenoj tvrđavi. Povlačeći se u oklop koji se može lako probiti, pokušao sam da spasavam sve ono što je u meni još bilo zdravo i nedodirnuto.

Znam da će se život rađati iz sloma prethodne ravnoteže, i, sjenke će uvijek biti njegovi vjerni pratioci. Sjenke će nemilosrdno dočaravati i označavati starost života.

Stvarnost će se harati nagomilanim bijesom onih koji su se hranili nepravdama. Bijes rođen iz očaja će se obrušavati na stvarnost, koja će u tom duelu bez poteškoća izlaziti kao pobjednik.

I nema dokaza da je ijedan od puteva kojim se hodilo tragaocu išta dobro donio, samo nas je to lutalačko u nama mamilo da brže zakoračimo u vrijeme, kada će baš tog vremena pred nama biti sve manje, jer, na kraju svih staza i puteva, spremno čeka nevidljiva omča koju od rođenja umjesto oreola nosimo, da bismo je, na kraju, kada nam njeno lebdjeće stanje dosadi, okačili na najbližu granu i zanjihali tijelom, prkoseći sili zemljine teže, dočaravajući, i sebi i drugima, potpunu levitaciju, oponašajući najveći od svih spokoja: neumitni zagrljaj vječnosti.

Predstava u kojoj je Banjo igrao glavnu ulogu zauvijek je završena. Pozornica kojom se kretao, utonula je u tamu. Ostao je samo njegov duh, bivše tijelo da lebdi prostorom, sa mrtvim dlanovima, na mrtvim slovima zaboravljene knjige, koju više nikada niko neće čitati. Sve je svedeno na pravu mjeru, zauzelo svoje jedino mjesto, gdje se sadašnje vrijeme podudaralo i poklapalo sa prošlim.

Dorđe ne može sebi da objasni ko je na kraju pobijedio: život ili smrt, ili je to udvojeni trijumf, gdje je čovjek u svakoj varijanti gubitnik. Lanac života je uvijek davao prednost lancu smrti. Bića iz drugih vremena koja smo nazivali precima, samo su potvrđivala davno uobličenu teoriju: da nema borbe između života i smrti, da je to pakt božje i đavolje pameti, koji je uspostavljen i između dobra i zla.

Dorđe zna napamet mjesto svakog predmeta u sobi. Ogledalo odslikava tamu. Zavjese su danima navučene. U njegovoj sobi ne sviće, i nema podjele na dan i noć. Na stopalima papuče kao slijepljene. Umotan u crni kućni ogrtač, jednom bješe plav, ali od stalnog upijanja tame i sam je postao tama. Sa obrubljenih krajeva vise konci. Ustaje nečujno kao duh, tromo, i ne pokušava da upali poslednju svijeću, dogorjelu do pola, uzima sa stola knjigu na čijim koricama blista pozlaćeni krst. Ali to su samo korice Biblije, njen sadržaj je istrgnut. Na upražnjeno mjesto bješe udjenio i povezao u obližnjoj knjigoveznici nove neispisane listove hartije. Polovinu tek oformljene knjige popunio je svojim tminama a u drugu, nedirnutu polovinu bješe se uselila tama izvana, i njeno stanište nije htio da remeti vlastitim škrabotinama. Prelistava stranicu po stranicu prstima orošenim znojem. Od kada je nakon poslednjeg razgovora sa ljekarem u bolnici okončana njegova terapija ne želi da izađe iz ove sobe. Vrata su otvorena i Cezar sam izađe, nema ga neko vrijeme, pa se vrati, legne podno kreveta, ne cvili kada dođe, ne laje, samo načuli uši i gleda ga svojim pametnim očima, koje u tami blistaju kao dvije tek rođene zvijezde. Gazdarica spravlja hranu za obojicu. Što ostane iza Đorđa, Cezar halapljivo proždere. Kad bih imao njegov apetit imao bih sto kilograma, misli tada Đorđe. Spolja ne dopiru nikakvi zvukovi, nema glasova ljudi, kao da živi u grobnici. Danima ništa ne čuje. Ništa izuzev tišine. A ona je zaglušujuća. Iznutra lomi, kao teška nevidljiva bolest. Možda napolju nikoga nema. U međuvremenu su svi ljudi pomrli. Možda je on poslednji. Nedoumice se gnijezde i zauzimaju nova mjesta. Jedino nije siguran kada nastupa vrijeme njegovog bjekstva u san.

Danju ili noću.

Noćni snovi su drugačiji od dnevnih. On može da osjeti razliku. Noćni su teški, u njima se kreće kao da na nogama ima bukagije. Dnevni snovi dolaze skokovito i teško ih je pamti.

Hrane je imao dovoljno. Jede kao ptica: zrno po zrno.

I vodu pije, pije kap po kap.

45.

Predznak katastrofe kao prethodnica, u tom slučaju nije opomena, već putokaz da se u naručje prevrtljivog iskušenja lakše strmoglavimo, jer do tog časa sve je moguće, posle toga ništa.

Pogibeljno samoponiženje se najzad podigne iz blata, dohvati nas za povodac i kao beslovesnu stoku vodi ka klanici, a naše ushićenje samo tada dostigne onu kritičnu tačku, poslije koje se duhovnost i

duševnost pretvaraju u osjećanje urnebesnog poleta.

Privid snage podstiče da se dželat u odupiremo psovkama i porugom. Bolest na trenutak zastane, moć joj otupi, zlo se zagrcne, mlitavo tijelo se uzjoguni, zategnu se mišići, anemična nesvestica napusti potiljak, i pred očima, do tog časa nemoćnim da bilo šta u potpunosti sagledaju, otkriva se do tada nepojmljiv i neviđen prizor.

Iz oblaka nepomičnog kao lice mrtvaca, danima je kropila sitna, krvava kiša. Negdje se potok krvi preselio u nebo. U nekom minulom vremenu kada se vjerovalo u znakove koji sa neba dolaze, ova pojava bi uplašila ljude, ali sada to nije značio ništa. Krvnici su se skrivali u komšiluku, ubice, nekadašnja braća i prijatelji, svi pod maskama zla.

I dogodilo se negdje u blizini, ovi oblaci i sa takvim teretom ne mogu dugo da putuju, zastali su da se oslobode gadluka u sebi. Zlo je ponovo skinulo masku kojom se skrivalo i njegova glad bješe nezasita. Tu pošten čovjek nije mogao ništa da uradi. Vladali su mrtvilo i bezvoljnost. Rijetki prolaznici širili su kišobrane, navlačili vunene kape, bacali opuške na mokri asfalt, šljapkali po crvenkastim baricama, i niko se više nije obazirao na ovu zloslutnu i neobičnu pojavu.

Leza se pokrenuo se iz umrtvljenosti. Počeo da izlazi. Doduše, društvo mu pravi Cezar, koji ne skriva radost zbog ove promjene koja je neočekivano nastupila kod njegovog gospodara. Ljude izbjegava.

I toga dana kada su kišne kapi imale boju krvi izašao je u šetnju.

Ne osvrćući se na prolaznike, Đorđe Leza je stajao na kiši, čekajući da pljusak prestane. Prijali su mu hladni mlazevi vode dok su se slivali licem i između usana. Kiša bi prestajala, ali bubnjanje vode bijelim limovima oluka, pokazivalo je da se kišnica i dalje lagano i upomo cijedi sa krovova. I tek kada bi sunce, probijajući oblake, iscrtalo obrise zatamnjениh sjenki na trotoaru, kleknuo bi, poljubio svoju sjenku u obraz, dohvatio je pod mišku i krenuo.

Sjenke nemaju moć govora. I ugodno je bilo šetati sa njima.

Vidiš, ponavljanjem neobično postaje obično, rekao bi tada svojoj sjenki, koju je u tmurnom danu samo on mogao vidjeti, kao da govori živom biću i kao da je imao stvarnog saputnika. Zatvorio bi kapke, kako bi, kada ih ponovo otvori, uočio oko sebe detalje koji su mu ranije izmicali pažnji. U mislima je prelistavao albume slika iz podsvijesti. Utvare se ne rađaju na svijetlu, utroba iz koje dolaze je tamni vilajet, a kolijevka: mjesto gdje se gnijezde sjenke i vjetrovi.

Neka pitanja, znao je, zauvijek ostaju bez odgovora, i dobro je što je tako. Rane koje teško zarastaju mogu, posle izvjesnog vremena, još bolnije da prokrvare.

U međuvremenu, besciljno lutajući, zaobišao bi kolonu pokajnika. Nije želeo da prolazi kroz gomilu svijeta i remeti sklad i tišinu procesije. U tom trenutku, ova gomila čutljivih ljudi, obavijenih zgusnutom tamom odjeće i tuge, dok ko zna koga ispraća do vječne kuće, učinila bi da sa druge obale zaborava, bojažljivo dopuzi sjećanje na Banja, čije je tijelo počivalo u grobu, a njegov duh je kao nevidljiva avet i dalje besciljno tumarao stazama oko Cetinja. Ni sada, posle toliko vremena, Đorđe nije umio sebi da objasni: da li je ta međusobna zavisnost dva, po svemu

različita čovjeka, bila posljedica iskrenog prijateljstva u koje nijednom nijesu posumnjali, i o kojem nikada nijesu govorili, ili možda je ipak sve bilo djelo slučaja, da se njihove životne priče u jednom trenutku nepredvidivosti jednostavno izukrščaju. Dijelile su ih godine, događaji, život, svijet i smicalice sudbine, pa ipak, umjesto da istakne podjele i različitosti, vrijeme je naglašavalo njihovu sličnost. Nekoliko dana prije samoubistva, Banjo je rekao: Do sada si ti mene u stopu i iz dana u dan pratio. Uloge se od danas mijenjaju. Ni tvoja misao nije više plitak potok koji se može lako pregaziti. Zašao si najzad u virove. Ja sam vjerovao da se samo ja u njima dobro snalazim. Bliži se trenutak kada će nas naši putevi naprosto odvući na različite strane. To neki ljudi zovu sudbinom. Znam da ti neće biti svejedno. Zato, dopusti čekanju da nas ponovo sastavi. Tako se uspješnije liječi samoća. Kada čovjek izgubi ono što je mukom stekao, kada izgubi i ono što nije stekao, a mislio je da mu pripada, onda se lakše odrekne materije i okrećemo prema duhu. Mnogi to čine samo zato da bi pronašli snagu za sticanje materijalnih dobara. U tom kolu, nikada nijesam igrao. Imao sam sreće da me rođenjem materijalno nasljeđe zaobiđe. Sa ono malo oskudne snage što me je tetošila kao zamorče, sigurno je bilo da nijesam mogao upasti u zamku ambicije. Sve ovo što o sebi govorim može se primijeniti i u tvom slučaju. Sličnosti su nas povezivale, a ne razlike. Životu, ovakvom kakav jeste, sa zadovoljstvom ću okrenuti leđa, jer sve što vidim, susrećem i čujem, baš sve, bez izuzetka, udaljuje me od ovog svijeta; jaz je sve dublji, jaz u meni, u raskoraku sam sa samim sobom. Svrha življenja sada je već provalija, zjapi između mene bivšeg i mene sadašnjeg. Ja sam u procijepu. Ni tamo ni ovamo. A tako niko ne može varati vrijeme. Ni ja ne mogu. Iščitavam poslednje stranice iz knjige moga života. Nema više šta da se kaže, niti da se uradi. Htio sam nešto drugo da pomenem, ali misli nekako uvijek vuku na pogrešnu stranu i ono nama bitno, na kraju ostane nedorečeno.

Mnogi vjeruju da je od svega najlakše odbaciti prijateljstvo. Ono je prvo na udaru i prvo plaća cijenu kada se bilo kakvi računi svode. To se dešava kod ljudi koji su prijateljstvo gradili na različitostima. Naša priča je drugačija. Htio bih da ti pomognem da lakše zaboraviš. Samo kako to da uradim. To je pitanje koje sebi postavljam. Nije lako pobjeći od uspomena i sjećanja.

To vi meni recite, kako, kazao je tada Đorđe, presjecajući nit uobičajnog monologa profesora Banja.

Onome ko kusa čorbu od uspomena, šta god potom činio nema napretka, odgovorio je Banjo.

Put ih je u toj šetnji vodio pored groblja. Spomenici davno okončanih priča, bjelicali su se u vidokrugu.

Čovjek je slika i prilika groba i grobnice, koju spolja čini ljepota mramora, prisustvo mašte, ljubavi; unutra trulež raspalo meso i razbacane kosti. Tako je i čovjek, spolja lijep, svjež i sa zvjerinom gipkošću u mišićima, a unutra pun izmeta i sluzi, sukrvice i gadosti, kazao je Banjo.

Tako je Gospod odlučio, mi smo tu nemoćni, rekao je Đorđe.

Služiš se uobičajenom frazom nemoćnika kao svojom poštalicom i ne razmišljaš o čemu govoriš, ukorio ga je Banjo.

Istina se u drugom kotlu kuva. Sve smo učinili da ublažimo srdžbu božiju,

opravdano izazvanu slabostima ljudi, i opet, sve smo učinili da isti ti grijehovi postanu još veći, a božja ljutnja preraste u bijes i kazna jednom mora da stigne ljudski rod. Ne u danu, mjesecu i godini, već u vremenu i trajanju. Ničije strpljenje nije beskonačno pa ni Gospodnje. Kazna je sveopšta, kolektivna, i, eto, osuđeni smo da svako novo zdanje podižemo na ruševinama prethodnog; svako prethodno, ako je odoljelo zubu vremena, rušimo na ono prije njega, i tako svoju rušilačku pakost ne izvlačimo iz kruga trajanja. Krik sjedinjen sa drugim krikom, umirao je u utrobi očajnika i vaskrsavao iz istog polazišta, mrtav u noći i živ u danu; bio je jedna ogromna onomatopeja prvog glasa, koji se začeo u sveopštem vrisku prepunom bola. Gledam te kako lagano sazrijevaš, kako ti se misao goji i uobličuje, samo te brzopletost ne napušta, što je na neki način očekivano. Mladost hrani tvoje godine i tvoja krv ključa, moja se pretvorila u paru i inje, otuda i ovoliko razlike u poimanju života i svega ostalog. Ja svijet posmatram iz okrilja tišine a tebe bodre oluje. Sta god da činimo, ja iz svoje tišine, ti iz svoje oluje, ništa ne možemo izmijeniti. Sve je sazdan od suprotnosti. Reći ću ti sada, a jednom će ti se i samo kazati: sve ljubavi i svi zaboravi govore samo o onome što se već desilo. Godine života se računaju unaprijed, a godine smrti unazad, i tu greške nema. Čovjek je mogao svakoga pobijediti, ali kada se suočio sa svojom sujetom, borba nije imala kraja. I kada je kraj dolazio, prvo je umiralo tijelo, pa, tek onda, sujeta. Kako god bilo, životi su međusobno povezani tankim nitima koje se lako kidaju.

46.

Najednom spoznamo da nema uzvišenosti tamo gdje bogovi na žrtvenoj trpezi čereče vjernike. Opsjenjivačka darovitost vene u zametku. I, na kraju, pojмимо i ovu istinu: što se više nekome divimo, to brže divljenje splasne u nijemu zamku običnosti.

Ništa tako brzo ne nestaje, kao količina zanosa usmjerena ka obožavanom biću.

Njegovo slijepilo pomjeri zatamnjene vizire u smušenim lobanjama, i crnu draperiju najednom prosvijetli saznanje da u prvu narednu noć moramo ući potpuno ravnodušni, a pred oltarom mamutske uobrazilje više ne pada ničice naše tijelo, nudeći potiljak strjelicama podsmijeha onih čije smo snove opjevali.

Prvi put duša zamiriše i za tim mirisom krenemo kao za vjetrom koji donosi osvježenje.

Đorđe je u danu kada je padala purpurna kiša, dopustio da ga samo jedno sjećanje na trenutak vrati u prošlost i bude filter i vodič kroz vrijeme koga odavno nije bilo. Zahvaljujući pukoj rasejanosti sudbine, uspijevaio je da, izvjesno vrijeme, zaobilazi zamke koje mu je život postavljao na svakom koraku. Bio je dovoljno lucidan da shvati kako nikada neće prepoznati kad će se lakoća mladalačke

bezbriznosti pretvoriti u olovnu ozbiljnost prvog tereta godina. Sve vizije koje je doživljavao kao produžetak košmarnih snova, bijahu ništa drugo do potreba da se oslobodi ovakvih i sličnih sjećanja. Zatvarao se u ljušturu neke nove nedodirivosti. Naime, postao je krajnje podozriv prema svakome ko je imao namjeru da mu se na bilo koji način približi i pomogne.

47.

U nabujaloj rijeci ništavila, najbrže se utapaju proroci i vođe u čiju smo slavu izmišljali hvalospjeve. Šta bi, inače, pomjeralo granicu istrajnosti i izdržljivosti. Kao iskušeni mračnog zanos, čija su božanstva završila na đubrištu, ispljuvana i ponižena do te mjere da su vjernici, izgubivši idole, izgubili i sebe. Svako novo razdanjivanje lišeno je buđenja i osvješćenja, a u sebi nosi malaksao i providan poriv ironičnog zadovoljstva i kaprica. Ako potom robovi mrtvih vizija budu nagrađeni sveopštim odobravanjem, razumijevanjem i, na kraju, zasluženim aplauzom, ovi – povezujući elemente bolesne potrebe da služe i saznanja da se to više ne može ostvariti, posle silnih analiza i traženja odgovora na pitanja koja im niko i nikada nije postavio – zaplašeni, panično bježe od cilja koji je tu pred njihovim očima splasnuo. I na kraju: nije lako zaboraviti besjede izrečene u slavu sveopšte gluposti. One se pamte, koliko i dan traje. Pa, ipak, pojedincima polazi za rukom da odole izazovu ništavnosti, ali oni ni tada nijesu lišeni osjećaja moći.

Svijet izlažu poruzi, a u mutan san, svoju jedinu zbilju, ulaze sa nadmoćnim osmijehom ljudi koji vjeruju da su dosegli suštinu. Kakvu i čega, to ni sam Bog ne zna, ali oni i dalje ovom besmislenom zanosu i iluziji bespogovorno vjeruju.

Pokušavajući da se domogne okrilja zaborava, Leza u tim danima dokolice često posjećuje malu bioskopsku dvoranu u blizini trga i glavne pošte. Filmove koje gleda ne odabira on, već slučaj. Toga dana ga bješe privukao plakat na kome je dominirao lik muškarca duge tamne kose, obučenog u šareno klovnovsko odijelo, sa cilindrom na glavi i iscrtanim osmijehom na inače tužnom i opuštenom licu.

Film nikada ne gleda od početka, niti ostaje do kraja projekcije. Na filmskom platnu bi se dešavalo jedno, a on bi vidio nešto sasvim drugo, ono što niko nije vidjeo : paralelne događaje. Čim je ušao u bioskopsku dvoranu kao suva grana pod stopalima zvjerokradice neobični prizor je pukao pred njegovim očima. Prije nego što se udobno smjestio u tapaciranu i udobnu stolicu, dodatno prekriven tamom kao ogrtačem, osvrnuo se oko sebe. Niko iz publike nije reagovao negodovanjem, niti je obraćao pažnju na njegov zakasnijeli dolazak. Utonuli u drijemež, posjetioci

su bili gluvi i slijepi za istinu, čim nijesu vidijeli šta se dešavalo na platnu. Samo je on vidio scenu, i to baš onu isječenu i odbačenu kao nevažnu, koja neće nikada ući u okvir ovog bezimenog filma. Komediya bizarnosti se nastavljala. Vidio je kadar u kome glumac više nije glumac, već očajnik, koji na dnevnoj jari trideset četvrti put pokušava da odglumi umiranje. Pada u prašinu sa krikom koji sa svakim novim padom gubi snagu, i ne uspeva da dočara autentičnost samrtnog ropca, što režisera filma nervira i dovodi do ludila.

Onaj koji nije umirao ne može odglumiti smrt, a ko je umirao, taj nikada ne bi mogao na sceni ponoviti ono što je u životu jednom bilo, jer posle smrti druga šansa ne postoji, mislio je Đorđe. Za to vrijeme kadar na platnu bješe skoro zaleđen. Radnja se najednom premještala u gradsko područje, smeštenog negdje na ivici pustinje. Ogromnim trgom valjala se gomila svijeta. Pratili su vođe koji bjehu obučeni u crno, sa kapama sličnim vrhovima kupe. Sve u okruženju bješe prekriveno raznobojnim zastavicama, a cjelokupno mnoštvo ove ustalasale bezimene histerije vodila je strašna moć magije, otjelotvorena u likovima nekoliko maskiranih spodoba – predvodnika. Usred glasova koji se nijesu mogli definisati i razabrati, na samom pročelju ogromnog trga čije se oštre ivice gube u perspektivi i modroj kopreni pozadine, ovi zatočenici magičnog rituala iznenada, kao po komandi, padaju na koljena, samo vođe stoje po strani, pognutih glava, i tako ćuteći u pokori, svi okupani dnevnom svjetlošću i sjenkama okolnih kuća, nešto ili nekoga iščekuju. Nesvakidašnja gomila očajnika, pomiješana sa radoznalim mještanima ove varoši građene na pijesku, sluša propovijed osobe koja kleči kao i ostali svijet, sa licem okrenutim prema suncu.

Ništa u liku propovjednika ne otkriva njegov identitet, i to, izgleda, drži ljude na okupu, u nepokretnosti. Naprosto zbunjuje uznesenost držanja ovog čovjeka; poza uprkos klečećem položaju odaje dostojanstvo, nabori i sjenke njegove široke odjeće, kao i ruka dok sa prekorom cilja u nebo, mješavina su moćne energije i rezignacije koja se brzo pamti i još brže zaboravlja. Visoko čelo, gusta duga kosa boje meda, nos prav, usne tanke, zubi pljosnati, široki, bijeli, duga brada i riđi brkovi, lijepo zasvođene obrve. Samo oči ne gledaju put neba, već su uperene u masu, ali ni nju ne vide, one kao da prekorijevaju vođe, pogledom prolaze kroz materiju, kao da nijesu iz ovog vremena. Svaka riječ je proširena opisom prethodne, svaki uzvik je osnažen uzvikom koji je ugasnuo, ali oči magnetno modre, kao nebo, kao more, nose tajnu drugačijeg znamenja. Oči, previše udaljene od onoga što posmatraju, vizionarske, velikodušne i spremne na žrtvu. Ovoj grupi ljudi plegloj po prašini, u molitvi, primiće se druga, uz graju, psinke i prijetnje dok nosi ogromno raspeće. Gomilu predvodi luda koja vitla sa krunom od trnja. Uzbuđen prizorom na trgu Leza ustaje i napušta dvoranu. Za njega je ova prepoznatljiva filmska priča završena.

Napolju ga dočekuje tmurno vrijeme.

48.

Autentični milodar prevazilazi moć sveopšteg poimanja, to je

poklon koji pokazuje koliko je Božje djelo nesavršeno, koliko je ogrezlo u kaljuži i đubretu što ga proizvodimo. Cijepanje čaršava, spaljivanje odjeće, zveket brojanica, molitve bez smisla, nada bez pomoći.

Ludilo je poslednje utočište čovekove lucidnosti.

Umjetnost nema glave, igra nema tijela, perverziji je dato sve, neukusu isto tako.

A sve je objedinjeno pod plaštom imaginacije zla. Ostale su nam mrvice od života. Samo mrvice.

Šteta što neću živjeti koliko i vi, mladost vam je podarila oštar vid, ali i imunitet od sljepila.

Suština se ne sagledava za jedan dan.

Ko sebi može dati pravo na raskoš istinske ljubavi, ako za osnovu i polazište nema garanciju novca i još koječega. Novac u trezorima banaka, u kućnim sefovima, nekretnine, dokaz moći i prestiža, rijetke smrti, mali spektakli, blještavilo vijenaca-raskoš tog prizora, priznajem, izaziva i zaslužuje divljenje. Ali ne moje. Moje bogatsvo je nemanji. Ničega. Pa ni života.

Nema trezora koji može život sačuvati.

Sve smo to mnogo puta vidjeli. Znoj i izgubljeni nervi, svađe koje odjekuju holovima zamkova, vile sa dresiranim kerberima i kapijama od pozlate i žada, Kućerine ogromnih dnevnih boravaka, salona za razonodu, spavaćih soba, vodenih kreveta.

Niko ne može narušiti moć koja izrasta iz besmislenosti.

U tim danima puste dokolice, pokušavao je dovesti u red sve što ga je okruživalo, počev od stvari sa određenom namjenom, do beznačajnih predmeta.

Samo se nered u njemu prilagođavao nevjerovatnoj disciplini.

Razobličiti ga, bješe ravno katastrofi.

Otuda za njega nered kao takav nije postojao. Pohabana odjeća na njemu izbor je trenutka, potrebe, a ne ukusa, navike i nemaštine. Nesklad između nekih drugih izbora i mogućnosti takođe je bio nepremostiv. Jedno je moći, a drugo željeti da se dostigne i ostvari ta moć. U njegovom slučaju, želje su uvijek bile ispred mogućnosti.

Život je značajan samo onda kada je u sukobu ili makar u korelaciji sa drugim životima. Prezir, poruga, sitne pakosti, mržnja i sažaljenje, kojim su ga sugrađani u izobilju darivali, davali su mu snagu, koju, činilo se, ništa nije moglo slomiti.

Dorđe je bio umjetnik nereda. Princ bijede. Njegovo kraljevstvo: riznica tuđih grešaka. Sve što je pripadalo košmaru ovih nelogičnosti, bilo je dostupno samo njemu i kao takvo mu u potpunosti pogodovalo. Ostale teorije sugrađana, koje bi u situacijama nerazumijevanja preuzele ulogu tumačenja njegovih neprimjerenih postupaka, bile bi apsolutno pogrešne. Njegov nered je mogao značiti i viši

poredak duha.

I kada bi se našao u situaciji da objasni bilo kome zašto neke stvari radi a koje se ne mogu zdravorazumski tumačiti, kao neurastenik i sa diplomom nervnog bolesnika, kako je u šali govorio, svoje nedolične postupke objašnjavao je rijetko, a i tada ih je pripisivao rasejanosti, tek da nečim ubije vrijeme i prekrati dosadu, ili sve to radi zbog posljedica koje je bolest ostavila. Kada griješi, zna da je u pitanju greška koja i jeste sastavni dio svačijeg pa i njegovog života, otuda ga takvo stanje čini mirnim i spokojnim. Sve je u životu klackalica: čas smo na jednoj, čas na drugoj strani. Ko odlučuje šta je pozitivno a šta nije. Uostalom pozitivno privlači negativno i tako je odvajkada. To je zakon koji dominira i u prirodi i nije ljudski izum. Kako mogu ljudi suditi drugim ljudima bez pristrasnosti i ličnih emocija. Apsolutna pravda ne postoji. U životinjskom svijetu jaki tamane slabije, svuda vlada pravo jačega, među ljudima je isto, samo što su zamke za žrtve surovije, zlobom, podlošću i lukavstvom osmišljene, prikrivene maskaradama i pritvorstvom. u carstvu zverinja toga nema. Samo ljudi žrtve mame na bezbroj načina. Samo u lancu ljudskih slučajnosti, u kolopletu nepredvidivosti svi mogu da budu žrtve. Zašto bi onda on ili bilo ko drugi bio izuzetak. Jednom si lovac drugi put lovina. To je jedini zakon u prirodi. On vlada svuda a među ljudima je doveden do savršenstva i do bizarnosti, u svakom slučaju i tako nakaradan u suštini je osnov opstanka i postojanja. Surovo ali istinito. Čovjek je doduše u dokolici izmislio dobrotu, ljubav, u radost, samo je pitanje gdje to postoji, ako postoji i koliko traje. Možda je sve dato u nemjerljivom trenutku opuštenosti kada ovoj iluziji vjerujemo. I tu se završava svaka fantazija.

Često razmišlja o tome da na neki volšeban način zauvijek ostane na onoj sigurnijoj strani, strani dobrote, kako bi se vratio dobrim ljudima; gdje bi bio prihvaćen i dio cjeline, a cjelina dio njega.

Đorđe zna da je nepopravljivi egoista, da je licemjerman kao rijetko ko, i da ako se sve to uzme u obzir, dovoljan je samom sebi. Kad god bi osjetio da je prikliješten, blokiran sobom u sebi – u tim naoko bezizlaznim situacijama – bio je na pragu ne slobode, već oslobađanja od slobode koju su mu drugi nametnuli da u njoj obitava, da je živi i da vjeruje ovoj iluziji gubitnika. Gdje je sloboda u ovom okeanu zavisnosti. Slobodan je samo onaj koga više nema. Zašto da se lažemo, pobogu.

Do cilja se ne dolazi udaljavanjem od njega.

On bježe odabrao sigurniju putanju, onu koja ga je odvlačila od njega samog.

Postavljao bi pitanja na koja nije nalazio odgovore. Zašto se on uvijek zaletao u prostor omeđen kružnicom. Zašto je sve tako zapetljano?

Nervira se, jer primjećuje da sve više podliježe nevidljivim zakonima geometrije, iste one od koje ko zna od kada i zašto boluju žitelji Cetinja. Otkuda snaga i tolika upornost da se u očuvavanju bola istrajava. Od čega je i kada potekla magija koja tjera čovjeka u centar kruga. Bježao je bezbroj puta, ubijeden kao svaki bjegunac, da će umaći od onog što ga progoni, i uvijek, umjesto da stigne u obećavajući, u nepoznati svijet spokoja, zaustavljajući se, umoran i bez daha, prepoznavao bi, i otkrivao sebe na mjestu sa kog je krenuo u neizvjesnost, nalazio se u centru kruga. Ni korak napred, ni korak nazad, kao da se kretao u mjestu, ili

vrteo oko sebe, ili u sebi samom.

Čovjeka najveća neizvjesnost vreba, kada mu se učini da se napokon domogao sigurnog pribježišta. Primjećivao je da posle svakog neuspjelog pokušaja bježanja, opna na toj čudesnoj kružnici postaje čvršća i neprobojnija. Možda bi bježanje bilo uspješnije ako bi se uspeo ili spustio niz vertikalu, onu istu kojom je Banjo pobjegao u etar i vječnost, i koju on nije mogao za sebe da pronađe.

Ima dana kada Đorđe sebi liči na muvu zatvorenu u automobilu koja uporno pokušava da izade napolje kroz vjetrobransko staklo, koje muvljim očima ne vidi. Na kraju, kada dovoljno iznervira vozača, svoj besciljni let okončava – pogibijom. Pristankom da bude dio priče koja nastaje i završava se u krugu, Đorđe je osudio sebe na pravila koja mora poštovati, i na život prilagođen zakonima čopora. I opet vraćanje iskonu i istini: od svih čopora za koje zna, surovijeg od čovjekovog nema. Uništava prvo jedinke koje štrče i prijete da se osamostale i izdvoje. To su zakoni zajednice. Čovjekove presude su uvijek surovije od prirodnih. Čim se pristupilo čoporu, povratka nema, sudbina je unaprijed određena.

Znajući sve to, Đorđu ne preostaje ništa drugo do da smišlja i stvara čuda. Čudima se brani od mržnje kojoj je izložen. Znacima što ih samo on dešifruje, daje bizaran smisao. Sva njegova nadahnuća smještena su u jednostavnost koju oplemenjuje i hrani nepredvidivim postupcima, pomoću kojih se oslobađa tmine i mraka što nemilosrdno proždire i prijete da razori sve u njemu, kao zemljotres koji sa lakoćom uništava natruo grad.

49.

Iluzija trajanja istovjetna je sa onoj o težnji ka besmrtnosti, a opstajava potpomognuta snagom bogatstva, a bogatstvo se ne mjeri snagom duha, već količinom novca i posjedovanjem materijalnih dobara. Daćete vaše živote, ali ne i dio vašeg imetka. Šteta je što nikada nećemo moći zaviriti u snove vašeg baštovana, uljudnog, smjernog, nečujnog poput divljeg cvijeta; u snove vaše služavke; vašeg štalskog momka; vašeg šoferu; vašeg daljnijeg rođaka koji nikada neće imati prilike da uživa u nasleđu, jer je ono drugima namijenjeno; vašeg batlera, prodavca novina, krojača, berberina, mesara; bezimenih prolaznika koji će, u mimohodu, kao da prolaze pored svetišta, obilaziti zidine iza kojih se skrivaju svi vaši dvorovi, bogatstvo koje ne donosi sreću, ali olakšava život.

Oni svega imaju dovoljno, više nego što im treba, a htjeli bi vaš dio, makar mali dio vaše moći. Sve bi bacili pod noge, pljunuli na sve što imaju, samo zajedan dan one snage koju vjeruju da vi imate, iako ste jedva pokretni, oronuli, pod bremenom godina.

Vi ste uvijek spremni na gubitak koji se može podnijeti. Jedan kamen istrnut iz piramide vaše moći neće srušiti piramidu, možda će

njegovo uklanjanje dobro doći, provjetrićete prostor, ako ništa drugo, i, eto koristi.

Ogledala ste zastrli da se ne uplašite od vas samih, isušenih, skvrčenih, obučenih poput prastarih lutaka, bezubih sa veštačkim porculanskim vilicama, koje škljocaju kao poklopci na škrinjama, kao oroz na vašoj najdražoj pušci, kojom ste ubijali i zveri i ljude.

Takav je bio plan onih što ste ih naslijedili: osujetiti prostačke potrebe svijeta koji ne zna da živi kada je najpotrebnije, ali se množi i umnožava, i uvijek je, i uvijek će biti opasnost. Distanca je jamac sigurnosti. Oko vas će uvijek kružiti kuje i kurjaci, gladnih utroba ipraznih očiju. Ta povorka nezadovoljnika, zadojenih mržnjom i željom za osvetom, ogromna je. Ona se uvijek kreće u smjeru suprotnom vremenu koje vi računate. Čak ni ljubopitljivost koja vam nije strana, ne može vas uvesti i namamiti u ovo kolo bezumnika. Vaša sigurnost nikada neće biti ugrožena. Vi ste srce tvrđave, a sve ostalo je u njenom okruženju. Mir koji ste izgradili, tišina koja vas čuva i okružuje, jesu prividi mira i tišine.

Usamljenost vas povremeno zbunjuje: ona je u životu, a i u smrti apsolutna. Tješite se riječima koje ste sami izmislili. Riječi možda i jesu vaše, ali glas koji ih prati, nije. To je krik vremena, vapaj prolaznosti, odjek ustajalih tišina, nijemi vrisak samoće, onomatopeja ponavljajućeg i nepremostivog urlika čekanja.

Đorđe bješe neobična kombinacija nepredvidivih genetskih puteva. Od oca, krupnog čovjeka, bješe naslijedio mršavao tijelo, ali ne i visinu. Narav samo djelimično. Od majke skoro ništa, osim boje očiju i naviku da krši prste kad god ga obuzme osjećanje praznine, nemoći i uzaludnosti. Budući da je kao dijete bio bolešljiv i gadljiv na hranu, snagu njegovom ispošćenom tijelu kao da je upućivao lično Gospod.

Bio je nemirno dijete, stalno se gubio i bio tražen. Jednom će upasti u neku škrapu ili pećinu. Njega provalije prosto mame, govorila je njegova majka, ne sluteći koliko će ove riječi biti proročke u njegovom budućem životu. Samo što će ti bezdani biti u njemu samom. On nema straha, nastavljala je njegova majka da paniči: zmijama prilazi kao ljudima i bilju, njegov put, ma kojim da krene, vodi u opasnost. Ako ga mi ne sačuvamo, niko drugi neće, govorila je Lezinom ocu koji se mrštio, ćutao i brzo zaboravljao, ne pridajući dovoljno značaja ovim zlim slutnjama. Kada su jednog dana čobani pronašli Đorđa u udaljenoj šumi, nekoliko kilometara od kuće, kako spava na mahovini natrulog drveta, a mravi i bube mu se uvlače u kosu i odjeću, otac je pošao u štalu i sa ovna – predvodnika skinuo zvono i okačio ga sinu oko vrata. Sada ga više nećemo gubiti, rekao je.

Onog momenta, a to će biti nekoliko godina kasnije, kada mu definitivno budu skinuli zvono sa vrata, Đorđe će osjetiti početak najezde neobjašnjivog unutrašnjeg

straha, i opake slutnje da se konačno otisnuo nepoznatim stazama života, gdje će završiti biti izgubljen, i gdje ga više nikada niko neće pronaći. Zvuk zvona po kome su nekada pratili njegovo kretanje, odjekivao je i dalje godinama, i uporno, njegovim unutarnjim sluhom, i u vremenima kada za njim više niko nije tragao; tačnije, u vremenu u kome je on bezuspješno tragao za samim sobom. Zvuk koji je samo on čuo, bilo na javi ili u snu, nije ga vodio tamo gdje bi se mogao naći spokoj i gdje vlada mir; taj čudni, neuhvatljivi odjek nevidljivog zvona, bezbroj puta će ga tjerati u nesanicu i očaj, u pomamu koja bješe prvi stepenik ka neumitnom putu koji je vodio u ludilo.

A onda je Đorđe napisao pesmu „Zvono iz moje sobe“, posvećenu, Banju.

Na plafonu moje sobe
Zvono
Kad god uđem
Ono zasvijetli
Jedino ako gubilišta posjećujem
oglasi se jekom
i tada moje slijepo oko
počne da se topi
i curi licem
kao vosak

Od njegove jeke
Čelo mi naprsne
I omekša
kao trava u utrobi biljojeda
Sunovratim se među stradalnike
i vrtoglavo vrtim glavom
Dok sve ne dođe na svoje mjesto

Poznato je
da u svoju kuću
nikada ne ulazim sam
Uvodim sebe za ruku
Noću za obje
Moje bijelo zvono
ima
samo jednu manu
koju ne smijem u pesmi
da otkrijem

Tek ulazim juče u sobu

i zanijemim
Mudrac se o njega obijesio
(Mudracje moj tajni ilegalac)
I sluša
Blaženo sluša
Njegov
Nečujni zvek.

50.

Njegov san je bio blizanac smrti, njegovo lice održavalo je ludilo i spremnost na žrtvovanje. To bješe takođe i njegova oholost, a ta oholost bješe njegov grijeh.

Tada ga je u snu i razmaku od nekoliko tmurnih dana, drugi i poslednji put posjetilo obličje njegovog oca, sjenovito i ovog pura bez lica. Gdje se u tom snu nalazio nije znao. Oko njega bješe mreža od paučine u kojoj su se koprcale tek ulovljene muve, a dolje, pored stopala, gmizale su zmije. Njihovi šumeći pokreti i siktanje gasili su se u mulju nepojamne realnosti.. To biće iz sna, što je uzimalo lik njegovog oca, mislilo je umjesto njega. Usled opšte lakoće, u novoj oslobođenoj perspektivi vječnog obnavljanja života, ništa ga u suštini nije dodirivao, niti je imao namjeru da bilo šta učini. Straha od neobjašnjivog nije bilo, a paukova, buba i zmija se ni na javi nije bojao. Napokon se otac oglasio.

Proživio si godine tužne, ali pritajene običnosti, sred tolikih preobražaja, i kao rezultat toga svakim danom ti si postojao drugo biće. Sablast mu je govorila riječima koje se nijesu čule, ali su se pretakale i uobličavale u njegovoj lobanji, kao da bjehu njegove misli a ne poruke došle iz zagrobnog svijeta.

Ošamućen si vidim, i zbunjen si: dotuklo te mrtvilo vremena zatočeno u bezimenom prostoru, rekla je utvarna očeva prikaza.

Ne pripadaš svijetu koji si sam odabrao. Nemaš ni prijatelja među živima. Koliko puta si maštao o tome da dobiješ novu priliku. Staru nijesi primijetio; ako jesi, nijesi reagovao, ostavio si je da sačeka, da te prihvati umjesto da bude obrnuto. Sve si radio naopako i sa kašnjenjem.

Vjerovao si, ako je bila prilika, opet će to biti. Ali, dva puta se ništa ne dešava; ne živi se dva puta, niti se umire dva puta. Postoji samo jednom i jedno - i ništa više.

Bogovima je bilo lako, imali su uvijek jedan život više.

Tako su mogli da traju. Kad se to promijenilo, ostale su samo uspomene.

Razlike su se mogle uočiti u nijansama - ne u suštini.

Istorija se ipak ponavlja. Istorija ljudske bestijalnosti.

Uostalom, već si i sam shvatio: korijen istorije je ludilo, a njeno stablo, liječenje.

Pastir je tjerao svoje stado ka sveopštoj klanici prolaznosti, ne hajući mnogo za one koji su napuštali prividnu sigurnost njegova tora. Đorđe, obilježen i izdvojen iz stada, bješe na udaru, i meta zvjerinju koje je tragalo da utoli svoju krvoločnu glad. Gospodnje svevideće oko sagledava cio svijet, nikada pojedinca. Njegova milost i rijetki blagodar ne dodiruju usamljeno čovjekovo srce. Otuda lijeka nema za prazninu, sjetu, i bezmalo, sveopštu vasseljensku tugu svijeta u nestajanju.

Svako je osuđen rođenjem da svoje breme samoće iznese na nezaobilazno sizifovsko brdo, da bi se, na kraju, stropoštao u ambis iz koga povratka nema. Gospod nam je odredio najgori mogući put, put besmisla i uzaludnosti, i lako mu je bilo da takvu odluku donese. Jer On, kome su sve staze poznate i svi putevi dostupni, ovim drumovima kojim čovjek ide nikada neće zakoračiti. Zato On i ne može znati koliko patnji čovjek mora podnijeti na tom putu, sa koga nikada ne silazi, iako ga taj put zauvijek udaljava od Gospodnje milosti i odvodi u ništavilo, poslednje čovjekovo pribješte. Ovakva i slična razmišljanja glodala su njegovu pamet ne dajući mu mira. Zašto ginuti za bilo koje ideale ako iza svega stoji pogibija. Laži me da te lažem. Demagogija na djelu. Vegetirao je. Odlazio na spavanje sa željom da se nikada ne probudi. Izmučen nesanicama, ličio je na avet. Satima bi kružio oko manastirskog imanja. Povremeno bi se peo na Orlov Krš, tada bi dugo posmatrao dremljivi grad u dolini. Kud god da se osvrnuo svijet se umivao u sveopštoj dosadi.

Planine oko Cetinja su čamile u vjekovnoj obamrlosti. Vjetrovi su razagonili rijetke pramenove magle. Negdje na samom Jezerskom vrhu u podnožju planine Štirovnik, gnijezdilo se nevrijeme, sa onom trajnom i nepredvidivom dilemom na koju stranu da se okrene, ka Cetinju ili ka Kotoru, Tivtu, Perastu i usnuloj Boki. Ubrzo, horizont prekriše oblaci. Sijevanje munja najavljivalo je kišu. Potmula grmljavina se gušila u naletima vjetra. Pri povratku u grad, sreće gomilu djeca koja je jurila psa lutalicu, i nijesu se obazirali na dolazeće nevrijeme. Psu bjehu vezali u nizu prazne konzerve o vrat i rep, jurili su ga uz graju, ali bez namjere da pseto povrijede. Pas je povjerovao dječjoj bezazlenosti, i rukama koje su mu u početku nudile komad hljeba, a potom ga milovale, da bi, na kraju za rep i oko vrata vezale paklenu napravu – igračku. Pas je očajnički bježao od nečega od čega nije mogao pobjeći i od čega nije ni trebalo da bježi. Ako ga djeca ponovo ne privole da im priđe, i ne oslobode ga tereta od koga je bježao, na kraju će pasti mrtav od pretjeranog trčanja. Đorđe je prijetnjama i psovkama razjurio djecu, i uspio nekako da privoli uplašenu životinju da mu priđe; režanje je utihnulo čim je pas osjetio da je oslobođen napasti, a potom je, vrteći repom, na odstojanju krenuo za Đorđem, prateći njegov nevidljivi trag. Tako je i sa čovjekom, mislio je Leza. Sudbina je

prema njemu isto što i konzerve prema ovom psu. Ne možeš joj umaći. I nikog nema da ti sudbinu skine sa grbače. A ona sama neće da ostavi onoga kome je postala teret. Sudbina od svega najviše voli da se poigrava čovjekovim životom. Čovjek nikako ne uspijeva da se smjesti negdje po strani, daleko od ovog, naoko bezazlenog zamještateljstva, i ne polazi mu za rukom, mada bi htio, da bude onaj koji će upravljati sudbinom, i tada mu ne pada na pamet da je sudbina, najvjerovatnije jedna od odbjeglih gospodnjih kćeri koja je izdala oca Stvoritelja, i svoje tijelo i dušu prepustila đavolu.

51.

Imitirao sam nepokretnost stijena, onih sivih, ispranih olujama i kišama, čistijih od bilo koje posude, i kojih ima toliko, da ih nikako ne možemo zaobići. Podražavao sam nepokretnost drveća i kuća. Jednom bih stajao u drvoredu, slušajući tišinu i rijetke ptice, upijajući bosim stopalom snagu zemlje i sokove nevidljivog svijeta; kada bi ponestalo snage, strpljenje me nikada nije izdavallo, vratio bih se u grad, oslonio se na zid neke kuće, bilo koje, i bio njen potporni stub, trem, greda na kojoj se krov oslanja, njena vrata i prozori, podovi i plafon, njena svjetlost i tama, njen mir i graja; tako sam hranjen snagom nečega što nijesam bio, gušio nadolazeće porive ljubavi, razorno djelovanje očajanja, mržnje i usamljenosti koliko-toliko stavljao pod kontrolu razuma, ako ga je doista u mojem slučaju bilo.

Obrazom sam dodirivao kastrirano inje na raspuklim zidovima napuštenih kuća, kupio studen rasutu predelima sećanja, gledao da se čitav vratim sa onih beznačajnih izleta u nepoznato i bezimeno.

Recimo, nadnesen nad ogledalom vode, birao bih rijeke mirnog toka, jezero ili more umireno i bez talasa, i vidio bih tada lice koje me je sa bolom i gađenjem posmatralo; to lice uvijek bješe odraz moga lika, ali ne uvijek i moje lice.

Ovo lice privida me posmatralo kao da gleda avet, sa željom da me pljune, ili da zažmuri, ili me makar opsuje; a potom, nemoćno da izazove promjenu, mršteći čelo, uzburkalo bi vodu i lik bi nestajao.

Odlučno sam tada pokušavao da promijenim sebe, a onda grad da zamijenim drugim gradom, život drugim životom; i na kraju, trudio sam se da tamo gdje sam bio mijenjam i vrijeme za nešto što nije nestajalo u nepovrat, šta god to bilo, ali to ne bješe dovoljno, morao sam da promijenim i prostor u kome se kao klupko odmotava vrijeme, i ponovo nijesam znao šta dobijam u tom besmislenom kruženju između stvarnosti i ništavila.

Potpuno neočekivano na Cetinju se pojavio se njegov brat.

Ostario si, grob ti nije ravan, šta se dešava sa tobom. Umalo glavu da izgubiš, a upozorio sam te na vrijeme, rekao je.

Obećao je da će na Cetinju ostati neko vrijeme samo zbog Đorđa, i doista je tako bilo.

Ispričao je Lezi da se oženio. Dobio je sina, pa devojčicu. Velike su to promjene u čovjekovom životu. Otuda se nije nikome javljao i samo zato tako dugo nije dolazio. Pokazivao mu je fotografije sa vjenčanja, pa sa rođendana djece. Istina je, malo smo se otuđili. Daljina učini svoje. A, boga mi, i ti si brate zastranio. Odrodio si se. Prestao si da mi pišeš. Žao mi je što ti je prijatelj tako tragično završio. Neću dušu da griješim, a, opet, moram ti reći: vjerujem da je njegova smrt tebi na neki način spasila život. Sada možda misliš drugačije, vremenom ćeš uvidjeti koliko sam u pravu što tako mislim i govorim. Samo malo strpljenja dok se sasvim ne oporaviš. Psihički problemi se ne mogu zanemarivati. Oporavak traje duže, nego kod ostalih oboljenja. Nemoj da brineš. Šta je bilo, bilo je, sada sam ja uz tebe.

Posjećivao je Đorđa svakodnevno; gazdarici je objasnio da nema potrebe da se i ona zamara, pošto je on tu. Žena se ubrzo vratila Svevišnjem i vjeri, samo Đorđe nije znao šta će i kuda sa sobom.

Brat je rekao da on na Cetinju može sve, čak i nemoguće, što se pokazalo kao istinito. Đorđe nije imao ni dana radnog staža, a brat je na volšeban način uspio da mu izdejstvuje invalidninu. I to nije bilo sve.

Prilikom jedne uobičajene posjete, jednostavno je kazao Lezi da za njega ima dobru vijest: – Kupio sam ti stan, sutra će moji drugari da te presele, rekao je. Đorđe nije vjerovao. I bratovljeva briga bila je nešto što nije mogao da razumije. Možda ga je ženidba izmijenila, mislio je, ili je nastupilo vrijeme velikih promjena o kojima Đorđe nije zanao ama baš ništa.

Čuda su se naprosto smenjivala, i prije nego što je uspio da se osvijesti, brat ga je prebacio u njegov budući dom. Stan se sastojao od dvije prostorije, razdijeljene hodnikom. Bijahu to dvije sobe, hladnih, golih zidova, u prizemnoj kući pravougaonog oblika, koja se čitavom dužinom oslanjala na Bajovu ulicu, a čeonim dijelom bila okrenuta Njegoševoj, da bi je od Centralne biblioteke, nekadašnjeg francuskog poslanstva, odvajalo malo dvorište.

U hodniku se nalazio dotrajali lavabo i česma, čija se slavina nije mogla nikako uvrnuti. Voda je stalno curkala. Brat je odnekuda donio prostrani krevet, posteljinu i teški jorgan, za koji je Đorđe vjerovao da će ga jednom, kada se najmanje bude nadao, ugušiti. Zgrada je odolijevala vremenu, i stanarima što su je nemilosrdno uništavali.

Već ti je bolje, vratila ti se boja u lice, skini tu bradu da bar na strašilo ne ličiš, svi problemi su ti riješeni, imaš svoj krov nad glavom, svoje pare i ni od koga više ne zavisiš, i neće ti biti teško da se snađeš kada prezdraviš i kada mene ne bude ovdje, kazao je brat najavljujući odlazak.

Oženi se, vrijeme ti prolazi. Biće kasno posle, dodao je.

Nakon preseljenja i bratovljeva odlaska, danima se nigdje nije pojavljivao.

Ponekad bi otišao do najbliže prodavnice gdje bi uzimao neophodne namimice. Kupovao je mahom suhu hranu. Mogla je dugo da traje. Spravljao je jelo za sebe i Cezara, u istoj posudi. Hranu bi dijelio na ravne časti, otpatke je bacao, nije htio da ih ponudi Cezaru i tako ponizi i sebe i njega.

Danju je drijemao, noću bdio.

Noći su se slagale kao crne domine, potpuno nalik jedna na drugu, samo je tu jednoličnost povremeno remetio Cezar sa svojim nenadnim izlascima. Znao je sam da otvori vrata, šapom bi se okačio o kvaku, jedino nije mogao da nauči da se vrata pri izlasku moraju i zatvoriti.

Đorđe se sasvim oporavio. Započinjale su njegove duge šetnje, sve češće se penjao na Orlov Krš, posmatrao svijet ispod sebe, sličan orlu koji kruženjem nadgleda svoj posjed.

Upoznavao je Cetinje na nov način: iz vazduha.

52.

Čovjek je ubijeden da se nikada neće završiti proces njegovog nestajanja. On jednostavno ne prihvata takvu mogućnost. Na neki način njemu i polazi za rukom da izbegne kraj. Do kada će ova igra skrivalica trajati, ne može se predvidjeti.

Dovoljan je san o besmrtnosti u svakom od nas.

Nikome i ne pada na pamet da narušava ovaj privid trajanja izgrađen na temeljima od paučine. Ako se bilo šta uradi u smjeru suprotnom od inercije koja rulju pokreće, takvo pomjeranje iz centra biva protumačeno kao rušiteljski čin kontinuiteta, ili nasilna forma kojoj se ne smije dopustiti da točkove naših sudbina usmjerava na drugu stranu. Uslijedilo bi okajavanje hiljadama godina taloženih grijehova.

Pakao naše usamljenosti bi, možda, sasvim izašao na vidjelo i bio dostupan analizi i osudama.

Možda bi se pokazala naša iskonska priroda rušitelja, a sa lica lažnih samarićana spale maske udvorištva i prevrtljivosti.

Strah od istine je toliko moćan, zato i nema bojazni da će bilo šta u tom vrzinom kolu nepredvidljivosti biti ostvareno. Dovoljno smo ogrezli u zlu, valjamo se u izmetu koji postaje nezamenljivi dio naše suštine.

Funkcionišemo po inerciji. Ideje su odavno nestale.

Istinu govoreći, ne postojimo ni mi više; priroda ne oprašta i ne nalazi razumijevanje za mnoštvo učinjenih gluposti. Nema uspješnih simulacija zadovoljene fantazije; opšti ekvivalent vrijednosti pretočio se u uspomenu jedne metastazirane logike.

Vertikala se strmoglavila u ambis, uglavnom, svuda je posledica lišena uzroka.

Dok u svakom pojedincu tinja nagon kojim uništava sopstvene sadržaje.

DRUGA KNJIGA

HERCEG NOVI
FILIMON
LEZA
ŠARLOTA
(o ljubavi)

Nalazio je utočište u snishodljivom snebivanju, obuzet zanosnim vizijama, lutao je duhom kroz izgubljene predjele i događaje prohujalih dana. Svodio je račune života provedenog u akutnoj dokolici. Bio je u procijepu i nije mogao da sebe beskonačno zavarava. U njemu je još uvijek tinjala nada da će doći kraj disciplini potiskivanja sopstvene ličnosti. Svijet je bio zaštićen neprobojnim ogrtačem ravnodušnosti. Dok su se ostali ljudi kretali spiralom uspjeha, prije svega isticali se prikladnim ponašanjem, porodičnim i drugim vezama, pomoću novca, kompromisima, poneki čak do uspjeha dolazili napornim radom, on je išao putanjom koja se sunovraćivala, i samo u rijetkim prilikama bio je ispunjen zadovoljstvom. Ispod ove prenatrpane težnosti naslućivalo se trajno prisustvo zle kobi koja je u grotesknoj drami života odslikavala zamućeni odraz smislenije budućnosti. Postajući predmetom pošalice i podsmijeha, svjestan poraznosti sopstvenog položaja, razumije se da je pomišljao na samoubistvo. I ko ne bi u takvim prilikama. Takođe je znao je da je nesposoban za tako nešto. Bar za neko vrijeme.

Njegovo preziranje samog sebe nije nagovještavalo bjekstvo ka nekoj novoj i nepoznatoj stvarnosti.

Volio je da posjećuje gradsku pijacu, da pretura po izloženoj robi, da se cenjka sa trgovcima i preprodavcima, da posmatra ljude koji kupuju i da se divi domišljatosti i snalažljivosti onih što prodaju. Jednog dana je njegova ruka, zajedno sa rukom nepoznate mlade žene posegla za plodom izloženim na tezgi. Žena ga je pogledala i nasmiješila se, on je sklonio ruku i uzvratio osmijehom, i razgovor je neusiljeno potekao između dvoje, jedno drugom nepoznatih ljudi. Đorđe se ponudio da gospođicu otprati do kuće, ali žena ga je ispravila, rekla je gospođu. Odbijajući ponudenu pomoć, vragolasto se smiješeći, brzo je objasnila: mjesto je malo, bilo bi joj neprijatno, ali, kako se pokazao kao gospodin, poziva ga na kaficu i piće. Rekla je gdje stanuje i vrijeme kada je može posjetiti.

Mogu li i danas, pitao je Đorđe.

Svakako.

Mislio sam, možda nije u redu zbog vaših ukućana.

Objasniću vam sve kada dođete.

Žena se zvala Emina, kao ona iz Šantićeve pjesme. Zvali su je Ema, i bila je rođena u Mostaru, živjela je u Dubrovniku, potom u Šibeniku, na kraju se sa roditeljima preselila u Pulu, i tamo je upoznala sadašnjeg muža, drugog po redu. Prvi je nastradao nedjelju dana posle vjenčanja, u saobraćajnoj nesreći. Jedva se povratila od šoka i žalosti. Drugog muža, naočitog mladića, upoznala je na Pulskom filmskom festivalu, primijetila ga u pauzi između dvije projekcije. Bio je zgodan, visok, nasmejan, imao je nešto što ženu odmah privuče. Bio je primijećen, a i on je nju zapazio. Stupili su u razgovor. Mladić je rekao da se zove Nikola, da je rodom sa Cetinja, da je moreplovac; kasnije je objasnio da je radio kao kuvar na brodu „Kolašin“ kotorske „Jugookeanije“. Brod je u Puli na istovaru. Na njemu se vrše neke manje opravke. Biće u Puli najmanje dvije sedmice, i tako je slučajna

susret odredio njenu sudbinu. Zaljubila se. Pisma su dolazila iz raznih djelova svijeta. Razglednice i njegove fotografije, mali pokloni kao znaci pažnje i ljubavi. Vjenčali su se posle godinu dana. On nije stalno plovio, imao tokom godine pauzu oko šest mjeseci. Nekada i kraću. Odlučili su da za sada žive na Cetinju. Kasnije će kupiti kuću ili stan na moru, kada budu imali dovoljno novaca. Ona se navikla na mediteransku klimu. Ovo vrijeme ovdje, i klima na koju nije navikla je ubijaju. Dvije godine su u braku. Djece, za sada, nemaju. Još su mladi. Biće vremena za porod. I ona bi htjela nešto da radi, neki zanimljiv posao, vaspitačice recimo, ali ovdje na Cetinju posla nema ni za lijek. Ubija je i monotonija života Nije navikla na nepomičnost. Njen muž je jedinac. Njegova majka, njena svekrva, iznenada je umrla, svega nekoliko dana nakon vjenčanja. To je donekle bacilo sjenku na lijepe dane koji su uslijedili. Sa mužem se, uglavnom, dobro slaže. Samo, guši je samoća. Ovdje, na Cetinju, skoro nikoga ne poznaje. Ljudi su čudni. Nijesu je prihvatili. Niko joj ništa ne kaže. Ali, ona ovu odbojnost jednostavno osjeća. Na pijaci. Na ulici. Bilo gdje da se pojavi, svi primijete da je strankinja. Po načinu odijevanja, govor je odaje, držanje, takođe. Ona je vesela, druželjubiva. Na Cetinju, koliko ona vidi, mlade žene su ćutljive, zamišljene i nedruželjubive. Muž, porodica i to je sve.

Njen otac je glumac amater, majka profesor klavira uz to je i pjesnikinja. Sada u penziji, oboje. Dvije sestre, obje su starije i srećno udate. U njihovom novom stanu u Puli okupljalo se mnogo svijeta. Očevi prijatelji, majčine kolege, pjesnici, pa i udvarači. Ovdje je sve drugačije. Ljudi su zatvoreni. Smijeh ih ne posjećuje. Ni radost, čini joj se. Ne oskudijeva u novcu. Njen muž je sada negdje u Južnoj Americi. Prije neki dan stigla je razglednica iz Rija. Njemu nije dosadno, mada on tvrdi suprotno. Prošle godine, nije plovio četiri mjeseca, preko zime, ove godine imaće pauzu samo dva. To je užasava. Nema prijateljicu. Nema prijatelje. Proljeće i ljeto brzo prođu. Ali jesen i zima nikako. Ovdje su kiše ubitačne. Prošle godine ju je posjetila majka, jedva je izdržala petnaest dana. Razboljela se od vlage. Ako nešto ne učinimo, tamo će nam dijete propasti, rekla je mužu kada se vratila u Pulu. Otac je odmah pisao i poručio da se spakuje i napusti Cetinje. Muža može čekati i u Puli. Ali, ona ne želi da donese odluku tek tako. Nikola joj je rekao: čuvaj mi kuću. Riješila je da sačeka do njegovog povratka. Onda će zajedno odlučiti. Ona bi voljela da kupe stan u Poreču, mada je i Rovinj lijep grad. Pula je nekako otuđena. Njenim roditeljima se dopada. Već su se navikli. Otac je igrao na filmu. Epizodne uloge, ali on kaže da se karakterne uloge dobijaju tek u zrelijim godinama. On je odavno u zrelih godinama, ali tako ne misli. Ljeti se glumački svijet sjati u Pulu. Vidjela je skoro sve poznate glumce. Otac je jednog ljeta ručao sa Bulajićem. Kasnije je dobio malu ulogu u njegovom ratnom filmu. Mislim da je glumio tifusara, ili tako nešto. Tata je bio strašno ponosan na tu ulogu. Inače, po struci je bio mašinac. Čovjek mora da ima neki drugi ventil, da se opušta i prazni, inače bi poludio, govorio je on. Ona je u Dubrovniku završila srednju muzičku školu, odsjek za flautu. Maštala je o koncertima. Zna lijepo i da peva. U školi su je zvali Tereza. Valjda zbog flaute. Od nje se nije odvajala. Bila je zaista talentovana. Ali nema kome ovdje da svira. Nikola ne voli muziku. Bar ne flautu, niti išta što miriše na klasiku. Svira sebi, i za svoju dušu. Tek toliko da sasvim ne zaboravi, rijetko doduše, bune se komšije. Čita, puno voli da čita, navika iz rane mladosti.

Ljepotu je naslijedila od majke, ostalo je sve očevo, i narav i temperament. Đorđa je već ranije primijetila. Vidjela je da je uvijek sam, kao i ona što je. I tajanstven je, kao da je izašao iz neke Poove priče.

Znaš, rekla je, tijelo ima svoje zakone, mimo onih koje moramo da poštujemo. Nije rođena da budem monahinja. Njena krv želi nešto drugo. Penelope su izumrle. Ako najljepše godine treba da joj prođu u čekanju, onda je bolje da se ubije. U Đorđevim očima vidi tugu. Nju uvijek prepozna. Takve su bile njene oči, posle pogibije prvog muža. Nikada neće zaboraviti, može pokušati, i pokušava, ali aveti uspomena isplivaju u noćima samoće i počnu da dave. Tada se plaši ludila. Ima neodoljivu želju da vrišti. Legla bi sa prvim koji bi tada naišao. Ali, taj trenutak njene slabosti niko ne lovi. Jednom je vodila ljubav sa Nikolom u brodskoj kabini. Putovali su od Pule do Rijeke. More je bilo uzburkano. Brod se ljuljao. Nikola se šalio, rekao je: nema potrebe da se pomjeraš, ovo more će učiniti svoje; a onda je glavom udario u njeno čelo. Danima je nosila čvorugu, evo baš ovdje, pokazala je mjesto. Nikoli se ništa nije poznavalo. Tvrdi crnogorska glava, govorio je. Da, da, bilo je lijepih trenutka. Ne sjedi ona ovdje iz čista mira. Ali, od uspomena se ne živi. Od sjećanja još manje. Treba živjeti sada i sutra, ali kako. Da prstom mrdne, ovdje bi sutradan i ptice pjevale o tome. Kao da je zamonašena, eto tako živi. Vidiš, raspričala sam se, ali ne brini, doći će vrijeme i za tvoju priču, ako budeš htio i želeo da je ispričaš. Nekad je pametnije štošta i prećutati. Meni je jezik uvijek brži od pameti.

Ema je lijepa, misli Đorđe. Lice joj je oblo, svježije, pravilnih crta. Usne mesnate, oči kao more sa koga je došla, kao cetinjsko nebo u onim rijetkim trenucima bez oblaka, kosa prirodno plava, bujna i duga, tijelo vitko. Bilo je ljeto. Avgust. Vrućina. Ema bješe unaprijed, mimo njega, sve riješila. Sjedio je na sofi u dnevnom boravku, soba i sve u njoj je blistalo i sijalo kao u izlogu neke nove radnje. Slušao je Emu dok govori, nije je prekidao upadicama i nesuvislim pitanjima koja otkrivaju nesigurnost. Bio je pomalo zbunjen i zatečen novom do juče nezamislivom situacijom koja je obećavala. Ema je ustala i počela da svlači odeću. Bez riječi objašnjenja. Polako i bez žurbe. Svukla je bluzu ukrašenu čipkom i bijelim volanima, pa onda suknju. Grudnjak je bacila preko ramena, a potom i sve ostalo. Činila je to radosno i bez stida, oslanjala se na vlastiti instinkt i procjenu; gola kao od majke rođena, obgrlila je Đorđa, otkrivajući začuđujuću staloženost i vještinu zavođenja, a onda je lagano počela da svlači njegovu odjeću. Dugme po dugme, ne dozvoljavajući mu da bilo šta sam uradi. Njena nagost sačuvala je nedirnutu ljepotu prirode, i Đorđe Leza nije uspijevao da se povрати iz zagrljaja omamljenosti, i nije mu bilo sasvim jasno kako je moglo nekoliko vješto odabranih komada odjeće da prikrije svu žestinu nagona ove uspaljene nevjestice, koja ga je, gušeći se i sama obiljem vlastite pomame, proždimala, neuspješno utoljavajući nezasitu i vječnu žensku glad. Nije se kajala. Jednom je i to moralo da se dogodi, rekla je. I to baš ovako. Bez plana. Burno, neočekivano. Prisjećala se blistavih vrlina svoga odbjeglog muža, prebacujući mu što ju je ostavio samu i što je sada tako daleko, zarad profita i lagodnijeg života. Ti nijesi zamjena, rekla je Lezi, pravdajući možda i svoju slabost prema njemu, ti si stranac u mom životu, koji pokušava da prikupi razbijene krhotine ogledala ove moje tužne stvarnosti. Od tebe

ne zahtijevam ništa. I ovo što smo imali, ili ćemo još neko vrijeme imati, meni je sasvim dovoljno. I tebi treba da bude. Ne traži od mene nikada ono što ne možeš dobiti. A to je moja ljubav i moje srce. Dajem ti tijelo i to je dosta i za sada i zauvijek.

Lijepo vrijeme se provlačilo tokom čitave jeseni, a njihova tajna viđanja bivala su sve burnija i učestalija. Đorđe nije znao da li se zaljubio u ovu neobičnu i čudesno darežljivu ženu, niti je ona ikada pomenula riječ ljubav. Poslednje Nikolino pismo najavljivalo je još jedno u nizu odlaganja njegovog povratka, a to je značilo nekoliko narednih mjeseci bezbrižnog užitka za ovo dvoje usamljenih i napuštenih ljudi. U vrlo rijetkim slučajevima, dozvoljavala mu je da je posjeti i danju. Tajne se ne mogu sačuvati, ovdje i zidovi imaju oči i uši, govorila je.

Njen dom bješe njihovo jedino sastajalište i ljubavno gnjezdašće u kome se Đorđe osjećao lijepo. Njihovi susreti su počinjali u tišini i završavali se u tišini. Njena radoznalost bješe do te mjere svedena na seksualne fantazije, da nikada nije sezala dalje od toga. Dosadne i beskonačne priče uvijek zamaraju, i Đorđe joj bješe neizmjereno zahvalan što ga nikada ni o čemu nije ispitivala.

Riječima pribjegavaju oni koji su izgubili sve ostale moći, imala je običaj da kaže.

Đorđe je davao sve od sebe da udovolji prohtjevima žene koju nije volio i koja ga nije voljela. Ona je, istina, bila neponovljiva, samouka učiteljica sa urođenim talentom za bludničenje, otkrivajući mu uvijek nove čari mnogobrojnih krevetskih radosti, sa neiscrpnom snalažljivošću i dovoljno ubjedljivom mjerom vlastitog nadahnuća. Ništa nije podsećalo na otužno i zamorno ponavljanje. Đorđe Leza je počinjao da vjeruje da je poznaje bolje od ikog; malo pomalo, tražio je opravdanje za ono što su činili, oboje izgladnjeli, žedni i željni milovanja, koje je naročito njega uvodilo u vrtloge nove, još neistražene pomame. Ema je zadovoljavala svoje tijelo i svoju fantaziju, a on je poput poniznog samotnjaka, željnog nježnosti i istinske i još nedoživljene ljubavi, izvršavao zadatke koje mu je postavio slučaj. Najviše od svega ga je omamljivalo to što su njih dvoje u ovom tajnom brlogu bluda djelovali savršeno, kao jedno biće, i što su sa takvom lakoćom nadvladavali sve prepreke, da je izgledalo kao da lebde na sigurnom prostoru bez opasnosti, iznad i izvan strašnih čeljusti stvarnosti. Sa čudnim osjećanjem da otkriva nešto što su nagoni oduvijek poznavali, upuštao se u raskalašnu i nepredvidljivu igru njegove nove dragane. I to osjećanje bezgranične i konačne slobode trajalo je tokom čitave jeseni i početkom zime, ne nagovještavajući prolaznost avanture koja će se, po oboje, srećno završiti.

Ema nije najavila kraj. Dođi kada se stišaju i minu novogodišnji praznici, bile su poslednje riječi koje je Đorđe čuo od ove neobične i darežljive žene. Sredinom januara, ugledao ju je kako se šeta gradom, ruku podruku sa mužem, opčinjena njegovom snagom, ljepotom, i opisima dalekog svijeta iz kojeg neumorni putnik bješe došao. Ni pogledom nije okrnula Đorđa kada su se mimoišli. Bješe to sasvim druga žena, ni nalik onoj koju je on tako dobro poznavao. Đorđe je znao da će njenu postelju sada grejati drugo tijelo, i nije mu bilo krivo, niti je osjetio žaljenje što će tako zaista biti. Sreo ju je samo još jednom, prije nego što se zauvijek odselila sa Cetinja. Bio je to susret na istoj onoj pijaci gdje su im se ruke

dodirnule, ali ovoga puta to dvoje ljudi ne bjehu spremni za razgovor. Emina je na licu imala oštar osmijeh, kao da bješe urezan sječivom noža, i ovu bezdušnu grimasu Đorđe je protumačio kao prezrivi smiješak trijumfa kojim je bezuspješno pokušavala da prikrije ružnu zbilju stvarnosti, kojoj se nije u potpunosti umjela suprotstaviti.

Nijedan od mnogobrojnih čovjekovih puteva ne vodi ka zaboravu. Posle snova uvijek sledi buđenje, ili smrt, mislio je, loveći sablasni Eminin smijeh u tminama cetinjskog neba.

Razlaz sa Eminom kao da bješe nanovo uzburkao njegovu uspavanu čežnju. Sve što je činilo ovu ljubavnu idilu ličilo je na kratak i sasvim uprošćen pregled privida njegovog života. Želio je da u korijenu sasiječe uspomenu na tu vezu bez ljubavi.

Ljepota nikada neće biti lijepa kao ona o kojoj smo toliko maštali. Misterija gubi svoju čaroliju izazova čim je odgonetnemo. Ali, jednom i zauvijek upamti: ženu možeš prihvatiti ovako ili onako, ali nikada nemoj pokušati da je razumiješ. Najveća od svih tajni jeste žena; to će ti reći, i to su govorili svi mudraci svijeta. Žena je tajna nad tajnama, i kada god pomisliš da si je odgonetnuo, ti si tek tada vrata odškrinuo, a šta te tamo čeka – to niko ne može znati. Zato se čuvaj ženske milosti. Ništa ne boli kao ona. Nijedna bolest se tako dugo ne liječi. Voliš, čutiš, ili govoriš, dao bi sve što imaš za nešto što se nikada ne dobija. Žena se može imati, ali je nikada ne možeš posjedovati. Ona je svačiji i ničiji posjed. Magluština koja okiva brdo, a ne dodiruje ga. Privid što ga je čovjek otrgao iz snova, da bi svoju javu onespokojio. Patnja je drugo ime žene, ponekad to bude i prevrtljivost, i lukavstvo. Žena ima bezbroj imena i svako još više odgovara od onoga koje nosi i na koje se odaziva. Oko žene se cio svijet se okreće. Ratovi su se vodili i gubili. Tamo u njenim atarima začinje sve što je čovjekovo. I život tamo počinje. I smrt. I sve što valja, i ne valja, i što treba, i ne treba. Da nema žena, ne bi postojale riječi: strast, ljubomora, strepnja, žudnja, bol, i mnoge druge. Ženu ne možeš iscijediti, ona je izvor koji traje, njeni sokovi su nepresušni.

Ako upamtiš ovo što ti kažem, a nije teško upamtiti, znam, još teže je povjerovati, život ti neće biti pakao, već samo predvorje pakla, a to je već nešto. Malo je onih koji su odoljeli izazovu žene. Tako je jednom davno nedoraslom i radoznom Đorđu govorio komšija Antonije Malivuk, sjedokosi starac, pričljiv i zamoran, koga su slušali više zbog godina nego zbog njegove pameti.

Tamo gdje se sreća čuva, ključ je zauvijek izgubljen, mislio je Leza i u trenutku izbrisao iz sjećanja lik žene koja mu je dodirnula tijelo, ali ne i dušu.

Već je mogao da se, kao lijekom, koristi moćima zaborava.

Krećući se nesigurnim putevima kojima ga je predosjećaj vodio, mireći se vremenom sa stvarnošću i svime što je ona donosila i dalje je bio putnik bez cilja. U razarajućoj dokolici osame, ne znajući šta će sa sobom, posle mnogih godina jalovog zatočeništva, danima je traćio vrijeme tumarajući paklenim krugovima oko i unutar Cetinja, loveći s vremena na vrijeme neku novu i nepoznatu misao koja bi mu bar načas osvijetljavala stazu kojom se spoticao.

Uhvaćen u mreži pravila i predrasuda svijeta u kome je obitavao, Đorđe Leza je opravdavao sopstvenu slabost permanentnom duševnom krizom, koja je trajala

zahvaljujući neumitnim spregama sudbine i slučaja. Puštao je da ga uspomene zavaravaju i čim bi prekoračio prag puste kuće, nostalgija pritajena iza vrata, u nemilosrdnom skoku, obrušavala bi se na njegovo umomo tijelo i on bi bespomoćno klonuo u zamršeno ždrijelo postelje.

Zatočen u toj kući nesreće, prepuštao je samoći da ga ubija upomo i mučki, iz dana u dan, iz časa u čas. U tromom proticanju vremena, u danima dugih i upornih jesenjih kiša, u beskrajno produženim noćima, osjećao je kako gubi razum i kako spasa za njegovu napaćenu dušu nema. Nije uspijevao da odredi gdje prestaje stvamost, i gdje počinje uobrazilja.

Za njega ne bješe mjesta ni u jednom zatvoru ovoga svijeta samo zbog toga što je svoju ćeliju nosio u sebi, i to se nije moglo prikriti. Svi su vidjeli da se u njoj nalazio, mada mu niko nije pružio ključ da iz nje izađe.

Ruke su mu bile vezane, i svaki pokušaj da bilo šta uradi svodio se na uzaludan čin batrganja bogalja, nedostojan čovjekovog života. Znao je da njegov ugled ne može zaštititi niko do on sam, a da on to ne želi uraditi. Najbesmislenije od svega bješe što je na momente ostavljao utisak bezbrižnog čovjeka, koga su mimoilazile sve gadosti i nepravde ovoga svijeta.

Bile su to godine njegovog najvećeg trijumfa nad pritajenim neprijateljstvom okoline, koja nikako nije htjela da ga prihvati onakvim kakav je uistinu bio. Svojim ludorijama i ispadima, on je narušavao tradiciju, unosio nemir i sijao klicu zaraze, koja bi tek u budućem vremenu mogla donijeti pošasti i bolesti od kojih lijeka nema. Osnovni zakon ovakvog života bio je sazdan od opreza, sumnjičavosti i neuobičajenog straha od nepoznatog.

Boljka koja se naslućuje ne može se liječiti.

Nosioce ove zaraze, ma ko da su bili, trebalo je po svaku cijenu ukloniti. Tegobe života u malom gradu mogu se rješavati samo na jedan način, a taj je bio ovladavanje dosadom. Ko je dobro naučio tu osnovnu životou lijekaciju – za njega nije bilo problema. U tome su Đorđevi sugrađani bili najbolji na svijetu. Vješto i upomo su podgrijavali kod njega osjećanje krivice, jedino stanje koje nije mogao bez posledica da podnese. Obuzimala ga je panika, da bi, na kraju, bio meta šegačenja cijelog komšiluka.

Jedne noći, dok se u plitkom snu batrgao, u svom srcu, Leza je sasvim jasno čuo glas đavola i nije znao šta da misli.

Pohlepan si na ljubav i škrt si u ljubavi, ne daješ ni djelić sebe, a htio bi za uzvrat da dobiješ sve. Ponašaj se tako kao da vrijeme ne prolazi za tebe, već samo za druge. Čovjek si po mojoj mjeri, prikloni mi se dušom i tijelom, naše bratstvo prokletnika i izgnanika neće te iznevjeriti, reče nečastivi. Obuze ga ledena drhtavica i on sasvim razbuđen, uspaničeno, izađe iz kuće.

**

Posle Banjove smrti, Đorđe zaista nije znao šta da radi sa sobom. Sve što je pokušavao, činio je nekako usiljeno, stihijski i da zaboravi. Nije mogao ni da pretpostavi da će ga smrt prijatelja baš toliko pogoditi. I ranije su ljudi umirali oko njega, bilo je među umrlima i rodbine i bliskih, ali ga ničija smrt nije tako ganula i sa tolikom žestinom bacila u ništavilo. Pa ipak, u tim danima tuge i nedoumice, posjetio je izložbu koju je u cetinjskom Plavom Dvorcu priredio slikar Anastazije Filimon. Kasnije, Đorđe nije bio siguran da li je prvo on prišao Filimonu, ili se ovaj obratio njemu. Naprosto je bio opčinjen slikama čovjeka koga do tada još nije poznao. Uglavnom, u tom kratkom susretu usudio se da tvorcu ovih čuda iznese svoju teoriju o vertikalama. Anastazije Filimon ga je pažljivo slušao. Upoređivati Banja i Filimona je bilo sasvim neumjesno. Nikakve sličnosti nije bilo i nije moglo da bude između jednog koji je baratao riječima kao spasonosnim oružjem, i drugog koji riječi nije volio, ali je sa bojom pravio čuda koja su posmatrača njegovih slika ostavljala bez daha.

Viđali su se narednih dana, i tokom trajanja izložbe, svakodnevno. Tako je, neupadljivo i na jednostavan način, počelo njihovo neraskidivo prijateljstvo.

Anastazije je rekao Đorđu da je njegova životna priča jednostavna i nezanimljiva, godinama živi i stvara u HercegNovom, da se u potpunosti posvetio slikarstvu, i pozvao je Đorđa u goste. Imao je kuću blizu obale, okrečenu i spolja i iznutra potpuno bijelo, sa pogledom na more. U malom dvorištu raslo je ogromno mimozino drvo. Nevelike sobe bjehu obasjane svijetlošću koja je dopirala kroz male prozore, terase okrenute prema moru kupale su se u suncu, jedino je atelje, gdje je Anastazije danonoćno slikao, zauzimao veću površinu. Zidovi bjehu prekriveni slikama, i to su bile jedine slike u cijeloj vaseljeni na kojima je more neprestano teklo, a radoznalcima koji bi povremeno navraćali do Filimona, bilo dostupno da u bezbrojnim šumećim talasima zagnjure ruke, osvježe lice od letnje jare. Još prilikom te prve Đorđeve posjete, Anastazije mu je poklonio sliku, kojoj je Đorđe dao ime „Buđenje mora“. Ljeti, u godinama koje su dolazile, za vrijeme velikih žega, Đorđe bi sunder natapao u vodi sa Filimonove slike, a potom vodu cijedio hladeći lice i tijelo. Zimi bi skidao sliku sa zida, jer bi se voda u njoj zamrzla, pa je zbog tog leda u Đorđevoj sobi bilo mnogo više studeni. Led bi se s proljeća otapao, i Đorđe bi nanovo svoje lice gnjurao i osvježavao u masivima tekućih talasa sa platna. Anastazije se uvijek tajanstveno smješkao kada bi mu Đorđe objašnjavao koliko značaja za njega ima ta slika.

**

Imao sam sreće što je moj otac presudio da meni ova kuća pripadne, a roditeljima i bratu ostane ona na Cetinju. Doduše mnogo je veća od ove, ali šta bi od mene bilo, da je moj otac donio drugačiju odluku, kaže on Lezi. Moj brat misli

da podjela nije pravedna i da ja sa ovako parazitskim načinom života ne zaslužujem ni sobičak, a kamoli kuću. Ne posjećuje me, i ja rijetko idem na Cetinje. Moji roditelji su fini ljudi. Od kako je njegov brat dobio djecu, brinu se o unucima. Otac boluje od astme, ja smatram da bi za njegovo zdravlje ova primorska klima bila pogodnija, on misli obrnuto, na kraju će ga cetinjske kiše, vlaga i magle uništiti. Majka me posjećuje zimi, bira vrijeme kad mimoze cvjetaju. Oboje posrću pod bremenom godina, do kada će izdržati, jedino Svevišnji zna. Brat me, kao što rekoh, ne posjećuje, ljut je na mene što nam ni prezime nije isto i što ja koristim umjetnički pseudonim. Otac i majka ne reaguju, samo ponekad kažu bratu da me ostavi na miru, ako mogu od slikanja da živim, a mogu, ime koje sam za sebe izabrao više i nije toliko važno, vjeruju da je to nekakav moj trenutni hir, čuli su oni i ranije da umjetnici iz nekog razloga, doduše njima neshvatljivog, vole da mijenjaju prava imena nekakvim pomoćnim, koja se valjda lakše pamte i duže traju. Kad dođu, ili kad se vidimo ako ja banem na Cetinje, zovu me imenom koje su mi oni dali. Ovo moje sadašnje ime za njih ne postoji, niti će ga ikada prihvatiti. Za čitav svijet mogu biti ko mu drago, za njih sam ono što jesam oduvijek i bio, prije svega dijete koje je odraslo i koje se osamostalilo, bandoglavo doduše, ali njihova krv i meso. Živim sam, nijesam se ženio, i ako ostanem pri ovoj pameti ne vjerujem da ću skoro stati na taj kako kažu ludi kamen. I ne zovu ga džabe ludi kamen. Čovjek koji odluči da se bavi umjetnošću i krene putem koji sam ja odabrao, samo jednom pravi grešku, a to je kada se oženi, a ne ako mijenja ime. Žena prihvata samo ono što nju dodiruje, prije svega njenu strast i srce. Možda je moje iskustvo sa ženama loše, za sada tako mislim. Budućnost svima postavlja iste zamke. Godine brzo prolaze a mi vjerujemo da starimo polako. Možda ću i ja, Đorđe, jednog dana obrnuti ćurak naopako i sve ovo baciti pod noge i okrenuti se drugom načinu života. Dok se te promjene ne dogode u mojoj glavi, a sada mi se čini da neće nikada, ne želim da mijenjam preko noći ustaljene navike. Možda ću zažaliti za vremenom koje sam ovako uludo potrošio, no sada o tome ne mogu suditi. Jedna gatara mi je prorekla smrt za štafelajem i ja sam je bogato nagradio. Čudesan svijet ispunjava moju zbilju i moje snove, ali meni je zaista žao što ne posjedujem, poput ove obične gatara, sposobnost da makar na tren zavirim u sopstvenu budućnost.

**

Posjeta Herceg Novom predstavljala je veliku i neočekivanu promjenu u njegovom životu. Najzad sam se pokrenuo sa mrtve tačke, mislio je. Sve strepnje i nedoumice odagnao je Filimon svojom vedrinom i prostosrdačnošću. Radovao se Lezinom dolasku i to nije bila predstava za neočekivanog gosta. Kod Anastazija

sve bješe jednostavno, na takav način je prihvatio i Đorđa. Kazao je: ovdje nikome ne smetaš i ovo je tvoja soba, možeš da ostaneš koliko hoćeš i da dolaziš kada hoćeš, i da dovedeš koga hoćeš, za hranu se snalazi, tu ne mogu da ti pomognem, jedem rijetko i ne znam da kuham; nadam se da ne jedeš platno i boje, našalio se, ostavljajući Đorđa da razgleda prostoriju.

Soba koju mu je dodijelio Anastazije imala je terasu što je gledala na more, i na kojoj će Đorđe u narednim danima do kasno u noć sjedjeti, uživajući u mirisu cvijeća, svježini morskog povjetarca, i pogledu koji je pucao u širinu pučinom i iznad krovova spokojnog grada. Ležaj u sobi bješe zaklonjen zavjesom koja je bezvoljno propuštala tragove svijetlosti, čuvajući svježinu u prostoriji, tokom najtoplijih letnjih dana. Zidovi bjehu okrečeni u bijelo, sa nameštajem koji je odisao starinom i istančanim ukusom. Na sredini sobe isticao se sto od mahagonija sa mesinganim pločicama na završecima nogu, koje su sijale kao zlato. I na kraju, ovu sliku dobrog ukusa i harmonije upotpunjavala su tri prozora u nizu, otvorena prema vrtu, dvorištu i drveću.

Đorđe je napravio razmeštaj stvari tako što je fotelju namjestio pored uzglavlja kreveta, sto je sa sredine sobe pomjerio u ugao, i time dobio više slobodnog prostora. Anastazije nikada nije postavljao Lezi pitanja o bilo čemu. Pogotovu bi izbjegavao da ga pita bilo šta o prošlom životu; jednostavno je osjećao da Đorđe želi da ćuti o sebi negdašnjem, i da ga šutnja liječi. Poštovao je njegov muk onoliko koliko je Đorđe cijenio Anastazijevo gostoprimstvo i njegov nesumnjivi slikarski talenat.

Đorđe je sa zadovoljstvom prihvatio ove darove, i vjerovao je da nikada nikoga neće dovesti u Filimonov začarani svijet, niti da će zloupotребiti novostečeno prijateljstvo.

U Herceg Novi dolazio isključivo ljeti. Ostajao bi mjesec, najviše dva. Bio je to period kada je mogao da nađe nevidljivu pukotinu što je vodila iz obrača u kome je obitavao na Cetinju.

Čim bi minulo ljeto, kroz isti otvor, nekako pokajnički bi se vraćao nazad.

**

Tamnoljubičasti komadi sumraka leljali su, zamagljujući obrise planina. Pločnici su bili topli, s mora je duvao jugo, ispunjavajući grad svježinom. Uskoro će jutarnje izmaglice nestati, zatim će ulice i trgove nanovo prekriti ljudi u pokretu. Neko će prodavati, neko kupovati; mnogo više će biti onih koje je napolje izmamilo sunce i lijep dan. Biće tu prisutni, kao lijenji posmatrači opšteg meteža. To su bili najzanimljiviji trenuci dana koje je i Đorđe lovio. Novi grad je počinjao da pamti njegove stare navike donešene iz drugog zavičaja. Određenije, činilo mu se da sve što je ga je podsjećalo na staro i već viđeno, bilo je novo, u novom ruhu,

skrojenom za mediteransko podneblje i njega koji je zaboravljao na pobrkotine koje su ga svuda pratile. Postajem normalan a to nije dobar znak, mislio je, a onda bi se stopio sa šarenolikom gomilom svijeta, zamoren dugom šetnjom sjeo bi na terasu najbliže kafane sa lijepim pogledom, pio jutarnju kafu, prosto uživao u meteu, a da ga niko nije prepoznavao i pozdravljao. Glasovi ljudi su jedva dopirali do njega; podsjećali su ga na zujanje pčela koje su odlučile da potraže novu košnicu. Rijetki automobili bi snažnim brektanjem ili piskutavim zvukom sirene razbijali plutajuću gomilu ljudi, ali čim bi minuli, pločnici bi se nanovo napunili šetačima. Sjedio je mirno, sa spokojstvom čovjeka kome su snovi ostvareni, a želje do poslednje ispunjene, pa u dokolici mjeri snagu i veličinu vlastitog zadovoljstva. Mogao je da se kreće kroz gomilu, da se nadmudruje u pogađanju sa sitnim trgovcima, da jednostavno živi i da se ni po čemu ne razlikuje od ostalog svijeta. Volio je te trenutke više od svega. Jedino tada njegova priroda se nije bunila i njegova duša nije stremila da se uhvati ukoštac sa svijetom, da prkosi i mijenja ustaljeni, postojeći poredak stvari i događaja. Dani su prolazili brzo i kao u snu. Osjećao je, u dubini svoga bića, da je napokon uspio da se sredi. Nije to zapravo bila sreća, već duševno olakšanje koje mu je toliko nedostajalo.

Čak ni pretjerano i često neplanirano trošenje energije, nije moglo da ga izbaci iz kolosjeka novootkrivenog spokoja. Ispod površine tog nestvarnog života, krilo se nešto što je izmicalo njegovom zapažanju, ali on je osjećao da u ovom poretku zbivanja postoji dublji, njemu još uvijek nepoznat smisao. Strpljivo je čekao da tu malu misteriju odgonetne. Imao je vremena na pretek. Predavao se, bez rezerve slučaju. Bio je sasvim miran i nijesu ga mučile sumnje, niti je opet padao u ushićenje zbog olakšanja koje bi uslijedilo. Provodio je dane u iščekivanju nečega što se moralo dogoditi. I pored zadovoljstva što je neprimijećen mogao bar ispiti kafu, osvrtao se, oprezno motreći, da nešto ipak ne bi promaklo njegovoj pažnji, nešto što bi u sebi krilo, ili moglo donijeti neprijatno otrežnjenje. Njegov pogled gotovo je požudno vrebao nijanse i promjene koje su ova dešavanja činili zanimljivijim nego što su ona bila. Uočio bi mermemu bjelinu lica konobarice koja bi kriomice posmatrala iz prikrajka, ni lijepa ni čedna, idealnog lika za bal pod maskama, omiljene igre skrivalice u ovom dijelu podneblja. U Cetinju, gradu njegove patnje i baksuzluka, maske nijesu bile neophodne, one su bile jednostavno nalijepljene na lica sugrađana, i njemu nije bilo dato da dosegne dalje od izraza odbojnosti i prezira, koji ga je na svakom koraku progonio. HercegNovi, u kome je sada obitavao, nije bio grad za uspomenu. U njemu se mnogo toga dešavalo, ali sve to bješe nedovoljno za dugo pamćenje. U lokvama razbuđene svjetlosti, u sjenkama suncobrana i tendi, skrivao se neki drugi svijet, neki drugačiji gosti, potamnjeni od sunca, kao zemlja, kao mravi, prsti su im se kretali licima uklanjajući kapi znoja. Pokušavao je sa posebnom pažnjom da odgonetne njihove namjere, da otkrije razloge zbog kojih su dokoni izmiljeli kao žabe iz noćnih brloga, iz sveopšte baruštine života. U ovom gradu sunca i toplote nešto ga je ipak gušilo, kao da su na momente u njegovu zbilju zalutali tajanstveni glasnici iz donjeg svijeta, donoseći strašni zadah konačnosti i propadanja. Opora stvarnost dnevnog života bila bi tada skoro nepodnošljiva. Čarolija ljepote ulovljena u trenutku prepodnevnog opuštanja jednostavno bi iščiljela, i on bi se trgao iz

obamrlosti, koja mu je do tada obuzimala čula. Platilo bi piće i udaljio se bez osvrtnja.

Zatim bi mirno, onako bez plana šetao ulicama, koje su se kao potoci sa svih strana strmoglavo slivale ka moru. Voda ga je mamila snagom nevidljivog magneta. Dvije trećine ove planete je pod vodom. Koji je to svijet, koja se čudesa u njemu skrivaju. Toliko snage umrtvljene u spokoju vječnosti. Voda zaista zaslužuje jedno iskreno i snažno poštovanje. Za njega je more bilo živo biće koje voli da se u miru odmara i uživa. Kada se bude približio čas opraštanja od ovoga svijeta, ako ga predosjeti, onda će se prepustiti vodi i morskim dubinama. Tamo su, uz obalu, i sada tumarale noćne struje svježine, grickajući uši i obraze onih, poput njega, rijetkih znatiželjnika. Dobro raspoloženje bi mu se nanovo vratilo. Miris ribe pržene na maslinovom ulju; ribari tek prispjeli iz lova. U tim trenucima uhvaćenim kao u ribarsku mrežu, bez napora i bez želje da bilo šta od svega trajno upamti, u tim sitnim neobičnostima, nalazio je ona dodatna zadovoljstva što se ni sa kime nijesu mogla dijeliti. Zadovoljstva koja su bila blagotvorna – i on ih je ispijao kao lijek. Zanesen bi se sudario sa nekom prilikom, pod pritiskom obostrane nelagodnosti zbunjeno bi izmijenjali riječi izvinjenja uz još neke izraze učtivosti. Primijetio je da se ovdje i mornari uzdržavaju od psovki i neumjesnih pošalica. Jednom se, tako, zamišljen, sudario sa ženom koja se vraćala iz trgovine, i prosuo joj punu košaru mandarina. Žena je lagano prikupljala razasute plodove, bez ljutnje, i još mu je, odlazeći, uputila riječi izvinjenja. Krivicu je preuzela na sebe. Osjećajući nelagodnost zbog svoje nesmotrenosti, ostao je nekoliio trenutaka ukopan u mjestu, potpuno zbunjen gledajući za prilikom koja se udaljavala. Sve je u ovom gradu bilo drugačije i sve ga je zbunjivalo: živahni i srdačni ton u svakoj prilici; poziv na piće od sasvim nepoznate osobe; osmijeh koji nije obećavao ništa, ali nije bio izvještačen, vjerovatno izazvan mediteranskim suncem i ljepotom koja nije samo prirodu ukrašavala. Opuštanje i razdraganost u trenucima odvojenim od uobičajenih dnevnih zadataka, uhvaćenim bez napora, koji su odražavali pravo stanje duše čovjeka ovog podneblja, naprosto su ga opčinjavali. Kasnije će možda sve to vidjeti na drugačiji način, ali sada je mogao da se osjeća prirodno i opušteno, kao i svi ostali. Bio je neizmjereno zahvalan Filimonu što mu je bar jednom godišnje omogućavao da se i sam osjeti vrijednim, mada se njegov boravak u Herceg Novom svodio na šetnje i posmatranje; pa, ipak, nije osjećao krivicu zbog pomalo parazitskog načina života koji je vodio.

Upijao je sunčeve zrake poput treperavog lišća platana i palmi. Bio je prijatno opijen i nije ga mučio strah od uobičajene najeзде pobrkotina u kojima se ogledala jeziva iracionalnost njegove sudbine. Nije ga obuzimala pohotljivost zaodjenuta tjelesnim slabostim i oblicima koji su budili nagone i inspirisali uobičajenu mušku čežnju. Zadovoljavao se time što sve vidi, ali ništa ne dodiruje.

**

Svoju uobičajenu šetnju Đorđe Leza je, kao i svakog prethodnog dana, započinjao posle podneva. Obožavao je ljeto. Volio je da posmatra more kako ravnodušno prima mnogobrojne kupaće. Plivanje bješe jedna od mnogobrojnih vještina koju on nikada nije uspio da savlada. Pokušavao je da se održi na površini vode, i nakon nekoliko sekundi bi tomuo. Ništa nije vrijedjelo, ni trud ni volja. „Propadam kroz vodu kao kamen kroz vazduh. Nijesam ja rođen ni za kopno, a kamoli za more“, govorio je.

Odmarao se u hladovini palmi, kojih je na tom dijelu plaže bilo mnogo. Mediteransko sunce je prijalo njegovim nervima, ali ne i koži. U to doba dana, samo on bješe obučen. Nosio je sivobijele pantalone, sa tragom Filimonovih boja na koljenima, i blijedoplavu majicu dugih rukava. Na bosim stopalima imao je sandale. Noge treba da dišu kao i glava, govorio je Filimonu dok mu je on nudio jedini par naoko čistih čarapa koje ne bjehu zaprljane bojom. U daljini je gorio pošumljeni predio padine što se strmoglavljivala u more. Povremene probleske tišine, graju razdragane djeca i žamor kupaća, prekidala bi buka teškog „kanadera“ koji je prelijetao baš taj dio plaže, strmoglavljavao se ka pučini, zahvatao vodu, ali je izgledalo kao da požar ne jenjava.

Tih dana među mještanima Herceg Novog kružila je neobična priča, navodno su novine o tome pisale, kako je Kanader, uzimajući vodu, dohvatio nekog ronioca, i zajedno sa vodom ga izručio u grotlo zahuktalog požara. Kad je stihija bila savladana, slučajno je pronađen ugljenisani leš. Na glavi unesrećenog još bjehu ostaci nagorele ronilačke maske, a na stopalima potpuno očuvana peraja, koja plamen, začudo, ne bješe dohvatio.

Ako je priča bila istinita, a mogla je da bude, Đorđe je mislio o veličini straha koji je nesrećnik preživljavao roneći nebom, u utrobi leteće nemani, tražeći izlaz, vjerujući da ga je zahvatio podvodni vrtlog. Let do smrti je najverovatnije kratko trajao. Voda i vatra, elementi bez kojih ne bi bilo života. Kakav paradoks u ovom slučaju. Kada poželi, priroda uvijek nađe načina da opomene i kazni čovjeka. Nažalost, stradaju najčešće oni koji nijesu krivi i čije je ogrešenje prema prirodi neznatno. To je već stvar sudbine, i tu se ništa ne može.

**

Anastazije je slikao ne praveći pauze u radu. Za to vrijeme Đorđe je provodio sate u dugim naoko besciljnim šetnjama stazom koja se protezala duž čitave obale HercegNovskog zaliva. Noću su te šetnje bile intenzivnije i užitak u njima

mного veći. More se ne vidi, ali se osjeća svim drugim čulima. Mimoilazi se i sudara sa ljudima koje ne poznaje i čini mu se da u toj stalnoj kipućoj vreći ima nečega omamnog i neobjašnjivog. Sve djeluje nestvamo, od prirode do ljudi. Posle Banjove smrti, izuzimajući kratkotrajno poznanstvo sa Eminom, koje je tonulo u izmaglici zaborava i sada druženja sa Anastazijem, u njegovom životu se ne dešava ništa vrijedno pomena. Jednoga dana primijetio je neku djevojku kako izvodi vratolomije, skaćući u more sa poznate Stijene smrti. Stijena je s pravom nosila ovo ime, sunovraćivala se ka moru natkriljujući ga, ali ne u dovoljnoj mjeri, tako da je onaj ko bi se odlučio na skok morao imati, osim hrabrosti i izuzetan odraz. Posle nekoliko uzastopnih tragedija, bjehu zabranjeni skokovi sa ovog mjesta koje je mamilo mladež vječnim izazovom da se opasnosti naruga i da se nemoguće nadvlada. U podnožju litice, a naročito na njenom vrhu bjehu istaknute table sa upozorenjem o ovoj zabrani. Kazna je važila za sve one koji budu primijećeni da skaču, ili se zateknu na stijeni. Kada je prvi put ugledao djevojku koja se trenutak kasnije odvažila da poleti u ambis, Đorđe se uplašio. Uslijedio je let sa prekrasnom piruetom u vazduhu, besprekorno uranjanje u vodu, i onih destak sekundi iščekivanja dok skakačica izroni.

Sve u životu počinje usponom, letom koji na momente godi, i padom. Simbolika minulog događaja potvrđivala je ovo vječno pravilo svakog čovjekovog bitka. Naredni skok ću otpratiti zatvorenih očiju, pomislio je Đorđe, i utonuo u sanjarenje.

Bio je to jedan od onih teških dana u kojima ptice kvase krila u vodi i hlade srca da im od žege ne prepuknu, kada gušteri, i ostala gamad, ljubitelji sunca, izmille iz kamijenjara i grmlja, a zmije presvlače košulje i djelove bivše kože zaboravljaju u trnju, ostavljajući neprijatan zadah znojenja. Znojenje zmija i znojenje kupaća: gdje je tu razlika? – pitao se Đorđe.

Kada se kasnije, jednom prilikom popeo sa Šarlotom da mu pokaže mjesto odakle skače, tvrdeći više u šali nego što je tako zaista i mislio, da bi i on bio u stanju isto to da uradi, gledajući dolje osjetio je vrtoglavicu, i u istom trenutku javila se želja za povraćanjem. Prvi put u životu se uplašio jedne otjelotvorene vertikale. Šarlota se zabavljala vukući ga ka ivici stijene, mameći ga da samo baci pogled. Smejala se i rugala njegovom strahu dok se otimao.

Šarlota je bila najpopularnija osoba na tom dijelu plaže. Stranci su se neprestano utrkiivali da je fotografišu dok leti od neba ka vodi. To je žena od gume, fenomen, profesionalac, slušao je Đorđe oko sebe raznorazne komentare ljudi koji su kao i on sa nestrpljenjem očekivali da djevojka ponovi svoj let u neizvjesnost. Jednom mora pogriješiti, mnogi su govorili ne krijući zloradost, a taj trenutak da se tragedija dogodi treba samo stpljivo sačekati. Zarastao u kosu i bradu, sa urođenim stidom i osjećanjem inferiornosti, ni sam nije znao na koji način je baš on iz mnoštva radoznalaca privukao Šarlotinu pažnju. I kako to već biva, kad slučaj umiješa svoje prste nepredvidivosti, do prvog kontakta, došlo je spontano. Kasnije prisjećajući se tih početaka jedne sudbinske povezanosti dvoje po svemu različitih ljudi, Đorđu se samo sjećao da su se njih dvoje upoznali u ljeto, u pauzama između neponovljivih Šarlotinih skokova. Toga dana Šarlota se pojavila na plaži sa kašnjenjem, i umjesto da se uputi ka stijeni, kako je običavala, svoj peškir je

prostrla u Đorđevoj neposrednoj blizini. Djevojka je bila izrazito lijepa, tamne, kao katran guste gose, skraćene u jednom oštrom rezu podno vrata; zdravog i od sunca potamnjelog tijela, visokog čela, gustih obrva, dugih i zavodljivih trepavica. Oči bistre i otvorene sa jasno bijelim beonjačama. Nos prav. Zubi jaki i zdravi u nizu koji je fascinirao ljepotom, ističući neodoljiv osmijeh ove nestvarne djevojke. Vrat dug, koža mekana i svjež. Sve u svemu, sklad kojem se nije moglo naći mane. Pa ipak, taj sklad nije izazivao pažnju posmatrača. Zbunjivali su detalji. Svaki je bio vrijedan hvale i posebne priče. Svi zajedno nudili su sklop koji je baš zbog te savršenosti prolazio skoro nezapaženo. Bješe to pritajena ljepota, sastavljena od čulnog i vizuelnog, koja traje i ne mijenja se godinama, ali za koju treba vrijeme i trenutak da se primijeti. Podsjetila je Đorđa na ljepotice čiji se likovi mogu vidjeti istaknuti u izlozima fotografskih studija, na naslovnim stranama časopisa i novina, a koje se nikada u životu ne mogu sresti, bar ne u Herceg Novom i Cetinju. Uputila mu je osmijeh, dok se u njenoj blizini tiskala omanja grupa mladića i djevojaka, koji su pokušavali da u sunčanom danu iscijede iz gitare nešto što je trebalo da bude muzika i da posluži kao razonoda i osveženje.

Gospođice, vi mi skraćujete život, kazao je Đorđe sasvim nenadno, sa urođenom dozom iskrenosti u glasu. Djevojka ga je pogledala začudeno, i posle kraćeg promišljanja odlučila da se upusti u razgovor.

Kako to mislite, kazala je ljubopitljivo.

Pa tako, svaki vaš skok meni skraćuje život za jedan dan, jedan mjesec, i u posljednje vrijeme za jednu godinu. Ako nastavite tako, bojim se da ja baš zbog vas ovo ljetovanje neću preživjeti i da odavde neću živ otići. Zna, dodao je brzo, plašeći se da ga djevojka nekom neočekivanom upadicom ne prekine. Uvijek mi se čini kao da vas dolje u vodi čekaju razjapljene ralje neke morske nemani. Mijenja sam plažu zbog vas, ali ma gdje da sam, ja vidim kako lebdite nad provalijom, i ta slika me ponovo vraća na ovo mjesto. Zeleo bih da više nikada ne skočite sa one stijene.

Volite li Getea, prekinula je djevojka Đorđev monolog, neočekivanim pitanjem.

Ne razumem, zašto Getea, valjda volim, pretpostavljam kada me to pitate da mislite : da li mi se Gete dopada kao pisac, zbunio se Đorđe.

Ja sam Šarlota, nasmejala se djevojka, i pružila ruku za pozdrav.

Đorđe je izgovorio svoje ime, pokušavajući da nadjača stisak Šarlotine šake, što mu nije uspjelo. Nekoliko narednih dana Šarlota nije skakala. Čitala je knjigu, sedjela je ispod suncobrana koji se kao i rasklapajuća ležaljka mogao iznajmiti od servisne službe na plaži. Đorđe bi je pozdravio, ali nije započinjao razgovor. Dovoljna mu je bila njena blizina. Nekada riječi ničemu ne služe i samo znaju da nas uvale u probleme, mislio je, objašnjavajući tako sebi vlastitu inertnost. Kradom je pratio sve što se dešavalo oko Šarlote, a onda mu je najednom sinulo: sjetio se, Šarlota je bila velika i nesrećna Geteova ljubav. Sada je bilo kasno da kaže kako je čitao Getea, i kako ga voli. U podsvijesti je pokušao da rekonstruiše neki od mnogih Šarlotinih skokova. Trudio se da filmskim kadriranjem skok nanovo vidi, ali njegovom povratnom putanjom, gdje Šarlota izranja iz vode i leti prema nebu, do polazišta. Takav skok ne bi izazivao jezu, pa čak ni u mašti nije se mogao ostvariti. Potom je uslijedio onaj dugo željeni trenutak, kada je klupko njihovog

budućeg zajedničkog dodira počelo da se odmotava.

Ležao je sklopljenih kapaka, prepuštajući se maštarenju i kojekakvim mislima kada je osjetio kako neko, u njegovoj neposrednoj blizini sjeda. Lenjo je podigao je kapke i tik uz sebe ugledao Šarlotu.

O čemu sanja Đorđe, pitala je djevojka, o čije bleštave zube se prelomio zrak svjetlosti, zabadajući se namah u njegovu zjenu.

Đorđe sniva Šarlotin povratni let iz vode ka nebesima, rekao je.

Ti si pjesnik, usledilo je pitanje u kojem je bilo i strepnje i nevjerice i ironije.

Imao sam prijatelja pjesnika, nažalost, jesam pjesnik u duši ali takođe ne mogu reći da pripadam tom soju ljudi.

Od toga dana više se nijesu razdvajali. Najljepše ljeto u njegovom životu brzo je prolazilo. San je ustupio mjesto javi i više nije bio san. Šarlota ga je pratila u šetnji, na plaži, kod Anastazija, svuda. Potom je bez uljepšavanja, onako spontano i u dahu iznio Šarloti svoju životnu priču, pokušavajući stpljivo da složi sve kamenčiće ne tako davno razbijenog mozaika. Ništa nije prećutao, osim nekih djelova priče o Banju. Pričao je o svojim strahovima i dilemama, o neobičnom svijetu pobrkotina i vertikalna. Prvi put je istinu o sebi povjerio nekome od početka do kraja, ne osjećajući bojazan što se pred nekim još uvijek nedovoljno poznatim razotkriva i razgolićuje. Šarlota je bez riječi pratila tokove ove neobične i nesvakidašnje priče. A onda je i sama zakoračila u priču.

Šarlota mu je kazala da uživa u muzici, ali prezire muzičare, da voli poeziju, ali ne podnosi pjesnike, obožavala je slikarstvo, postimpresionisti su joj bila velika slabost, ali slikare nije mogla očima da vidi. Imala je i svoje tumačenje za takav odnos prema umjetnosti i umetnicima. Uzmimo pjesnike, govorila je, ono što je najljepše i najsuptilnije kod pjesnika, i što je čisto i nedodirivo, i što ne može biti uprljano, pjesnik je podario riječima u pjesmi i pjesmi kao cjelini, a ono što posle pjesme u čovjeku ostane, jeste samo cjelofan, omot koji više ništa vrijedno ne skriva, i koji treba pokidati. Otuda nju svaki pjesnik neodoljivo podsjeća na praznu ljušturu iz koje se izlegla larva koja je otišla u svijet. I kod slikara je slično stanje: na jednoj strani savršenstvo na platnu, sklad boja, ideja i motiva, na drugoj, umazana i neugledna figura umjetnika, koji prije svega izaziva odbojnost i gađenje. Šarlota je odlučila da posjeti Anastazijev atelje ne iz želje da upozna umjetnika i vidi njegove slike, već zbog Đorđa, jer je vidjela da njemu to mnogo znači. Filimon je tih dana dovršavao „Kosmičku katarzu“, sliku na ogromnom platnu, prepunu kristala. Bljesak ovog čudesnog i nevjerovatnog prizora zaslijepio je Šarlotu. Ne skrivajući oduševljenje, sa divljenjem je posmatrala djelo kakvo do tada ne bješe vidjela. Anastazije je pozdravio Đorđa i Šarlotu kratko i nezainteresovano, ne prekidajući slikanje. To je bilo njemu svojstveno stanje, kada sukobljavajući se sa bojom i sobom nije obraćao pažnju ni na koga. Postojalo je samo platno koje je gutalo umjetnikovu fantaziju. Šarlota je nečujno hodala prostorijama, kao da se zatekla u svetištu, vođena tragom slika, praćena nečujnom Đorđevom sjenkom iza koje se i sam kretao kao duh.

Ovo je doista očaravajuće, kazala je više za sebe, potom su sa osjećanjem oplemenjujuće prijetnosti otišli u Đorđevu sobu sa ogoljenim zidovima. Šarlota je zahtijevala da sledeći put, kada odluči da dođe kod Đorđa, želi da na zidovima

sobe vidi okačene Anastazijeve slike, inače se ona u tom prostoru neće zadržati ni za treptaj oka. Istoga dana Anastazije je bez riječi izdvojio dva platna, pred kojima se Šarlota, kako mu je Đorđe objasnio, najduže zadržala, i ponio ih u sobu gdje se njegov mladi prijatelj zavlacio kao u mišju rupu i skrivao od bilo kojeg iznenađenja.

Filimonova nečujnost dok slika, dok se kreće, nenametljivost i urođena ljubaznost u ophođenju sa sagovornikom, ni Šarlotu nijesu ostavili ravnodušnom. Prvo je zavoljela njegove slike, a onda je i Filimona srcem prihvatila.

**

Ono što Đorđe ne podnosi ni kod sebe ni kod drugih, jeste stalna manija objašnjavanja. Tada svako tumačenje smeta, podsjeća na razgovor gluvih, kao neobjašnjivi dodir crnog i antimaterije.

Šarlota se igra slučajem, a drugi mu robuju. Pojavi se i stane naspram njega, i tada, dok polako nestaju magijski znakovi, treba da se odluči šta odabrati. Mogućnosti je puno: užitak, aluzije, mrgodna nježnost, nešto protivurječno, blisko istini, vidiš ne vidiš, užas ili poslastica.

Za razliku od njih dvoje, Anastazije je srećnik. Ne primjećuje ništa van svog umjetničkog miljea. On slika apsolutno. Njegov svijet vrvi od trodimenzionalnosti. Kao na filmu, TOD A O sistem. On pokušava da kaže nešto drugo. I nikada od toga ne pravi lično pitanje. Kad slika nago tijelo, to je samo metafora o ženi. Podsjećanje na preadamsko doba. Čistota. U suštini, Anastazije kao i svaki pravi umjetnik čezne da dosegne bezvremenost, a nju vidi u apsolutu kome se nanovo vraća. On tada dostiže svoju najveću dubinu, svoj najveći domašaj. Oslanja se u potpunosti na senzaciju koju izazivaju njegove slike i mnogostruko saučesništvo i zadivljenost posmatrača. I tu je tajna njegovog spokoja.

Dugo je, kradom, posmatrao prelijepo Šarlotino lice naspram požara sunčevog zalaska. Izgledalo je kao da mu se život potpuno izmijenio i stabilizovao. Ništa nije remetilo njegove snove. Uzvraćena Šarlotina ljubav, jer kako drugačije da nazove to što nu se dešavalo, ulivala mu je sigurnost kakvu do tada nikada nije osjetio.

Ona je izgledala bajkovito u tankoj ljetnjoj haljini i slamnom šeširu. Uočavao je kako se budi njen temperament kojem je bio uskraćen prirodni razvoj i koji je s vremenom ustupio mjesto kompromisima. Samo u njenim očima, tajanstvenim i umnim, tinjala je obezličena monotonija beskućnik, spremnog da se kad god poželi otisne u nepoznato. Pribojavao se tada njene buntovničke prirode, dok se Šarlota ne znajući za ove njegove strahove nadnosila nad provalijom vlastitih snova, njemu toliko stranih. Lijepa kao boginja, okupana zracima zalazećeg sunca, bila je zapravo slika anđela oživjelog tu pred njegovim očima.

Volio je njeno lice, njene ogromne mrke oči, sklone otvorenoj polnoj radoznalosti. Plavičaste beonjače i duge trepavice, zenice svjetlucave i otvorene,

bijele zube iza osmijeha koji nagoveštava zavjereništvo, sjajnu crnu kosu i malo pijanstva u pokretima prije spavanja. Njeno tijelo je bilo nepredvidivi valoviti talas.

Sa radošću se prisjećao onog prvog poljupca na obali mora, dok je vjetar podizao pramenove guste kose sa čela i dugog vrata, otkrivajući venu koja je ubrzano pulsirala. Nepojmljiva prozirnost se bešumno prostirala nad njima.

I poljubac je mjera beskrajsnosti, mislio je tada Đorđe, nagovještavao je snažnu i dolazeću plimu strasti koju su oboje preživljavali, strasti pomiješane sa ljepotom koju sobom nosi svaka neizvjesnost.

Gospode, kako su samo bili nesmotreni u izjavama obožavanja. On ju je dizao u zvijezde, ona je njegovo mjesto vidjela na nebesima. A onda bi začutali, osjećajući da su malo pretjerali i, bez riječi, držeći se za ruke silazili bi vijugavim stepeništem do obale. Zastajkivali bi, s vremena na vrijeme, u zamračenim kapijama i gustim sjenkama drveća, da bi poljupcima ovlažili osušene usne, i bar na tren umirili galop dva pomahnitala srca, koja su se nadimala zajedno sa grudima, do prskanja. Najzad bi ugledali more i zakoračili razdragano u mliječno bijelu prozirnost koja je dolazila niotkuda, i pritom obasjavala šetalište.

Oslobođeni briga, stapali su se sa gomilom plutajućih šetača, koja je bez umora onako besciljno hitala u susret dolazećoj noći. Iznad plišane ljepote hercegnovskog zaliva nadvijala koprena nedodirivog spokoja vječnosti. Prisustvo gomile u pokretu nudilo im je toliko željenu prisnost sa ljudima, koja bi u svakoj drugoj prilici bila beznačajni dio života, zaboravljen u trenu. Kupili bi sladoled u kornetu sa obaveznim prelivom od jagode, ili hladni napitak u konzervi, i tako, osvježavajući se, lutali poput besposličara, bezmjerno srećni. Potom bi se neprimjetno udaljili iz mnoštva, birajući skrovitije mjesto, ili dio obale bez posjetilaca, gdje se otvoreno more obrušavalo na stijenje neprolazne golubije boje. Vatromet kapi rasprskavao se kao gomila novogodišnjih petardi, stvarajući kratkotrajna jezerca fluorescentnog blještavila, nagovještavajući dolazeće drhtaje rane jeseni. Gazeći do članaka po tim pjenušavim baricama, osjećajući na koži poslednje zrake sunca u prijatnoj predvećernjoj svježini, kretali su se poput dvije lebdjeće utvare koje je uzburkano more izbacilo da svijet osmotre i sa druge strane. Riječi su im lutale, nestajući između bata koraka i šuma zamorenih talasa, samo su njihovi prsti upleteni i živi, kao jegulje prije mrešćenja, u neponovljivoj igri dodira – vodili tihi razgovor, koji je razgaljivao njihova ustreptala srca, čineći u budućoj uspomeni ove obične trenutke nezaboravnim. Čitav prizor koji se odigravao na molu odražavao se u njegovom duhu kao okasnjeli san, koji se nakon buđenja pokušava nastaviti.

Pripijala se uz njegovo tijelo kao da je želela da dodirom uzdrhtale kože izbriše svaku pomisao o skorašnjem rastanku. Kao po nevidljivoj unutrašnjoj komandi, zaustavljali su se u pokretu, loveći bljesak apsolutne tišine, nastale između dva brza udara talasa o stenje, i u tom nestvamom trenutku koji se udijevao između treptaja i uzdaha, uobličavala se misao da su osuđeni da tragaju za onim što se za života ne može pronaći, niti se može imati: a to bejaše vrijeme zaustavljeno u protoku; samo njihovo, apsolutno i neponovljivo, sa istinom koja mu ispunjava nepokretna jedra; vrijeme koje se ne može obilježiti početkom i krajem; u kojem je njihova ljubav bila lebdjeća građevina bez oslonca, sva u nedodiru i daleko od bura

i orkana, od svakodnevice, a opet, činilo im se, vječita. Uostalom, znali su: varke se umnožavaju, a govor i riječi sudbine ni vrijeme ne može izbrisati, i u svem tom zamješateljstvu zbilje i privida, oni će biti neprimijetni trkači na kratkotrajnoj stazi jednog po svemu neobičnog susretanja. I u tim momentima, u neizgovorenim riječima se obdanjivala istina, koje je bilo ponajviše u očima i zagrljajima, uzdasima i poljupcima, u drhtajima dva zaplašena tijela. Njegovo lice je upijalo nevidljive sjenke dolazećeg sutona; kao u bolesnog demona usne su se krivile i bježale na stranu i gore, otkrivajući vampirske zube, spremne da se zariju u njen bijeli izazovni vrat i tako, makar ožiljkom, koji bi otrovni ujed proizveo, zauvijek obilježi njegov bivši posjed, i trenutak kada se istina razotkrivala, prkoseći ogromnoj snazi prolaznosti.

Nikada te neću napustiti, draga Šarlota, rekao je, ali ove riječi koje su bile i vapaj pred tokovima neumitnog, progutao je talas što se razbio u tom molitvenom času, tu pred njihovim nogama, i one nijesu dospjele do njenog uha umotanog u gusti, neprozirni veo kose. Lupila je nogom po tek oformljenoj barici, pretvarajući u kristale vodene kapi, koje je žedno upila tkanina njegovih pantalona. Potom bi sjedjeli bez riječi. Ona posmatrajući uzburkano more. On gledajući u nju.

**

O, Bože, ponovo zariva nježno zube u njen dugi bijeli vrat, želi, pije, miluje, ljubi. Njegovi nokti duboko prodiru u meso koje podrhtava od bola i čežnje. Pakleni su putevi strasti, kuda oni vode? Pravo u krevet, a potom u grob, gdje se rađaju nova podzemna bića, legije aveti što nastavljaju orgijanje, u bestijalnoj pomami čula, pohoti kojoj nema ravne, dok učesnike ove igre ne proždere vječiti oganj pakla, do koga ih je dovela đavolja pamet. U sjećanju ispunjenom munjama, jasnim i sjajnim kao brokat, i jakim mirisima od kojih raste pomama, prije nego što se sasvim utone u neprolaznu ugašenost, prije nego što bolom oprlji nedirnutu kožu, dan koji prolazi u trenu biva zaposjednut đavoljim moćima i tišinom jedne apsurdne ceremonije podvajanja tijela od tijela, tijela od duha. Njegove se uši zagušiše glasovima ljudi koji su ga presretali na konačištima, na trgovima, na grupnim sakupljanjima, svuda gdje je njegova noga jeste i nije kročila i misao nošena sanjarijama, doplutala, tražeći od njega i za njega ono što je on tražio od drugih, a što nikada nije nalazio i neće naći, ni oni bezimeni, ni on: a tražili su ljubav, onu nedimutu, lijekovitu, samo Gospodu znanu; a On, budući svemoćan, ne bješe voljan da je dijeli sa smrtnicima, ma kakva i ma koliko bila jaka njihova želja i vjera. Odlazili su na lomače, na vješala, na stratišta, sa njegovim imenom na usnama, i kada bi svoja lica sagledali u cmom ogledalu smrti, krike straha, panike i kajanja zamijenilo bi pomirenje sa kaznom što su je odredili drugi ljudi, a ne On,

koji je presudio da budu svi isti: i krvnici i žrtve, što muče da bi mučili sebe, i tako posjedovanje i pasivnost natkriljuje moć iza koje se krije tako željena, a, u stvari, vjekovima taložena zastrašujuća sreća.

Ljubav kakvim god riječima je opisivali i u ime njene postojanosti govorili ipak je nevidljiva za oko. Posmatrao je kako se Šarlota, rasute kose, valja po krevetu.

Pobjednik je izgubio, gubitnik je pobijedio.

Definitivno: grijeh i žudnja su đavolje oružje.

Mrzeo je ono što je u tim trenucima kolebanja, strepnje i sumničavosti vidio u njoj, a to bješe njegova tuga koja je zaobilazila tijelo, ali ne dušu i oči. Slasno propadanje suština je zla. Ona odslikava neko drugo biće. Ne nju i ne njega. Nešto što je i on i ona, ali jedno, nedjeljivo. Nešto što nema lica, ni vrline, ni mane. Znao je ko je on, ali ne i ko je ona. Mogao je odgovoriti na svako pitanje, ali ne i na njena. Poistovjećivao se sa pokretom, sa grčem, sa trzajem njenih razigranih muskulusa. Opčinjavala ga je tajanstvena ljepota, pogotovo ona slućena, oku nevidljiva, a prisutna. Volio je u njoj sve što nije znao, znao što nije volio, odbacivao je sličnosti i mogućnost poistovjećivanja sa nečim što je poznavao. Kako god, Šarlota je po svemu bila nova, nepoznata prića. Ubravši plod, ćinio je što je morao. Ko može izbrojati ljudske laži, mislio je. Pronađi andjela koji nije Bogu zavidio, smišljao spletke, ogovarao, ćinio djela ovakva i onakva, na svoju ruku.

Na svaki poljubac zatoćenice svoga srca, odgovarao je stihovima što su opisivali njega, a ne nju.

Isti smo da bi se razlikovali. Tvoja i moja strast imaju istovjetne zube, i boju, meso. Tvoja vatra je gorjela u mojoj, ovi sljubljeni plamenovi strasti se ne mogu razdvojiti. Sve što budem davao, za trajanje neće biti ništa. Od mene možeš dobiti što i sama daješ: pohlepu, frustraciju, poroćnost, oholost, taštinu, laž, znatiželju, razbludnost, govorio je. Otimaš ono što ti već jesi i što imaš, da bi poraz koji će doći imao veću snagu, bio upečatljiviji, da bi zahvaljujući njemu zauzela trajno mjesto u mojem pamćenju. Bol od koga se ne može pobjeći, tvoj je izum. Ovaj ćovjek što te grize i lomi, štipa, gnjeći i ćupa tvoju gustu kosu, ljubi tvoje uspaljene bradavice, to nijesam ja, to si ti, ti koja se posmatraš u ogledalu i sama sebe u oganj mećeš, na žeravicu stavljaš, sama sebi nanosiš bol, priznaješ i porićeš, želiš i odbacuješ. Tvoja đavolja vrata uz moju pomoć zatvaraš, kluć svake tvoje brave nije u mojim rukama, a tijelo koje ćini i zbraja ova ćuda je tvoje, tvoj neotuđivi posjed, u njemu se krije ćudovišna ljepota andjela i đavolice u neraskidivoj sprezi. Sve je tebi poznato: pogodbe i trampe, bijes i samilost, prevare i zaboravljanja, strah i odvaćnost, podrugivanje i bezoćnost, nepostojanost i zakašnjenje, malodušnost i ludilo, prezir i tiranija. Lažeš, strepiš, zamišljaš. Tvoje osobine su moje, a moje tvoje. Bez mene ne bi imala ovo lice, ove vrline, ili mane. Bila bi niko. Bezimeno tijelo. Karika u mnoštvu. Ovako, dvije duše u istom tijelu, dva tijela u jednoj duši; znajući ovo što znamo odbacujemo to znanje zarad sopstvene svjetlosti, sopstvenih rijeći što ih tek moramo izmisliti, zarad plamteće surovosti u oćima koja nas neće napustiti onda kad ne budemo dijelili vrijeme.

Boj me se, ženo, odnosiš moju dušu, zaplenjuješ moje srce. Kriknuo je glasom što se nije ćuo, koji nije mogao da izrazi složenost njegovih osjećanja; glasom koji

se stapao u riječi što su izražavale samo jedno stanje od hiljadu koja su zaposjedala njegove grudi, uzavrele i kipteće, kao što bješe i njena neutaživa pohota. Ne možeš me sada napustiti. Ako odeš – za tebe neće nigdje biti života. Ni mira.

Mene osuđuješ na traganje za novom ljubavlju, za ženom nalik tebi koja će u nekom budućem bremenu takođe istjerivati samoću iz moje postelje. I misliš da je time sve riješeno. Da je cijena za ovo što smo proživjeli previsoka. Da je vrijeme da se bolesti i grijehovi iznesu na vidjelo.

Kao i svakoj ženi, i Šarlotine namjere bile su nedokučive.

Kako su muškarci glupa stvorenja, mislio je. Umiru sa uvjerenjem da su osvajači, da nije bilo njihove snage, ljepote, pameti, erotskog naboja i ko zna čega još, žena nikada ne bi prihvatila izobilje nježnosti i strasti kojom je obasuta. Bože, kakvi smo idioti.

Pa muškarac nikada nije osvojio nijednu ženu od postanja.

Eva je zavela Adama, Ema je zavela njega, Šarlota to čini sada i tako do dana današnjeg: lepeza ženske prevrtljivosti i lukavstva je prosto nepojmljiva.

Kako god bilo, žena uvijek dobije ono što želi, a muškarac ono što mu se daje.

**

U njenom zagrljaju je bilo i ognja i leda, ali i ona se mijenjala kao agregatno stanje, pretvarajući se kad god to poželi u biljku, voštanu figuru, ili plamenu plesačicu iz neostvarene fantazije. Njeni dlanovi, čas hladni, čas topli i vlažni, imali su snagu tišine, moć iscjeljenja: njeni prsti su svuda zavirivali kao da su imali oči ispod noktiju, brojali su ogoljena rebra, stezali vrat, popuštali kada bi njegovo krkljanje nagovijestilo gušenje, kidali mu kožu i meso na bedrima, milovali ožiljke nastale u prethodnim danima. Njeni svemogući mađioničarski prsti su opipavali mrak u njemu, uzimali na dlan i vagali njegovu tjeskobu, mijesili grudvu samoće otrgnutu iz njegovih grudi, a potom je bacali kao grudvu snijega ka plafonu; tražili po njemu skriveni prekidač kojim će ozariti jedan drugačiji svijet, podešen da bude izvan vremena i izvan ovih i sličnih dešavanja.

Kao i obično, negdje u dubini smislenije stvanosti, gdje nije dopiralo gađenje prema samom sebi i prema onom što se dešavalo, u potpunosti se predavao trenutku koji se nije mogao zaboraviti.

I doista, sve što bješe vrijedno pamćenja, dato je u trenutku, mislio je, nježno privijajući njeno tijelo, kao što se stavlja oblog na povrijeđeno mjesto. Kasnije, prepuštao se nijemoj obamrlosti sanjarenja, loveći snagu za nezaborav, minulu kroz nježnost, izgubljenu i odbačenu usred tišine, čiji su zubi šumno škljocali, sladeći se njihovim umorom.

Šarlota je spavala, ne sluteći sa kakvim mislima se on borio, kosa joj je prekrivala lice. I on je utanjao u san, i još btže se budio i nije znao ko se toga dana uvukao u njegove snove a ko u zbilju.

U neprestanom traganju za zadovoljstvima, u osami svoga duha, haotični komentari i tumačenja izvučeni iz ničega, nijesu bili od koristi. Tamnoputo osunčano tijelo nage žene, usnulo i lijepo, nudilo je ispitivačkom pogledu njegovih očiju odgovore koje nije tražio. Između sažaljenja za sebe i divljenja prema tijelu nage djevojke, čije ime iz nekog pomalo neobjašnjivog razloga u tim trenucima nije imao hrabrosti da izusti, ugrađivalo se saznanje da je doživio nešto neponovljivo, nešto bezimeno, jače od ljubavi, snažnije od strepnje, dublje od spokoja.

Čuo je sebe kako joj govori o stvarima za koje je vjerovao da ih je odavno zaboravio, o događanjima čiju je uzročnu vezu baš ona pokrenula, o strastima koje su ga obuzimale, o želji da se, u dugim i hladnim noćima što će nastupiti, pokriva njenom živom kožom. Usnuloj joj je povjeravao riječi čije značenje ona ni budna ne bi bila u stanju da razumije. Postajao je zatočenik njenog dodira, zavisnik od poljubaca, mirisa kože, vlažne puti i intimnosti koja više neće moći da se ponovi. Uspomene nijesu paučina da se mogu izbrisati, mislio je, zureći i dalje u nju, pamteći, kao i uvijek, samo detalje. Gledao ju je s ljubavlju i znao je da joj budnoj nikada takav pogled neće uputiti.

Sklopljenih očiju, toplog daha i otvorenih usana, mamila ga je svojom uspavanom nesvjesnošću i on se okuražio i spustio svoje usne na njene. Probudio ju je poljupcem od kojeg podilaze žmarci. Zadrhtala je, sa naglašenom sjenkom straha da više iz ovog položaja pritajene slabosti prema njemu neće umaći.

Ti si jedan pokvareni i prljavi voajerski gad, rekla je mazno, navlačeći čaršav koji je još upečatljivije isticao obrise njenog tijela.

Uživali su jedno u drugom u prijatnosti postljubavnog zamora, bez dodira i bez riječi, koje bi bilo šta objašnjavale. Osjećao je kako je nestao umor iz njegovih kostiju; kako godine čekanja nijesu pozobale njegovu snagu načetu ranom i neočekivabom bolešću; kako mu patnja nije unakazila čula; kako se nanovo rađa izvan materije, iz ničega. Bilo je pomalo groteskno to njegovo postepeno vraćanje i penjanje uz spiralu života. Uzeo bi je u naručje, otkrivajući snagu koja je čudila i nju i njega, i odnosio do kupatila. Pustio bi vodu da ih budi i ona je kao mumija, koja se oslobađa viševjekovnih zavoja, postepeno izlazila iz omamljenosti; njena snažna nakvašena bedra su se presijavala kao srebrni ovali na mjesečini, razbuđena koža disala, punila je usta vodom koja je sa tijela spirala tragove njegovih poljubaca, prskala ga i čelo mu hladila mlazom sa usana.

To ti ja vodene poljupce uzvraćam, govorila je, dopuštajući mu da joj miluje grudi i dodiruje kožu na još uvijek usnulim preponama.

Tvoja radoznalost ide predaleko, Đorđe, najednom bi rekla, mada u njenim riječima nije bilo prijekora; osjetio je kako ga iznutra podilazi nelagodnost kojoj se nije moglo dati ime. Tijelo joj je bilo mokro i sjajno. Gledajući je kako sjedi naspram njega u oblacima pare, on je vidio nagog anđela. A onda u trenu, čarolija bi nestajala. Njeno lice bi poprimilo izraz ravnodušnosti. Igra je bila okončana. Okreni se, i nemoj da me gledaš sada, moram da se obučem, najednom bi rekla. On je okretao glavu na stranu, kako je ne bi mogao vidjeti, začuđen i zbunjen, otkuda se najednom javio stid i neprijatnost posle slobode dodira i svega što je prethodne trebutke činilo neponovljivim. Blenuo bi u mjesto gdje se do prije nekoliko

trenutaka bjelasalo nago Šarlotino tijelo.

Vrijeme je da se i ti razbudiš, kazala je, pomaljavajući glavu iza okvira vrata. U trenu bi sve vrtoglavice zamrle, kao da ih nikada nije bilo i ledena strepnja se useljavala u njegovu dušu. Šarlota je bila nepredvidiva i sa tim se morao sučavati svakodnevno. Morao je da se napreže da mu glas ne bude sumoran; da ne otkrije strepnju, s vremena na vrijeme, gledao bi je u lice, ali ono je baš tada bilo bezizražajno.

Ova knjiga se danas ne može čitati, mislio je.

**

Prihvatio bi Šarlotinu ruku pruženu preko stola, dok se u njenim očima gnijezdio molećiv izraz koji je tražio razumijevanje. Vrijeme je da se izvučemo iz ovog brloga, ljepotice moja, rekao bi snishodljivim glasom lišenim odlučnosti i čvrstine. Krenuli bi po navici ka moru, bez nepotrebnih riječi i klecava koraka. Sebi je obećavao da će kasnije pokušati da sredi košmar koji se kao strašno predskazanje uobličavao u njegovoj glavi. Duboka potištenost smjenjivala se u njemu s ljutnjom, koja uvijek djeluje jadro, jer pokazuje da su impulsi, a ne osjećajnost, gospodarili tamo gdje pamet treba da se šepuri.

Kad ljubav pokaže zube, razum se povlači podvijena repa, kao glodar što bježi u tminu svoje rupe.

Ipak, morao je sebi da prizna da je, dolaskom u ovaj grad, na neki način bio rasterećen usamljenosti. Barem tog bremena više nije bilo. Vrijeme ga nije glodalo iznutra, niti je on primjećivao kako se najveća slabost u njegovom životu, stravična snaga pobrkotine, otjelotvoruje u nekom novom obliku. Udahnuo je vazduh lagano okrijepljen svježinom novog dana, koja je njegovim nervima dala dodatni impuls da se opuste i srede, a mozgu da se razbistri. U kalendaru prepunom ljubavnih događanja neminovno je da se pojave povremeno i tmurni dani. Nekako se još uvijek osjećao povrijeđenim zbog Šarlotinih naglih promjena raspoloženja. Vjerovao je da on ničim ne bješe doprinio da se ona tako ponaša. Imao je neodoljivu želju da se okupa u hladnoj morskoj vodi. Pozvao je Šarlotu da mu se pridruži i ona je, na njegovo čuđenje, sa oduševljenjem prihvatila poziv i čim su se domogli obale, počela je uz radosnu ciku da skida odjeću sa sebe.

Nikada neću do kraja upoznati ovu ženu, mislio je, gledajući je kako uranja u plavu riznicu morske svježine.

**

Kasnije, mnogo kasnije, prisjećajući se ove šetnje otrgnute od zaborava, nije bio sasvim siguran da li je Šarlota baš tada kazala, ili je to bilo u nekoj drugoj sličnoj prilici, da se na njihovom putu otvorila pukotina, presjecajući ga, i opominjući ih na oprez. Pukotina je rasla srazmjerno količini straha i zbunjenosti koja je najavljivala njihov skori rastanak. Postali smo robovi ova dva raspamećena, izgladnjela i svakog užitka željna tijela, rekla je; i u toj rečenici koja je bila samo eho jednog ugrudvljenog i dalekog bola, prepoznao je njen očajnički pokušaj da putenost razdvoji od poruke, koju je izricanjem prihvatila kao još jednu jalovu razmjenu misli i osjećanja.

Valjda se ovakvi obrasci sumnji i kolebanja javljaju samo u trenucima velike zaljubljenosti, mislio je tada, i činilo mu se da se otkrivalo ono što je odavno trebalo da zna, naime: ljubav se rađa i umire u porođajnom grču vlastite pohote. Razbuktava se i samospaljuje na lomači čija toplina samo u početku prija. Ustvari, umirali su od želje da bježeći jedno od drugog, tim nedoličnim činom, ispituju dubinu svojih osjećanja. Šta god da su pokušavali, nešto je mimo njihove volje izmicalo kontroli razuma, i riječi nijesu imale toplinu i ljekovitost potrebnu da se udovolji trenutku dešavanja.

Jednostavno, dođe čas u kojem zaljubljeni počinju da ispituju snagu ljubavi kojom su se danima hranili i napajali do ushićenja, i tada predmet ljubavi koji je učestvovao u doživljaju biva ulovljen u neraskidivu mrežu ništavila. Ljubav se najednom izopači, navlači demonsku masku sa jedinom željom da još neko vrijeme bude u blizini, kako bi se, posle svega, dva do tada istovjetna doživljaja uporedila.

Upotpunjavali su svojim prisustvom tužni prikaz napuštenog predjela nad kojim se nadvijalo tajanstveno nebo sa umrtvljenim prošaricama oblaka i plavetnila, uklapajući se tako u opštu sliku besmislenosti, u kojoj bjehu, kao na pejzažu renesansnog umjetnika, uslikani ovo dvoje tragalaca za minulom srećom.

Uzeo bi njeno lice u šake, gledao je pravo u oči, bez pokreta, kao da snagom ugašene tišine upisuje kod što će trajno ostati ubilježen u njenoj memoriji, sa obaveznom slikom ovog neponovljivog trenutka opraštanja, u kojoj nije bilo mjesta za neumjesno objašnjavanje neobjašnjivog.

**

Te večeri je skoro nije mogao prepoznati Šarlotu pod neobjašnjivo debelim slojem šminke, koja je njenom licu davala ukočeni izraz pretjerane nemaštovitosti, kao da joj je ova iznenadna maska pružala utočište i davala mogućnost bijega i skrivanja od ljudi i događaja, od onoga od čega je bezuspješno pokušavala da se distancira. Nije volio ovu igru skrivalicu, niti je razumio njenu potrebu da svoje prelijeće lice, makar to bilo i povremeno, uništava šminkom koja je po njegovom

mišljenju imala ulogu da prikriva ružnoću, a nikako da istakne ženstvenost i ljepotu. Pred njime se otkrivalo neko po svemu novo lice žene koju je volio, lice koje nije poznavao.

Tih dana je Šarlotu mučila nesanica. Kako je vrijeme promicalo, nametao se zaključak da se ona plašila snova. Kad god bi se probudio ugledao bi njene otvorene oči, kao dva prozora okrenuta nebu. Često se pretvarao da spava, vrebajući trenutak kada će ona utonuti u san, ali njene oči nijesu skidale pogled sa njegovog lica, kao da je željela i na ovaj način da trajno upije i upamti sreću koju su do tada dijelili. U takvim prilikama nije bilo mjesta za njegove vedre upadice i pokušaje da skrene tokove njenih misli u svoje malo pristanište. Govorila bi sama sa sobom, postajala melanholična, bljedilo joj je kvarilo ljepotu, provodila je sate u prelistavanju knjiga, ili bi, slušajući tihu muziku sa radija, neumorno zurila fiksirajući neki neobični detalj na tek završenom Filimonovom platnu.

Ovaj čovjek će mi na kraju slomiti srce, rekla bi pokazujući rukom na Filimonovu sliku, cijepajući ogrubljelim glasom tišinu kao što pseto u igri komada trulu krpu.

Jedino on može da zaviri u moju dušu. Kod tebe, Đorđe, toliko je tjeskobe u svemu. Pogledaj ovu boju: ona plače, ovu rijeku suza, crvenih, bijelih, plavih. To Filimonova duša plače. On se tako vješto skriva pred ljudima. Tebi se čini da je on srećan. I ja sam tako mislila. Onda su njegove slike otkrivale tajne o kojima ništa nijesmo znali. Ljudska tuga definitivno ima kosmičku dimenziju.

Koliko samo griješimo u procjenama. Zaslijepila nas je naša opaka sudbina, obnevidjeli smo od vlastitih strasti, tjeskoba i poraza. Sve nam je tu ispred nosa. Filimonova priča je hiljadu puta snažnija od naše. Ona odolijeva prolaznosti. Vrijeme joj ne može nauditi. Trajanje joj potkrijepljuje snagu. Volim zaista tvog prijatelja, Đorđe. Njegovo srce zna da osjeti tišinu. Tvoje je santa leda koju nikakva vatra ne može otopiti. Pokušavala sam danima da ti zapalim oganj u njedrima i gdje smo stigli. Vatrice ovdje, vatrice tamo. Zašto Filimona nijesam sreća prije tebe, reci? Njega bih mogla vječno da volim, ne zbog toga što ima ljepotu o kojoj žene sanjaju, već zbog ovih slika. Zašto se Gospod poigrava sa nama, usmjeravajući nas putevima sa kojih povratka nema. Ti si predoređen da sve pokvariš. Uništavaš svijet oko sebe, vjerujući da se tako braniš, jer taj svijet tebi zlo nanosi. Na smetnji ti je živa materija. Sve bi htio da pretvoriš u prah i mizeriju. Sve i svakoga. Još mi nije jasno iz kog razloga Filimona štediš i čuvaš od svoje pakosti. Ti joj daješ drugo ime, ali mene ne možeš prevariti, pakost je zamračila tvoju svijest. Kakve pobrkotine i gluposti. Ko tebe zavoli, prvo njemu zabiješ nož u srce. A potom se pitaš, otkuda krvoliptanje. Ne želim da dušu griješim, ali sve mi govori da je jedina namjera tvoja da i mene baciš u prašinu, kako bi moja snaga bila izjednačena sa tvojom slabošću. Bijeda bijedu privlači. Nijesi ti naučio na bolje i možda to i nije tvoja greška. Da jesi, druge bi ti ptice najavljivale buđenje. Ovako, gavranovi i lešinari su tvoji najodaniji budilnici. Ja nijesam žena za tebe. Pomislila sam da jesam. Povjerovala da jesam. Iscrpljena sam, Đorđe. Tužna i nesrećna. Činilo mi se da si sposoban za čudo koje me može hraniti i čuvati od svakog izazova. Polako mi se otvaraju oči pred istinom. Vidin sebe kako se batrgam u jednoličju i nemoći, traćim vrijeme sa tobom i nemam odgovora zašto se

jednostavno ne pokupim i nestanem iz ove mimikrijske učmalosti. Ovo jeste lijepo mjesto, ali su mu vidici skućeni. Kako onda i čime odagnati ovu i svaku drugu tjeskobu?

**

Do očaja su ga dovodile neočekivane promjene njenog raspoloženja, od blještavila i razigranosti do neobjašnjive rezgnacije, trebao je samo trenutak, neka neumjesna i neodmjerena riječ, bilo šta što on nije mogao kontrolisati. Izbjegavao je prepirke i svađu. Za sreću se čovjek mora izboriti. Ona se ne dešava onako sama od sebe, nju moraš zaslužiti, mislio je. Kada bi Šarlotinim licem minula sjenka koja je nagovještavala njeno neraspoloženje, nije čekao da se nešto neprijatno dogodi, ustao bi i bez objašnjenja gdje ide, izlazio bi da se prošeta, birajući mračne ulice. Kada bi se vratio zamoren pješačenjem, zaticao bi je usnulu, gdje sjedi na istom mjestu sa glavom klonulom na grudi, i sa grčem na licu koji je odslikavao njenu unutrašnju borbu. Kakve su nju brige morale. Njihov saživot nije robovao dosadi. Ni godinama. Niti je on doprinosisio svojim neprimjernim ponašanjem da se nezadovoljstva umnožavaju.

Bilo je i drugih prilika kada bi budni ležali, otupjeli od tišine, nijemo posmatrajući podrhtavanje zavesa na otvorenom prozoru.

Filimon je od prodatih slika imao dovoljno novca da se bez najave i objašnjenja izgubi nekoliko dana, ostavljajući Đorđa i Šarlotu da nagađaju gdje bi on za to vrijeme mogao biti.

Pare su na stolu, danas mi se posrećilo, prodao sam dvije slike, imate ključ i drugo vam je sve na raspolaganju, uživajte, golupčići moji, ljepota je kratkog vijeka, a i ja sam zaslužio malu nagradu od života. Vidimo se kad se vidimo, rekao bi odlazeći. Vraćao bi se posle nekoliko dana i nestajao u blaženu povučenost slikarskog ateljea.

Za to vrijeme, Đorđe je računao da će Šarlotu bez teškoća zadržati u svojoj blizini, da će je sačuvati od izazova koji su ovo mlado biće vrebali sa svih strana, i da će jednoga dana i ona ovu trenutno snažnu emociju kao i on zamijeniti snagom duha. Glad koju su sada oboje osjećali, liječila se strahom od zaborava, samo što su uloge bile obrnute: Đorđe je mislio da uzimajući – daje, i jedan neponovljivi duhovni flert se pretvarao u duboku obezličenu nježnost. Ipak je u neku ruku velika sreća, ljubavi moja, što smo oboje usamljenici: ja koji živim u jednom pretijesnom kavezu, i ti koja ključeve od svog kaveza držiš u svome srcu, govorio je. Ovakvi izlivi nježnosti i otvorenosti, koji nijesu bili svojstveni Lezi, naprosto su je zbunjivali. U melanholičnom izrazu njenog lica nije bilo ni trunke oduševljenja. Načinila bi neznatan pokret rukom, kao da uklanja veo, pramen kose, ili sjenku sa osmijeha, a onda bi on osjetio kako ga je rukom dodirnula, kako ga njeni tanki izduženi prsti sa nježnošću miluju po licu, nosu i obrvama. Zatvorio bi

oči, moleći se da čarolija potraje. Osjećao je da u tom pokretu nema uzbuđenja. Prsti su joj bili beživotni i hladni. Otvorio bi oči i dohvatio njen umrtvljeni dlan. Milovao ga je kao ranjenu pticu. Sada bi ona potražila utočište u njegovom zagrljaju i neizgovorene riječi, preostale iz duboke i razorne zamorenosti od minolog života, skotrljale bi se kao suze u mali ponor, što je na čudan način spajao ovo dvoje u suštini nesrećnih ljudi. On bi nevješto odglumio radost koja je trebalo da podigne zatamnjeni pokrov sa raspadajućeg leša stvarnosti. Priljubljena uz njegovo bedro, korakom uličarke, pratila je zajedničko posrtanje, dok je on, kao navijen, pričao nepovezano o nekakvoj zgodi iz minolog života, da bi prikrio osjećanje nelagodnosti. Iznenada bi začutao, a ona bi se tajanstveno smiješila, bez želje da ga podstakne da nastavi izgublenu nit predašnje priče, kao da su joj bile sasvim jasne sve njegove dileme.

Lezino savršeno zadovoljstvo nikada nije dotaklo Šarlotinu sreću i to ga je boljelo kao svježa rana. Od koga su naslijedili ovu igru strepnje prožetu opakim osjećanjem iskorijenjenosti i neuspjeha, nije znao. Gdje je nestala radost koja im je vezivala i oči i ruke i sva ostala čula. U čemu su pogriješili. Šta su promašili. Ko je prvi krenuo stranputicom i ko je nastavio da se nošen inercijom survava u nizinu. Šta je posle toga moglo uslijediti, osim skoka u ledenu ponornicu strasti koju nijesu uspijevali da zadovolje. Njegove opsjene su se potvrđivale u jasno iscrtanim fizičkim znacima uzimanja i davanja.

Promatrao ju je grozničava pogleda. Njeni prsti, neočekivano lišeni čarobnih moći, neumorno su golicali rebra ispod njegove znojem natopljene košulje. Više bi volio da je imao snage da je objuči u naručje i tako nosi obalom, dok ga snaga ili želja ne iznevjere. Posle duge i naporene šetnje u kojoj su ipak uživali, vukla ga je uzbrdicom ka Filimonovom stanu i čim bi se domogli sobe, bez riječi i osmijeha, počela bi da svlači odeću, prvo sa sebe a onda i sa njega. Nije žurila, kao da je imala pred sobom sve vrijeme ovoga svijeta. Urođenim ženskim oklijevanjem palila je njegovu ionako usplamtjelu strast. Imala je ključ koji otključavao sve njegove brave i katance. I ključ sa kojim je u trenu sve vraćala u predašnje stanje zatvorenosti. Slušala je svoje nagone i hranila svoje potrebe ne hajući mnogo kakve će sve lomove takvo ponašanje izazvati kod njenog izabranika. Ležali bi potom skoro nepomično, mada je on i tada kradom posmatrao njeno nago tijelo koje se, dio po dio, kroz grčenje i drhtanje smirivalo. Činilo mu se, u tim trenucima, da njena nežnost ispoljena kroz dodir opada; da je sasvim presahla; da su njegova znanja i moći oskudni i nedovoljni da je trajnije vežu uz njegovo tijelo. Tragao je za manama tamo gdje ih nije bilo. Naprosto je pokušavao makar u svojoj fantaziji da umanji snagu njenog uticaja na čula koja su robovala minulim vizijama i slikama koje to nijesu bile. U tišini je osjećao kako je počinjala da se bori, otima i prkosi požudi koja je bila moćnija od njegove muškosti. Pokušavao je da odvoji osjećanja od zbilje i da im ne dozvoli da zagospodare njegovim intimnim životom. Branio je svoje srce svim raspoloživim sredstvima, ne videći da je tvrđava njegove odbrane odavno pala, i da je, u stvari, on sam postao zatočenik ljubavi koja će mu razoriti dušu.

Nakon ovakvih uzleta i padova, amplituda koje se nijesu mogle izmjeriti, nije bilo želje da ustanu. Lješkarili su i nanovo se vraćali dodiru kao polazištu čudesne

igre, koja je prije svega simulirala proživljenu strast, rugajući se tako vatri što nije mogla da se sasvim razgori, ali ni da se ugasi.

**

Niko nije bio upućen u njene minule doživljaje. To što je o sebi govorila, i htjela da kaže, moralo se prihvatiti kao istinito, mogućnosti za provjeru nije bilo. Ove priče Đorđu nijesu bile od koristi, jer slika o njoj se nije mogla upotpuniti, pošto su nedostajali važni detalji: imena, datumi i mjesta događanja. Povremene zajedljive primjedbe na ono što je bilo ucrtasno u nasleđe iz njene prošlosti, više je podsjećalo slušaoca. ma ko to bio, na skice, krokije i fizionomije ljudi koji nijesu zavređivali ništa više od tog i takvog površnog osvrtnja.

Prije nego što bi se upustila u priču, obavezno bi prevrnula šolju tek ispijene kafe, sa zamišljenim izrazom na licu, kao da je u tom cmom talogu bila sažeta cjelokupna istina njenog, i ne samo njenog života.

**

Ono o čemu nikako ne bih htjela da govorimo, jesu moje godine i moje porijeklo. Činjenica je da godina nemam dovoljno da bih se mogla dičiti iskustvom koje one donose, a što se tiče moga porijekla, ono se utopilo u virovima jedne zamršene priče, iz koje sam na jedvite jade uspjela da izvučem živu glavu, i ne bih sebi mogla da dozvolim vraćanje tamo gdje je moja lična nesreća zametnula klicu života. Naši karakteri i sklonosti, u to sam zaista ubijedena, potpuno su različiti, pa prema tome najbolje bi bilo da podvijemo repove, da istini koja se šepuri sa imenom neumitnosti pogledamo u oči, i krenemo svako na svoju stranu, da nam se putevi više nikada ne ukrste.

Moj život nije samo jedna priča. Ničiji život nije jedna priča. Znam da te radoznalost glode i da bi htio da sliku o meni sklapaš i iz krhotina mojeg minulog života. Stoga sam voljna da ponešto i o sebi ispričam. Neke priče koje govore o našim životima izgubile su svoje početke pa će i ova priča krenuti sa nekog drugog mjesta gdje nije ni bila začeta. Krenuću sa pričom o časovničaru, čovjeku čije ime nijesam upamtila. Kuća u kojoj sam provodila djetinjstvo nalazila se naspram njegove radnje. Časovničar je živio sam, nije imao prijatelje, rijetke mušterije dočekivao je sa mrzovoljom. Ostao je bez žene i ćerke jedinice. Obje su umrle u istom danu. Kćerka je imala devet godina, a žena trideset i jednu. Umrle su

prirodnom smrću i u snu. Ovaj događaj nikada nije razjašnjen.

Ja sam im oduzeo vrijeme, vrijeme života, strašan je ovaj moj zanat, platio sam cijenom mimo ostalog svijeta. To je božja kazna, govorio je kada se eho smrti udaljio od njegovog praga. Krivica pripada ljudima, malo im je što im je Bog dao proljeće, ljeto, jesen i zimu, dane i noći, ljepotu življenja bez svijesti o prolaznosti, ne oni su, tragajući za vlastitom propašću, izumili vrijeme. Giljotinu koja se nikada ne zaustavlja. Dan su podijelili na sate, na minute i sekunde. Život na godine, i tu su zakopali svoju sreću. Samo su životinje i djeca bića bez vremena. Ovakvo razmišljanje objašnjavalo je njegov blag odnos prema djeci. O svemu mogu sa tobom da razgovaram, što god želiš da ti pokažem, ali nikada od mene ne traži da te učim ovom prokletom zanatu. Dijete moje, vrijeme ne postoji, njega je đavo izmislio kako bi, prkoseći Bogu, ljudima zlo nanosio. Ako u to budeš zaista vjerovala, tvoja noga će brže zakoračiti u trajanje, a u vječnosti se samo tako lakše pronalazi put do sreće. Svako se u životu bar jednom nađe na toj stazi, ali puteva je mnogo, ukrštanja još i više i čovjek, sklon lutalaštvu, u trenu svakog novog susretanja bude zaslijepljen onim što u stvari i ne vidi, i prođe mimo sreće, ne znajući da ga je ona bar za čas dodirnula, govorio je Šarloti, koja ga je gonjena neobja[njivom dječjom radoznalošću redovno posjećivala.

Jednoga dana tik-takanje njegovih satova bješe utihnulo. Časovničar je umro sa vremenom kojem je uzde stavljao. Sve što posjedujem, kao i rnoju ušteđevinu u novcu, moj advokat zastupnik ima dodijeliti Šarloti kada postane punoljetna, bješe u testamentu zapisao. Od izvršioca testamenta tražim da se sav alat i svi satovi iz moje radnje smjeste u kovčeg i zajedno sa mojim tijelom spale. Kremaciji ne želim da prisustvuje niko osim vrlo komšinice gospođe Eleonore Kanibal i njene štićenice Šarlote, ukoliko budu imale želju da me isprate do vječne kuće. Još jednom ponavljam, sva zemaljska dobra koje sam teškim radom godinama sticao ostavljam Šarloti, djevojčici iz susjedstva. Ona je bila radost mojih poslednjih dana. Testament je završavao riječima: Neka se Gospod bar u smrti smiluje mojoj napaćenoj i grešnoj duši.

U to vrijeme ranog odrastanja Šarlota ne bješe još uvijek započela sa vježbanjem u cirkusu. Njeni roditelji su stalno putovali, a brigu o njoj vodila je gospođa Eleonora, dobra žena, neobičnog prezimena Kanibal. Bila je prijateljica njene majke još iz detinjstva, i nikada se nije udavala. Živjela je sama, i od pomoći koju je dobijala od Šarlotinih roditelja.

Čuvajte nam Šarlotu, a za sve ostalo mi ćemo brinuti. Vaša finansijska situacija je od ovog časa sredena – rekao je Šarlotin otac, ostavljajući zamišljenu gospođu Kanibal na kućnim vratima. Gospođa Eleonora Kanibal je bila tiha, povučena žena; i voljela je Šarlotu. Jednom je rekla: Znam da će ubrzo doći po tebe, druga djeca počinju sa vježbama čim napune pet godina, ti si zakoračila u osmu. Eh, kada bi Bog dao da te potpuno zaborave. Bila bi to jedina šansa da ne kreneš stopama tvoje majke. Ona jeste velika umjetnica. Takav se talenat rađa jednom u sto godina. Nažalost o tvome ocu ne mogu lijepo govoriti, jednom riječju bio je i ostao sirova snaga bez imalo emocija. Njega nikada neću poštovati. Šta je u njemu tvoja majka pronašla, ostaće misterija koju ni vrijeme neće razriješiti. Eto, neki ljudi se jednostavno sretnu. Sve ostalo što se dogodi maslo je sudbine i u božjim je

rukama. Ja mislim da je nju zaludjelo blještavilo cirkuske šatre, glamur pozornice, moć otvorene scene, ljepota koja je samo ljepota za gledaoce; za nosioce glavnih uloga u cirkusu život izvan scene je pakao. Bila je mlada i lijepa, i još je ljepota nije napustila; ali, drago moje dijete, ljepota je kao šupalj sud iz kojeg voda, koliko god da je dosipamo, vremenom iscuri. Vezuje ih isključivo interes, tvoja majka odavno ne voli tvoga oca, ali nema snage da sve napusti i započne nov život. Kada me je pri posljednjem susretu pozdravila poljupcem, smrdjela je na alkohol kao bačva. Gucnula sam malo da me prođe trema, kazala je, snebivajući se. Za sada se još donekle kontroliše, ali ako se na vrijeme ne otrgne od ovog sludujućeg poroka, na kraju će slomiti vrat. Pijanac u cirkusu može biti normalna pojava, ali pijanac na trapezu siguma je karta za kočiju smrti. Bez doma i kućišta, ne razumijem u čemu je ljepota njihovog života. Seljakaju se od mjesta do mjesta, kao Cigani. I žive kao Cigani, jer šta je cirkuska šatra, ako ne jedna velika čerga. Prijatelji su im ostarjeli klovnovi čija su lica neprijatna i ružna kao zadnjice u pavijana. Nije tebi mjesto u tom svijetu laži i prevare. Zato im neću dozvoliti da te odvedu. Ja sam brinula o tebi. Bdjela i drhtala nad svakim tvojim nazezom. Učila te da prepoznaješ dobre i loše ljude, da razlikuješ lijepo od ružnog, prijatno od neprijatnog, lažno od istinitog, učila sam te da jednom kad odrasteš budeš dama i da ti zadnjica služi da sjediš na njoj, a ne da te vodi po svijetu. Nije tebi mjesto pod šatorom. Ti ćeš biti ljepotica kao i tvoja majka, samo, nadam se, da se u njeno kolo promašaja tvoja ruka neće uhvatiti. Ostani kod mene. Biće tvoje što god poželiš. Tvoje želje su i do sada bile skromne, znam da nećeš od mene tražiti da ti skinem mjesec i dohvatim zvijezde. Još si dijete i tvoja krv miruje, plašim se časa kada uskipi i provri. Ovo jeste mala sljepačka varoš. Provincijski talog. Utočište za sirotinju, i sve one čije su ambicije beznačajne, ili ih uopšte nema. Znam da ovo nije mjesto koje pruža šansu. Međutim, ljudi ovdje nijesu tako loši. Evo uzmimo časovničara koji je život proćerdao, tu, pod mojim nosom, a još mu ime nijesam upamtila. Ali znam da je on dobar čovjek. Zato ne branim da ga posjećuješ. Od njega se ne može mnogo naučiti. Ti si radoznala mimo svijeta, a on je omatorela bezopasna luda, zatočenik vlastite nesreće, koji je odavno izgubio kompas u komunikaciji sa ljudima. Ako se nešto može naučiti od tišine koja ga prati, onda si i ti na dobrom putu.

**

Riječi njene starateljke, mada zloslutne i na momente neprijatne, nijesu mogle da je zaplaše. Pamtila bi sve što bi joj neumorna gospođa Eleonora Kanibal govorila, mada još nije sasvim razumjela značaj riječi koje su je u tim ranim godinama dodirivale isto koliko i prolećni povjetarac. Njena mašta je išla ispred nje, nagovještavajući puteve kojima će i sama jednom ići. Tada, dok je iščekivala poziv oca i majke, bilo joj je predodređeno da upoznađe bijedu i nemaštinu svijeta kojem je neobičnom odlukom roditelja pripadala.

Uspomene su kao žive rane, teško zacjeljuju.

Ni posle toliko godina ne uspijeva da zaboravi blatnjave ulice male palanačke varoši, nagrižene zubom teških kolskih točkova. Straćare koje se upomo ruše, a na njihovo mjesto niču nove, još krhkije i ružnije. Napuštene kuće po kojima vrve pacovi, gnijezde se slijepi miševi, zmije, gušteri i bube. Smrad stajskog đubreta, s proljeća kad krenu sjetve i radovi na njivama, amonijačna isparenja, ambari sa mirisom ubuđalog žita. Ne zaboravlja barake kontejnere ispunjene sirotinjom i prosjacima, pijancima i ostarjelim, izlapjelim avanturistima; slivnike zapušene otpadnim vodama i lišćem; bradate i prljave muškarce pocijepane odjeće, koji vulgarno dobacuju svakoj ženi; sve su to prazna impotentna puvala, govorila je za njih gospođa Eleonora.

Gdje je bijeda izraženija: u čovjeku ili izvan njega, pitala je naizgled naivno svoju pomajku dadilju i ova, zbunjena Šarlotinim pitanjem, nije znala da odgovori. Postavljaš mi ista pitanja koja mi postavlja i život, a ona, mudrice moja, ostaju bez odgovora, kazala je malo kasnije, kada je zbunjenost ustupila mjesto čuđenju i zadovoljstvu. Uspomene su prepune istrgnutih detalja. Ništa ona ne zaboravlja, samo ponešto jednostavno prećuti. Kako da se ne sjeti njene sobe krcate starudijama i tamom. Igračkaka koje bješe zahvatila memla i bud. Uzbudjućeg neočekivanog i prvog jutarnjeg traga krvi na spavaćici, rijetkih posjeta roditeljima i cirkusu. Zbunjujuće slike klovnova čije se posrtanje pamti, a njihova nespretnost izaziva, istovremeno, navalu smijeha i žaljenja. Zvjeri što skaču bez straha kroz plamene обруče. Pamti ukrotitelje mumificiranih lica, bičeve koji pucketaju kao ljetnja vatra u jelovoj šumi. Vrištanje publike u transu. Raskalašni kikut artistkinja iza bine. Sve ono što se brzo pamti i dugo zaboravlja, što djeca čuvaju kao tajna mjesta sa igračkama, kojima se stalno vraćaju, bez obzira na godine što budu pristizale i koje će im suštinski odgonetati misterije svijeta, da bi, kada ustreba, kroz sjećanje osvježili svoje živote, ili se u njima zauvijek pogubili. I svuda, sva ta dešavanja prati prisustvo smrti, jedinog nezvanog gosta. Slike što čine folklor pokajničkog ceremonijala i koje se nikada ne zaboravljaju. Njen plač u početku, a kasnije tupa ravnodušnost, prilikom jesenjeg pomora stoke. Klanjem rukovodi duh smrti. On pokreće nož. On kasapi i čerijeći meso, kaže gospođa Elenora. Ostrašćeno ždranje svadbara uz pjesmu i pucnjavu. Svetkovine koje su progutale stotine života. Jagnjad i prasići na ražnju, telad i volovi na ražnju. Čovjek na ražnju, željela je i to da vidi, da se osveti kasapinu. A vidjela je samo lubine marve po plotovima što se njišu kao prljave zavjese, sve dok se krv ne iscijedi, a psi litalice pristignu na gozbu. Ponoćno zavijanje sitih zvjeri koje su utolile iskonsku glad. Sve je u uspomenama tako živo i tako blistavo jasno. Gospođa Eleonora sa kapicom na glavi, dok pali svijeću svecu zaštitniku, i šapuće molitvu prije spavanja. Pjesma pijanih klaničara goni je da ustaje iz postelje i provjerava po stoti put jesu li vrata zaključana. Kikut žena što prati ovu halabuku, kod kojih smrt i krv zvjerinja izazivaju erotsku čežnju. Prosjaci koji sa živim ranama, prehranjuju prljava i natrula tijela. Njihov bezimeni prosjak unakaženog lica boginjama ili nekom drugom bolešću, kad god bi navratio pokazivao je živu ranu, kao što se ratnik diči odličjem. Zašto se baš na ovu kuću okomio, jadikuje gospođa Eleonora dok daje milostinju. Ne propušta priliku da uputi prijekor nesrećniku, što gadost

pred svijetom pokazuje, a on objašnjava, da bi bez ove rane bio niko i ništa; ono jeste, i ovako je niko i ništa, ali sa identitetom; draga, plamenita gospo, sa identitetom, da nemam ove žive rane, ni vi me ne biste upamtili. Ovako preživljava, rana mora da se njeguje, jer i ona živi svoju bolest, ne širi se srećom, ali i ne zacjeljuje. Sprega je idealna. Dok nje ima, biće i njega. Ona ga hrani, odijeva. Živ je zahvaljujući rani koja ne zarasta.

Svako nosi svoje zrno sreće pod nepcima, neka mu gospođa ne zamjeri, ova njegova boljka nije zarazna i ne prenosi se, djevojčica treba da čuje i upamti da rane ne donosi slučaj, već one potiču od čovjeka. Njegova je od metka, metak prošao kroz meso, pucao u njega rođeni brat Da, rođeni brat, jedini kojeg je imao, stara porodična svađa. Pušku kojom ga je ranio, a koja im je ostala od oca u nasleđe, htjeli su obojica za sebe. Rana nikada nije zarasla, meso počelo da truli. Znate, gospođo, bratske rane ne zarastaju. Bog kažnjava ovako i onako, ali grešnu braću podjednako. Kad vam kažem: na ravne časti. Moj brat je danima umirao, ne od bolesti, već od kajanja i sramote što je u mene, brata svoga, pucao. Kasno se sjetio se one biblijske priče, i znao je da mu Svevideći neće oprostiti. I nije. Na kraju je istu onu pušku uperio sebi u glavu i pucao. Grijeh se ne može iskupiti smrću, ruka mu je zadrhtala, ostao je čudom živ, bez pola lica i bez uha. Veća nakaza od mene. Možda će i on jednom zakucati na vaša vrata. Ja prosim što moram. On se dao u prošnju da bi svoj grijeh pred Bogom iskupio. Ja sam mu davno oprostio. Ali, njemu to nije dovoljno. Eto, kuda se sve ne usmjeravaju tragovi jedne beskrajne priče o ljudskoj zlobi. Budite blagosloveni, a ja odoh dalje da svoju osakaćenu dušu liječim pričom koju sam, evo, i vama podario. Čovjek je pogan stvor, gospo, ja ovako podmirujem dugove koje niko ne traži da ih isplatim. Proseći računam na onu sortu ljudi kojima zmija u njedrima češće drijema, a svi je imamo, i vi imate zmiju u njedrima, i ovo dijete koje me gleda uplašeno. Svačija zmija se bar jednom tokom života probudi i zapalaca jezikom, jedne sikću da zaplaše, a druge ujedaju sijući otrov, i tako opstajavaju u vremenu i trajanju. Objasnite djetetu, gospo, da nije đavo zakucao na vaša vrata. Razumjeće ona čim malo poodraste. I da vam samo još ovo kažem: sirotinjske četvrti su izdašnije od vas koji živite, da tako kažem, boljim životom. Ja sam podstrek unesrećenima, najuvjerljiviji dokaz da im još dobro ide, i da dno života nijesu dodimuli. Da postoji bijeda i nesreća veća od njihove. Da postoji poniženje kojem ni oni nijesu dorasli. Dok god mogu neku crkavicu da odvoje od usta, oni će to raditi od srca, vjeruju, nesrećnici, da je njihovo dobročinstvo bilo djelotvorno i da će i njirna nakon milosrdnog čina krenuti na bolje.

Bijeda milosrđa i milosrđe bijede. Vrzino kolo nepredvidivosti.

Šarlota od tada nosi komad hljeba, ili nešto što može udijeliti onima koje Gospod ne prezire, ali im i ne pomaže. Ove rane smrde kao klozeti, negoduje gospođa Eleonora, provjetrava stan, pali kandilo i tamjanom odgoni tragove gadluka. Kad god se upali kandilo, Šarlota se krsti i intezivno misli na oca i majku, baš ovim redosledom.

Ponekad vrišti i budi se iz sna prestravljena. U snu, na vratima njene sobe pojavljuju se zagrljeni njeni roditelji, oboje u prosjačkom ruhu, žive rane im razjedaju tijela, iz njih curi sukrvica i gnoj, izviruju crvi. Oči su im zmijske i jezici

kojima palacaju. Mi smo mrtvi, kaže otac, a majka ga ispravlja upadicom: šali se tvoj tata, mi smo živi mrtvaci, a to je velika razlika, došli smo po tebe da te vodimo našoj kući. I Šarlota se budi uz vrisku, i uplakana bježi i skriva se iza nabora velike haljine gospođe Eleonore, koja psovka i molitvama tjera utvare od njene štíćenice. San je toliko stvaran da Šarlota nakon buđenja osjeća smrad u nozdrvama, izazvan ranama nesrećnika, koji su pozajmili obličja njenih roditelja. Gospođa Eleonora se zaklinje da nijednom prosjaku neće otvoriti vrata, i na kraju odlazi kod poznate vračare u varošici, čije se ime uroka radi ne pominje, koja baca ugljevlje, topi olovo, baje i uklanja činima strah od Šarlote. Ona, potom, izliječena prestaje da mokri u postelji, ali prestaje i da sanja.

Njen san je čma ploha na kojoj se ništa ne urezuje. Moj san je umro, kaže ona tužno gospođi Eleonori, koja je tješi riječima da se najljepši snovi dešavaju na javi, i da njeno vrijeme snova tek treba da dođe.

Sve je bilo neobično u toj varoši njenih najranijih uspomena, kaže ona Đorđu koji njenu priču proživljava kao da sam prisustvuje svemu o čemu Šarlota govori.

Nikada neće zaboraviti imena ulica kao što su: Osušeni kestenovi, Ponoćni vijenac; najdužu ulicu su zvali Ulica tišine, pa one male ulice nalik na sokake u ravničarskim gradovima, koje su se zvale: Jesenja, Mejsečeve mijene, Prve mladosti; na kraju pamti i nazive kafana: Zadnje utočište, Dolina sreće, Mrtvo duboko, Belvedere, Ružino drvo, Prah mimoze, Kod Čuruvije, Feribot, Majčina dušica, Dva pijanca. Sve su to uspomene sahranjene u agoniji neiskazane žudnje za smislenijim životom, u kojem nema bivših tragova nježnosti i uživanja, bez sumnje zaklonjenih pod očiglednom provincijskom izvještačenošću, kako bi ti rekao.

Zbunjuje ga njena obdarenost da na zanimljiv način tako slikovito govori o djetinjstvu, priču prati njen stidljivo mudri pogled sove; otjelotvorene u ženi koja nije priznavala snagu muškog posjedničkog odnosa. I zaista, ljubav je u onom konačnom obliku prihvatila na način kako to rade puritanci. U njenom uživanju nije bilo pretjeranog sladostrašća, niti popuštanja strastima. Nije priznavala uobičajene znake vjernosti. Tragovi na tijelu su nevidljivi posle bilo koje ljubavne igre, čemu onda udaranje pruta o vodu, govorila je. Postupci joj bjehu nepredvidivi. Ko može tvrditi da me poznaje, kada sam ja samoj sebi najveća misterija. Tijelo muškarca, ma kako svježije da je, samo je voćka koju treba strpljivo, ponekad i surovo oljuštiti, prožderati i isisati ono što vrijedi, a ostatke baciti u smeće. U tim trenucima surove iskrenosti, podsjećala ga je na stvorenje rođeno bez srca, na bunar u kome je presahla voda i u kojem njeno tijelo obitava, optočeno zmijskom košuljicom i tvrdom ribljom krljušti. Ne nalazeći oduška osjećanjima, kao da on i ne postoji, kao da se utvari i priviđenju ispovijeda, govorila je da muškarci ne zaslužuju ništa drugo do prezir, i omalovažavanje. Odbijam da služim zadovoljenjima muške fantazije. Moja zadovoljstva su mi mnogo važnija. Govorila je da zna šta hoće i koliko koga hoće. I kada to što joj se nudi treba da uzme ili ostavi. Ona odlučuje i niko drugi. Izbori su njeni, pa je lakše podnositi teret i težinu grešaka. Biti s nekim dan, dva; nedelju dana je sasvim dovoljno. Sve preko toga je suludo trošenje vremena i energije. Ponekad se dogodi, kao ovo sada sa đorđem da krši ova pravila. Ali na kraju se opet sve dogodi onako kako je i predviđela. Muškarci. Ah, kako ih sažaljevam. Jednog sam tukla bičem.

Nije to bila tačka u cirkusu. Cirkus sam sebi ja pravila. Cvilo je kao životinja i njakao kao magarac, istovremeno. Bio je i jedno i drugo, ali ništa mu to nije vredjelo, jer ja sam imala moć da krotim. Zaista sam uživala u njegovoj nemoći. Bila sam prosta i surova. Imala sam neodoljivu želju da jednostavno fizički dokrajčim; zadovoljila sam se da ga premlaćujem. Danima bi liječio rane koje sam mu ja korbačem nanijela. Stavljaio bi obloge i meleme, i čim bi prezdravio, banuo bi po narednu porciju batina. Nije odustajao, a ja sam želela da ga što intenzivnije ponižavam. Neke bolesti se ne mogu liječiti. Nikada. Jednom se neočekivano obznani i posle ti bude lako, u stanju si da uradiš sve što ti padne na pamet. Muškarci ne zaslužuju ništa lijepo da im se dogodi. Davno sam naučila, a učila sam od života, jer boljeg učitelja nema, kod muškaraca je sve napolju, čak i bol; kod žene je sve sažeto unutra, nevidljivo i skupljeno do konačne esencije. Ženu nikada ne bih mogla povrijediti. Muškarca u svakoj prilici. Znam da te ova priča sablažnjava, i da ne želiš da povjeruješ. Pitaš se: zar može takva da bude tvoja draga Šarlota. Sve je izmislila da me uplaši, zapanji, udalji od sebe. Reći ćeš sebi, kada me ne bude u tvojoj blizini da sam bila u jednom trenutku tvoj ružan san. U snovima je kao i u crtanom filmu sve moguće, ali ti nikada nećeš povjerovati da sam ja bila i da sada jesam nešto drugo od onoga što si ti vidio u meni. Moja tako nežna ruka i bič. Kakva smjejurija. Zaboravljaš da sam polovinu od godina koje sada imam provela u cirkusu. Možda ćeš sve bolje razumjeti kada ti budem ispričala priču o mom ocu i ukrotiteljici lavova. Njen bič je mnogo godina kasnije ostao u mom posjedu. Sada je doduše samo suvenir sklopčan na dnu moga kofera.

Moja sjećanja se umnožavaju kroz neke usputne, naoko nezanimljive događaje. Gadost se potpuniije sagledava dvostrukim očima. Možda su me mnogobrojni odjeci, dopuzali iz uspomena, ušuškali, pa čak i prevarili. U svakom slučaju, postoji još uvijek, negdje duboko u meni, onaj unutrašnji nerazmršeni čvor od koga zavisi i moj sadašnji a vjerujem i budući duševni mir. Dabome, moram priznati da sam bila nespretna u pretpostavkama, ali i to je jedan od ustaljenih oblika samosažaljenja. Svako je prinuđen da nosi svoje breme, ali ponekad se dogodi da breme ne podnosi niti prihvata svoga nosioca. Sve što jesmo ili posjedujemo, može se posmatrati sa one druge strane. Ja sam na takav način prilazila svijetu i životu u njemu, lice me nije privlačilo, samo naličje. To je bio brži put do suštine. Tako sam i tebe iz mnoštva slučajnosti odabrala. Ne stoga što si neodoljivo privlačan i što te harizma izdvaja iz gomile, naprotiv, privukla me tvoja nemoć da sakriješ ono što te ranjava i čini tako slabim.

Na izvestan način, žena, a ja hvala Bogu još uvijek nijesam promijenila pol, i nemam namjeru da ga mijenjam – dakle, žena ma koliko da je zaljubljena, najiskrenije riječi ne upućuje svom ljubavniku, već vlastitom ogledalu, tačnije odrazu lika koji je posmatra. Priznajem da poštujem one zaista rijetke muškarce koji su spremni da iz moga života izađu na vrata koja im sama otvorim, i bez glupavih pitanja. Putovanje od velike želje i požude do odvratnosti traje koliko dlan o dlan, otuda ja nikada ne tragam za emocijama, već za neakvim sjedinjujućim otkrovenjem koje se može zvati kako mu drago, i koje bi samoj emociji dalo ubojitiji smisao. Ponekad sam sasvim slaba da se u potpunosti oduprem ovim neuhvatljivim duhovnim zasjedama. Najtužnije je kada osobu do

koje nam je stalo iscrpimo najprije u svojoj mašti. Sve ovo o čemu razmišljam ili govorim, možda bi laskalo nekome ko je ubijeden da kada se već našao na startu, sigurno cilj neće promašiti. Mene ovakve mogućnosti ne mogu zavarati. Seciram prvo svoju dušu, i onda u parafin stavljam sve što mi dođe pod oštricu.

Pod maskom osjećajnosti, dželati se pripremaju za novo zlo djelo. Kad god mi se dogodi da pomislim, ljubav mi se događa, ubrzo nastupi otrežnjenje i shvatim da je to bila samo zahvalnost. I opet mi je pala u oči lakoća kojom poniremo u ništavilo, osjećam da ako hoću da se ikada izmirim sa samom sobom, moram, u ovom amoralmom svijetu otuđenosti i prostakluka, da se probijam kroz đubre u vlastitom karakteru, moram da zanemarim trapavi i besmisleni poredak koji nameće životna sredina. Ne mogu reći da moje odluke propadaju, prije nego što se ostvare. Pomišljala sam da pri svemu tome pokušam da, živeći bez iluzija, ćutim iz obzira, ali bih kasnije uvidjela da riječi koje smo svojevolumno osudili da ne budu izgovorene, kvare srž samoga bića i onda počinjemo da pobolijevamo, ne sluteći šta je uzrok ove opake zaraze. Riječ koju dugo nosimo neizgovorenu, počinje u nama da trune, a trulež se širi uobičajenom progresijom, dok ne zahvati vitalne organe, i tada se smrad ove pošasti više osjeća u onome što će biti, nego što smo njegove razornosti postali svjesni u trenutku u kojem jesmo. Kod mene je, baš uvijek, smijeh izazivala tvrdnja pojedinih muškaraca da sam im nevjerna. A naročito onih koji su samouvjereno tvrdili da me vole i da ja njih volim, ali još toga nijesam svjesna. Muške budalaštine ništa ne može nadmašiti. Ali, bez ovakvih primjedaba, život bi bio prepun uništavajuće i neizdržive dosade. Sama pomisao da bih nekome mogla biti vjerna, mislim na odnos muškarac žena, ispunjavala me je gađenjem. Gađenjem prema sebi. Usredsređujući cjelokupno svoje biće na tu činjenicu, da moje srce neće ni zbog koga i ni od čega bolovati u njedrima, zakoračila sam u svijet bez straha i bojazni da će moja emocija biti načeta patnjom. Smatrala sam da je ova zagonetna podvojenost mojih osjećanja nešto najznačajnije što sam u vlastitom emotivnom naboju uspijevala da podignem na nivo poštovanja. Mislila sam u sebi, i sa olakšanjem, da sve ove nedoumice mogu da opstajavaju samo u mašti umjetnika, otuda sam u tom omeđenom prostoru čulnosti i senzacija pokušavala da pronađem lijek za moju okrvavljenu dušu. Hoću da kažem da sam se na vrijeme oslobodila uobičajene sputanosti, mada mi ne polazi za rukom da pobjegnem od ustaljenog poretka privrženosti onima koje iz nekog razloga poštujem ili volim. Nerijteko ove svoje slabosti pred sobom ne opravdavam ličnom slabošću, već ubjeđujem sebe da se ovdje radi o neobjašnjivom nametanju tude volje. Svi smo, u stvari, robovi vremena, naše male lokalne drame oslobođene su tereta forme u dimenziji koja ne liči na stvarnost što smo je godinama priželjkivali. Možda u stilu i načinu mog poimanja ove zbilje ima nečega od neuravnotežene žestine samog poniranja u svijet nedodira, ali na stranu sa ovim ograđivanjima, jer kako sam i mogla da očekujem nešto više od ovog odbačenog uljeza koji je, čim sam počela da mislim, zaposjeo moje tijelo. Ne vidim da se razlikujem od drugih žena ni po čemu, osim, možda, po količini umora od života. Otuda ove skice mog psihološkog portreta ostaju na nekim mjestima nedorečene i neodređene, što mene mnogo ne zabrinjava. Stvarnost i svijet mimo ovoga koji me uzima i dodiruje, mnogo me ne zanima. Još nijesam otkrila mjesto gdje ljudi mogu

da budu srećni ili barem zadovoljni. Tragala sam, lutajući svjetovima ni nalik ovom gdje sada jesmo zatočeni, i naseobinama, gdje meni slične litalice svoje tragove drugim svježijim tragovima prikrivaju, na kraju sam morala, po ko zna koji put, da se vratim ljudima koje sam upoznala u minulim godinama, zavirujući u njihove duše kao gladna mačka u kante za otpatke. Kao i svi amoralni ljudi, prihvatila sam na pleća djeliće krivice koja mi je nuđena na uzdarje i moje nevolje su se uvećavale iz dana u dan, a želja da ih se otarasim sve je više slabila, oduzimajući onu meni tako dragu mitsku suštinu, kojom sam prkosila životu. Tako sam prepoznavala pravog neprijatelja na putovanju do sreće, koja na svačijem putu iščekuje da bude makar na tren pokupljena iz okrilja beznada. Ne mogu a da se podrugljivo ne osmijehnem na ovu ovještalu misao, koja će možda razvodniti žestinu mog ispovijedanja. Ipak, život ma kakav vodili, bio bi besmislen, ukoliko ne bi oživljavali i one minule doživljaje, i ponovo na jedan kompleksniji način sve to još jednom preživljavali. Nije lako nalaziti lijeka za vlastite neurastenične ispade; mašta će ionako prva umrijeti od malokrvnosti, kao neka vrsta zaboravljene onanije. Moja zadovoljstva nijesu bila i moja potreba. Trebalo je zauzeti mjesto sjenke i obezličeno posmatrati tijelo koje se batrga, u nastojanju da prisvoji ljubav, ili makar izazove pažnju posmatrača. Moja zadovoljstva su poput gamadi izvirivala iz zamračenih i skrivenih mjesta. Nemogućnosti su se umnožavale. Suočavanje sa odrazom lica u ogledalu, lica koje te mrzi i prezire. Iz ovoga bi još nešto moglo uslijediti: pretvarala sam se u biće koje se spasavalo od opsjednutosti čula, tako što je sve što bi se obznanilo kroz dodir, makar to bili i poljupci, padalo na lešinu, koja sticajem čudnih okolnosti još uspjeva da se kreće i hoda.

Nekada se zadovoljstva potpunije ostvaruju kroz sjećanje. Koliko je čudna i ponižavajuća ova moć sudbinskog tkanja, i zacijelo iz zaboravljenih vidika gdje naše uspomene leže zatočene, izviruje kao živ stvor još jedno pitanje zagonetka: koliko smo vremena straćili bezuspješno istražujući šta smo u životu mrzjeli i koga smo voljeli. Kad god sam to htjela da saznam moja mašta je mogla da zadovolji samo pol. I sada, duboko žalim što sam toliko vremena izgubila, živeći na ovaj način. Uživam u sebi ovakva kakva jesam, u trnovitoj džungli mnogobrojnih zločinačkih nagona. Najgore je od svega što sam i na sebe počela da gledam kao na neprijatelja, koga po svaku cijenu moram ukloniti. Istina je da niko nije mogao da me povrijedi koliko su to mogli oni koji su mi od srca željeli dobro. Što se mene tiče, nikada nijesam bila zaljubljena, a ove dosadne čovjekolike beštije što me opsjedaju na putovanju do vječnosti, jednom će sasvim izbljedjeti i nestati iz sjećanja i iz uspomena.

Negdje na horizontu neostvarenih nada i planova, moj dolazak iščekuje neko ko je spreman da trpi i bude povrijeđen. A do tada, kao što i priliči utvarama, meni je mnogo i ovo malo ničega.

Dorđe htjede na trenutak upadicom da prekine ovaj dugi Šarlotin monolog, ali se zaustavi na pokušaju. Ponovo je utanjao u nijemo mrtvilo, pretvarajući se u pažljivog slušaoca, začuden načinom i žestinom Šarlotinog govora. Priča je imala slušaoca i mogla je da živi u sjećanju nekoga kome nije pripadala. Šarlota nije imala namjeru da prekine svoje izlaganje. Rijetki su trenuci kada čovjek osjeti potrebu da nešto kaže, još rjeđi kada mu to i polazi za rukom. Šarlota je, vodila

polemiku sa samom sobom, a Đorđe je bio samo slučajno odabrani svjedok ovog nenadanog i inspirativnog govora žene koja je bila snažnija u ćutanju.

Đorđe je u početku lovio tišinu u međupauzama njene naoko nepovezane priče, ali kako je u toj neočekivanoj pripovjesti tragao za svojim mjestom, sve više je želeo da Šarlotin monolog preraste u dijalog sa većim obimom kreativnosti i snažnijim nabojem strasti. Njegova sposobnost prilagođavanja neočekivanim situacijama, nikada ne bješe na zavidnom nivou. Sasvim opušten, odlučio je da je ne požuruje sa upadicama i da sačeka svoju usputnu stanicu gdje će bez poteškoća uskočiti u kompoziciju, sada već zahuktale priče.

**

Slike su se gomilale, stalno održavajući stanje napetosti, tonući sve dublje u Šarlotino sjećanje. Ništa nije važnije od uživanja u aktivnom i živom svijetu vlastitih spoznaja i iskustava. Njena plot i duh su ustuknuli pred zahtjevima tijela za koje je znala da ih ne može ispuniti.

Lažno poimanje njene sadašnje stvarnosti bilo je u početku mnogo zanimljivije od istine doplutale iz ne tako davne prošlosti, koja će se u kasnijem dešavanju nametati svojim ružnim oblikom. U predugom katalogu vlastitih samoobmana znala je kako se tek rođeno osjećanje spokoja i sigurnosti zamara od jednoličnosti, prerastajući u naviku, a ova u očaj.

Baš kao čovjek koji zna da će ga pogrešan korak odvesti na stranputicu, ali izazov je isuviše jak da bi mu odolilo. Čulnost zna da nadraste vlastite podsticaje. Svakim danom provedenim uz Đorđa, ponirala je sve dublje u odnose koji ne odgovaraju potrebama njene prirode. Bila je svjesna ove zaslijepljenosti, osjećajući u svom tijelu podvajanje koje žigoše čovjeka kao usijano gvožđe, izazivajući pri tom duševnu pometenost koja će i nju i tijelo jednoga dana u potpunosti razoriti. Ovo saznanje pojačavalo je gađenje prema sebi, ali želja da se dosegne suština ljubavnog ludila u izvjesnom smislu bila je jača i od dobrovoljnog prinošenja žrtve na pijedestal slučajnosti. Ne vode svi putevi ka stranputici. Nekad se mora stati na crtu i odgovoriti izazovu ma kakv on bio. Vjerovala je da će ovim činom iskupljenja kroz priču o sebi, priču iskrenu i ogoljenu do srži i bez laži i uljepšavanja onoga što je bilo, da će pružiti Đorđu mogućnost da bar na tren osjeti užitek koji će mu ako ništa drugo maštu prihranjivati u vremenu kad nje ne bude bilo u njegovom životu. Činilo joj se kao da lebdi i kao da je bez težine, nesposobna da kontroliše priču, kao što nije mogla da usmjerava i smiruje svoju razbuđenu strast. Đorđe je strpljivo čekao dok je ona pomalo zamorena drijemala u krevetu i sanjarila kako joj djevičanstvo uzima neko bezimono božanstvo mraka, parališući joj um i čula. Davala se ne znajući kome, u stvari, kad joj krv uskipi i kad se damari razigraju ona samo daruje svoje tijelo. Ukratko, iskustva koja je imala do tada bjehu tako besmisleno ponavljajuća i dosadna, da se nešto novo

moralo započeti.

Bila je zbunjena nastranostima vlastitih želja kojima je unapređivala emociju u samom stecištu pometnje, dok se kao po bespuću, uporno i sa zastajkivanjem, približavala vratima iza kojih su vrebale tjeskoba i praznina, vjerne pratilje svakog očajavanja. Jedino nije mogla da razumije šta se zbivalo u njoj samoj i ta ju je misterija zadržavala i vezivala i za novootkriveno mjesto ovih dešavanja. Đorđe je bio samo još jedna usputna stanica na putu do nečega što se krilo u nekom dolazećem a opet tako dalekom vremenu. Šta sada uraditi. Bez rješenja ove zagonetke nije mogla otići. Znala je da će odgovor, kao i obično, dati slučaj. I da će oslobođenjem krivice i kajanja uspjeti da se okrene i nestane iz svijeta čijom je koprenom bila obavijena, kao plaštom bezizlaza. Zbunjivao ju je čitav ljubavni odnos sa čovjekom koji je bježao od sebe kao nečastivi od krsta. Takav dodir nije imao onu neophodnu dozu prepoznavanja i uzbudljivosti, koja je mogla trajati. Stvarajući zbrku oko sebe, Đorđe nije uspijevao da joj priušti ni trenutak sreće za kojom je tragala.

Neki ljudi jednostavno misle da su oni sreća.

Dio njegove ličnosti ona nikako ne uspijeva da razumije. Blato iz koga se uzdižu strasti nema neophodnu ljekovitost. Za sve što je bitno ili bi trebalo da se dogodi i udahne smisao željenom, potrebno je mnogo strpljenja i dovoljno vremena. Zahtjevi srca i uma rijetko mogu da idu ruku pod ruku. Jedno će se uvijek otrgnuti, bolje reći, okrenuti i poći vlastitim putem, i bez pratioca.

**

Srela je Đorđa i desilo se ono što nije smjelo da se njoj dogodi. Ne sada i ne u ovom gradu odabranom slučajem na njenom putu i tragalaštvu ka nemogućem. Usputna stanica se pretvorila u glavnu i sve što je uslijedilo nije nagovještavalo ništa dobro. Greške i pogešni odabiri pratili su je na svim njenim ranijim putevima, to je bilo njeno prokletstvo, tako je bilo i na ovom posljednjem. Kao da nije ništa naučila i kao da nije nikakve pouke izvukla iz prethodnih iskustava. Umjesto da zastane i razmisli ponovo je mamilo nepozbato i srljala je u sumornu neizvjesnost. Dogodila joj se ljubav, neočekivana, neželjena a opet dovoljno lična i dovoljno jaka da je bar za neko vrijeme veže i drži na kratkom kanapu. Đorđe nije bio dobitna kombinacija i nije joj mogao donijeti sreću i pružiti spokoj u trajanju. To je znala od trenutka kada se upustila u razgovor sa njime, kada ga je prvi put pogledala kao muškarca koji je više odbijao nego što je mamio i obećavao. I zaista, ima ljudi koji su rođeni samo zato da bi kao pošast uništavali sve što klicu ljepote nosi u sebi. Takvima je pripadao i Đorđe. Možda je i ona takva bila. Gubitnik je prepoznao gubitnika. Začudo, baš ove slabosti koje je sa lakoćom prepoznavala kod drugih ljudi, i pored maski lažene moći iza kojih su se skrivali, umjesto da je opomenu i upozore na oprez i udalje od opasnosti i izazova, nju su

kao magneti privlačili i mamili da ne okrene glavu i jednostavno ode i zaboravi. U njenom slučaju sve je bježalo ka svojoj suprotnosti, i sve se obrtalo naglavačke i u smjeru koji se nije mogao pratiti razumom i kontrolisati. Ovi izleti u nepoznato predstavljali su najveću draž i izazov za svakog čovjeka koji je imao hrabrosti da stane na crtu izazova. Tako se dešavalo da su u početku najbolje namjere podrivale temelje svake nove priče koju je slučaj kao kukavičje jaje podmetao na njenom putu, a njen novi život činili nepodnošljivo otužnim. Ostale detalje licemerja projektovale bi duševna prisnost. Slika koja bi tada zamijenila ono pravo i istinsko lice, nudila bi nešto čega bi se kasnije u osami gadili.

Ljubav koju osjeća prema Lezi poprima obrise nostalgичne ravnodušnosti i banalnosti, dokazujući da je svakom od učesnika ove vječite drame određen samo izvjestan njen dio. Ponekad joj uspijeva da se i sama pretvata i pojavljuje u više oblika i da se, bar nakratko, prikloni mnoštvu ovih učesnika sklonih svakojakom izmišljanju i prevrtljivosti. Tako ljubav rođena iz sumnjičavosti i nevjerovanja postaje trgovački otrcana, dok sasvim ne izblijedi, bezuspješno zadovoljavajući svoju iskonsku glad. Neki ljudi, a takvima pripadaju ona i Đorđe, naglo se prepuštaju čeljustima ljubavi, i šta se onda dogodi: ljubav koja je trebalo da bude melem za dušu i hrana za tijelo, najednom postaje pogubna i zaslepljujuća, a voljeno biće se posmatra kroz izmišljenu sliku neostvarenog sna, i jedino što tada u izvjesnom smislu opstajava, jeste demonsko sjeme slučajnosti, koje je aktere ove čudne igre oslobodilo prinude da kroz nju sebe izražavaju.

Šarlota Đorđu utonulom u drijemež, reče vrlo tihim glasom: dobro me pogledaj i upamti sve što budeš vidio. Ovo što sada budeš sagledao, nećeš nikada više vidjeti. Sve će biti isto, ali i neće. Ja ti nikada više neću otkriti ovaj trenutak u njegovom iskonskom blještavilu. Sada sam istina, sutra ću biti laž i privid. Ti ćeš više voljeti i pamtiti taj privid, nego ovu istinu, a ja ti tu, osim ovog upozorenja, na drugi način ne mogu pomoći. Ti sada vidiš samo moje tijelo, golotinju koja tebe ne dodiruje, već tvoju strast.

Đorđe se na trenutak prenuo iz omamljenosti, riječi nije razumio, samo je njihov čudni odjek lebdio prostorom, a eho govora kao da ne bješe rođen za ovo vrijeme, negdje u njemu, u nutрини, duboko, najdublje, izazivao je osjećanje straha, a potom i strepnje koja se nije brzo gasila. Htio je nešto da kaže, da objasni, da negoduje, da potvrdi da je čuo sve što je Šarlota rekla kao upozorenje, možda čak i prijetnju, ali nije izustio ni riječ. Jezik mu se vezivao u čvor i riječi ga opet nijesu slušale. Ponovo je utanjao u poznati zagrljaj sjenki što su po njenom tijelu, kao da su na vodi, pravile čudne rezbarije.

Posle uzdaha koji se nije mogao definisati, Šarlota je bez napora zakoračila u njemu nove, još neistražene djelove priče.

Htio si da budeš gospodar, ali ne mog tijela, već mojih snova, sve bih drugo dozvolila, ali to ne mogu nikome, pa ni tebi, prihvaću rizik da te se zasitim i izgubim, rekla je. U djetinjstvu sam nakratko izgubila snove, zahvaljujući onoj bezimenoj vračari, kasnije su se snovi srećom vratili, i sada su dio svake moje zbilje.

Kada iz ove sobe zauvijek odem, za tebe nikada neću otići. Možda sam u početku i htjela da budem velikodušna, ali taj osjećaj me je napustio. Sada sam te

zarobila tijelom i prisustvom, sutra ćeš biti zatočenik patnje što moj lik više nećeš vidjeti. I znaj, dragi moj, barem za tebe, izlaska nema iz ove sobe. Tvoji snovi će se uvijek vraćati u ovo malo Anastazijevo leglo. Priznajem, zavela sam te vođena sopstvenom željom. Od danas počinje tvoje juče sa bolnom uspomenom u srcu. Vidjećeš, bez prošlosti se živi u trenutku kad se čovjek probudi iz sna, kada prvi put vidi to što ranije nije vidio, a izvan toga nemaš ništa i nijesi niko. Zato i ne želiš da shvatiš da se samoća pritajila, da se pokrila sopstvenim velovima, da bi nas zavarala i namamila tako prerusena, da bismo povjerovali da nas je zauvijek napustila i da smo napokon izliječeni. Ali, ona je ovdje skrivena, u tami ovih Anastazijevih slika, zatamnjuje obrise predmeta, stola, kreveta, posteljine, svega. Samoća ne miruje, ona klopata od čovjeka do čovjeka; dođe, ostavi svoje sjeme praznine, i jurme dalje. Njen trag čujemo, ali je ne vidimo; kada bismo je vidjeli, ne bi bilo straha od nje, kretanje samoće je nepredvidivo, kružno, njeni putevi ne mare za prepreku.

Čovjeka ne plaši istina, već slutnja.

Brčkamo se u moru života, brojimo plime i osjeke. Samo zlo i ljudsku pakost voda ne može sprati.

To je plima koja će nas na kraju sve podaviti. Ti si nesreća u svom zavičaju, nesreća si i van njega. Ja zavičaja nemam, zato je moja nesreća mnogo veća. Sada sam opet uspaljena kuja, koža mi je mekana kao pjena, ili cvijet, ili krilo leptira – pogledaj me sada. Moje grotlo se puši, i ti ne umiješ njegovom isparenju odoljeti. Oči su ti krvave, sve ti se slilo na jedno mjesto: i krv, i pamet, i strast. A, to mjesto bolno pulsira. Kamen si sa srcem, nikada srce bez kamena; pogledaj samo kako mlijeko curi sa mojih bradavica, bijelo mlijeko zore, a ti bi, pomahnitala moja zvjeri, htio da dojiš, ali ne uspijevaš na sve strane; malo ruku imaš za moje tijelo.

Moju vatru ne gasi tvoja požuda, ali je rasplamsava.

Zalivaš me sjemenom iz koga se ništa neće roditi; prilijepi se, ako umiješ, uz razigrani damar moga usplamtijelog tijela, ostani zauvijek tu, utoni u njegovu dubinu kao što utanjaš u svoju tamu.

Zahvali Gospodu što je slučaju dao usmjerenje. Umri danas viteški i kao muškarac, a posle živi kako hoćeš. Nijesi primijetio, ja irnam oči kojima danju vidim jedno, a noću drugo.

Tvoje oči vide uvijek istu sliku. Ne veruj onima koji samo gledaju ono što žele da vide. Ja imam oči i za ono što nikada neću moći da dotaknem pogledom, a to je tvoja iskasapljen duša. Nijesi je nikada vidio, a da jesi, umro bi od gađenja. Tolko truleži, toliko rezova, krvoliptanja – ni tvoja načeta, mada još uvijek moćna mašta, ne bi mogla pretpostaviti. Grizeš moje tijelo halapljivo i bolno, glad ti je u očima a ne u stomaku, tvoj jezik dopire tamo gdje ni mašta ne zalazi, dobro gledaj, ova rana ne zarasta, u njenoj postelji uvijek drijema ispljuvak krvi. Tako je Gospod odredio da bude. Moje tijelo je još jedan leš koji hoda. Trulež će prvo zahvatiti ovu prozirnu rupu koju bezuspješno zatvaraš.

Danas veruješ da si moćan, a, u stvari, nesrećni moj ždrijepče, pjesnički rečeno, samo si tragični uzurpator čistih privida. Pokušavaš da uloviš vrijeme u mojim zglobovima. Tražiš odgovore u škripi mojih kostiju. Nije kucnuo čas za polaganje računa. Reći ću ti samo ovo: ja nemam krštenice, grad u kome sam se rodila ne

postoji, datum mog rođenja je ispisan na tekućoj vodi, dok tragam i sama za njime on zajedno sa vodama bježi i luta svijetom bivših uspomena. Gdje smo se rodili i jesmo li se ikada rodili i hoćemo li se ponovo u nekom novom obličju roditi. Ova pitanja sebi nikada ne postavljaš jer se plašiš onoga što bi možda bilo bliže istini.

Moje ime nije Šarlota, niti će me iko više njime zvati, osim tebe. Moje pravo ime nije nikada izgovoreno. Danas se zovem ovako, sutra ću se zvati Mjesečina ili Zemlja. Sve što bi o meni još mogao dokučiti zapisano je u središtu ponora u koji niko zaviriti ne može; on je, takođe, bezimen, da niko ne sazna, da niko ne čuje.

Bojim se za sve ono što ti i ja budemo ostavili iza sebe.

Uspomena na nas dvoje, ovakvi kakve jesmo, obogaljeni i unakaženi, neće biti vrijedna buduće priče. Oboje znamo da su ludaci i sanjari sjedinjeni zauvijek u neraskidivom zagrljaju. Prožima ih zajednički san. Kao i nas dvoje.

**

Koristiš se i hraniš svoje pobrkotine mojom trenutnom inertnošću. Kakva je moja uloga ako su tvoji ciljevi mimo mene unaprijed određeni? Ubijaš nam nadu i ja ne znam kuda to vodi, možda su te ružni snovi morili, možda ti je došao takav dan u kojem vidiš sve crno, molio bih te da brzopleto ne donosiš odluke, ono što uradimo ne može se popraviti, to znaš bolje i od mene – oglasio se Đorđe.

Nije mene moja tama progutala, mada je imam kao i svi ostali. Ja istinu nazivam pravim imenom i ne krijem se iza ugodnih sanjarija. Uživam u svakom trenutku ljepote ako mi je usud udijeli, ali i gledam malo dalje i unapred. Slijep si kod očiju Đorđe, zanjela te moja ljepota, zato nam noć traje duže od dana, biću tvoja do zore, toliko mogu da obećam, za više nemam snage.

Predugo sam te slušao i još duže čekao, Šarlota. Ne budimo nedosledni. Ne vjerujem da smo se tek reda radi sreli. Da ispunimo jedno drugom vrijeme i kad sanjarije prođu, da se okrenemo i kud koji mili moji. Hoće li ovo među nama potrajati još jedan dan, dvije noći, pet dana, ili mjesec. Ja odgovora nema i ne tragam za njime. Ponekad pustim da me događaji i dešavanja sami vode. Ti ćeš reći: kraj nema strpljenja da čeka da se sve naše ludorije obznane. I reći ćeš da se nikada ne udaljavamo od njega već da mu hrlimo u susret, kao da nas tamo čeka sva blagodet ovoga svijeta, i šta god radili, koliko god se upinjama da ne vidimo ono što nam je pred očima, da uvijek dođe njegovih pet minuta. Slažem se da takva misao nije daleko od istine ali ja se njome neću kuražiti.

Svakako da moramo sačekati da se vrijeme uspava i umrtvi, ali zaista nema nikakvog razloga da se sada izlažeš žaljenju što će uslijediti kad me ne bude bilo. Sada treba živjeti za to sada, i tu se slažem sa tobom. Uzmi me cijelu i cijelu me ostavi. Zar nije tako najbolje. Čemu rasparčavati i komadati suštinu bilo čega. Strpljenje me je napustilo. Nemam više snage da se borim sa savješću i da ti

povlađujem. Uzmi i uzimaj dok možeš, to što ti se nudi i daje. Samo ne treba u tom uzimanju pretjerivati. Dijelimo kao i do sada to što nam je zajedničko. A zajednička nam je još uvijek strast, ali i kajanje.

Priznajem, da se i sam pitam jesam li ja na pravom mjestu. Sve rane su bolne. Mnoge ne zarastaju. Zaboravimo na ono što smo bili. Mislimo na ovo što sada jesmo, ili da bude još zanimljivije, na ono što ćemo sutra biti. Samo mi znamo kakvi smo jednom bili, i ta spoznaja nas muči i proganja žešće od bilo čega što nas primorava na sakrivanje i mimikriju.

Ne može se gorčina zaboraviti, nema zaslađivača koji je može učiniti pitkom, Đorđe.

Više je neće biti u mojoj i tvojoj zbilji, govorio je, iako je znao koliko pretpostavke mogu da budu prevrtljive, i da Šarlota riječima odavno ne vjeruje.

Rekla sam ti da moje tijelo možeš obmanjivati, ali mene nikako. Prošla su vremena ugladenosti. Iskoristimo pometnju što nas okružuje. Nikome nijesmo trn u oku. Za ostale ljude u ovom pitomom gradu mi i ne postojimo. Samo nas Filimon primjećuje, doduše kad pravi pauzu u radu i ne slika. I za njega smo dvije utvare kojima je pružio gostoprimstvo. Mnogi su me voljeli i gubili. Ja sam birala trenutak kada ću otići, tako je bilo i tako će biti i u ovoj našoj priči.

Pripadala si i drugima, i to mi zaista ne smeta. Znam da si juče bila moja i da si danas moja, i nekako osjećam da ćeš uvijek biti moja. Ne uvjeravaj me da griješim i ne govori kako mi je strast pomutila razum.

Tebi je važniji stav od suštine. Zauzvrat dobićeš samoću, i ja sam tu nemoćna. Htjela sam da olakšam i tebi i sebi. Ne vedi daljeg truda. Slijepcu ne treba svjetiljka već vid i oči koje neće dobiti, niti umrlom život može bizi vraćen. Neke stvari što čine život su neizmjenjive. Da bih preživjela, zaboraviću na sve što se do sada nama dogodilo. U jednom mi nijesi nikako jasan; htio bi da budeš, istovremeno, i sluga i gospodar. Pokušala sam još na početku da te upozorim da ništa ne može nadoknaditi izgubljeno vrijeme. Ja ga više nemam za gubljenje.

Ono što sam ja tebi činio iz ljubavi, vidim, ti si prihvatila kao služenje.

Posjed postaje vrijedno vlasništvo tek kada ga izgubimo, Đorđe.

Uspomene traju koliko i život. Sve ostalo što nam je bilo značajno ima kraći vijek. I, ne tjeraj me da govorim ono što sam htjela da prećutim. Uostalom, nastavila je Šarlota, možda je i bolje sebi reći: bio sam bijeda, bio sam ništa. Bilo bi kasnije lakše. Samo prvi put ono što je rečeno – istina je. Pomiri se sa činjenicom da ja tebi ne pripadam, ja sam ničija, i to je sve, moja neprikosnovena istina. Ne posmatraj me kao posjed. Možda će tako tvoji snovi imati duži vijek od moje jave. Ne, Đorđe dragi, moraš se pomiriti s istinom da nijesam tvoja, ne onako kako ti sagledavaš ovu našu papazjaniju. Ni mene nije mimoišlo kolebanje. Sumnja se na početku baškarila u mojim snovima, da bi, napuštajući snove, zagospodarila zbiljom. Mislila sam na tren da sam doista bila tvoja, ali sam pogriješila. To se desilo kada smo u onom Filimonovom sobičku prvi put vodili ljubav, u postelji vreloj, ne od naših uspaljenih tijela, već od julske sunca koje je svoju vrelinu ostavljalo za noć da je rashladi i da se u nekom sobičku pritaji do novog dana. Vjerovao si da je dovoljno posjedovati me kao ženu. Nijesi me poznavao, ja tebe jesam. Znala sam da, puštajući te da se sunovратиш u žar mog tijela, neću biti izložena opasnosti da

moгу otkriti svoje najveće tajne.

Svega se sjećam, ništa nijesam zaboravila.

Ti pamtiš celinu, meni su ostali detalji.

Polako si me svlačio. I to je bila sreća. Nijesi žurio, a ja sam naučila da čekam. Sporost je u meni jedino mogla probuditi požudu. Zasuo si moje tijelo poljupcima. Zaobišao si moje usne. Tvoje lice, tvoj dlan, tvoj vreli jezik, zaustavio se na izvorištu života. Polako si me uzimao dok nijesmo oboje, u zanosu, vrisnuli od zadovoljstva i od straha, jer smo, istovremeno, osjetili pomamu i neizmemu prazninu. Potom su se osjećanja podijelila. Pomama je potiskivala prazninu, sve dok tvoje tijelo nije ušlo u moje, a onda, strmoglavljujući se ka ništavilu, tu u središtu ljubavnog čvora, prestajalo je moje znanje, a do izražaja dolazilo tvoje. Evo još nešto čega sam se kasnije sjetila: naša mladost nije pogriješila, ali naša tijela jesu. Vjerovala su jedno u drugo. I nijesu marila ni za šta na svijetu. Tijela su se voljela mimo nas, mimo volje, očima kojima nas dvoje nijesmo gledali, kao da smo lebdjeli negdje u prostoru, izvan vremena; kada sam ti otvorila sve prozore moje duše i sva vrata moga tijela, znala sam da si dospio tamo gdje niko prije tebe nije bio. Nijesi progovorio ni riječ. Samo je tišina sjećena uzdasima milovala moje tijelo, tvoje ruke su imale nježnost pamuka, i govor tvojih vrelih dlanova na mojim bedrima nosio je snagu nezaborava. Dobro je što nijesi govorio, da si bilo koju riječ izustio, sreća bi u sunovrat odjezdila. Ništa ne bi bilo upamćeno. Ovako ostalo je nešto da hrani uspomene. I moje i tvoje.

Uhvatila sam tvoj pogled koji je posmatrao moje zadovoljstvo, i u njemu otkrila nešto što je začas presjeklo poplavu uživanja. Taj pogled bješe skoro ugašen, možda je tama za čas oslijepela tvoj vid. Neshvatljiva poruka, užasavajuća u svojoj novini, nije obećavala radost i spokojstvo koje je trebalo da usledi. Sve u vezi sa tobom bješe šifra; to sam i u tom trenu uspaljenosti poimala, mada je moje tijelo i dalje vjerovalo dodiru i govoru tvoga tijela. Kada je sve utonulo u mamurluk sanjarenja, tijelo nije htijelo da se primiri. Damari su podrhtavali, ispijajući ostatke dugo iščekivanog užitka, a ja sam se pitala; jesam li te posjedovala? Jesi li ti mene posjedovao? I nije mi tada bio važan odgovor, već samo pitanje, koje je bilo više od odgovora. Utonuli smo, čini mi se, istovremeno u san. Kada sam se probudila, tebe ne bješe u krevetu. Sa sobom si odnio radost minule noći. Sjetila sam se u trenu Filimona, tvog neobičnog prijatelja, možda je čuo komešanje, buku i moju neobuzdanu vrisnu dok smo bili u zanosu strasti i bilo me je nekako sramota od njegove moguće blizine. Odagnala sam tu neprijatnu sliku i vidjela drugui jasniju od ove, gledala sam kako Filimon i ne sluti šta nam se dešava, dok, stojeći na obali mora, posmatra lađu što plovi ka horizontu, onu istu koju bješe dan prije naslikao, a potom odlučio da je vrati moru i vodi. Ti si, za to vrijeme, u sobičku na potkrovlju pokušavao da od dvije tamne boje dobiješ čistu bijelu, jer znao si da je to Anastaziju polazilo za rukom, pa zašto ne i tebi, ali griješio si u jednom. Miješao si boje, ali tvoja duša je bila bez svjetlosti. Filimon je u svaku boju unosio svjetlost svoje plemenite duše. Nijesi znao, vjerujem da o tome do sada nijesi mislio na takav način, a ja sam to odmah vidjela, Filimon je slike osvjetljavao sopstvenim licem. U tom prostoru za tvorevine milosti i stvaranja, za tebe tada ne bješe mjesta. I moram ti priznati sada, u ovom času

sjetnog prisjećanja, požalila sam što smo se voljeli, i što umjesto tebe to nije bio Filimon.

On me nikada ne bi ostavio samu u postelji. Ne bar prve noći, kao što si ti to učinio. Nije to bio tvoj grijeh i nepažnja prema meni već prema nečemu što je bilo iznad nas samih. Kao i svi muškarci nakon očekivanje pobjede, pretvarao si se da ti ravnodušje određuje put kojim moraš sam ići. Ja sam, u stvari, bila bijesna ne na tebe, već na grad iz kojeg si došao, meni nepoznat i dalek, koji te je kao izmet izbacio u etar. Šutnuo. Ne pokušavaj da ga braniš u svom srcu. To je grad hijena, kada pregladni, on ždere svoju djecu. Gdje su ti ljudi što su mogli biti tvoji prijatelji. Osvrni se oko sebe. Pogledaj te bezimene protuve kako ti izmiču tlo ispod nogu, uvijek i nanovo. Tvoje staze nemaju čvrstog oslonca. Ne znam zašto bar od mene kriješ ime grada iz kog si došao. Kao da se stidiš što voliš grad koji tebe nije volio. Kažeš da je njegovo ime slavno i da se zove Omča. Možda misliš da sam luda i da sam ti povjerovala, ali ja znam da grad sa takvim imenom ne postoji, neka ti bude – kako god se tvoj grad zvao, njemu ćeš se uvijek vraćati. Kud god vodili tvoji putevi su stranputice, bilo da napuštaš ili se vraćaš u okrilje Omče. Osmotri nataloženu krljušt na očima i zjenama mnogobrojnih dušebrižnika i njihovih zdušnih pomagača. U svačijoj ruci koja te vreba nalazi se ludačka košulja. To je dar kojim te u tvom gradu daruju. To je nagrada za privrženost tradiciji. Pogledaj ih bar jednom onakve kakvi uistinu jesu, jer oni tebe nikada neće vidjeti. Otpadak si ljudskog roda, a oni su neosetljivi na iskupljeničku žrtvu. Pogledaj ih, jer ti si predmet njihovog oholog bijesa. Vidi kako pokazuju veliku srodnost sa tvojim sjenkama. Pokreni se, ne prepuštaj se mirovanju. Zaboravi na strpljenje. Što god učinio, vrijeme ti neće biti naklonjeno, ljudi u tom vremenu još manje. Ovo je gomila budućih aveti. Od sada, pa nadalje, do izražaja će dolaziti tvoja fatalna jalovost.

U kratkoj pauzi koja je uslijedila, začula se pjesma pijetla. Zar je već zora, u svakom mjestu gdje dođem postoji bar jedan kokšinjac, pa i u ovom, ako pijetao pjeva, meni je vrijeme da umuknem. kazala je Šarlota.

I ovo mjesto gdje se sada nalazimo osuđeno je na umiranje. More je zagađeno. Obala zatrpana nemaštovitim građevinama. Stepence su progutale staze i puteve. Ovdje se više ništa ne može roditi. Zemlja je ispošćena. Odnijle je vode. Pojeo kamen. Drveće se osušilo. Bunari presušili. Gdje su sada ljudi. Samo još grabljivice i lešinari tumaraju ovim dijelom pustoši. Prerušeni u ljudskolike beštije. Sve je ovdje farsa. Pogriješili smo planetu, državu, grad, mjesto dodira. Makni tu grimasu očaja sa lica. Ne brini više. Niko nam ne liči. Niko se ne prepoznaje u nama. Drugačiji smo. I to je dobro. Nema podudarnosti. U izdvojenosti smo sada sigurni. Sutra će nas možda loviti. Protjerati.

Nema nadoknade za neostvarene želje.

Pomiri se sa time da si i ovog ljeta volio više iluziju ljepote od same ljepote, i opsjenu trenutnog zadovoljstva od nesavladive snage trajanja koja ti se nudila u izobilju. Ja se, Đorđe, bojim vremena a ne ljudi. Zanimarimo za čas korozivno djelovanje godina. Za sada nas mladost čuva od godina. I nema boljeg čuvara i iskrenijeg i odanijeg od mladosti. Vrijeme ne može uništiti ono što smo mi već uništili. Tu smo u prednosti, čak i nad onim što bi u nekoj mjeri moglo da nas

iznenadi.

Ovdje smo u ponoru novog svijeta i dešavanja, živi, jaki, i ničega se ne plašimo; ovo nije samo moj zaključak, to govori i glas naše savjesti. Zato ti kažem iskreno i od srca: bježi iz ovog pakla. Ovo je samo privid ljepote. Spasi bar sebe. Zar ne primjećuješ kako su se izmiješali utisci bijede i izobilja. Možda si nešto propustio iz prethodnog dana. Zaboravio ili nijesi stigao sve da uradiš kako treba. Neki tebi drag položaj tijela koji bi mene iznenadio, obradovao, zbunio ili uzbudio, svejedno. Premetao si me i obrtao kao igračku. Moje tijelo je lako kao pjena. Prilagodljivo na dodir. Umilno. Spremno. Voli toplinu. Voli milovanje. Nježnost. Tvoja oslabljena čula, zaslijepljena pomamom krvi, iskonskim nagonima, ništa nijesu vidjela za to vrijeme. Moja čula su dobijala dvostruku snagu, više su vidjela, više dodirivala, jače osjećala ukus tvoje pljuvačke, miris tvoje kože, sve su osjetila, baš sve, svaki uzdah upila i ostavila za pamćenje; a tamo dolje, gdje muškarci vjeruju da je čvorište ženskog tijela i čulnosti, uopšte svega, sklapao se potajni pakt između kiselkaste tišine i satanskog svrdla što je prodirao sve dublje i dublje, razdvajajući butine prema istoku i zapadu, prema početku i kraju svijeta. Oblivena znojem, osjećajući mučninu i ne znajući uzroke takvoj navali čulnosti, kao da sam nekim unutrašnjim vriskom, krikom kože, htjela da upozorim tijelo na oprez; ono više nije bilo moje, ali je zavisilo od mene, bilo mi blisko i daleko, moje i tuđe, dok je kolanje krvi gubilo početnu hitrinu. Tvoja koža se palila u buktinju koja nije izgarala, ali je pržila i pekla sve oko sebe, i u tebi se budilo još nešto, do tada izgubljeno, zaboravljeno, dopuzalo iz prašine vremena kada te na ovom svijetu nije bilo.

Zadovoljstvo je bilo tvoje, a moje, spoznaja tog zadovoljstva.

Meni je ostala mudrost koju su rasipala tvoja čula, a tebi osjećanje koje ćeš upoznati mnogo kasnije, kad mene ne bude bilo u tvojoj blizini. Povratnim djelovanjem slika uspomena, prisjetićeš se svakog mog poljupca, svakog stiska, uzdaha; na kraju će sjećanje zamijeniti strepnja da nikada više takve navale čulnosti neće biti.

Moje tijelo nije bježalo u san – ali san je bježao u tijelo. Tada si osjetio kako se u tvoje tijelo zauvijek udijevaju dvije duše, umrle u istom trenu. Sve bješe dio trenutka što će se obnavljati bezbroj puta u budućnosti. Bjehu li to riječi ili san? Moj vrisak potvrdio je prisustvo kratkotrajnog bola. Potom je uslijedilo zadovoljstvo.

Na kraju, ne bješe razlike između bola i zadovoljstva.

Ja sam na ivici truljenja; pješčani tunel što se obrušava na tvoju buduću javu. Plašim te se i želim te, očekivaću te i odbacivati, progoniti dok budeš opsjednut osionošću koraćao oholo, zarobljen novim gradovima, novim predjelima, novim samoćama, novim nerazumijevanjem. Nikada nećeš znati da nađeš put do mene. Uvijek ćeš ići zaobilazno, nikad prečicom. Tražićeš me tamo gdje me nikada neće biti. Jednom, kada me ugledaš u izmaglici, u vodi, u isparenju, biću opsjena i ništa više, i tada će biti tvoj kraj. Tačka u kojoj se završava tvoj život. Meni je lakše sa izborom konačnosti. Moj kraj je bio prije mog života. Zato me još uvijek ima, zato sam ja utvara, ja sam meso, krv i strast, to je ono što te izluduje, u šta jedino veruješ, ali mene kakvom me ti danas vidiš, tu nema. Tvoje sljepilo je neizlječivo i

ti ništa ne vidiš. Vodiš ljubav sa samim sobom, ono što ja jesam, to si ti; ono što misliš da jesam, to niti sam bila, niti ću ikada biti.

Tražiš zadovoljstvo. Veruješ da ti ga dajem i da je ono samo tvoje. Sebičluk na djelu. Gospode, koliko griješiš. Zadovoljstvo je opšte ili ga nema. U bunilu izgovaraš sopstveno ime, a vjeruješ da si rekao moje. A moje ime, već sam te upozorila, nikada nijesi saznao. Ni sada ti ga neću otkriti. Ime inače nije zaloga identiteta. Pominješ Šarlotu. A ja sam se rugala. Sve sam izmislila. Pitala sam te: voliš li Getea? Ti si me gledao bijelo. Gete je volio Šarlotu, a ona bješe i ostade u nedodiru. Nijesam željela da me dotakneš. Zato sam ti rekla da se zovem Šarlota. Htjela sam da me zavoliš kao što se zavoli nešto što toliko želimo, a znamo da nam nikada neće pripadati. Ovako ja uspijevam da sačuvam svoju bijednu istinu od zamki i prljavštine koju nam život nameće. Kome je važno to malo imena koje je i moja mati bila zaboravila. Zvala me je sine, i bila neizmjereno nesrećna što je rodila žensko dijete. Pa ja sam došla iz svijeta gdje takvo ime ne postoji. Ne zato što je ružno ili neobično, jednostavno tamo su imena kraća i uvijek počinju samoglasnikom. Da si onog prvog dana bio uporniji, možda bih se pokolebala i rekla ti kako se zaista zovem. Ovako, volio si utvaru. Zar to nije lijepo. Kada godine minu, neće ti dati mira sumnja da si me možda izmislio, da me u tvom životu nikada nije bilo. Na kraju, biću tvoj neprolazni san, opsesija ispunjena mamurlukom i strepnjom. A to nije malo i nije beznačajno. Gledam te kako me gledaš. I čutiš. Krenuo si na kratko u priču ali morao si da zastaneš. Meni si prepustio da analiziram, da govorim, da prosuđujem. Nije za priču važan onaj koji je priča već onaj ko je sluša i kome je namijenjena.

Sada si u naponu moći. Vjeruješ da si otkrio suštinu snage. Zazivaš slike koje želiš da vidiš. Brine te tjelesna bol u preponama, a ne ono što će ti razoriti dušu. Siješ snove, iznosiš želje, prodaješ halucinacije, njeguješ utvare. Brzo pamtiš i nikako ne zaboravljaš. Shvatio si. Shvativši, zaplakaćeš. Predosjećáš da se poredak stvari mijenja. Univerzum nerazumijevanja se tragikomično raspada i pretvara u pepeo. Hrabriš se riječima koje si i meni upućivao: još uvijek nije tragedija. Hrabriš svoje kolebanje, svoj neprikosnoveni strah uzdižeš na tron sa kojeg ga nikada nećeš odagnati. Fijuk njegovog biča uspijevaće da te održava budnim sve do časa kada budeš kao poslednji bijednik skončavao. Sujeta ni tvoje tjeme nije mimoišla. Tinja ti u podsvijesti bol što me baš ti nijesi razdjevičio, i pružio mi prije ostalih zadovoljstvo o kome misliš da sanjam.

**

Htio bi svaku viziju da pretvoriš u ogledalo taštine. Uvijek si vidio oko sebe brodolome ženstvenosti, a ti si bio najveći od svih brodolomnika. Bio si bura bez staništa, zlobna životinja, brbljivac i pritajeni bludnik. Možda bih te usnulog mogla ljubiti, voljeti. Ali, tebe tako raspaljenog, nikada. Samo tvoje srce, ono još uvijek

spava. Sve što pokušavaš, činiš kao da je posljednje, kao da nikada više nećeš imati priliku da ispraviš grešku, kao da prilike neće ni biti. Biraš riječi, riječi zaboravljene u toku tvojih mnogobrojnih preobražaja. Za tebe su riječi sve, za mene ništa. Tvoja hrana još uvijek nije dovoljna da se njome sudbina podmiti. Riječi, ni tvoje ni bilo čije, ne mogu me odrediti u istrošenim prostorima svijeta. Ja imam samo jednu moć. Znam kako se gospodari sjenima, a ti si oblik koji me ne zanima.

Daću ti tijelo, i tebi i bilo kome, ali ne i moć da posjeduješ to tijelo. Raspaliću strast u tebi, podsticati želju, ali neću ti dati priliku da utoliš i jednu i drugu. To su pravila igre koju sam ja izmislila. I zato igra može da traje u promjenljivom vremenu. Moja krv je vrela, a tijelo hladno, branim se od studeni snagom duha. Čemu gubiti vrijeme. Dan me ne može lišiti mojih moći. Pretvaram se u pticu, u reptila, u što god hoću. Remetim poredak zvijezda, redosled dana i noći, u mjesecima koji se preznojavaju od toplote. Koristim se elementima zvanim praiskonskim riječima s početka vremena. Snagu mi daje tama moje nutrine. Tvoji prsti se lijepe za vlaknaste opne mog novog tijela. Htio si sluškinju, a dobio gospodara. Olako si izgubio svoju moć. Htio si posjed, da pobodeš kočić i kažeš to je moje, prvi sam došao, ovdje sam uknjižio svoju strast a ostao si bez ičega. Sada te razumijem. Tvoj tupi ispražnjeni pogled jasno govori. Htio si da prvo osjetiš, a tek kasnije saznaš. Ja sam imala znanje, sada ću imati zadovoljstvo. Otkrivam vlastito tijelo u tvom obliku, jer moje sadašnje tijelo je samo još jedno od mnogobrojnih preobražaja kroz koja sam vjekovima prolazila. Reinkarnacija hiljadu reinkarnacija. Šta sve nijesam bila u minulim životima: čobanica, sveštenica, djevica, bludnica, zmija, vidra, slonica, pčela, vrana, ružin cvet. Sve sam bila i uvijek, potom, ništa. Majka roditelj nikada. Tako se opstaje u vremenu, tako se odolijeva u žrvnju vječnosti. Moja boja je crna. Duboka sfera podijeljena linijom vremena. Nijesam ja glasnik koji je došao iz pakla. Ja sam pakao i pakao u meni je dovoljan da uništi bilo čiji život. Jedan novi život za jedan moj minuli život. Ti bi mi oduzeo sve, da bi dobio ništa. Zlo nije mjerljivo riječima. Njegova težina je u djelima i u prilagodljivosti. Zato je bolje ne pominjati ga. Prećutati istinu o njemu. Jer, nikada nećemo znati istinsku veličinu sila mraka, što ih ponekad u bijesu, a ponekad i ovako u dokolici prizivamo. Vidim da si blago rečeno zapanjen. Ne poznaješ me ovakvu. Mislio si da moje misli nemaju zube i da moje riječi nemaju težinu. Da sam se rodila nijema i takva zauvijek ostala. Opet si pogriješio u procjenama. Misliš da bi svijet bez nas bio drugačiji. Misliš da ga tada ne bi bilo.

Nikome mi nijesmo potrebni, jadni moj Đorđe, pa ni nama samima. Imali smo samo jednu tačku dodira i ona je odavno iscrpljena. Takođe mi ne pada na pamet da pravim bilo kakve ustupke tvojim pobrkotinama. Tvoje pobrkotine pokušavaju da isprave greške od kojih je sačinjena naša stvarnost, moje pobrkotine prihranjuju te greške. Tu su razlike. Bez pobrkotina ni ti ni ja ne možemo živjeti a sa pobrkotinama koje nas dave i hrane istovremeno života nam nema. Šta bismo mogli da kažemo jedno drugom, kakva je to nova riječ koju naše uho nije čulo, a može da pokrene i uzburka usnulu i zasićenu emociju.

Odmah sam ukapirala da ti nijesi sposoban da dovršiš bilo šta što započneš.

Misliš da je sasvim dovoljno dodinuti ili zagrebatu po površini, a potom se okrenuti na stranu i utonuti u blaženi mir samozadovoljstva. Nije lako izmjeriti težinu bola izazvanu ovakvim ponašanjem. Možda je to još jedan u nizu nerazumljivih paradoksa u ljubavi, u kome se očitava prastari zakon, da se osoba koju smo dugo iščekivali pojavljuje u našem životu ili isuviše rano ili prekasno. Nažalost, nikada u pravo vrijeme. Govorio si mi kako je stvarnost proistekla iz mašte, a mislio si, kao i svi muškarci prije tebe, obmuto. Time si pokazivao da je uživanje pripadalo tvojoj strasti, a ne tebi. U početku me je zbunjivalo ovo prevođenje pokreta u emociju. Svaka priča može biti ispričana u slojevima. Sporo taloženje vremena skriveno u jednom uobičajenom sofizmu utjehe, ne može nadoknaditi sve one promašene trenutke brižljivo odabranih obmana. Vremenom, nezadovoljstvo ustupa mjesto rezignaciji. Život se pretvara u ponornicu, u živo blato i besplodnu pustinju. Ljubav, ma kako jaka bila, obljetavi od dosadnih ponavljanja istih riječi i sadržaja. Riječi, ma kakve ljepote bile, ubijaju ljubav, a ova u grčenju preživljava sopstvenu smrt.

Nestalo je omađijanosti koja je ispunjavala naš odnos.

Izvini, Đorđe, ali ja zaista ne uspijevam da se ponašam po pravilima koja bi tebe mogla usrećiti. Ponekad se užasno stidim neodmjerenih riječi, ali me tvoje povremeno prostaštvo oslobađa osjećaja krivice.

**

Ovakve misli, tako jasno izražene u njenoj svijesti, davale su joj ogromno preimućstvo nad njim, jer se on, u stvari, divio samome sebi, snazi svojih bedara, silini zamaha koji je prodirao kroz njenu utrobu. Utapao se u moru nelogičnih i zamršenih emocija, i samo je pristajao na uzimanje, dok je ona, u tim momentima pokušavala da prikrije gađenje. Pa ipak, i kod nje šta god da je govorila, postajala je pritajena želja da se nit ljubavi ne prekine prije vremena. Moć da vidi ono što je njemu izmicalo davala joj je neslućenu snagu, radovala se što on još uvijek nije njenom krivicom zakoračio u novu patnju. Zatvarala je oči, osjećajući kako natraške pada u neprozirnu mrklu prazninu. Koristeći se svekolikom ženskom toplinom i prisnošću, nastojala je da ga ne povrijedi tutorstvom, koje se do tada ogledalo u njenoj odlučnosti i samopouzdanju. Požuda ga je sputavala da prihvati njenu želju, da njeno tijelo doživljava bez osjećaja posjedovanja, već kao dar koji se mora posle kratkotrajne upotrebe vratiti darivaocu.

Bilo joj je u početku zabavno da posmatra dejstvo svoje strasti na njega uspaljenog, otkrivala je ogromnu lepezu njegovog neznanja i nepoznavanja međudnosa suprotnih polova, nasuprot razumijevanju koje je ona nudila umjesto tjelesnog užitka.

Dakako, kada god bi krenula u neizvjesnost, a kuda drugo čovjekovi putevi

vode, predstojala joj je bitka prepuna rezignacije, u kojoj se očajanje pojavljivalo umnoženo u mnogobrojnim oblicima. Imala je dovoljno hrabrosti da istini pogleda u oči i prizna sebi da je sve što je radila i što joj se dešavalo i ovoga puta kao i mnogo puta ranije bilo besmisleno. Nepoznat grad, ljudi sjenke, nepoznat čovjek u krevetu. Učila se vjeri čistog milosrđa usred nestalnih i bezobzirnih vizija onoga što se nikada u potpunosti nije moglo ostvariti, a svodilo se na nešto isto tako maglovito i nestvarno kao što je bila sreća.

Stvari su onakve kakvim ih je zamislila naša vječnost, i nijesu po mjeri koju smo im mi odredili. Treba ukloniti obožavaoce prirode.

Za gozbu vremena uvijek je neophodna svježa krv.

Otuda toliki pokolji, strašne pohare.

Učinjeno je sve što se nije smjelo uraditi. Svi putevi vode ka jednoj sivoj, beskonačnoj perspektivi, iza koje, ako se dosegne nema ništa.

**

Dorđe, Ponosim se tvojim umorom, jer on je postojaniji od tvoje snage, govorila je. A tvoja snaga je u nepokretnosti. Ispljuvak prirode, intenziviran sa bolom što kod tebe tinja u preponama, kod mene u krvi. Mi smo samo dva tijela u grču. Bronza i mramor. Zemlja i meso. Vazduh i voda. Govoriš mi kako bi volio da imamo dijete. Ne razumijem otkuda ova posesivnost. Bolje je da kažem laž. Da si bilo šta drugo rekao, povjerovala bih ti. Tebi ne priliči uloga samarićanina, a ponajmanje roditelja i oca. Znam pouzdano, nikada neću nikome roditi. Bio bi to još jedan leš više. Čemu onda svrha rađanja. Da nas dvoje nema, bila bi dva groba manje. Ali, kad smo već tu, onda dođimo do smrti pošteno rasuđujući. Neka život reprodukuju slučajnosti, i ne samo one. Svijet je prepun budala koje žele djecu. Dvije budale manje, taj nedostatak po reprodukciju čovječanstva neće se ni primijetiti. Nedostajaćemo koliko nedostaju dvije muve u roju. To je naša zbilja i naša istina. Dorđe ne progovara, ne prekida je upadicama, čuti i sluša. I Šarlota, dirnuta tišinom, najednom začuti i pritom pomno gleda u njega s čuđenjem koje je ravno prepoznavanju nečega što je zaboravljeno, odsutnog pogleda u kome se usamljenost može razlikovati od zadovoljstva; i tako, gledajući ga, čini joj se kao da je on u njoj ponovo probudio nešto davno izgubljeno, a drago, kao da je iskočio iz sna što se sanja otvorenih očiju, kao da se njegov duh, u stvari, bori da se prepozna u njoj, prepoznavajući nju samu. Svaki nagovještaj slabosti u njoj izaziva nelagodu i strah od sentimenta. Tada joj neočekivana praznina i bijes zaprašuju dušu. Kao da gamad tamani. Strast čili i otiče u etar. Lice poviše njenog prima masku opšteg mjesta. To nije više lice što mami, niti tijelo koje se želi. Samo oblik nemoćan da se izbori za mjesto u trajanju.

Šta god govorila i činila, zauvijek ćeš meni pripadati, šaputao je Dorđe kao u

transu, ljubeći joj resicu uha.

Zaposjednuto tijelo je gluvo tijelo, odgovarale su njene oči. Odgurnula je Đorđa. Nije gledala u njega. Njene oči nijesu vidjele ništa. Ostale su samo riječi. Želja da kaže. Da ujede. Kad zvijer ugrize, da vrisne od bola.

Strašna je moja žeđ za osvetom nad muškarcima, rekla je neočekivano. Kada bi oni znali, kada bi ti znao koliko prezirem i mrzim muški rod. Moj rezervoar strasti i nadanja odavno je iscrpljen. Poslednju kap radosti iz njega je iscijedio čovjek koji se zvao Slučaj. Baš tako. Slučaj. To nijesi bio ti, mada se ponosite istim imenom. A ime obojice je Gospodin Slučaj. Na moju nesreću, daleko ste obojica od gospode. I nije bio nalik tebi. Imao je samo tvoju požudu. Snagu veću od tvoje. Samo sirovu snagu i to je bilo sve. I to je bilo dovoljno. On je tako mislio. Snagu da se ispuni ništa. Da ostane fleka na savjesti koja se zaboravlja nakratko, ali se ne uklanja, koja se s vremenom proširuje i zauzima sve više mjesta u sjećanju. I ti si htio odmah da budeš zamjena, snaga, radost. Tvoji sokovi, mada obilni, ne mogu ispuniti prazninu čije su temelje i izgradnju započeli drugi, i većim dijelom završili. Trud ti je uzaludan. Kost ti škripe i zubi škrguću. Grč ti je presjekao lice i zaledio osmijeh. Šta pokušavaš da postigneš. Kome se dokazuješ. Nije ovo nadmetanje i utakmica. Ne možeš pobijediti nekoga koga odavno nema. Samom sebi tjeraš inat. Pobjeđuješ dvojnika u sebi koji te obeščašćuje.

Gledala ga je, podsmješljivo, prezrivo i ponosito.

Naga sam. Bijela i crna. To jedino vidiš. Od srebra i sjenki. Gledaš me unezvijerenim pogledom. Sa tvojih bijelih zuba kaplje krv, ali nije iz tvojih desni, to je moja krv kojom sam te otrovala. Bludničicu, varaću, izvršavati djela paklenih zamisli, ne da napakostim tebi, koji nijesi krivac, koji si ja, već svima budućim što će doći nakon tebe i koji će biti Ti. Meni je sada svejedno šta će biti posle i sutra.. Ti to osjećaš i slutiš. Zato si tako uplašen. Pobjegao si u ćošak. Zaklonio se u tamu. Misliš, ne primjećujem tvoj strah, tvoju strepnju. Više od svega bi želio da ne progovorim. Kao i svi dragi muškarci, mrziš riječi kojima žene barataju. Veruješ da žena nije čovjek, ona je samo pol, i njoj nije potreban govor i priča. Čemu objašnjenje, kada vi sve znate. Mi primamo. Vi dajete. Darežljivost na djelu. Suština svijeta? Pričaj mi nešto o tome. Ne usuđuješ se. Vidiš kako se pretvaram u prah, kako se u tvome naručju raspadam i nestajem. Već sada osjećaš da me nijesi imao. Da nikada nijesam bila tvoja i da to neću biti. U jednom si u pravu: dobro si primijetio, a vjerujem da tvome oku ništa ne promiče. Ja jesam oboljela. Više od tebe, samo što se moja bolest brzo ne uočava. Pitaš se, hoću li zakoračiti u sutra bez tebe, hoćeš li posjećivati moje snove kao što ću ja tebe u tvojima dovijeka pohoditi. Upozorila sam te na vrijeme. Rekla sam ti da bježiš od mene. Postoje bolesti koje se prenose, nema zaraze a opet od njih na neobjašnjiv način svi obolijevaju.

Šta je on mogao njoj da podari. Šta je dobijala njegovim nevještim milovanjem i strašću koja je gutala emocije i grčila mišiće pri najjednostavnijim dodirima? Ništa nas ne može obeshrabriti u tolikoj mjeri kao intriga žudnje i ljubomore, rekao je Šarloti, pokušavajući da od sebe odagna crne misli. Ako se sačuvamo od ove napasti, ako izgradimo tvrđavu oko naše ljubavi, imamo šansu da trajemo. Znam da su ova moja pretjerivanja u izlivima nježnosti patetična, beznačajna, pa ipak se plašim da ne odolim izazovu iskušenja i pogriješim.

Ljubomora jeste često neobjašnjiva, u stanju je da se nastani svuda, pa čak i u uspomenama, kazala je pomirljivo Šarlota. Možda je opravdan tvoj strah, Đorđe. I mene guše slična osjećanja. Ko se u potpunosti ne posveti samom sebi i ko to na vrijeme ne uradi, dešavaju mu se stvari koje se ni u snovima ne mogu zamisliti.

Bližio se trenutak rastajanja. Znali su to oboje, ali je samo Šarlota o tome otvoreno i na surov način govorila. Pristanište sa izduženim molom ih je mamilo kad god su nedoumice uzimale maha i kad nad njima više nije bilo kontrole.

Gledali su kako se more otvara za brodom koji se lagano udaljavao iz luke, i kako se nanovo sastavlja u grafikonima pritajene izmaglice.

Zvuči glupo, ali ja ne mogu bez žaljenja da posmatram brodove koji se udaljavaju. Za mene je to uvijek uzbudljiv prizor, rekla je sjetno Šarlota. Njen promukli glas, tužne oči i napućena usta koja su milovala svaku izgovorenu riječ, more potopljeno sopstvenom tišinom, obnaženost krajolika naseljenog duhovima, jedna tačka koja je letjela nebom, a potom se strmoglavo obrušila u ambis, za trenutak su mu u upalim očima izazvali suzu koju je neprimjetno uklonio, postidjen zbog upliva ove nepoznate slabosti. Vjerovao je da je naučio da suzbije osjećanja, da se pribrano suočava sa problemima kada se jave. Imao je utisak da bezglavo putuje preko neba.

Začudo, prijaio mu je zadah truleži ustajale vode u luci. Opčinjavala ga je paučina svjetlosti zgusnute u snopovima, kao rastegnuta tapiserija u zlatnožutom smiraju dana. Isparenja nad vodom suživala su vidik primičući udaljenu ravan horizonta. Iz daljine je dopirala muzika čiji su se ritmovi preslikavali u njegovoj svijesti kao upotpunjene slike stvarnosti. Njegovi prsti su nesvjesno počinjali da lupkaju prateći jecaj gitara, koje su negdje iznutra, iz neke priobalne konobe glodale tišinu.

Ljubav se krijepi mučenjem same sebe, mislio je pri tom Đorđe loveći na površini vode odraz Šarlotinog lika koji ga je iz dubine posmatrao sa tugom onih koji su strašnom presudom lišeni života.

Nebo dobija boju mrkog platna. Oblaci se nadimaju kao udareno mjesto. Nalet vjetra i mlazevi kiše prethode tami koja gasi dnevnu i svaku drugu svjetlost na nebu. Blještavilo munje daje krajoliku boju nezaborava. Tišina rascijepljena posle bljeska kao da jeca. Ljudi sa kišobranima i kabanicama mimoilaze se bez pozdrava, kao vampiri u potrazi za krvlju. Vrijeme se mijenja u trenu, pretvarajući se u još jedno bezimeno ljeto. Skrivena želja za ispaštanjem goni Đorđa da gaca po vodi bos i bez odjeće. Uvrede i prijekori koje danima upućuju jedno drugom, još više ranjavaju. Danas on prijeti da će otići, sutra to čini ona. Ali, nikuda ne odlaze. Jesen njihove ljubavi uklapala se kalendarski u godišnje doba koje je nosilo takvo ime. Vjerovali su da će slučaj, ili nešto slično, ukloniti zlu kob koja se nadvijala nad njima. Fraze nijesu uspijevale da nadoknade stalno uvećavanje tjeskobe. Čekali su konačan ishod, kao osuđenici na smrt dželatovu sjekiru. Prepuštali su sudbini ulogu presuditelja. Sva ova bolesna obuzetost, u očekivanju konačnog opraštanja, umnožavala je ostale ludosti kojima su se priklanjali. Utrkivali su se ko će biti uspješniji u otvorenom udvaranju mučeništvu. Pomisao da se mijenjala čitava njihova priroda, gonila ih je u razjapljene čeljusti očaja. Vrtoglava neizvjesnost nije imala naručje topline. Obećanja koja je nudila, izazivala su strah i gonila u nesanicu. Krećući se putevima bola, moglo se stići jedino do kapije otromboljene neizvjesnosti.

Bol je permanentna želja da se ono drugo biće – koje smo odabrali za pratioca ili tumača sopstvene patnje – učini predmetom našeg posjeda, da bude hrana našeg sjećanja.

Zaogmuti vjetrom kao kabanicama, šetali su pored obale, pokušavajući da uoče vezu između priče neodređenog značenja, i varljivosti i patnje koju su porodili nagoni.

Zanemarimo li svoju osjećajnost, rekao je Đorđe, pokušavajući da nastavi nit predašnjeg razgovora, naše greške se ne obnavljaju u vremenu, već u prostoru; šetamo ovako bezimeno, talasi mora što se obrušavaju na priobalno stijenje djeluju osvježavajuće, ali nam ne donose smirenje, isuviše smo opčinjeni slutnjama iz prošlosti koje ne možemo dijeliti sa drugim ljudima; čak neuvjerljivo djelujemo jedno naspram drugog, dok se batrgamo u neuhvatljivim nitima jedne, naoko nezanimljive, priče. Možda su ove ispovedne varijante jednih te istih događaja u početku bile melem za sujetu dvoje usamljenih ljudi, kakvi smo bili i kakvi jesmo i sada. I zaista, shvatiti i razumjeti potrebu da se sva stanja riječima opišu i prikažu u novom, sjajnijem ruhu, značilo bi imati dovoljnu količinu sažaljenja prema našim urođenim slabostima. Prekrile su nas vlastite priče kao nadgrobne ploče, a tama u kojoj smo našli pribježište nema snagu i ljepotu vilajetnog zapisa. Što god da uradimo pojačaće i osnažiti ono u nama davno zametnuto osjećanje straha i nesigurnosti. Glupi smo i ograničeni. Ranjava nas sve što je prirodno i veselo. Maske koje smo jednom ponijeli kao štitove toliko smo zavoljeli, i one su zamijenile naša prava lica. Od svega što je u nama vrijedno hvale i pomena,

izdvaja nas umnoženo gađenje prema sebi. Ni najrođeniji nas više ne prepoznaju. Prijatelji nas preziru i čim nas ugledaju okreću leđa i odlaze na drugu stranu. Nijesu to više naši prijatelji, niti smo mi njihovi. Sličnosti nas više ne približavaju, a različitost su učinile da se otuđimo, i ove razlike među nama, toliko očigledne, postale su nepremostive. Otuda se s pravom pitamo jesmo li te ljude voljeli i poštovali i jesu li oni nama darivali svoju pažnju, emocije, i sa nama dijelili i dobro i zlo, kako to prijatelji međusobno i rade. Otuđili smo se u kratkom vremenu i povratka nam nema. Ostali smo ovako izolovani da se pronalazimo i jedni drugima da budemo utjeha. Tako prihranjujemo nadu da u nama sve ljudsko nije umrlo. Teško je priznati sebi da jeste tako, a jeste. Roditelji, ako ih još imamo, jer više djeca nijesmo, ne barem po godinama i uzrastu, opipavaju naša lica slijepačkorn upornošću, tragajući za djecom koju su davno izrodili i koje više nema. Stranci smo u svijetu koji se gnuša stranaca. Zdravlje nam je odavno načeto bolestima što se ne liječe. Pobrkotine jesu bolest, ali tu bolest nijesmo nas dvoje izumili. Ona je odnekuda samo doplutala do nas i uzela nas pod svoje skute. Izmet smo što hoda po inerciji. Naša bolest se prenosi bez dodira. Prenosimo je riječimo koje nas tu i tamo jedino povezuju. Oplemenjuje nas paradoks iz koga smo izmiljeli kao mladunče ptice iz korube jajeta. Naši najveći uspjesi sazđani su u činjenici da se još krećemo, i da nam sve misli i sva osjećanja nijesu zamrla i nijesu zatrovana. Mislimo ima nade za naše strahove i izbore. Možda će nas okruženje jednom prihvatiti baš ovakve kakvi smo postali i kakvi ćemo do vijeka biti. Izgubljeni u pustinji i prašumi vlastite promašenosti .

Jednom si kazala da ponekad treba zakoračiti sa druge strane ogledala, i pitala si – zar moramo postojati samo zbog ciljeva koje smo odredili u vremenu sveopšteg bunila i nerazuma. Ne znam šta sam ti tada odgovorio, ali ako bi mi sada postavila isto pitanje – rekao bih da ćemo uvijek imati dovoljno smjelosti da obogatimo novim zlom naša minula zla djela, mada će prisustvo smrti oko nas biti uporni takmac, koga nikako ne smijemo potcijeniti.

Ako postavimo pitanje, a trebalo bi: koliko se nas dvoje poznajemo, koji odgovor može udovoljiti našoj radoznalosti? Poznavati se može samo jedan vid našeg karaktera, ono što trenutno nudimo jedno drugom, mada će suština izmicati; mi se svakako vrtimo u istom krugu, vjerujući da se krug okreće oko nas i da smo mi nezamjenljive vasijske tačke bez kojih bi ovaj svijet bio nepotpun, pa čak i nezamisliv.

Naše samoljublje nema granica i ono se poistovećuje, bezmalo, sa neuhvatljivošću.

**

O svojim postupcima je mislio kao o porukama u kojima otkriva tajanstva za koje nije znao da ih posjeduje. Da li je griješio, pitao se, i nije nalazio odgovora.

Određenije: nije bilo ničega što bi u potpunosti kontrolisalo intuitivno stanje samoposmatranja, koje se razvijalo iz njedara vlastite prirode. Imati dar da nadgledaš uljeza u sebi, značilo je mnogo i ništa. Mnogo, jer je kontrola uspostavljena – i ništa, jer se uloga samoposmatrača uvijek mogla poreći.

Htio bi da se oprostite makar poljupcem. Onako spontano kako to rade ljudi koji se vole, i pozdravljaju do sledećeg viđenja. Šarlota stvamo odlazi i ništa je ne može zaustaviti. Polusanjivo shvata da je više nikada neće vidjeti, misao o tome mu ranjava srce, odagoni mamurluk i san, mada slike koje naviru i dalje sagledava zatvorenih očiju. One se gomilaju u pomrčini. Na lakom vjetru, ljuljaju se usidrene barke. Lišće na uredno potkresanim palmama treperi, a njegovo tijelo podrhtava kao da je iznenada iz tople postelje izneseno na ledenu santu. Nerazgovjetni likovi ljudi u pokretu klize i nestaju, tamo gdje su i začeti. Otvara kapke kao da diže teške zavjese. Posmatra oblak obasjan mjesečinom. Suočava se sa sjećanjem, sa uspomenama koje gamižu predjelom iz mašte, kao zamrznutom slikom; proučava beživotne predmete dok ga razdire neizreciva strepnja, poput one dok čekamo hoće li ljekar koji uspostavlja dijagnozu reći bolesniku da mu je tijelo zahvatila neizlječiva bolest, ili šanse za oporavak, prema uvjeravanju stručnjaka ipak postoje, kakve takve; dok čovjek živi, nada ne smije da se ugasi. Ovakvo razmišljanje kod gubitnika može da izazove samo gađenje; nove nesreće su bolnije od minulih, a stare blijede i nestaju. Ako ne postoje druge mogućnosti, prosto priželjkujemo nove, da bismo starima okrenuli leđa.

Ljubav uzima sve i ništa ne daje. Njena moć je u uzimanju, nikada u davanju. U stvarnom životu je tako u pričama o ljubavi može biti svakojako. Što god dobijemo snagom srca i krvi, plaćamo zavjetom beskrajne duševne patnje.

Kao upotpunjeni odraz nečega što očekujemo i što se podrazumijeva, svaka priča o ljubavi uranja u kružne tokove neumitnosti.

Činjenica da je to bila jedna od njihovih poslednjih šetnji, i da su to oboje znali, tjerala je Đorđa da govori povišenim glasom, kao da drži posmrtno slovo.

Za ime Boga, ostavi se te manijakalne sklonosti da u svemu vidiš samo znake propasti i nagovještaje nesreće, ili će to i mene i tebe odvesti u propast, rekla je iznervirana Šarlota.

Dabome da se njegov odabir dobrovoljne askeze podudara sa slabostima u njegovom vlastitom karakteru, mada je ona bila svjesna da na ovom svijetu ima još mnogo destruktivnih osoba kojima je suđeno da same sebe unište. Erotski dodir je za oboje bio samo sićušni dio cjelovite slike koju je projektovala duševna prisnost, što ih je obavijala kao bršljan zid. Kakve su sve puteve otvarale ovakve misli. Koliko su vremena provodili, u besmislenom razgovoru. On je mahom slušao sebe, a ona i njega i sebe. Samo u onim rijetkim trenucima opuštanja, kada je svaka riječ imala vlastitu kočnicu, njihov tjelesni dodir uspijevao je da ublaži bolno istraživanje po vlastitoj duši. Neka teška uzaludnost pritiskuje svaku zamisao, a pri tom duh ne miruje, budno prati kretnje i pokušaje potpunijeg zbližavanja; tada je svako tjelesno podavanje djelimično i nepotpuno. Njeno srce ispod njegovog dlana kuca ubrzano kao jeftin budilnik. Svakako, da je u ovoj ljubavi bilo i malo i mnogo davanja i uzimanja. Negdje su svakako omanuli u požrtvovanosti i davanju.

Nažalost ni ona nema mira, jer neumomo traga za svojim izgubljenim likom iz

prošlosti, pogotovo sada ne zna gdje se on nalazi, otuda traga i za mladošću, za koju vjeruje da ju je zajedno sa svojim stvarnim likom izgubila.

Najteže je sebi oprostiti vlastite grijehe, znam da zvuči patetično i jeftino ovo što kažem, ali moram ti reći, makar ova izjava izazvala tvoj bijes i negodovanje, kaže ćutljivom Leza. Ni ja, ni ti, ne možemo da se zaklonimo iza jakog karaktera. Obuzela nas je nekakva do sada nama nepoznata eterična zaludenost. U mraku onog Filimonovog sobička smo jedno, kosa nam se izmiješa, prsti, zubi i pljuvačka čak, mirisi i znoj na koji sam mnogo osjetljiva. Budni smo nešto drugo. Kao da to nijesmo nas dvoje. Naši koraci odzvanjaju napuštenim pločnicima. Kome smo u amanet ostavljali tragove koje za sobom ostavljamo. Ko će nas po njima pronalaziti. Kome je stalo do nas ovakvih kakvi jesmo. To si i sam dobro primijetio. Svijet postaje šara kakvu do danas nijesmo ugledali. Optočeni crnom koprenom straha, zastajkujemo na tamnim raskršćima stalno se udaljavajući jedno od drugog. Iscrpljujemo se, pokušavajući da zaobiđemo osjećanje nemoći, da ne primijetimo čudovišnu snagu samoljublja. Naša stvarna priroda mora biti oslobođena posjedničkih svojstava; to ti stalno govorim sa papagajskom upornošću, nema načina kojim možemo objasniti sve ovo što nas muči, ili nam se dešava. Budućnost ne otpočinje gledanjem u šolju i bacanjem karata. Ona se tu završava.

Uspinjemo se kretanjem kroz tijelo, možemo osluškivati kako krv juri venama i arterijama, kako nam utroba misli, kako nam se bedra bude; otkrivamo sistem vlastitog bespuća, čak i pretakanje krvi iz jednog oblika u drugi možemo vidjeti. Znoj ti izbija po licu, ledeni strah te spopada, jer osjećaš kako ti meso trune, kako se hrskavica raspada među zglobovima, dok napolju, u tami, kao zastava vijori svakodnevno žrtvovanje, mračno središte stvari koje i same podrhtavaju i mijenjaju oblik. Stvarnost u momentu postaje rupa koja zjapi. Ne bježim od istine, i ja jesam rupa u koju se beskrajnost polako sliva i popunjava je. Mjesto gdje je nekada bilo moje srce polako se prazni, osvrtnje je uzaludno. Sjećanje je nepostojano i ništa ne objašnjava niti ukazuje na naš budući put. Iz tame izlazimo da bu u tamu zauvijek nestali. Gdje je tu pravda koju očekujemo. Gdje je sreća za kojom tragamo.

Sinoć kada sam se probudila, a ti ležao nag i nekako beživotan, pomislila sam: moram ofarbati u plavo ovo stvorenje da bih ga voljela.

Računam na tvoju pomoć, na tvoje ubilačko milosrđe, ti barem ne odustaješ, u svako doba od sebe možeš napraviti mučenika i izazvati saosjećanje koje će izjedati čak i tvoje centre za kretanje. Ravnotežu činiti postojanom, da ne kloneš i strovališ se kao posječeno stablo. Kao što vidiš ja nijesam ni nalik na žene koje misle po biološkim receptima. Vrijeme je da učitim.

Prepustimo se sudbini, možda i ona ima nešto da kaže.

Preskočili smo još jednu dugu noć, jer ono što nas je gonilo da tumaravom pustim ulicama nije nestalo u tami ove iste minule noći. Samo smo razbudili iskonsku glad za lutalaštvom. Nas nikada neće držati osvojeno mjesto. Ići ćemo dalje, tražiti i vjerovati da nas negdje obilje spokoja željno iščekuje, gdje god to bilo. Nas dvoje barem imamo moć da iako se ne pomjeramo s mjesta na kojem smo, možemo da lutamo svjetovima ka kojima nas mašta vodi. Naše čežnje za

nečim što vjerujemo da će nam donijeti neki novi dan su neponovljive. Jednom ćemo umrijeti na tom putovanju do ničerga, vjerujući da je smrt sreća.

Sunce bješe sasvim odskočilo i isparenja od noćne vlage gradila su neprozirne oblačiće magle koja se lagano i besciljno udaljavala prema gorju i vrhovima planina.

Utonuli u sopstvene misli, nagovještavali su jedno novo stanje odnosa kojem je ona, u stvari, dala usmerenje.

**

Nanovo ga je pritiskalo osjećanje duhovne pometnje. Vrijeme se smirivalo i stanovnici usnulog grada neprimjetno su napuštali jazbine vlastite usamljenosti, koračajući u susret svježini koja je krijepila. Utonuli u svijet ličnih odnosa i strepnji, prepuštali su se ravnodušnosti koja je halapljivo gutala svaku njihovu stopu.

Samo je vrijeme u stanju da pokreće ljude naprijed ka cilju od koga bi se bezuslovno trebalo udaljavati. Iluzija kretanja ka boljem jeste jedna od najveličanstvenijih obmana i prevara kojom je svaki tragalac po rođenju zadojen. Možda je ovo tumačenje njihovih istina za Šarlotu bilo savim apstraktno, jer je ona dolazila iz svijeta koji se mijenjao srazmjerno promjenama u njoj samoj. Ovdje sve bješe ustajalo kao viševijekovna žabokrečina, i nema te bure niti vjetra koji ovu buđ i memlu ništavila može razagnati.

Možda je tačna pretpostavka da nas vrijeme vuče po nevidljivoj sudbinskoj niti snagom vlastite inercije, ali vrijeme kao takvo mi smo porodili i sa nama ono izumire. Vrijeme i čovjek umiru u istom trenu. Otuda se i u smrti ne razdvajaju. Toga smo, nažalost, najmanje svjesni. Vjerujemo kako i mi valjda imamo prava da raspolažemo snagom svog tijela, a vrijeme prepuštamo mašti ili promjenama.

Sušтина će ionako biti uništena iznutra, a ne spolja.

Ako se skrivamo iza godina, šta će nam onda mjeseci i dani; ako se domognemo vječnosti, čemu žalopojke za godinama života. Uspostavili smo sa vremenom odnos ispovijedanja; obraćamo mu se kao živom stvoru, kao materijalizovanoj pokretačkoj sili, molitvama i prenemaganjem, da bi se na kraju naše jadikovke pretočile u jedno pragmatično vjersko preobraćanje. Vrijeme smo postavili iznad ljubavi, ono nam kroji odijelo strepnje i kolebanja, ljubomore i zavisti. Ono nas vuče stranputici, naša tijela premješta u zasjenak, našu ljubav izvirgava podsmijehu, stavljajući je u virove iz kojih tako skvrčena ne uspeva da se razvija, širi i raste. To je i najtragičnije u ljubavi: emocija pritvorena ljušturom koju ne umijemo otvoriti, zaptivena neraskidivim katancem vremena.

Imao je stalni osjećaj da se vremenski obruč steže oko njega; da su gonioci tu za petama; da su baklje osvijetlile i otkrivale tragačima njegove bjegunačke stope; da je zločin zbog kojeg je progonjen neizmjerljiv, da počinje lagano da se guši pod

teretom briga koje je sam izmislio. Njegov oboljeli grozničavi um sumanuto je jurio samo u jednom smjeru, čiji se kraj mogao predvidjeti u ravni ove neblagonaklone i tužne beskonačnosti.

Da se ne zavaravamo. U čovjekovom svijetu smrt jeste drugo ime beskonačnosti.

Znao je da više nije u stanju da vlada događajima, ali je još uvijek vjerovao da može da kontroliše svoje postupke i sebe. Vežbe iz samosavlađivanja nijesu mogle da uklone bolne grčenje njegove podsvijesti, Ove presije se ne mogu ukloniti, ukoliko im se čovjek ne suprostavi, tako što će one biti postavljene kao meta, koja se mora pogoditi u centar. Jedino tako se magla neodlučnosti mogla odagnati, bar za isvjesno vrijeme.

Kao da mu je Šarlota otvorila oči. Upozorila na mjesta koja treba izbjegavati. Ukazala na istine kojima treba ići u susret.

Čudno je bilo to što je sada sve na jedan po svemu nepoznati i drugačiji način preživljavao, kao da se cjelokupni minuli život oslobađao predašnje ljuštore, otkrivajući bivsu ljepotu u novoj snazi i prikladnijoj odor.

Osjećam Šarlota draga, danima osjećam kako negdašnji život hrli stranputici, pretvarajući se u prazninu koju više niko ne uspijeva da popuni. Zar ne primjećuješ kako nas obuzima usporena nestvarnost sjećanja, kako nam zamagljuje obrise odsanjanje tišine, kako u svemu preuzima ulogu tumača naše plazmatične sreće i ljubavi, koja nam je oprljala sve tačke dodira.

Samo rijetki, meni i tebi slični, pokušavaju da se uzdignu iznad vremena, okrećući se poput kazaljke na satu oko vlastite osovine, kako bi obuhvatili poredak stvari i zbivanja izvan kružne putanje smještene u bremenitom sefu uspomena. Htjeli to sebi da priznamo ili ne, sve što počinje u nama, nalazi se i u korijenima našeg sjećanja, kao djelo nemoćne težine, zatočeno mravinjakom suprotnih, i po svemu neočekivanih sklonosti. Blagoslovenost tišine ponekad uspijeva da pamćenje umrtvi, ili da ga za izvjesno vrijeme uspava. Ali svako buđenje sjećanja na nas kakvi jednom jesmo bili, biva bolno.

Ponekad ostanemo na površini stvarnog života da plutamo poput izmeta, dok nas voda ne odnese u vrtloge sveprisutne kanalizacije. Kako se privići na to da sebe sagledavamo dvojako: u povezanosti sa onim prije i onim što će kasnije uslijediti.

Nikada se nije dogodilo da se jedan dio života ostavlja bez gorčine. Novi život će istu tu gorčinu u kasnijim dešavanjima dograditi i uobličiti. Nije lako opredijeliti se za iluziju trajnih osobina, zaturenu između mnogih promašaja. Šta god da izvučemo, neće biti vrijedno tolikog odricanja i truda.

Doživljaj ponoć na kraju sam sebe uništava.

Niko nije sveznaujući u tumačenju ljudskih postupaka. Tužno je kada postanemo slučaj prije nego što dosegne svoju suštinu. U pustinji pijeska i vjetrova, ne možemo se oslanjati na tragove koje je čovjek ostavio. Tamo gdje tragamo za ključevima, obično ih nijesmo ostavili. Beskrajne su mogućnosti umnožavanja jedne te iste patnje. Otuda se svaka istina sagledava na jedan način, dok je lažima data mogućnost da ih stalno prihranjujemo preplitanjem činjenica iz mašte, kroz ponovljeno prerađivanje opšte slike stvarnosti, koja se na kraju i sama

očitava kroz prizmu privida i obmana. Ponekad unutrašnje biće sazri prije vremena, i to sazrijevanje ne uspeva da isprati uobičajeni redosled događaja. Sve što je iracionalno biva istovremeno i normalno.

Nije lako presađivati iz uobrazilje čitav jedan svijet pobrkotina u tlo koje ne prihvata nikakvo sjeme.

Gdje se tu može ugraditi priča o ljubavi? Koje su to riječi koje mogu usmjeriti na pravu stranu? Zaljubljenima najveću prepreku predstavljaju baš riječi. One se uvijek isprieče između emocije i doživljaja.

Ali, ne kao znak jednakosti i zbližavanja. Ma koliko se trudili da njihovom pomoću ulijepšamo zbilju, oni će biti svesrdni pomagači da emocija bude ugašena.

Ništa novo neće biti izgovoreno što već ranije nije bilo prežvakano kroz mnoga skoro istovjetna preživljavanja. Kako onda možemo osjetiti zadovoljstvo i slast zalogaja koji je prošao kroz mnogobrojna usta prije nego što je došao u naš posjed. Suočavajući se sa unutrašnjim nesređenim bićem, sjećanje se troši, slično gramofonskoj ploči. Bepomoćni, priklanjamo se sjeti kakva se može vidjeti samo u očima bogalja. Zdravlje nam narušava svijest o tragediji što nam se stalno vraća. U plimi mistične svjetlosti koja se baškari u tom crnom zaleđu stvarnosti, osjećamo, kako zaista nema mjesta za nadu u bolju sutrašnjicu. Sjutra je uvijek gore od danas i juče. Na kraju, mora se reći i ovo: kada čovjek ostane sam, više nije važno da li je bio ili nije bio srećan. Grubo Rečeno: iz samoće se bez krvoliptanja ne možemo iščupati. Nekada bude nezamislivo odreći se nade, koja nas je koliko toliko prihranjivala da sasvim ne klonemo. Nada i taština, kakav spoj ljudske bestijalnosti. Na kraju, dođe vrijeme kada nas život u svemu iznevjeri, i više u nama nema snage za upiranje pogleda prema novim doživljajima. Možda smo se jednom i mogli nagoditi sa sopstvenom razvratnošću, ali šansa je propuštena i mogućnosti za dogovor više nema.

Dokle god budemo vjerovali da je zbir vrlina koje posjedujemo obimniji od sadržaja naših nedostataka, odolijevaćemo dijelu našeg duha koga nezaustavljivo privlači perspektiva samouništenja. Zapravo, svako ko je opsjednut samo jednom strašću, jednoga dana mora završiti na vješalima ili u sanatorijumu za duševne bolesnike. U prvom slučaju, sam donosi odluku i odabira vješala, u drugom, nailazi na razumijevanje rodbine i dušebrižnika koji će ga od srca i sa zadovoljstvom strpati u ludnicu. Što god da se dogodi, rezultat na kraju bude isti. Nema toga ko je uspio da zazida prozore jedne jedine noći. Možda moja priča tebi djeluje nepovezano i zbrkano, a ja mislim otprilike ovako o ovome što sam govorio: šta možemo očekivati i dobiti od pitanja koja smo postavili tami?

**

Neobjašnjivo je bilo, i za Đorđa potpuno neshvatljivo Šarlotino uporno nastojanje da se odlaskom domogne obećanog horizonta. Tada se i javljao osnovni sukob između njih, kojem je sve ostalo bilo podređeno. Objasnjavao je Šarloti,

iznoseći najvažnije argumente, da vlastitu vertikalu poistovećuje sa ljestvicama sazdanim od bezbroj pregrada koje sežu u beskonačno, i da svako daljnje napredovanje uz vertikalu znači i približavanje tom beskraju. Naše tijelo je sačinjeno od milijardi ćelija koje umirući bivaju zamijenjene novim. Ako se makar i jedna od tog mnoštva ćelija domogne te nedostupnosti i sačuva od smrti, onda je putovanje životnim stranputicama imalo smisla.

Šarlota je kazala, da ako i jeste tako, tada brže dolazi do poznate pojave cijepanja ličnosti. Ono što je po njoj, mnogo značajnije, jeste da takvo putovanje i penjanje uz vertikalu, od čega god ona bila sazdana, omogućava dvostruki pad, prvo u sebi samom i u onom drugom, prozaičnijem letu, izvan sebe. Priznavala je da je horizont lišen uzleta, ali je bilo mnogo značajnije što je zahvaljujući toj činjenici bio sačuvan od čina pada. A tamo gdje ne postoji mogućnost povratka, kao što je u slučaju vertikale, horizont pruža više šansi, mada je kretanje po njemu, priznala je Šarlota oklevajući, monotono i vodi ka konačnosti.

Tužno je bilo, mislio je Đorđe, što Šarlota nije uspijevala da razdvoji dvije potpuno različite krajnosti; horizontalu je poistovećivala sa horizontom, i to je bila njena najveća greška. Đorđe je gubio želju da se upušta u objašnjavanje i dalje rasprave, ali je nagovještavao da se on uveliko penje svojim vertikalama, kakve god one bile, da mu se jedino tada čini kao da njegov um hita nepoznatoj dimenziji stvarnosti u kojoj ne postoje, niti će ikada postojati granice vremena i prostora. Tom bljesku proširene svijesti nije znao kako može odrediti snagu, ali je vjerovao da će mu se na kraju i Šarlota prikloniti. Po svemu sudeći, kazao je na kraju sa zadovoljstvom, iako nije imao opipljivog razloga za takvo raspoloženje, postoji nešto suštinski nepojamno u svijetu koji nas okružuje, kao što se može vidjeti na platnima plemenitog Anastazija. To nepojamno stoji u suprotnosti sa našim bazičnim pretpostavkama da svijet oko nas i u nama ključa beskrajnom aktivnošću, pa baš zbog toga, ono smisljeno što nas spaja i povezuje počinje da puca i raspada se kao tanka ledena kora na jezeru pred prvim proljećnim suncem.

Još uvijek se ne usuđujem da upoređujem istinu sa stvarnošću. Ako mi ništa drugo ne bude preostalo, možda ću jednom nanovo morati da te izmislim da bih te povratila u svoj budući život, kazala je Šarlota, i u tom času Leza se činilo da ga je posmatrala sa odanošću kućnog psa ljubimca. Na Đorđevom licu bi se tada ukazao čudan izraz, mješavina sumnje i nelagodnog nezadovoljstva, dvoumio se kako to sebi da protumači. Nije, razumije se, mogao da utvrdi šta se vrzmalo po Šarlotinim mislima. Njen duh i njene emocije bili su u stalnom previranju. Cjelokupno njeno duhovno iskustvo strujalo je kao krvotok.

Bojim se da se sa tobom dešava nešto što ja ne razumijem, rekao je. Hoću da kažem, što god da uradimo, stvarnost će se podsmijevati siromaštvu naše mašte. Ovo što nam se dešava nije gola, bestidna istina, štaviše, nas će prerusena laž dotući.

Ovoj šetnji koja se iz noći preselila u dan kraja nema, mislio je Đorđe. Dok se kreću zaboravljajući na ono što ga iščekuje u stanju mirovanja i nepokretnosti. Tumarali su obalom kao dva duha, nečujno kao sama smrt. Piskavi glasovi galebova gušili su se u bljedom nagovještaju sutona. Noć je minula i dan je prolazio u trenu. Nijesu imali želje da s vrata u Filimonovu kuću. Sjeli bi na

uzdiguti zid, stepenište ili klupu, drijemali oslonjeni jedno na drugo. Činilo se tada kao da ih nikakve brige nijesu morale. Negdje na radiju treštala je muzika. Treperavo sivilo planinskog odraza na vodi, brodovi, čamci i barke ljuljuškali su se nijemo sliveni sa vlastitim odrazom na mastiljavoj površini mora. Sve uokolo se davilo i utanjalo u tešku obamrlosti dnevne omorine. Iz obližnjih kafana besposličari su vrebali mogućeg sapatnika koji bi im dosadu ubio pićem ili novijom i zanimljivijom pričom.

Đorđe Leza je pomislio kako je ipak uspio da stvar pokrene sa mrtve tačke, upravo time što je prvi put osjetio da je došlo vrijeme da bez ikakvog okolišanja kaže Šarloti kako je za njega nastupio period promjene i privikavanja novom, po svemu drugačijem načinu života.

Moram da te napustim, Đorđe. Uzalud se trudiš da razvodniš ovu našu priču. Moram da idem dalje, i bez tebe. Moram, razumi me, da bih spasila i tebe i sebe, rekla je Šarlota.

Uradi ono što moraš. Nije mi krivo. Ja samo pokušavam da te razumijem.

Ali ne tako, zaboga, Đorđe.

Koliko nam je još ostalo od sreće posle ovakvog razgovora – pitao je, dok ga je obuzimala nepodnošljiva potištenost.

Zar prijateljstvo nije postojanije od ljubavi, pomalo nervozno pitala je Šarlota.

Možda ti danas ne mogu, i ne umijem na svako pitanje odgovoriti, ali meni se čini da ljuto povređujemo ljubav, kako bismo dokazali da su veze prijateljstva čvršće.

Ispada da je sve ono što nam se dešavalo, bio san, Đorđe. Unijela mu se u lice sa obješenjačkim zadovoljstvom osobe koja je izvojevala novu pobjedu u jednoj manje više nezanimljivoj igri. Za to vrijeme, Đorđe Leza je sagorijevao u svakom trenutku iščekivanja; pritom, skoro da je mogao da ovu njenu iznenadnu oholost prihvati kao nešto sasvim prirodno.

Pogledala ga je iz svoje odsutnosti nekako sjetno, dok se na njenom licu ogledala zbunjenost pomiješana sa zaboravom.

Nemam snage, Đorđe, nemam više snage. Borim se sa utvarama svoje duše. Sve što nas dodiruje i veže osuđeno je na poraz i gubitak. Oboje to jasno vidimo. Samo je meni dodijeljeno da napravim prvi korak u nepoznato.

Čutao je. Ono što je Šarlota naumila da uradi nije se dalo izmijeniti. Nekakva neodoljiva sila tjerala ga je da se pokrene, bilo mu je teško da povjeruje kako ovo što mu se dešava nije još jedna varka njegove uspaljene mašte. U prvi mah je pomislio kako su Šarlotu progonile, a eto baš sada i sustizale uspomene o kojima je on tako malo znao. Ispratio je u tišini svoju draganu do ulaza u Filimonovo dvorište. Okrenuo se i udaljio bez riječi objašnjena, ošamućen saznanjem da će se ova nepredvidiva mlada žena preobratiti u tešku moru njegovog budućeg života.

Mrzim te, Šarlota, rekao je glasno, znajući da ga ona više ne može čuti. I mržnja je jedna od zamki ljubavi, mislio je. Tada je svom dušom poželio da je u posljednjem zagrljaju pridavi, i nije se kajao što je ovako ružno mislio. Noć je brzo padala. Ulice su bile pune ljudi koji su tragali za srećom. Bio je pun mjesec. Oblaci se bjehu sasvim zaturili tamo negdje iza planinskih vrhova, i nebo se presijavalo kao upaljena logorska vatra. Plašio se onoga što bi rekao ili učinio ako bi se vratio

Šarloti. Umor mu je lomio tijelo ali san nije htio na oči. Gdje su granice ljudske izdržljivosti, pitao se. Do zore je lutao kao mjesečar, i njegova mašta se vrtjela u vrtlogu ne tako davnih uspomena. Šarlota je bila opsesivna slika koju ništa nije moglo ukloniti. Ponovo je otkrivao privlačne detalje njene porazne ljepote, i zapravo tek tada se jedna nova misao uobličila u njegovoj glavi. Nijedna radost ne traje predugo; tek toliko da se osjeti i upamti. Na kraju, i Šarlotu će pamtiti više iz priče nego iz iskustva. Njegovo sjećanje će kao voda oticati, kap po kap, dok bude istraživao i prekopavao po svojoj unutrašnjoj tami. Vratio se pred zoru i kao lopov, bojažljivo legao pored usnule Šarlote. Istog trena je utonuo u san koji se hranio nagomilanim umorom iz prethodnih dana i noći.

**

Šarlota mu je donijela jelo u postelju. Žao mi je bilo da te ranije budim, spavao si kao beba, neće biti još mnogo lijepih dana, ovaj bi trebalo iskoristiti, rekla je, spremajući peškire za plažu. U vazduhu su lebdjele riječi iz prethodnog dana, koje se nijesu mogle ponovo izgovoriti. Kao dva brodolomnika željno su se domogli obale na kojoj su prve riječi uputili jedno drugom. Ne gledajući ga, Šarlota je sedjela na prostirci, rasejano se igrajući pijeskom. Žamor i glasovi kupaća, uobičajena graja djece, nepredvidive kretnje posjetilaca plaže, i sve ostalo što se dešavalo u tom prostoru nereda, kao da bješe izbrisano iz stvamog života i potisnuto u neko drugo vrijeme. Te slike su nestajale sa ljetom koje se pokako gasilo. Da se nekim čudom vaspjeli svijet sjatio na ovoj plaži, oni bi bili sami. Ništa ih nije dodirivalo. Bili su prepušteni mislima koje se nijesu mogle pratiti. Samoća je zatočena u čovjeku i drugi ljudi je ne mogu ukloniti koliko god se trudili. Sekunde su se odvajale sa zveketom, prateći ritam Đorđevog ubrzanog pulsa, kao da se i same guše u zapari i ustajalosti vazduha. U naoko neobaveznom razgovoru, nekoliko dana ranije, baš ovdje na istoj ovoj njima dvojema omiljenoj plaži, Šarlota je najavila svoj skori odlazak. Onako uzgred, kazala je da joj u ovom gradu postaje dosadno i da je došlo vrijeme da se pokupi i ode.

Maestral je duvao sa mora, donoseći toliko željenu svježinu. Đorđe je znao da je ovoga puta njena odluka konačna i nepromjenjiva.

Ja sam imala snove u kojima sam imala tebe, a ti si imao mene, vjerujući da te snovi nijesu ni dodimuli – dodala je kroz smijeh, kao da ovom upadicom objašnjava svoju konačnu odluku. Nije bilo svađe, prepirke, ubjeđivanja.

Pričali su o opštem mjestu čak i onda kada su govorili o sebi, o strahovima koji su se nazirali, o neizvjesnosti šta i kako poslije i nakon rastanka.

Biće ono što će biti. To su oboje znali. Razgovori koji su uslijedili ticali su se svega što jesu bili i što će jednom biti. Bile su to nekako izdvojene priče koje se u mnogo čemu nijesu dodirivale. Bila je to još jedna neuspješna analiza zbilje kojoj

nijesu bili dorasli ni jedno ni drugo.

Vratili su se sa plaže ćuteći, oboje pritisnuti bremenom nedorečenosti i teške praznine. Šarlota se dugo spremala za večernji izlazak i kada se pojavila iz kupatila, blistala je kao nikad prije. Đorđe ni ranije nije nalazio riječi koje bi mogle da opišu njenu ljepotu. Divljenje nije znao da sakrije, a nije ni želio. I to se vidjelo u njegovim očima, i Šarlota je bila zadovoljna. Večerali su u restoranu, gledajući u posuđe ispred sebe, kao dva krivca, nemoćni da bilo šta kažu ili pokušaju da objasne i izmijene. Sve o čemu su razmišljali skrivalo se i dalje u nedorečenom. Filimonova primjedba po povratku u stan, da su njih dvoje kao dva zaljubljena golupčića, još je više produbila osjećanje nelagode. Šarlota je prišla Filimonu, poljubila ga u obraz, pa u tjemenu, zadržala ruku na njegovom ramenu, nasmiješila mu se, gledajući ga tužnim očima. Filimon je namignuo put Đorđu, koji je sklonio pogled u stranu, znajući da se Šarlota na ovaj jednostavan način oprašta od prijatelja. Rano su pošli na spavanje, pravdajući se pred Filimonom umorom, i prije nego što su utonuli u jaz postelje, Šarlota je zamolila Đorđa da je ove noći ne dodiruje, i da svijetlo u sobi ugasi tek kada bude utonula u san.

U meni noćas ima tmine više nego što mi je potrebno, a ova spolja bi me sasvim dotukla, objasnila je. Sklopila je kapke, i njeno disanje je postajalo ravnomjernije.

Đorđe je kradom posmatrao lice voljene žene, vjerujući da Šarlota sklopljenih kapaka razmišlja o njemu, o njihovoj ljubavi, o tome kako da mu se izvini sjutra dan kada se probudi, a on će tada odmahnuti rukom, i sve joj, u trenu, oprostiti; svaku njenu riječ koja je boljela, mora zaboraviti, i sve će biti kao nekada: lijepo, nestvamo i bajkovito.

Šarlota je bila budna i nije razmišljala o Leza. Kad god bi donosila neku značajnu odluku, sjetila bi se tajanstvene gospode Rozalije Košut, vračare iz cirkusa, koja je mogla predvidjeti svačiju sudbinu osim svoje. Nekoliko dana prije tragedije njenog oca, upozorila ga je da se pričuva; kazala mu je da mu zvijezde nijesu naklonjene; njen otac je slegnuo ramenima i rekao da zvijezde nikome nijesu naklonjene i da su to gluposti kojima lakovjerni nasjedaju, i na kraju joj je zaprijetio pucnjem biča koji bješe posudio od svoje ljubavnice; i još je rekao, da je vračara u dogovoru sa njegovom ženom i da pokušava da ga budalaštinama zaplaši.

Šarlota je posle očeve smrti posjetila šator ove vidovite žene, zahtijevajući da i njoj kaže nešto od onoga što će joj sudbina udijeliti. Vremešna gospođa Košut, prije nego što je razastrla po izlizanoj čoji pohabani špil karata, kazala joj je da nije mudro u godinama koje je Šarlota imala začikavati sudbinu. Sudbina je nelojalna napast i nikada joj se ne može vjerovati, objasnila je. Karte ne znaju da lažu, samo ljudi varaju, a ja ti, kao i tvome ocu što sam, moram reći istinu i šta karte govore. Znam da tebe u ovim godinama, kada te iz snova bude mladost i krv, interesuje ljubav. Pitaš se koga ćeš voljeti i ko će tebe voljeti. Evo, pogledaj sama: ova karta kaže da nikada nećeš u potpunosti pripadati nijednom muškarcu. Dijete moje, svi će voljeti uspomenu na tebe, ali tebe niko neće voljeti. Tvoja mladost može biti zalag za hrabrost koja će ti biti potrebna da sve to istrpiš. I za tebe je sada, kao i za tvoga oca što je onda bilo, vrijeme radosti i snova iscurilo. Ono, preostaju ti rijetke

bitke u kojima, i pored uspjeha, nećeš osjetiti slast pobjede.

Zaprepastile su je riječi ove vidovite žene.

Odvratna vještica, pomislila je izlazeći, a vračara, čije oči nijednom nije uspela da sagleda, slažući razbacane karte, koje su do prije nekoliko trenutaka bile govor i jezik sudbine, rekla je: vještica ili ne, to je zaista nevažno, ali u jedno sam siguma: u tvoje kolo sreća se neće uhvatiti.

Uplašena takvom izvjesnošću, Šarlota je čvrsto odlučila da dizgine sudbine preuzme u svoje ruke. Ako je bilo ko mogao i imao prava da nešto u tom lancu slučajnosti izmijeni, bješe samo ona.

Otuda je i sada bila siguma da je odluka o napuštanju grada, a time i Đorđa, bila na mjestu.

Sa mišlju da joj novi dan neće donijeti radost, utonula je u san.

Đorđu san nije dolazio na oči. Posmatrao je Šarlotu kako blaženo spava, sa elegancijom koja je ni u snu nije napuštala. Njeno tijelo bješe izvijeno, nagoveštavalo je pokret koji će svakoga časa uslijediti, pokret balerine na vrhovima prstiju, ruku blago savijenih više glave, sa osmijehom urođenim i neponovljivim, koji ni u snu nije napuštao njeno lice, i kojem na javi niko nije mogao da odoli, a ponajmanje on, Đorđe Leza.

Volio je da je kradom posmatra dok hoda, u šetnji bi je propustio ispred sebe i sa zadovoljstvom pratio kretanje njenog tijela, koje se uvijalo kao da bješe pod stalnim udarom vjetra: lomilo se u struku, u bokovima, stvarajući krugove koji su polazili i završavali se u jednoj, za oko nevidljivoj tački.

Njena pojava mamila je, istovremeno, uzdahe čežnje i sjete, jer takvo tijelo moglo je pripadati ženi čiji je odraz ljepote samo Gospod, u trenucima nadahnuća, mogao oblikovati. To što slučaj bješe odabrao njega da se približi i uživa u lijepoti ove neobične žene, bilo je jedno od onih rijetkih čuda koja su, bar načas, zaiskrila njegovim pustim životom. I doista, posjedovala je tijelo žene andjela, ali samo tijelo, jer njena duša, tajanstvena koliko i ona sama što bijaše, mada mu je bila potrebna od ičega, nije imala ničeg anđeoskog, i ostajala je u nedodiru. Znao je: ukoliko ne pronađe ključ za njenu dušu, Šarlotu će zauvijek izgubiti, i kad god bi pomislio da se napokon domogao dveri koje do njene duše vode, njena duša je bježala od njega kao voda zahvaćena rešetkom.

**

U jednom minulom razgovoru o duši, kada je pokušavao da je odobrovolji i privoli da se napokon otvori i otkrije sve ono što je tako uporno bilo sakriveno od njega Šarlota je podrugljivo kazala da se duša na kraju daje đavolu, čovjeku ona nije potrebna. Njeno lice pri torn ne odaje nikakve promjene i nije knjiga za čitanje. Svjetlost joj obasjava zjene u očima i on se, po ko zna koji put, pitao: dolazi li to blještavilo iz njenih očiju ili je odraz blještavila koje obasjava samo

sebe, prije nego što ga posmatrač postane svjestan.

Ona je odlučila da ode iznenada, isto kao što je i došla, i tako njemu ostavi mogućnost da, bar u uspomeni, bude njen princ bijede ili makar tužni gospodar privida. Njen pokušaj da bezbolno nestane, znao je, biće uzaludan. Njome će gospodariti kroz sjećanje. Njegov dom je bio pun prašine i veoma zapušten, ali njegove uspomene će i ubuduće, blistati čistotom koja će biti bliska providenju.

Zna da ga osjećaj, što je ostajao posle njenog dodira, nikada neće napustiti. Čuće i njen glas kada god to bude želeo, kao zvuk roga što je zarobljen na slici renesansnog umjetnika, kojim se mame psi u lovu na jelene, nečujan a prisutan, zvuk koji se spaja sa jednim usamljenim i nikada sasvim dosanjanim snom.

Šarlota spava. Šarlota se budi. Zajahuje ga. On je talas i na talasu. Htio bi nešto da joj kaže. Njene usne učutkuju njegove. Njen vreli jezik oštri njegove zube, cijepa nateklo nepce. Dlanovi mekani i vlažni kao sunder, prsti koji mirišu na ljeto i pokošeno sijeno iz skoro zaboravljenog zavičaja, opipavaju njegovo lice koje se grči. Njeni nokti se zarivaju u kožu, prsti majušni a teški kao olovo, sada su mirni i umrtvljeni. U njemu ključa strast i čežnja da tijelo koje mu izmiče još jednom pomiluje, da ga zauvijek otrgne od sna. Pa ipak, dobro je što Šarlota spava, što ne može da vidi suze u njegovim očima. Upijao je ovu sliku nezaborava poslednji put. Sva bol ovoga svijeta bješe utomljena u tom pogledu, sva tuga budućih buđenja bez njenog prisustva. Nijedna riječ opraštanja, makar glas da se čuje. Ništa. Posmatrao ju je pogledom koji je zaboravljao i pamtio, istovremeno, pogledom prepunim zahvalnosti što je postojala i što je bar na tren razgalila njegovu dušu i nahranila njegovo tijelo. Njegove oči nijesu znale za laž, jednostavno su htele da, u ovom nijemom i veličanstvenom trenutku opraštanja, zauvijek sačuvaju u uspomeni krunu ljepote koja ih je dovela do tog trenutka uzvišenosti. Njegovo srce je moglo u tom času da prepukne od tuge, ali oči su govorile: odlazi, Šarlota, idi, ljubavi moja, zbogom, Šarlota. Bio bi to rastanak vrijedan pamćenja i ne bez smisla.

Šarlota je spavala, a potom je i njegove zjene posjetio pramen bezimene tame, kao prethodnica snova koji se nijesu mogli upamtiti.

Probudio ga je dan, a ne jutro, i tek kada je postao svjestan da ni u jednom dijelu sobe nema tragova Šarlotinog mirisa, osjetio je kako živ umire, i kako se u njegovom mučnom životu odigralo nešto konačno i nepovratno.

Pomisao da više nikada neće ugledati Šarlotu, izazvala je u njegovoj utrobi grčeve kao da mu kliještima vade vitalne organe. Bol se nije mogao opisati. Nijedna riječ ne bješe moćna da dočara njegovu snagu i pustošenje koje je za sobom ostavljao. Nikada više radost u njegovom srcu neće imati vrijednost koju je imala prije ovog događaja. Sjećanje na Šarlotu će ostati neizbrisivo i zauvijek utisnuto u sve pore njegovog bića. Slike će možda nestajati jedna po jedna i davati drugačiji odraz ovim bolnim sjećanjima. Neće znati kako da vaskrsne uspomene koje će, već tada, biti zaturene u zamagljenim ogledalima neumitnog zaborava.

Skamenjen od pretjerane količine bola, od patnje koju ništa nije moglo prikriti, trudio se da ne misli na Šarlotu, ali podsvijest nije mogla da zaboravi njeno lice, koje je u minulim danima bilo jedina njegova svjetlost. Potražio je Filimona, i kada je ovaj nijemo slegnuo ramenima, nanoseći na bijelo platno tamnu naslagu boje,

Đorđe je pošao na autobusku stanicu. Ugledao je Šarlotu koja je stajala na peronu. Čekala je polazak autobusa. Nije očekivala da će Đorđe doći da je isprati.

**

Bilo je nekakve nesigurne smjelosti u njenom držanju. Sada je i ona, napokon, stupala u redove onih koji prave kompromise sa životom, i nije joj zamjerao zbog toga. Svako ima pravo da odabere svoj način zaštite i odbrane.

Gledao ju je skrušeno, sa žalosnim iščekivanjem, a onda mu se jedna nova misao kao strijela zarila u tjem: očito je izgubio moć da je općinjava i ona se sasvim udaljila. Tamo gdje je ljubav trebalo da gradi sebi odstupnicu ili spomenik, on je osjećao samosažaljenje i gađenje. Jedva da je uspijevaao da razabere njene riječi, toliko je bio obuzet uspomenama, koje su se rojile u njegovoj glavi poput jata ptica pred kišu.

Govorila je ubrzano, nejasno, kao da nema vremena; gutala je slova u riječima, ništa nije razumio, mada je sve to izgledalo kao nepripremljen uvod u nešto mnogo značajnije.

Šarlota je htjela da kaže kako je došlo vrijeme rastanka. Konačno i zauvijek. Htjela je da objasni zašto odlazi bez pozdrava, ali još uvijek nije mogla. Disala je duboko. Nova, tek rođena bora joj je presjekla čelo, svi podsticaji i sve želje bjehu iscurili kao probodeno oko, zajedno sa vidom sve se preselilo u uspomenu. Najednom je osjetio kako mu se vrti u glavi i kako ga nanovo posjećuju čauši pbrkotina i usamljenosti. Šarlota ga je nemilosrdno suočavala sa stvarnošću koja se, tih nekoliko minulih mjeseci njihovog zajedničkog života uspješno skrivala iza njegove uspavane uobrazilje.

Imao je utisak da je vrijeme ispred njega razapeto i da se, na tom krstu prolaznosti, nabodena njegova duša muči, prije konačnog izdisaja. Znao je koliko je snage i volje bilo potrebno da se obnovi i restaurira zamućena slika prošlosti, slika kojoj se vjerovalo. Ispunila ga je tuga za danima koji nijesu mogli utonuti u zaborav. Bijela isprana zora bauljala je morskim masivom poput teškog ranjenika što se vuče preko bojnog polja. Glava ga je žestoko boljela, kao posle pijanstva. U njemu se sve kuvalo od samoprezira i gađenja.

**

Njen odlazak je bio kao i svaki drugi. Mahanje ruke, poljubac poslat sa vrhova prstiju, poslednji okret, i bez osvrtanja. Zbunio ga je detalj koji mu u početku nije

pao u oči. Njena lijeva ruka počivala je na gradima stegnuta u pesnicu, kao da je u njoj čuvala nekakvu dragocjenost, ili kao da je pravila bedem između njega koji ostaje, i njenog srca, koje kao da je htjelo da iskoči i ostavi je izdajnički na cjedilu. Prezirao je opraštanje i poljupce izmiješane sa uzdasima i suzama. Upravo u času dok je o ovome mislio, on je plakao. Suze su tekle bez jecanja, bez glasa, bez stida, kao da su i same htjele da vide i upamte ovaj trenutak rastajanja, koji se više u ovakvom obliku nikada neće ponoviti. Nastojeći da dobije u vremenu, očekujući otkrovenje jedne nove sasvim nepoznate patnje, mirisom i sluhom je lovio prikaz žene utvare, balsamovane ostrašćenim čulima, zauvijek pokopane u grobu njegove tamne duše. Bio je u licu žut kao vosak. Noge su podrhtavale. Prihvatio se ograde da se ne bi srušio. Borio se sa moćnim silama zemljine teže, koja je nemilosrdno vukla dolje, u ambis. Osjećao je kako mu nervi pulsiraju u čvorištima bola, kako mjehurići kiseonika bježe iz krvi u etar. Znao je da mu nedostaje vazduha, da vrijeme nestaje, da je ostao sam. Mišići su mu se grčili, spletovi vena iskakali, beskrajno je bio utučen. Stajao je bez pokreta, nepomično kao kip. Sklapao je pakt sa bolom, pokušavao je da održava ravnotežu sa silama koje su bile mahom bezimene, dok su u njemu vodile tešku borbu do istrebljenja. Počinjao je da osjeća kako ga donji svijet vuče i priziva i to je bio znak za početak jedne patnje, koju ni vrijeme neće moći da zaliječi. Krik bola je zamirao u grudima, lagano se pretačući u vanvremensku tugu, jer sada su bile na redu jezive scene izmirenja sa istinom, a istina je ledena i nemilosrdna, kao što je to i smrt bila. On mora da se opredijeli, svejedno kako. Hrapavi i otupjeli jezik vjetra bježao je, fijučući ka nebu koje se bar za njega u ovom jutru smrkavalo, kao orkestarsko ispunjenje prepoznatljive teme žalosti. Budio ga je vrisak samoće u njedrima preklane sjećivom nemilosrdne stvanosti. Ova slika bješe iskočila iz uspomene kao živa tvar, neuhvatljiva i jasna; lice u zanosu teškog bunila preobraženog u bezglasni krik užasa i, posle svega, osjeća kako mu se prsti pretvaraju u kuke, nokti u kandže prepune snage i željne krvi, koje u pomamnom zanosu cijepaju odjeću, zarivaju se u kožu, ostaju uhvaćene u grudvu bola u njedrima; jezovito lelekanje duše, nečujno kao molitva umirućeg pravednika; kidanje jezika vlastitim zubima; sukrvica koja puni usta, ali ne krijepi; igra ritualnog oplakivanja nesreće nadahnute animalnim zanosom koji se graniči sa ludilom. A onda se iz srži kostiju, otrgnuo iskonski vapaj, šireći zarazu tek oslobođenog čemera. Tijelo, pritisnuto bolom u kome nije bilo ničeg namještenog, najednom je klonulo, i on je potražio mjesto gdje bi mogao da sjedne, utanjajući u neku vrstu bunila i drijemeža.

Budjenje neće donijeti ništa od ljepote sa kojom se danima živjelo.

U ljubavi vrijeme ne postoji, bol stoljećima hrani i razdvaja voljena bića. Bol se tako seli od čovjeka do čovjeka, i opstaje u protoku vremena, prkoseći zakonima kojima se ljudsko tijelo podvrgava.

**

Ako ništa drugo, mislio je dan kasnije, posle Šarlotinog odlaska, ova ga je primorska epizoda obogatila, ne samo novim iskustvom već i saznanjem da se našao licem u lice sa prirodom vremena i da to lice nema razumijevanja za ljudsku patnju. Štaviše, nudilo je novu procjenu vrijednosti opsjene u koju je silno vjerovao i koja je udarila pečat na sve njegove živote: prošli, sadašnji i budući, ako ga bude. Kako bi bilo lijepo predati tijelo ogledalima, a ne bolu i smrti; kolika god iskrivljenja i lomovi da su, nešto bi od minulog odraza bilo zauvijek sačuvano. Ovako, život se pretvara u prah i pepeo iznikao iz vapaja slijepog mučenika.

Skoro da je nešto od te minule uspomene sijevnulo u žaru prepoznavanja i uznemirilo ga kao nepoznat odjek snivanja dolutao iz samog svemira.

Istini za volju, njen odlazak potvrđivao je beskrajnu žensku taštinu, a njemu nije preostalo ništa drugo do da osvaja nov svijet, i podešava ga prema vlastitoj prirodi. Njegova nova ličnost, nije mogla pretrpjeti nijednu promjenu. To je Šarlota onim ženskim instinktom osjetila, potom joj nije bilo teško da se okrene i ode. Imala je dovoljno snage da se odupre patetici koja prati rastajanje, dok on nije uspijevaio da prikrije nevjericu. Stajao je nijem i ožalošćen pred nevidljivim spomenikom patnje, odajući poštu nenadoknadivom porazu volje. Šta je mogao da uradi? Koliko se dugo može u mašti hodati bivšim stazama ljepote i uspomena? I njegova zvijezda se pripremala da zađe iza horizonta, nanovo obuhvatajući biološku skalnu najdubljih osjećanja, koje mora, zarad sebe i zbog istine, sačuvati od teške izmaglice trajnog zaborava.

Samo tišina koja nastaje posle ljubavnog zanosa posjeduje ovako snažno, surovo značenje, i ona će povezivati sve buduće trenutke izopačenosti, u koju se već bila pretvorila Đorđeva strepnja.

Ništa strašnije od iščekivanja da se neko ko je tek zalupio vrata za sobom, odlazeći zauvijek, ponovo vrati. Nijedno mjesto, na kojem su proveli makar nekoliko trenutaka, nije moglo ostati zaboravljeno. Njušio je kao pas tragač stazama kuda je njeno stopalo prolazilo. Vidio je kako se iznenada pojavljuje sa osmijehom iza grma, izlazi iz sjenke zida koji je čuvao kuću, ili odvajao stazu od mora; pojavljivala se na trgu i nestajala u gomili svijeta prije nego što bi je stigao; mijenjala je lik kad god bi je zaustavio u mimohodu; začuđeno lice nije bilo njeno, ali sve ostalo jeste; promrmljao bi izvinjenje neznanki, znajući da se Šarlota vješto prurušava; da se igra skrivalice, i da joj sve to predstavlja zabavu. Uхватила bi ga za ruku dok je tumačio, vrteći se u krug; nije se usuđivao da je pogleda i osvrne se, samo bi po udvojenim sjenkama na asfaltu znao da je ona uz njega. Senke se nikada ne razdvajaju, mislio je zadovoljan, a onda bi sunce pobjeglo iza oblaka i njenog dlana bi nestalo, a sa njegovog je kapao znoj koji je mirisao na ustajalu krv. Ponekad bi je vidio kako se metalnim stepeništem penje na brod koji se udaljavao; kako zastajkuje da popravi haljinu ili izuje sandale; kako nestaje iza teških vrata neke nepoznate kuće. Satima bi sjedio, čekajući njen dolazak, i kad bi se pojavila sa torbom u ruci i sjenkom šešira nad očima, znao bi da se nanovo maskirala, i da se igra nastavlja. Potom bi uvratio sebi u glavu da je Šarlota još uvijek na

autobuskoj stanici, da očekuje njegovu ispruženu ruku, nudeći mu samo u početku, ulogu nosača stvari. Gospodarila je njegovom maštom, cjelokupnim njegovim bićem, i njegov razum nije htio da prihvati ovu prostu činjenicu – da je nema, i da je nikada više neće vidjeti.

Kroz vrole hercegnovske pločnike prenosio se potom ludi ritam njenih davno napravljenih koraka, pretvarajući se u muziku komponovanu njegovom ogromnom žeđi i potrebom da to lice nezaborava nanovo ugleda i presretne. Znao je gdje je pogriješio; isto tako je dobro znao da grešku neće moći ispraviti.

Postoje trenuci kada se život pretoči u san, a takode i oni drugi kada snovi postanu dio života. Tada se u potpunosti. Gubi odnos sa realnošću. Ali, živjeti se mora, ma kakvi snovi bili.

Oblaci se valjaju i danima se grče na umrtvljenom nebu.

Sladunjav miris soli lebdi u vazduhu koji zamračuje svijet i doprinosi da se zalihe nesreće umnožavaju, a plitka povezanost minulih događaja napokon stasava u priču kojoj je nedostajao samo kraj.

Toliko malo vremena, a tako mnogo uspona u kojima osjećanje nesigurnosti nadrasta svaku drugu emociju. To osjećanje se širi do takvog stepena nepodnošljivosti, da se više ne vjeruje ni sopstvenom sjećanju. Istina, pokušao je nekoliko puta da se prizove razumu, da se otrgne od mrtvila zle slutnje, i opakih čeljusti apatije, mada je ravnodušnost uzimala toliko maha, a bezvoljnost, kao što to biva, neumomo ključala u tjeme. Osjećao je kako se njegova emocija okamenjava, i kako se i sam pretvara u predmet lišen života.

Događaji koje je njegovo sjećanje preobrazilo dobijaju vještački, plutajući sjaj, jer ih sagledava odvojene od stvarnosti i svega onog što je prethodilo njihovom dešavanju.

**

Šta li sam vidjela u tebi, da mi je znati?

Jedno o drugom skoro ništa ne znamo, ali smo se uvježbali u podmetanju kojekakvih izmišljotina. Slika kojoj pripisujemo da je odraz našeg lika odvojen od ogledala, ni u kom slučaju ne odgovara našoj prirodi. Samo ne zaboravi, da sam ja od početka znala da ćeš više voljeti svoju izmaštanu sliku o meni, nego sve ostalo bliže istini. To sam ti, čini mi se, već rekla. Kada se istina obdani, zanos utihne i ponese čovjeka da se malo više približi sebi; ja u tvom svijetu nikada nijesam mogla postojati ovakva kakva jesam i kakvom ne želiš da me vidiš; ja sam, nažalost, u tvojoj mašti bila i ostala tvorevina jednog oboljelog iluzioniste. Kakva farsa. Prosto sam bijesna što nemam snage ni za mržnju, ni za prezir: osjećam se kao naduvan balon kome se ubrzano približava vrh igle ili bodeža. Čudno je da sada, kada sam ti rekla i ono što sam mislila da moram prećutati, ne osjećam nikakvo zadovoljstvo, jedino se uvećava prezir prema samoj sebi, a njega nije lako

otkloniti. Negdje si mi izmakao, negdje sam te napustila; nijesmo osjetili trenutak razdvajanja, nijesmo ništa osjetili, zaista ovdje nema mjesta za krivicu. Stvari se dešavaju mimo naše volje. Iskustvo koje nas je ispunjavalo i bogatilo, samo po sebi sada izgleda tako banalno. Nikako ne uspijevam da uskladim istinu sa iluzijama.

Pretpostavljam da svi mi posmatramo jedni druge sa jednim ogromnim neznanjem. Na kraju će ljubav sama izmisliti ime za sebe i istinu kojom će se napajati.

Znam da ću na neki način postati trajni dekor tvojih budućih snova, ali to nije moja želja, već tvoj izbor; i zaista, ne razumijem kakva te nužda goni da pola vijeka provedeš žudeći za gorim od dva svijeta koja su nam određena. Teško sam mogla da sve to prihvatim, i da se ponašam kao da je život sa tobom usklađen sa mojom prirodom. Odjednom sam se osjetila slabom, ali odluku da te napustim nijesam ja donela, već slučaj.

Interesantno je kako jedno bolno iskustvo možeš prihvatiti kao stvarno korisno, a zatim moraš malo da hodaš i u snu, da bi dostigao mir što je na javi izmicao. Ni kod mene nije sve ispalo baš tako jednostavno. Osjećam da mi je volja skrhana. Ali, proći će to.

Jednom si rekao da je moje osjećanje krivice zakržljalo. Možda si bio u pravu. Zahvalnost nijesi pominjao. Stoga mogu sada da ti kažem: i u ovom času opraštanja moram ti zahvaliti što nijesi pokušao da me privoliš da još ostanem uz tebe, a prije svega, što si me, namjerno ili slučajno, rasvijetlio samoj sebi.

Veliku si stvar uradio za mene. Koliko će sve ovo tebi biti od pomoći sada, ne možemo ni pretpostaviti, ali meni hoće svakako.

Uostalom, jednostavne odluke mogu da razmrse i najkomplikovanije čvorove života.

Sve se bilo urotilo da nam se izmiješaju karte sudbine. Pri takvoj podjeli, jedno mora da izgubi. Poput sniježnog broda iz mašte, svom silinom sam uplovila u tvoj život. I prošlost nas u početku nije progonila, kao što smo mi nju progonili.

Sjećanje ima toliko mnogo skrovišta, i kad god pokušamo da ga oživimo, ono se negdje zaturi.

I pouke koje bi iz svega mogli izvući – najednom nema.

Problemi sa kojima se suočavamo složeniji su nego što mislimo, a opet daleko prostiji nego što bi se iko usudio da pomisli. Priznajem, kada sam osjetila kako svijeća naše ljubavi dogoriјеva, upotrijebila sam lukavstvo, umjesto da sam dozvolila da ono mene iskoristi. Pokušao si da sterilišeš moju prirodu i moje postupke, i ja ti zbog toga nijesam zamjerila, samo zato što se sve završavalo na pokušajima. Na kraju, možda doživimo sudbinu zajedničku svim velikim poduhvatima i svim riječima što su ih opisivale i bile u službi dobrote i tiranije, podjednako. A do tada moramo otrpeti ovo breme godina koje nosimo i koje će uskoro nas nositi.

Tako sam se trudila da proniknem u sve tvoje tajne. Svaka neuroza je kao odijelo skrojeno po mjeri čovjeka koji je nosi. Zašto bi ti bio izuzetak.

Tražio si da te prihvatim takvog kakav jesi: kao tvorca vlastitih nevolja, i ja sam to učinila.

Branio si se u početku od ljubavi prema meni, ali kada te je ona mimo tvoje volje sasvim obuzela, izgubio si se u njoj kao u mulju. Uzalud sam te dozivala i opominjala da se pribereš i da nije vrijeme za pretjerivanje u davanju i emocijama. Mislio si da sam ćaknuta i da se šalim. Ipak sam sa tobom doživjela, za kratko vrijeme, nešto lijepo i neponovljivo, mada se uporedo s tim osjećanjima javljala misao da za mene ima i drugih životnih puteva, svakako boljih od ovog što sam, ne svojom voljom, odabrala. Trebalo je samo da se okrenem i da ih potražim na nekom drugom mjestu. Bila sam ti neuhvatljiva, govorio si. Možda je i bilo istine u tvojim riječima, ali tako je bilo samo u početku. Kasnije sam se opustila i skoro sasvim predala. Kažem, skoro sasvim, jer još nijesam upoznala ljudsko biće kojem je to pošlo za rukom. Kad god pomislim na to vrijeme moje predaje, obuzme me neka praznina, osjećaj gubitništva i zaludnosti.

Bila sam slaba i ludo zaljubljena. Ne u tebe, već u nešto što si mogao da budeš. Odjednom, kao da su se sve prepreke podigle, i meni je laknulo. Mogla sam ponovo da kontrolišem svoje postupke, jednostavno progledala sam. Prostor oko mene, koji me je u početku sputavao, najednom je raščistio sve zastore, i mogla sam bez poteškoća da se krećem. Tvoja početnička sreća zapravo se pretvorila u tvoju veliku slabost. Nadam se da te, bar sada, ne povređujem. Znam da je tvoje samopoštovanje i suviše jako, i da si prije mene neke stvari sagledao u pravom svijetlu. Sa lakoćom sam odbacila krivicu koju sam sebi uporno nametala: da moram do kraja biti uz tebe, da sam ti jedino ja na vascelom svijetu potrebna, i da te ni po koju cijenu ne smijem iznevjeriti. Gospode, kakvo sam olakšanje osjetila kada mi se sve to skinulo sa pleća. Bili smo u istom kavezu. Bili smo pogubili ključeve od katanaca, ali ja sam imala sreće i pronašla svoj. Ti nijesi htio da izadeš. Kavez ti je prirastao za tijelo i srce. Nijesi mogao da živiš dalje bez njega, a ja se nijesam usuđivala da uzmem skalpel u ruke, i odstranim od tebe tu novu i ružnu izraslinu. Još nešto – isto toliko neobično rekla bih, čak i zanosno: nikada nijesmo u našoj vezi postavili pitanje istine i laži. Mi smo jednostavno uživali. Kada sam ti rekla da ću uskoro otići – nijesi vjerovao, mada si mi se u tom času divio više nego ikada prije. Imala sam hrabrosti da ti u lice kažem ono što ni po koju cijenu nijesi želeo čuti. I to si znao da cijeniš. Ne, ovo među nama se nije moglo zbiti drugačije. Nalazio si me u različitostima, ali sada ti kažem, sva tvoja otkrića uzmicala su jednom: sa tobom sam bila žena, kao bilo koja druga žena. Nije se ovdje postavljalo pitanje nepoštenja. Nijesam umjela da se pretvaram, mada mi gluma nije bila strana. Život me svemu naučio. Zar je moguće da tvoje oprezno oko nije vidjelo krhotine ove moje podvale. Zamišljala sam sebe, kako ti sve propušteno u životu nadoknađujem. Začudo, to je u neku ruku bila istina. Ali, moram ti sada

reći, da mi je žao što sam ti od svega pružila samo opsenarski privid ljubavi. Napokon sam se sasvim opustila, iščezla je sva usiljenost i najzad mogu sve, ama baš sve da ti kažem. Zašto ti sve ovo saopštavam na ovaj način, i zašto nijesam bila u stanju da ti sve kažem dok sam te gledala u lice i dok smo bili zajedno. Iz prostog razloga što me tvoja blizina zbunjuje i goni na obzir. I što bih, vjerovatno, u želji da ti kažem sve što sam imala na umu, mnogo toga zaboravila, jednostavno se ne bih mogla sjetiti. Ovako, ako se desi da nešto i preskočim, u naknadnom čitanju ovih mojih pisama i zabilježaka, grešku mogu ispraviti i nedorečeno dopisati. Misli dolaze skokovito i ne mogu se baš uvijek kontrolisati. I ništa brže se od misli ne obnavlja i ništa tako brzo ne nestaje i umire. Misao je nepostojana kao treptaj oka. Bude i očas mine. A i ako bih sve ovo prećutala, osjećala bih se jadno i mislim da bi to i prema tebi i prema meni bilo strašno nekorektno i vulgarno. Moram bar pokušati da ti olakšam boravak u gradu, kada mene u njemu ne bude bilo. On nas je spojio, a vrijeme nas je razdvojilo. Ako nekoga treba da osuđujemo, a svršenom činu osuda nije neophodna, onda bi najbolje bilo da vremenu iskopamo oči. Da je ono bilo slijepo, sigurno se na nas ne bi okomilo. Ovako, još jedna bitka je izgubljena, reći ćeš, mada ja znam da ti nikada nijesi bio spreman za bilo kakvu borbu, a kamoli za ratove.

Ne znam sada, dok ovo pišem, koliko je sve to umjesno; stare rane ne bi trebalo povređivati, ali čini mi se da ova moja naknadna ispovijest može da donese olakšanje i tebi i meni. Kad god se nešto u životu dogodi, mi pribjegavamo analizama. Moglo je biti ovako ili onako, šteta što nije bilo kako smo željeli. Kao što znaš, glavobolja me spopada samo noću, tako je i sada dok ovo pišem, lijekova kod sebe nemam, moraću da se prepustim lijeku mašte, pa šta mi Bog da. U početku sam imala otpor prema tebi. Bio si grub i žurio si. Imala sam snage da i takve propuste opraštam. Iščekivala sam promjenu i, srećom po oboje, ona je uslijedila. Kako se to i kada dogodilo, ne umijem da objasnim. Promjena je usmjerila tvoj duh i tvoje tijelo, u pravcu koji kod mene nije budio odbojnost i gađenje. I, tom novom osjećanju sam se predavala, mada nikako i tebi. Ljubila sam te i grlila u nekakvoj drugoj dimenziji. U dubini mog srca bilo je dovoljno mjesta za sve one tvoje male raskalašne igre. Najintimniji dio moga života bio je vezan za ovu nevjerovatnu avanturu. Bili smo čvrsto zahvaćeni emocionalnim poljem, koje smo lučili iz nutrine iz suštastva; možda je jedina naša bolest u tome što smo bili u stanju da povjerujemo svakoj izmišljotini koja bi nam poslužila kao objašnjenje. A ono što nam se tako jasno iscrtavalo, i bilo pred nosom, nijesmo htjeli da vidimo. Pogrešno je, dragi moj, što uporno pokušavamo da izgrađujemo predstave o nama koje bi trebalo okruženju da budu zanimljive, a previđamo naše mjesto u svemu tome. Pretpostavljam da sada postavljaš isto pitanje koje bih ja trebalo sebi da postavim. Zašto sam otišla ako sam o svemu baš tako mislila. Neka pitanja nemaju odgovora. Zato ih dugo pamtim. Spotičemo se na svakom koraku, zar ne? Možda će tebe posle ovog pisma spopasti gađenje, koje će izbrisati sva druga osjećanja prema meni. Pa to bi bilo divno. Došao bi do lijeka za kojim pretpostavljam da tragaš, lijeka za dušu i za zaborav, i ja bih završila u nekakvoj vreći uspomena, bačenoj u bezimeni čošak istog tog zaborava.

Najzad, toliko sam željela da ti sve ovo napišem, znajući dobro da zaborav

pravi gnijezda u sjećanju, i da bi u njima štošta moglo zauvijek biti izgubljeno. Potmulí glasovi, kao tutnjava stampeđa, odjekuju u mojoj, bolom nagriženoj glavi. Možda mi neki mali tumorčić gricka mozak ili misao, svejedno; ne znam kako drugačije sebi da objasnim ovu upornost bola; možda me kazna, ko zna za kakvo djelo, sustiže. Sjutra ću posjetiti ljekara i ukoliko budem mogla, napisaću ti još nekoliko redaka. Za sada je i ovoliko mnogo.

**

Danas je lijep i sunačan dan. Ti bi rekao, glup početak za jedno pismo. Glavobolja je minula čim se pojavilo sunce. Ja sam vjerovatno dijete sunca. Raspoloženje mi se vraća, i u meni je sasvim drugačije osjećanje od sinoćnjeg. Rano jutros poslala sam ti pismo, sada više i ne znam šta sam u njemu trabunjala. Da sam ga danas pisala, sigurno bi to bila druga priča. Trebalo bi da posjetim ljekara, kako sam, već sebi obećala, ali se plašim da mi njegova dijagnoza ne pokvari raspoloženje. Tri puta sam u ovom kratkom zapisu pomenula riječ raspoloženje, valjda ti to sve objašnjava. Voljela bih da me vidiš ovako nasmijanu. Niko ne želi da bude dosadan. Kasnije, naučimo da se pretvaramo. Ne želim da ti pišem o mojim budućim planovima, jer znam, da sve to tebe sada ne dodiruje. Tebi sam potrebna samo ukoliko mogu da ti pomognem da me zaboraviš.

Osjećam da te neću dugo gnjaviti. Možda još nekoliko pisama, a onda ću i sa njima prestati. Valjda će neko novo ime zalutati i u ove moje brloge, i moja misao će se okrenuti na drugu stranu. Dok se to ne dogodi, preostaješ mi ti i uspomena na tebe, koja, priznajem, nije beznačajna. Ponekad mi se čini, naravno kako dani odmiču, da sam te u potpunosti izmislila. Zaista se tako osjećam i nemoj da ti i ovo što sada govorim bude suviše glupo i smiješno. Okružena sam apsolutnom tišinom. U hotelskoj sam sobi, sa pogledom na more, i eto onih refleksija koje gone u prošlost.

Sjećam se da si mi jednom rekao kako svaka tišina ima svoj krik užasa, kojim se budi iz obamrlosti; tada te nijesam najbolje razumjela, a sada molim Boga da ovaj moj novootkriveni mir potraje, i da ga ne pomuti ni sjenka oblaka, a kamoli nešto drugo. Nećeš mi vjerovati, minule noći sam te sanjala. Bio je to neobičan i lijep san. Bili smo u cirkusu, mom davno izgubljenom. Sjedjeli smo u publici. Posmatrali smo vratolomije izvođača, žonglere koji su činili čuda, i najednom si ti ustao i počeo da lebdiš. Bila sam opčinjena tim tvojim umijećem i moja oduševljena cika privukla je pažnju publike, i svi su zaboravili na akrobate na sceni. Zadivljeno su te posmatrali, a onda se razlegao spontan aplauz. Ja sam plakala od sreće. Tada se pojavio menadžer cirkusa. Pitao me je: ko je ovaj lebdeći čovjek, levijatan, ja sam ponosno odgovorila, da sam te ja stvorila i da sam te ja toj vještini naučila. Podmetnuo mi je pod nos nekakav papir o tvom trenutnom angažmanu u predstavi uz fantastične uslove. Ja sam odgovorila da prvo

moram tebe da pitam, a ti se se za to vrijeme bio uzdigao tako visoko, dodirivao si sam vrh cirkuske šatre, i kada sam ti mahnula da siđeš, dao si mi znak da i ja dođem gore, da se izdignem. Nijesam vjerovala da ja to mogu, a onda sam jednostavno osjetila kako i sama lebdim, i približavam se tebi. Nijesi se obazirao na publiku koja je u zanosu urlala, već si me uhvatio za ruku, pokazujući otvor na šatoru kroz koji smo izletjeli u nebo, među zvijezde. Naše mjesto je negdje tamo, pokazao si, i mi smo u zagrljaju nastavili čudesan let. Odjednom, osjetila sam kako me napuštaš, uspela sam da čujem kako si rekao da moram da ostanem baš tu gdje smo se nalazili, a mjesto za tvoju zvezdu bilo je sasvim u izmaglici, i mnogo udaljeno. Viđaćemo se noću, kazao si i izgubio se u tmini. Dugo sam se naprezala ne bih li otkrila tvoje novo stanište, a onda sam začula lavež pasa. Uronila sam u novu sferu sanjarenja, u kojoj tebe nije bilo. Iznenada sam se probudila i sa strahom prišla prozoru, teturajući se kao mjesečar. Noć je bila topla i gusta, nebo posuto zvijezdama. Dugo sam ga posmatrala, a onda sam u mnoštvu odabrala jednu, i rekla sebi: mora da je ova baš njegova.

Srećna sam što još uvijek imam dovoljno novca da mogu da putujem; i kada me spopadne sjeta mogu da zaronim u nebo i zvijezde, ma gdje bila. Moj život neće trunuti po zagušljivim prostorijama, uz mlako strujanje ventilatora i glasne grdnje kojekakvih šefova i sveznalica. Neću zavisiti ni od koga, odlaziću kad poželim, biću čarobnjak i vračara u vlastitom životu, zar može čovjek više da poželi, reci.

U beskrajnim krugovima nestajanja i ponovnog rađanja, kada bih mogla da izaberem, sigurno bih odabrala sličan način života. Bilo bi lijepo da se u tom novom i nepoznatom svijetu obznanim, ako ništa drugo, ono kao vjetar, ali vjetar koji nije lišen razuma i emocije. Svuda bih mogla da zavirim i nigdje da se ne zadržavam duže od nekoliko trenutaka.

Kretanje je moja sudbina i potreba.

Mirovanje ubija i zvijezde. Zato umiru. Jedna moja mlada prijateljica iz vremena moje cirkuske slave, o kojoj ti ranije nijesam govorila, kazala mi je da žena najljepša ljubavna pisma piše čovjeku koga nije iskreno ili makar dugo voljela. Pitala sam je kako je to moguće. Razumjećeš kada se to tebi dogodi, rekla je. I evo, sada i sa ovog mjesta, čini mi se da razumijem ovu njenu malu mudroliju, i da sam uspjela da pronađem ključeve od časovnika koji se zove: moja sudbina. Sada mogu da ti kažem: postoji demon koji se zove ljubav, ima klempave uši i veliku proždrljivu glavu; samo su mu oči male i sljepilo ga goni uvijek na pogrešnu stranu; u stvari, on traga za lijekom kojim bi izliječio svoju bolest, tako bi izgubio ime što mu je dato prosto iz sažaljenja; možda bi se tada zvao imenom kojeg bi se stidio kao što se stidi drugi demona, a taj se zove ljubomora, i ima četiri oka – i napred i nazad, i dobro vidi. Ali sučeljene slike u njegovom mozgu povremeno zamijene mjesta i sve se vidi naopako, kao u krivom ogledalu, i nema koristi od onoga što je u prvom trenutku sagledano. Demon ljubomore je slijep kod očiju. Oba traže utočište u čovjekovom tijelu i duši i tamo gdje se nastane, kao i svi demoni, izazivaju pošast i poharu. Imena demona su najčešće ženskog roda, i oni su lišeni pola. Toliko puta su ove utvare moljakale da im ukažem gostoprimstvo. Srećom, do sada se nijesam pokolebala, a ti si ih, dragi moj Đorđe, objeručke

prihvatio. Htjela sam da te ranije upozorim, ali u igri sa tobom ispustila sam tu mogućnost, i dogodilo se što se dogodilo. Morala sam da odem.

Odluka žene je uvijek posljednja i to znaju don žuani i svi oni koji su raskrstili sa iluzijom muške superiornosti.

Žena je gospodar, muškarac će uvijek biti sluga.

Nažalost, i dalje ćemo nastaviti da živimo suprotno sklonostima našeg intelekta.

Najbolji učitelj je onaj koji je naučio đaka da otkriva svoje neznanje i svoje slabosti bez stida.

Najtužnije je, ipak, kada pristignu godine, a onda počinje priča o mirenju sa stvarnošću.

**

Svakojako vrijeme se prosipa kroz zanimjеле časovnike, ali samo jedno radi o našoj glavi.

Postoji vrijeme koje teče i vrijeme koje se ne pomjera. Ima dana kada se zaboravlja i dana kada se pamti. Postoje momenti koji se pretoče u vječnost, i oni drugi koji nas okuju zaboravom. Vrijeme je mudrije od čovjeka i, opet, čovjek je mudar onoliko koliko može da se snađe u vremenu. To su znaci koji nas prate za života. Ljudi često poistovećuju uspomene sa sjećanjem. Uspomene su mahom lijepe, a sjećanja neprijatna i ružna. Ja sam tebi već govorila o uspomenama vezanim za moje najranije djetinjstvo. Obećala sam ti dio priče o mom životu provedenom u cirkusu; kažem dio, jer mislim da ne postoji priča koja se može ispričati do kraja. Završetke najzanimljivijih pripovijesti nosimo zakopane ispod jezika, na kraju priča sa izmoždenim tijelom završi u grobu, zemlja neće da progovori, a priče se gomilaju. Tvoja radoznalost, Đorđe, jača je od priče koja bi joj mogla utoliti glad, pa ipak, događaji koji su usmjeravali moje buduće puteve smješteni su u jednom koncentričnom vrtlogu, sličnom tvome gradu i tvojoj horizontalnoj omći. Vjerovatno si primijetio: cirkuska šatra se prostire putanjom zatvorenog kruga koji se u svakom od pravaca može prepješačiti za nekoliko minuta. Mnogo puta si mi govorio o specifičnosti tjeskobe kakve, po tvom iskrenom ubjeđenju, nema nigdje na svijetu, koja je kao genetski kod usađena u tvoje biće. A svemu je krivo podneblje i grad u kome si proveo mladost i, koliko vidim, u njemu ćeš jednog dana i skončati. Kažeš da je tvoj grad opasan obručem planina: gore imaš nebo, dolje zemlju. U nebo ne možeš, nijesi ptica; niti u zemlju, jer nijesi krtica, a sa strane obruč ne popušta i izlaza nema. Na kraju, pomisliš da samo ti možeš iz tog košmarnog vrtloga da izađeš, ali cijena kojom moraš platiti izbjavljenje, nije mala. Povremeno moraš da se odričeš dostojanstva i da negiraš sva postojeća pravila koja čine jedno društvo; priklanjaš se svojim pobrkotinama, nekoj vrsti ludila, kako si mi jednom priznao, i tako mijenjaš začaurenu sliku

svijeta, ako nigdje drugdje, ono u svojoj glavi. Drznuo si se da se miješaš u božje poslove; samo je njemu dato da mijenja sliku svijeta; na nesreću, sile koje te gone na pogrešnu stranu gospodare tvojim razumom i, za sada, za tebe nema lijeka. Nemam želju da ti dajem bilo kakve savjete; kroz tvoje uho može proći sve izuzev istine; pa ipak, usudila bih se da primijetim da je obruč koji te je davio kao omča, zauzimao ogroman prostor, za razliku od onog gdje sam ja dugo živela.

Ti si mogao vidjeti kamen, drvo, pticu, ljude, životinje u prirodnom ambijentu; mogao si tumarati poljanama i stazama oko grada, do mile volje; kretnje su ti bile samo vizuelno ograničene, ali ne kao i moje, fizički. Ti si imao nebo, kad god si poželio mogao si vidjeti sunce, oblak, mjesec ili noću zvijezde, oluju koja se sprema, a šta sam ja vidjela, sem tamne boje neprozimog šatorskog krila i prstjena koji me je u potpunosti odvajao od publike. U danima bez predstava, ako bih išetala napolje, i tada su moji vidici bili skućeni. Nije teško pogoditi: vidjela bih pustu poljanu na periferiji nepoznatog grada. Pravila u cirkusu su vrlo stroga. Artistima je najstrože zabranjen bilo kakav dodir sa drugim nepoznatim ljudima izvan omeđenog prostora. To je publika koja nam se divi i koja nas hrani, i ništa više. Radoznalost neminovno dovodi do greške, a pogrešan korak u cirkusu vodi u smrt. Koncentracija mora biti maksimalna. Distanca je nepremostiva između onih koji dolaze da nas gledaju i da nam se dive i nas kojima je u neku ruku svejedno ko nam iz tame aplaudira. Vremenom sam shvatila da publika posjećuje cirkus ne iz želje da se zabavi; publika potajno iščekuje da artista polomi vrat ili kičmu, da ukrotitelju divlja i samo naoko poslušna zvijer zdrobi lobanju strašnim čeljustima; čak i moja tačka je budila slična osjećanja. Pitaš se šta je bilo to što sam ja radila, da me publika obožava. Ti ne možeš zamisliti takvu vrstu odricanja. Bila sam zvijezda, a moja tačka je trajala koliko i treptaj. Dovoljno da se približiš smrti, da osjetiš njen ledeni dah, i da drugi, gledajući tebe, osjete isto.

Kada si me prvi put ugledao, ja sam stajala na Stijeni Smrti, spremajući se da skočim u more. Sigumo si tada pomislio da mi nije bilo stalo do života. Ulog je bio veliki, a za uzvrat se ništa nije dobijalo. Nijesi se ni zapitao šta su ostali posmatrači u tom trenu mislili. Ja ću da ti kažem: njihova jedina želja je bila da se polomim. Stijena bi opravdala neslavno ime koje joj je sa razlogom dodijeljeno, dok bi njihovi mali zli demoni u srcima i pameti zadovoljno trljali ruke. Pokušavam da zamislim šta bi se dalje dešavalo. Sigumo bi se našao neko od radoznalaca da pritrči i izvuče beživotno tijelo iz vode. Napravio bi se obruč oko mrtvaca. Žamor bi se sasvim utišao. Vjerujem da bi se i ti priključio radozncima. Pojavila bi se kola hitne pomoći, patolog bi konstatovao smrt. Kupačima bi napokon dan bio ispunjen zanimljivim dešavanjima i uzbuđenje bi se prenijela na razgovor. Jedni bi govorili da sam bila i suviše hrabra, drugi bi ih ubjeđivali u suprotno: tvrdili bi, kako nijesam skočila da bih uživala u letu, ili da bi skrenula pažnju na sebe, već da sam jednostavno izabrala način da tako okončam život. U njihovim dušama bi ostalo još mnogo upražnjenog mjesta za razonodu. Narednog dana sa nestrpljenjem bi iščekivali da se još neko, isto tako mlad i lijep, sunovrati u ambis. Tako je bilo i u cirkusu. Skakala sam sa tornja visokog toliko da je dodirivao vrh šatora; dole je bila posuda ovalnog oblika, ne šira od kazana za pečenje rakije, kakve sam vidjela i upamtila dok sam bila kod gospođe Eleonore. Malo vode na dnu, i to je bilo sve.

Skok se morao besprekorno izvesti. Najavljivali su me kao dijete od gume, ponekad su uspijevali da ubijede publiku da zaista nemam kostiju. Čim bih dodirnula vodenu površinu, u tom hiljaditom dijelu sekunde što me približavala i odvajala od smrti, morala sam se presaviti i izviti u struku prema gore, što je na tako malom prostoru bilo nezamislivo. Pobuđivala sam različite emocije kod publike, a ponajviše strah. Kako sam rasla, u posudu su dolivali veću količinu vode, ali širina je ostajala ista. Bilo je radoznalaca koji bi posle mog nastupa preskakali ogradu što je dijelila izvođače od publike, prilazili posudi da se uvjere da nije riječ o triku i iluziji, i moja popularnost je zaista bila velika. Pitaš se kako sam se ja oslobodila straha. Nećeš mi vjerovati, straha uopšte nije bilo. Ubijedila sam sebe da je to trenutak kao i svaki drugi, mada sam u svojoj fantaziji prije skoka vidjela more. More je bilo duboko, visina sa koje sam skakala, zanemarljiva. Naučila sam da vjerujem svojoj uobrazilji. Nijedna fantazija nema dug vijek, i kada sam prvi put sagledala jedva vidljivo oko otvora, bio je to početak kraja moje cirkuske slave i popularnosti. Neko mi je ukrao more, rekla sam majci kroz plač; otac je bio očajan. Tata, ja to više ne mogu, kazala sam ocu i više se nikad nijesam uspela uz lestvice što su vodile vrhu tornja skakališta. Pronašli su drugu djevojčicu, i ta moja nesuđena i nesrećna zamjena pri prvom pokušaju jednostavno se razbila. Očevici kažu da je to bio užasan prizor. Srećom nijesam mu prisustvovala. I tačka je zauvijek izbačena iz programa.

Moj dolazak u HercegNovi – grad u kome sam i tebe upoznala – zaista je odredio slučaj; i kada sam jednog dana otkrila Stijenu Smrti, oduševljenju nije bilo kraja. Izazovu nijesam mogla odoljeti. Bila je to skoro istovjetna spirala kao ona iz moje rane mladosti; istina, dolje su bile stijena, ali mene to nije brinulo; dolje je bilo i more, isto ono koje sam u mašti, kao dijete, toliko puta vidjela, more u koje sam mogla da zaronim, i tonem u dubinu do mile volje. Svoj bijedni život sam dugovala fantaziji i morala sam na neki način da joj se revanširam, da je nagradim. Ti si bio tamo, i sve si vidio. Da nije bilo Stijene Smrti, ne bi bilo ni našeg dodira, niti bih se tako dugo vezala za grad koji osim lijepe klime, nije nudio pretjerane izazove.

**

Dužna sam da ti još ponešto ispričam o svom životu. Dok smo dijelili vrijeme i sve ostalo, nijesam imala želje da govorim o sebi a sada mogu. Nedorečene priče nekako uvijek izazivaju mučninu i brzo utanjaju u zaborav. Tek sam bila napunila osam godina, kada se pojavio moj otac. Zahvalio je gospođi Eleonori na brizi oko mene i odveo me u svijet za koji sam vjerovala da je mnogo lijepši od onog u kojem sam do tada živela. Koliko god godina imali magija nepoznatog mami i hrani našu maštu. Ljepota se može sresti samo u bajkama, a meni je bilo određeno da se kao svilena buba nađem u čauri, činilo mi se da sam zauvijek zarobljena.

Željela sam da dostignem slavu roditelja, ili barem zavrijedim očevo poštovanje, jer on se nije plašio ničega na svijetu. Obožavala sam roditelje. Njihova vratolomija na trapezu bez mreže, koja bi obezbjeđivala sigurnost, posjetioce je dovodila do delirijuma. Dospjeli su i na plakate koji su pozivali publiku na predstavu. Dok sam nastupala u cirkusu, govorili su da sam talenat naslijedila od majke. Stalno smo bili u pokretu. Novi grad, nova publika, novi izazov. Godine su brzo prolazile. Ne znam pozadinu događaja koji je uslijedio, uglavnom, tada sam već bila najavljiivačica programa: bješe to jedino mjesto na kojem sam mogla biti od koristi; tada me je majka obavijestila da je otac od bivšeg vlasnika otkupio cirkus. Pitala sam je, šta će to promeniti u našem životu? U mojem vjerovatno ništa, u tvom možda i hoće, odgovorila je. Možda ćemo imati više novca, valjda su zadovoljene ambicije tvoga oca. Krajnje je vrijeme da se i nas dvoje povučemo sa scene. Treba da ustupimo mjesto mlađima. Nijesmo više elastični kao nekada, i snaga polako napušta naša tijela. I gdje to ima, da vlasnik cirkusa nastupa na sceni kao akrobata. Tvoj otac kaže: samo još ovu sezonu. Tako je govorio i prošle godine. Ne želi sebi da prizna da su i njega godine stigle, priroda ima svoje zakone, i oni se moraju poštovati. Naročito u poslu kojim se mi bavimo. Danima uzaludno pokušavam da ga ubijedim da barem za vrijeme nastupa postavimo mrežu. On neće ni da čuje. Kaže kako bi to onda bilo pozorište, a ne cirkus, a ja najbolje znam da stvari ne funkcionišu kako treba. Na prošloj predstavi umalo me nije ispustio. Pomislila sam da je na takav način htio da me se otarasi. Ja nijesam više tako lijepa i mlada. U našoj trupi ima puno novih, lijepih lica. Izazova je mnogo, i teško im je odoljeti. Njemu je lakše da se odluči na takav korak, pa tako i čini. Moj grijeh je za sada skopčan sa mojom uobraziljom, kazala je majka. Nešto kasnije, ne dugo nakon ovog razgovora sa majkom, do mene je doprla priča o ljubavi moga oca i Leone, mlade ukrotiteljice divljih životinja. Bila je mlađa, mada ne i ljepša od moje majke.

Njeno oruđe je bilo bič, a moje majke, srce.

Srce nikada nije bilo moćnije od biča. I Leona je pobjeđivala na svim poljima. Otac se ponašao kao dijete, da bi sve to poprimilo obilježje stalne neprijatnosti za moju majku. On će me sigurno ubiti, govorila mi je plačući. Ubrzo je odlučila da više ne nastupa. Pružila sam joj u tome podršku, i otac se zbog toga nije mnogo nervirao. Samo je rekao da žena na kraju uvijek iznevjeri čovjeka. Našao je zamjenu, ali mu to nije donijelo sreću. U jednom trenutku opuštenosti ili nepažnje, zanesen čarima razgolićenog tijela svoje nove partnerke, pao je sa trapeza. Povrijedio je kičmu i polomio obje noge. Bio je to kraj za jednog vrijednog artistu, ali i kraj u onom definitivnom smislu. Ljekarskom intervencijom donekle je sanirana povreda kičme, ali su zato morali da mu amputiraju noge. Oporavak je trajao dugo, u stvari, nije ga u potpunosti nikada ni bilo. Nas dvije se nijesmo odvajale od njega. Leona je zaboravila na oca, zaljubila se u mladog mađioničara iz trupe. Kome jer bogalj bio potreban. Ubrzo je napustila cirkus. Prije odlaska me je posjetila. Nijesam kriva što je takva sudbina zadesila tvoga oca. Greške su učinjene, i ne mogu se ispraviti. Ovo sam htjela da kažem tvojoj majci, a ne tebi. Ipak, nijesam imala srca, a ti si mi bliža po godinama i možda ćeš me donekle razumjeti. Ljubav je slijepa samo dok je čovjek mlad, kada progledamo, ona se

izgubi kao da je nikada nije bilo. Ostavljam ti na poklon ovaj bič. Ja sam ga upotrebljavala za zvjeri. Ti ćeš morati njime da se od ljudi braniš.

Rane na tijelu moga oca su zarastale, ali one u duši, nijesu prestale da krvare. Zauvijek sam upamtila njegove posljednje riječi: kazao je da je čovjek bez kičme mekušac, ali je još uvijek čovjek; bez nogu je bijedni crv. Čim su ga smjestili u kolica, domogao se puške i pucao sebi u srce. Srce ga je i dovelo u ponižavajuće stanje; njemu je presudio, ne sebi. Zahtijevao je, u kratkom oprostajnom pismu, da ga ispratimo do vječne kuće bez posmrtnog govora i bez suza. Ispunili smo mu samo prvu želju. Majka je potom zapala u tešku depresiju i sasvim se predala piću. Nije imala hrabrosti da, kao moj otac, digne ruku na sebe. Bili su to crni dani u cirkusu. I u mojem životu. Posjeta je sasvim opala. Trupa se polako rasipala. U prvom sledećem gradu, gdje smo prispeli posle očeve smrti, smjestila sam majku u senatorijum za alkoholičare. Domogla se velike količine tableta i sve ih je odjednom ispila. Utonula je u san. Više se nije budila. Sahranjivala sam roditelje u gradovima gdje su umirali. Mrtvom čovjeku je svejedno gdje ga ukopavaju, rekao je moj otac kada smo morali da odlučimo gdje da sahranimo klovna koji je iznenada umro na sceni. Koji srećković, dodao je, ne bez zavisti, otac. Splavarenje dnom života neumitno se nastavljalo. Uzaludno sam sebi postavljala pitanje: jesam li ja kašiku žuči ispila do kraja, ili će se nesreća obrušiti i na moju glavu. Prodala sam cirkus, bolje reći, ono što od njega bješe ostalo. Otputovala sam kod gospođe Eleonore Kanibal. Na vratima njene kuće dočeka me je nepoznat čovjek. Objasnio mi je da je on, prije nekoliko godina, kupio od gospođe kuću i okućnicu. Gospođa Eleonora je za mene ostavila pismo. Vjerovala je da ću se ja jednog dana sigurno pojaviti. Ona bi me potražila, ali nije znala gdje se ja nalazim. U pismu mi je objašnjavala da joj se javila sestra iz Australije, i da je odlučila da se zauvijek iseli iz ovog ukletog mjesta. Dio novca od prodate kuće ostavlja meni, neka mi se u nevolji nađe. Ujedno me obavještavala da je na snagu stupio i testament sajdžije, neobičnog i nesrećnog čovjeka iz komšiluka. Sve što bješe ostalo od njega, sada je bilo takođe moje i najednom se moj kapital, prilično uvećao. Mogla sam neko vrijeme da putujem svuda gdje me srce vodilo, ne razmišljajući šta mi se sve na tom putovanju u neizvjesnost može dogoditi. Gospođa Eleonora nikada nije pričala da ima sestru, niti bilo koga od rodbine; bila sam tužna što je više neću vidjeti.

**

Nikada ti nijesam pričala o mom ljubavnom životu. Mislila sam da iz mnogobrojnih razgovora, koje smo u raznim prilikama vodili, možeš da naslutiš odgovore na pitanja koja su te, vjerujem, mučila. Mogu samo ovo da kažem: nekoliko ljudi je protrčalo kroz moj život. Uzimali su što su mogli da uzmu. Ostavljao niko nije ništa. Kao da je vetar prolazio kroz mene. A vjetrovi ne ostavljaju za sobom tragove i nema potom priče vrijedne pomena. Njihova ljepota

je u nedodiru. Ostavimo uspomene uspomenama. Pamitnije bi bilo da se osvrnemo oko sebe, da nam još poneko drago biće ne umakne sa životne scene. Možda bi sada bilo mudro začutati. Na žalost, ni ovo pismo neće moći da oživi naše snove, ono je, kao što to sa pismima uvijek biva: trag na pijesku, i vjetar.

Ne, ja se neću udavati, nikada se neću udati. Ljubav je nespojiva sa brakom. U to sam se uvjerila. Moja majka nije voljela moga oca. Otac nije volio majku. U početku ih je vezivala strast, potom poslovna obaveza, zatim navika, a oboje su kao razlog njihovog daljeg zajedničkog života navodili mene. Ja sam bila nekakva spona, u tom tužnom besmislenom braku. Upropašćavala sam im svaku mogućnost koja bi ih mogla izbaviti iz njihovog ličnog pakla.

Majka je potajno voljela Sergeja, mađioničara iz trupe, samo zato što je imao čarobne prste; i nikada, ni prije, ni kasnije, nijesam mogla pojmiti da se čovjek može voljeti samo zbog nekog dijela tijela: nosa, vilice, ramena, nogu recimo, kao u ovom slučaju, zbog prstiju. Otac je naslućivao ženino nevjerstvo, mada je ono bilo u domenu opsesije, jer mati nije nikada prekoračila prag što je vodio u Sergejeve odaje. Prijetio je da će ubiti i nju i njenog nevidljivog ljubavnika. I sve se završavalo na prijetnjama. U potaji i šapatom, majka bi mi govorila da se Sergej nikada ne služi trikom i iluzijom, on je doista čarobnjak i može, kad god ona to hoće, da je pomiluje po licu, kosi, bedrima, gdje god poželi; pojave se njegove šake, njegovi dugi prsti, nježni kao pamuk, mekanih jagodica, i niko, osim nje, nije mogao vidjeti Sergejeve ruke kako je grle. Umio je da uđe u njenu javu, kao što je bio prisutan u njenim snovima; nijesu postojale ključaonice, brave, katanci, prepreke. Prolazio je kroz zatvorena vrata, kroz zidove, kroz materiju, kud god je htio. Noću me je budilo majčino cviljenje u snovima; posjećivao ju je nevidljivi Sergej, i ja sam lovila trenutak kada bi se njeno tijelo opustilo i umirilo, ne bih li ugledala te čarobne prste. Tada sam i ja počinjala maštati o trenutku kada će i mene neko takav pomilovati. Mati je slutila u kom se pravcu moja mašta razigrava, kazala mi je da će u moj budući život banuti mlad i lijep čovjek, Sergejev brat, sin, ili neko njemu sličan, i da ću tada i ja imati ruke koje će me milovati, treba da budem strpljiva i da čekam, govorila je.

Još mi je rekla: dijete moje, udaja je grobnica ljubavi, a sreća je tako velika, da je nikada jedan čovjek ne može donijeti. Mnogo ljudi treba da prođe kroz naš život, i svako da donese dio sreće, ali mi, žene, smo glupe do zla boga, izaberemo jednog, a taj nam cijelog vijeka pije krv, a mi se pretvaramo da uživamo u svemu. Bože, oprosti mi, i prevrtljivost je veliki grijeh.

Moj otac je i kroz otvorena vrata ulazio bahato i sa teškoćom. Morao je okvir zakačiti ramenom, pokazati snagu i moć. Obje smo ga se plašile. Otac je volio Leonu, ukrotiteljicu lavova; volio je pucanj njenog biča, glas od koga bi se zvjerima nakostriješila dlaka, bio je zatočenik njene nesalomive volje. Vidali su ih pod šatorom kako se posle programa ljube, zaticali ih u ljubavnom zanosu po ćoškovima kaveza dresiranih zvjeri, u zatamnjenim djelovima napuštenih prikolica. Nikada se nijesu pretjerano skrivali. Njena vriska prijala je ocu, a moju majku dovodila do ludila. Bješe nalik lavljoj rici. Nijesmo se voljeli ni kad je trebalo i kada smo bili mladi, govorio je otac majci, čemu jadikovke i žal za, tobože, neostvarenom bračnom harmonijom. Mnogo godina kasnije, kada je sve

otišlo u nepovrat i putevima za koje sudbina određuje skretnice, spremajući se za smrt u onom odvratnom sanatorijumu, majka mi je poručila da sve u životu mogu da uradim, ali da se nikada ne udajem. Vjernih muževa nema, postoje samo vjemi muškarci, ali, i oni su većinom oženjeni. Paradoks na djelu, šta drugo da ti kažem. Između supružnika nema ljubavi. Norma, navika, običaj, posao, djeca, obaveze i to je sve. Gdje tu ima mjeta za ljubav.

Godinama neostvarena želja s vremenom postaje slična vjeri.

Na kraju zavedeni sopstvenom željom postajemo lak plijen – bile su njene poslednje riječi koje sam upamtila.

**

Pokušavajući da rasvijetli svaki trenutak iz njihovog zajedničkog života, pisala je duga pisma i logično je bilo što ih je, bar u početku, njemu slala, da bi, vjerovatno kasnije, njeno pisanje preraslo u formu dnevnčkih zapisa. Pišući mu iskreno i razborito, odbacivala je kolebljivost i samozavaravanje, jer je znala da je ove njene osobine on najviše poštovao. Zahvaljujući Šarlotinim pismima više nije bilo tajni među njima, i zato je Đorđu njihova preživljena ljubav, bila iskrena i vječita, besmrtna na svoj način. To je bila ljubav bez ograničenja i bez kajanja. Imala je svoje lijepo i svoje ružno lice, kao što je sve ljubavi imaju, svako smješteno u uspomeni, a sreća je bila što je ljubav njima otkrila onu ljepšu stranu. Ko zna kako se neke stvari uobličavaju. Naravno, priznao je to napokon sebi, njen odlazak donio mu je oslobođenje. Šarlota je u njegovim maštanjima i dalje bila prepuna prigušene živahnosti. Prepuna nepodnošljive ljepote. Razumije se, dok su bili jedinstveni u izolovanosti, neponovljivi u ljubavnim igrama pretvarala se kao da joj ni do čega na ovome svijet u nije bilo stalo, pa ni do nje same; to je radila iz nekih drugih razloga, vjerovatno da se zaštiti od nepriličnih i neočekivanih izazova. Šarlota jeste mala tijelo nimfe, sa svim atributima ženstvenosti, ali u njenim njedrima kao da je kucalo muško srce.

Sve što se u životu događa a lijepo je, smješteno je u prošlom vremenu.

Nijedan osmijeh, zaostao iz minulih dana, ne može obnoviti staru sreću.

Grad je svjetlucaao na suncu kao dragulj u izlogu juvelirske radnje. Samo što Đorđe to blještavilo nije vidio. Vrijeme je nezaustavljivo prolazilo između svjetova neostvarenih želja i rastanaka koji su te želje izrodili.

To je bilo plansko povlačenje sa njene strane, ništa lično, i u pismima je objašnjavala da je vjerovala kako je njena odluka jedino ispravna i korisna za oboje. Nije ni tada, ni kasnije razmišljala pretjerano o tome hoće li takvo njeno ponašanje ostaviti posledice i izmijeniti njegov život. Jedino što nije mogla da pretpostavi: da takva promjena može po njega biti katastrofalna. Tako daleko njena misao nije išla.

Avetinjska obamrlost obuzimala je njegova sjećanja. I dalje ga je pritiskao

mukli bol u njedrima, ali to nije bila samo tuga. Beživotni stisak ruke na rastanku, koji nije zaboravljao, izražavao je istinsku iscrpljenost njihovih odnosa. Jednostavno, uplašila se i pobjegla, kao da je on posegao u najdublju tajnu koju je ona čuvala svojim životom. Nekoliko dana prije definitivnog odlaska zamolila ga je da joj dopusti, da dan provede u društvu sa Filimonom, ili da bude sama. Moram neke stvari da ga pitam, jednostavno je rekla. Udaljio se tada bez riječi. I tada je znao je da su zakoračili u novo sazvježđe emocija i da će se njihov odnos sasvim izmijeniti. Nadao se samo da u tome neće biti ničega konačnog. Njemu se i dalje činilo da se u njihovom odnosu ništa značajno nije promijenilo, i da su se ona najsnažnija osjećanja baškarila u mirnim vodama spokoja. Obnavljajući već proživljene zanose praznili su izvorišta kojima je trebalo osvježanje kroz nove količine nepoznatih zanosa i ljepote. Na nesreću toga nije bilo. Sjenke su nestajale na kratko, a onda bi se nekakav vrag nanovo uselio u njenu glavu, i njeno tijelo bi otupjelo na dodir; koža bi pomodrela kao da je satima naga stajala na studeni, oči bi prekrile crvene mrlje tek oživjelih kapilara i to više nije bilo lice voljene žene, već obrazina demona od koga se mora sklanjati.

Prestala je da ga voli, mada on nije znao zašto, i kada se to zbilo. Ljubav uvene kao i svaka druga biljka; prije nego što se njeni plodovi rascvjetaju. Iznenada grunu pošasti i sve unište. I u njihovoj ljubavi sve se desilo iznenada i munjevito. Uspon i pad. Ni sanjao nije da je upao u neobjašnjive vrtloge i da su ga struje života odnosile prema nepredvidivoj budućnosti.

Nikada mu nije otvoreno priznala kakvi su je razlozi natjerali da ga tako nenadno i zauvijek napusti. Ni u pismima ne govori o tome. I kada pokušava da objasni sve je nekako nedorečeno. Postavljao je sebi hiljadu pitanja, i ni na jedno nije imao odgovora. Bez ikakvog kobnog znamenja ljeto je zakoračilo u jesen, a Šarlota u svoj novi život.

I, tu se misao kidala, glumci su odabrani, uloge podijeljene, mizanscen isproban u mnogobrojnim varijantama, dobrim djelom sve je povezano sa snagom fantazije koja se rađa prije ljubavi.

Mislio je onako kako je i ona mislila kada je odlazila: da će vremenom sve to proći, kao što sve u životu prolazi. Zašto bi onda patnja bila vječita. Na kraju krajeva, i ona prođe, mada se ponekad desi da bude zamijenjena drugom svježijom patnjom, ali čovjek ni tada ne očajava. Jedne bijede se oslobodio, pa može drugoj tražiti lijeka. Odustao je od puta za Cetinje. Ovakav nijesi za putovanje, rekao je Filimon. Odmaraj se, samuj, pati ovdje i liži rane dok se ne zacijele, pa kada ti bude bolje, idi.

Danima ne izlazi iz sobe. Kad god začuje korake, škripu vrata ili glasove spolja, pomisli da ona dolazi. Umiri se kao mrtvac, prestane da diše, oblije ga hladan znoj, iščekivanje postane nepodnošljivo, ustane, razgne zavjese i pogleda u dvorište, ili put mora, vrati se stolu ako ima snage za sjedenje, ili u krevet, i prepusti se iščekivanju novih znakova. Tako to traje danima. U glavi mu je košmar. Mnoštvo slika istrgnutih iz njihove bliske prošlosti odgoni svaku pomisao na san i odmaranje, i čini mu se da definitivno ludi. Osjeća se tako očajno i izgubljeno. Neke emocije u čovjekovom životu znaju da se pritaje, a onda grunu svom silinom, i nađemo se u čudu. Čak i onaj najbeznačajniji poremećaj u opštoj

slici mijenja život iz korijena, zapravo, i suviše je svirepo ovo uvlačenje misli pod kožu. Lice tada pomodri, crte se rasplinu, posmatramo se u ogledalu ako imamo hrabrosti da se suočimo sa istinom, i to što vidimo toliko nas zapanji i ispuni strahom da uzaludno vlažnom krpom brišemo sjajnu plohu ispred sebe, ne bismo li uklonili modričavost, tu opaku boju umiranja i smrti. Živi smo mrtvaci. Leševi koji hodaju. Prijekor na kraju uputimo sudbini, ili samom životu, što je našu misteriju opstanka izvrgao ruglu, i što nam je istinu tako surovo bacio u lice. I mada tragedija nastupa munjevito, stvarni trenutak njenog dešavanja, odjek ove napasti lebdi i širi se u koncentričnim krugovima od periferija ka epicentru. Ne preostaje mu ništa drugo do da traga za riječima koje bi mogle da opišu bivšu sreću, odveć rijetko datu onima koji su voljeli, ali u dremljivim mislima čovječanstva, nagriženog erozijom tihog nestajanja, takvih riječi kao da nema. Riječi su izmišljene da bi opisivale bol i tugu; za sreću ih je tako malo ostalo.

Ponekad se stvari dešavaju i suviše brzo da bismo ih uzeli u obzir, a mi tako malo znamo o patnjama naše duše da bismo u datom trenutku ispravno reagovali. Rješenja nalazimo, ali tada bude prekasno i ona uvijek izazovu gadljiv i kiselkast izraz na licu, i kod nas koji smo se usudili da ih ponudimo i kod onoga kome bi trebalo da budu od koristi.

**

Sve ovo o čemu govorim, moglo bi se pogledati i sa druge strane: možda je veliko siromaštvo moga zapažanja sadržano u svemu što se tiče naših uzajamnih odnosa. Očigledno, ni ja već odavno nijesam čovjek kojeg si ti poznavala, i sigurno je da bih ti se ovakav kakav jesam sada manje dopao.

Živjeli smo u kući od papira i onda si ti potpalila vatru.

Tvoj odlazak je obznanio kraj naše ljubavi. Kao da sam time bio lišen svakog cilja. Uvidio sam da se čovjek ne može boriti sa utvaraina, ali ja sam dragovoljno jednoj dozvoljavao da me i dalje uporno progoni i ranjava. Utvare ne ubijaju, one samo nagrizaju korozivnu auru naše duše. Počinjemo na kraju da podržavamo i ohrabrujemo sami sebe u ogledalu našeg očaja. Ali, ovo pretvaranje ničemu ne vodi, i ne pomaže da iz svoga srca otjeramo demona koji nam je život pretvorio u patnju. Mi i dalje drugujemo sa vlastitom glupošću, uvjereni da je vrijeme apstraktna tvorevina, stvorena u bezimenoj čovjekovoj dokolici. Pripremamo se za neponovljiv skok kroz nebeski svod, ogrnuti zlom slutnjom, u iscrpljujućem tragalačkom zanosu.

Proširujući domete čulne osjećajnosti dubrenjem duše koje je napravilo klanicu u našim crvotočnim i tužnim istorijama bolesti, spoznajemo da lijek protiv života još nije izmišljen.

Put od zanosu do potpunog razočarenja je zanemarljivo kratak.

Za sada, sve što mi se dešava i sve što sam u stanju da uradim, podnosim čini

mi se bez trajnijih posljedica, ali me je jedino strah od toga da u jednom trenutku ne prekoračim nevidljivu nit razdvajanja, i prihvatim sebe kako bi možda i trebalo: sasvim ozbiljno. Ne, zaista ne vjerujem da sam toliko oštećen gubitništvom koje me u stopu prati, već naprosto nijesam imao sreće. One koje sam iskreno poštovao i volio neko meni nepoznato čudo uklanja sa moje životne scene. Banjo, moj prijatelj o kome sam ti nešto malo govorio nestao je zauvijek u pravom smislu te riječi. Bio je to njegov izbor i ništa se nije dalo promijeniti. Njegova smrt je načela moju psihi, i tako sam krenuo da posrćem. I ti si nestala, i opet je bio to izbor koji ja nijesam želio. Otišla si u nepoznato, ali me raduje što te i dalje negdje ima, i što dobijam tvoja pisma, i što mogu da ti na istra odgovorim. Ono stižu mi sa raznih adresa na jedinu moju koju za sada imam, kod Filimona, i dok ova naša prepiska traje ostaću u Herceg Novom. Znam da tebe ne drži osvojeno mjesto, i da je tvoj boravak samo privid da te negdje ima u izobilju. Zapravo, htio sam nešto drugo da kažem, naime, nije problem u istini, već u nama, jer nijesmo u stanju nijednu istinu da svarimo svojim oboljelim i pretrpanim želucem.

Nije svemir kora od banane sa koje će naša patnja skliznuti u bolje sutra. Mislim da je sada prikladnije zadovoljiti se jednostavnijim temama. Slobodno me pitaj koliko je sati, za koji klub navijam, ili kakvo nas vrijeme očekuje prema prognozama meteorologa. Takva pitanja od tebe ne očekujem, ali sve je moguće. Nekada ozbiljnu priču treba zarad nje same razvodniti trivijalnim lakirovkama. Možda čak i neodređenost ovoga iskaza navodi na pomisao, da ipak mogu i imam nešto da sakrijem. Već neko vrijeme od tebe nema abera. Kao da si iscrpla teme o kojima si mogla da pišeš, i kao da si se zamorila. Dok si ti meni pisala ja sam ćutao i u osami lizao svoje rane.

Patnja ničije srce nije izliječila ali vrijeme jeste.

Pusti muku da sama sebe istroši. Baš tako je rekao Filimon. Vidio je moju patnju i znao da moram sa njome sam da se izborim. Kako sam ti samo zahvalan što si odlučila da mi se javiš i da pišeš o sebi i onome što je bilo sakriveno od mene dok smo zajednički tragali za srećom. Tvoja pisma su me vratila sebi, određenije, ona su me spasila. Shvatio sam da je u osnovi tvojih postupaka bila samo dobra namjera. Znam da od ovakve priče može da zaboli glava, ali odmah postaje jasno, koliko je ono što govorimo u većini slučajeva banalno i nepotrebno.

Nagodba sa iluzijom mora da ostavi posledice, ma kako vješti bili u pregovorima. Priznajem da sam kroz iskustva stečena sa tobom postao neizmjereno zreliji. Dodir sa drugom ženom koji sam imao i prije našeg susreta sem pukog erotskog naboja nije imao nikakve druge važnosti za mene. Shvatio sam da se strast može dijeliti sa nekim kao i život. Da ljubav kuću gradi u srcima onih koji je imaju i poštuju. Bio sam đak, a ponašao sam se kao da imam profesorsko znanje. Ti si vidjela obmanu i ništa nijesi govorila. Vrijeme je činilo svoje i moja saznanja su se zahvaljujući tvojem strpljenju gomilala.

Čudno je to kada shvatiš da ono što te je najviše boljelo prezdravljuje, zahvaljujući lijeku koji se izdvojio iz same bolesti.

Zato ću danas svakoj novoj patnji prići sa raširenim rukama, ona će se uplašiti od moje iskrene dobrodošlice i sunuće bezglavo negdje izvan domašaja, u mrak iz

kojeg je i dobauljala do mene, recimo. Samo patnju koja se drzne da ostane, staviću na kocku šećera i pustiti da mi se u ustima topi kao led na dlanu.

Brzina misli je nevjerovatna, i one uvijek pobjegnu našoj kontroli.

Meni se čudne stvari dešavaju. Moj odnos prema tebi se nastavlja na jedan zaista neobičan način. Kad god sam na javi intenzivno razmišljao o tebi, a to mi se, priznajem, dešavalo često, ti bi se naredne noći u snu pojavila i zakoračila u moju zbilju sa osmijehom koji je obećavao. Tada bi kazala kako si osjetila da te dozivam i da si došla zbog jačine moje želje da te vidim, a ne zbog mog poziva. Moja strast prema tebi bi se nanovo rasplamsavala, ali među nama je postojao jedan prećutan dogovor. Naime, nijesam smio da pokušam da te dodirnem, dok na ovakav način budeš zalazila u moje snove. Fantazija je uvijek u nedodiru. Ako se ostvaruje, to više nije fantazija, već događaj lišen ljepote iščekivanja. To sam znao ja, to si znala ti, i nije bilo problema u našoj neobičnoj komunikaciji. Nekada bi u tim snovima samo ćutala. Ili bih ja, po običaju, započinjao razgovor. To su dakle bile igre doskočice. Potajno sam prezirao ovu moju slabost prema tebi. Čim bih se budio nastojao sam da ispred očiju odagnam sliku sa tvojim likom.

Sada mi je sasvim po volji što mogu, kada god to poželim, da te posmatram na jednoj slici koju je posle našeg rastanka u tvoju čast uradio Filimon,. Slika je zanimljiva i dostojna Filimonove mašte i umijeća. Sjediš na talasu, kao na tronu, i kažiprstom nekoga pozivaš da ti se pridruži i zauzme mjesto pored tebe. Pogled ti je zaista vragolast, pokret ruke i tijela provokativan, boja kože nešto svjetlija, tijelo ti je obavijeno velovima koji stalno trepere. Ponekad noću, dok me hvata prvi san, čujem kako silaziš sa ove slike; tvoji lagani, jedva čujni koraci premjeravaju širinu moje sobe; prideš mom krevetu, posmatraš me usnulog, ali me ne dodiruješ sve dok se ne uvjeriš da je san toliko čvrst i da neću osjetiti tvoj dodir; ti me dotakneš i tvoj dlan pređe mojim licem, potom se zadovoljna udaljiš. Kada se probudim, obično to biva noću kasno, ili pred samu zoru, jer moji snovi su kratkog vijeka: upalim svijet lo, ali ti si već vratila tamo gdje ti je Filimon namijenio mjesto. Da si me posjećivala, potvrđuje trag boje na mom licu, trag svježeg boje koji voda ne spira. Izraz lica ti je blago oduran, kao da sam te ulovio u krađi. Čuva me tvoja duša, mislim tada; i vratim se nanovo u krevet i ponovo utonem u san.

Sjetio sam se onog našeg zajedničkog, možda i posljednjeg kupanja, kada te je uhvatio grč u moru, a ja te sa zebnjom vukao ka obali, plašeći se i za tebe i za sebe, podjednako. Srećom bili smo blizu obali i moje plivačko neznanje nije došlo do izražaja. Nekako sam se ponosio ulogom spasioca, mada mi se kasnije činilo da je to bilo samo pretvaranje sa tvoje strane, jedna mala igrada da sebe zabaviš a meni dodijeliš ulogu malog junaka. Ti si, začudo, bila potpuno pribrana. Naprosto me bješe paralisao taj neponovljivi trenutak straha; imao je u sebi nešto više i snažnije od sablasne napetosti, ali se sve to nije odražavalo na tvome licu, a moje je bilo bijelo kao kreda, i bez kapi krvi. Vodena neman je mamila, ali tvoja ruka je bila hladna i čvrsta kao mramor; hrabrila si me da je obala tu, na nekoliko metara, glas ti je bio siguran, i nije odavao uzbuđenje. Kada smo se domogli plaže, odahnuo sam, kao čovjek kome je posle pregleda glave rečeno da je glavobolja umišljena, i da od bolesti nema ni traga. Masaža je prijala i tebi i meni, i mi smo zaboravili, u trenu, ovaj neočekivani susret sa opasnošću. Ponekad se pitam, zašto me uspomene

tako čvrsto vežu za beznačajne detalje iz života. Mora biti da je čovjeku suđeno da čeprka po bunjištu prošlosti, i da traga za onim momentima koji se ne mogu više vratiti. Krenuli smo ćutke posle tog događaja, birajući stranu ulice sa hladovinom, dok si se ti oslanjala na mene, neprimjetno hramljući. Kao što vidiš, umnožava se ova ćudna zbirka odlomaka među zaostavštinom jednog, kako na Cetinju za mene kažu, duševno oboljelog ćovjeka.

Meni je danas, a tebi, vjerujem, i onda, bilo mnogo smiješno na koji naćin sam ti davao uputstva u tumaćenju debele knjige života. Htio bih i sada sve da saćuvam od zaborava. Nijesam ni mogao da pretpostavim, da je tvoja životna prića na neki naćin bila komplikovanija i zamršenija od moje. Ti si ćutala, a ja nijesam znao da ćitam sudbinu iz dlana, pa sam ćekao da se otvoriš, kao što sam se ja prema tebi otvarao. Na kraju, kada si mi kroz mozaićku pripovijest tek u pismima otkrila umrtvljenu sliku djelića tvoje prošlosti, ja sam osjetio stid. Tada sam shvatio koliko sam u procjenama bio brzoplet i naivan i kako je život mnogo zamršeniji nego što mislimo, kao i to da bilo ćija životna prića moće biti zanimljivija od naće, za koju vjerujemo da se nikada i nigdje ne moće ponoviti. Htjeli bismo ali ne moćemo biti pravedni prema svakome. Ni Bog to nije. Survavamo se niz oštricu dvosjeklog maća u baruštinu smiješnih pokućaja izbavljenja, kojima ljepše pristaje ime tvrdoglavost. Sjećaaš li se kakav sam bio? Sjećam se kakva si bila. Ti si vjerovatno ostala ista. Tvoje tijelo je još mlado i moćno da bi se na njemu vidjele promjene. Moj slućaj je nešto drugaćiji. Sada nije ostala ni sjenka od one veselosti kod ćovjeka koga si ti poznavala, a ja vjerovao, i voljela. Stvari se moraju jasno odrediti, potrebno je da im damo njihova prava imena. Sada ja mijenjam svijet koji je mene mijenjao. Ove izmijenjene uloge usadile su mnoge dodatne neobićnosti u moju sadašnjost. Ti ne bi mogla ćudu da se naćudiš, ako bi me negdje iz prikrajka posmatrala, šta ja sada radim. Rekla bi: sve same ludosti, ali nije tako. Ja lićno mislim da su ćovjekovi instinkti zakrćljali i da se paćnja mora usmjeriti ka njihovom oživljavanju. Metode primijenjene u ostvarivanju ove ideje, mogu biti neoćekivane. I nema naćina da se tom problemu priće, vrag da ga nosi. Takvo moje ponaćanje izaziva osudu i prezir. Bilo gdje da ćivim, isto bi bilo. Ja ćak vjerujem da me moji sugraćani donekle i razumiju, mada sa nestrpljenjem ićčekuju ćas kada će me neko strpati u ludnicu. Moćda će se njihova predvićanja i obistiniti, i zamalo da nijesu. Moj brat je pokućao da me smjesti u ludnicu. Jednom će to i uraditi. Ne odustaje on lako kada nešto naumi. Vraćam se svojim pobrkotinama kao utoćištu u kojem patnja ne zalazi tako ćesto. Ućinio sam da ovu rijeć cetinjani prihvate kao svoju. Ova rogobatna rijeć je omiljena meću Cetinjanima i, otprilike, odslikava potpunu duševnu pometnju. Meni je ova rijeć toliko draga, jer za mene ona ima sasvim drugaćije znaćenje; najradije bih je prihvatio kao dodatak uz moje prezime. Ona, u stvari, ne odslikava ni moju prirodu, niti objaćnjava moje neobićno ponaćanje, već je odraz cjelokupne stvarnosti koja je ispunila ovu opustoćenu sliku svijeta. Sasvim je sigurno, da zahvaljujući kontrastima naućimo da cijenimo ono što vrijedi. Moćda će moji sugraćani, jednoga dana, iz ovog mog „osobenog“ ućenja izvući pouku ili imati nekakve koristi. Nauka o pobrkotinama jeste nova, ali, kaćem ti, nije nezanimljiva. Uostalom, ja ću pokućati da ti objasnim u ćemu se sastoji njena sućtina, a ti procijeni da li sam u pravu. Sto god da bude,

kakve god uloge da nam usud bude dodijelio u životu, u ma kojoj sredini, dok ljudi misle i žive na ovakav način, izbor uvijek pada na nekakvog ludog Đorda, da kao prebijeno pseto vuče polomljene noge, ostavljajući krvav trag za sobom.

**

Usamljen čovjek je sam po sebi kosmos.

Ovo što sada sagledavamo kao istinu, sutra ćemo doživjeti kao najveću laž.

Autoritet ne mora uvijek biti ličnost, to može biti naš život, naše iskustvo.

Dušu smo ionako zapostavili. Ona će razumjeti kada mi ne budemo mogli. Mnogo je puteva kojim se stiže do cilja, ali mi uvijek odaberemo jedan. I to najgori po nas. Odabir ne određujemo mi već slučaj. A slučaj vjeruje u grešku. A greška je nevjerna slučaju. Tragajući za svojim porijeklom, primičemo se djetinjastom kraju. A onda, događaji umaknu kontroli i krenu sopstvenim putem. Na kraju istinu spasavamo lažima i postajemo djeca podsmijeha.

U tom traganju za boljim životom možda je moguće postići jedinstvo duha kojem stremimo. Tjelesno jedinstvo je zanemarljivo. Nalazimo ga ponekad u dodiru sa ženom, kao što sam i ja vjerovao da sam ga pronašao u dodiru sa tobom. Dok privid ljepote traje, mi kukavički zatvaramo dvjeri i bježimo u ljušturu iz koje smo na tren izmiljeli. Takav sam bio ja, takva si bila ti. Uvijek smo htjeli za sebe više nego što smo bili spremni da damo.

Očito je da je čovjekov strah začet prije same svijesti o njemu. Mi čvrsto vjerujemo da smo tamo negdje potrebniji nego ovdje gdje smo otkrili dodir, pronašli zadovoljstvo. Odlazimo u nepoznato, bez griže savjesti. I tamo, kao i ovdje, tražimo samo malo radosti za svoja čula.

Kao što vidiš, ničega novog pod kapom nebeskom. Sutra će biti danas, a danas će biti juče. Pupčana vrpca nas davi. Tek rođeno djetinje tijelo pliva u krvi, nikada nijesmo razumjeli ovu simboliku. Rađanju se radujemo, vjerujući samo tada da se smrt može pobijediti. Zahvaćeni maglom, ne primjećujemo da nas je ona progutala.

Ispunjavajući prostor u kome se nalazimo, pokušavamo da zaboravimo bivše nesreće. Imamo dovoljno novih. I ti si, odlazeći, vjerovala da će tvoj novi život biti mnogo bolji od ovog koji si napustila. Na kraju počinjemo da se gnušamo zbog vlastite nedorečenosti. Napokon, kad se budemo razumjeli, i za sve naše postupke našli opravdanje, ničega se više nećemo sjetiti.

Zaborav je najstarije dijete vječnosti.

On će sve naše uspomene ponijeti sa sobom. Trpa u vreću sva naša sjećanja. Time se hrani, a nama pucaju bubne opne, dok se priče, kao i ova naša što je, uvijek dešavaju u prošlim vremenima, da bi jednom, ako se ukaže prilika, možda bile ispričane u nekom budućem. Svoj bunt smo usmjeravali na pogrešnu stranu i

on nam se vraćao osakaćen i prijek, izoštravajući našu nakaznost. Potom nas godinama budi eho sopstvenog vriska u kome se krajnosti pomjeraju, sjedinjavaju i ukrštaju u zagrljaju čvrste pomjerenosti duha. Prilično usiljeno, mefistofelovskog izraza na licu, kroz nabrane obrve posmatramo nestvarnu sliku nama kao što rekoh znanog svijeta, predosjećajući dolazak oluje sazdane od unakrsnih vjetrova, koja će, prije svega, uništiti prikrivene brloge u nama samima. Svakoj pobjedi nad nesrećom trebalo bi podići spomenik.

Šta bih još mogao da kažem na kraju ovog zapisa o bivšoj sreći? Šta još da dodam što nije već rečeno?

Život postavlja zamke i smicalice, i kada se događaji izdešavaju onako kako to ni u snu nijesmo željeli, zastanemo nemoćni da bilo šta u tom vrzinom kolu nepredvidljivosti izmijenimo. Huknemo u znojem orošene dlanove i povjerujemo tada da nam život bolje od ikoga pokazuje da je sve baš tako trebalo da bude, da ne treba da žalimo za onim što nije ostvareno.

Pa ipak, tugu ne možemo ukloniti odmahivanjem ruke.

**

Moram ti i ovo reći. Meni zaista nije jasno zašto ja još uvijek živim. Možda samo zbog slabašne nade da na kraju svega što sam bio i što ću biti, pokažem da moj usud nije koban. Danas sve više vjerujem u to da sam bio sposoban samo da sanjam, a san je izgleda dugo trajao. Hranila su me oskudna svakodnevlja, ispaštanja koja nemaju svrhe. Ne znam da li je ovaj trenutak moje pokore vrijedan imena ljubavi i istine. Sad vidim da sve što dodirnem postaje slika mene samog: obogaljena, deformisana, nakazna. Čak sam prije nekoliko dana skratio kosu vjerujući da mi kosa više neće ispijati snagu pameti. Događaji u kojima smo sudjelovali nijesu se mogli predvidjeti, ali slutnja onog što će se neminovno dogoditi jeste. Sve što sam potom činio bješe nastojanje da prikrijem dolazeći eho ogromne nesreće. Spasavajući želju za tobom, znao sam da će želja biti dužeg vijeka od onoga što bi nama u trajanju bilo dozvoljeno. Znala si da se od mene ne mogu očekivati samo dvije stvari: moć i okrutnost.

Rekla si, da koliko god te posmatrao, neću vidjeti više od onoga što ti budeš dopustila.

Ugledaj se na zvjeri, govorila si. Životinje ne žele da se uprljaju pogledima. Njihove oči se nikada ne sretnu dok se pare. Kontakt je tren da se sjemeni izmiješaju, i to je sve. Nema ropca sladostrašća, nema obrni i okreni, gore, dolje, danju, noću. Samo je muškarac mogao toliko dugo, vjekovima i vjekovima, da obožava neku manje više imaginamu procjepinu, da joj sve podređuje i u njoj vidi čitav svijet, čija namena jeste višestruka i značajna, ali u suštini samo za pol kojem pripada, i u kojoj se ne dešava ništa osim iluzije da su dva tijela postala jedno. Ako je to mjera i uzrok ove očaranosti, onda je muškarac definitivno idiot. Ne žena,

samo muškarac, pol. Ženska pohota je njoj samoj utaživa na mnogobrojne načine i tu muškarac i nije baš od neke koristi. Kao što vidiš, moja teorija se zasniva samo na jednoj premisi. Nered treba iskoristiti, ne smijemo dozvoliti da se u njemu izgubimo.

Šta god činili, samo mali korak nas dijeli da iz prostora uživanja zakoračimo u odaje mučeništva.

Povratno putovanje dugo traje, i ne mjeri se jedinicom vremena. Iskoristimo istinsku pometnju koja nas okružuje. Sve što ne budemo razumjeli – uništimo. Spajajući se sa zločinom i sami postajemo zločin.

Čudna pitanja si mi postavljala. Jednom si me pogledala strogo kao roditelj nemirno dijete, i tada si kazala kako te zanima može li čovjek poput mene istinu o svom liku sagledati u ogledalu. Onda nijesam znao šta da odgovorim, ne znam ni sada. Sjećam se, još si me pitala u čemu smo istrajniji: u nanošenju bola ili u radosti što bola nema. Nijesam reagovao, jer odgovor je bio u prvom dijelu tvog pitanja i ti si ga, u stvari, odavno znala. Budući da je ovo kratkotrajno stanje kolebanja u suštini beskorisno, mi gubitnici toliko toga činimo da se domognemo željenog mjesta pod suncem. Slijepi od rođenja, i pored očiju, ne vidimo da slobodnih mjesta uvijek ima više nego što nam je potrebno, ali naša pohotljivost ili sujeta uvijek traže ono tuđe, nečije, već zaposjednuto mjesto.

Pri tom nikada ne pomislimo da je to što je prazno samo sebi sasvim dovoljno. Čim to prazno i bezimeno popunimo, na ovaj ili onaj način, ono počne da se roguši i pokazuje zube. Ako istrajavamo u upornosti, tada počne da krvari, ili se nadima, i kada se osvrnemo i pokušamo da odredimo uzrok ovoj pošasti, nađemo se na stranputici sa koje nam tek tada nema povratka. Praznina se podmuklo obližne, i kada se nama kao hranom zasiti, počne da traga za novim zalogajem.

Tvoj pogled bješe načet ovom bolešću, bio je odraz nostalgije koja bar u uspomeni pokušava da održi mladalački ideal ljubavnog vrtloga, gdje se sve gubi i sve dobija, ljubavi koja se može samo željeti, ali nikako i dotaći, jer čim do dodira dođe, tada čarolija prestaje.

A život kao život, uvijek se ispriječi na putevima snova.

Dok jesmo u nečemu, šta god to bilo, i dok nas vežu iste stvari, navike i želje na kraj pameti nam nije da zastanemo i osvrnemo se oko sebe. Sada znam ono što mi je bilo potrebno da znam onda kada se dešavalo i kada bi imalo smisla i mogla biti od koristi takva spoznaja.

Podario sam ti svoje nespokoјstvo u zamjenu za zadovolјstvo koje se mjerilo trenucima. Tvoja vatra je sagorijevala u tvojoj utrobi. Bila je dovolјna sebi.

Moj grijeh prema tebi bješe onaj iskonski i bez iskupljenja. Uzaludno sam pokušavao da te uvjerim da je moja strast i žeđ za tobom istinita, da istaknem razloge dovolјno ubјedljive za ljubav, i zanemarim sve drugo što je poriče. Rekla si mi surovo i bez srama da nijesi plodno tlo za moje trulo sjeme i da ću njime još više okužiti tvoju utrobu. A ja sam, da bih te razuvjerio, i ne shvatajući šta si mi u stvari govorila, svu svoju snagu, sve svoje kobajagi moći, darivao ponoru tvoje gladne pohote.

Ljubav se ponekad sama sobom opravdava, govorila si, ništa izvan nje se ne da sačuvati i ništa neće ostati netaknuto prljavštinama koje tako nemilice na sve strane

sijemo. I još si rekla: da ono što ti imaš, ja ne mogu posjedovati, jer ono što ja želim, odavno nije tvoje.

Zato sada tebi nevidljivoj, tebi uspomeni jačoj od svih nesanica, nadanja i strepnji, tebi spomeniku moga neutaživog bola, obraćam se da mi dopustiš da još malo sanjarim, da tako, snivajući, dođem do suštinskog sjedinjenja sa sobom, posle čega neće biti važno jesam li te ili nijesam imao u minulom životu. Što god da se bude dešavalo ti ćeš uvijek biti sastavni dio budućeg. Dopusti mi da me, makar mi to bilo poslednje, opije i preplavi ogromni talas nježnosti i blaženstva, onaj koji oboje poznajemo i koji nikada ne silazi sa Anastazijeve slike, i na kojem se ti od njenog nastanka odmaraš. I neka to čudo, vrijedno ove moje molitve, potraje barem do časa kada se sve gubi, a da to nije uvijek i čas umiranja.

Govorio sam ti laži i budnoj i usnuloj, vjerovao sam, budem li njima odjenuo istinu, lakše i jednostavnije ću zaslužiti tvoju pažnju i poštovanje. Sve ostalo u vezi s tobom bilo mi je dopušteno da dokučim bez nekog većeg naprezanja. Tvoja nesebična darežljivost radovala me je i zbunjivala. Koliko je to bila velika zabluda moje uobrazilje, tek sada sagledavam. Tu prije neki dan, zakleo sam se nad čivotom sveca, zaštitnika ovog grada, da nikada više laž preko mojih usana neće izmiljeti. A oboje znamo, i Gospod zna – zato kuša svoje kolebljive podanike – da je laž uvijek slađa od istine. Zato Šarlota, moja draga Šarlota, istina od danas može nemilice razjedati moje tijelo i moju dušu, ali obećavam ti, neću je više lažima liječiti. Da sam imao kuraži u ono minulo vrijeme da ti sa istinom priđem, ma koliko ona odslikavala sakatost i nakaznost moje zbilje i mog minulog života, vjerujem da ne bi onako naglo pobjegla u svijet, koji te kao bocu sa porukama stradalnika bješe izbacio na obalu, i meni i tebi u nepoznatom gradu našeg neočekivanog susreta.

Ja sam ubjedljiv dokaz kako Gospod može da se poigra čovjekovim životom i njegovom sudbinom. Ovaj moj sadašnji svijet, ovaj moj lični pakao, ne može i ne smije da se promijeni, jer vjerujem u sledeće: samo iz nepojmljive patnje i užasa, posle nemjerljive količine zala kojima nas usud daruje, može da se javi beskrajna, sveopšta dobrota. Dopusti mi da uživam u mističnom trenutku sadašnjosti, jer samo tako mogu rješavati permanentni sukob svoje napaćene duše i svega ostalog, što se, kao jato lešinara nadnosi nad njenom krhkošću. Sva poniženja, sumnje, želje, prikupio sam u trezoru moga balsamovanoga tijela, u snovima i bdenjima, sumnjama i kolebanjima, dok sam na tebe čekao. Ja nijesam znao, kao Filimon, obojiti noć u bijelo, a dan u crno, niti sam mogao naslikati priobalni pejzaž u kome se dave ribe otpacima kojekakve hrane, a kupači se nesmetano kreću slikom gore dolje, kao stvarnim predjelom iz života.

**

Sjedim u podnožju Danilovih stopala na Orlovom Kršu, zagledan u elipsu

razvučenog cetinjskog polja. Vidim očima ptice krovove kuća, sa vazduhom čistijim od svjetlosti udišem patinu minulih vjekova rasutu udolinom, patinu koja se začinje i nestaje u umu, kao svjetlucavo biserje, koje se tako razvučeno kroz nigdinu, kao neprozirni veo prigušenog blještavila, nekako proročki nadvija nad svačijom sudbinom. Pišem ti iz ove tišine ovo, ko zna koje po redu pismo, i čini mi se da je Knjaz Danilo sa istom sjetom i radošću baš sa ovog mjesta gdje sada počiva, mlad i zelen, još nezreo za vladara, pisao nekoj gospi umilne riječi, vezao ih u đerdane, a pisma koja niko nije smio vidjeti, davao orlovima, koji su se ovdje gnijezdili, da ih nose ljubljenoj, koja je iza nekog prozorskog okna, neke razbokorene kuće u Boki čežnjivo gledala put Lovćena i neba, čekajući nešto bezimeno što se nikada dobiti ne može i što je veće od same ljubavi. Pljusak me tjera da se sklonim od ove neumorne cetinjske kiše pod kupolu Danilove grobnice. Nekoliko kapi već je zaplovilo bjelinom ovom papira na kojem slažem riječi, koje mi dolijeću u jatima iz dubine duše. Nemam vremena, ni volje nemam da ti pišem šta me iz dana u dan goni da se penjem ovom uzbrdicom i da ti baš sa ovoga mjesta svakodnevno pišem pisma koja nikuda ne odašiljem. Samo ti u maštanjima dolazim, i jedino tako ne oklijevam da ti se povjerim i kažem kakve me sve muke muče. Nadam se u Boga, jer ovdje sam mu nekako bliži, da će moje želje uslišiti. I da će jednom moju čežnju razuvjeriti da nije bilo razloga da se tolikim strepnjama hrani.

Nada ima pravo da pruži ruku svakom očajniku, pa zašto bi onda od mene glavu okrenula.

Tako je u ovom zapečku moje zbilje ljubavi moja neporeciva. Dosta je bilo čekanja i nadanja da ćeš ti meni iznenada u pohode doći. Kao što rekoh ne časeći ni trena, ovoga puta ti kapaka orošenih kišom, riječima zasut kao najvećim jesenjim pljuskom, krećem u obilazak tvoje sreće. U obilazak tvoga tijela krećem. Danima se pripremam sve ovo da ti kažem, kao što se pustolov bezimeni u osami svoga uma priprema za dugo putovanje. I pre nego što stignem da odahnem od zamornog puta, koji je od mene do tebe vodio vjekovima, i bio ucrtan sudbinski prije nego što smo se i rodili, kao što svaki put vodi u neizvjesnost i odavde pa sve do vječnosti, od nedodira do nedodira, poznavajući želje svoje neutoljive, i nadanja neispunjiva, odmah čim ti banem u neko bezimeno svitanje i rano buđenje, ovako u duši razgolićen, želim namah da zalutam u bujnoj i razigranoj kosi tvojoj. Danima i noćima da se u tim tminama tražim, i da me tjeraš da bar na tren iz ove uzburkane pameti izađem, dok ovlaš ogrnuta kabanicom, ti lakosana u kapuljači nosiš sunce svoje, koje i mene putnika namjernika grije.

Želim onako sanjalački, gonjen nagonima moćnih izazova, da posjetim sve još neistražene predjele tvoje glave. Tvoje male uši skrivene busenjem mrke kose, nježnim šapatom da milujem sa svih strana, i riječima sanolikim da ih utopljavam u danima koji svaku studen nepovratno odnose.

Cvijet da budem koji raste zajedno sa osmjehom tvojim, ovlaš udjenut u zobnicu proljećne radosti. Cvijet koji nikada ne vene, već nastavlja da buja, baš na tom mjestu, hranjen đubrivom iz moga raspukloga srca.

Cvijetom koji se vječito uljepšava svjetlucavim treperenjem tvoje sanolike zbilje. Koji bjelinom odijeva tvoju prelesnu dušu, koja se vjerujem u vjenčanici

najblistavijeg proljeća rodila.

Da potom dodirnem krajeve tvojih usana osmijehom koji izmamљуje čežnju među brestovima, upamćenu iz one filmske priče, osmijehom koji umije sjetu vjekova da liječi.

Dok sanjaš, želim onako kradom i lopovski da zavirim u bludne zjene očiju tvojih, pod kapke tvoje da se pritajim i da se skrijem od vjetra i kišnih oblaka što ti u vjeđama poživaju. Kao u drevnoj skaski hoću li moći zadovoljiti hiljadu želja, ili savladati samo jednu. Onu najveću. Neostvarivu. Tako, bajanjem i pričama koje u zimskim dugim noćima pucketaju kao suvo granje na vatri, odagnam zauvijek one sitne pramenčiće ljudske dokone strepnje i blage sumnjičavosti, magličaste i misteriozne poput samoće beskućnika, što se u beonjačama očiju tvojih taložila vjekovima, i prije mene.

Krećem ka tebi golotinjom zaogrnut, kao od majke rođen, obučen samo u jutarnju drhtavicu, dolazim ti u posjetu korakom koji ima krila i ne zna kada treba da zastane i da sumnja, korakom koji se ne koleba da put možda cilju putnika dovesti neće.

Dolazim ti veseo kao vjetar razvigorac, u danu kada sunce baulja prašinom i umiljava se i podanički cvili ispod ognjevitih stopala tvojih. I kad je jara na vrhuncu i kada se žega ljetnja uvlači u vrtloge tvoje uzavrele krvi. Odijevam se povjetarcem koji na dnu omamljenog srca hladi davno začetu samštinu, ustajalu u koritu naše neprolazne čežnje za dodirom, koji se ne zaboravlja.

Vođen rukom dugog čekanja, dolazim ti prepun vjerovanja u nemoguće, kao skitnica što ulazi u nepoznatu varoš, gdje svima i bez srama u lice može reći da bogatstva koje posjeduje nosi u sjećanjima svojim.

Dolazim da obiđem sve crte lica tvoga, one sitne bore koje skoro nevidljivu mrežu grade oko očiju tvojih, dok se pretvaraju u grohotno smijanje.

Zube da ti pomilujem onako sočno kako to umije tvoj jezik da radi.

I jezik takođe da ti liznem riječima koje se vlagom i vodom žednika razblažuju.

I prepun strepnje pobjedničke, kao planinar što se vraća posle osvojenog vrha, živ i malo umoran, spustiću se potom niz litice tvoga dugog i snježno bijelog vrata, do njedara tvojih, tih bijelih hramova uokvirenih polumjesečevim lukovima. Pristupiću sa drhtavicom kubetima začetim na periferiji jednog beskrajnog i bezimenog mlječnog puta. Da se smjerno priklonim tim malim izvorima nedosanjanog užitka i trajne ljepote. Znam, pohitaću da okačim kao o čiviluk drhtavicu svoga tijela o tvoje kupinaste bradavice, nabubrjele od strasti i čekanja. Da se umirim kao nebo prije sijevanja munje i tako pritajen da slušam kako ti jogunasto srce neumorno galopira, i kako ga slapovi krvi kupaju u svitanje.

Poželjecu da ljubim nježno onaj nemjerljivi razmak optočen paučinom trajanja i zategnut poput strune između pupka i duše tvoje. I niže, i niže da otpočinem, uhranjem golemom silinom jedne po svemu neizvjesne pustolovine. Da potom zamoren dugim traganjem za spokojem, na koži tvojoj oslikam sanoliki predio, koji ljepotom hranjen drijema u dubravama nezamislivog gorja, i da se ugnijezdim tamo gdje život svoju klicu od pamtivijeka zameće, a tvoje duge, preduge noge završavaju putovanje svoje.

Tu da ostanem dok vrijeme ne prihvati mjeru konačnosti.

Dok vječnost ne zarudi u našoj novoj zbilji.

Potom ću vijencem butina tvojih da nastavim ovaj obilazak bez kraja. Ovo putovanje u nigdinu. Znam poželjeću da na koljena tvoja na čas zastanem i odahnem od dugog puta, da u tom trenu, zadojen umorom putnika namjernika, kažem ti riječi nove, tek rođene i nenačete, tebi tajno upućene, koje će vjetar što prati vijorenje kose tvoje sa slašću pozobati, prije nego što ih budeš čula. I potom strmoglavo da se sjurim ka stopalim tvojim, i krenem da pratim tragove koji su u trajanju tvoje kobi urezani. I onda ohrabren sa druge strane tijela da zavirim. Krenem usponom koji se neponovljivim oblinama hrani.

Ovoga časa krećem ka tebi, koja si oduvijek bila neutoljiva glad ove moje velike i neutoljive čežnje.

I pitam se pomalo zaplašen, kao ona ptica koja prvi put nad provalijom let svoj isprobava, hoćeš li htjeti da prepoznaš putnika glasonošu u meni. Onoga koji radost donosi. Koji se nadom od sumraka do svitanja hrani. Hoćeš li na tren zastati na pučini da se ukrcam u tvoju bijelu lađu nepomaka.

Ne zatvaraj mi vrata duše svoje.

Ja sam putnik koji donosi sreću.

Lako je okrenuti leđa. Još lakše odmahnuti rukom. Možeš se praviti da me ne primjećuješ dok začaran ljepotom kojom svijetliš, lutam prostranstvima tvoga tijela. Vjerujem da slutiš kako se ja odavno ne opijam prolaznošću.

Dodirujući tebe u snovima svojim, snenu i sanoliku, dodirnuo sam vječnost neporecivu.

Vatra tvoje puti me spašava da ne umrem od studeni. Ništa me ne može zaustaviti da ti dođem. Čula ti ove moje riječi nemušte i daleke, ili ih ne čula, vidjela me kao obris izmaglice, ili me ne vidjela, još ovo ti moram reći.

Ja sam ljubavi moja putnik, koji neumorno od postanja luta vrtovima duše tvoje.

Ja sam putnik koji nikada do tebe nije stigao i koji nije još krenuo i koji se možda i zbog toga ne zaboravlja .

Đorđe danima piše pisma koja se gomilaju i koja nikuda ne odlaze. Tako bi volio da ih Šarlota može čitati, jer njoj su namijenjena. Ali, on će se i dalje ovako u pismima samo njoj obraćati, jer njegova komunikacija sa ostatkom svijeta je zamrla, tačnije – uopšte ne postoji. Pisma će sačuvati, ako se ona jednom pojavi, ili ako na neki način sazna njenu adresu. Za sada nema gdje da ih pošalje. Šarlota i dalje luta njemu nepoznatim i dalekim svijetom. Zna to pouzdano. Ona se nigdje ne zadržava dugo. Njena nomadska krv ne može naći mira u krvotoku jedne ulice, ili jednoga grada, ma šta da se u njemu značajno i zanimljivo dešava. Iz

predostrožnosti od svakoga, pa i od njega skriva mjesto svog boravka. U stvari krije se ponajviše od sebe same. U početku, nakon odlaska, bolje reći bjekstva, njena pisma su stizala na Filimonovu adresu, jedno je nešto kasnije dospjelo i na Cetinje. Nije bila naznačila ni ulicu ni broj, samo Lezino ime i – pismo je došlo u njegove ruke. Zнала je da je bolje po oboje da mu u pismima ne ostavlja svoju adresu. Pokolebao bi se i potražio je. A onda bi sve izgubilo smisao. Jednom riječju, sve što ih je jednom vezivalo razbilo bi se u parčiće, kao na beton bačena kristalna vaza. Šarlota je uspjela da ih oboje poštedi takvih i sličnih neprijatnosti.

Krenuo bi bez razmišljanja tragom njene poruke, ali želje ne bi bile to što jesu kada bi se ostvarivale.

Napustio je Herceg Novi, zahvalio se Filimonu na višemjesečnom gostoprimstvu. Ni rođeni brat me ne bi više trpio u svojoj blizini, rekao je Filimonu odlazeći.

Vrata moga doma za tebe su uvijek otvorena. Dođi kad hoćeš kao u svoju kuću, šta drugo da ti kažem, kazao je Filimon.

Kad ljeto mine, čitave jeseni i zime, sve do kasnog proljeća Cetinje je tmuran grad. Magle, kiše, magle, smjenjuju se u intervalima za koje nema pravila. Spremaju se drva za ogrev. Svinjokolj uzme maha. Kao da se odjednom nekakva kompaktnija tmina zgusnula i preselila u jezgro cetinjskog života. Ionako povučeni ljudi, nekako se skupe u svoja mala kućna staništa i čini se kao da grad u nekom hibernacijskom snu čeka sunce i proljeće da oživi i da se raskravi.

Jesen prigušena brzm zimom nestaje u trenu, kao da je nije ni bilo, Zima, duga, hladna i surova, puna snijega, nepovratno troši svoje tmurne dane. Noću su ulice mračne i tihe; čim svane, čini se ožive kao uznemiren mravinjak. Lezina soba nabrekne od jezivog priliva nepoznatih zvukova i vapi za svježim vazduhom. Dugo i neodlučno stoji ispred prozora, prije nego što ga napokon otvori. Vriska, smijeh, galama, podižu se sa pločnika i ulaze u njegov umrtvljeni svijet tišine. Nikako da nastupi vrijeme kada će ova prividna radost utihniti. Graju stvaraju djeca koja rane u školu, radnici koji idu na posao u obližnju fabriku frižidera. Neki heroj idiot, čim se veliki rat završio, došao na suludu ideju da se u centru grada podigne fabrika za igradnju rashladnih uređaja. Kao da na Cetinju nema zime i studeni. Ostave, podrumi i budžaci su hlaniji od svakog frižidera. Cetinju nije trebala ni jedna fabrika a kamoli ova. Grad koji je jednom u budućnosti trebalo da bude samo istorijska baština i turistička atrakcija, pretvoren je u industrijsku nakaradu. Došli su ljudi sa strane da rade u fabrikama, jer cetinjani starosjedioci nijesu htjeli. I samo zbog ove vještački nametnute asimilacije stanovnika iz drugih sredina, vremenom će Cetinje izgubiti onu svoju prepoznatljivost. Novi ljudi donosiće sobom i nove običaje i navike. Došljaci će pokušavati da se dodvore starosjediocima, pretvarajući se pritom da su veći katolici od Pape. Veći cetinjani od cetinjana. Novi oriđinali. Cetinjanima će ovo pritvorstvo u izvjesnoj mjeri goditi, samo što hranjenje sujete neće ništa dobroga donijeti Cetinju u budućnosti. Od Cetinja će ostati ime i ništa više.

Začudo, došljaci su imali razumijevanja za Lezine pobrkotine, ili su se samo pretvarali. Leza je mnoge noći provodio u čitanju do zore, i ovo iscrpljujuće čitanje ga je zamaralo. Šta bi drugo i mogao da radi. Cetinje je u svemu

oskudijevalo sem u knjigama. Centralna biblioteka je imala značaj svetišta i ne samo za njega. Imao je fotografsko pamćenje, tekst je vidio kao sliku i takav bi mu se urezivao u pamet i sjećanje. Ipak, njegovao je pamćenje selektivno i sjećao se samo onoga što je ostavljalo dojam i bilo njemu blisko. Sjetio se jednog davnog razgovora sa Banjom. Tada je njegov profesor rekao otprilike ovo: nikakve koristi od ovolike premetačine po budžacima zaboravljenih gradskih biblioteka. Prave knjige, one još nenapisane, koje nikada nećemo čitati, sada šetaju ulicama ovoga grada, i ne samo ovog. Smiju se, razgovaraju, imaju osmišljenu i potpunu komunikaciju između sebe. Knjige od krvi i mesa. Naravno, riječ je o ljudima knjigama, a ne o knjigama koje ne mogu biti ljudi.

Po dolasku iz ušuškano i toplog Herceg Novog na hladno Cetinje Leza je napokon shvatio kakva mu je životna uloga predodređena. Obuzelo ga je osjećanje neprolaznog očaja. Nemoć zbog saznanja o potpunoj ograničenosti vlastite prirode, o zakasnelom i pogrešnom, bolje reći, nesrećnom nastupu na pozornici velikog iščekivanja, kojoj je prije svega bila neophodna jedna, reklo bi se, kosmička metla, koja bi sve te gadosti iz njegovog života jednostavno počistila. Preuzimajući nezahvalnu ulogu i metle i čistača, Leza je došao dotle da ga čak i djeca prozivaju po ćoškovima; ljudi koji su ga nekada pozdravljali, sklanjaju pogled u stranu, kao ne vide ga; starije žene, čim ga ugledaju, mrmljaju sebi u bradu molitve, krste se, kao da su ugledale nečastivog; prijatelji koji bi mogli da ga barem razumiju ili podrže, svejedno, mrtvi su ili zatureni po svijetu. Sam je i razapet kao idealna meta postavljena naspram maglovitog zastora jedne nepodnošljive stvarnosti.

Počeo je da uviđa kako se sklop ovih nepredvidivosti u njegovom životu umnožava i uobličava. Kopao je naokolo po ustajalom smeću svakodnevice, jer je, napokon, prihvatio činjenicu da je ironija njegovog života bila nužnost jedne davno utemeljene praslike. Svakodnevno arhivira u glavi naoko beznačajne podatke, traga za novim smislenijim poretom stvari, ne gubi iz vida da je transcendentno poimanje svijeta, razvučeno preko njegovog bića kao mrtvački pokrov. Odabrao je stranputicu i nije bilo načina da se vere uz planine. Snaga ambisa ga je uvijek više privlačila.

Tmina je tajanstvenija od svjetlosti, mada su obje djeca misterije. Njemu je i ovo malo posrtanja sasvim dovoljno. Drugi biraju puteve prema svome nadahnuću i potrebama, a on je nalazio zadovoljenje u permanentnom kruženju oko sebe samog. Kruženju oko ničega. Cijelog vijeka je bježao od nečega ili nekoga, ponajviše od onoga što ga ne progoni, ne toliko od zlih ljudi koliko od nepoznatih sila tame i beznađa. Tako je i sada, ništa se nije promijenilo, progone ga aveti iz pameti, zagoni se u kružnicu koja obavlja Cetinje, i uzaludno pokušava da pobjegne iz ove paklene horizontalne cetinjske omče. Sve čini da potone još dublje u vrtloge sveopšteg ništavila, koje je označavalo centralnu tačku iste te omče, istog tog kruga. Da nađe bar malo mira i spokoja tamo gdje su se iluzija i stvarnost stapale u jedinstvenu i zasjenjujuću viziju nečega što se nije moglo ostvariti, a mamilo je sa neobjašnjivom upornošću, vukući u ambis sve što ga je ispunjavalo radošću i činilo makar na kratko srećnim. Tragao je za izgubljenom srećom koju su i njegovi preci vjekovima moljakali da se vrati iz svog podzemnog korita tame, sa svim onim žalosnim uspomenama, mukama, strahovima i porazima, prividima i

opsjenama, sa kojima je obogaljena sreća pobjegla od ljudi, i skrila se negdje u nedodiru, negdje gdje je možda i svoju klicu postanja začelo sjeme čovjekovo.

Na kraju, ošamućen vlastitom ulogom u toj jezivoj pozorišnoj drami bez hepienda, koja i za njega, kao i za sve ostale, bješe predviđena godinama unaprijed, okrenuo je ćurak naopako, kao junak iz pjesme, i krenuo u bitku u kojoj će, predosjećao je, biti teško poražen.

Osloboditi se kolebanja i dvosmislenosti u vlastitom srcu, nije bilo lako. Uklonio je radost, pa čak i ljubav, kao i svaki drugi oblik zabave, koji bi mi mogao odvući pažnju od ciljeva koje je pred sobom u svojoj pobrkanoj postavio.

**

Vremenom voljeno biće gubi obličje koje smo pamtili. Čak se i ona najupečatljivija slika, koju čuvamo u sjećanju, kao najveću relikviju deformiše. I više nismo sigurni koga smo u stvari voljeli. Mašta priskoči u pomoć i pred nama se otkriva novo lice, sa jednom po svemu drugačijom prirodom i postojanošću. Đorđe je u dubini svog sjećanja još uvijek mogao čuti Šarlotin glas i njen smijeh razasut kao mlado žito poljem. Mogao je ponovo doživjeti njen poljubac u kojem je bio sadržan svekoliki smisao postojanja jednog njemu do tada po svemu nepoznatog mediteranskog grada. Čak je bio u stanju da osjeti paučinasti dodir njene ruke, što je podsjećalo na zaboravljenu prefinjenost dama o kojima su se nekada samo zbog te osobine pisali romani. Kad god poželi, njene riječi bi tonule u ljubičaste sjenke palmi i platana, na čijim stablima su bičevi života ostavljali nevidljive tragove tihe prolaznosti. Dodirivalo ga je skoro živo tijelo njegove dragane boginje, zaodjenuto mirisima najfinijih parfema.

Imao je očajničku potrebu da ovu boju besmrtnosti romantike zauvijek sačuva od zaborava.

Šta god radio, prošlost će, kao mlado ždrebe i dalje galopirati njegovim smućenim uspomenama. Prolazi mladost i snaga, ljepota se gasi. Ni njega ne šteti zub vremena. Pokreti mu nijesu hitri kao nekada. Odavno ništa nije kao nekada. Od svih minulih vremena kad bi mogao samo bi vratio ono koje je utrošio sa Šarlotom.

Jednom sam živio poput bogova, pjevao je Helderlin u pjesmi Parkama, koju je jedne zore recitovao na nekoj usamljenoj plaži djevojci koja je imala osmijeh anđela. Bio je mlađi od mene kada je poludio, kazao je Šarloti. Sve je pamtio umnožavajući sjećanja. Pamtim kao slon a imam srce miša, govorio je sebi u bradu, kao da se pravdao zbog slabosti koja nije jenjavala.

Ličio je sebi na beskućnika koji sa slašću gricka sopstveno srce.

Kako učiniti razumljivim prizore koje i sam jedva sagledava. Njegov stvarni

život započinje upravo posle smrkavanja. Pomućeni obrisi davno učinjenih kretnji, tragovi izgovorenih riječi, strjelovito prolijeću sutonom, kao bezimene ptice iz djetinjstva što se kriju u gnijezdima od vjetrova. Lebdjeći negdje na ivici raspadanja, bivao je zatočenik neumjesne lakomislenosti, jedne činjenične ilustracije duha odavno upregnutog u kočije strepnje. Ličio je na zločinca čiju je ubilačku narav oplemenio Bog lično, i zaustavio je prije činodejstvija.

Ljepota se ne može dokučiti u čauri teške usamljenosti.

Istini se mora jednom pogledati u oči i reći: dugo sam vjerovao da je život bez tvog prisustva zanimljiviji. Možda tako i danas mislim, ali volio bih da čujem šta bi ti meni na sve ovo što mi se dešava, kazala. Istina bi prezrivo okrenula glavu odlazeći svojim putem. Mogući odgovori bi kao stršljenovi prelijetali od snova do zbilje i Đorđe bi na kraju klonuo predajući se novoj, bolnijoj navali čulnosti. Cjelokupna raskoš u njegovom životu bješe ograničena stalnom potrebom za kretanjem. Koraćao je sa lakoćom čovjeka koji je jednom već nadmudrio smrt, tako što je došao na sopstveni pogreb, a da tu prevaru niko od pokajnika u sprovodu nije primijetio. Ničega se nije lišavao u svojoj osami, a ponajmanje želje da tu usamljenost skriva i čuva kao relikviju. Osim toga, skriveno značenje života, preruseno u pakost sredine, nije moglo da prihrani emocije jednog duhovno impotentnog muškarca, što je on u tim danima uistinu bio. Klonuo bi povijajući se u ramenima, kao da ga je težina navirućih misli vukla ka zemlji. Nije bilo lako odabrati iluziju trajnih osobina, zaturenu između mnogih grešaka i promašaja. Ova duhovna podvojenost se postepeno umnožavala pretvarajući se u čula i u njegovo posljednje bolno utočište.

Bješe nenadmašan u davanju sebe, onda kada nikoga nije bilo u blizini da te darove primi.

Javljalo bi se tada djelimično olakšanje, ali nedostajalo je duhovno milosrđe da zaodjene ovo obnaženo stanje iščekivanja bolje prilike i smislenijeg ushodišta.

Sada, međutim, počinje da sagledava mnogo jasnije sliku vlastite promašenosti u svijetu koji ne haje za tuđe patnje i nesreće. Misli o tome su mu sasvim precizne. Svrha svih riječi i svakog razmišljanja bila je da se spoje prostor i vrijeme, i da se prekrati dosada usamljenosti, da se uobliče kolebanja, jer samo gospodnji putevi nijesu podvrgnuti sumnji i nevjerici. Ponekad mu se čini da izmišljajući ovako apsurdne tvorevine ubrzava putovanje do vlastite propasti. Samo mu urođena navika samoprekora pomaže da se drži ove izuzetno dosadne rutine; možda je to dio njemu nepoznate obmane. Nekim ljudima duh uobličava samoću, i sva nepostojanost emocije tada se kanališe u ovo polje nedodira jedne, po svemu izobličene stvarnosti, kakva se nigdje drugdje nije mogla pronaći.

Nažalost, bolest nas kakvo god ime nosila, skoro uvijek lišava samopoštovanja.

Obasjavale su ga vizije njegovog duhovnog oka. Kada bi se priklonio riječima kao sredstvu ispomoći, obično bi govorio suprotno onome što je mislio, ne izbjegavajući žaoke ironije na tuđ i svoj račun. Ovako neozbiljno lakrdijaštvo nije imalo pristalica. Zlovolju je ojaćavala netrpeljivost sredine prema njemu, mada njegov očevidan umor od života nije bio lažan. Nedostatak ljubaznosti je bio prije svega odraz unutrašnje potrebe da se osami i prikrije slabosti kojih je u potpunosti bio svjestan. Prezirao je, omalovažavao, nije imao šta da izgubi. Otvoreno

govoreći, u svom opustošenom srcu porađao je sfinagu koju muči vječita žeđ. Osjećajući odvratnost prema sugrađanima zbog sličnosti koju nije mogao da zanemari, njegove pobrkotine su se iz dana u dan umnožavale matematičkom progresijom.

Pokušavao je da premosti tišinu, da između nje i praznine postavi znak jednakosti. Služio se riječima čije je značenje jedva nagađao. I svuda ga je u stopu pratio sumorni zadatak izgubljenog identiteta.

Ispunjen čudesnim osjećanjem izdvojenosti, koja je pomračivala rubove njegove svijesti, ošamućen obrtom događaja prepunih tajanstva, sagledavao je istinu o sebi kao izdvojeni dio, kao pogled tuđeg oka koji je minuo kroz vlastitu zjenu. Do očaja ga je dovodilo bezumno koketiranje sa stvarnošću, ova travestija prevrtljivog ljudskog ponosa koja upotpunjava zbirku beskonačnih promašaja, bila je za svaku osudu. U tišinu nagrižene samosvijesti, gdje su ga željno iščekivali praoblaci bolnog otrežnjenja, braneći se od sebe, i pred sobom, stalnom upotrebom dvosmislenosti, otkrivao je svoje pravo lice beskućnika i hulitelja što ga je do tada skoro uspješno sakrivao.

Bilo kako bilo, kajao se zbog povlađivanja samom sebi. Sjajno se snalazio u naizgled teškim situacijama, uspješno održavajući ravnotežu između ironije i nježnosti. Kao da je mogao da trenutke beznađa uhvati u letu i potom isto to beznađe strpa u ogromnu vreću ništavila, za koju je svako mjesto bilo deponija okrenuta naopačke, da bi se u nju dubre i sve ostale gadosti mogle trpati sa obje strane.

Omršavio je, odjeća je na njemu visila kao na strašilu. Upale jagodice isticale su dug nos, koji je izoštrani profil činio odbojnim. Oči krvave od nesanice, crna brada koju danima nije brijao bacala je tešku sjenku na dug i izvijeni vrat. Kosa je štrčala u neredu, oštra kao dlaka u bodljikavog praseta.

Uživao je u beskrajnim monolozima koje je vodio sa samim sobom. Pričao je o životu koji je minuo, izgubio značaj i bio dovoljno udaljen od brzih struja novog vremena. Kao da se odricao svega zbog neke neprebolne duševne rane iz djetinjstva. Jasno je uočavao neslaganje između navika i svog istinskog raspoloženja stalne mrzovolje.

Govoreći dijalijetikom pustih snova, započetih u vremenu teških apstrakcija, kada je bilo odjeveno smislom samo ono što klicu života nije imalo ni u zametku ni u trajanju, govoreći o svemu tome sa nekom novom sasvim nepoznatom smirenošću, suočavajući se sa očevicima njegove patnje, koji doduše nijesu skrivali odbojnost prema njemu, bezuspješno je pokušavao da se udalji, ili da se makar odvoji od ove bezizlazne tame kužnog svakodnevlja. Krećući se kroz paučinu sjećanja, uobličavala se neizmjerena glad za ljepotom koja ga je samo jednom, zahvaljujući Šarloti, dodirnula.

Iznoseći na vidjelo male, naoko beznačajne prisne prizore iz prošlosti, u ponovljenom preživljavanju već viđenog sa uzbuđenjem je sagledavao ovo odavno mrtvo i nepregledno mnoštvo kolažnih slika, koje su u izvjesnim momentima primale oblike živih spodoba i uz vrisak se ustremljivale na uljeza, koji je pokušavao da im oduzme tajanstvo minulog vremena. Na kraju bi se umiješalo kreativno ludilo i svojim pipcima nerazuma zaposjelo bi njegovu svijest.

Nije bilo lako biti stalna meta uništavajućih sila. Da se koliko toliko od svega toga odbrani, pobrkotina mu je služila kao spasonosno pribježište i kao lijek.

**

Život prolazi, samo sjećanja sporo stare. Tijelo patnje podmlađuje se u trajanju. Dok dlanom o dlan i godina je u prazno fjučknula poput onog imaginarnog Šarlotinog biča o kojem mu je u nekom pismu pisala. Kažu da se zločinac vraća na mjesto zločina, tako se i čovjek koji je volio vraća izvorištu svoje velike ljubavi u nadi da će se nanovo pokrenuti sile koje su dugo, dugo mirovale. Đorđe drijema u podnožju Stijene Smrti. Nema dovoljno hrabrosti da se popne na vrh litice i letom u ambis zauvijek prekрати mučno iščekivanje. Malo je okasnio sa novom posjetom Herceg Novom i Filimonu. Još jedna godina vrijedna zaborava stuštila se u ambis uspomena koje se ne mogu upamtiti. Prazna kao što je bila praznina u njegovoj duši. Ljeto polako zamire, a Šarlote ni od korovi nema, nema je da se vine u ponor koji je on prisvojio. U daljini je plamtio požar, opasno se približavajući gradu. Ljudi umrtvljeni letnjom žegom drijemali su ne obazirući se na opasnost koja se primicala.

Nestvarana slika vatrene stihije u izmaglici vrelog dana, podrhtavala je na jari, tako da je izgledalo kao da predio diše i nadima svoja pregrejana pluća. I sam je lebdio u mutnom rastvoru svakidašnjice sa izvjesnim, razdražljivim uživanjem. Tek tada se vidjelo koliko je oskudno svako sjećanje, pogotovo kada se krhka membrana, koja dijeli svjesno od nesvjesnog, pocijepa, propuštajući uspomene da iscure, zadržavajući u srcu samo one najkrupnije komade tuge. Sjenke ljuljajućeg drveća, nalik na razigrane zebre, šarale su svježije okrečene zidove priobalnih kuća. Sjenkolike figure pokreću svoja opnasta krila, svuda iskrsavaju fatamorgane, čopori poludivljih pasa koji su pobjegli iz fantazije nekog sineaste, tumaraju prostranstvima tog izgubljenog svijeta. Tačka oslonca njegove vizije pomjerila se do krajnjih granica iscrpljenosti, izoštravajući kao na teleskopu, viziju još jedne, u ovom slučaju njegove smrti. Uprkos kobnim znamenjima, zatočenim u projekciji minulog sna, i napadima malaksalosti i nesvjestice koji su kratko trajali, osjećao je kako galerija likova izmiljelih iz prošlosti sve više zauzima predvorje njegove samoće, dok je u duši ostavljeno samo jedno prazno mjesto, a ono je u cjelini bilo namijenjeno Šarloti. Odlazeći, udahnula je u njega sažaljenje i bol koji će i dalje u njemu živjeti, preobraćeni možda u druge oblike. Ostavila je dovoljno vremena njegovim sumnjama da se uobliče. Čovjeku lakne ako može dati oduška takvim osjećanjima. I suze same od sebe prestanu da teku, sjećanje koliko god bilo njegovano, na kraju izblijedi i u zaborav potisne likove koje je pamtilo. I Đorđe ne zna šta će uraditi sutra. Na kraju dana će se, kao i uvijek, zapitati kuda ga vrijeme nosi? Nije ga više uzbuđivala ni opasnost. Zar su njegova rasuđivanja bila toliko

pogrešna? Sad više nije bilo mogućnosti za ispravljanje grešaka.

Umornom kretnjom odgurnuo je teška vrata na kapiji Filimonove kuće, koja začudo nijesu škripnula; u dvorištu, po ko zna koji put, pogled je zaustavio na drvetu mimoze što je cvjetalo zimi, a ljeti pravilo gustu hladovinu. Činilo mu se kako, nakon malopredašnje graje, sada sasvim jasno i određeno čuje šumeći glas tišine, rasut po malom sjenovitom vrtu. Ljepota uvijek uzbudi, i Đorđe je narednih nekoliko trenutaka nijemo stajao u dvorištu čiji se mir pretakao u njegovu izmrcvarenu dušu. Protiv ovakve začaranosti malo mogu da učine prolazeća tijela ljudi. Svijet je doista sazdan od pokreta, ali i mir može čovjeka mnogo jače da uznemiri, mislio je Đorđe.

Očekivao je da će Filimona zateći za štafelajem, jer slikanje za njegovog prijatelja bješe inventar svakodnevnih dužnosti. Začudo, ovoga puta Filimon je, odsutna pogleda, sjedio u dotrajaloj stolici za ljujanje, koju će pokloniti Đorđu u nekom od narednih dolazaka na Cetinje. Ništa toliko ne može da opusti čovjeka kao stolica za ljujanje, imao je običaj da kaže; isto to će reći kada začuđenom Lazi bude uručivao ovaj neobični poklon. Filimon se prenu iz razmišljanja, kada ga je po ramenu dodirnula Đorđeva ruka. Na licu je imao izraz spokojsva, a njegove radoznale oči blistale su novim sjajem.

– Danas imam poseban razlog za zadovoljstvo – rekao je. – Okončao sam rad na dvijema slikama koje su me danima iscrpljivale. Sada možeš i ti da ih osmotriš. – Ustao je i upalio sijalice koje su oštru neonsku svjetlost usmjeravale prema tek završenim radovima.

Dobro pogledaj, baksuzni moj prijatelju, dok se ti danima i mjesecima lomataš tragajući za nečim što se ne može naći, ja sam čučao u ovom sobičku slikajući i brinući za tebe. Dojadilo mi je tvoje očajavanje, koje ne umiješ da prikriješ. Ja moram barem pokušati da te zaustavim, jer tvoje kretanje vodi konačnosti. Došao si do ivice provalije. Kao da posjeduješ dar za prizivanje sopstvene smrti. Za sada je ostavljaš praznih šaka, ali ja nikako ne želim da te sustigne sudbina tvoga prijatelja Banja. Pogledaj mene! Na šta te podsjeća moj život? Čime je on ispunjen? Naše prijateljstvo ti daje za pravo da postavljaš takva pitanja. I ja sam jednom gutao kolač od koga se ti sada truješ. Sve se vrti u krug. Moja se priča završila. Nijesam je zaboravio, ali neću ni da je pamtim. Ti danas imaš mene, ja tada nijesam imao nikoga. I šta sam uradio? Ništa, i mnogo toga. Najvažnije je bilo da sam sagovornika našao u vlastitom djelu. Nemoguće sam pretočio u moguće i svijet mi se sam od sebe otvorio. Umjetnost je ovjerena umjetnošću. Kad god me obuzme sumnja da je besmisleno sve što radim, kada počnem da se kolebam, ona mi šapuće da djelo stvaranja nije završeno jednom i zauvijek, već da se razvija, neprekidno, na novim mjestima i u novim vremenima. Tako ja sada istrajavam na putu do istine.

Odgovore ne daje niko do sudbina, a ona nije spremna da sa nama sarađuje. Stalno je moramo podsticati da ne klone, i opominjati je na naše prisustvo. Ona brzo zaboravlja. Mi dugo pamtimo. Zato nama zaborav nije dozvoljen. Ja sam se opredijelio za slikanje. Ti bi trebao da pišeš. Drugovao si sa Banjom, i tugovao za njim. Od njega si mnogo naučio. Danas patiš što te je Šarlota ostavila. Takva pitanja ne treba da te muči. Uvijek će nas neko ostavljati, na ovaj ili onaj način,

svejedno kako. Svi koji odlaze nikada se više ne vraćaju. Nijesu više to oni, čak iako se vrate. Vraćaju se uspomene a ne ljudi koje smo voljeli i poznavali, to što nanovo vidimo daleko je od istine zbog koje smo tugovali, to je samo privid koji je dodirnuo našu novu zbilju.

Isto ne postoji dva puta. I trenuci su različiti.

Ja nijesam uman čovjek, ne bar u onoj mjeri u kojoj je to bio Banjo. Ponekad, ni tebi ne mogu biti pravi sagovornik, ali mogu barem pokušati da ti pomognem, ili da te utješim. Ne lažima, ne riječima koje ništa ne znače. Siguran sam u ovo što govorim, zato i kažem da ništa ne nestaje. Svi koje smo izgubili, ili su jednom jednostavno nestali iz našeg života, samo su promijenili mjesto u kretanju ili mirovanju.

Svako ima pravo da bira put do samoće.

Za razliku od života, samoća je besmrtna.

San tvojih strahova nije ništa drugo do besmrtna samoća. Ja nikada nijesam sanjao o bolesti i o smrti. Snovi ne vole ono što njih ne može dodirnuti i što u njima ne može naći utočište. Sjećanje nosimo kao breme. Vrijeme nam se baš lijepo narugalo, jadni moj Đorđe. Ne vidimo ni ono što nam je pred nosom. Ubismo se da otkrijemo svijet koji se ne može nikada sagledati. Tebe je bol zbog gubitka Šarlote načisto zaslijepio. Pažljivo slušaj šta ti govorim: znam da do sada nijesi otkrio da i moje riječi mogu imati zube, pa te zbunjujem; neće one tebe gristi, pokušaću da njima razagnam tmine nataložene u tvojoj duši. Ako sam te dobro razumio, govorio si mi da je nada ime budućnosti i da smo besmrtni samo dok nas ogledala budu voljela. Ta tvoja misao me je danima zbunjivala. Napokon sam ubijedio sebe da tvoj sadašnji lik nijedno ogledalo ne može voljeti. I moja briga za tebe je postala nepodnošljiva. Počeo si da se predaješ starosti prije vremena. Samo se pogledaj, ako imaš dovoljno hrabrosti. Ugledaćeš nov lik, a ne svijet koji ti je okrenuo leđa, i kome si ti okrenuo leđa. Nove bore su se slile tvojim licem, kao kapi kišnice niz prozorsko okno. Ako bolje osmotriš, ugledaćeš preobražaj materije, ali ne i porijeklo tvoje tuge.

Svaka vrata uspona u ljubavi zahtijevaju da ih otvoriš, ili barem odškrineš, i tako prije vremena upoznaš i druge mogućnosti koje se nude. Ti nijesi imao strpljenja da sačekaš da se sama od sebe otvore. Lupao si po njima. Prijetio. Uzalud dozivao. Ulazio si na silu. Tamo te nije čekao zreo plod. Vraćao si se pokunjen i uplašen. Krivicu si tražio na pogrešnoj strani. Mjesta za kajanje nije bilo, mislio si. A trebalo je samo da se osvneš. Da staviš prst na čelo. Tvoje tijelo je tražilo novu priliku. I ti si srljao nanovo i nanovo. Takav si i kod Šarlote došao. I šta se dogodilo? Žurio si, kao da ti vrijeme nije bilo naklonjeno. I ona se uplašila od siline tvoje ljubavi. I njen strah je bio jači od istine koju nije mogla sagledati. Podvajanje od onoga što jesmo i od onoga što smo stvorili, nerijetko biva obostrano bolno. Na kraju se djelo otrgnulo od tvorca. Nju je obuzela panika. Ništa nije kazala. Strah je govorio umjesto nje, i ti nijesi čuo kako te njen strah upozorava i opominje da ne pretjeraš. Prihranjivao si ga. Napokon, kada je ona došla do riječi i progovorila, ti nijesi razumio. Sve je bilo nakaradno shvaćeno. Ja sam sve to jasno vidio, a ti skoro ništa. Smatrao sam da nije moje da se miješam i kažem nešto što me se u suštini nije ticalo. Zreo si čovjek i mislio sam da ćeš sve

sam vidjeti. Tada nijesam znao da je koprena tame prekrila tvoj vid. I da si gledao svim ostalim čulima izuzev vida. Usledilo je neminovno. Dijete je napustilo oca da bi nastavilo putem kojim je on uveliko posrtao.

To je sudbina čovjekova.

Samo čovjek i đavo znaju da ubrzaju dolazak nesreće.

I Šarlotu više nijesi mogao uloviti. Skočila je u tamu, za koju je vjerovala da je utočište. Ti si jedan od onih rijetkih ljudi koji i kada je potrebno ništa ne traže za sebe. Ona to nije znala. Moraš što prije da siđeš sa ove pozornice koja vodi u ne tako daleku, mada zastrašujuću budućnost.

Možda sam ja samo čovjek koji vjeruje da zna svoj posao, zato tako olako osuđujem tvoje promašaje i pogrešne izbore. Znam da je od Šarlotina odlaska za tebe život postao trajno mučilište. Krio si svoju boljku od drugih, od mene nijesi mogao ništa sakriti. Čitam te kao otvorenu knjigu. Ništa se kod tebe nije promijenilo za ovu godinu dana tvoje patnje. Ništa, sem tvog izgleda. Da sam te sreo na ulici ne bih te prepoznao. Jedeš se oznutra. I ništa ne činiš da se takvo stanje promijeni. Pustio si da te mutna voda nosi. Pa, ili ćeš završiti u mulju ili će te negdje izbaciti poplava. I to me nervira. Olako se predaješ. Sve su vode u međusobnoj vezi, zapisano je u knjizi sveopšte mudrosti; tako je, vjeruj mi, i sa životima. Kao da nijesi od ovog svijeta. U zlu i svađama svi su ljudi slični, jedino ih dobro djelo izdvaja iz kovitlaca uobičajenih sličnosti. Dušu smo ionako zapostavili. Ona će razumjeti kada mi ne budemo mogli. Da nema mogućnosti, ne bi bilo ni sumnje. Riječi koje opisuju sreću i radost čovjekovu rijetko se podudaraju, mada je sve moguće. Prijatelju moj, poslušaj bar ovaj savjet: pusti vapaj da sam sebe iscrpi.

Kad god pomenem Šarlotino ime, tvoje lice se zgrči, kao da si zagrizao trulu jabuku. Obojica smo je voljeli, doduše, svako na svoj način. Zaborav lijeka nema. Lijek je vrijeme, a ono je najstrašniji čovjekov izum. Vrijeme nam nije došlo od Gospoda. Ono za njega ne postoji. Ono ne postoji ni za zmiju, zvijezdu ili planinu. Da nema ove podmukle stvarnosti, ove nezamislive količine ružnog, naši snovi ne bi imali težinu, a naše patnje mjeru koja ponekad označava i kraj naših muka. Neću da te trošim pričom koja ti je poznata koliko i meni, ponijela me riječ, kao što me slikom boja nosi, govorio sam više nego što je bilo potrebno. Ti najbolje znaš da ja nijesam čovjek od duge priče. Govorio sam o onome o čemu možda i nemam prava da dajem sudove, zaključke, da iznosim mišljenje. Ovo su i za mene momenti kada nijesam zadovoljan. I zato ne mogu do vijeka da ćutim i ponašam se kao da ništa ne vidim i kao da me ništa ne dodiruje. Prijateljima se može pomoći na razne načine. Nekada i ćutanjem. Nijesam progovorio godinu dana, a trebao sam već prvog kada je Šarloti napustila tebe, mene i ovaj dio mediterana. Mislio sam da će isto ono vrijeme koje nam radi o glavi, kod tebe imati moć iscjeljenja. Prevario sam se u procjeni, kao što se uvijek prevarimo kada prepustimo slučaju da rješava naše probleme. Kao avet obilaziš mjesta za koja vjeruješ da su čuvari tvoje bivše sreće. Motaš se oko Stijene Smrti, kao da se premišljaš da se sa nje stmekneš u dubinu. Ne primjećuješ ljude oko sebe i kako te sa čuđenjem posmatraju. Nijesi ti njihova briga, to oni znaju, ali možeš biti neprijatnost i svakako jesi nešto što ne razumiju. Zato zaziru od tebe kao da imaš neku bolestinu koja se golim okom vidi. Brine me

tvoja sadašnja situacija. Ne vidim načina kako da ti pomognem, pa sam možda odabrao i pogrešan. Sve što sam ti rekao, bilo je od srca i dobronamjerno. Zadovoljstvo je vezano za moj rad. Uspijevam da ukrotim slike iz podsvijesti, koje su me danima iznutra jele. Za mene slika ima attribute živog bića. Ti voliš kada ja govorim o slikarstvu, ja volim da slušam tebe kada pričaš o životu i zamkama koje nam on postavlja. Doduše naše priče se po svemu razlikuju. Kada govorim o slici, ja o njoj govorim kao o živom biću, koje treba da izbavim ispod naslaga tame i koječega, prije svega, na njoj otkrivam čulo sluha, pa vida, njenu masu u pokretu, njenu bezimenu, a opet nezaboravnu priču. Otuda u mom životu nema mjesta za usamljenost. Slike su moje društvo. One su i sablasti koje negujem predanije od svega što posjedujem. Nastale u spoju mnogobrojnih suprotnosti, potpuno sjedinjenih: to su dodiri tame, sjenki i svjetlosti, konture i mase, blizine i perspektive; boje koje se ne podnose, a ovdje su spojene u neponovljivom skladu; stvarno i nemoguće sjedinjeno sa onim što bi moglo biti i onim što je bilo i, na kraju, sa onim što nikada neće biti. Slika, u stvari, ima moć opsjene i ne govori o onome što već znamo; ona otkriva ono što još ne znamo. Ne opisuje nijedan nama poznat prizor, ništa što su naše oči vidjele; ona odslikava vrijeme svih vremena i sve prostore sadržane u trajanju. Ne podsjeća na rađanje, niti nas suočava sa starenjem, prolaznošću i na kraju smrću. Ona je naš život, sa svim padovima i usponima, jedinstvena u svemu. Moje slike su općinile i tebe i Šarlotu. Šta bih ja u vašem svijetu bez njih bio i dali bi me uopšte bilo.

Koliko me pamćenje služi, naše poznanstvo datira iz perioda kada, ni ti ni ja, vremenu nijesmo pridavali nikakav značaj. Izložba u Plavom Dvorcu bila je poslednja koju sam priredio na ovim prostorima. Bilo me je svuda u izobilju. Iako to nije bilo davno meni se čini kao da su prošle godine, pa i decenije. U svakom slučaju mnogo toga se izmijenilo. Nekako nijesmo stizali da govorimo o meni. I kada smo pričali o koječemu tražili smo teme koje ne iziskuju napor i ne traže potpunu iskrenost. Mislili smo da lične stvari treba ostaviti sebi i da je važnija priča o bilo čemu drugom. Danas obojica znamo da nije tako. Dođe vrijeme kada moramo pred nekim otvoriti dušu. Ni moja priča se ne razlikuje u suštini od tvoje ili priče nekih drugih ljudi. Sve čovjekove priče imaju mnogo više sličnosti nego razlika, samo što to mi nećemo sebi da priznamo. Zbog sličnosti bježimo jedni od drugih. Skrivamo se. Lažemo i pretvaramo se kako nas ništa ne dodiruje. Pokušavao sam, kao i svi mladi ljudi, da se nametnem, da zadovoljim druge a ne sebe, da se povinujem zahtjevima i ukusu publike i kritike. Tada su me svi kovali u zvijezde. Govorili su da sam vanserijski talenat. Tek kasnije sam razumeo čemu ono – vanserijski. Vanserijska budala, eto šta sam u njihovim očima bio. Laskanje najviše godi sujeti. Uskipimo kao kvasac u tijestu. Kad te zanos obuhvatio nemaš pravi dodir sa realnim svijetom. Kopija si nečega što u suštini nijesi. Takvi zanesenjaci i lakovjernici najprije propadnu i nestanu sa umjetničke scene. Danas je mnogo više onih koji me osporavaju. Samo zato što je moje djelo progovorilo, a ja začutao. Bilo mi je svejedno šta ko misli i govori. Važno je bilo šta kažu moje slike. Dugo mi je trebalo da shvatim da moje mjesto nije na izložbama. Ni na grupnim, ni na pojedinačnim. Istina je da se od nečega mora živjeti. Prodavao sam slike koje nijesam volio i koje mene nijesu voljele. Začudo, one su same birale

buduće vlasnike. I ne sanjaš koliko sam problema imao. Koliko nedoumica. Koliko puta sam naprosto htio da se manem čorava posla. Kad te ljudi ne vole ni umjetnost nam nije naklonjena. Boja me nije slušala, ruka i oko još manje, crtež prepun detalja uz dosta utrošenog truda; slike su bile odraz moje unutrašnje zbrke i pustoši, koje ja u to vrijeme nijesam bio svjestan. Praznina je, ispunjavajući mene, opsjedala i moje djelo. Praznina prazninu privlači, i ljudi su sve više kupovali moje slike bez istinske vrijednosti i ljepote. I onda sam jednog dana, sasvim slučajno, otkrio detalj na jednoj slici; već sam bio zaboravio kada sam je naslikao: sliku sam prodao i očekivao kupca da po nju dođe. Mislio sam da mi je to jedan od lošijih radova i začudio me izbor meni nepoznatog čovjeka, koji je došao u moj atelje po nečijoj preporuci. Slikom je dominirala glava nekog čovjeka, čije čelo bješe sjenčeno sivom, skoro tamnom bojom, samo su se oči jasno vidjele; to lice koje sam naslikao ne znam kada i ne znam zašto, radoznalo me je posmatralo gdje god da sam se pokrenuo, pogled glave bez tijela me pratio i, činilo mi se, prekorijevao. Zamolio sam vlasnika slike da sliku ostavi kod mene još nekoliko dana da je doradim. Nema potrebe, odgovorio je čovjek, njemu se dopadala baš takva kakva jeste, i pokušaj da odgonetnem tajnu na vlastitoj slici bješe propao, ali ne i ideja da naslikam novo djelo slično tome.

Ovoga puta pravio sam sliku koja će gledati mene, a ne ja nju.

I nećeš vjerovati, uspio sam već u prvom pokušaju. Od tada su sve moje slike takve. Dozvoljavaju da ih posmatra samo onaj ko se njima dopada, svima ostalim su nepristupačne. Usavršio sam planove, uveo komunikaciju unutar prostora, dao život iluziji boje, osmislio pokret, i moje slike nijesu bile mrtve. Ako je istina da djelo nadživi tvorca, onda sam ubijeden da će moje slike živjeti posle mene, ma gdje bile, i one će uvijek promatrati ljude, a ne oni njih. To je u stvari moja najveća tajna i najveći domet u slikarstvu, koji sam zahvaljujući slučaju dosegao. To mi je donijelo mir, spokoj i činilo me zadovoljnim u svakom trenutku. Nijesi me znao ranije inače bi i sam ove promjene jasno vidio. Ne znam da li si primijetio kako boja na mojim slikama nije ista u toku dana, pogotovo pred suton i noću. Slike imaju vlastitu svjetlost. One svijet što ga dočaravaju osvijetljavaju iznutra. Čujem riječi koje mi upućuju, među njima postoji komunikacija; ja razgovaram sa svojim slikama kao što sada pričam sa tobom. Moja komunikacija sa ljudima koje srećem se svela na opšte mjesto. Više nemam želje da sa bilo kime pričam o koječemu. O bilo čemu. Kad se priče uželim tu su moje slike. Ti si drugačiji. Ne voliš predugu priču. Tvoj govor je kao i moj: sveden najčešće na unutrašnji monolog, nečujan a buran. Sve mi se više čini, mada zvuči suludo, da sam te ja prvo stvorio na platnu, pa si se ti, tek kasnije, pojavio u našem zajedničkom životu.

Ako su moje pretpostavke tačne, a vidim ne negiraš ih, onda sam i sebe otrgnuo sa neke drevne slike i riješio poput tebe, ali na jedan drugačiji način, da stvaram novi svijet, oslobođen šablona, normi, zakona; čist svijet, bez prljavštine, bez đubreta koje ga uneređuje. Jedino što još nijesam otkrio put koji bi vodio iz zamki svakodnevice. Pokušaću, umjesto tebe, da pronađem Šarlotu. Možda će mi neka slika odati tajnu gdje se ona sada skriva. Budi strpljiv i čekaj, mada se ni slikama ne može mnogo vjerovati, znaju one da začute kao niko. Možda ti ova moja priča godi. Čutiš pa mogu misliti da jeste tako ali i da nije. Ne trebaju meni samo tvoji

odgovori. Trebaš mi ti kao sagovornik koji nije izgubio nadu. Vidim kako oka ne skidaš sa slike naspram tebe. Namjerno kažem slike. Ona je jedina u mojem ateljeu koja nije za prodaju. Znam da se pitaš se zašto sam uramio prazno platno i znam da misliš da to i nije slika. Ili sam slikao prazninu i ništavilo koje samo ja tako sagledavam. Odmah ću ti reći, jer ti me možeš razumjeti: ovo je slika za sva vremena. Platno je potpuno bijelo. Moglo je biti i cmo, ali ja sam izabrao bijelu boju. U slikarstvu crna i bijela nijesu boje, tako bar kažu. Ja mislim drugačije. Cio svijet je smješten u ovaj okvir bjeline, prijatelju moj, samo to treba gledati. Tu si ti, tu sam ja, tu je i tvoja Šarlota. Bilo kakav potez je nagovještaj rušenja harmonije. Savršenstvu se ne može ništa dodavati i oduzimati. Ko uostalo na tako nešto ima pravo. Na ovom platnu, u ovoj bjelini, ima mjesta za svačiji san, svaku ideju, život ili priču, svejedno. Kažem ti iskreno da je to moja najdraža i najvrednija slika. Danima sam stajao pred bjelinom platna i nijesam se usuđivao da povučem nijedan potez, znajući da će moje tmine, budu li prenesene ovdje, biti zauvijek zatočene, a ja neću imati mogućnosti da ih, kada mi ustrebaju, vratim sebi. Nikada o tome nijesmo govorili. Ja se od svojih mrakova teško odvajam. Tako sam odlučio da na ovo platno ne smije pasti sjenka moje ruke, trag boje može lebdjeti poviše bjeline, ali je nikada ne smije dodirnuti. Jednom, kada me ne bude, uvijek će neko željeti da na bijelom povuče crtu, i tako sebe ovjekoveči ličnim remek djelom. Dovoljna je samo crta ili tačka. Od tačke je i počela slikarska umjetnost, i u njoj će i završiti. Ja sam svoju tačku davno naslikao. Sada je došlo vrijeme da mi se radost vrati. Dao sam je ovom platnu i, kao što vidiš, ono je meni vraća istom mjerom. Zato bih volio da ovu sliku osmotriš sa dodatnom pažnjom i vidjećeš da ona nije prazna kao što izgleda. Njen vijek će nadmašiti sve moje godine i mnoge godine budućih nasljednika, svakako ne mojih, jer njih vjerujem, neće biti. Možda ja u svemu pomalo pretjerujem. Ovo je moj način i mislim da imam pravo izbora. Samo na mojim slikama smrt nema smisla. Pogledaj i uvjeri se. Ova slika govori više od bilo čega, meni lično ona govori kako su sile stvaranja neuporedivo jače od sila koje ruše i uništavaju. Ti si Đorđe jedini čovjek koji je toliko puta bio u mom ateljeu a da nikada ni riječ nijesi rekao o slikama za koje znam da ti se dopadaju. Meni je takav tvoj odnos prema ovome što stvaram bio od izuzetnog značaja. Poštovao si moj rad, a tvoje ćutanje je otkrivalo veće divljenje od svake izgovorene riječi koja bi bila u službi laskanja i nepotrebne hvale. Moram da ti odam još jednu tajnu: od svega najviše prezirem tumače moga djela. Koliko tu ima zabluda i pogrešnih procjena. Gomila izrečenog đubreta i koještarija. Umjetnost treba da tumači onaj koji je stvara, mada je za umjetnost mnogo zahvalnije da je tumači djelo kroz koje se iskazuje. Tada već treba da se poklonimo i začutimo.

Pokušavam da ti pričom o mojim slikama i umjetnosti uopšte, odvučem pažnju, da bi zaboravio, jer znam da ti ovakve razgovore voliš. Zaboravljajući, moći ćeš da se okreneš dragim stvarima.

Nije svijet sazdan od jedne ideje i jedne ljubavi.

Srce može čovjeka da ponese tamo gdje tijelo nikada ne može stići. Ovo je moja teorija, ujedno i lijek koji tebi preporučujem.

Svaka stvar zauzeće mjesto u prostoru koji joj pripada, ma gdje bila. Ali ništa nije zauvijek određeno. Čak i planinu koja nam se čini vječitom pomjere vulkani i

zemljotresi, okeani se pretvaraju u paru, a ova opet u okeane. Promjene su stalne, vidljive i nevidljive. Samo mi želimo da zauvijek sačuvamo teško osvojeno mjesto. Sta može da znači takav red koji smo mi nametnuli. On znači čovjeku, ali nikako stvarima. Sve što ovdje vidiš, Đorđe, ne računajući nas dvojicu, van vremena je. Zapremine materije se ne mijenja. Zar je za knjigu važno gdje se nalazi. Na patosu, na stolu, u našim rakama ili u vitrini. Imam neodoljivu želju da na sledećoj izložbi okačim slike o plafon, ili da ih položim po patosu. Najviše bih volio kada bih mogao da ih postavim da plutajući levitiraju prostorom. Ko bi bio u stanju da nabroji sve moguće uglove posmatranja jedne iste zamisli. Ovako je sve monotono i beskrajno dosadno. Ove ideje me stalno zaokupljaju i jednom ću nešto slično svakako uraditi. Zamisli, slike koje lebde nad prostorom posjetioci bi morali posmatrati ležeći. Koje bi to zadovoljstvo bilo. Ležiš, sasvim opušten, a iznad tebe šarenilo boje i obilje fantazije. Sa nevjericom gledaš vlastiti san, opušten si, miran, i bez ikakve žurbe, a onda i tebe, posmatrača, san uzme pod svoje, i više ne znaš gdje se dodiruju snovi i java; i kada se probudiš slike iz tvojih snova zauvijek ostanu zatočene na ovim platnima, a ti, kada to poželiš, ponovo dođeš da ukradeš mrvu bivše odsanjanje ljepote. Bili bi to snovi koji se nikada ne zaboravljaju i koji se kao nasljeđe prenose s generacije na generaciju. Ili druga varijanta, slike razasute po patosu, između uzdignute staze, uzane, tek toliko da se prođe. Boje su još svježije, mirišu na terpentini i laneno ulje, a posjetioci obavezno bosu. Ako promaše stazu i zagaze u sliku, sliku nijesu ni dodirnuli, već samo vodu koja je na njoj naslikana, ili predio, ili nedefinisan oblik. Pitam se, kakva bi ovo zabava bila za posjetioce naviknute na svakakve stereotipe? Moje slike se jedino tako mogu sagledati. Razmišljam takođe, da slike postavim gore i dolje, između toga smišljam konstrukciju od žice, kanapa i najlona, mrežu sličnu paukovoj, sa jedne strane bih kačio slike koje bi bile stalno u pokretu, dok bi se u tim korpama i mrežama, ljuljuškama, u međuprostoru kao u sendviču, mogli smjestiti posjetioci, i gdje god se okreneš, prema gore ili prema dolje, ili na bilo koju stranu, i sam postaješ dio slike, dio bez koga je ona nezamisliva, i odjednom nijesi više nezainteresovani posjetilac, već sudionik misterije zvane umjetnost. Uraditi tako nešto zaista nije lako. Bitna je ideja. Svijet treba mnogo češće izvrtati naglavačke i tumbati, inače smo načisto propali.

Kao što vidiš, predao sam se u potpunosti radu, posle kojeg će, nadam se, uslijediti i moja nova postavka slika, ujedno i poslednja. Zvala bi se, recimo: izložba nepostojećih slika. Vjerujem da si razumio gdje se tu uklapa ovo bijelo, kako ti reče, prazno platno, koje ja kao što rekoh smatram svojom najboljom slikom.

**

Primjećujem da ti san bježi od očiju i da te moja priča nije zamorila. Rijetke su

prilike kada ja dobijem želju da progovorim. Takođe malo je ljudi koji imaju strpljenja da me tada saslušaju. Ne želim da sputavam emotivni naboj koji me goni u priču. Ne, bar danas. Osuđeni smo da utočište nalazimo u pukotinama vremena.

Od priče kao ni od čovjeka, trag ne ostaje.

Znam da neće ostati drugih svjedočanstava da me je jednom bilo, osim ovih koja su prikazana na mojim slikama. Nevidljivo bijelo naspram vidljivog mnoštva. I gle čuda, odgovora ni tada nema, ostaje i dalje pitanje: na kojoj slici opstajava duže pustoš i praznina. Mislim da smo bar u ovom slični. Ono što želim za mene postoji. Sve što nijesam vidio očima, sagledaću jasnije na način o kome neću da govorim, i zato što je meni postojanje tog jedinstva potrebnije od slika koje posjeduju same sebe. Možda je tvoje vrijeme za najveću grešku, Đorđe, tek počelo da se najavljuje. Nekako će uvijek biti postojanije ono što želimo, ali samo ono što za sobom ostavljamo nosi jedno ime: praznina. Sve vrijeme pokušavam da ti prenesem priču sa slike koja je, danas, ovo meni isto govorila. U tome je poenta ovog razgovora, mada ti u njemu za sada učestvuješ samo svojim prisustvom. I sam sam htio da čujem drugačiju priču. Znam da ni tebi ovi nemiri nijesu nepoznati.

Svako je najveći umjetnik u svome kraljevstvu samoće.

Vratimo se, još samo malčice, ovoj bezimenoj slici koja je poslužila kao povod za veći dio moje priče. Na slici je sve obmana, komedija sjenki i aveti, iluzija koja stvara iluziju, opsjena koja vjeruje u vlastitu tvar. Jednom si me pitao: na koji način postavljam sliku i kako se odlučujem za motiv koji islikavam. Nijesam tada imao volje da ti dajem objašnjenja. Kako danas govorim i o onome, o čemu me nikada ništa nijesi pitao, evo da ti i o tome nešto kažem. Kod mene je sve obrnuto naglavačke. Ja počinjem lik da islikavam tako što uvijek krenem od spoljnog ka unutrašnjem. To je duži i teži put, ali ja za drugi ne marim. Kako lik počinje da se ispunjava mojim čulnim zadovoljstvima i raspoloženjima koja se nikada ne mogu u potpunosti predvidjeti, kreativna reakcija usmjerava moju ruku i moje oko da stvaram ne ono što je dato, već ono što se želi. U tome je sadržana misterija ovih slika.

Čovjek prepušten sopstvenim snagama brzo iznemogne. Ja slikam energiju. Stvaram znake koji traju. Oni su zauvijek zapečaćeni na ovim slikama, kao pouke za neka daleka, buduća vremena. Tu je korijen istine.

Jedinstvo suprotnosti – rekao je Đorđe tek da nešto kaže.

Naivni moj prijatelju, jedinstva među suprotnostima nema. Samo u dijalijskoj ravni postoje šanse da se to jedinstvo odredi.

Ostavimo po strani na tren bijelu sliku, shvatio sam u čemu je poenta tvoje umjetničke filozofije, na neki način i ja slično razmišljam, nego, vratimo se slikama koje su sasvim ispunjene, i na kojima nema bjeline. Meni se čini da si postavio ove slike kao nepodmitljive stražare, Kerbere koji te paze od okoline, a ti kao da se čuvas od uticaja njihove unutrašnje snage. Ti znaš, Filimone, da sam ja nekako naučio da živim i sa tvojim slikama, doduše, ne razgovaram sa njima poput tebe, ali imam neobjašnjivu vizuelnu komunikaciju, i tvoje slike nekako ljekovito djeluju na mene, kao terapija koja daje dobre rezultate. To je možda i zadatak čiste umjetnosti. Tebi nije potrebna afirmacija glupave individualnosti, i

tu se slažem sa tobom u potpunosti, ali ove slike svijet mora vidjeti, ne ovaj naš i ovdje, kažem svijet u širem smislu. Primjećujem da slike nijesu potpisane, mada tvrdiš da su dovršene.

Ono što je vrijedno nije potpisano, kazao je Filimon, zadovoljan što je Đorđa uvukao u razgovor i što mu je uspjelo da tok njegovih misli usmjeri na drugu stranu, daleko od Šarlote. Đorđevu pažnju privlačila je slika sa prizorima Novog Zavjeta, predstavljena tehnikom minijature. Naga žena u prvom planu i čista okrepljujuća svjetlost umjesto oreola, činila je sliku skoro živom. U drugom planu bješe naslikana grupa polunagih stvorenja nalik satirima, a iza svega udaljeno žalo okruženo gradskim bedemima; sasvim naprijed, napola dovršena lađa, grupa ljudi koja skuplja razbacane mreže, dok se u pozadini isticalo tarnerovsko blještavilo žute i narandžastocrvene boje, koje je dočaravalo zalazak sunca. U lijevom uglu slike, izdvajala se stijena strmih litica o koju su se razbijali pjenušavi talasi, dok je iz vode izvirivala zubata čeljust ajkule. Ovaj detalj je začudio Đorđa. Po njegovom mišljenju nije se uklapao u cjelinu slike, i to je rekao Filimonu.

Tebi, Đorđe, ništa ne može da promakne. Prije nekoliko godina sa ove stijena je skočio mladić kojeg sam dobro poznao. Bio je to momak iz komšiluka, kako se kaže. Slučajno sam se zatekao na obali i sve vidio. Bio je hrabar. Popeo se na ovu stijenu i njegovo tijelo se izvilo do neba, uslijedio je prelom u kukovima i poniranje u dubinu. Let je bio savršen. Takav skok do tada ne bješe niko izveo. Odraz, dužina leta, uranjanje u more načinilo je oko njega prsten koji se za tren zapjenušao, prije nego što se spojio u tačku i postao rumen. Uslijedila je cika oduševljenih djevojaka i aplauz ostalih posmatrača ove atrakcije. Sve je neodoljivo podsjećalo na onaj Šarlotin skok sa Stijene Smrti o kome si mi jednom pričao. Komešanje pod vodom nagovijestilo je agoniju. Samo jednom se pojavila skakačeva glava iz koje je prostorom sunuo sablasan vrisak, potom se na tren površina vode umirila, a onda se, plutajući pojavila, presječena polovina mladićevog tijela.

Dolutala za nekim brodom u ovaj pitomi dio zaliva, pojavila se ajkula.

**

Đorđe nije imao nikakvu unapred smišljenu predstavu za dane koji su dolazili. Gađenje na samoga sebe, nije mu moglo pružiti ništa više do bola. Nijedna riječ prekora nije silazila sa njegovih usana, niti je javno govorio o osjećanju promašenosti. Nije bilo rješenja misterije njegovog intelektualnog asketizma. Utapajući se u čulnom, duboko i iskreno, on je bio svjestan činjenice da je možda samo nabasao na stazu koja bi mogla da odvede iz košmarnog kolopleta i usmjeri ka dubljem i smislenijem razumijevanju samog sebe. Do tada sve što mu se dešavalo izgledalo je kao ogroman, neorganizovan i bezobličan skup želja i neobjašnjivih impulsa. Čitavo ovo polje nedoumica bilo je potkrepljivano

urođenim skepticizmom kojim je hranio svoje unutrašnje biće, mada u njegovoj scenografiji nije bilo one uobičajene i za ovo podneblje karakteristične dramske naglašenosti.

Minule noći je u snu vidio sićušno obličje neodređeno a prepoznatljivo, kako se obrušava i nestaje u nevidljivim kandžama vodenog masiva. Neke slike iz podsvijesti kako u snovima tako i na javi, ne daju mu mira. Buđenje uobličava novu priču, a ova se nadovezuje na onu već ispričanu, sada potpuniju, i jedno po jedno sjećanje gamiže dok sasvim ne zaokupi pažnju rijetkih slušalaca. Pipci priče neumoljivo obavijaju njegovu dušu i on u istom trenutku postaje zatočenik i zavisnik te iste priče, koju više ne prepoznaje kao svoju. Njegovo lice tada prima izraz onoga koji vreba u zasjedi, i bezuspješno pokušava da se oslobodi patetičnog naboja kojim su sve priče zadojene i koje su jedina prepreka između njega i njegovog sjećanja. I to je dovoljno da čovjek počne da sumnja; na kraju mora da se zamisli nad sudbinom što ukazuje na njegov eklektičan duh razastrt prostranstvom, kao čaršavi koji se suše na vjetru, gdje se bjelina platna premeće dočaravajući besmislenost svega u šta se vjeruje da može promijeniti ono što je, nepromjenljivo. Opsjene su se umnožavale velikom brzinom. Bivalo mu je sve teže da se pretvara kako se uklapa u uobičajene tokove života, koji zahtijevaju utvrđena mjerila ponašanja. Njegov um je postajao poprište nevidljive borbe između sila mraka i svjetlosti, dobra i zla. Za to vrijeme, dokoni svijet kojem nije mogla promaći ova njegova unutrašnja borba, zbijao je šale sa njim, hraneći tako dosadu koja u malom gradu nikoga nije mogla mimoići.

Napregnuta čula tjerala su navalu krvi ka njegovoj glavi, vene na slijepoočnicama su pulsirale kao konopi ispunjeni modričavom tečnošću; optuživao je stvarnost zbog nedosljednosti, kad god bi dodirnuo čelo imao je osjećaj da su njegovi prsti dotakli centralnu tačku paklenog žarišta, i da će se istog momenta onesvijestiti. Sve ga je proganjalo i privlačilo: protivdejstvo sila, svijet pojava, uzročnost bez smisla, kopče sa stvarnošću, život u mimohodu i život izvan života.

**

Jednoga dana učinilo mu se kako ga na izvjesnom odstojanju prati prilika nekog čovjeka umotanog u tamni dugi plašt, i kada bi se osvrnuo, prikaza bi se za trenutak ocrtala u svoj svojoj jasnoći; a onda bi se rasplinula u magličast pramen, da bi pri ponovnom osvrtnju nanovo poprimila pređašnje kratkotrajno obličje. Ta prilika je jako ličila na njega, kao da bješe izašao iz samog sebe, pa sada prati vlastito tijelo na odstojanju. Namjere i uzroke takvog podvajanja nije mogao da dokuči. Zastajkivao je, osluškujući korake koji su ga uporno i na odstojanju i dalje pratili, skoro da nije bilo potrebno da se osvrće, spodobu je mogao da vidi u onoj unutrašnjoj projekciji, i jedino što je u tim trenucima želeo bješe pokušaj da

uspostavi mentalnu komunikaciju sa bićem koje je prisvajalo njegovo tijelo i obrazinu. Neznamac ga nije ostavljao na miru, ni kada bi se vratio u svoju sobu. Osjećao je kako stoji oslonjen sa druge strane zida, čuo je njegovo ubrzano disanje. Tek kada bi se pritajio, začuo bi, posle izvjesnog vremena, korake utvare koja se udaljavala.

Zima se zagubila u proljeće, ovo je utonulo u ljeto. Krugovi čijim obodom tumara život nadovezuju se i nestaju u vremenu kojeg ima na pretek. Danima ga progone dva paralelna sna. U stvari, muči ga dilema: šta je izraženije u njegovoj stvarnosti: san ili priviđenje. Snovi se javljaju naizmjenično. U prvom snu vidio je ženu koja je kao opsjena lebdjela, krećući se usijanom ravnicom manastirskog imanja, u danima kada je sunce halapljivo glodalo korijenje trave, valjalo se u prašini, kupajući se u obilju vlastite jare i blještavila. Poput utvare pojavila bi se, mileći obodom puta što je bježao u prostor omeđen kružnicom. Kao da ne dodiruje tlo, obučena u anđeosko bijelo, suknja joj se vuče po prašini, stopala koja mora da su bosa, ne vide se, samo oble mlječne butine skrivaju se iza nabora suknje. Jedna ruka joj je na struku, a drugom opipava vrijeme, jer se ona, u stvari, ne kreće prostorom, nego vremenom. Otuda su i njeni tragovi nevidljivi. Gubeći se ka horizontu, nestaje u bjelini dana, pronalazeći uzana vrata kroz koje samo ona može da izađe. Snovima nikada nije pridavao značaj. Tumačenju snova i simboli koji su navodno nagoveštavali, još manje. Pa ipak, žena utvara, sanoliko biće privida, bješe nestvarno prisutna. Osjećanje blizine nečega čemu nije mogao dati ime, ispunjavalo ga je blagom jezom, možda više rezignacijom, koja mu je u dugim danima čak i prijala.

Godine su prošle od Šarlotinog odlaska. Vječnost je minula i sve što pokuša da uradi umjesto da mu pomogne da zaboravi, njega još predanije obuzima i steže svojim nevidljivim kliještima.

Drugi san je bio mora. U njemu je cjelina bežala od jasno islikanih detalja. Nedostajala je povezanost i smisao, pa opet, svaka slika je nagovještavala poruku koju nije mogao ni prihvatiti, ni odbaciti. Kao da bjehu smještene u objektivu fotografskog aparata, slike je morao izoštravati. Prije svih detalja, nad prostorom je lebdjela jedna mrka životinja koja je imala tijelo čovjekovo, pretvarala se u čovjeka koji je imao tijelo životinje. Proždimala je vlastite udove, a ovi su se uzaludno branili od nemilosrdnih čeljusti koje su dominirale tim pohotljivim licem užasa. Krckanje zdrobljenih udova i užitak zasićene gladi, naizmenično su prožimali i dopunjavali se uz groktanje koje ne bješe ni zvjerinje ni čovjekovo. I, nije to bilo sve. Zapravo, negdje iz dubine, one koja se ne može dosegnuti, a čovjek osjeća da je ima i da je skrivenu nosi, ovu kanibalsku svetkovinu pomno je posmatrala njegova jednooka i bezimena ptica bez vremena. Budno je motrila, očekujući ostatke posle objeda tijela utvare, koja proždire samu sebe. Što god da ostane, biće dovoljno da utoli njenu glad.

Snaga nečega neshvatljivog u ovoj igri strasti i užasa, smještena u drugom planu, kao tečna smjesa kulja i sunovraćuje se u ponor, koji se iz ove perspektive sna ne može vidjeti, jer ravna crta zatamnjenog horizonta krije misteriju ponora. Nagoveštaj zle slutnje toliko je moćan da snjevač nastavlja da sagledava raspadanje preostalih ostataka tijela koje ponire kroz ambis, dok se obrisi i

komešanje sasvim ne udalje i pretvore u izmaglicu.

Dok neman proždire samu sebe, on osjeća bol u vlastitim udovima, i u tim momentima njegovo lice se izobličuje i više nije siguran: nije li tijelo zvjeri njegovo. Potom, kao u vremeplovu, zamagljenim predjelom prolijeću nove slike i one ispunjavaju djelove stvarnosti koja ne pripada vremenu njegovog života. Vraća se tako u neko davno minulo doba, gdje se događaji i stvari miješaju po drugačijim pravilima. Jasno sagledava dvorišta kuća neobičnog oblika. Kuće su prekrivene slamom koja je vremenom potamnijela, dobijajući boju čađi. Prozori su mali i jedva uočljivi, vrata od drveta teška i gruba, dvorišta prepuna stvari čiju namjenu ne odgoneta. Zalazi u hodnike duge i mračne, tumara podzemnim tamnicama. Iz zidova dopiru jauči davno osakaćenih i nestalih žrtava. Sve je u neredu. Štale popunjene do vrha svim i svačim, svuda vire sjekire, panjevi, motike, krampovi, pijuci, harpuni, lanci, bodeži, toljage, lučevo drvo spremno za potpalu. Čuje se rzanje konja, rika bikova, blejanje ovaca, frula nevidljivog čobanina, kreštanje vrana pred nevrijeme, cijuk poljskog miša u kljunu uvježbane grabljivice, čuje se graja, fijuci biča, krici, svuda unaokolo pokreću se ćelije, kule, lukovi i strijele, kao obezglavljeni tumaraju slijepi hodočasnici, jeretici, prosjaci, isposnici, bludnice, običan puk, beslovesna stoka. U trećem planu neobičnog sna oči snjevača tonu u vrtlog nedosegnute čulnosti, a ova nagovještava odbljeske nastupajuće sreće i spokojsva. Iz tla obavijenog izmaglicom, raste blistavo bilje sa plodovima što mu ne pripadaju. Kaktus dominira prostorom i izbacuje jarkocrvene cvjetove nalik karanfilima. Latice ovog bezimenog cvijeća brzo sazrijevaju i, umjesto da venu, preobražavaju se u voće slično pitomoj jagodi. To voće opet biva hrana grabljivicama koje se pojavljuju niotkuda; čim plodovi sazru, otkidaju ih u letu, prelijećući iz jednog plana sna u drugi. Stabla kaktusa, poput ženskog tijela u igri, uvijaju se dok ih vjetar pomjera, i ovaj pustinjiski ples prerasta u zanos, kome se i snjevač bezuslovno predaje.

Tijelo usnulog, obnaženo i prekriveno opekotinama nastalim od sunca, obavijaju puzavice, zamjenjuju odeću, pa se nagost preobraća u ljepotu koja oplemenjuje pusti predio, i tako slika haosa najednom biva zamijenjena onom drugom sa prividom harmonije. I ovaj osjećaj ljepote je kratkog vijeka, jer oči vide ono pred čime duša priznaje sljepilo.

Gdje god da se okrene, leže oglodane razbacane kosti sablasne bjeline, taložene vjekovima. Iza i ispred razvaline kuća, zgarišta koja se još dime, prostiru se skorjele kaljuge i živi pijesak. Na mjestu odakle sve to on posmatra, odrana koža čovjeka u krilu one šetajuće žene iz prethodnog sna, žene fantoma u bijelom, koža smežurana kao u nekog reptila.

Žena je sada licem okrenuta prema njemu; to je lice Šarlote, ozbiljno i sjetno, ona nježno dodiruje znamenje užasa, a on najednom sagledava u njenim očima odraz svoga lika i vidi da je, u stvari, odrana koža njegova i da se njegovo tijelo, bačeno sa strane, beživotno raspada; tada se budi okupan u znoju, sa drhtavicom i pritajenim strahom koji zadugo potom ne jenjava.

Tih dana Đorđe Leza nije znao šta bi radio sa samim sobom. Sve što bi pokušao, bješe usmjereno ka jednom cilju: bržem i bezbolnijem gubljenju vremena.

Ne osjećajući zamor, tumarao je Cetinjem, prateći vlastite tragove što ih tek bješe ostavio.

Spoticao se o sve, čak i tamo gdje nije bilo nikakvih prepreka, izazivajući podsmijeh gdje god bi se našao. Sugrađani su izbjegavali da ga pozdrave; i sami izgubljeni u nerazumijevanju, posmatrali su ga kriomice iza uglova kuća, iza spuštenih zavjesa na sitnim prozorskim oknima. Bježali su od njega kao od onoga koji nosi zarazu, doduše bezopasnu po tijelo, ali zlokobnu po dušu.

Stvarnost je bila nepodnošljivo dosadna. Ništa ga nije moglo pokrenuti iz mrtvila, a ponajmanje sveprisutni plutajući mrak koji je i danju, kao i noću, imao istu gustinu. Uzalud se borio. U sjećanju što će ga godine prebrisati, u dubini njegove usamljeničke duše gubio je vrijeme, prizivajući ljepotu koju je okusio u rijetkim snovima, izvan onih što su se davili u košmarima i koji su se duže pamtili; provodio je sate u nijemom razgovoru sa samim sobom, ostajući po strani i ne osvrćući se na dane što su prolazili.

Svoje nove stvarnosti postajao bi svjestan jedino noću, tek kada bi teške naslage tmine sasvim ugušile tragove dnevnog svijetla i kada bi tišina dobijala na gustini, pa se kroz nju kretao otežalo kao kroz masu sličnu katranu. Budio se prije svitanja, iscrpljen i zamoren noćnim košmarima. U to vrijeme njegovi snovi se nijesu razlikovali mnogo od jave, ležao bi dugo budan u postelji koja nije nudila toplinu i užitak, zatvorenih očiju, misleći na minule i one buduće godine, koje su mu još preostale.

Jedino je u tim trenucima leškarenja uspijevaao da ulovi i poveže u cjelinu mnoštvo slika koje su dočaravale ljepotu minulog vremena, i ove neobične slike iz prošlosti tada bi poprimile izgled materijalnog svijeta. Skoro da je mogao dodirnuti sve ono što je počivalo i bilo zauvijek ugašeno u nedodiru sjetnih uspomena. Odmahivao bi glavom, pokušavajući bezuspješno da odagna ova mutna priviđenja dolutala iz prošlosti.

Ne postoji ništa besmislenije od nadanja i pamćenja, mislio je nesrećan što je uopšte tako mislio.

Graju je mogao da podnese, ali je zbog tišine naprosto očajavao. Noću bi se rušio njegov svijet, koji je on u toku dana tako predano izgrađivao. Svijet od snova i fantazije, svijet privida i opsjena, udaljen od bilo kakvog realnijeg oslonca. Bješe prošlo mnogo vremena od Banjove smrti. Bolest koja je uslijedila nakon tog događaja i sama je pripadala priči iz uspomene. Svi su vjerovali da je dugotrajnu krizu prebrodio, ne znajući za novo žarište koje je nepredvidljivom bumerang putanjom sve vraćalo počecima. Đorđe je znao da se bolest u njemu pritajila. Nije nalazio načina da se odupre. Sve što bi pokušao, kao da je ovo zamorče bolesti

prihranjivalo i davalo dodatne impulse snazi bola koji će ga na kraju uništiti. Gubitak povjerenja u mogućnost ozdravljenja, pa i sopstvenog rasuđivanja bješe ona dodatna kap gorčine koja je prelivala već prepunjenu čašu života. Bivao je sve trapaviji. Kostu su mu škripale, poput nepodmazanih šarki na vratima njegovog stana. Kad god bi udahnuo, u plućima ga je nesto grebalo, kao da je progutao riblju kost. Neprimjetno su se mijenjali tokovi ustaljenih zbivanja. Mogao je tuđem bolu naći lijeka, ali nije znao da se oslobodi vlastitog. Mračni izraz lica, mlitavi bezvoljni pokreti, sklonost ka mistici, naslijeđena još iz vremena neprekidnog druženja sa Banjom, mučnine, nagovještaji ludila, mržnja prema životu, koju je podgrijevao u srcu, bjehu atributi njegove opustjele stvarnosti.

Prisjećao se imena svojih bivših prijatelja. Nekoliko dana je obilazio poznate adrese. Ivan je bio u Beogradu, njegova rodbina nije znala kada će ponovo doći na Cetinje. Filip je bio u inostranstvu, na službenom putu. Bonja je išao od turnira do turnira, kao vitez drevne šahovske mudrosti, nije imao vremena za smrtnike poput Leze. Pavle je pripremao novu knjigu i bio se negdje povukao u osamu. Jovana je pronašao nakratko i on je imao nekakvih neodložnih obaveza. Tragao je i za onim drugim, manje važnim likovima iz svojih zamagljenih sjećanja. Bivši drugovi su ga dočekivali bez radosti. Priča o Lezi i njegovoj bolesti išla je ispred ovog nesrećnog čovjeka. Nijesu mogli da shvate da Đorđe od njih ništa ne traži, i da je razlog njegove posjete radoznalost i želja da prekrati vrijeme i ubije monotoniju svakodnevice, da se ako ništa drugo jednostavno ponovo sretnu ili makar prepoznaju. Htio je da vidi jesu li njihova kratkotrajna prijateljstva i druženja zauvijek izgubljena u prošlosti.

Nijesmo više deca, ni tako mladi, to je bilo tako davno, čovjek mnogo toga zaboravi, jedva se prisjetio poslednji iz grupe odabranih, koga je tog dana posjetio; i Đorđe je, pomalo razočaran, odustao od traganja za bivšim prijateljima.

Sto bješe prošlo, nije se moglo vratiti. Emocije i osjećanja odanosti, ma kakva da su, blijede i nestaju u nezaustavljivom protoku godina. Gdje je on pogubio konce dodira. Zašto su se sasvim pogasili svi kontakti koji su obećavali. Otkuda to da drugi ljudi mogu da sačuvaju prijateljstvo od svakog iskušenja. Možda je tajna u razumijevanju. Strpljenju. Kontinuiranoj pažnji. Na kraju, ni on sebi ne može da objasni kako njegovo prijateljstvo sa Filimonom, u koje ništa ne ulaže, toliko traje i odolijeva zubu vremena.

**

Puštao je bradu i brkove koje više neće obrijati do kraja života. Cma gusta brada i tanki mongolski brkovi, davaće utisak zrelosti i sasvim će promijeniti njegov izgled. Novcu nije pridavao nikakav značaj. Trošio je za dan, ono što je bilo predviđeno za cio mjesec, potom bi danima gladovao, jedva sastavljajući kraj s krajem. Prije svega, bio je čudak bez namjere da to bude, ravnodušan prema

uobičajenoj pohlepi, bio je u stalnoj zavadi sa gradom, mada su se cetinjani prema njemu ophodili sa izvjesnom dozom popustljivosti i tolerancije, kakva se obično ispoljava prema nekome ko je, kako se na Cetinju govorilo, udaren u glavu.

Neobično ponašanje, često sablažnjivi postupci izvan običajnih i drugih normi, pribavili su mu ugled čudaka koji ne predstavlja opasnost, mada je bolje izbjegavati ga. Plemeniti postupci sugrađana prema Lazi bjehu rijetki i ne bez rezerve.

Za njegove ludorije, koje je samo on zvao pobrkotinama niko normalan na Cetinju nije mogao naći ključ razumijevanja. Prihvatili su ga onako kako su ga i vidjeli. Njegovo ludilo, ako je to uistinu i bilo, nikome nije donosilo nevolje. Lezi je bilo suđeno da trpi to teško breme različitosti, i on je, a ne njegovi sugrađani, nošen vlastitim izborima, pod teretom lične prisile posrtao i tonuo sve dublje i dublje. Ekscentrici i lude na Cetinju su poštovani i bez njih se ni u jednom od minulih vremena nije živjelo. Zgode i domišljanje Sule Radova, Iva Vrane, Pere Miša, pamte se i čuvaju u tradicionalnoj baštini duha jednog znamenitog grada, koliko i junaštvo Vuka Mandušića, Novice Cerovića, Novaka Ramova, ili mudrost i državničke sposobnosti svetog Petra Cetinjskog, Njegoša, ili kraljeva iz dinastije Petrovića: Danila i Nikole.

O jednima piše istorija, ove druge narod pamti i čuva od zaborava.

A slavu dijele podjednako.

Nije se bez razloga u narodu govorilo da su mudrost i ludost rođena braća. Jednojajčani blizanci. Gdje mudrost zataji, ludost priskoči da je objašnjava, i obrnuto.

Ljudi su bili skloni da vjeruju da je Lezi najbolje u samoći i izolaciji koju je sam odabrao. I zašto bi se neko odlučio da živi onako kako mu ne odgovara? Svako kusa sudbinu svojom kašikom života. Neko voli pregrijano, neko umjereno, a drugi da se sasvim ohladi. Nije bilo posla koji bi Đorđe mogao da radi. Nedorečenost u svemu činila ga je različitim i omogućavala mu da se bavi pobrkotinom kao umjetnošću preživljavanja i ostavriavanja nemogućeg. Volio je da čuje živu riječ, ili je sam kaže, ali je izbjegavao da da bilo šta zapisuje.

Misao mi je bila brža od pameti, i moje ruke ne mogu da je stignu, ukrote i zapišu, znao je u šali da kaže.

Sve što je radio, baš sve, bilo je drugačije. Nedostajala mu je odlučnost. Kolebljivost se nasleđuje, i ne stiće se onako sama od sebe, mislio je, svaljujući krivicu na ko zna kakav iskrivljeni genetski trag iz prošlosti. Kada bi se našao pred ostvarenjem bilo koje racionalnije zamisli, jednostavno bi klonuo i odustao.

Šta bi god mogao da završi odrmah, ostavljao je za neko drugo vrijeme. I, tako su se u njegovom životu iste pojave vrtjele u krug, bez mogućnosti da se bilo šta izmijeni.

Ono što je on neizostavno morao da uradi, za sve ostale bješe potpuna idiotarija. Po svom neuobičajenom načinu života, za kratko vrijeme je postao opštepoznat među građanima Cetinja. Jedni su ga znali iz viđenja, a drugi iz priča koje su o njemu kružile gradom. Ne može se reći da nije bio u izvjesnim situacijama čak i popularan. Obdaren sluhom lijepo je pjevao, mogao je satima da recituje omiljene pjesnike, i takve njegove osobine nailazile su na poštovanje onih

rijetkih zaljubljenika u moć i snagu lijepe riječi.

Nailazeći na otpor i nerazumijevanje, zatvarao se i prema gradu i sugrađanima u ljušturu napaćene duše, bez namjere da se iz toga nevidljivog oklopa ikada izvuče, i pokaže svoje pravo lice koje bi, možda, izmijenilo ustaljenu predstavu o njemu.

Uzaludni bjehu naponi da odgonetne tajne koje su ga vukle stranputici i propasti.

Upadao je iz greške u grešku, kao da je išao ispred sebe, a opet nije vidio šta ga na tom putu očekuje.

Rugao se sudbini, iščekujući da ga vrag odnese. Njegov neosporni dar da rasturi sve što je naoko nudilo harmoniju, dajući tome novi smisao, koji je opet samo on mogao razumjeti, nije mogao naići na odobravanje ni u jednom gradu na ovome svijetu, ponajmanje u Cetinju.

**

Na Cetinju je život beskrajno usporen. Ni mladost ne donosi promjene i dinamiku. Neumitni zub vremena ostavlja tragove na licima ljudi koji preko noći ostare, samo se cetinjski krajolik ne mijenja. Svilo, sivilo, na sve strane, gdje god se okrene, od zermle, od kamenog planinskog prstenja koje grad opasuje, od neba i oblaka koji se očas umrtve i spuste da bi se rukom mogli dohvatiti, i počne da sipi uporna i do zla boga dosadna kiša iz koje se jednom, ko zna u kojem minulom vremenu sjeta i tjeskoba izrodila. Ova tjeskoba nikoga ne štedi, za nju povlašćenih nema, i Đorđe se sasvim uklapa u okvir ove tmurne slike bespomoćnosti, u kojem su i svi ostali njegovi sugrađani smješteni.

Provodio je dane i dane, sjedeći na terasi kafane zvane „Tursko Groblje“, posmatrajući prolaznike okom čovjeka koji besprekorno miješa stare doživljaje sa novim zapažanjima. S vremena na vrijeme, načinio bi kružnu kretnju rukom oko glave, ili nogom ispod stola, kojom navodno razbija pobrkotinu, ko zna čime izazvanu. Sa rijetkim prolaznicima bi razgovarao samo ako se zaustave i priđu njegovom stolu: glas mu je tada utišan, jedva čujan, kao da sagovornu povjerava važnu tajnu, ili govori o smrti. A o smrti se svuda, pa i na Cetinju šapatom i iz potiha govori. Do bijesa ga dovode neke riječi, a naročito ako bi mu neko rekao „prijatno“. Obavezno, kada već stupi u razgovor, njegova riječ mora biti poslednja, i to je pravilo koje poštuju njegovi rijetki sagovornici. Bio je dovoljno lucidan da shvati da će baš tu, pred očima sugrađana biti pošteđen bilo kakvog oblika fizičkog maltretiranja. On nije vrijeđao ljude, i niko nije imao prava da mu zamjera što mijenja i sebi prilagođava svijet u kome je živio.

Ponekad bi iznosio u dvorište ispred kuće stolicu za ljuljanje, dotrajalu i pohabanu, uostalom kao što je i on izgledao; sjedio bi nepomično, prepuštajući se tišini koju ništa nije remetilo. Ceremonijal njegovih postupaka se nije mijenjao. U početku bi se osvrtao oko sebe, kao da ispituje okolinu, kao neko ko ne može da se

sjeti šta je zaboravio a potom bi mu pogled lijenjo odlutao brdovitim krajolikom, zaturio se u kamenjaru posutom kućama, koje su se kao žive lijepile i puzale uz oštre izbočine stijena.

Tako bi u dokolici neumorno lovio smutne проблjeske okasnijelih popodneva koja zauvijek nestaju.

*

Na tren ga je zbunila noćekivana i kratkotrajna Filimonova posjeta Cetinju.

Nema te da se javiš, nema te da dođeš. Ja priznajem da jesam vuk samotnjak, volim da znam šta se dešava kod tebe i radujem se svakom tvojem dolasku u Herceg Novi. Zvao sam poznanike iz Cetinja da mi daju bilo kakvu informaciju o tebi. Niko nije znao ništa određeno da mi kaže. Samo konfuzija i nagađanje. Te jesu te vidjeli, te nijesu. Prošli put si iz Herceg Novog otišao bez pozdrava. Možda si bio u pravu. Izmorio sam te onom dugom i dosadnom pričom. Ne zamjeri mi. Umjetnik povremeno ima neodoljivu potrebu da o svome djelu govori, iako dobro zna da je njegova umjetnost, naravno, ako je ima u tome što radi, najbolji prezentant njega samog. Samo što je ponekad poriv da se nešto dodatno pojasni i kaže, jači.

Ja sam onda odabrao potpuno pogrešan trenutak za priču.

Na Cetinje sam ovog puta došao da tebe posjetim, da vidim ima li te među živima, da te prekorig što si me zaboravio, i kad sam već tu, da vidim roditelje i brata.

Neću se zadržavati, vraćam se nazad u toku dana.

Ne želim da te uznemiravam i ponovo gnjavim dugom pričom. Primjećujem da se oporavljaš, i to me zaista raduje.

**

Naredne noći, nakon Filimonove posjete, sa Anastazijeve slike na neobjašnjiv način odlijepila se nekakva mistična svjetlost, naglo se pojačavajući, sve dok nije postala bolna za oči. Širila se platnom ka periferiji pejzaža, i u času kada je Đorđe namjeravao da prekine čaroliju sklapanjem kapaka, iz te nenadne, novodošle i po svemu nepoznate svjetlosti, kao da je izmiljela iz vlastite utrobe, pojavila se Šarlota, lebdjeca u prostoru. Bila je bosa, odjevena u prozirnu odjeću koju joj je svojim kistom, bojom i umijećem podario Anastazije. Kao da tog časa bješe izašla iz mora, kapi vode su joj klizile kožom ostavljajući nečitljive tragove, presijavajući se kao naglo obasjan izlog sa nakitom i dijamantima. Šarlota se

osmjehnula, potom je svojim dugim prstima razmrsila košu, koja se prelivala kao odraz lica u bistrom potoku, što nestaje ljeskanjem iz vira u vir. Đorđe je tihim glasom pozvao Šarlotu da se udalji iz kutka gdje je prisustvovao njenom nevjerovatnom otjelotvorenju. Poput plemkinje koja velikodušno oprašta nesmotrenost podaniku, tako je i Šarlota odmahнула rukom, odbijajući Đorđev poziv; istovremeno je stavljajući kažiprst na sklopljene usne pokušala da objasni kako je i za njega mnogo bolje da čuti i sa distance posmatra ovaj nestvarni prizor i ponuđenu čaroliju. Ako već nije u stanju da je prihvati kao priviđenje, onda neka pokuša da govori očima, kao što to njoj polazi za rukom.

Probudio se iz sanjarija i slike iz snoviđenja su se u trenu rasplinule i nestale kao i sve što dolazi iz mašte i brzo nestaje.

Primirio se, strepeći i iščekujući.

Bila stvarna ili ne, Šarlota je imala dar da odgovora i na nepostavljena pitanja. Tako je Đorđe dolazio do željenog na mnogo lakši način. I on je umao toliko pitanja, na koja nikada nije dobio od nje valjan odgovor. Mislio je da se iza svakog krije neko iznenađenje. Sa živom Šarlotom je donekle bilo lako izaći na kraj, bilo da je čutao, ili da je govorio. Samo je bilo teško za utvaru odabrati iznenađenje.

Jednom mu je Šarlota kazala da je Đorđev pokušaj zanemarivanja istine bježanjem u opšte mjesto, metod kukavičluka i predaje. Nije se tada složio sa ovim njenim mišljenjem i nije bio siguran koliko u njemu ima ozbiljnosti, ili je nešto nepromišljeno rečeno, tek da se kaže bilo šta, što će odagnati dosadu kojom se svakodnevnica hrani.

Znao je da ga kukavičluk nije i neće voditi kroz život.

**

Ustao je iz kreveta, uvio se u još topao čaršav, prišao prozoru, nije podigao roletne; u sobi je bio mrak, mada dan bješe uveliko odmakao; pokušao je da čuje, da vidi kroz tamu, da osjeti neki znak normalnog proticanja vremena.

Čarolija želje je u odricanju, mislio je.

Možda bi mogao da se obrije ili makar skрати bradu. Liči na pustinjaka i djeluje zapušteno. Bolje je ipak da posjeti frizera. Neka se on bavi izgledom njegove narasle kose i brade. Ako je on bude skraćiva i dotjerivao neće izaći na dobro. Odvrnuo je slavinu, šum vode bješe istovjetan onome u glavi. Morao bi da pođe kod ljekara. Odavno nije išao do bolnice, mada mu je preporučeno da povremeno dolazi na kontrolu. Dugo se posmatrao u ogledalu, kao da je glatka površina, koja je ravnodušno upijala crte njegovog lica izmučenog nesanicom, mogla da odslika i misli, ili da upije onaj neuhvatljivi bljesak ludila u njegovim zakrvavljenim zjenama. A onda se dosjetio šta ga je natjeralo da ustane tako rano. Morao je da požuri. Čekala ga je djevojku, koja reče da se zove Elvira i koju je sasvim slučajno

upoznao je dan ranije. Emina, Šarlota i sad Elvira. Kakv splet slučajnosti i neobičnih imena. Nijedno nije svojstveno sredini u kojoj je živio. Ako je Emina bila rano otkriće požude i strasti, a Šarlota opet najveća strast koju je doživio, i više od toga, ljubav, patnja i uspomena koja se ne zaboravlja, šta li će ova biti, ako uopšte i bude nešto među njima bilo, pitao se. Ona ga sigurno sa nestrpljenjem očekuje. Mjesto susreta: Gradska kafana, prvi ugao do pošte. Tu su uputili jedno drugom prve nemušte riječi. Po načinu kako je prihvatila razgovor sa njime, odmah se vidjelo da djevojka nije sa Cetinja. Ovdašnje djevojke samo okrenu glavu od njega, kao da je kužan, Doduše ni on se nije pretzao u nastojanju da sa nekom cetinjankom uspostavi kontakt. Bio bi to zaludan posao. Vrijeme se troši na razne načine, zašto bi ga on gubio u nečemu što ne bi dalo nikakav rezultat, i što bi ga na kraju izvrglo ruganju. On je mogao da privuče samo žene koje su malo znale o Cetinju, i o njemu još i manje. Imao je neobičnu pojavu, zanimljivu priču, urođeni šarm i to bi bilo u svakoj sredini dovoljno da zainteresuje neku djevojku. Ali ne ove koje su rođene na Cetinju. Priča o njegovim ispadima, ekcentризmu, pobrkotinama i ludilu išla je ispred njega, i nije otvarala niti jedna vrata, sem ona za podsmijeh i pošalicu. Elvira je tu skoro došla je u posjetu sestri, udatoj na Cetinju, da joj se nađe ako ustreba, i da pričuva djecu. Sestra je na nekom ispitivanju. Nešto nije u redu sa grudima. Tačnije, kako je objašnjavala začuđenom Đorđu, pojavio se čvorić u lijevoj dojci. Ne veliki, ali bolan. Ljekari su rekli da nije ništa opasno. Ali, mora da se provjeri i ispituje. Pregledi će trajati nedelju, dvije. Toliko će i ona ostati u ovom gradu. Na Cetinju je bila samo na sestrinoj svadbi i ništa sem kafane gdje je bilo veselje i njenog budućeg doma nije vidjela, sada će pokušati da malo bolje upozna grad i ljude u njemu. Radozanala je i voli da putuje, mada ovaj njen dolazak nije imao povod koji je nudio zadovoljstvo. Ipak, tu je i majka njenog zeta, koja će je zamijeniti u čuvanju djece. imaće vremena da grad upoznaje neposredno i iznutra. Cetinje joj se dopadalo iz priča koje ga prate, sada joj se grad sviđa i ovako, ali samo kada je sunčano. Onda može da otvori prozore, uživa u krajoliku, izvede djecu da se igraju, ili sama krene grad da obilazi. Sestrinu djecu svakodnevno vodi u Njegošev park, a kada obaveza nema, sama obilazi čuvene cetinjske muzeje. Nekako joj se čini da je sve ovdje na Cetinju muzej, svaka kuća i zgrada kriju neku zanimljivost i neobičnu priču. Dvorac Kralja Nikole joj se najviše svidjeo. Baš je u njemu nekako sve otmjeno i kraljevski bogato. Biljarda joj se takođe dopada. U manastir je išla da zapali svijeću za zdravlje svoje sestre i da se pomoli Svetom Petru Cetinjskom da je zaštiti od bolesti i nedaj bože nečega goreg. Brine se, trudi se da to ne pokazuje, jer davola ne treba prizivati, ali nekakva studen joj se uvukla u njedra i oko srca. Nada se najboljem a strepi od najgoreg. Planira da ode do Ljetnje Pozornice i da se popenje na Orlov Krš. Zna da je tamo grob Knjaza Danila, takođe zna o njemu da je malo vladao i da je bio ženskaroš. Čula je tu priču od nekoga. Čitala je u nekoj knjizi da je i Njegoš volio žene, pronašla je njegovu ljubavnu pjesmu „Noć skuplja vijeka“, kad god je čita mašta o tome kako njoj neko posvećuje takvu pjesmu i oči joj zasuze. Onako lijepog čovjeka pa i da nije bio vladar i duhovnik svoga naroda, sigurno je da su obožavale žene onog vremena, kaže. Šteta samo što je bio vladika i što je tako mlad umro. Cetinjski mladići su zgodni, visoki i baš privlačni. Nekako

joj djeluju uobraženo i da su puni sebe. Ovdje je izgleda običaj da muškarci ne prilaze ženama. Tako njoj koja sve to posmatra sa strane izgleda, a možda je njen utisak pogrešan. Baš je začudilo kada joj je Đorđe prišao i krenuo u priču kao da se odranije poznaju. Dopala joj se ta njegova spontanost. Voli neposredne ljude. Obične. Zanimljive. Iskrene. Nema vremena da se ovdje upoznaje sa mladićima. Nije zato došla. Ima ona momka koji je voli. Ona njega manje. Plav je, a ona voli crnokose muškarce. U stvari, važno je da je neko dobar. Da je poštuje. Da joj se sviđa.

Đorđe je tako čudan. Kako je uspio da je primijeti. Lutala je gradom već nekoliko dana kad god bi ugrabila da ukrade malo slobodnog vremena za sebe. Niko joj se nije obratio, niko je nije pozdravio. Cetinje je prepuno lijepih djevojaka. Vidjela je ona koliko su lijepe. Ona je tako prosječna. Šta je samo na njoj vidio. Nije stigla tog jutra ni da se našminka. Baš joj je bilo neprijatno. Ali, on tako lijepo govori. Djeca je zamaraju. Nije ona za malu djecu, pa makr bila i sestrina. Juče se zet vratio sa puta. Sestra je ostala da sačeka nalaze. Sinoć je bila tako bijesna i zbunjena. Zet ju je uštinuo za zadnjicu. Imaš tvrde dupe od sestre, rekao je. To je trebalo da bude šala, a nije. Prostak. Kako se samo usudio. Da sestri kaže, ova bi ga ubila. Neće joj reći. I bez toga ima dovoljno problema. Poželjela je da ošamari barabu. Nije uradila ništa. Sačekala je nov dan. Da se smiri i o svemu razmisli. A onda je izašla i srela Đorđa. To je njena kratkotrajna cetinjska priča ogoljena i na dlanu. Ne voli da se pretvara. Kaže ono što misli i radi ono što želi. Takva je od kada zna za sebe.

Rodom je iz nekog malog primorskog mjesta. Prčanj, Perast, ili tako nekako. Đorđe teško pamti imena ljudi i imena gradova. I nije mu uopšte bilo važno iz kojeg je grada djevojka doputovala na Cetinje. Važno je bilo da je sreo. Da su se upoznali. I da se u njemu nešto pokrenulo. Nosila je u tijelu i očima svežinu i boju mediterana. Vedra, vesela i čulna. Čekala ga je na dogovoreno mjesto. Meni je more sudbina i šalje mi svoje najljepše plodove, mislio je Đorđe, do j mu je skoro nepoznata djevojka sa neskrivenom radošću hitala u susret. I kako da ne padne u iskušenje. Mnogo toga se nataložilo u iščekivanju da se nešto značajnije dogodi i da ga pokrene senzacijama koje hrane dušu i tijelo. Poljubila ga je u obraz tri puta. Znam i ja za ovaj cetinjski običaj, kad god se sretnete sa nekim koga poštujete i ko vam je drag, vi se ljubite tri puta. Ja volim da se ljubim, pa makar i ovako, kazala je šeretski i uzela Đorđa pod ruku. Krenuli su u šetnju, onako bez plana, u priči koja je imala toplinu nečeg sasvim novog, i spontanost, od koje se širio trajni osjećaj prijatnosti i neke pritajene čežnje.

Mene ponekad ponesu osjećanja, i ja sam tada nemoćna, prepustim se da me ona vode. Nijesi od onih muškaraca koji smaraju dosadnom pričom. U tvojim očima ne vidim požudu, ali vidim čežnju i patnju, nadam se da uzrok nekoj novoj patnji u tvom budućem životu ja nikada neću biti. Sjutradan su ponovo šetali istim stazam, trudeći se da ne budu primijećeni. Želja da provode sve više vremena zajedno je rasla iz trena u tren. Ostaću izgleda duže na Cetinju nego što sam planirala. Sestrini nalazi su za sada dobri. Imaću više slobodnog vremena, govrila je djevojka.

Meni se neke stvari moraju dogoditi brzo i u magnovenju, mislio je Đorđe dok

su išli mračnim hodnikom do njegove sobe.

Živim kao pustinjač, nered je na sve strane, objasnio je.

Nijesam u tvoju sobu došla zbog stvari, već zbog tebe i sebe, šapnula je, dok su se svi poljupci iz ranijih iskustava i susretanja slili u jedan, neočekivan, dug, strastven i neponovljiv.

Neke događaje ne možemo ni naslutiti a kamoli predvidjeti, znamo se samo nekoliko dana a već se baškarim u tvom krevetu i ponašam razuzdano, kao da se sve ovo godinama već dešavalo među nama. Lagala sam te, nemam ja nikoga u mojem gradu. Čovjek kojeg sam pomenula je bivša priča. Mislila sam da je za mene bolje da kažem da sam zauzeta i da imam nekoga. No, kao što i sam znaš: u laži su kratke noge. A i nije to neka laž. Samo izgovor, rekla bih. Možda je to stoga što je moje srce prazno i što mlado tijelo radi sve ono što mu razum zabranjuje. Znam da je ovo isama igra radoznalosti i strasti dvoje usamljenih ljudi, koja neće trajati, ali sada neću da mislim o tome.

Bila mu je ponuđena kao privremeni život, kao mogućnost zaborava na prošli. Posjedovao ju je više užasom uma, nego snagom tijela, i dok je ležala naga i opuštena u tami sobe, on je posmatrao to tijelo, ali ga nije jasno vidio. Crne misli ni tada nijesu htjele da budu blagonaklone prema njemu i da ga poštede prisustva koje je izazivalo mučninu u stomaku. Zamišljao je sliku u kojoj isto to tijelo, sa istim mirom, leži u vlastitom grobu, i nije vidio razliku. Njene oči bježu zatvorene. Kada je pitao zašto ga ne pogleda, odgovorila je da slike koje nosi u podsvijesti, i koje vidi zatvorenih očiju, imaju mnogo duži vijek, a njoj više ne treba. Ona nije željela samo neukrotivu vrelinu njegovog tijela, htjela je hladnom voljom da upamti sve što joj se dešavalo, prije nego što sjećanje na ovaj trenutak iscuri iz uspomene. Đorđe je posljednji put milovao toplo Elvirino međunožje, jer tu, u tom izvoru punom života, na toj paučinstoj prelomnici njenog tijela, lovio je istinsko zadovoljstvo, zaboravljeno, potisnuto u dubokoj uspomeni. Uskoća struka uranjala je u veličanstvenu punoću bokova, i on je tonuo u tom talasu koji se ravnomerno gibao, uspavljujući strast, smirujući navalu njegove požude. Vrijeme je letjelo ka staništu koje vreba negdje u budućnosti, dok je sjećanje, kao i uvijek, bježalo u prošlost, pretvarajući se u kolebanje, u slabost čije je drugo ime sumnja. Istovremeno htio je da je prihvati kao dar sa neba i odbaci kao što obacuje nešto što je neželjeno. Prihvati kao spasenje, odbaci zbog uspomene koju nijedna stvarna slika nije uspjela da poništi i obezvrijedi. Unosio je u pokrete tijela silinu koje nije bio svjestan da je posjeduje.

To me boli, kazala je Elvira. Budi malo nježniji.

Bićemo raskomadani ovako ili onako. Sjekira koja cijepa tijelo sagrađena je od vremena. A vrijeme nema drugog cilja osim da nas troši i da prolazi, rekao je, pokušavajući da kanališe i umiri svoju razbuktalu strast, da se koncentriše na lagan dodir koji je djevojci godio.

Elvira se osjećala ispunjenom, ali nezadovoljnom, nekako pomalo uprljanom, i to nije krila.

Opsjene brzo umiru, sanarije još i brže, kazala je začuđenom Lezi. Očekivala sam nešto drugo i nešto više od ovog našeg dodira. Ne želim i ne mogu da se pretvaram. Nemam volje a ni potrebe da se služim sitnim ženskim prevarama i

obmanama koje gode muškoj sujeti. Kažem ono što mislim i ne skrivam ono što osjećam. Takva jesam i takva ću i ostati. U tebi ima vatre i to me je privlačilo da uđem u nešto što sada vidim da je sasvim pogrešno. Miluješ moje tijelo a mene nijesi ni dotakao, tvoje oko nema svjetlosti, tvoje srce je na moju nesreću prazno kao i moje, a prazninu nikada ne možeš popuniti većom prazninom. Dlanovi su ti hladni i orošeni znojem. Pališ me vatrom koja je za drugu ženu bila upaljena i gorela i koja se odavno ugasila. Mogu da prepoznam sa lakoćom svaku mušku podvalu. Doduše i nijesam više ni očekivala. Vukla me tebi potreba za avanturom i želja da moja cetinjska priča dobije neki značajniji smisao. Ti si ugašeno ognjište a ja očito je ipak nijesam iskra koja će ga potpaliti. Samo ti riječi imaju toplinu koja žrtvu mami u zamku. Slušala sam tvoje riječi i išla tamo gdje su me one vodile. Do srca ti nijesam mogla doći, a da jesam ništa se od ovoga ne bi dogodilo. Pobjegla bih, najvjerovatnije glavom bez obzira. Analize uslijede posle svake promašenosti i gubitka. Tada se barem suočavamo sa istinama kakve god bile, i to nije loše. Makar da imamo neke koristi od nečega što nije bilo ono što smo mi željeli i zamišljali da jeste. Ne žalim što sam se upustila u nešto meni sasvim nepoznato, ali se i ne radujem. Vidim, ne gode ti moje riječi. Istina se radije hrani gorčinom, zato je ljudima draže da lažu i pretvaraju se. Lice ti se grči kao da ti se utroba od nepoznatog bola cijepa. Ovdje si a opet si negdje daleko. Ja nijesam utvara iz tvoje fantazije. Moje tijelo je talas koji kipti, utroba je od ognja. Priznajem, znaš oganj da raspališ i na tome se tvoje umijeće završava. Moju vatru treba gasiti samo danas i sutra. Pogriješila sam vjerujući da ti to možeš.

Sa sutonom si ušla u moju sobu, očito je da se naše vrijeme nije podudarilo, niti je našlo pribježište u našim tijelima, i to nije samo moja krivica što jeste tako, rekao je Đorđe glasom koji se jedva mogao čuti. Moja nadanja nijesu bila manja od tvojih, vjerujem da to i sam znaš. Samo su moje mogućnosti da ono što želim pretvorim u zbilju omanule. O tome bi se moglo pričati i pričati. Samo što nas dvoje nemamo ni snage ni volje da se hranimo praznim pričama. Tvoje razočarenje mogu da razumijem ali tvoju osudu ne želim da prihvatim i nosim kao krivicu. Postoje trenuci u našim životima koje ni na koji način ne možemo da kontrolišemo. Niti na njih možemo voljom i željom da utičemo.

Elvira nije imala volje da nastavlja razgovor, prigrlila je jastuk i okrenula se ka zidu. Posmatrajući je dok se u polusnu vrpolji mislio je kako mu se minulo vrijeme ponovo vraća. Mlada, baršunasta, topla Elvira. Koliko ima godina, nije smio da je pita, ako bi oduzeo njene od njegovih, koliko bi u zbiru ostalo; zašto se ranije nije rodila, zašto je ranije nije sreo, bili bi oboje mladi, pobjegli bi iz ovog mjesta opjevane sumornosti, ne bi bilo boleština u njegovoj duši za koje nije bilo lijeka, ne bi bilo Šarlote, niti praznine koju posle nje niko nije mogao ispuniti. Sada je prekasno za oboje. Bejaše to igra posle koje će, i ona i on ostati nezadovoljni i sami. Nekoliko grubih dodira, zadihanih poljubaca, zaljubljeni prah, eto to su njih dvoje bili. Šta je još mogao da učini što bi Elviru obradovalo. Ovo sa njenim tijelom bješe jedna nemoguća simetrija. Do kada prevara može da traje? Jedan dan ljepote ne može nadoknaditi hiljadu dana patnje. Treba ujediniti neizvjesne sile sudbine. Vrijeme je da se dejstvuje energično i odlučno. Koga još mogu da ohrabre i zanesu mistična bogoslužjenja, koga da nahrane kašnjenja sladostrašća.

Iracionalno, proizlazi ni iz čega. Nije razumno očekivati od svjetlosti da se posveti službi mraka. Otuda zadovoljstvo u ovom slučaju nije samo po sebi povlastica. Vrijeme bi pogodovalo i bilo od koristi jedino ako bi išlo unazad, jer nema čovjeka koji je u ogledalu prolaznosti sagledao ljepotu i izvorište radosti.

Nikada ne treba da trčimo ispred vremena a to uporno radimo. Sa tog puta se ne vraća, i njime se nikuda ne stiže, mislio je.

Patnja je istinita sve dok se ne pretvori u lažnu melanholiju.

U glavi su mu se rojile ružne slike i još ružnije misli.

Samiiost ima ponekad granice. Samo bol za njih ne haje.

Koliko puta si mi o Gospode rekao i koliko puta te nijesam čuo, a slutim kako mi ponovo sada govoriš: ne upuštaj se u lude pustolovine, kratkotrajne i bezimene, tragaj kao i do sada za onim što se najviše želi a u stvarnosti se nikada ne može sasvim dosegnuti. To je put kojim se mora ići. Učiniću ono što moram, ali osjećanja se ne smiju uplitati u ove odluke, mislio je.

Elvira, moja usnula ljepotice, ne želim da te probudim, govorio je glasom koji niko nije čuo do njega samog. U snu si neuporedivo ljepša. Evo istine koju ne prepoznaješ, i koja te neće nikada dodirnuta, tvoje usne su, draga Elvira, usnama drugih žena, zauvijek utisnute u moje, dodirnula si me ranjivim poljupcem koji je krvario; usne obilježene tragom mojih zuba i riječima tajne mudrosti, značenjem do kojeg se dolazi samo ljubavlju, a nije zabilježeno ni na jednom drevnom pergamentu ili u knjizi; ljubavlju zbog koje čovjek zauvijek gubi dušu, prodaje je đavolu poroka, za malu nadoknadu zadovoljstva. Ali, mi nijesmo bili djeca te i takve ljubavi, Elvira draga. Mi smo dva udaljena pola, bili smo i ostali miljenici slučajnog dodira i ove nepremostive praznine koja nas je nekim čudom makar na kratko spojila.

Da bi dosegao savršenstvo, čovjek je odabrao nered kao svoju ideju vodilju. Ne znam jesi li o ovome bilo kada razmišljala: šta bi se dogodilo u času kada bi se vrijeme sunovratilo i počelo da ide nazad, otkrivajući nam jasnije sve ono što smo preživeli ili ovlaš dodirnuli. Naš strah od smrti bi nestao. Javio bi se novi, strah od rađanja, jer prije rođenja bila je smrt, bili smo ništa. Bile bi izbrisane sve uspomene, sva nadanja, svi padovi i usponi, sva posrtanja, sve izgubljene bitke, sve pobjede nadživljene, bili bismo ono što nikako ne želimo da povjerujemo da jesmo. Moram otići iz ove sobe, prije nego što se tvoje tijelo nanovo uzjoguni. Banjo mi je jednom rekao da nema veće moći od ljubavi. Onda se niotkuda, poput tebe, pojavila Šarlota i potvrdila ovu njegovu teoriju; no, to je bilo tako davno, ja sam već počeo da zaboravljam i Banja i Šarlotu. Vrijeme briše tragove koje nam uspomene ostavljaju. Još mi je rekao: mladići dragi, ne dozvoli da glava tvoja trči umjesto nogu, nosi svjetiljku da ti put pokaže i obilježi, a ne da ti lice obasjava, jer nigdje nema nadoknade za neostvarene želje. Samo poezija stvara vezu između svih stvari i pojava, uključujući tu i ljubav i njeno umiranje. Tada sam Banju kazao: mrtvima smo odredili zatvor za snove, a on je odgovorio: budni neka bdiju nad svojim sjećanjima, mrtve ostavimo tamo gdje im je i mjesto: ništavilu.

Možda su zvijezde zaista leševi na putevima neba i noći, otuda njihova nepomičnost. Očito je da su mogućnosti koje tako lako odbacujemo, samo one koje još dovoljno ne poznajemo.

Ničega novog pod kapom nebeskom.

Sjutra će biti danas, a danas će biti juče. Živimo li u vremenu koje je naše, ili smo sablasti iz drugog vremena, koje je igrom slučaja zalutalo u ovo. Ako je tvoje tijelo zaista u mojim šakama, onda sam još uvijek njegov gospodar. Pitam se samo gdje se u tom času sažimanja tvoja duša skriva.

Htjeli mi to ili ne, dogodiće se ono što nebo odluči.

Poslednjeg čovjeka neće imati ko da pokopa. U kući đavola nema meke postelje. Bar to si morala znati prije nego što si zavirila u moje mračne odaje. A ja ću te voljeti jedino onda kada te ne bude ovdje; ne tebe koja si bila, već onu koja si mogla da budeš. Ovako usnuloj, mogu ti i ovo reći: ja još uvijek nijesam riješio problem ljubavi u vlastitom srcu, zato se moja zamorena pamet stalno preganja i savjetuje sa sopstvenom dušom.

**

O svom izgledu nikada nije razmišljao. Masnu i zamršenu kosu rijetko je kratio i još rjeđe prao. Brada što je prekrivala dvije trećine lica, začudo bješe uvijek uredno potkresana. Ovaj zbunjujući detalj nagovještavao je mogućnost nekog budućeg preporoda na njemu. Nosio je majicu bez rukava koju od trenutka kada je obukao, činilo se, nije skidao sa sebe, niti ju je prao; bezbroj puta prosijecanu makazama, žiljetima, noževima, u trenucima nervnih rastrojstava, po ponovo ušivanu, sa milijardu visećih končića. Ti neobični i nevješto ušivani prorezi i šavovi na neki način su, vjerovao je, čuvali njegovo tijelo od povreda, jer kada bi se uobičajene pobrkotine javile u onoj mjeri da se svaka kontrola u potpunosti gubila, žiletom bi umjesto po koži pravio otvore na majici, i kada bi se stišao stravični huk ludila, a tijelo uplovilo u mirne luke običnosti, Leza bi se latio igle i konca, i ne skidajući majicu, na sebi ušivao poderotine. Bio je ubijeđen da kroz otvore koje napravi sječivom, u tim momentima gubljenja prisebnosti, izlazi sva njegova nataložena muka, sve bolesti što su mu razjedale tijelo i razum, i da se tako spašava od sigurne ruke smrti. Jednom će prerezati sebi grkljan, a da toga uopšte neće biti svjestan, mislio je. Majica je bila amajlija, čarobni štit, druga koža, mada to niko nije znao, niti je Đorđe ovu svoju malu tajnu otkrivao pred svijetom. Poneka kap krvi od uboda igle prilikom nestručnog ušivanja tonula je u umrtvljeno sivilo majice, stvarajući na njenoj površini šare i rezbarije, kakve ni mašta ne bi mogla proizvesti. Ovo je najneobičnija umjetnička kreacija u ovom gradu, neponovljivi modni detalj, jednom je Đorđe što u šali, što u zbilji rekao Filimonu kada ga je ovaj čudeći se pitao što se već jednom ne otarasi te nakarade sa sebe. Uvijek je obuvao različite čarape i po boji i po veličini. Košulju je oblačio rijetko, nikada nedjeljom. Sama pomisao da bi mogao da se presvuče, kod njega je izazivala mrzovolju. U hladnim cetinjskim danima, kojih je u godini trostruko više od toplih, nosio je sivu tešku bundu, jednom davno dobijenu na poklon od Crvenog

Krsta, namijenjenu najverovatnije rudarima, portirima, ili noćnim čuvarima. Bunda bješe postavljena jagnječim krznom i Đorđeva sitna figura bi utonula u njeno toplo okrilje kao u naručje voljene osobe. Začudo, na bundi se nijesu mogli primijetiti tragovi prolaznosti i prljavštine. Pantalone na njemu bjehu uvijek tamne, izgužvane, čaplinovske, veće za nekoliko brojeva, tako da su se ivice manžetni vukle po zemlji. U njih je uvijek udijevao dva kaiša. Jednim vežem pantalone da ne bi spale, a drugim sebe, govorio je. U stvari to, i ne bješe kaiš, već dio konopa o koje se Banjo objesio, i koje je on čuvao i nosio sa sobom ko zna zbog čega.

**

Rijetki su srećnici koji uspijevaju da dočekaju zrelo doba života i starost bez gorčine i puna srca, mislio je Leza. Mnoge staze je ostavio za sobom, prepuštajući ih zaboravu. Na kraju je, činilo mu se, završavao putovanje, tapkajući u mjestu sa koga bješe i krenuo u svijet. Krug se zatvarao. Bio je tako ojađen da je ovo nepodnošljivo stanje stalne duševne patnje prihvatao kao božju kaznu za grehove koje su drugi počinili, a njemu je bilo određeno da ih ispašta i okajava. Imao je običaj da kaže, ne bez izvjesnog cinizma, da se često i različitim putevima može stići do cilja. Ljepota je u neizvjesnosti putovanja i ona se ne ostvaruje dostignućem samoga cilja. Cilj je mjesto namijenjeno za sjetu i osvrtanje. Ponekad ravnodušnost biva siguran oklop kojim se štitimo od neizvjesnosti.

Jedne noći je svratio u kafanu „Feribot“ birajući u njoj najzabačeniji ćošak, kada je kroz okno prozora, na trotoara spazio ženu čija je kosa plamtjela poput Šarlotine. Teškom mukom je uspio da savlada uzbuđenje kada je pogledom ispratio dvojnicu njegove nestale ljubavi, kako hitro nestaje iza ugla obližnje kuće. Priviđenjima i zabludama nikad kraja, mislio je. Kad god bi povjerovao da je iz svog sjećanja sasvim izbrisao Šarlotu, njen lik bi nanovo izronio tamo gdje se najmanje nadao; asocijacije su bile neizbježne, nametale su se kao utvare njegove uvijek budne nostalgije. Sudarajući se sa uspomenama na Šarlotu, teturajući se ka maglinama dolazeće starosti, pretvarao je tu izmaštanu iluziju u pravo svetište prošlosti. Tako su njih dvoje i dalje živjeli u paralelnim svjetovioma, mada je on na sve načine pokušavao da premosti i smanji ovu, manje više, imaginarnu udaljenost; ali žena utvara se držala odstojanja, koje je garantovalo nedodir. Mnoge slike, što su jednom bile značajniji dio njegove stvarnosti pamtio je kroz zamućeno ogledalo mrtvih uspomena, da bi one druge, po svemu nevažne, isplivale na površinu i u mislima zauzimale mjesta koja ni u kom slučaju nijesu zavrijeđivale. Uglavnom su iscrpljivale njegovu ionako načetu energiju, da je njemu bilo svejedno kolika je veličina ništavila koje može da zaposjedne njegovu dušu. Treba imati na umu činjenicu da je slika žene utvare što je bješe vidio, bila neraskidivo vezana za onu prдавnu, koju njegove oči nikada nijesu u potpunosti sagledale. Sliku koju je vidjela Šarlota, skaćući sa Stijena Smrti u novi, smisleniji vrtlog života.

Ljubav se nikada ne može posmatrati kao cjelina, mislio je. Ljubav između muškarca i žene uvijek će biti raspolučena na dva dijela, na duhovnu i tjelesnu ljubav; i jedna i druga se, u istom trenu bore za prestiž i ljuti su, ponekad i surovi protivnici. Tjelesno pripada donjoj, a duhovno gornjoj polovini tijela. Muškarcu je potrebna samo jedna polovina, mada u dokolici priziva onu drugu. Žena, pak, skoro uvijek polazi od duhovne ljubavi, a telesna joj dođe kao uzbuđenje prije vatrometa i ukoliko se ove dvije ljubavi sjedine, brišući pomenute granice, tijelo napokon doseže suštinu i spoznaje moć istinske ljubavi kojoj se stremilo. Muškarcu tjelesno udovolji fantaziji, pa mu duhovno najčešće bude balast koga se treba kloniti.

Njemu bješe dodijeljena uloga lutajuće sjenke, a Šarloti utvare za kojom će cijeloga vijeka uzaludno tragati. S vremenom, žena koja pripada ko zna čijoj stvarnosti prerasta u opsesiju, a ova se preobraća u sumnju i Đorđe počinje da sebi postavlja pitanje: nije li lik koji ga je koštao više od svega u životu, u stvari, izmišljen u nekoj davnoj i zaboravljenoj dokolici; fikcija koja je kroz priču i uspomenu izmaštanog pronašla otjelotvorenje. Misterije se umnožavaju i više ništa nije toliko važno; tako je Leza, hranjen nedoumicama, umjesto u prostor zakoračio u sebe, i krenuo na put bez povratka. Lavirinti, u kojima se našao, nijesu nudili šansu da se pomoću neke nove Arijadnine niti iz njih izvuče.

Leza se nalazi na sredini klackalice, bez volje da se pomjeri na bilo koju stranu, jer svaki pomak značio bi survavanje u nizinu i novo, bolnije sizifovsko penjanje, da bi se dosegla jednom već osvojena pozicija mira i spokoja. Otuda njegova neodlučnost da se pokrene u onim sudbonosnim momentima, kada se ne misli, već se djela i odluke se donose u magnovenju. Leza se nije pomjerao, osvojeno mjesto ga je čvrsto držalo, kao da bješe nepomično stablo nekog razgranatog platana čije je korijenje stremilo u dubinu, zadovoljno kvalitetom humusa iz koga se crpjela snaga života. No, kao što se može vidjeti, budućnost nije imala strpljenja u njegovom slučaju. Ona se tako munjevito sunovraćivala u njegovu zbilju, ne donoseći sobom ništa novo, da bi se istog časa preselila u prošlost, koju je on duboko prezirao, zatvarajući tako oko njega nevidljivi krug promjena u kojima on ne bješe učesnik, već samo nemoćni posmatrač nepredvidljivih i neočekivanih dešavanja. Ta prevrtljiva dama koja se lažno predstavljala pod imenom budućnost, umjesto da ostane ispred i u nedodiru, ona je, od kada pamti, kaskala pozadi kao vjerno kuće, ne ispuštajući iz vida njegovu opruženu sjenku, očekujući da se i njegovo tijelo stropošta dolje i slubi sa svojim lebdjećim odrazom.

Budućnost ga bješe iznevjerila, mada on njoj nikada nije okrenuo leđa. Čekao je i čekao. U početku, nije zbog toga očajavao; vjerovao je da ima još dovoljno snage u zalihama da preživi zaborav i zanemari uspomene. Tako su mu prolazili najteži dani; čas u liku bolom razorenog života, čas sakriveni u njegovoj sopstvenoj mimikriji, gdje se ništa nije moglo naslutiti. Ličio je na pustolova i beskućnika sasvim odbačenog i nepotrebnog, prepuštenog vrtlozima zaborava.

Bio je čovjek bez godina, bez imena i porijekla – bez ičega.

TREĆA KNJIGA

SOFIJA
(o stradanju)

Danima se Đorđe Leza premišljao kada da krene u Herceg Novi. Dan ne prođe a da ga Lutka ne zove. Šalje mu telegrame. Stižu pozdravi po poznanicima koji svraćaju na Cetinje. Zove telefonom. Mogao se spakovati za nekoliko minuta, ali njegove pripreme za bilo kakvo putovanje trajale bi nedjeljama, ponekad i mjesecima. Lovio je trenutak kada će onaj samo njemu znan unutrašnji glas da mu kaže: ovo je taj dan, ne oklijevaj više, već kreni.

Uobičajene tegobe putovanja podnosio je sa urođenom ravnodušnošću, trudio se da na sebe ne skreće pažnju radoznalih saputnika; odavao bi dojam čovjeka potpuno imunog na sve što se dešavalo u njegovom okruženju. Ni sa kim nije razgovarao. I uvijek je tako bilo.

Slike iz uspomenu naviru kao vodena bujica u naletima i po svemu neočekivano, nekako nepovezano i u neredu.

Đorđe nikada neće zaboraviti vrijeme provedeno sa Šarlotom u Filimonovom stanu i ateljeu. Sada u Herceg Novom nema Filimona a ni Šarlote odavno nema.

Kao da je juče bilo, sjeća se Filimonovih riječi kada je prvu put prespavao kod njega. Ovo je tvoja soba i uvijek će te spremno čekati. Kad god poželiš ti doći, uostalom, i ne znam zašto ti ovo govorim kada se tako nešto podrazumijeva, šteta je samo što nemaš dara za ovo mazanje kojim se ja bavim, mogao bi i moj atelje da koristiš. Prolazile su godine druženja, a onda, kao grom iz vedra neba, uslijedila je neočekivana odluka Anastazija Filimona da proda kuću i zauvijek napusti Herceg Novi. Odselio se u Pariz. Kako je tada mislio: na kraće vrijeme.

U Parizu, gradu svjetlosti i umjetnosti, i pored neospornog dara, samo su sreća i vjera u čudo bili od pomoći ovom umjetniku, i njegova zvijezda vodilja usmjerila ga je ka putevima slave i brzog uspjeha.

Pisao je Lezi kako se oko njega sve munjevito dešava, da je u početku imao mnogo problema, umalo nije spakovao kofere i vratio se; ni sam nije znao da objasni šta ga je zadržalo. Njegova prva izložba u Parizu nije prošla nezapaženo. Kritika ga je hvalila. Publika prihvatila. Slike je uspješno prodavao. Sklopio je dugogodišnji ugovor sa jednom od najcijenjenijih pariskih galerija. Ovdje, dragi moj prijatelju ima više slikara nego što ima stanovnika u oba grada u kojima smo i ti i ja živjeli, sjajnih slikara iz cijelog svijeta. Mjesecima nijesam izlazio iz Luvra, ne možeš ni da pojmiš koje je to bogatstvo, pisao je.

Sena nije lijepa kao što se priča, ali zato njeni mostovi jesu. Čim se budem bolje snašao, moraš da dodeš kod mene. Sada stanujem u jednom iznajmljenom potkrovlju, i to je privremeno. Ovo je grad u kome bi i ti mogao da živiš.

Ako te ovim pismima zamaram, molim te da mi oprostiš; ti znaš da nikada nijesam bio čovjek od duge priče, ali eto, ponekad, najčešće ovako u pisanoj formi, ja se raspičam, možda me dohvatila nostalgija, možda i to što ovdje nemam prijatelja, pa se posle čudim šta mi je bilo i otkuda ova potreba za pričom i pisanjem. Imam povremeno neodoljivu želju da svaku riječ koju znam tumačim slikom, pa onda, kada odlučim da se nekome pismom javim, kao ovo sada tebi, da

ti baš takvo pismo u slikama pošaljem. Riječ da bude slika, zar nije ideja iščašena. Ti me razumiješ i, molim te, piši mi. Nemoj da budeš lijenj. Lutka mi se javljao, kaže da ga povremeno posjećuješ. On je dobričina, i što je najvažnije, kaže da te je zavolio. Tvoje pobrkotine ne razumije sasvim, ali ga priča koja te prati uveseljava. Zapravo, vjeruje da nije imao dovoljno vremena da te bolje upozna. Pomalo ti zamjera što je tvoja fantazija ispred stvarnog života. Ovo ne bi trebalo da shvatiš kao uvredu. Ja sam umjesto tebe pokušao da Lutki sve objasnim. Rekao sam mu otprilike da je smisao života zasnovan na paradoksu, i da mi, u tom moru nepredvidivosti i dešavanja ne uspijevamo da uradimo mnogo. Ni za sebe, ni za druge, iskren da budem. Nešto nam stalno izmiče kontroli, kasnije baš to što smo ispustili iz vida bude presudno. Ti i ja najbolje znamo kako događaji mogu da krenu putem zaborava, ili nekim drugim putem.

Prijatelju moj, ovdje mi se dogodilo nešto neobično. Prvi put vjerujem da sam sudbinu uzeo u svoje ruke, i tek sada sam sasvim povratio vjeru i spokoj, i dobio novu volju za životom. Volio bih kada bi mi pošlo za rukom da dio optimizma, koji me, evo, cijelog ispunjava, prenesem na tebe. Sve u svemu, mogu da kažem da ovaj nenadni iskorak u drugi svijet nije bio nepotrebna avantura. Zagubljen u maglinama strepnje, smogao sam dovoljno snage da vlastitom odrazu lika u ogledalu kažem: nema više laži i prevare. Ne postoji lavirint iz kojeg nema izlaza.

Sada mogu bez stida reći: moje tajne nije znao niko, ili su ih znali svi. Možda se istina skrivala negdje između mene bivšeg i mene sadašnjeg. .noći, odlučio sam da odgovorim izazovu koji me je mamio. I tako je ovaj drugi dio moje životne priče počeo da se odmotava iz zamršenog klupka nepredvidivosti. Osim toga, moje carstvo, veći njegov dio, ipak je bilo sazdan od ovog svijeta. Blizu sam cilju. Znam da se pitaš kako sam se uklopio u novu sredinu? Moram ti priznati, ljudi me ovdje uopšte nijesu iznenadili. Upoznaš jednog, upoznao si sve. Uz sve poštovanje, moje mišljenje, bar za sada, o ovom narodu nije bogzna kakvo. Nas, što smo došli iz vilajetnih balkanskih tmina i koji nijesmo naučili na red i disciplinu, ovdje naprosto fascinira besprekorno savršenstvo oblika, pojava, dešavanja, navika, svega što je čovjekova mašta u sprezi sa radom proizvela. A još više te začudi kako se brzo i sam uklopiš u sistem reda, za koji nekada nijesi davao ni pet para. Nadam se da ću ponešto od svog bivšeg lika i načina življenja sačuvati barem za prijatelje, ako se nekada pojave.

Đorđe se sjetio tmurnog dana posle prvog Filimonovog pisma, kojim ga je prijatelj obavještavao da je prodao kuću u Herceg Novom, i da je otputovao u Pariz. Objasnio je da je bio došao do mrtve tačke u životu kada se ništa ne pomjera ni na bolje ni na gore. Jednoličje i prosjek nikada nije podnosio niti prihvatao kao mjerilo bilo kakve uspješnosti. Ukazala mu se prilika da dobro proda kuću i da od tog novca može neko vrijeme udobno i mirno da živi bilo gdje u svijetu. Njegovi na Cetinju su očajni, što je u neku ruku i očekivana reakcija. Majka, pa i otac su zabrinuti šta će biti sa njime u bijelom svijetu, kako će se tamo snaći, brat je samo rekao da se tako nešto od Filimona moglo i očekivati. Slikanje mu je ispilo mozak. Nema njemu spasa, đavo ga je uzeo pod svoje, još je kazao i okrenuo se sebi i svojim brigama.

Nijesu se ni pozdravili, jer Filimon nije volio rastanke i riječi opraštanja, a

znao je da ni Đorđe ne voli nikakav oblik patetike i prenemaganja, naredne noći, valjda pod utiskom vijesti koju je dobio i koja ga nimalo nije obradovala, u snu ga je posjetio čovjek približno njegovih godina. Nikako nije uspijevaao da sagleda njegovo lice. Činilo mu se da je to bio Filimon, a opet znao je da nije.

Nijesam od duge priče, rekao mu je odmah nepoznati čovjek. Možda smo se na javi poznavali, a možda i nijesmo. Ovu dilemu ćeš morati sam da riješiš. Ostavljam ti moje slike i moć da ih preneseš preko rijeke sna u rijeku života, i da ih čuvaš dok se ne vratim. Kada će to biti, ne znam, ali sam siguran da te nikada više u snu neću posjetiti. Slikaćeš mojom rukom i boje vidjeti mojim očima, i ako bude sve onako kako sam ja zamislio, dužan sam da te upozorim: tajnu moraš čuvati, i nikome ne smiješ reći da su slike moje a ne tvoje djelo. O meni nigdje javno ne govori i ne izmišljaj nepotrebnu priču. Tajna je na drugom mjestu. Povremeno mi možeš pozajmljivati svoj lik, ali ne i svoje ime. Moje ime nije Anastazije Filimon, mada ti vjeruješ da jeste i da sam se ja iz nekog razloga prurušio. Ne pokušavaj da me nađeš, i ne žuri da me ponovo vidiš. Ja sam taj koji će odabrati vrijeme za susret. Kada budem došao, uzeću nazad moje slike, a tebi će za utehu ostati riječi. Dva dara je mnogo za jedan ljudski vijek. I zato te opominjem da poštuješ redosled kakav god on bio, i da ne pokušavaš da mijenjaš unapred ucrtan tok stvari. Nijesam ja tebe posjetio slučajno, htio sam da ti pomognem, jer samo ovo dvojstvo može utoliti tvoju glad, i može biti lijek za tvoju novu bolest. Možda sam pogriješio u odabiru, jer ja, koji ne vidim sebe, i ti, koji si me vidio ovako obezličnog, od ovog susreta nosićemo zametak iste bolesti. Zahvaljujući ovim slikama koje ti privremeno ostavljam, znaćeš kako sam ja sagledavao svijet, a kako će svijet na mene gledati, to me od ovog časa uopšte ne zanima. I još nešto: ako me iznevjeriš, kajaćeš se, ali, i ako me ne iznevjeriš, isto ćeš se kajati. Sada sam ti otkrio vilajetnu tajnu odakle dolazim i gdje me uvijek možeš naći.

Moje vrijeme ovdje se ne mjeri prolaznošću, ono nekako stoji kao da se skamenilo, a tvoje i tako boluje od prolaznosti i ništavila.

Sjutradan je Đorđe napisao kratak prilog za biografiju prijatelja koga u snu nije prepoznao iako je bio siguran da se o Filimonu radilo. Zapis ovako počinje: Anastazije Filimon, rođen (podatak nebitan za umjetnikovu biografiju), živi (mada je i to pretpostavka) u tamnom vilajetu. Slike iz minolog sna jedini su trag i dokaz da ovaj umjetnik negdje u svijetu i dalje slika samo za svoju dušu i da zaista postoji.

Đorđe nije odgovorio ni na jedno Anastazijevo pismo. Bio je to bunt bez pravog razloga. Kao da nije htio da oprost Filimonu što je otišao da živi daleko od njegovog domašaja.

A onda su i Filimonova pisma prorijedila. Od njegova odlaska godina je prošla,

i druga počinjalka da se rubi, Đorđe je saznao da se Filimon u međuvremenu oženio. Da je njegova žena rodom iz neke dalijeke zemlje. U jednom od posljednjih pisama Filimon ga je obavještavao da je dobio već drugo dijete, da je u okolini Pariza kupio stari letnjikovac, da je uveliko krenuo sa adaptacijom i ostalim radovima. Priroda je u tom mjestu fantastična, šuma, rijeka, sve je netaknuto. Nema buke i zamora što ga donose veliki gradovi. Pariz jeste lijep, ali samo za gledanje. Nema u njemu mnogo mogućnosti za lagodan život; sve zavisi od toga čime se čovjek bavi i šta uistinu želi. Postao je popularan i tražen slikar. Novac ne predstavlja za njega problem. Želi da što prije osposobi kuću. Imaće u njoj dva ateljea. Počeo je da radi i skulpture, sada ga u umjetnosti privlači suština svijeta koji se rastače i nestaje, prije svega forma u raspadanju. Jure ga novinari i televizija, to ga zamara i smeta mu, ali za sada mora tako da bude. Dosađuju mu ponajviše naši ljudi, bivši emigranti, i ne samo oni. Zbog njih je i pobjegao na selo. Donio je odluku, tamo će trajno živjeti. Napokon je našao ono za čime je cijelog vijeka tragao, ostalo će reći njegove slike. Ovdje ga, u novinama nazivaju čudakom sa Balkana. Nabavio je nekoliko ovaca, koze, konja, kravu, ima i jato gusaka i kokošaka, oformio pravo seosko domaćinstvo.

Čim sve radove oko kuće privedem kraju, moraš me obavezno posjetiti. Zamjeram ti, Đorđe, što nećeš da mi pišeš. Zar treba Lutka da mi šalje informacije o tebi. Mislim da to nije u redu i nije kako treba. Ja sam ti bio i ostao prijatelj. To što sam daleko viša je sila i to se ne može izmijeniti. I ja bih volio da si ti tu negdje u komšiluku. Znam da o sebi ne voliš da govoriš. Sjećam se kad si bratu pisao da su ti pisma bila u dva reda, daj, molim te, ne ponašaj se kao uvrijeđena gospođica. Lutka kaže da se pripremaš da putuješ kod brata u Ameriku. Ako je to istina i ako si zbilja odlučio da se makneš sa Cetinja, pa makar to bilo i na nekoliko mjeseci, mene bi zaista obradovala takva tvoja odluka. Bila bi to možda i prilika da se nas dvojica ponovo vidimo. Mogao bi u povratku da navратиш kod mene. Možda te čudi što sam napustio grad da bih živio na selu. Nijesam ti o tome ranije pričao, ali i mene progone slike iz prošlosti i tragovi iz uspomena. Jednom sam kao dijete izgubio selo, sada sam ga ponovo našao. Činjenica je da ovo selo nije ni nalik selu iz moga detinjstva, ali jeste blisko onome iz moje mašte. Volio bih da sva naša sela budu ovako uređena, lijepa i bogata. Ovdje u selima, a sela su veća od mnogih naših gradova, živi samo bogat i imućan svijet. Sirotinja je u gradovima. Tako je to na Zapadu. Iz sela ideš u grad da bi stekao imetak i bogatstvo; ako ti sreća bude naklonjena, odmah se vraćaš na selo i tu gradiš male zamkove, velelepne kuće, gdje u izobilju i daleko od gradske vreve uživaš. Kod nas, tamo u Crnoj Godi, ako jednom pobjegneš iz sela, više se tamo nikada ne vraćaš. Tu je razlika. Ovdje se reduju dolasku i vraćanjem na selo a tamo kod nas to mu dođe kao kaznena ekspedicija. Zato su nam sela poružnjela i opustjela. Samo drača i kopriva, srušene kuće iskopine, tuga jedna. Velika je to greška naših očeva. Nije imao ko da nas nauči da se u selu živi, a u gradu preživljava. I to je istina koju nam nikada niko nije predočio. Ne znam zašto se upuštam u ovu priču o selu kada si ti više vremena od mene proveo u seoskom ambijentu. Eto vidiš, kako se otrgne poneka riječ kojoj nije ni mjesto ni vrijeme da se kaže: ambijent. Urbano i ruralno. Kaka smejurija. Zato ja više nikada neću da se

vraćam u Crnu Goru. Cetinje i Herceg Novi su samo usputne stanice iz mogeg prošlog života. Zavičaj me nije volio kad mi je njegova ljubav i pažnja bila najpotrebnija. To ne mogu zaboraviti. Ja sam sada, barem kad je moja umjetnost u pitanju gradjanin svijeta. Najveći svjetski muzeji se otimaju za moje slike. A tamo u zavičaju, gdje sam ispilio i klicu života zametnuo, i dalje se nešto kočopere i kao ne vide i ne prihvataju moj uspjeh. Nijesam im valjao dok sam tamo živio, ne valjam im ni što sam ovdje i što tuđinci hvale moj rad.

Dragi prijatelju, kada je čovjeku puno srce, onda ga nostalgija ne razjeda; čini mi se da bih ovdje mogao živjeti hiljadu godina a da ne poželim da se vratim u HercegNovi i na tvoje Cetinje. Ni te gradove nijesam bio ja odabrao za mjesta gdje ću provesti veći dio života; tako je htio moj otac i naš vjerni pratilac, kako bi rekao onaj pjesnik Matić: „Gospodin Slučaj”.

Filimon nije mogao ni da pretpostavi koliko je Leza bolno doživio njegov nenadni odlazak u daleki svijet. Za njega bješe poražavajuća vijest da je Filimon odlučio da proda kuću i da se zauvijek nastani tamo negdje nezamislivo daleko, gdje ga Đorđe nikada neće posjetiti. Na fotografijama što ih je Filimon slao sa pismima, sve je bilo lijepo: i kuća, i njegova mlada žena meleskinja, i djeca, sve je bilo za divljenje, osim Filimona. On je na djelovao umorno, stario je i to su fotografije precizno bilježile, i Đorđe nije mogao da povjeruje u prijateljevu priču o sreći.

Ko još vjeruje u takve priče, mislio je onog jutra kada se uputio u Herceg Novi. Sudbina mu je odredila ta dva po svemu različita grada. Cetinje i Herceg Novi. U jednom da živi i vijek provede, drugi da povremeno posjećuje i potom žali što u njemu neće nikada duže živjeti. Ni u snu mu nije padalo na pamet da poput Filimona iskorači iz ustaljene ljuštore jednog po svemu uobičajenog i nezanimljivog života i prepusti se izazovu nepoznatog. Nije on bio čovjek od takvog materijala. Njegov avanturizam se zasnivao i trajao u njegovim maštarijama i tu se nije dalo ništa izmijeniti. Držalo ga je osvojeno mjesto čvršće nego što bi to iko mogao zamisliti. Sve je u životu zasnovano na obmanama. Trajemo dokle god vjerujemo u iluziju uspjeha i lijepote. Čim počne sumnja da kljuca, sunovraćujemo se u ambis. Let do ništavila. Ne stignemo da se osvijestimo, a kraj je već tu, ispred nosa. Povratka nazad nema. Đorđe se sjeća nekih momenata iz Filimonovog prethodnog života. U stvari, Đorđe je vjerovao da je Filimon samo jednom živio, i to u onom vremenu kada su bili tako bliski, a sada je Filimon samo njegova bolna uspomena. Filimona su u Herceg Novom poštovali. Bio je povučen i tih čovjek, nikome trn u oku. Nije imao neprijatelja. Kuću je naslijedio od roditelja. Imao je brata i sestru. Sestra je po njegovoj priči bila udata i živjela je sa mužem, vojnim licem u Zagrebu, a brat ostao u drugoj porodičnoj kući na Cetinju. Samo je jednom vidio Filimonovog brata, i nije mu se svidio.

Nemamo baš sreće sa braćom, rekao je Filimonu. Ovaj ništa nije odgovorio. Kasnije, sasvim neočekivano Filimon mu se povjerio. Kazao je: braću ne možemo gumicom izbrisati. Što nam je dato, mora se prihvatiti. Da smo mogli da biramo, nas dvojica bili bi braća. Ovako, Filimon se pomirio sa onim što je sudbina odredila, ništa ga više ne uzbuđuje osim slikarstva. Objasnio je to ovako: čime drugim čovjek da se bavi: sport zamara tijelo, troši energiju, ubija strast; piće guši emocije; žene, uh žene, ako se njima sasvim predamo i posvetimo, onda nas više nema, one su nezasite pijavice, nikada sasvim zadovoljne; čak su i prijateljstva prava rijetkost, kao i prestupne godine, možda zato jedino njih treba njegovati. Rijetka prijateljstva. Ona su vrt naše duše, bašte našeg srca, ali ni na prijateljstvo ne treba trošiti mnogo vremena.

Poticao je iz ugledne i imućne porodice, otac profesor istorije i latinskog jezika, majka ljekar. U početku su živeli na Cetinju, kasnije u Herceg Novom. U oba grada omiljeni, posle penzionisanja vratili su sa Filimonovim bratom na Cetinje. Filimon je završio čuvenu Umjetničku školu u HercegNovom, potom Likovnu Akademiju u Beogradu; poštovao je Lubardu, divio se Milunoviću, u slikarstvu je bio samouk, kako je govorio, od akademizma mi nije prionulo ništa osim miješanja boja, sve ostalo pronalazio je u sebi.

Neka je i naopako, ali ja drugačije ne znam i ne mogu. Cetinje je tužan grad, volim ga ovako sa distance, ali u njemu nikada više ne bih mogao da živim; tebi se stvamo divim, kako tamo opstaješ, govorio bi Đorđu.

Autobus mili krivudavim putem, osvajajući strmen podlovcćenskih serpentina. Boka, nevjesta Jadrana, kako su je pjesnici nazivali, stidljivo otkriva svoju ljepotu pred očima putnika namjernika. Đorđe je krenuo u posjetu Lutki koji živi u Herceg Novom i rijetko dolazi na Cetinje. Pokušava da sabere misli. Život mu se po ko zna koji put zapetljao u klupko koje nikako ne može da razmrsi. A nema ni moć silnog Aleksandra pa da ovo gordijevsko čvorište na neki jednostavniji način razriješi. I sam je tome doprinijeo. Banjo je odavno pod zemljom. Šarlota se izgubila kao utvara iz njegovog života. Pojavila se kao bljesak munje, zasjenila i obasjala sve u njemu što se tminama hranilo, i u trenu zauvijek nestala, ostavljajući mu tišinu, bol i nemoć kao uzdarje. Filimon je, priznaje to sebi, na vrijeme otišao. Gdje on da ode? Brat ga zove u Ameriku, ali samo u posjetu, nikada mu nije predložio da tamo živi. Ovako, dijeli ih okean i obojica vjeruju da su na sigurnom. Kao da su bježali jedan od drugog, udaljavajući se bez prestanka, i cijelog vijeka tako. Sa jedva vidljivim osmijehom koji je blago titrao na usnama, sjetio se jednog davnog razmišljanja profesora Banja, kada je pri nekoj šetnji zastao kao da je naletio na prepreku i onako iz čista mira rekao da čovjek ne treba po svaku cijenu da juri za srećom. Kada bi sreća bila ispred i negdje na našem putu možda bi je jednom stigli.

Ili bi je vrijedjelo tražiti. Čak i da jeste tako, a nije, sreća iz nekog samo njoj znanog razloga ne želi da bude čovjekov pratilac saputnik, naprosto bježi od ljudskog roda kao đjavo od krsta. Otuda je ne možemo stići ma koliko bili uporni. Izmakne nam za korak, ili za treptaj oka. Trud nam je zaludan. Ni Isus, iako božji sin, čim je uzeo ljudsko obličje, više nije imao ni trunke sreće, a kažu da je posjedovao moći da je za druge prizove, ali ne i za sebe, i završio je u mukama i na raspeću. O čemu to onda trabunjamo i pričamo. Kud nas vode sve ove srceparajuće jadikovke. Nadanja i vjerovanja. Sreća je prevrtljiva i podla, ona je obmana i iluzija. San koji se ne ostvaruje, istina koja se nikome ne obznanjuje. Na nesreću svekolikog ljudskog roda, sreće nema ni u prošlosti. Tamo tavlje samo nagovještaji nečega za šta smo vjerovali da jeste sreća. Uludo utrošeno vrijeme. Sreća je, kako je ja danas vidim, biti živ i biti mlad, samo u sadejstvu mladosti i energije, može se tragati za korijenima ili pramsajima sreće. Živ jesam ali me mladost napustila, i sve drugo bi bilo u ovim godinama čista smjejurija. Realnost nas demantuje i nikako da utvimo da sreća ne postoji, niti je ikada postojala u onom idealizovanom obliku i ulozi koja joj je od naše strane udijeljena. Zapravo, kazao je tada, nama je neuporedivo bolje kada nam je gore, pleonazam na djelu, zašto da ne. Može da posluži kao još jedna premisa bitna za objašnjenje našeg bitisanja, a evo i zašto: ako nam je loše, uvijek ima nade da će nam biti bolje, a ako nam je bolje, gore nam ne gine. Što je u životu teže, veće su šanse da će nam kasnije biti lakše.

Dvije tame ne staju u istu vreću. Niti će nas ikada dva sunca grijati.

Sa Lutkom ga je prije nekoliko godina upoznao Filimon. To je čovjek koji posjeduje moje najbolje slike, objasnio je Lezi. Nije kolekcionar u pravom smislu te riječi. Nikada me ne pita za cijenu, plati koliko tražim, uz jedan uslov: moram mu dopustiti da sam izabere sliku. Posjeduje nevjerovatan osjećaj za lijepo. Intuitivno se opredijeli i nikada u izboru ne griješi. Kažu da je takav u svemu. Ima najveću kuću, najbolji auto, oko njega su najljepše žene. Mlad, lijep, bogat. Čovjek rođen pod srećnom zvijezdom. Bolje je da si kod njega gost jedan dan, nego pola godine kod mene. O njegovim prihodima nema pouzdanih podataka. Šta radi, čime se bavi, kako je stekao bogatstvo, mene ne pitaj. Ne znam. Njegov imetak se svakim danom uvećava. On je jedan od onih ljudi koji su preko noći postali bogati. Jednostavno zna kada nešto treba kupiti i prodati. Jednom sam ga pitao kako mu to polazi za rukom da svoja dobra stalno umnožava i da nikada u procjeni i izboru ne griješi, rekao mi je: poslovima, kakvi god bili treba im prići kao partiji šaha. Sve je to beskrajna igra uzimanja i davanja. Brzo misliš i još brže odluke donosiš. Što više kombinacija možeš sagledati i što bolje predvidiš namjere protivnika, to ćeš lakše završiti započetu igru. Naravno, kao pobjednik, jer cilj svakog nadmetanja je pobjeda. Važno je da plus bude veći od minusa. Dobitak veći od uloga. Ako je tako, u poslu nećeš propasti. Sve druge kombinacije vode u bankrotstvo. Novac curi iz prstiju kao pijesak, govorio je, moraš ga munjevito ulagati. Naravno, na prvom mjestu su nekretnine. Zemljište, dobre i perspektivne lokacije, kuće, lokali, hoteli i slično. Sve ostalo ne nudi sigurnost i ne obećava dobit. Jednom je Lutka rekao Lezi, ne ulazeći u dodatna objašnjenja, da novac ima jednu divnu osobinu zbog koje ga treba skupljati. On obezbjeđuje sigurnost i moć. Nekima i sreću donosi.

Nekoliko mjeseci prije Filimonova definitivnog odlaska za Pariz, Lutka je samo jednom pozvao Lezu u goste. Začudo, njegova raskošna kuća nije impresionirala posjetioca. Iako je Lutka insistirao da ostane kod njega koliko god želi, Leza se zahvalio i odbio poziv novostečenog prijatelja. Objasnio je da ga sklad i perfekcija nerviraju, jednostavno taj antagonizam je tako očigledan i to je jače od njega. Naravno da ova odbojnost prema ambijentu nema nikakve veze sa Lutkom. Red kojem robuju drugi ljudi, kod njega izaziva kaos.

Ubrzo se Filimon odselio iz HercegNovog. Sve se dogodilo u magnovenju i preko noći. Godinama je Leza slušao monotone i pomalo dosadne Filimonove sanjarije. Jedino mjesto na zemaljskoj kugli gdje slikar treba da živi i stvara je Pariz, objašjavao je Lezi. Kada neko stalno priča o istom, nekako vremenom prestanemo da obraćamo pažnju na tu priču. Tako je i Leza slušao Filimonove jadikovke ne vjerujući da će se bilo šta od toga ostvariti. I odjednom Filimona više nije bilo.

Samo se moji snovi nikada ne ostvaruju, mislio je utučeni Leza. Danima je tugovao zbog neočekivanog prijateljevog odlaska. Nedugo potom, prolazeći nekim poslom kroz Cetinje, Lutka ga je neočekivano posjetio. Satima su bez ijedne riječi lutali cetinjskim poljem.

Filimon bješe zamolio Lutku da ne zaboravi Đorđa, i da mu bude od pomoći, ukoliko mu nešto zatreba.

Od tada, kad god bi Lutka pozvao Lezu u goste, ili bi sam dolazio po njega na Cetinje, obezbjeđivao bi mu smještaj u nekom od hercegovskih hotela. Bilo je to po svemu druženje i prijateljstvo bez interesa i bez mnogo riječi. Lutka nikada nije postavljao neočekivana pitanja, pustio bi Lezi na volju da sam odlučuje o čemu će i kada će govoriti. Leza je ionako bio ćutljiv, živio je na trenutke, od danas do sutra i od uspomena, a Lutka je kroz svijet išao sa osmijehom, i to je bilo dovoljno da bude omiljen i prihvaćen gdje god da se pojavio. Riječima se služio kao lijekom – rijetko.

Lutka se iskreno radovao svakom njegovom dolasku u Herceg Novi. Tako je bilo i ovog puta. Mislio sam da nećeš doći, sa tobom se nikad ne zna i čovjek nije načisto. Nijesi čovjek obmane, ali voliš da kažeš jedno a radiš nešto sasvim drugo, zato sam i pomislio da nećeš doći iako si čvrsto obećao. Sada si pod mojom komandom, druge ti nema, rekao je Lutka veselim glasom.

Neočekivane pobrkotine i uobičajeni ispadi njegovog novostečenog i neobičnog prijatelja Đorđa samo su ga uveseljavali i imao je razumijevanja za sve što bi ovaj čudak sa Cetinja napravio.

Bilo je krajnje vrijeme da se pojaviš, ljeto prolazi i nije ostalo mnogo vremena za zabavu, nastavio je Lutka dok je Đorđe pomalo zamoren putovanjem ćutao. Znam da ti nedostaje prisustvo Filimona u ovom gradu. Nedostaje i meni. I da ne zaboravim: u posljednjem pismu Filimon pita šta je sa tobom. Brine za tvoje zdravlje. Nijesam mu još odgovorio. I ja mrzim da pišem pisma, možda mu se javim telefonom. Jeste da sada u Novom nema Filimona ali to nije razlog da ti mene ovako dugo izbjegavaš. Vodim te sutra u Dubrovnik. Posjetićemo i Cavtat. Poći ćemo ranije, kako bi dan iskoristili za šetnju a možda i kupanje. Upoznaćeš moje drugare koji idu sa nama, sjajni su to momci, veseli, pomalo luckasti, uvijek

spremni za šalu. Oni tebe dobro poznaju iz moje priče.

Bez Filimona, Herceg Novi bar Đorđu nije onaj isti grad koji je toliko volio, i da Lutke nema u njemu, ne vjeruje da bi više bilo kada došao u ovu varoš stepenika. Sve ga ovdje podsjeća na one događaje koje pokušava trajno zaboraviti. Zatvori oči na tren i nekako mi sve vrati. Vidi Šarlotu, vidi je kako skače sa Stijene Smrti, vidi Filimona i njegove čudesne slike. Doduše nekako u izmaglici, sve je nestvarno i bolno. Tamo gdje tavore sjećanja i uspomene, kakve god da su, nikada se ne treba vraćati, mislio je Đorđe, više i ne obraćajući pažnju na ono što je Lutka kao navijen govorio. Neki ljudi se izgube u nepotrebnoj priči. Lutka je bio jedan od takvih. Nije krio radost, ali nije bilo potrebe ni da je objašnjava. Narednog dana rano ga je probudio. Ustaj vojsko, viknuo je sa vrata a njegov grleni smijeh je odzvanjao hodnicima hotelskog zdanja. Cavtat su razgledali ne izlazeći iz kola. Nije se dalo vidjeti mnogo toga. Ulice, načičkane kuće, ljudi, i povremeno more u koje se temeljima grad zarivao. Šetnja Dubrovnikom je kratko trajala. Skaline, golubovi na trgu, blještavilo nekoliko juvelirskih radnji, bješe sve što se kao slika urezalo u Lezino pamćenje. Jurcamo kao muve bez glave mislio je, osjećajući pomalo dosadu. Na kraju su se dovezli do parkinga nekog velikog hotela izmještenog izvan zidina grada.

Hotel najvjerojatnije slučajno odabran, zvao se „Esplanada“, možda, „Excelzior“, ili tako nekako. Bješe to zdanje novije arhitekture, sa terasama koje se kaskadno spuštaju ka moru, bijelih zidova i tamnih stakala na prozorima, zdanje udjenuto vještom rukom neimara u zelenilo neobično surovog krajolika. Izdvojen od grada i gradske vreve, sa betonskom plažom koja je pratila zavijutke obale, i sa pogledom na pučinu kakav se mogao vidjeti samo u prospektima najluksuznijih ljetovališta, hotel je bio oaza očekivanog mira, spokoja i užitka. Marina u blizini bješe popunjena čamcima, jahtama i malima brodovima, i ova slika luksuza i moći potvrđivala je ekskluzivnost i visoku klasu hotela.

Hotel je imao dva otvorena i jedan zatvoreni bazen, nekoliko teniskih igrališta, kuglanu, bilijar salu, više sauna, trim stazu sa fitnes centrom. Uz sve to i dobru uslugu, najbolje masere, učitelje tenisa, plivanja i ljude osposobljene za mnogobrojne zahteve razmaženih gostiju. Imao je i dvije kockarnice, bioskopsku salu, još nekoliko kongresnih i sličnih dvorana za razne seminare, koji su se održavali u vrijeme kada bi sezona minula. U jednom od nekoliko barova gdje su golišave djevojke raznosile piće, odvijao se prikladan program, kako bi stalni gosti i slučajni posjetioči bili opušteniji, a njihova ruka brže posezala za novčanikom. U hotelu se nije događalo ništa mimo već unapred pripremljenog plana i programa.

Dan je bio sunčan, more toplo i mirno. Lutka i njegovi drugari, koje Leza fakat nije poznao, i nije imao nikakvu želju da ih bolje upozna, kupali su se, uz graju, i pošalice koje su očigledno je bilo, samo oni prihvatili kao domišljate i duhovite. Leza se tog dana nije kupao, i ne bješe ni došao sa tom namjerom.

Tonem u vodu kao klada, a da se brčkam ne ide, davno su iza mene ostali dječji marifetluci, objasnio je Lutki. U stvari, nije znao ni zašto je uopšte prihvatio Lutkin poziv da pođe u Dubrovnik. Bilo mu je tih dana dosadno, jednostavno je želeo da negdje ode sa Cetinja, a to što mu je Lutka obećao provod, nije shvatao suviše ozbiljno. Za njega je provod bio što se pokrenuo iz višednevnog mrtvila. I

zaista ništa više i značajnije od toga nije očekivao.

Lutka je naoko nezainteresovano pratio Georgijevo kretanje, kao da se potajno plašio neočekivanog, što je moglo pomutiti ovu čaroliju bezbrižnosti i što bi Lezu uvelo u lavirinte njegovih nepredvidivih pobrkotina. U takvim stanjima, a imao je prilike da im prisustvuje i da se vođen slučajem, krajnje nespremno i sam zatekne kao sudionik u nečemu neobjašnjivom, i samo tada mu se činilo da je gubio onu nit bliskosti koja ga je za Đorđa vezivala. Leza se tada nalazio u nekoj Lutki neshvatljivoj dimenziji bitisanja, i Lutkini pokušaji da razumije i shvati neočekivano ponašanje i ispade prijatelja, završavali bi na bunjištu bespomoćnosti. Činilo mu se da sve što vidi pred sobom, odraz je nečega nepojamnog, dalekog, pridošlog ko zna odakle, sa nekog drugog svijeta, i to što je bilo vidljivo samo je privid nečega bezimenog, onostranog, što Lezu izdvaja iz mnoštva i čini ga jedinstvenim. Počeo bi da razmišlja o tome kako ludilo nije bolest, već samo stepenik ka višem nivou svijesti, gdje na njegovu žalost on i oni koji su bili u njegovom okruženju, nikada neće ni zaviriti. Ludilo, bilo ono kreativno ili neko drugo, istinsko, svejedno je, za neke rijetke ljude poput Leze, bilo je utočište i oaza spasa. Nije mogao da razumije, ali je imao želju da makar pokuša da se ne nameće i stoji kao prepreka nečemu gdje nije bilo mjesta za njega. Takođe je znao da Leza ni u kojem slučaju nije robovao autoritetima. Posle Banjovog samoubistva u njegovom životu to više nije bio niko, i nije mogao da bude, čak ni Filimon kojeg je Đorđe iskreno volio i neizmjereno poštovao.

Đorđe je bio čovjek koji ništa nije uzimao za sebe, ali jeste tragao za nečim bezimenim, i to nije bila boljka, već dar.

Lutka je bio ponosan što je za sebe mogao da kaže da je pripadao onom najužem izboru srećnika, koji su imali povlašćenu ulogu u ionako malom broju Lezinih prijatelja. Otuda se nije ni trudio da u Lezi otkriva njegove dobre strane, sličnosti, ili da traži neko po svemu drugačije ljudsko biće, nesklono destruktiji i samouništenju. Kad god bi se zatekao u njegovoj blizini, u trenucima očiglednih Lezinih rastrojstava, samo tada se osjećao pomalo odbačenim, manje važnim, čovjekom iz drugog plana, koji malo toga razumije, bar tada suvišnim u svakom pogledu. Jednostavno bi se okrenuo i otišao svjestan nemoći da bilo čime doprinese boljitku, ili makar da trunku bilo čega izmijeni u ovom nepredvidivom lancu slučajnosti. U svijetu nepojmljivih pobrkotina, njegove želje da bude od koristi i pomogne, nijesu imale uticaja na Lezino ponašanje, skoro nikakav značaj i ulogu, niti su bile od značaja za ono što se tada dešavalo. Pobrkotina je bila Lezin izbor i način života i nije se mogla negirati, šta god da je u poimanju

drugih ljudi značila.

Kod Leze nikada ništa nije bilo dio nekog smislenijeg plana, sve je bilo slučajnost. Tako je bilo i sa mislima, onako iz čista mira, kad se tome niko nije nadao a ponajmanje on sam, bremenite misli bi dolazile u naletima i skokovito, nekako vukle stranputici i u stranu. Nije primjećivao kada je iz spokoja u njih tonuo kao u mulj, niti je mogao sebi da objasni kako je i zašto baš toga dana i toga trena iskoračio iz razdraganosti u neobjašnjivu sjetu. Nikada nije mogao da predvidi ili makar nasluti ovu promjenu raspoloženja, pitao se u čudu otkuda sjeta dolazi kao taman oblak, baš onda kada nije bilo razloga ni za jednu mračnu ili zloslutnu misao.

Srećom, ni ovoga dana ništa nije nagovještavalo da se može dogoditi bilo šta što bi ovu prigodnu čaroliju pomutilo. Zaogrnut grajom i razuzdanim smijehom Lutkinih drugova, kao plaštom koji nije propuštao nikakve druge zvuke, pa ni svjetlost, ponajmanje sumorne misli, nošen inercijom kretanja udaljio se neopaženo od društva koje mu nije prijalo. I ranije se događalo da nije baš najbolje razumio Lutkine izbore kada su ljudi bili u pitanju, njegovo društvo, poslove, način života. Ništa od toga se nije uklapalo u Lezin sistem vrednovanja. Sve što je za druge bilo vrlina, po njemu su bile slabosti i odlike ljudi koje je čitavog života izbjegavao, no, pored svega toga Lutka ga je neposrednošću i urođenom, pomalo naivnom dobrotom zauvijek kupio. Ako je Gospod nekoga darivao sa toliko ljepota, ako ga je okupao dobrotom, kao što je sa Lutkom bio slučaj, onda je bilo besmisleno tražiti dlaku u jajetu i tražiti mane i manjkavosti u karakteru njegovog novog prijatelja. Ako je njega bandoglavog i nepredvidivog, kakav je bio, Lutka prihvatio kao prijatelja, zašto bi onda on trebao da drugačije postupao. Otuda je Đorđe prihvatio Lutkinu pruženu ruku prijateljstva i tamo gdje je sve počinjalo tu se i završavalo. Obojica su bez pogovora prihvatili ono što im je u ovom slučaju sudbina dodijelila. Prijateljstva se ne biraju i ne sklapaju na osnovu planiranja i analiza, već se jednostavno dogode po principu nekakve unutrašnje hemije i u neku ruku su neobjašnjiva, i zbog toga imaju veći značaj. Prijateljstvo nije dato kao pjesma ili piće koje se u kafani može naručiti. Đorđe je znao da Lutkini prijatelji ne mogu biti i njegovi prijatelji, i to pravilo uobičajeno kod povezivanja većine ljudi u njegovom slučaju nije imalo nikakvog značaja. Kako god, društvo ne bismo mi, ono u većini slučajeva nas bira. Mučile su njega povremeno druge dileme i nedoumice. Često sebi nije mogao da objasni otkuda su se neki ljudi najednom stvorili baš tu u njegovoj blizini, dišući vazduh njemu namijenjen, koristeći prostor u kojem je on obitavao. Kradu mi preostalo vrijeme. Život mi kradu a ja ništa tu ne mogu da uradim, mislio je.

To su bili izbori pomenute slučajnosti, ne njegovi, a slučajnost je čedo sudbine i tu se ništa nije dalo izmijeniti. Pobrkotinama je uspijevao da zavara tragove koji su vodili stranputici, ali nije mogao da pobjegne od sebe kakav je postao i kakav je bio, i to je samo on znao. Kad god bi pokušao da nađe opravdanje za nekakvu neobjašnjivu glupost, koju je u ranoj mladosti sam pravio, ili sa kojom se svakodnevno sretao u stvarnom životu, tad bi mu u pomoć pritekao profesor Banjo, onako u šali znao bi da kaže zbunjenom Lezi, da ne treba očajavati, treba samo pustiti mozak na otavu. Život je rijeka koja stalno teče, mi smo samo kapi te

vodene stihije i na kojoj obali i kada ćemo završiti to ni Bog ne zna. Kad nam rješenje ove zagonetke iz života izmiče, kad se nađemo u čudu i ne vidimo izlaza pred sobom, tada treba poštediti ovo malo pameti što nam je ostalo, a to je moguće samo ako pustimo mozak na otavu. Takvi trenuci postoje i ne možemo ih zaobići, ili se praviti da ne sudjelujemo u igrarijama koje nam je sudbina namijenila.

Lekcije njegovog davno počivšeg prijatelja se ne zaboravljaju i kako je vrijeme rubilo i njegovu auru mladosti, uviđao je koliko je istine bilo u tim naoko rogovatnim, katkad nerazumljivim i protivurječnim tumačenjima svijeta i svega što se u njemu dešavalo uz našu pomoć ili nemoć, svejedno je.

Pokušavajući da se izvuče iz gibajuće gomile svijeta kojoj nije pripadao, Leza je skrenuo u hodnik koji ga je doveo do neobične prostorije, vjerovatno namijenjene za poslijepodnevi, ili večernji odmor gostiju. Unutrašnjost prostorije je bila jako osvijetljena teškim kristalnim lusterima. Na ulazu je stajao uniformisani čovjek prosijede kose, dočekivao je goste toplom dobrodošlicom. Nekoliko starijih dama, koje ne bješe lako opisati, ređale su pasijans. Odněkuda su dopirali prijatni i prigušeni zvuci pjesme, glas pjevača je posjedovao je neobičnu milozvučnost. Nekako je lebdio i širio se prostorijom, kao da je izlazio iz zidova optočenim baršumom, svilom, i teškom draperijom. Sve ovo, razumije se, već je mnogo puta ranije bilo viđeno, i vjerovatno je odgovaralo suštini unutrašnjeg sklopa duša samih posjetilaca. Jedino on nije pripadao ovom nestvarnom prostoru omeđenom blještavilom kristala i sjajem odjeće. Činilo mu se kao da je samo on čuo pjesmu čije riječi nije razabirao. Glas i melodija su se slivali u jednu plutajuću ravan, zvuk je pritom plijenio i opijao slušaoca.

Teška Lutkina ruka spuštена kao malj na njegovo rame, skoro da ga je prestrašila.

Jedva te pronađosmo prijatelju, šta ćeš ti ovdje pobogu, ovo je kutak za penzionere. Ovaj hotel je grad u malom i lako se u njemu može zalutati, više te ne ostavljamo samog, kazao je Lutka odvlačeći ga iz predvorja ovog bajkovitog spokoja u čeljusti neke nove i bezimene graje i vreve koja mu začudo nije smetala. Dok dlanom o dlan, dan je minuo i

prvi dio večeri proveli su na jednoj od terasa hotela, načičkanoj gostima, gdje su na vrijeme ugrabili slobodna mjesta i bili zadovoljni zbog toga. Sedjeli su, pričali, pili, smijali se raznim dosjetkama, slušali popularnu šlagersku muziku.

Bližila se ponoć. Lutka je predložio da pođu do bara. Biće zanimljivo, rekao je Lezi, ima se šta vidjeti, dame su oskudno odjevene, takoreći polugole, a večeras u hotelu najavljuju zanimljiv noćni program, gostuje neki mađioničar, zove se Rudini. Znaš, kao onaj Hudini, i kažu čuda pravi. Treba to svakako vidjeti.

U baru je program počinjao tek posle ponoći. Oko šanka se muvalo nekoliko posjetilaca, piće su točili jedan šanker i dvije nasmijane djevojke. Mjesta za stolovima bjehu popunjena gostima, koji su, dosađujući se, pokušavali usiljenom pričom i nesuvislim razgovorima da prekrate vrijeme do početka predstave. Leza se uputio ka šanku, dok su Lutka i ostali odabrali sto odakle će najbolje moći da prate predstojeću noćnu čaroliju. Naručio je koktel, nekakvu mješavinu viskija, nara i limunovog soka. Alkohol nikada nije podnosio, pio je zaista rijetko, njegov

organizam je podnosio samo razblažene varijante sokova pomiješanih sa beznačajnom količinom alkohola. Htio je da se uz piće malo opusti i koliko toliko doprinese dobrom raspoloženju družine. Posle nekoliko gutljaja osjetio je u grudima toplinu koja mu je prijala, raspoloženje se lagano popravljalo.

„Mozak na otavu“, šta drugo dokon čovjek može raditi na ovakvom mjestu, mislio je.

Ispio je i naručio još jedno piće, sa namjerom da sada ne žuri, već da gustira i prepusti se mogućem užitku.

Nije mislio ni o čemu, znao je da na ovakva mjesta ne zalaze ljudi da bi razmišljali. Pa ipak, misao koja to i nije bila, lebdjela je prostorom čekajući šansu da se obznani. Zureći u polupraznu čašu, zaboravljajući gdje se nalazi, trgao se kada je pored sebe začuo prijatan ženski glas koji je tražio od konobara viski sa limunovim sokom uz nekoliko kapi nara, piće koje je upravo Đorđe pio. Osvrnuo se nemarno i na stolici do njegove, ugleda ženu anđela, kako je u trenu pomislio. Muškatac nekako uvijek zanijem pred ljepotom nepznate žene. Vjerovatno jedna od noćnih animir dama, proletjelo mu je kroz glavu, ali ga ova pomalo jeretička i možda ishitrena misao nije omela da sa nepoznatom ženom zapodjene spontan razgovor.

– Vidim, pijete isto piće kao i ja, pa kada je tako, da nazdravimo, rekao je smiješeći se. Žena ga je radoznalo pogledala, klimnula glavom, i njihove čaše su se kucnule.

– Ja sam Đorđe, rekao je Leza.

– A ja se zovem Sofija, mada je moje umjetničko ime Helena, začuo je Đorđe odgovor.

– Helena, kojom se umjetnošću vi bavite, pitao je, nastojeći da sagovornica ne osjeti nedovoljno prikrivenu ironiju u njegovom glasu, i da zbog toga ne prekine tek započetui nit razgovora. U momentu se sjetio jednog Lutkinog savjeta kada je o ženama riječ. Lutka je slovio za velikog poznavaoa mnogobrojnih ženskih ljepota, i njegova se nije mogla poricati. Pratio ga je glas zavodnika, a nadimak koji je nosio umjesto imena, govorio je o njegovoj neospornoj muškoj ljepoti. Žene su ga obožavale i on nije nikada skrivao svoju neutoljivu glad za ženama. Ako ti se dopadne neka žena, govorio je u trenucima nadahnuća, idi na prvu loptu. Upamti jednom i za svagda, nema premišljanja i oklijevanja, žene obožavaju lovce i vole da se pretvaraju kao da jesu lovina, tu ne postoji druga šansa, ako oklijevaš, ako čekaš, lopta će ti se poput bumeranga vratiti nazad i razbiti nos i otići ćeš pokunjeno, podvijena repa kao pokilo pseto, neobavljena posla.

– Ja sam, znate, artistkinja. Ljudi smatraju da je to vještina, ali za mene to je bila i ostala umjetnost; možda umjetnost preživljavanja, uostalom, ako večeras ostajete duže, vidjećete o čemu govorim. Usledila je pauza, kao da se djevojka premišljala, pitajući se ima li uopšte smisla da se ovaj neočekivani razgovor nastavlja sa neznacem.

– Doći će glave ženska ljepota nama muškarcima koliko god se čuvali od njene neizrecive moći, večeras je na mene došao red da tu cijenu platim, rekao je Đorđe ne skidajući pogled sa Sofijinog prelijepog lica.

– Priznajem: vi ste duhoviti i šarmantni, šalite se neusiljeno i spontano,

zbunjujete me i laskate mi istovremeno, nema potrebe ni za jednim ni za drugim. Znam kako izgledam. Znam da sam izgledala i bolje. Muške riječi hvale me više ne zbunjuju i ne pričaju mi kao nekada. Očima muškaraca ponajmanje vjerujem. Od momenta kada je bačeni nož očešao kožu na mome grlu, a krv potekla, riječ je o jednoj od tačaka programa u kome učestvujem, prestala sam da vjerujem u muške ruke i čovjekove oči. Da taj bezimeni bacač noža ne bješe zaljubljen u mene, ja danas ne bih imala ovaj ružni ožiljak na vratu; da, da, slobodno pogledajte, skrivam ga puderom, ali se ipak vidi, a da je taj nesrećnik bio još malo zaljubljeniji, ruka bi mu više zadrhtala i nož bi završio u mojem grlu, ja ne bih večeras bila ovdje i pričala sa vama. Jeste li vi ikada bili tako blizu smrti? Ako niste, onda vam ne mogu opisati taj osjećaj užasa. Ne u trenu dešavanja, tada ne osjećate baš ništa i ničega niste svjesni, čujete samo vrisak publike, vidite neku ženu iz prvog reda kako pada u nesvijest, neko vas glasno doziva, nekuda vas nose, i graja i samo graja, utanjate u tminu iz koje se budite u nekoj mračnoj sobi sa zavojem oko vrata koji vas guši. I tek kasnije, mnogo kasnije postajete svjesni nečega što ste samo čudom izbjegli. Kada shvatite da je opasnost odavno minula, onda vas oblije hladan znoj, cijelo tijelo vam malaksa, obuzme vas drhtanje, strah i nesvjestica, traje to danima, slike se vraćaju kao na nekoj beskrajnoj rotirajućoj vrpci, i iz tog košmara ne izlazite lako. Porazilo me je osjećanje straha i praznine koju smrt donosi kao nagovještaj neminovnog i onoga što će jednom svakako doći. Ne dao Bog gospodine da vas ruka smrti dotakne, kao što je mene dodirnula. Od tada, i to je meni neobjašnjivo, bila zdrava ili bolesna, ne propuštam niti jedan nastup, i možda zbog pritajenog straha od nepoznatog, onoga što će uslijediti kao kazna, ili kao spasenje, svejedno je kako ga krstili i nazivali, ja onako ceremonijalno, kao da razbijam maler ili prikupljam hrabrost, uvijek prije nastupa popijem čašu ili dvije ovog pića. Ono me smiruje. Ponekad zapodjenem razgovor sa nekim neznancem, kao sada sa vama, i nećete vjerovati, pogled tog nepoznatog čovjeka me čuva od moguće napasti. Nepoznati se neće zaljubiti u mene, u njegovim njedrima neće ključati vrelo strasti, ruke mu neće drhtati od najeзде čulnosti, i neću biti izložena napasti muške ljubomore. Slučaj je umejsto mene odlučio i ove noći vi ste moj jedini izbor, odlučila sam da vi gospodine budete čuvar moga života. Samo večeras i samo jedan tren, dok sjećivo bude tražilo ili obilazilo moje tijelo. Ako se vi ne uplašite, ako u vašim očima ne budem vidjela strah, neće ga biti ni u mojim. Zato vas molim da budete razboriti. I da mi se posle nastupa ne približavate, sve biste upropastili. Vidite kako je to čudno. Nađemo nekog sagovornika po svemu nepoznatog, kao što sam ja vas našla, ili vi mene, i bez imalo neprijatnosti povjeravamo se kao u ispovjedaonici. Pričamo kao navijeni i kao da nikada više neće biti ptilike za priču. Šta meni treba da svake večeri stavljam glavu u torbu i pod giljotinu, šta me goni da se rugam neminovnosti i da sudbini zabadam prste u oko? Na ova i slična pitanja i nedoumice nema odgovora.

Kod slučajnosti koliko mi je poznato ne postoji čin milosrđa. No ova naša večerašnja priča se bliži kraju, vrijeme leti i moj nastup se bliži. Moram da obučem kostim, da dotjeram šminku i frizuru. Očigledno sam se u priči pogubila, vi znate druge da slušate kada govore, danas svi slušaju ali niko ne čuje naš istinski vapaj za sagovornikom. Ja sam se, očito je zanjela, ohrabrena nečim što se naslućuje a

neizrecivo je, nečim što vas je dovelo k meni, ili što je mene usmjerilo na ovu stolicu pored vas. Čak i onima sa manje iskustva od mene bilo bi jasno da niste noćna prica i da ne pripadate ni ovom mjestu, niti ovom ambijentu. Pričamo nekako uopšteno i najmanje o nama. Misli nam dolaze skokovito i bježe u stranu, otuda ne stižem nikako da vas pitam, a želim da znam, otkuda ste vi ovdje zalutali, i čime se u životu bavite gospodine.

– Daleko sam vam ja od gospodstva, nasmijao se glasno Đorđe, ali kad vi to izgovorite nekako lepo i otmeno zvuči. Ja sam u ovaj hotel, čije ime ne znam, zabasao vođen slučajem; tu sam sa prijateljima, eno ih, sjede tamo u uglu. Došli smo na jednodnevni provod, čuli za ovo veče. Za nekog mađioničara i eto. Da iskren budem, ja ne znam ni zašto sam večeras ovdje, a još manje znam čime se bavim. Rijetki su momenti koji nam daju šansu da govorimo. Još su ređi kada govorimo istinu, istinu o nama samima. Ne želimo mi da skrivamo istinu o sebi, već je ne znamo. Jesmo li zaista onakvi kakvi mislimo da jesmo. Varamo li sebe ili zavaravamo druge kada se osvrnu na nas i primijete da jesmo tu u njihovoj blizini i da smo još živi. Vidite ja neke stvari i pojave sagledavam i na ovakav način, naime, istina, a njoj priznali to ili ne, stalno stremimo, gola istina zna da nas zaprepasti i da bude krajnje reducirana i prosta. Dovoljno je ako vam kažem da sam potpuno nezanimljiv čovjek, bez profesije i bez biografije, ili da budem precizniji, mada vi možete pomisliti kako se ja šalim ili rugam i sebi i vama, ali nije tako: jedino što mogu za sebe odgovorno da kažem u ovom trenu, i da vas ne zamajavam dalje, jeste da sam ja bio i ostao na moju žalost i nesreću obezglavljeni instruktor za pobrkotine. Gledate me zbunjeno, vjerujem da vam nije jasno šta vam govorim, o kakvim pobrkotinama je riječ, kakav pobogu instruktor za pobrkotine, i pitate se, zar negdje postoji slična profesija i zanimanje. U pravu ste što se čudite i sumnjate da vam govorim istinu. Ne postoji takva profesija u svijetu koji vi poznajete i među ljudima koje srećete. I u mojem svijetu, tamo gdje ja obitavam ovakvih kao što sam ja skoro i nema. Vidite, gospođice draga, ja sam i oboljenje i lijek, sve u istom pakovanju. Kad će kod mene preovladati jedno a kada drugo to nikada ne znam. Ni sada dok sjedim sa vama i ovo vam govorim, ja ne slutim šta će posle ove priče i u ovoj noći da prevagne. Mogu li ja to vama nekako na bolji i razumniji način da objasnim? Ne mogu, odmah da vam kažem, a ne mogu zato što ni sam nemam odgovor na isto pitanje, što godinama tragam za odgovorima i tražim rješenja, mahom ona koja me dovode u još veću nedoumicu, i koja sama po sebi ništa ne rješavaju. Pa zašto onda tako očajnički želim da budem tumač vlastite mimikrije, ako bih i pokušao sa nekom umjerenijom pričom, koja bi vama barem u početku mogla da bude i zanimljiva, vjerujte mi na riječ, brzo bih vam dosadio. Malo je onih koji imaju strpljenja da slušaju priče o tome šta našu dušu razara i truje. Ljude mračnjake poput mene niko ne želi u svojoj blizini. Možda mogu da na nas utroše sat ili dva, i to je sve. Čitav dan je već predug period. Otuda vas molim da mi ne zamjerite ako na pitanja ko sam, ili čime se bavim ne odgovorim, ne onako kako vi očekujete, dozvolite mi da barem u granicama uobičajene komunikacije ostanem nedorečen.

Vidite, uspio sam nekako da preživim do ovog susreta sa vama, da li ću i njega preživjeti, to ne bih znao da vam kažem. Trenuci života cure neprimjetno kao zrna

pješčanog sata. Vaša ljepota je opasna. Opsjenjivačka. Ja ustvari ne znam pričam li sa živim bićem, ili mi je ovo piće udarilo u glavu, pa razgovaram sa priviđenjem iz svoje najtajnovitije mašte. Takođe nijesam siguran koliko svojom pojavnošću pogubno na ostale ljude djelujete, ali osjećam da je vaša urođena ljepota bila razarajuća gdje god ste se pojavili, i preopasna po svekoliki muški rod. Da nije tako vi ne biste i dalje prkosili bacačima bodeža i začikivali smrt. Pitate li se onako sasvim iskreno, dokle će ta igra između vas i smrti da traje, i ko će iz nje izaći kao pobjednik. Otkuda vam pravo da mislite kako ste predodređeni da budete vječiti pobjednik. Ne znam zbog čega, ali ja bih se na vas makar ove noći kladio. Smrt nije ničiji miljenik. I Đavo je prezire i izbjegava, pa kako onda ne bi ljudi? I moram da vam kažem da nekako razumijem tog unesrećenog bacača noževa što vam je grlo zarezao. On vas je gađao srcem svojim, nije on bio svjestan da u znojnim dlanovima smrtonosno sječivo steže. Meni bi se ruke vezale u čvor da sam bio na njegovom mjestu. Gađao bih vas tišinom i pogodila bi vas ravno u srce moja nemoć da bilo šta učinim i izmijenim. Vaš pogled i vaše prelijepe oči, evo i sada ubijaju gore od bilo kojeg poznatog sječiva. Pogubna je vaša blizina. Nije da ja nešto zanovijetam kao svako zaludno i dokono čeljade i da ne vjerujem u vašu priču, vjerujem da vas je smrt uplašila, vjerujem da se od tog straha i sada liječite, ali znam da nesrećniku koji vas je bodežom nišanio spasa nije bilo, ni prije tog čina milosrđa od strane slučaja, koji vam je život sačuvao. Vi ste njega moja Gospo ubijali pogledom nerazuma i neprihvatanja i ko zna koliko je to trajalo. Njegova uzdrhtala ruka samo je iz očaja hitnula bodež ka vašem bijelom vratu. Krivica je i u vama, i ne manja nego njegova što je. Ne branim ja njega a vas ovako bez argumenata osuđujem. Branim njegovu strast i strepnju, njegovu čežnju za vama koji ste bar njemu bili nedodirivi. Možda nije pošteno što ovako govorim, vjerujem da izgleda kao da nijesam baš pri čistoj svijesti i na vašoj strani, a jesam, samo ponekad čujem umnije ljude od mene kako uporno govore da se ljudske istine nikada ne sagledavaju očima.

Leza je najednom ućutao, kao da bješe iz nekog samo njemu znanog razloga iskoračio iz sebe sama, vezao je nekoliko trenutaka u lanac neizvesnosti i nelagode, bez riječi pritom posmatrao ovu neobičnu ženu, pokušavajući da upamti i najsitnije detalje tog lijepog lica, koje je pratila čudesna aura odlučnosti i prkosa. Kao da se iz sna prenuo, protrljao je čelo dlanovima obje ruke, kao da je odagonio glavobolju i u trenu se vratio priči koja je bila jedina spona za ovo dvoje po svemu različitih ljudi.

– Budite sigurni, draga Helena, ili da vas ipak oslovljavam vašim pravim imenom Sofija, dodao je, u onom času kada mi povjerite vaš život, makar to bilo i ovako kako jeste, metaforički, željom svojom, nadom i vjerovanjem, svim svojim znanjem i umijećem nastojaću da ga sačuvam od opasnosti, ali vas moram upozoriti na jedno: ja sam do sada u svemu bio beznadežno loš čuvar. Oni koji meni povjeravaju život završavaju sa konopom oko vrata. Zato je bolje da večeras odaberete drugog čuvara. Nijesam ja rođen za tako delikatne stvari. Oprostite, istina se mora reći, a ona nije uvijek prijatna za naše uši.

– Čovjek koji obećava nikada ne može biti pouzdan, sada sam sigurna da svoj život mogu baš vama povjeriti. Uživajte večeras u ljepoti ako je budete negdje

vidjeli. To je moje prokletstvo i moj usud. I još ovo moram da vam kažem: vaše oči nijednom nijesu posegle za mojim tijelom, one su tražile odgovore u mojim očima, i zbog toga vam vjerujem, mada je večeras na mene bio red da se u priči o sebi pred vama razgolićujem. Takođe znam da cijenim i vašu potrebu da ne govorite mnogo o sebi, i da štošta prećutate. Dragi gospodine, u nedorečenom je snaga izazova. A žena je bolesno biće, uvijek željno da odgonetne sve tajne ovog svijeta. Nijeste vi ovdje slučajno zabasali. Sigurno sam da u to ni sami ne verujete.

– Ja bih vas samo nešto zamolio: kada se vaš nastup završi, da nazdravimo još jednim pićem u slavu vaše hrabrosti. Priznajem da sam radoznao i da želim da čujem odgovor, kakav sam čuvar vašeg života ja bio?

– Osjećam da pravim grešku, sada ne umijem da odgovorim zašto, vrijeme će kao i uvijek do sada dati odgovor, ali neka vam bude, prekršiću pravilo po kome posle predstave nikada ne razgovaram sa gostima, pravila su uostalom i data da se povremeno krše i mijenjaju, možda u vašem slučaju vrijedi pokušati, rekla je Sofija sa osmijehom koji je bio tajanstven koliko i ona sama.

– Prijatelji vas dozivaju, možda nije u redu što ste ih zapostavili, dodala je.

– Oni sigurno ne bi razumjeli ovu našu priču, ali ako želite možemo da im se pridružimo, kazao je Leza.

– Nikako, vrijeme za priču ali i za koncentraciju prije nastupa je isteklo, idem da obučem kostim, i hvala vam na razgovoru. Ukoliko me budete sačuvali, vidjećemo se kasnije.

– Siguran sam da ćemo se vidjeti, odgovorio je Đorđe. Djevojka mu je dodirnula rame i sa istim onim osmijehom tajanstva koji nije napuštao njeno lice, nestala u tmini između stolova.

Đorđe je naručio još jedno piće.

Čovjek, čije lice nije sasvim jasno upamtila, polako je zaposjedao Sofijine misli, mada je u trenucima minulog razgovora njegova cjelokupna pojava budila u njoj izvjesno sažaljenje. Dok su noževi fijukali oko njene glave, nije osjećala strah, ne osjećala ništa, odsutna pogleda, kao da bježe u transu, izvan vremena i mimo prostora u kojem se nalazila. Koliko mjesta ima za druge ljude u dubinama Lezine usamljeničke duše, pitala se i ova neobična misao nije joj dala mira, prihranjivala je njenu već tada nabujalu radoznalost. Đorđe nije ni slutio da je svojom nenametljivošću, spontanošću i ponajviše aurom nemoćnika, na Sofiju ostavio snažan utisak.

Očekujući i sluteći svakojake opasnosti koje su je vrebale i koje su je mogle snaći tokom života, naučila je u odsudnim momentima da se suzdržava i kontroliše emocije, i tada bi njeno lice primilo izraz potpune nezainteresovanosti i ravnodušnosti. Oprez nikada nije na odmet. Njoj su i ranije prilazili nepoznati

muškarci, započinjali razgovor služeći se uobičajenim smicalicama. Ponekad bi uz piće saslušala nemuštu priču, ljubazno se zahvalila, pravdajući svoj odlazak obavezom u programu. Sve bi se završilo prije nego što bi i počelo. Te lakomislene, skoro djetinjaste igrarije nijesu mogle da prerastu u nešto drugo.

Posle Sofijinog uspješnog nastupa, program se odvijao utvrđenim redosledom. Publika je uživala, a Đorđe je sa nestrpljenjem čekao da se Sofija nakon nastupa pojavi. Donoseći piće, konobar mu je dao pisamce u kome ga Sofija obavještava da je umorna i da sada nije raspoložena za nastavak razgovora; zahvaljuje mu na tome što je bio pažljiv sagovornik, i što je nije besmislenom pričom zamorio. Poželjela mu je lijepe snove, i to ne samo u noći što je lagano prolazila.

Samo mu je na jedan fin način stavila do znanja koliko je ona bila daleko od njegovog svijeta. Mogao je naći prikladnije riječi za rastanak da je znao da je više neće vidjeti, mislio je Leza. Ako je ikada ponovo bude sreo, nešto će joj tada svakako reći, nešto jednostavno a moćno što traje i što se pamti, a to je uvijek istina. U onom kratkom razgovoru osjetio je da je cjelokupno njeno biće zadojeno i ispunjeno sumnjom i nevjerovanjem. Morao je da bude konkretniji i ubjedljiviji. Njihova priča je tekla s brda, s dola, nepovezano i bez nekog smisla. Nije on zamajavao Sofiju, nije se pretvarao i skrivao iza opšteg mjesta, naprotiv, samo: istina nije istina dok se ne povjeruje u nju.

Negdje pred zoru, pripito i veselo drušvo se vratilo u Herceg Novi, a Đorđe je pomalo histerično zaključao hotelsku sobu, kao da nije imao namjere da je bilo kada otvori, i onako bez skidanja odjeće opružio se po udobnom krevetu. Dostižući tako viši stepen emotivnog doživljaja, u zaparloženoj obamrlosti nataloženog poslijeponoćnog drijemeža, takođe se činilo da je novonastali zanos bez poteškoća prevagnuo nad svim ostalim opažajima. Bješe pomalo ošamućen utiskom da mu se dešava sve ono što je već jednom jedva preživio. Njegov život je cirkus, bez ikakve dileme, iako je izgledalo nitkuda i Šarlota je došla iz cirkusa, i njena priča bez života u cirkusu bila bi nedorečena i nezanimljiva, i Sofiju je upoznao na nekoj vrsti cirkuske predstave. Isuviše tu ima sličnosti. Neki životni krugovi se naprosto nadovezuju jedni na druge, a zašto je to tako to samo Bog zna. Sličnosti se nameću same po sebi i začudo, baš u njima treba iznalaziti različitosti. Ne postoje dvije iste stvari na svijetu. U tome je i sazdana čitava folozofija svega što imenujemo životom, ali i onogo što je obezdušena materija.

Probdio je ostatak noći misleći na Sofiju.

Osvanuo je tmuran i kišovit dan. Ni nos da pomoliš iz kuće, kako bi narodski bilo rečeno. Nije imao nikakvih pouzdanih dokaza da bi Sofija zaista htjela da ga ponovo vidi. A i kako bi mogao da ima. Odakle mu samo takva idiotska pretpostavka. Žena priviđenje i ništa više. On je nju vidjeo samo jednom, dok ona vjerovatno svake večeri mijenja sagovornike njemu nalik. Zašto bi onda ona baš njega pamtila. Razum je govorio da treba da zaboravi, a bura u grudima nešto sasvim drugo. Mada, bio je siguran, opazio je u njenim očima nagovještaj radoznalosti. Prezrenje i odbacivanje je mogao bez poteškoća da prepozna, ali ovoga puta takvih znakova nije bilo. U njenoj ravnodušnosti kao da se skrivalo jezgro nekakvog njemu neobjašnjivog zračenja, i tu nevidljivu energiju osjetio je kao brideći udar, koji je lagano mileći, nastavio da puzi kožom, izazivajući pritajenu studen, što je u izvjesnim momentima prijala.

To što možemo vidjeti u mašti nijedno ljudsko oko nikada na javi nije sagledalo.

Ubjeđivao je sebe da je sve to što mu se dešava plod njegove neobuzdane uobrazilje.

Ljubav se ne može dva puta dogoditi, mislio je.

Jednom jeste ljubav, svaki naredni put rađa se nešto što bi trebalo da bude ljubav, a nije. Čovjekovo je da traga i vjeruje da je nova ljubav na pomolu, jer ta nova i još nedoživljena ljubav jeste baš ona o kojoj se sanjalo i za kojom se toliko dugo tragalo, po svemu jača od minule, ljubav koja će vječno trajati, i prebrisati iz sjećanja sve što je prošla donijela i ostavila.

Njegova neizmjenjarna usamljenost tragala je za bilo čime što bi je moglo ispuniti. Nekoliko žena je protrčalo kroz njegov život i prije i poslije Šarlote. Nijedna nije bila vrijedna pamćenja. I sada se dešavalo nešto slično. Djevojka se pojavila kao slučaj, kao neko ko ga je u mimogredu bolno okrznuo. Neke žene naprosto u trenu izazovu čežnju, uzburkaju krv, okrijepe i probude uspavane nagone, probude onu tajnovitu mušku glad i želju za posjedom. Znajući to, morao je da se zaustavi pred naletom poročkih misli, i tu je trebalo odmah da se zaustavi. I da zaboravi. Ovako, sve je dobijalo drugi smisao i kretalo tokovima koji nijesu obećavali ništa dobro.

Sreća se ne osvaja naprečac. Ona bira trenutak i kada ga izabere, čovjek obično taj čas, koji bi mu mogao donijeti prekretnicu u životu, prespava, ili ga jednostavno ne primijeti.

Definitivno, sudbina bira svoj put, čovjekove smjernice i putokazi joj nijesu potrebni.

Zbog čega je on kažnjen da se lomata putevima koji nigdje ne završavaju? Čije grijehove plaća? Svoje sigurno ne! Ko mu je u amanet ostavio breme prokletstva? Predviđao je sve moguće nedaće, pokušavao da ih zaobiđe i da im ne staje na put, da bježi od svega što bi mu kasnije cijepalo utrobu i nanosilo bol. Kada bi pomislio da se srećno izvukao, da ga je opasnost mimoišla, zapanjen bi otkrio da se

zapetljao u beznade do guše, i da mu spasa nema. Tome bi dosta i sam doprinio. Kao i u ovom slučaju. Zašto je započinjao razgovor? Djevojka ga ne bi ni primijetila. I sve bi bilo u redu. Ovako, umrijeće od tuge što ona nije pored njega, i što, vjerovatno, nikada neće ni biti. Naivnost ima svoju cijenu. Plaća se nervima, zdravljem, ponekad i životom. Svako mora da plati: ovako ili onako, bez izuzetka. Nije znao kakva će biti cijena koju će on morati da plati u svem ovom zamješateljstvu. Mogao je da sluti i pogađa, nije mu sada do toga bilo stalo. Prognozama se nikada nije bavio.

Vjerovao je da ako nešto mora da bude, biće.

I tačka.

Sve se događalo nekako preko noći i u magnovenju. Đorđe nije napuštao Herceg Novi, bio je Lutkin gost, mogao je da ostane koliko god želi. Njegov prijatelj bješe na duži period zakupio sobu u hotelu Boka. Ne brini, objasnio je Đorđu, imam vansezonski popust u hotelu, šetaj, uživaj i odmori se malo od Cetinja i svega što te veže za taj grad. Kakvo god loše vrijeme bilo ovdje, na Cetinju je sigurno gore. Ovdje te ljudi ne poznaju. Niko ti neće dosađivati. Ako ti treba društvo, tu sam za tebe u svakom momentu. I moji prijatelji bi voljeli da te bolje upoznaju. Još samo da ti nađem neku saputnicu, da makar dane ovdje učiniš sebi ljepšim. Nema boljeg lijeka za tijelo i dušu od ženske pažnje i ženskog dodira. Mnogo si se nešto osamio od kada je Filimon napustio ovaj grad. Kad već pominjem našeg zajedničkog prijatelja Filimona, ja prilično kapiram zašto je otišao iz Herceg Novog, jer i sam godinama planiram da promijenim sredinu, ali isuviše duboko sam ovdje pustio korijenje, shvatio sam da je u mojem slučaju kasno za promjene takve vrste i sada što zbog poslovnih obaveza, što zbog navike, mogu samo nakratko negdje da odem.

Ljeto je tonulo u jesen, i kako to najčešće biva, taj prelaz iz jednog godišnjeg doba u drugo ne bi ni bio primijećen u gradu mimoza, da kišovito i sve ružnije vrijeme nije uzimalo maha. Blaga bura, valovito more, naglo opustjele ulice, i rijetki mještani ogrnuti kišnim kabanicama, suncobrani zamijenjeni kišobranima, stvarali su po svemu drugačiju sliku svakodnevice, ni nalik onoj idiličnoj, razdraganoj, punoj života, u koju bješe zakoračio po dolasku u Herceg Novi. Ovdje se u dva dana sve promijenilo, i vrijeme i ljudi, rekao je Lutka, kao da i sam nosi dio krivice što se vrijeme neočekivano i sasvim pogoršalo. Bio je Lutkin gost, nije mu bilo nimalo dosadno, iako se teško navikavao na činjenicu da u Herceg Novom nema Filimona, i da ga više nikada neće biti. Uspomene i sjećanja na dane provedene u HercegNovom, na druženje sa Filimonom, na Šarlotu, ne jenjavaju. Štaviše, kako vrijeme prolazi, sjećanja se gomilaju i uobličuju, rugajući se zaboravu. Sve za šta je mogao da kaže da je bilo lijepo i njemu značajno bješe vezano za ovaj pitomi grad.

Uzeo je od Lutke Filimonovu novu adresu i pisao prijatelju prvo pismo.

Dragi prijatelju, od kada tebe nema u ovom gradu, nema velike radosti ni u mojoj duši kada dođem ovdje. O sebi ti mogu reći da se nekako nosim sa bremenom života i čini mi se da još ne posrćem pod teretom godina. Nadam se da je kod tebe sve kako treba i kako si želio da bude. Nemam mogućnosti da te posjetim, a volio bih da te vidim i da makar jednom u životu zajedno prošetamo Pigalom, Jelisejskim poljima, mostovima Sene. Kad dođem u ovaj tvoj bivši grad, meni je izgleda suđeno da se nešto nepredviđeno dogodi. Evo i sada mi se čini da se nešto slično dešava. Lutka me je prije neki dan vodio do Cavtata i Dubrovnika. Tamo sam upoznao jednu zanimljivu i neobičnu ženu. Ni nalik na Šarlotu a opet nekako upečatljivu u svakom pogledu. Dovoljno moćnu da o njoj ne prestajem da mislim. Čini mi se da se ponovo zaljubljujem, a to kad sam ja u pitanju ne sluti na dobro, piše on Filimonu. Ne mogu ti o njoj više reći, nemam hrabrosti da se služim pretpostavkama, i nema pouzdanih znakova da će ova moja nova nazovi ljubavna priča ikada zaživjeti onako kako bih ja to želio. Samo se nadam da neću praviti greške kao nekada sa Šarlotom, koje su mi upropastile pola života. Uostalom, šta treba da se dogodi – dogodiće se. Čovjek ne može ići ispred vremena, niti ispred sudbine. Možemo samo da pratimo znake koji nam nagovještavaju šta nas očekuje i šta može biti. Bude li nekih novosti ti ćeš prvi za njih znati. Lutka mi je ovdje oslonac i na neki način tvoja zamjena, i njega da nema, nikada više ne bih u ovaj grad kročio. Kad god se sjetim brata, Lutka nekako iskoči u prvi plan. Znam nije mi brat, a kao da jeste. Ponaša se kao da je on stariji od mene a ne obrnuto. I tada mi se čini da ti je brat onaj koji je to po onome što čini za tebe a ne po krvnom srodstvu. Nadam se dobrim vijestima od tebe. Tvoj izgubljeni prijatelj Đorđe Leza.

Kiša ne prestaje. Sipi kao iz kabla, uporna jednolična, do zla boga dosadna. Slankasta, donešena oblacima i vjetrovima, sa one morske strane. Sivilo od neba, sivilo sa zemlje. Ljudi kao rijetke utvare pretrčavanju ulicu, pomole se na kućnim pragovima, ispruže ruku vani, kao da oprobavaju snagu i kvalitet vode koja je napustila nebo, ali njih neće ostaviti na miru, pa brzo nestanu u mračnim otvorima kuća, u odajama memljivim od vlage, zamračenim u hladnim.

Odavno je znao da uzroci stvaraju posledice, i da se iz posledica mogu nanovo roditi uzroci, mada čovjek nikada ne razumije kakva je razlika i kakve veze sve to ima sa osjećanjem koje je upravo doživio.

Bezmalob, posle nekoliko dana sumnji i kolebanja, Lezina čežnja da vidi Sofiju prerasta u očajanje.

Moram je ponovo vidjeti, inače ću se ubiti, rekao je bez okolišenja Lutki.

Daj, Đorđe, nijesi valjda poludio za ženom koju ne poznaješ. Da ne vidim koliko si ozbiljan, pomislio bih da se šališ. Pričao si o Šarloti, mnogo puta si o njoj pričao, ali priče se ne ponavljaju. Jednom što je bilo toga više nikada neće biti. Ni mi nijesmo kakvi smo nekad bili. Život je promjena nas samih. Izgubljeno se ne može vratiti. U svakoj ženi ti i dalje tražiš i vidiš Šarlotu, a nje odavno nema, nigdje je nema, sem u tvojoj uspomeni. To sam ti mnogo puta i ranije htio reći. Čutao sam. Plašio sam se da te ne povrijedim time što mislim drugačije od tebe. I što ne vjerujem da je sudbina kružna putanja na kojoj se ljudi jednom moraju ponovo sresti. Čak da se to i dogodi, nijesu to više oni isti ljudi, niti je to ona priča kojoj smo bezbroj puta u sjećanjima podizali spomenik. Iz prošlosti se ništa ne vraća, nikome se od preživljenog ponovo ništa ne događa. Obećavam ti da ću te upoznati sa jednom pravom hercegnovskom ljepoticom. Zove se Silvija. Ima frizerski salon na Savini. Slobodna je djevojka. Pričao sam joj o tebi. Želi da te upozna. Ta tvoja Sofija je samo žena iz tvoje mašte i Silviji nije ni primać. Kad ti kažem. Mani se fantazija! Pokušaj da živiš! Život je ovdje i na javi, a ne u snovima. I odakle znaš da je Sofija još uvijek u onom hotelu? Ona je samo artistkinja i dio putujućeg cirkusa. Danas su ovdje, sutra ko zna gdje. Podsjeća te na Šarlotu, jer ima slično zanimanje. I to tebe privlači. Jer sve je u nedorečenom. Sve je misterija. Može biti i onako i ovako. Jeste i nije. Hrani maštu a razjeda dušu. Gubiš kontrolu razuma prijatelju. Nijesi je pitao odakle dolazi, ni gdje će ići. O njoj ne znaš skoro ništa. Nijesi siguran kako joj je pravo ime. Čas je Helena, čas Sofija. Ili je njeno pravo ime ono koje do sada nijesi nikada čuo, zato ga pred svijetom skriva. Možemo mi iz ovih stopa da odemo do Dubrovnika. Nje tamo neće biti. To ti garantujem. Smijem da potpišem. Ako pogriješim u procjeni, evo sijeci me tamo gdje sam najtanji. Cirkusanti su nomadi u duši. Sele se od grada do grada i tako cio život. Ovi moderni artisti izbjegavaju cirkuske šatre, dosta im je prašine, izmeta životinja, klovnovskih igrarija. Oni nastupaju po hotelima, noću uveseljavaju i razonode razmažene posjetioce. Danju ih sunce ne gleda. Prespavaju život, ovako ili onako. To je istina koju ti sada ne vidiš. Zaslijepila te vlastita taština i sujeta. I ko zna šta još. Ponašaš se iracionalno, kao da si bunike jeo. Sofije više nema u Dubrovniku. Možda je u Rijeci, Splitu, Puli. Ili su joj more i primorski gradovi dosadili, pa nastupa u Sarajevu, Novom Sadu, Beogradu, Mariboru ili Ljubljani. Ni puk vojske da je traži vjerujem ne bi je našao. Tražiš iglu u plastu sijena. Tuđu iglu prijatelju, iglu koja ništa tvoje neće krpiti. A ako je i bude u onom hotelu na rivi, zar zaista misliš da će se ona tebe sjetiti? Pa njen je posao da animira goste, da privuče njihovu pažnju. Nijesam znao da si takva paljevina. Žena ima koliko god hoćeš. Nijedna ne zavređuje da joj se ide na noge. Moj ti je savjet: ovu zaboravi. Nije ona za tebe. Možda je i udata. Nijesi je pitao s kime živi. Zar

misliš da se u tom svijetu može opstati sam. Sigurno je da ona ima nekoga. Vidio si kako je onaj mađioničar mlad i lijep. Ona je dio njegove ekipe. Član grupe, a možda i nešto više. Ti si moj dobar drug, stoga ti moram i ovo reći: tebi je potrebna neka smjerna duša. Ne ptica selica. Takve kao ona nikada se ne mogu skrasiti na jednom mjestu. Njoj je kretanje u krvi. Stalna promjena ambijenta. Drugi gradovi i drugi ljudi hrane njenu zbilju. Pogledaj sebe. Čudo treba da se dogodi kako bi se ti pokrenuo. Drži te osvojeno mjesto. Kao da si tu korijene pustio zauvijek. Na prste jedne ruke možeš izbrojati sva tvoja putovanja izvan Cetinja. Nemaš više ni dvadeset godina pa da se kaže krv ti je udarila u glavu i pomutila pamet. Nije tebi do strasti. Prijatelju moj, tebi je neophodan lijek. A ona to ne može biti.

Umrijeću ako je ne vidim; znam da izgledam kao idiot, ali tako je. Ti si krivac što si me tamo vodio. U pravu si. Nemam snage da idem i da je tražim. Čežnja me sasvim iscijedila. Pođi ti po nju i dovedi je. Uradi to odmah. Poslije će biti kasno. Kaži joj da je u pitanju život. Život tvog prijatelja. Ona će ti povjerovati. Sa takvim stvarima se niko ne šali. Ne pokušavaj da nađeš izgovor. Nikada ti ništa nijesam tražio. Sada mi pomози. Ti jedini to možeš. Ti umiješ da ubijediš svaku ženu. Slušaju te i prate kao omađijane. Vidio sam to svojim očima i ne možeš kazati da nije tako. Imaš dar koji nemaju drugi ljudi. Kako to uspijevaš, ja ne znam. Ali kao što rekoh, vidim kako ti jedu iz ruku. Ubijedi je da dođe. Otmi je ako treba. Nema drugog načina. Ona mora doći. Ja sam se možda naprečac zaljubio. Možda sam je zavolio. Nemam pojma šta se događa samnom. Samo znam da sna nemam danima i da ludim. Ludim prijatelju. I nemam nikoga do tebe da mi pomogne. Nikada ti ništa tražio nijesam. Evo sada tražim pomoć od tebe. Jedini put. Čovjeku može da prepukne srce od tuge ili čežnje. Tuga me je uvela u svijet pobrkotina, to znamo obojica. Neke čežnje sam čudom preživio. Ovu sigurno neću. Ne bih volio da ti na duši ostane teret moje smrti. Mnogi su načini umiranja. A ja osjećam kako se iznutra gasim i da mi spasa nema. Razumi ako možeš. Pokušaj da prihvatiš nešto što možda i ne razumiješ. Ne vode svaka vrata izlazu i spokoju. Ako je dovedeš, videćeš šta će se desiti. Ona se više neće vratiti. Šarlote nema, ne trebaš me na to podsjećati. Ima u nama rana koje ne zarastaju. Ostavimo prošlost, prošlosti. Sofija je živa. Sada i sutra. Ovu šansu kakva god da je, neću i ne želim prokockati. Jednom sam pogriješio, i od te greške se nikada nijesam u potpunosti oporavio. Možda mi Sofija podari spasenje. Donese tako željeni zaborav. O tome ponešto i sam znaš. Onda ćeš razumjeti i ovo moje stanje košmara i bunila.

Udosmo u neželjenu priču, neću da ti protivurječim i da te učim pameti. Mudriji si ti od svih koje ja poznajem. Samo što ja o ženama drugačije razmišljam. Žene, eh, dragi moj, mi i ne slutimo koliko su one promišljenije od nas muškaraca. Ja o tim muško ženskim odnosima imam sasvim određeno mišljenje, rekao je Lutka. Kad čovjek opčinjen čarima žene zaslijepi, kako temperatura raste, njegova strast pada sve niže kao živa u termometru, dok se na kraju ne skvrči u njedrima, i tu je centar svake naše čežnje i čvorište novonastalog bola. Žene takve zanesenjake izbjegavaju. One se predaju samo muškarcima odlučnog duha, jer im ulivaju sigurnost koja im je potrebna, da bi se suočile sa zamkama života. Šta ti možeš od svega toga da pružiš Sofiji? Budimo realni. Duh ti je odavno načet pobrkotinama.

Asketizam ti je iscijedio snagu tijela, i što je najgore, Đorđe, tvoj novčanik je prazan. A to žene ne opraštaju i ne prihvataju kao neminovnost. Od kada te poznajem živiš kao pustinjač cetinjski. Zar misliš da će bilo koja žena poželjeti da dođe da život provodi u ona tvoja dva sobička na Cetinju. Prošla su vremena žrtvovanja za ljubav i zbog ljubavi. Čemu izazovi neizvjesnosti ako nam se ukazuju prilike koje više obećavaju. Ljubav dođe i prođe. Bilo je ili je ne bilo živjeti se mora. Svejedno kako. Sofija je sigurno navikla na udobniji život i veću raskoš. Ti joj od toga ništa ne možeš ponuditi. Tvoja duša je čista i namjere ti nijesu iskvarene, ali to za suživot nije dovoljno. Ljubav nas kratko hrani i još kraće drži i kada bijeda zakuca na vrata, ljubavi nestane kao da je nikada nije bilo. Rekao sam ti i više nego što sam mislio da kažem. U svom životu imam pravilo od kojeg ni po koju cijenu ne odstupam, a ono glasi : prijatelje nikada ne smiješ lagati. Zato je ova moja priča na neki način surova, u svakoj drugoj prilici bih što šta i prećutao, ali kada se o tebi radi, ne mogu. Stalo mi je do toga da ne budeš povrijeđen. I da ti istinom, kako je ja barem vidim, otvorim oči. U tvojim rukama je sada u ključ i katanac. Sačekaj dan ili dva, da razmislim šta nam valja činiti, neću ti okrenuti leđa, vidim da ti je teško i da lutaš mrakom i da su te te tvoje pobrkotine opet uzele pod svoje, dodao je Lutka i udaljio se.

Možda će moje molitve biti uslišene, mislio je Leza i zaključao se u sobu. Nije palio svijetlo. Jednim zamahom ruke skinuo je prekrivač sa kreveta, raširio ga po podu i legao. Strahovita praznina mu je razjedala utrobu. Ležao je kao fetus sklopčan u grudvu bola, tešku kao olovo, stežući rukama hladna koljena. Ličio je na deformisanu loptu koja se nije pomjerala.

Sjutradan, kada je Lutka pokucao na vrata njegove sobe, dugo se nije odazivao. Nalazio se u istom položaju sa početka minule noći. Stegnut u čvor koji se mogao samo na jedan način razvezati.

Čarobna riječ bijaše: Sofija.

Lutka se nije dosjetio da tu riječ upotrijebi, makar kao mamac. Pokušavao je, onako kroz vrata, da ubijedi Đorđa da prestane sa djetinjastim ponašanjem.

– Zreo si čovjek, pobogu, šta te spopalo, govorio je. Ne mogu tek tako da odem i ženi koju ne poznajem i sa kojom nijesam ni riječ progovorio, kažem: ajde spremi se, zaboravi na svoje obaveze, na svoj život, potrebna si Đorđu. Zar i sam ne uviđaš koliko je to besmisleno. Uradiću sve drugo što poželiš. Nemoj me uvaljivati u neprijatnosti. Izadi da razgovaramo. Dva dana nijesi ništa jeo. Ne želim da te imam na savjesti, čoveče. Razmisli još malo, ja moram do Petrovca, biću ovdje predveče.

Lutka se vratio tek sutradan, oko podneva. Đorđeva soba bješe i dalje zaključana. Đorđe nije čuo da ga neko doziva. Bješe zapao u bunilo.

Svjestan da mu vrijeme ističe, pokušavao je da ubrza tok stvari. Dobrovoljno zatočen između četiri ogoljela zida, u hotelskom sobičku koji jedva da je imao prozore, Đorđe Leza je uživao u svom mučenju. Puls mu bješe oslabljen, disanje otežano; gubio je moć orijentacije, nije imao snage za riječi i govor. Hranu je ionako prezirao.

Sve što se pretvara u izmet nije vrijedno poštovanja, imao je običaj da kaže, pravdajući vještinu gladovanja.

Buncao je i prevrtao se po ležaju koji je napravio na patosu. Krevet bješe i suviše mekan i udoban. Njemu je trebalo mjesto za patnju. Nesvjestica mu je gutala misli. Bio je miran i ničega se nije plašio. Samo bol u grudima nije jenjavao. Praznina kojoj nije bilo lijeka širila se prijeteci da preraste u eksploziju. Bezimena praznina. Već poznata. Koja kida utrobu. Obogaljuje. Njegovo ponašanje više nije ličilo na ljubavne muke, podsjećalo je na bolest, koja je sve više uzimala maha, čiju dijagnozu ne bješe moguće uspostaviti. Tijelo mu se treslo kao u groznici, mada nije imao temperaturu. Smrt je lijek za sve muke, mislio je i želio da umre.

Prepustio se apatiji, sve više vjerujući da njegov problem niko ne može riješiti, a ponajmanje Lutka. Tražio je od njega nemoguće. Pa ipak, nije odustajao od zahtjeva da mu dovede Sofiju. Htio je i njemu da pripiše dio krivice zbog očajanja koje ga je mrvilo. Da ne bješe Lutkinog insistiranja da pođu na izlet, ništa se od ovoga ne bi desilo. Sada bi već bio na Cetinju, ili bi šetao obalom zaliva obilazeći napuštene hercegnovske plaže, posmatrajući barke i ribare kako isplovjavaju ili se vraćaju sa ulovom.

Lutka mu nije dugovao nikakvu uslugu. Ali, snosio je veći dio krivice za njegovu sadašnju patnju. Đorđe je možda tražio nešto što se od prijatelja nikada ne traži, ali nije htio da odustane. Sve dok bude disao. Patnja ne traje cio život. I njen huk se stišava, a moć slabi. Treba izdržati da sve to prode. Ali kako ?

Ne postoji opasnije bunilo od ljubavnog, priznao je Lutka sebi i uštinuo se za obraz. Napokon bješe shvatio da njegov prijatelj nije žrtva običnog, prolaznog zanosa, kako se njemu u početku činilo, već da je ovom ljubavnom čežnjom ugrožen njegov život. Zato bješe odlučio da po svaku cijenu dovede Sofiju, makar morao da organizuje otmicu. Istinu govoreći, Lutka nije imao predstavu na koji način bi to izveo, ali nijednog trenutka, kada već bješe donio ovakvu odluku, nije

se pokolebao. Unapred se ništa ne može isplanirati, mislio je. Problem se rješava onda kada se javi, ni prije ni poslije. Važno je samo da Sofija još uvijek boravi u onom hotelu. U času odluke nije imao srca da ne obavijesti Lezu, mada bi više volio da svoju nakanu sprovede u djelo, pa tek onda trijumfalno izađe, zajedno sa Sofijom, pred Đorđa. Ovako, samo će doliti ulje na Đorđevu proždiruću vatru, ali šta god da se dogodi, morao mu je reći.

Lutka ga nikada ranije nije vidio u takvom stanju izgubljenosti. Htio je da mu kaže, kako nijedna žena nije vrijedna tolike čovjekove patnje, a onda se sjetio priče o Šarloti, i na vrijeme odustao. Znao je sve o Šarloti, i o ljubavi kakva se više ne rađa. Priču o njoj Đorđe je ponavljao više puta, stalno iznoseći nove, nepoznate detalje. Lutki je prije polaska za Pariz, Anastazije Filimon jednom u razgovoru rekao, onako uzgred: pripazi na Đorđa, zna on da bude i neprijatan, mada se to rijetko dešava. Prijateljstvo mu je važnije od bilo čega na svijetu. Samo nikada nemoj pokušavati da mu rušiš za njega mitsku sliku Šarlote, njegove neprežaljene, a među nama rečeno, i neostvarene ljubavi. Tako nešto Đorđe nikome ne bi oprostio. Ja sam poznavao Šarlotu onako uzgred i površno, ali bilo je to dovoljno da je ni ja ne mogu zaboraviti. Bila je to žena vrijedna pamćenja. Zato, pustimo Đorđa neka živi sa svojom fantazijom, i ako se ikada dogodi da njegovo osakaćeno srce živne i zaigra, kada bude sreo neku novu ženu, učini sve što bude u tvojoj moći da se taj kontakt ostvari i produbi. Mene ovdje neće biti, putujem u neizvjesnost, znam da će se Đorđe tebi okrenuti. Neće tražiti pomoć bez velike potrebe, on je takav, ponosit. Tvrdoglavost mu je čitavog vijeka lomila vrat; bratu je okrenuo leđa, šta onda drugo da ti kažem. Ja od njega nikada ništa nijesam tražio, i veruj mi, nije ni on od mene. Ponekad je boravio u ovom gradu, mahom ljeti, uvijek je odsjedao kod mene, ali nikada nije bio teret. Cijenio je moj rad i zaista se trudio da mi ne bude na smetnji. Imao je svoju sobu, svoj kutak samoće, dolazio je u atelje samo kada bih ga ja zvao da mu pokažem novu sliku, ili kada me je spopadala želja za razgovorom. Godilo mu je moje nemiješanje u njegov život. Prihvatio sam ga takvog kakav je bio. Njegove pobrkotine me nijesu zbunjivale, niti sam mu zbog njih bilo šta zamjerao. Svi mi nosimo zrno ludila, a gdje će i kada ono pustiti korijen, o tome ne odlučujemo mi, već sudbina. Njegovo je ludilo davno prokljalo i tu lijeka nema.

Plodu koji je nikao Đorđe je dao ime – pobrkotina.

– Idem da dovedem Sofiju, ako nas pritom ne uhapse, bićemo ovdje do mraka. Sredi se malo, da te takvog ne vidi – doviknuo je Lutka Lezi kroz zatvorena vrata.

Vrijeme se pogoršavalo. Dan je osvanuo sa teškim oblacima, koji su željno čekali da se oslobode tovara. Đorđe nije znao šta ga je probudilo. Možda je to bila

tjeskoba, a možda i pljusak koji je, nošen vjetrom, umivao prozore njegove zamračene sobe. Kada se iza zaključanih vrata oglasio Lutka, Đorđe bješe sasvim odagnao mamurluk od sebe. Glad ga nije morila, njegovo tijelo je izvježbano da podnosi patnju. Bat Lutkinih koraka se udaljavao hodnikom i stepeništem, tonući u šum vode koja se slivala oknima i olucima. Ustao je lagano; ukočeno tijelo i blaga nesvijestica natjerali su ga da se drži zida. Primakao se prozoru. Uklonio je zavjesu i izuzev obrisa susjedne zgrade, od navale kiše ništa nije vidio. Otvorio je okno, puštajući da ga pljusak nošen vjetrom okrepljuje. Talas svježine kao da mu je vraćao snagu. Krv se budila sve brže kolajući venama. Napokon je došao trenutak da iz ovog brloga izađe. Znao je da je Lutka govorio istinu. Đorđa je mrzjelo da se obuva i nije pridavao značaja tome što će vani izaći bos. Na sebi je imao zguzvane pantalone, obukao je omiljenu majicu, onu koju je u trenucima rastrojstva i napadaja teških pobrkotina, na sebi toliko puta sjekao žiletom i drugim oštrim predmetima, majicu sa hiljadu rezova i isto toliko ušivanja. Đorđe uzima iz sobe stolicu bez naslona, nalik koklici, iznosi je i lagano posrćući ide dugim hodnikom, kojim povremeno zastajkuje, da se odmori i da mu se snaga vrati. Zbunjenom portiru, koji ga ništa ne pita, objašnjava da će stolicu vratiti, i da nije red da Sofiju čeka u sobi. Ne, nije mu potreban kišobran, i ne osjeća hladnoću, i nije zaboravio da se obuje. Mora da se osvježi, i ovo vrijeme mu svakako pogoduje da se otriježni od višednevnog mamurluka. Od ovog časa, njemu više ništa nije potrebno, važno je da Sofija dolazi.

Đorđe nosi stolicu na ramenu kao puž svoju kuću. Penje se vijugavom stazom do autoputa. Kiša ne jenjava, i kao da sve jačim pljuskom pozdravlja njegov izlazak. Đorđe stavlja stolicu na bijelu liniju, koja uzduž rasiijeca magistralni put. Začudo, snaga mu se sasvim vratila, ne osjeća umor, nema malaksalosti. Svakako da Sofiju neće dočekati ležeći kao bolesnik, niti sjedeći kao starac, i ponosan je zbog toga. Ona zaslužuje da je sačeka stojeći, u vertikali. Đorđe se penje na stolicu čiji nogari zajahuju bijelu liniju na mrkom i mokrom asfaltu, provjerava stabilnost i tako kao stojeći kip čudom nikao na magistali, gleda kroz kišnu zavjesu u pravcu otkuda treba Lutka sa Sofijom da se pojavi. Na licu mu je osmijeh. U očima suze strepnje i radosti, pomiješane sa kišnim kapima, koje se slivaju niz lice. Đorđe misli kako se i nebo sa njim raduje i plače, zato ova navala vode, otuda oblaci liju suze radosnice, kišnica je slana kao prave suze što su.

Čovjek koji na kiši stoji, bosonog, na stolici bez naslona, sa rukama ukrštenim na grudima, na sredini glavnog magistralnog puta, zbunjuje vozače, i ovi u čudu, sirenom ili svijetlima reaguju na neobičnog posjetioca na drumu. Đorđe stoji nepomično. Sati iščekivanja prolaze, mada se za njega vrijeme ne pomjera. A onda, prije sutona, iza krivine se pojavljuje Lutkin auto, koji Đorđe odmah prepoznaje, i mada od kišne zavjese ne može da vidi putnike u autu, on zna da Sofija dolazi. Lutka zaustavlja automobil ispred Đorđa. Iz kola se čuje pjesma „Dabogda nam srećna bila“, a onda iz auta izlazi Lutka sa još nekoliko njegovih drugova, i na kraju, zbunjena i pomalo uplašena, pojavljuje se Sofija. Snažne Lutkine ruke grle mokrog Đorđa, i sa lakoćom, kao da je perce, spuštaju ga sa stolice na mokri asfalt.

On bez riječi gleda Sofiju i ona njega.

Ljubav ne trpi svjedoke, rekao je Lutka i udaljio se sa prijateljima. Ostavio ih je, skoro uplašene, u pomrčini hotelske sobe koja je rasla i uvećavala se gutajući obrise predmeta i sve ostalo što se u njoj nalazilo.

– Nijesam vjerovao da će i ovaj trenutak našeg ponovnog susreta doći – rekao je Đorđe. Meni je izgleda suđeno da sve odbolujem. Patnju smjenjuje radost, i obmuto. Mi, draga Sofija, iz krugova ne izlazimo. Moje ruke su brže od mog straha, na njih moram da te upozorim. Dozvoli mi da te bar u početku kroz dodir upoznam. Dajmo šansu tijelima da progovore. Razumu nije mjesto u ovoj sobi našeg neponovljivog dodira. Ti si moj najljepši san i moje buđenje iz njega.

– Ja sam ovdje po nagovoru tvoga prijatelja i još ne znam zašto sam uopšte došla. Rekao je da ćeš se ubiti ako ne dođem. Povjerovala sam. I evo me. Došla sam. Na tebi je da sve učiniš da se ne pokajem i poželiom odmag da se vratim. Uz to sam i umorna, Đorđe, od tvoje priče, ili strasti o kojoj vidim želiš da govoriš, sada mi je potrebniji san. Muk i tišina. Žurba ničemu ne vodi.

Tren ne može nadoknaditi ono što su godine potrošile.

– Možda me nijesi razumjela – nastavio je Đorđe, ja od tebe ne tražim da dijeliš moju postelju, već da si dio mog budućeg života; čitavog života. Zvuči suludo ovo što sada govorim, ali ja ne umijem drugačije. Jednom sam načinio grešku. Čutao sam kad ne treba, i skupo me je sve to koštalo, i to se više ne smije ponoviti. Uzmi me ili odbaci. Ali sada. Ne sutra, ili nekog drugog dana. U najstrožem smislu, ja ne tražim tvoje tijelo, niti tvoju dušu. Meni nije potreban sluga, a ne treba mi ni negovateljica. Odbacio sam svoju bolest, i mislim da nijesam samo zaliječen već i izliječen. Nudim ti sebe, zdravog čovjeka, uzmi me dok još u meni ima života. Uzmi ili ostavi, ali kao što sam rekao: sada. Posmatrano iz drugog ugla, recimo tvog ugla, ova moja ponuda može da izgleda kao da je krajnje zbrzana i neumjesna i kao razbludnost čovjeka kome su godine ispile pamet; ali pokušaj da mi vjeruješ samo danas, samo sada. Riječ je o ljubavi, i nije potrebno iznurivati jedno čisto osjećanje kakvo je ovo moje prema tebi. Priznajem da je ovo i za mene jedan sasvim nepoznat trenutak, neobjašnjiv, rekao bih, ali se dogodio i događa se, želim da ti kažem to je novi oblik života koji nikada i ni sa kim na sličan način nijesam dijelio. Upotpunjenost ovog metaforičkog dodira sa tobom, jer za drugačiji bar za sada nas dvoje ne znamo, iščistila je cjelokupnu moju usamljenost, i ja sam ponovo kroz život potekao sa izvorišta. Nesvjesno, ali jesi, probudila si u meni žarište davno ugašene ljubavne vatre. Uždila iskru nove nade. Učinila da oživim, a godinama unazad sam vjerovao da živim sa mrtvim čulima. Potpalila si u meni ugašeni oganj. Znam da to nijesi željela. Ali meni se dogodilo. Tebi nije. Vidim zbunjenost, radoznalost i čuđenje u tvojim lijepim očima. Takođe osjećam da u tebi nema straha, i nema prevelike strepnje, prepustila si da te vodi ono bezimeno što nas je i uputilo jedno na drugo. Možda je naš novi dodir, kažem dodir iako ga za sada nema, i ne znam da li će ga ikada i biti, jer želje su jedno i ne ostavljaju se onda kada mi to najviše želimo, zato mi se i čini da je sve ovo što se dešava nekakav ponovljeni model davno uobličene ljudske sudbine, a možda se iza svega toga krije neka nama još uvijek nerazjašnjena poruka. Možemo je otkriti samo zajedno i sada. Začutao je na tren. Kao bljesak sijevnula je misao: možda sam ja sasvim poludio, o čemu govorim gospode Bože, i kome govorim, snoviđenju,

uobrazilji, utvari. Sofije nema i nije stvarna, sve sam umislio i sve mi se priviđa. Srećom Sofija je bila u njegovoj sobi. Otkuda i kako se stvorila u ovom omeđenom prostoru nije više bilo važno. lutka se dokazao kao prijatelj. Sofija će razumjeti, mora razumjeti, inače, da nije tako niko je ne bi mogao nagovoriti da ga posjeti. Dodirnuo je njeno rame, bojažljivo i nježno. Spavaj ako si toliko umorna, pričaćemo kada budeš odmorna. Ja sam te takvu kakva jesi čekao čitavog života i sada kad si došla, ni u čemu te neću požurivati, uostalom nikuda ne žurim.

Umalo nije izustio: plašim se da ćeš mi jednostavno okrenuti leđa i otići bez pozdrava. Ali uzdržao se i ona se, na njegovu radost neočekivano i začas našla kraj njega, dugo je pogledom pokušavala da pronikne kroz tamu njegovih očiju, a onda, kada je to on najmanje očekivao, sklopila je ruke oko njegovog vrata, grleći ga nježno.

Nijesam baš toliko umorna, rekla je tihim glasom nekako pomirljivo, kao da se pravda za nešto što je u nehatu počinila. Nemaš Đorđe samo ti tapiju na riječi i emocije koje ih hrane, moram nešto ja tebi da kažem, iskreno i od srca. Nikada ne bih došla kod nekoga koga ne poznajem. Tebe sam u onoj noći doživjela kao čovjeka koji me je dodirnu nekako više trenucima ćutanja nego svojom pričom. Kasnije sam se uplašila onog bezimenog osjećanja, koje nas nekako po pravilu nespremne zatiče, pa nijesmo u stanju ni da mu se odupremo, niti da ga prihvatimo. Mislila sam da je bolje za oboje da se posle nastupa ne vraćam tebi. Plašila sam se da će čarolija nestati budem li te ponovo vidjela. Ovako ostao si da živiš u mojim mislima. Ne znam ni sada zašto. Niti znam šta me je pokrenulo iz obamrlosti i usmjerilo moje misli baš ka tebi, o kome sam tako malo znala. Nije to bila ni neočekivana strast, koja katkad iznebuha bane tamo gdje je najmanje očekujemo, ni ona dobro poznata mi djevojačka čežnja za nekim ko nam se namah dopadne, a znamo da nikada neće biti dio našeg stvarnog života. Nešto mi je govorilo da ću te vidjeti naredne noći, i svih narednih noćiju sam čekala da se pojaviš. Vjerovala sam da ćeš doći. Jednom, kad god to bilo. Moja trupa je napustila hotel. Ostala sam na svoju ruku. Sjedela u onom istom baru pokraj prazne stolice, na kojoj si ti u noći našeg poznanstva sjedio. Kao da si me prizivao da još sačekam u hotelu i ne odem. I baš kada sam gubila nadu i sebi govorila da je nerazumno sve što radim, pojavio se tvoj prijatelj. Znala sam čim sam ga ugledala da si ga ti poslao. Rekao mi je da me čekaš, da si na neki način obolio zbog mene i da moram da te spasim. Prijatelj ti je, i morao je da dođe po mene. Kako god bilo, srce je prepoznalo sve ono što nijesu vidjele moje oči zaslipljne blještavilom reflektora i ja sam se Đorđe, čini mi se baš one noći zaljubila u tebe, kako drugačije da objasnim sve što mi se kasnije dešavalo. Sležući ramenima, kao da nosi krivicu na duši, najednom je začutala, kao da je i sama postala svjesna da ponekad riječi mogu da pomute čaroliju novog prepoznavanja jedne po svemu vanvremenske ljepote.

Sklopljenih kapaka, u tišini zamračene sobe, gledali su se bezvidno, zavirujući jedno dragom u dušu.

Bliski smo u različitostima a to je dovoljno za bilo kakav početak, mislio je u tom trenu Đorđe. Kao da mu je čitala misli Sofija je kazala da je odluku već donijela i poslednji tragovi kolebanja su nestali čim je onako na kiši ugledala

Lezinu krhku pojavu.

- Došla sam, za sada nema razloga da se brineš, dodala je mazno.
- Znao sam da će tako biti, kazao je Đorđe i njihove usne su se sasvim spontano spojile u dug poljubac.

Vrhovima prstiju milovao je liniju njenog vrata, dodirivao drhtavi trbuh koji mu je izmicao, vrebajući priliku za svoj sledeći korak, a ona je čekala, sve dok nije osjetila zažareno dahtanje skoro bestjelesnog oblika; a zatim su njene ruke potražile njegove, i pokušale da ih zaustave u pohodu gdje pobjednika i pobijeđenog neće biti. I osjetila je njegovu propetu radost, i nije joj smetalo što je dodiruje. Stegla je zube diveći se sopstvenoj hrabrosti, i počela dodirom da upoznaje i otkriva novog protivnika koji u njoj više nije pobuđivao strah i osjećaj neprijatnosti, već je gonio tijelo u drhtavicu, a prigušenu požudu pretvarao u nezasiću glad.

Talas uzavrele krvi zapljusnuo je njeno lice, i uzdah iz dubine duše označio je saglasje između dva tijela, koja su u trenutku sažimanja postala jedno. Predavala mu se bez straha, sa radošću koja se mogla mjeriti sa njegovom usplamtjelom željom da je sada, i zauvijek, posjeduje.

Dani lete kao vjetrom nošeni oblaci. Promijenili su sobu. Lutka je zakupio čitav apartman. Želim da mladenci uživaju, objasnio je recepcioneru u hotelu. Ne smije da im fali ni ptičijeg mlijeka, dodao je odlazeći. Vrijeme se proljepšava, ugodni vjetrovi s mora najavljuju dugu i toplu jesen.

Dosta smo se skrivali, hoću da upoznam tvoj i moj budući grad, kaže Sofija. Đorđe se koleba, oklijeva, danas ne bi pošao ali sutra planira svakako; i tako odlaže putovanje dan po dan. Sofija je nestrpljiva. Počinje da postavlja neugodna pitanja. Nije u redu da se neke stvari prećute. Zašto Đorđe ne otvori karte i sve iznese na vidjelo. I ružno, i ono što je manje ružno. Upoznala je njegovu strast, a sada želi da ga doživi u ambijentu njegove pripadnosti. Ovdje su oboje stranci. Tamo bar on neće biti. Nije je zaplašilo Đorđevo upozorenje da bi bolje bilo da zauvijek ostanu ovdje, ili da odaberu neki drugi grad, da na Cetinju za ljude poput njih dvoje nema razumijevanja i milosti. Ona vjeruje da će se navići na dosadu, na duge nezanimljive dane, stalnu, i dozlaboga dosadnu cetinjsku kišu, na magle koje

pokušavaju da ublaže sivilo golog kamena, a u stvari razjedaju dušu žiteljima, dovodeći ih vremenom do neizlječivog praga ludila. Sve može podnijeti ako je uz Đorđa, ako ih ljubav kao do sada spaja, čuva, prati i hrani, ako i on vjeruje kao što ona vjeruje u zajedničku sreću. Kolebanje je stepenik do propasti. Moraju vjerovati. Čudo ih je spojilo. Mada oboje znaju, životu kakav god da je, mora se prići bez straha i sa osmijehom, inače je sve besmisleno.

Ovdje gdje se sada nalazimo, zahvaljujući plemenitom nagonu moga prijatelja Lutke, možemo reći da smo nagrađeni izobiljem. Kada dođemo na Cetinje, u moj dom, prije svih ostalih, prvo će ti ruku pružiti bijeda. Moram da ti priznam, ja sam čovjek koji je, bar do sada, živio u nemaštini, bez šansi da se i u budućem vremenu nešto izmijeni. Materijalna i sva druga dobra ovoga svijeta mene iz nekog razloga nikada nijesu dodirnula. Zahvaljujući brizi brata imam krov nad glavom, i to je sve. Ti Sofija prema meni stalno otkrivaš svoje prekrasno lice dobrote. Daješ se cijela i tražiš istu takvu predaju. Ja još nijesam siguran koliko mogu da odgovorim takvom izazovu. I ja se dajem koliko je to u mojoj moći, ali moje davanje naspram tvojeg je ništavno. Ostavila si izobilje zarad nečega što je bezvrijedno. Sramim se što ne mogu da ti pružim više od ovoga što sada dajem. Dajem sebe a znam da to nije ništa. Ponekad pomislim da jeste, ali kada razum zarudi znam koliko je ta spoznaja daleko od istine. Htio bih i više od onoga što bi ti možda željela da ti ja pružim. Moje mogućnosti su male, prostor mog kretanja skučen. Osakaćen sam u srcu. Naučio sam da se donekle uspješno od zla branim, ali kako da se sačuvam od pretjerane količine dobrote kojom nas neki ljudi obasipaju nemilice. Kad to kažem mislim na Filimona, Lutku, pa i tebe. Ako smo odlučili da živimo u zajednici, pokušajmo da jedno drugom ne smetamo i ne stajemo na muku. Lijek si za moju ranjenu dušu, ali ja se plašim časa u kome ona može biti izliječena. Plašim se normalnosti koja je svima znana i prijemčiva. Ko će ja onda biti. Nijesam siguran da bi me takvog mogla voljeti. Nepoznatog sebe ne mogu ni da zamislim. Šta će onda biti sa tobom, sa nama. Zaljubljenost se nekako po običaju pretopi u ljubav, a ova se uguši i istroši od sopstvenog zadovoljstva. Slučaj je odredio da do našeg susreta dođe, znam da moramo imati strpljenja i znam da ti sada poput mene vjeruješ u snagu ove naše nenadne ljubavi. Ja ne sumnjam u tebe, mene brine moja urođena kolebljivost. Iskren da budem, ponajviše me plaši strah od velike sreće. Svaku veliku sreću od postanja prati još veća nesreća, zato se ja plašim. Naučio sam da se borim sa nepravdama, da se suprotstavljam pakosti i zlu, ali zaista ne znam kako da se ponašam ako me sreća dodirne. Moje tijelo i moja duša kao da su ukleti, čini mi se da sam do sada opstajao zahvaljujući gadostima koje su me na svakom koraku pratile. Ti si osjetila blještavilo scene. Ljudi su te poštovali i divili se tvojoj ljepoti i hrabrosti. Pa ipak, ti, draga Sofija, nijednu priču o sebi nijesi donijela kao miraz u ovu našu novu zbilju. Ja ti zbog toga ne zamjeram. Svako ima pravo da o svom minulom životu ćuti. Ono što se ne može izmijeniti, vjerujem,

nije vrijedno podsjećanja i priče. Kažeš da ti je svejedno gdje ja živim i kako živim. Da je jedino važno da budemo zajedno i tako, u slozi i ljubavi, vjeruješ da možemo čuda praviti. Možda je nastupio trenutak kada treba pokušati. Predajem se i obećavam: sutra odlazimo na Cetinje. Do sada sam samo ja bio vlasnik tog carstva prašine i paučine, vlasnik ničega; i za početak samo toliko možemo dijeliti. Još ima vremena da odustaneš. A možda je greška u tvom odabiru već učinjena. Pustili smo naša tijela da umjesto nas govore. Ona su uživala u dodiru, ali za razliku od tebe, koja vagaš riječi i čuvaš ih u sefu svoga srca kao dragocjenosti, ja imam još mnogo toga što želim da ti kažem. Vremena za priču imamo na pretek. Što bude moralo, to će se i dogoditi.

Sofija je bila prva žena kojoj je Leza ispričao sve o Šarloti. Priča je bila lijepa i tužna. Kao i sve istinske priče vrijedne pamćenja, pripadala je prošlosti, i Sofija je znala da joj neće biti lako. Morala je u svemu da bude bolja od Šarlote, a to je bilo nemoguće. Na kraju, znala je u čemu može i kako će pobijediti nepostojeću suparnicu. Spas je bio u odanosti i vjernosti. Ona neće Lezi okrenuti leđa i ostaviti ga na cjedilu. Dovoljno je bilo što je ostavila svoj minuli život. Okrenula se novom životu vjerujući da joj je sudbina pružila bolju šansu od bodeža koji su fjukali oko njene glave. Lezi treba pomoć, lijek za dušu i srce. Šta god da se dogodi, odlučila je da bude uz njega. Ako je njegova najveća i najbolnija rana uspjela da zaraste, druga bi ga dokrajčila.

Vjerovala je da je kod njega probudila ljubav za koju je on mislio da je nestala u svakom obliku. Uselila se u Đorđevo srce i zaposjela njegovu opustošenu dušu, kao da se nastanila u davno napuštenoj kući. Lezino stanište je po svemu ličilo na brlog, na smetlište nepotrebnih i beskorisnih stvari. I kako to biva, moralo se krenuti iz početka. Prije svega sa čišćenjem, osvježanjem prostora i na kraju, sa novim rasporedom stvari; i tu, na startu, naišla je na nepremostivu prepreku. Naoko beznačajne stvari, u Đorđevom svijetu su zauzimale posebno važna mjesta. Te stvari i dešavanja vezana za njih nosila su isto ime: pobrkotine. One su za njega bile neobjašnjivo bitne i važne. Koliko i ona. Da bi i sama bila prihvaćena, morala se pomiriti sa ovim njegovim izmještanjem u svijet kome nije pripadala. Nije poznavala Đorđa, to što je ona vjerovala da on jeste bio, tek po dolasku na Cetinje shvatila je sasvim jasno da nije. Priznala je to sebi prvi put i vjerovala je da će to što ga je sada cijelog obuzimalo jednom morati da prođe. Sve u životu prolazi, prolazi strast, zaljubljenost, ljubav prolazi. Proći će i ovo neobjašnjivo ludilo. Ova za Sofiju neshvatljiva zavisnost njenog izabranika od beznačajnosti. Đorđe je zreo čovjek, mislila je, nekakav đavo, šta li je, ko zna kada i zašto, uzeo ga je pod svoje,

lude bubice mu usadio u pamet, i one mu ne daju da se opusti i skrasi. Došla je u njegov svijet kao spasenje, kao nagrada za sve njegove minule patnje, razočarenja, slabosti, promašaje i strahove. Ona to zna i on zna da jeste tako. Sami njen ulazak u njegov život već je promjena. Neočekivana za oboje. Navikao je na sumor usamljenosti i beznađa, na život bez ljepote i nade. Prihvatio nemoć za stalnog saputnika. Očaj kao utočište. Ona je svjetiljka koja će ga izvesti iz tame. Mora djelovati polako i bez žurbe. Iz dana u dan. Kao da sprovodi jasno određenu terapiju. On je tako ranjiv i nepredvidiv u takvim trenucima nespokoja i izgubljenosti. Treba mu više od svega novo utočište. Nova toplina. Mjesto gdje se radost gnijezdi a ne strepnja. Proći će ga, govorila je sebi, hrabreći se kao neko ko se našao u bezizlazu a i dalje vjeruje u spasenje. Jednom će morati da se pomiri da živi u svijetu koji poštuje neka drugačija pravila od onih koje je on sam stvarao godinama i kojih se drži kao pijanac plota. Život, navike i običaji se mijenjaju se u hodu i trenucima. To je ona istina koja izmiče Lezinom poimanju.

On te promjene ne primjećuje. Ništa nije toliko ukorijenjeno, da bi bilo vječno. Nije to ni tradicija, ni običaji. Ljudi se sa promjenama i sami mijenjaju. Svi osim Đorđa. Činilo se. Posle prepada njegovih prijatelja, skoro otmice, i nerazumne odluke koju je u magnovenju donijela, a da nije znala zašto je to i tako uradila, dvije nepune nedjelje provedene sa Đorđem u onom hercegnovskom hotelu, bjehu dio jedne prelijepe, ali na njenu žalost već minule uspomene. Tamo je Đorđe bio nešto sasvim drugo. Krotak kao jagnje. Nježan kao svila. Čovjek od krvi i mesa, sa strašću i emocijama koje su i kod nje budile ista takva osjećanja. Otkako su došli na Cetinje, sve se preko noći promijenilo. Đorđe Leza se pretvorio u čudovište. Mislila je da sanja nekakv ružan san. Šta god da ona uradi, njega izluđuje. Umjesto da je uvodi u ljubav, on je uvlači u svijet mulja i pobrkotina, koji ona i pored sveg naprezanja ne uspeva da razumije. Kako razumjeti nešto što je lišeno smisla? Đorđe opet tvrdi da na ovome svijetu smisleno ne postoji; zar nije svijet nastao iz haosa. Čemu onda zavaravanja, postavljao je on pitanja na koja ona nije znala da odgovori. Ne razumije njegove strahove što ga onespokojavaju, a ponajmanje njegove neočekivane ispade. Sve što tada Đorđe čini, kao da radi u bunilu. Njena najveća greška bješe ta što je povjerovala da može zamijeniti Šarlota.

Stvarnost se nikada ne može nadmetati sa ljepotom koja je došla iz uspomene i snova.

Šarlota je san, a ona je zbilja. Đorđe je pripadao ljudima koji su voljeli više san od zbilje. Ona će trajno biti na drugom mjestu, šta god da uradi, i bilo kakvu žrtvu da podnese. Najzad, razumjela je, i to ju je zaboljelo više od svega ostalog: Leza je u njoj vidio reinkarnaciju nestale ljubavi. I ona je, poput Šarlote, pripadala cirkusu, i njena tačka u programu je pobuđivala jezu i mirisala na smrt. Đorđe je, priznao to ili ne, u njoj vidio dvojnicu nestale Šarlote. Ona to nije znala i eto, uvalila se u živo blato. Sada joj ne preostaje ništa drugo no da se polako navikava na njegovu sklonost ka pretjerivanju.

Sofija je mrzjela da upotrijebi riječ pobrkotina.

Lutajući gradom, ili nalazeći se u novom ambijentu, Đorđu se često dešavalo da zapazi neko neobično lice, fiksira ga u fokus svoje svijesti, bez ikakvog razloga, a onda kada u nekoj drugoj prilici opet slučajno to lice ponovo sretne, njega spopadne glavobolja zbog nemoći da se prisjeti otkuda tog čovjeka poznaje, i zašto je to njemu toliko bitno. Naoko krajnje besmislene reakcije na neočekivane pojave i događanja u njemu bi izazivale zastrašujuću tjeskobu. Tako je bilo i toga dana kada ga je neznancu presreo na ulicu i pozdravio ga sa spontanom prisnošću kao da se poznaju cio vijek. Kao da se našao u bezizlaznoj stupici, sa grčem na licu, Đorđe je neznanu samo rekao: ovo je moja žena Sofija. Ja sam Mihailo, odgovorio je čovjek, pružajući ruku Sofiji. Bez sumnje, Đorđe je čovjeka odnekuda znao. Nije mogao da se sjeti odakle. Njegovo sjećanje bješe pokrila tama. Krug ljudi sa kojima je minulih godina dolazio u dodir ne bijaše veliki. Da ga je ranije sreo valjda bi upamtio čovjeka. Milosrdni blesak obasja napokon njegovo zamagljeno sjećanje, kada neznancu dodade, kao pojašnjenje upućeno Sofiji a ne njemu, da su njih dvojica, cijelo jedno polugode sjedeli u istoj klupi, i da su te davne godine bili najbolji drugovi. Đorđe se u momentu prisjetio nesimpatičnog dječaka koji ga je sa onim djetinjim bezobrazlukom maltretirao, ali to lice koje je upamtio, nije pripadalo ovom čovjeku. Đorđe bješe odavno zaboravio imena i likove drugova iz svog neslavnog školskog života. Čovjek je zahtijevao da dođu kod njega u posjetu. Kako ne znaš gdje stanujem, pitao je Đorđa i čudio se, ne vjerujući da je to moguće.

Godine čine svoje, neznancu se mangupski nasmiješio put Sofije.

Svratite na kafu, mnogo toga se u međuvremenu dogodilo, rekao je. Ja sam se dva puta ženio. Prva žena mi je umrla na operaciji slijepog crijeva, nezamislivo, a druga me je ostavila, nećete vjerovati, samo zato što sam patio za prvom, i što nijesam mogao tako brzo da je zaboravim. Živim sam. Završio sam mašinski fakultet. Ti se bar sjećaš da sam bio najbolji matematičar u odjeljenju. Zbilja, čime se ti baviš? Đorđe nije umio da odgovori. Sofija ga je izvukla iz neprijatne situacije.

Izvinite, gospodine, prijaio nam je razgovor sa vama, ali mi žurimo, krenuli smo u posjetu, rođaku, u bolnici je, znate, kazala je sležući razmenima.

Da, mi smo krenuli, dodao je Đorđe, začuđen Sofijinom upadicom. Ovaj okasnijeli pozdrav neznanca nije imao nikakvog značaja za Đorđa. Udaljili su se bez riječi opraštanja od čovjeka koji ih je nijemo i začuđeno posmatrao. Put im presjekoše dvoje mladih ljudi, smejući se. I ova zarazna veselost i u njima na tren izazva osjećanje punoće i lagodnosti.

Cetinjski dani teku kao mutna rijeka. Sofija je kao sjen, nečujna, nevidljiva, a prisutna u svemu. Leza je pisao bratu da se oženio. Tačnije, brak nije ozakonio.

Sofiji to ne znači ništa, a ni njemu. Kada budu odlučili da se vjenčaju, biće to u crkvi. No, do te odluke, ima još vremena. Vezu dvoje ljudi može da ispunjava bezbroj drugih zanimljivosti. Sofija ima strpljenja. Pazi ga i brine se o njemu kao da je dijete. Ova njena briga i pažnja njemu, za sada, gode. Važno je da oboje žive skromno i ne pretjeruju ni u čemu. Sofija začudo nije zahtjevna žena. Od svoje ušteđevine je kupila puno novih stvari u stanu. Šporet, frižider, televizor, komodu za suđe, bračni krevet, nove garderobere, ugaonu garnituru. Sve novo i sve blista. Đorđe nema osjećaj da živi u svojem stanu već stalno nešto gundā i prigovara. Kaže Sofiji da mu se čini kao da je u gostima. Da im pola stvari nije trebalo. Uludo bačene pare. Izlaze rijetko. Šetnja cetinjskim ulicama kratko traju. Prije ili posle, šetaće otjera kiša. Ljudi su pretjerano radoznali. Dosađuju besmislenim pitanjima, uvijek skloni neumjesnoj šali i spremni za porugu. Sofija mu je otvoreno rekla da joj nije jasno zašto on dozvoljava da ga na Cetinju javno ponižavaju. Zašto baš njega izvrgavaju ruglu. Zašto se ne pobuni. Zašto ćuti i trpi uvrede. Takvo ponašanje Đorđevih sugrađana ona ne može da prihvati kao razumno. Šta je sa ovim ljudima, pita ona Đorđa. On kaže da se stidi zbog takvog ponašanja svojih sugrađana. Takav je ovdje narod, voli šalu i porugu. Najbolji su u svemu, najljepši, najpametniji. Izabrani narod. Tako misle o sebi. Svi ostali su mnogo kopalja ispod. Samo oni imaju pravo da svoje uzdižu ili kude. I najpokvareniji su, to si zaboravio da kažeš, ubacuje ljutito Sofija. Đorđe slegne ramenima bez želje da brani sugrađane i da se prepire sa Sofijom. Zna da mora nešto da kaže inače Sofijina mrzovolja i nezadovoljstvo zbog njegove inertnosti mogu primiti sasvim neželjene oblike. Tada su posledice nepredvidive, i ništa tu ne vodi ka dobru. On začudo ne mrzi svoje sugrađane. Neka ga pljuju, oljavaju, neka izmišljaju. Neko mora da bude žrtva poruge. Pobrkotine su doprinijele da cetinjani smatraju da imaju legitimno pravo da o njemu pričaju tako kako pričaju.

Svijetu se ne mogu zatvoriti usta, ona su ogromna i uvijek željna nove hrane. Ove ljude i njihove navike niko ne može promijeniti, rekao je Sofiji.

Sredinu mijenjaju ljudi, a nikako sredina ljude; možda ću i ja za neku godinu bolje razumjeti šta se ovdje dešava, dodala je pomirljivo Sofija.

Posle ovakvih razgovora Leza je tonuo u sjetu, kao u živi pijesak. Ali ne zbog priče o gradu koji ponižava svoje izdanke; nešto drugo, skoro bezimeno nije mu dalo da zaboravi. Đorđe nije uspijevao da se pomjeri sa središnjeg djela klackalice prošlog, i ovoga što mu se sada dešava. Mislio je i dalje na na Šarlotu.

Ono što nemamo ne možemo izgubiti.

Đorđe je od kada zna za sebe gubio samo ono što mu ni po čemu nije pripadalo. Ljubavi i prijateljstva nijesu posjedi, u tim procesima smo samo sudionici i učesnici, nekada manje a nekad više uspješni. Đorđe je vjerovao da se sve može posjedovati. Čak i sreća. Nije o tome govorio. Sofija je drugačije razmišljala. Ona je živjela za trenutke. Za ono što se dešavalo sada, a ne juče i ne sutra. Govorila je da se ljepota živi u magnovenju, u trajanju se samo kruni.

Sofija je vjerovala da je najzad, dodirnula sreću.

Od kada je Sofija na velika vrata slučajnosti zakoračila u njegov život, Đorđu se čini da je priklješten između nje i Šarlote, kao između dvije ogromne stijena. Razapet između mrtvog sna i neopipljivog snoviđenja, lebdi kao uveo list što je

poslednji ostao na drvetu da odolijeva konačnosti. Iskonska zebnja podliježe zakonima geometrije. Njihalo strave ispisuje svoju uobičajenu putanju, prije nego se domogne grkljana i ždrijela žrtve. Kao grančice ljeskovog pruta u rašljarevim rukama, nad mjestom gdje se voda priziva, drhte fini miofibrili. Miokard se cijepa kao stara vreća. Junačka smrt bijesnog psa u ne tako davnoj uspomeni. Paranoja za jednu te istu zbunjenost. Šarlota je metafora onoga čega nema, čežnje iznad svega, neizbježna: svakom pod nosom i na dohvatu, a svima izmiče. Njemu pogotovo.

Ona je u svemu različita. Sofija je opet lišena mudrog dvoumljenja. Nalik njemu dok svoje najvitalnije prohtjeve svodi na besmisleni nagon održavanja i opstanka. Ona mora sačekati mjesečevu mijenu, promijeniti posteljinu, odjeću, sprati tragove krvi iz uspomene. Treba na kraju hrabro zagaziti u svjetlost. Sofijina svijest je zatumljena rasejanost, i nevolja je u tome što ona uspijeva da traje i istrajava na putu svakodnevnog trpeljivosti. Njen otpor se gasi i nestaje kao utvara na određenoj tački usijanja. Pretače se u bol koji tinja u podsvjesnom. Nezasita ptica kajanja kljuca i uporno opominje Lezu na prisustvo nečega čega odavno nema.

Samopouzdanje koje uliva Šarlota svojim nedodirom pripada značajnijim oblicima života. Ona je nezaobilani svjedok njegove propasti, a Đorđe je zamrznuta slika u svemu što ga okružuje i što mu se dešava. Njena lucidnost se sastoji u uzdržavanju od akcije. Ona plijeni i stiče pravo posjednika nad svim čega se domogne. Samo, to njeno pravo je uskogrudo i beskorisno. Značajano koliko i pravo mraka u odnosu na svjetlost. Šarlota u njegovoj uspomeni boluje od opsjednutosti. Čezne za planetarnim iskustvima. Njoj je malo ovo mnogo svijeta u kojem se Đorđe davi. Njena metafizička čežnja je nezajažljiva. Otuda je Đorđe u minulim godinama hrani otpacima otrgnutim od života. Dovoljno je da uspomenu kojom ona gospodari svakodnevno podgrijava i održava u stanju budnosti i pripravnosti. Energije lakše osvajaju prostranstva i ne robuju zakonima prolaznosti. Energije su vječne. Šarlota je energija. Šarlota je vječna.

Bolesno mjesto se ionako liječi i još brže uklanja operacionim putem. Njene igre samo zbog toga prijete sudionicima uzdizanjem do žrtvenog obreda. Šarlota je rob lucidnog balansiranja, a onda se lako oslobađa okova vlastite ljuštore i sune u svijet da nanovo zagorčava zbilju onima što još uvijek slijepo vjeruju u sreću. Podstaknuta nagonom izvršioca, nikada u dijalogu ne uspijeva da istrajava i ne trudi se da osvoji sagovornika, ili da mu se makar približi. Poslednju mogućnost da je nanovo sretne, Đorđe vidi u samoj funkciji očišćenja iskonskog grijeha kajanja. A to još uvijek nije izvodljivo. Priča o Šarloti umire i ponovo se rađa osnažena prethodnim, ponajprije prislinim uklanjanjem. Sofija je drugačija, uzima sve i daje sebe čitavu, njena zahvalnost na trenutke prerasta u podaništvo, безусловnu predaju, pseću privrženost. Njena ljubav je čista i iskrena. Otvorena prema svijetu koji pulsira kao školjka na Anastazijevoj slici. Prima udarce sa osmijehom, kao darove. Ona pristaje samo na trenutke rastuće zabrinutosti, neodređenog nadanja, potpune pometnje. Pobrkotine je izluđuju. Traži i u njima, kao i u svemu ostalom smisao, ali ga ne pronalazi. Svoje dileme zadržava za sebe i nema hrabrosti da ih iznosi Đorđu koji skoro ništa ne primjećuje. Shvatila je ona da njega hrane i budnog održavaju slike iz uspomena i podsvijesti, a ona se još nije izborila za

pravo da tamo obitava ili zaviruje. Vjeruje da je po nju bolje što je tako. Njeno mjesto je jasno određeno. Da bude tu i uz Đorđa. Za sve ostale preostaje spremište ništavila. Kome ono služi. Posle svega ostaju samo gole riječi, kakve god bile i šta god značile. Ne njene, njegove riječi kojim priziva nemoguće. Krasila ih običnost ili zaumnost, imale poruku ili bile vezivno tkivo za dvije urođene suprotnost, njih se ponekad plašila više nego Đorđeve nepredvidljivosti, takve riječi nju nijesu slušale, otuda, ako je morala i da ih upotrijebi, izgovarala ih je bojažljivo i sa strepnjom. I uvijek se u minulom njenom životu tako dešavalo: te njene riječi bujice, nepovezani spletovi, prvo su šibali njeno tijelo, kažnjavajući je ni zbog čega, prije nego što bi dotakle nekog u prostoru. Na kraju, da bi se sačuvala od opasnosti izazova nedorečenog ili prećutanog, gubila se i nestajala u ugrizu uslužne ženstvenosti. Sofija nije htjela nikako da povjeruje da i požuda ima ograničen vijek, znala je da se doduše gasi sporije nego što se javlja, i da nestaje kao i sve ostalo.

Kod Đorđa je sve drugačije. Asocijacije su neminovnost, otuda je u njegovom novom životu veza između Šarlote i Sofije trajno uspostavljena. Kad je sa Sofijom, pojavljuje se Šarlota, nepozvana, nevidljiva, a toliko prisutna i moćna, dovoljno da pomuti ljepotu trenutka, tek toliko da zbilju uskomeša, da natjera Đorđa da smišlja novu pobrkotinu kao sredstvo odbrane i da u istoj vidi spas i utočište. Java je Sofijin posjed u svakom pogledu. I tu dileme nema. Snovi su Šarlotina prćija. U njima se ona upormo pojavljuje, i uvijek je u Anastazijevom malom sobičku, koji gleda na more i škripavo kao asmatični bolesnik diše. Sofiju nikada nije uspio da ugura u snove slične sadržine. Sa Sofijom živi a Šarlota se izborila za snove. U njima ostaje da traje i živi vječita Šarlota, sa dušom izgubljenog pjesnika i tijelom jegulje. Ponovo se sve izmiješalo. Stvarno i nemoguće. Živi i mrtvi. Akteri ovih događaja odavno ni o čemu ne odlučuju, a opet ne silaze sa scene. Tu su i ako ih nema. Banjo, Šarlota, Anastazije dok slika, i on, Đorđe, što svemu što je bilo i što može biti, postojećem i onome čega nije, daje mjeru i određenje, značaj dragocjenog pamćenja. Čuva od zaborava kao rizničar sve što je vrijedno sjećanja, pa i ono što je naoko beznačajno. Uočava mane, onako u magnovenju, zadojen prokletstvom sažimanja i čuvanja bezvezarija, osuđen na patnju bez prestanka u ko zna kojem vremenu i ko zna zašto, ali nezaobilaznu i stamenu patnju, koju je u trenucima nadanuća nazvao pobrkotinom, od koje je teško i po svoj prilici neizlečivo obolio. S kim god da je bio, dijelio suživot, kao sada sa Sofijom, hranio privide ljepote novog i tek otkrivenog izazova, privide sreće i spokoja, jedno nije mogao iskorijeniti samoću. Samoća, iskonska i neobjašnjiva, bila je i ostala njegovo prokletstvo i sudbina. Koliko god vremena da mu je preostalo, znao je, biće tako i ubuduće. Ljudi koje pamti i oni drugi koje na svaki način pokušava da ih zaboravi, samo su bili tamničari njegove samoće. Svi su bez izuzetka boravili u jednom prostoru koji je on nazivao vlasništvom tuđe sreće. Odavno ih nema na javi, pomrli, nestali, odselili. Nikog nema u blizini i među živima sem Lutke i Sofije.

Snovi ga čuvaju od propasti. Paze da ne poludi.

Njegove uspomene vrijedne pamćenja žive u snovima, mislio je Leza. Život koji živi je imitacija lošeg života. San je ravnoteža. Inače ni njega ni Sofije ne bi

bilo. Ne u istoj priči.

U tim snovima, doduše, sve je ogoljeno i nekako praznjikavo i nedorečeno. Banjo je samo bezglasni posmatrač, nema njegovih mudrih savjeta. Anastazije pjevuši nešto sasvim lično i nepoznato. Šarlota u nekom nepoznatom vrtu recituje Inge Barč. Đorđe se u tom snu koleba kome da pokloni ljubav: Inge ili Šarloti? Na kraju se odlučuje: obema.

Sofija po običaju spava, nju ne dodiruju snovi, pogotovo ne njegovi. U njima nje nema. I kad je budna ništa ne primjećuje. Ona je java. Ona je njegov novi život. Jednom će možda i san biti.

Jedina prostorija u njegovom malom stanu vrijedna pomena, bješe kupatilo. Sofija se odmah po dolasku izborila za pravo da prvo kupatilo dovede u red. Sama je vodila brigu oko renoviranja i pregrađivanja hodnika i jednog dijela njihove buduće spavaće sobe. Bez kupatila ne mogu da živim, objasnila je Đorđu. Kada, lavabo, sanitarije, sve je bilo novo i sve je blistalo, zahvaljujući njenoj stalnoj brizi. Jednostavno nije dozvolila Lezi da se sa svojim pobrkotinama useli u ovaj prostor namijenjen čovjekovoj intimi.

Za razliku od njega koji vodu nije mogao da smisli, Sofija se kupala sa uživanjem. Voljela je da napuni kadu do vrha, da vodu pospe mirišljivim solima, napravi pjenu, koju je puštala da se preliiva i klizi glatkim keramičkim pločicama, da bi se kao prvi snijeg lagano topila i nestajala u otvoru na sredini kupatila. Jedino je za vrijeme tuširanja pjevušila, dešavalo joj se da zaspi u toj mirišljivoj kolijevci, i tek kada bi tišina što je dolazila iz kupatila postala neprirodna, Đorđe bi ustao, zabrinut da se u tom njenom pretjeranom opuštanju nije jednostavno udavila. Lupao bi na zaključana vrata, ona se budila, rekla bi – momenat, da sperem sapunicu i ostajala bi u tom, za njega nezanimljivom prosotoru, tridestak narednih minuta. Čovjek nije zrak svjetlosti pa da može začas da se stvori na različitim mjestima, govorila je pravdajući svoju sporost. A on je ostajao nijem, svjestan da bi svaka naredna upadica značila početak zamorne i besmislene prepirke. Danima potom ne bi progovorili ni riječ, a onda bi neka sitnica ili beznačajni događaj doprinio da preko svega pređu kao da ništa nije ni bilo. Kasnije, kad srdžba mine, izgledalo im je besmisleno i smiješno ono već minulo i zaboravljeno durenje.

Dorđe ne bješe osoba koju je bilo lako ničim zadiviti, dok je Sofija njegovala neverovatnu sposobnost čuđenja i radoznalosti. Za svaku sitnicu je imala riječi hvale i oduševljenja. Što je ovo lijepo, govorila je, kada bi srela neko nepoznato dijete, samo bi radosno uzviknula : vidi molim te ove okice kako su pametne, sve što je na neki način iskakalo iz okvira običnosti i svakodnevice mamilo je njeno neskriveno oduševljenje: ovako nešto nikada nijesam vidjela. Bože, što je dobro, topi mi se u ustima; tako za svaku sitnicu.

Pokušavao je da je odvoji od njene sopstvene prošlosti, od nostalgičnog zova koji se javlja kada to najmanje očekujemo, plašio se da se Sofija ne okrene i ode. Bez opraštanja. Jednostavno u neko svitanje da samo nestane. Zabavljao je jednostavnim pričama i zgodama iz života. Puštao mašti na volju kada bi osjetio da njena pažnja popušta, i radovao se što ona ne bijaše prosuditelj šta je bilo istinito u tim pričama a šta nije. Govorio je o nepokolebljivim navikama; o tome kako je obaviješten o zbivanjima o kojima drugi nemaju pojma; da je manje više upućen u najveće tajne ovoga svijeta; o riješenosti da do suštine vlastite postojanosti i bitka dođe vertikalom, kako i priliči njemu, vitezu nepredvidivosti, a nikako tabanajući drumovima i gutajući prašinu kao svi ostali.

Zmija nikada neće poletjeti, njoj je dano da puzi, i to je njena suština, govorio je. Ako se dogodi čudo da poleti, to neće biti zasluga Svevišnjeg, niti će joj on ikada podariti krila, tada će ona biti u kljunu ili kandžama orla, koji će je odnijeti svojim mladuncima u gnijezdo, da je u slast rasrgnu i prožderu. Tako je i sa nama. Uvijek neko gladan spremno čeka da se nama ugosti, da naša nemoćna tijela i dušu okupanu strepnjom proždere bez imalo kajanja.

Jednom, sasvim neočekivano Sofija je pomirljivo ali ne bez ljutnje u glasu kazala: znam da ne možeš zaboraviti Šarlotu, i ja to od tebe ne tražim. Uspomene su trajni dio našeg života. I misterije se gomilaju kao dani što smo ih zaboravili, i koji su nas zaboravili. Čeznja ima duži vijek od čovjekovog, ona je vanvremena i postojana kao sudbina, kao i sve prave misterije opstajava u nedodiru. Voljela bih da mogu bar donekle ravnopravno da budem Šarlotina suparnica. U najdubljoj intimi zamišljam kako sam je istisnula iz sfere tvojih daljih interesovanja i budućih fantazija. Tužno je što je meni određeno mjesto one druge i što će tako biti i ubuduće. Makar prestani da me posmatraš kao Šarlotinu neuspjelu zamjenu. Toliko sam valjda zaslužila. Ja možda nemam kvalitete te žene fantoma. Ne mogu da prosuđujem nešto što ne poznajem. Poređenja, kakva god su nezamisliva. Lijepote su različite, toga si pretpostavljam i sam svjestan, i kako god ih posmatraš, vidiš ih drugim očima. Ti moraš da presiječeš izvorište patnje u tvome srcu. Ja mogu biti

sječivo kojim ćeš to uraditi, ali ne želim da budem uzrok novog krvoliptanja tvoje duše. Volim te takvog kakav jesi. Mogu da se nosim sa tvojim strepnjama, nadanjima i mrakovima. Čak ni tvoje pobrkotine ne uspijevaju da me izbace iz ravnoteže. Sve su to činjenice jedne neobične stvarnosti, koju mi je usud namijenio. Danima ćutim i pravim se kao da ništa ne primjećujem. Kao da je dovoljna sreća i ljubav kojom si me okupao. Možda i jeste tako. Tvoja ljubav, ako to uistinu jeste ljubav, mene je preporodila i dala smisao mojem novom životu. Ali moja ljubav tebe ne dodiruje. Ne u onoj mjeri kako ja mislim da treba ili bi moralo biti. Meni lično priča o Šarloti nije bajkovita i zabavna. Toliko si valjda i sam shvatio. Ako ćutim, to ne znači da moram iz dana u dan da se borim sa duhom žene koje nema. Mislila sam da se onoga čega nema ne treba plašiti. I pogriješila sam. Duhove prošlosti nikada ne treba podcjenjivati. Oni nekada mogu da budu stvarniji od nas samih. Jer mi smo njihovo novo tijelo. Mi ih oživljavamo po potrebi i kada to želimo. Pa čak i kada ne želimo. Šarlota živi u tvom srcu i duši a ja samo životarim. Ne mogu više tako.

Ovo, i mnogo toga drugoga, i ranije sam mnogo puta htjela da ti kažem: dozovimo se pameti prije no bude kasno za oboje. Ne tjeraj me da mrzim Šarlotu, koja mi život upropaštava. Ako Šarlotu omrznem, a ne želim o njoj ni da razmišljam, i ti ćeš postati moja omraza. Ja se ne mogu boriti sa utvarama. Tvoja mi priča otkriva Šarlotu kao ličnost koja se mora poštovati. Ti praviš grešku što pokušavaš da me natjeraš da bez prestanka razmišljam o ženi koje na javi nema. Takvu tvoju želju ne mogu da prihvatim jer je ne razumijem. Ne želim da ovo moje protivljenje i bunt, za tebe vjerujem neočekivan, a možda i bezrazložan, shvatiš kao opomenu ili prijetnju, još manje kao inat i prkos ljubomorne žene. Ja se borim da preživim u svijetu u kojem si ti preuzeo ulogu kreatora moje sudbine. Ti si taj koji sada daješ smisao, usmjerenje i odrednice mom životu.

Tek ovdje na Cetinu sam shvatila da si ti svijet u kojem živiš okrenuo tumbе, pa sada očekuješ da takvo tvoje ponašanje bude nagrađeno razumijevanjem i aplauzom. Svijet te takvog kakav jesi može trpjeti, ali ja ne moram i ne želim. Ako na kraju sve bude po starom, šta je onda meni preostalo. Ruina koju je nemoguće oplemeniti i obnoviti. Pojedinaac ne može izmijeniti ni vlastitu sudbinu, a kamoli sliku svijeta u svome oslijepjelom oku. Razmisli o ovome štа ti prvu put sada govorim pa odluči šta ti je činiti. Mene mami mirno more a ne vrtlozi dubina koje će me udaviti. Valjda si shvatio zašto sam ti baš sada ovako govorila.

Đorđeje ništa nije rekao. Ogrnuo je kišnu kabanicu i izašao u tamnu cetinjsku noć. Vratio se pred zoru. Sofija je spavala. Tragovi munule priče kao zloslutni tamni velovi lebdjeli su prostorom i Đorđu se činilo da ih je mogao nožem sjeći.

Sa zakasnjelim žaljenjem Sofija primjećuje kako sve više i više utanja u sjetu. Njene riječi koje su ličile na vapaj nemoćnika ostale su bez odjeka. Kao da je govorila zidu. Đorđe se zatvarao iznutra a te katance i brave ona nije mogla dosegnuti. Čarolija novog i nedoživljenog se bližila kraju, ili nekom novom početku, ko bi to znao. Njeno strpljenje se tanjilo i visilo na nevidljivoj niti. Kidanje se nije moglo izbjeći. Otići i sve napustiti, ili ostati. Dati šansu vremenu da presudi, vremenu a ne Đorđu koji se ponovo batrgao u čeljustima obnovljene ništavnosti. Nije mogla sebi da opravda brzopletost koja ju je dovela u ovaj začarani krug, u svijet iz koga, činilo joj se, nema izlaza. Kako se samo promijenio. Do neprepoznatljivosti. Ili se uopšte nije promijenio već pokazuje svoje pravo lice i istinsku prirodu. Izluđivalo ju je njegovo nepredvidivo ponašanje, kao i sve ostalo što je bilo dio njega. On bješe čovjek koji je iz dana u dan, uporno kao da osvaja nedostupni planinski vrh, prevazilazio samog sebe neočekivanim odlukama i potezima, usmjeravanjima i pokušajima, u nastojanju da je uvede u svijet koji nije poznavala, svijet koji je sputavao svaku njenu kreativnost, bacao u zapećak, kao nevažno i beznačajno, sve što je ona do tada znala, ili vjerovala da zna. Ne bješe lako živjeti ni u svijetu gdje je fikcija bila u skladu sa realnošću i prohtjevima života, a kamoli u njegovom lavirintu pobrkotina koje su se iz dana u dan mijenjale isključivo njegovom voljom, i bez njena udjela. Mnoštvo neshvatljivih i novih usmjerenja koje je morala pratiti, nije uspijevala da popamti. Svaki njen potez, ma koliko da se trudila, uvodio je u čeljusti greške, koju opet on nije htio da joj oprost, jer je tobože bila upozorena. Prihvatio sam te takvu kakva jesi, prihvati i ti mene ovako nikakvog i zblebanog. Prihvati ili razumi ako možeš. Upozorio sam te na početku ove naše zajedničke priče da suživot samnom neće biti samo med i mlijeko, da ima provalija u meni koje treba makar zaobići, ja poštujem tvoja pravila, poštuju i ti moja, govorio je Đorđe ne skrivajući sržbu i nezadovoljstvo. To što nije pazila, što je neki zadatak ispunila ovako a ne onako, što je uradila prvo ovo a ne ono, što je pomjerila jednu stvar a ne drugu, zakoračila pri ustajanju nakon buđenja lijevom umjesto desnom nogom, upotrijebila riječ koja se u tom prostoru nije smjela izgovoriti, i sijaset drugih sitnica i koještarija, dovodilo ju je do očaja, a njega u početku do popustljivog durenja, kasnije do otvorenih prebacivanja da bi, kako je vrijeme odmicalo, a njene "greške" postajale sve brojnije i očiglednije, uslijedile prijetnje, negodovanja, bacanje stvari po kući, njegovi odlasci i besciljna lutanja gradom, šutnja koja je nakon toga nju dovodila do ludila. Ponekad je pokušavala da nađe opravdanje i za sebe i za njega. Pretpostavljala je da Đorđe nije takav zbog onoga što je ranije bio, već zbog onoga što je na njenu veliku žalost, počeo da biva. Možda je u svemu tome i ona imala udjela, mada nije uspijevala da vidi gdje je griješila. To zakasnjelo otkriće njegove stvarne ličnosti djelovalo je poražavajuće i na njena osjećanja, zbog kojih se, vjerujući u njihovu čistotu, u sve ovo upustila.

Svaka njegova grimasa, grč na licu, koji joj se na početku urezivao u svijest kao

dirljivi dokaz strasti, pa i ljubavi, najednom je bio ono što jeste: grč jedva kontrolisanog bijesa. Znala je da se nalazi na bespuću apsolutnog nerazumijevanja.

Porazilo ju je saznanje da je u ovo stanište očaja nije dovela ljubav, već njena vjerna pratilja – zabluda.

Strah od onoga što je ubrzo moralo uslijediti paralisao je sve njene dobre namjere i pokušaje da spasi što se spasti može. Uprkos ovim zloslutnim predznacima, u njoj je tinjala nada da se nešto mora i može promijeniti, inače svi njegovi putevi, što ih je živjeći sa njim postupno otkrivala, vodili su i nju i njega jednom cilju: u ambis.

Vrijeme se troši kao i novac i nikada ga u novčanicima naših života nema dovoljno.

Kako to biva, kad đavolu kucamo na vrata, on će ih sa radošću otvoriti. Sofijin Đavo se zvao bolest i kao sve što od nečastivog dolazi imao je nevidljivo lice i neutoljivu glad. Sve se izokrenulo i pošlo naopako takoreći u jednom danu. U noć uđeš zdrav a jutro te daruje opakom bolešću. Đorđe ništa nije primjećivao a ona je ćutala. Priča o Šarloti je gubila smisao. Znala je da će njena smrt biti jača od svake Lezine uspomene i sjećanja na Šarlotu. Smrt pobijedi svakog suparnika. Ona je gubila bitku sa životom a Šarlota bitku sa njome. Đorđe je gubio i jednu i drugu a da to nije znao. Ono što je nagovještavalo neminovnost u njoj nije budilo stah i žaljenje. Jednostavno je znala da je došla do kraja svoga puta. Neočekivano i brzo, preko noći takoreći. To što se Đorđe našao u ulozi onoga ko će je odnijeti do vječne kuće bila je zasluga slučaja.

Nada je tako prevrtljiva i podla i kada mu je najpotrebnija, prva čovjeku okrene leđa.

Jednom dok zdrava kao drijen bijaše, ili je vjerovala da je zdrava, kazala je Lezi pomirljivo, da se stalno pita, mogu li uspomene kod nekih ljudi biti snažnije od stvarnog života. Pitala ga je otvoreno čemu toliko osvrtnje ka prošlosti i tamo gdje nas više nikada neće biti. Odgovor koji mi se nameće, nastavila je tada, daje mi nadu da još nije sve izgubljeno, i da barem u našem slučaju sve mogućnosti nijesu u potpunosti iscrpljene.

Kada je u sebi prepoznala simptome bolesti kojoj su podlegli njena majka i ujaci, htjela je da vrišti od bola koji nije osjećala, od nemoći koja joj je tako surovo bacila rukavicu u lice. Znala je da se ova bitka ne dobija. Ni tada, ni ubuduće. Prolazili su dani, nedjelje, pa i mjeseci, kao dlan o dlan, istina surova kao sječivo giljotine gonila ju je da progovori i kaže Leži šta je muči i šta joj dušu truže. Pitala seu čudu kako on ništa ne primjećuje i sve na pogrešan način tumači. I tebe je načelo cetinjsko sivilo, govorio je pomalo zčurado. Na kraju, osjećajući kako zrna pješčanog sata njenog života neumitno cure i nestaju, upustila se napokon u priču koja nije nagovještavala ništa dobro, i Đorđe je slušao sa zebnjom u srcu i nevjericom, sluteći da se ovakve i slične priče nikada u potpunosti ne završavaju.

Ne mogu više da krijem, moram ti još ovo reći, kazala je Sofija: nije samo moju dušu načela bolest, izgleda da je našla pogodan poligon za svoje djelovanje i u mojem tijelu. Nijesam o tome ranije htjela da ti govorim. Već dugo osjećam malaksalost, kao da mi se život iznutra gasi. I sam si primijetio da niti jedem niti pijem. Da kao rani snijeg kopnim U međuvremenu sam nekoliko puta posjetila

ljekare, dok si ti besciljno tumarao gradom pokušavajući da se oslobodiš svojih pobrkotina. Danima mi razni doktori uzimaju krv na analizu. Rečeno mi je da još uvijek nema mjesta za paniku. Ja nijesam naivna. Jede me nešto iznutra, bezimeno a prisutno, kao što je jelo moju majku i sestru njenu i braću rođenu. Ova bolest se u krvi nasleđuje. Čudne me misli spopadaju. Pitam se čime se smrt hrani? Krivila sam tebe. Vjerovala sam da isisavaš moju energiju. Sve sam ti podredila i predala. I tijelo i misao, sebe čitavu. Za sebe ništa nijesam ostavila. Usmjerila sam vedrinu i radost ka tvojim tminama, a onda sam se i sama našla u vrtlogu, bio je u meni a ja u njemu, kao jedno tijelo i jedno biće. Snaga me napušta, Đorđe! I moja volja se tanji. Život kad krene da se gasi nekako se pritaji, i sve ga manje imamo a mislimo da je vječnost pred nama. I jeste vječnost, ali u ništavilu. Ponekad iskreno zažalim što ono davno bačeno sječivo nije prerezalo moj vrat, ili završilo u srcu. Koliko bih sebi muke i strepnje uskratila. O ovome ti do sada nijesam govorila, plašila sam se da pričom ne prizovem zlo. Znaš to bolje od mene, istina je surova, samo kakva god da jeste, jednom se mora reći. Zbunjivalo te to što teme naših razgovora nikada nijesu doticale moju prošlost. Htjela sam da zaboravim šta je bilo, i šta bi mene moglo da snađe, da bez razloga i potrebe ne prizivam nesreću. Ovo skrivanje, kao što sada i sam vidiš, bješe bezuspješno. Nesreća vjerno prati svoju žrtvu. Zla kob nema miljenike. Ovoliko mogu da ti kažem. Svi moji, sa majčine strane, meni dragi i bitni u životu su umrli mladi. Od iste, naizgled bezimene bolesti. Ove od koje ja izgleda sada bolujem.

Koliko god se mi trudili da zaklanjamo oči pred neminovnošću i istinom, sudbina zatvara svoje krugove, u njoj je sve kao na ruletu, a mi tu dođemo kao ona bezimena kuglica koja će se u vrtešci zaustaviti na broju naše konačnosti.

Moj život je načio četvrtu deceniju, i to je i meni trebalo da bude upozorenje i znak da dolazi vrijeme konačnog opraštanja. Samo upamti, ja te neću napustiti kao Šarlota, nemam ja kuda da odem, ovako odlučila sam da ću uvijek biti u tvojoj blizini, i kad me ne bude među živima. Branila sam se od tebe, i sada moram i tebe da branim od sebe. Ovakva, iznutra trula nikome ne trebam, pa ni tebi. Od gnjilog ploda se ništa spraviti ne može. Cijena koju moram da platim visoka je, mada su tvoji jadi zbog ovog što će se meni ubrzo dogoditi za sada mali. U očima ti vidim da mi ne vjeruješ. Misliš ko zna šta me je spopalo pa izmišljam da te uplašim ili ganem. Nijesam ti otkrila sve istine o sebi; vjerovala sam da ću uz tvoju pomoć nadmudriti i nasleđe bolesti, i vrijeme, i sudbinu. Bio si poslednji voz u koji sam se morala ukrcati. Znala sam to i prije moje odluke da dođem u onaj tvoj hotelski sobičak i ovdje na Cetinje. Željela sam mnogo, a postigla malo. Priznajem da me je više od svega porazio moj izbor. Za ovo što mi se dešava ne mogu da okrivljujem tebe. Naprotiv. Ti imaš svoje demone a ja svoje. Naši demoni i mene i tebe jedu iznutra, ali moji su sva je prilika uporniji i gladniji. Istina je da si me povređivao svakodnevno. Slučajno ili namjerno, zar je to sada važno. Ali moju bolest nijesi ti prizvao. Kako god da odem, neće ti biti lako. Osvrni se oko sebe. Saberi pobjede. Oduzmi poraze. To što ti preostane u konačnom zbiru, bićeš ti očišćen od taloga mnogobrojnih prljavština. Možda ostane mnogo a možda u zbiru ne bude ništa. Meni je matematika i zbrajanje oduvijek loše išlo. Gledaš me kao da sam bunike jela. Vidim da te sjenke straha obuzimaju. Počinješ da mi vjeruješ. Ne pokušavaj

da me tješiš i hrabriš. Kasno je sada za riječi utjehe i bilo kakvu priču uljepšanu optimizmom.

Mislila sam da ću makar kraj sa tobom dočekati srećna. Svaku našu sreću ubio si pričom o Šarlotti. Zaboravila sam da kraj kakav god bio nikome ne donosi sreću. Kažem ti da riječi utjehe ili kajanja ne mogu nahraniti moju dušu. Ja sam i bez tebe i tvoje pomoći svela račune sa životom. Tas ne preteže ni na jednu stranu. I šta još mogu da ti kažem, osim da se čovjek na kraju pomiri sa neminovnošću. Umreš ovako ili onako. Prije ili kasnije.

Ni besmrtnici odavno nijesu miljenici života.

Zašto bih onda ja bila.

Sad kada me je bolest uzela pod svoje, i kada se na groblju otvara stanište za moje tijelo, ima puno toga što želim da ti kažem, i ove riječi tebi namijenjene, grehota bi bilo ponijeti u grob, mada u njima neće biti ljepote koja bi u budućem vremenu hranila tvoju dušu. Ovako ja danas sagledavam istinu i o sebi i o tebi. Znam da su greške u procjenama neminovne, ali ove moje misli nijesu sazrijevale zajedno sa mojom bolešću. Trebalo mi je puno vremena da shvatim da bolest ni tebe nije mimoišla. Za sada ti je pošteđjela tijelo, ali ja znam, ni tebi lijeka nema.

Onako kako te je mater stavljala u kolijevku, ili slučaj bacao u raznorazne postelje, isto tako će i tebe neko sutra baciti u grob. Drugačije ne može biti, i zato neka ne ostane nijedna uspomena iz prošlosti, nijedan trag koji vodi u sjetu. Neću da govorim o trenucima naše intime i zaljubljenosti, tada ti Đorđe nijesi ličio na sebe, i priznajem da sam te voljela takvog kakav u stvarnosti i trajanju nijesi mogao postojati. Ovdje, suočena sa tvojim mrakovima i istinama, shvatila sam da si prije mog dolaska na Cetinje godinama bolovao, sada jasno vidim kako sve tvoje minule godine života stare i pobolijevaju u tebi. Ono malo mudrosti naslijeđeno od Banja, možda donekle stečeno i iz sopstvenog iskustva, skrivaš pod jezikom, da te otruje u slučaju nevolje. Lutaš sobom kao pustim poljem. Sumnju i nevjericu prihranjuješ svakodnevno. Odbacuješ samoću kao djelove dotrajale odjeće i ne vidiš da je samoća naga i da nju ne treba razgolićavati.

Glad ti utoljava sve što se spravlja po receptu tišine.

Kada izgubljeno nađeš, obuzme te tuga i nema načina da radost zagolica tvoje srce.

Uspavljuje te hućanje vode u oblacima. Danima ne progovaraš, kao da su te riječi dohvatile za gušu pa te nemilosrdno dave. Uglavnom, sve što si do sada radio, započinjao si sa namjerom da nikada ne dovršiš. Tako je bilo i u našem slučaju. Dodirnuo si me i mislio si da si osvojio svijet. Za takve grijehove nema opraštanja.

Maštaš o nemogućem.

Zaboravljaš da i duša ima dušu.

Sve sam vidjela, ništa od mene nijesi mogao da sakriješ. U početku su me donekle zabavljale tvoje male podvale. Tada još nijesam znala da si odlučio da cio postojeći svijet koji dodiruješ i koji tebe dodiruje, izmijeniš i prilagodiš sebi. Svima si okrenuo leđa, pa i meni. Surovost nije mogla da te oplemeni, niti podlost da ti ispuni želje. Toliko si zastranio da se i od svjetlosti skrivaš, i vjeruješ kako samo tama može da te liječi. U noćima bez mjesečine, kao utvara promičeš sumnjivim ulicama. Prvi pijetli ti najavljuju vrijeme polaska u postelju i vrijeme buđenja. Snovi su ti hitri koliko i treptaj kapka na oku. Samoćom puniš utrobu, dok te glad nagoni da žvačeš jezik u ustima. Kao gluvo pseto lutaš Donjim Krajem, a Gornji čuvaš za još crnje dane. Utočište nalaziš pred manastirom, jer u njemu vidiš vertikalnu sa zvonom na vrhu, umjesto nebeske krune. Svake prestupne godine na stepeništu ovog zdanja provodiš po jednu noć bez odjeće. Moliš se Svetom Petru Cetinjskom da te makar u toj noći urazumi i sačuva od sramote. Nikako da shvatiš da sveci ne reaguju na molitve grešnika. Ostaješ tako obnažen do zore, sve dok se vlaga ne uvuče u tvoju utrobu, a rosni osip prekrije tijelo obasuto drhtavicom. Sjutradan se obavezno penješ na Orlov Krš, kao da ti je tamo gnijezdo u kome ćeš naći skrovište za tugu. Jadaš se Knezu Danilu kao da on može da te čuje i da ti pomogne.

Zaboravljaš da sa mrtvima razgovora nema.

Sa utvarama sklapaš savezništvo o uzajamnom posjećivanju. Tvoji mostovi su lebdeće građevine između nigdje i ničega. Krećeš se njima kao preko brvna zastakljenog ledom. Od jedne do druge strane praznine tumaraš pustim drumovima, vrteći se u krug kao kuće za svojim repom. Posrćeš pod teretom vlastitih kostiju. Rodbina te prezire, poznanici od tebe okreću glavu. Širiš bolesti od kojih lijeka nema. Vjeruješ u snove, java te ne dodiruje. Prijatelje tražiš među ljudima bez staništa, među skitnicama i beskućnicima. Budan dočekuješ zore. Kada mamuran izađeš na svjetlost, ruke su ti upletene na leđima, ramena pogurena, pogled ugašen, i ljudi misle da te zaskočilo breme godna. Tražiš po okolnim brdima gnijezda i mjesta gdje se orlovi jate. Sve što bi se posle tvog odlaska iz takvih staništa izleglo, nije htjelo u nebo. Bježalo je u zemlju, bilo bezimeno, i rađalo se bez očiju kao slijepo kuće. Otuda si i ti ostajao bez poroda i bez tragova u postelji vremena.

Praznina te ispunjava i štiti. Tajna zločina ne postoji u gorkoj usamljenosti tvoga bića. Preispitala sam sve tvoje minule godine, sve tvoje grijehe. Uplašilo me je kada sam otkrila da nijedan ustupak nijesi učinio svojim grešnim čulima. Umjesto vascijelog svijeta, kažnjavao si pokorama sebe. Stotinama puteva si išao, a nijesi znao da se put odabira jednom i zauvijek. Niko nije na dobitku i niko na gubitku. Čemu da se zavaravamo. Sva tijela koja se u ovom trenutku pokreću, a u naponu su snage i svježine, hitaju samo jednom cilju, a taj je sveopšta grobnica. I nijesu to usamljeni hodočasnici. Gospodine utvaro! Razumiješ li šta ti ja govorim? Vidiš li moju muku? Otimam svaku kap vazduha, borim se da doživim još jedno jutro. Ja sam naučila da poštujem vrijeme, ti to još ne umiješ. Srljaš iz ambisa u ambis. Razumijem ja tvoje namjere, ali na prihvatom tvoje rasuđivanje. Univerzum se ne može posjedovati, i to je zamka koju nam je Tvorac namijenio da nas izaziva,

i da nam se podsmijeva; a tom izazovu mnogi prije tebe nijesu odoljeli. Njihovih tragova nema ni na korijenju trava. Ne, ti ne možeš još uvijek znati o čemu ja govorim. Odbacio si me od sebe kada sam ti mogla biti od neke koristi i od pomoći. Hranio si me iluzijama u nadi da ja nikada neću progledati i vidjeti zbilju kakva jeste. Zar si mislio da sam se slijepa rodila. I tada bih da je tako bilo vidjela sve ono što ni danas ne želiš da vidiš. Nijesi mi vjerovao, a evo po čemu ćemo, ne samo nas dvoje, već svi do jednog biti upamćeni: po oholosti, osvetoljubivosti, pohoti, tiraniji, taštini, lukavstvu, zlu. Život nijesmo mjerili godinama. Njegova mjera bješe naša posrnula vrlina. Iznevjerio si me. Ostavio na cjedilu. Rekao si da moje nagriženo tijelo nije u stanju da sve ovo podnese. I rekao si da neko mora umrijeti. U slučaju da tijelo zakorači u vječnost, duša će umrijeti u njegovo ime. Osudio si me na smrt prije vremena. To je jednostavno tako: ti si se i dalje kolebao iščekujući još povoljniji trenutak, da me od sebe sasvim najuriš. Nijesi imao dovoljno snage. U toj galeriji slučajnih prolaznika tražio si mjesto i za mene. Kasno sam to shvatila, zapravo tek tada, mogla sam da odahnem, jer sve tvoje sumnje, mučnine, nagovještaje ludila, ja sam preuzimala na sebe. Upravo je u ništavilu obitavała sva tvoja snaga, i tvoje carstvo mizerija uspijevalo je da odoli zahuktalim nasrtajima okoline i razarajućem stampedu čitavog svijeta. Kada sam sve to sagledala, naprosto sam htjela da puknem od bijesa, poželjela sam tada da te dodimem bolom kojim si ti mene darivao. Nijesam imala snage za borbu, a ni za pakost. Suočavajući se sa bolešću kao sa protivnikom koji se ne može pobijediti, prihvatila sam tu opaku činjenicu dosta pribrano. I evo, ne bojim se smrti; jedino me plaši da u tvome sjećanju neću zauzeti mjesto koje mi pripada. Šarloti si podigao spomenik u svom srcu, ne mogu da ti zamjeram zbog nečega što se dešavalo prije mene. Toliko zaslijepljena nijesam. I moram sada da ti kažem, mada sam zavidjela toj ženi, nikada je nijesam mrzjela. Sve što meni nije polazilo za rukom, ona je migom ostvarivala. I moje poštovanje prema njoj je zaista bilo veliko. Sada se pitam, ako ti je misao i duša zatrovana Šarlotom, gdje si u sebi ostavio mjesto za spomenik koji sam i ja zaslužila.

Vrijeme nam nije bilo naklonjeno. Različitost nas je namamila u nezasito ždrijelo života i tu smo zauvijek ostali zatočenici nadanja i greške koja se nije mogla ispraviti. Trunula sam ovdje u ovom gradu koji me nije volio, tonula u memlu tvoga doma kao u živi pijesak i evo sada, kada spasa niotkuda nema, jasno sagledavam sve ono što je moglo izmijeniti naše živote, upotpuniti priču o nama u jednom smislenijem pokušaju sažimanja dvoje toliko različitih i nesrećnih ljudi. Tužna sam što odlazim bez odgovora i bez mogućnosti da ove moje posmrtnе magluštine prosvijetlim spoznajom da nije sve bilo uzalud, i da je ova patnja imala opravdanje, i nesrećna sam što to opravdanje nijesam uspela da nađem u svome srcu. Voljela sam utvaru i bogalja, i to je tužno, i zato sebi ne mogu da oprostim ovu moju besmislenу žrtvu. Toliko milosrđa u srcu što je voljelo i hranilo se ljubavlju koju je jednostavno izmislilo, a ona je posejala klicu otrova što će naposljetku zaraziti krv neizlječivom bolešću. I opet ponavljam: ne mogu da ti pripišem krivicu za ovo što mi se dešava. Možda bih sve to mnogo lakše podnijela kada bih bila u stanju sebi da kažem: on je bio vinovnik tvoje propasti. Kako god, dio krivice svakako snosiš, i to oboje znamo. Raduje me što ćutiš i što mi se po

prvi put čini da moje riječi dopiru do tebe.

Kasno je sada da mi bilo šta kažeš. I tvoje riječi koje bi opisivale tvoj bol ili tugu što me ovako nenadano i brzo gubiš, sigurno bi me natjerale na povraćanje. Koliko se ja sjećam nema preživjelih među onima koji su te voljeli. Da si barem tu tajnu htio da mi na vrijeme otkriješ. Uštedio bi i meni i sebi mnoge dane patnje. Ovako, umrijeću i mlada i nesrećna, sa bolom što ću ga u grob ponijeti.

Htjela bih da kažem lijepu riječ, onu koja oprašta i koja hrani ljepotom, ali ja više takve riječi nemam za tebe. Stalno mi izmiče misao koja bi se pretvorila u odgovor i bila ljekovita. Počinjem, mada kasno, da razumijem tvoja bjekstva uz vertikalnu, tvoju opsesiju za pobrkotinama. Ni Bog nije mogao da stvori idealan svijet ; on je zamišljen za fantaste, skitnice i beskućnike. Takav svijet kakav je uistinu bio, za tebe je predstavljao opasnost i ti si to predosjetio, i počeo si u svojoj glavi da rušiš tu idealnu sliku svijeta, a onda si krenuo nemilosrdno u pohode da okaljaš, pokudiš, rasturiš i uništiš sve što je svijet činilo ga lijepim. Ništa me nije više zbunjivalo od tvoga obrušavanja na zbilju, tvoje želje da padaš iz ambisa u ambis i nastojanja da u te jame bezdanice, u te katakombe mraka i prljavštine, uvučeš one najbliže, sve one koji su mogli da ti pruže ruku spasa i koji su željeli da ti pomognu.

Tako sam i ja završila u đubrištu tvoga besmislenog života.

I bolju sudbinu nijesam mogla zavrijediti.

Dug je i predug put od bijede do blagostanja. Ovaj moj put me je vodio iz pakla života u pakao ništavila. Smrt je rođena sestra ništavila, Đorđe. Osim pustoši drugih tragova nema. Zato te poslednji put molim, prizovi se pameti i bježi iz ovog grada, on je kovčeg tvoje sreće, besmislena kosturnica tvog života.

Hvala Gospodu što mi je dao snage da ti sve ovo i ovako bez uljepšavanja kažem.

Kada bih mogla da odaberem dan i trenutak u kome ću umrijeti, voljela bih da to bude nenadno i usred priče nalik ovoj, i baš sada. Možda mi bude bar na kraju udijeljeno malo milosti onoga koji odnosi dušu, i možda se dogodi da u vječnost zakoračim nošena pričom o sreći koje nije bilo, o prijateljstvu kojeg je moglo biti, o ljubavi koju je razumjelo samo moje srce, i o stradanju bez kojeg nijedna priča ne bi bila dovršena.

Čak i u ovom času ti mi, Đorđe, ne vjeruješ; gledaš me sa podsmijehom, kao što tebe svi u ovom gradu posmatraju, veruješ da sam izgubljena u ljubavi koja me je ranila. Otuda ova moja duga i zamorna priča. Ali, dragi moj, ako zaista tako misliš, onda si ponovo uletio u grešku. Tu grešku ne možeš ispraviti. Ni danas, ni sutra. Nikada.

Ja sam između prije i poslije izgubila samo vrijeme, koje je bilo tebi namijenjeno.

Opšta slika zamora nastala od galopirajuće bolesti odavala je dubinu slabosti i iscrpljenosti, otkrivala je poslednju etapu njenog života. Kada je gledala Đorđa iznad postelje, duh bi joj se na tren razbistrio, ali ne i njen pogled u kome je tinjala neizbrisiva sjenka nemoći da bilo šta izmijeni. Bolest je jela iznutra, a ne spolja. Znajući da je čas opraštanja sasvim blizu, prvi put u životu mogla je da bude bezbrižna.

Smrt posjeduje jednu nevjerovatnu osobinu zbog koje mora biti poštovana: njeno lice se nikada nije obznanilo dva puta u istom obliku. Otuda u njenom nezaustavljivom pojavljivanju nema monotonije.

Život nekim ljudima proleti kao sjenka krila neke nemirne ptice koja se u letu rodila i takođe u letu umire.

Sofijina ptica rugalica odnijela je njenu dušu u Danilovoj bolnici. Dan se taman budio. Đorđe je bdio izviše uzglavlja njene bolesničke postelje jer nije smio da prespava i propusti trenutak Sofijinog odlaska u bolji svijet. Tamo gdje je ona odlazila barem smrti nije bilo. Ni pobrkotina nije bilo. Ničega nije bilo. Pa ni patnje.

Siguran je bio samo u jedno. Sve je u ovoj njihovoj zajedničkoj priči pogrešno bilo. Od početka do kraja. Kao da ga nije u njoj bilo i kao da Sofije nije bilo. Čemu onda priča koju neće imati kome da priča i sa kojom neće moći da živi.

Prvu put je zavidio Sofiji.

Tragove koje je na Đorđu ostavila Sofijina smrt ništa nije moglo da spere. Ni vrijeme, ni ljudi. Žalost se nosi kao crnina, a crnina je odjeća smrti i nju ne može ništa pocijepati. Tuga je graničnik duše koju čitavu obuizima i tada u njoj nema mjesta za bilo šta drugo. Pred Lezinim očima, bile sklopljene ili otvorene naizumjenično se smjenju samo dva lica : Sofijino i Šarlotino.

Šarlotino lice bješe dio nekog dalekog sna, nikako i cio san. Ispliva iz uspomene rijetko, kao prethodnica sjete, ponekad i ne vidi razloge zbog čega se baš u tom danu i u takvom obliku javlja. Tada Šarlotin lik, nejasan kao da izvire iz izmaglice, zatreperi čudnim blještavilom, i tijelo žene koja je postala bajka samo bljesne, na tren se obznani, a potom se uobliči praznina koju iz sebe ne može odagnati. U tom prostoru ništavila i beznađa gasne lik davno voljene žene. On vjeruje da to biće, koje je nosilo lijepotu božanstva i mir minulih vremena, jeste dio njegove neutažive čežnje za čistom ljubavlju, onom koja ne umire u trenu i

koja ne nestaje sa životom.

Banjo je govorio da ga život koji živi lično vrijeđa, i da tome mora doći kraj. Šta on, Đorđe, sebi može da kaže. Njega vlastiti život ne samo da vrijeđa i povređuje, već mu se u svakoj prilici ruga, dovodi ga u smiješna stanja, ponižavajuću u svakom pogledu, i šta on radi? Ćuti. I kobajagi ide dalje i samo napred i bez osvrtnja na ono što je prošlo, pravi se da ništa ne primjećuje. Oprašta i nada se da nova zamka koju mu život priprema neće biti tako podla i opaka kao prethodna, iz koje je jedva živu glavu izvukao, više igrom slučaja, spletom čudnih okolnosti, a ne svojim umijećem i snalažljivošću.

Slučaj je taj kome bi trebalo podići spomenik.

Samo ga je on mogao u posljednjem trenu skrenuti sa tolikih stranputica kojima je išao, vjerujući da se najzad domogao pravog puta što vodi pravdi, istini, suštastvu. Zar postoji u čovjekovom životu makar jedna stvar, jedan događaj, koji nije dijete zablude i prevare. Zašto se neke priče nikada ne završavaju. Zašto se stalno ponavljaju. Sele se kao utvare od čovjeka do čovjeka. Cijena koja se plaća je uvijek ista. Plaća se bolom, tugom i smrću onih koje volimo. Sjetio se Banjove priče o ženi koju je volio i koja je mlada umrla. Leza je jednom kazao Banju da bi htio da mu pravi društvo kada bude obilazio njen grob. Banjo ga je tada pogledao sa neskrivenim čuđenjem. Onda je rekao da je to grob njegovih uspomena, a ne grob njegove ljubavi. I da je zaista neumjesno to što se Leza ponudio da zajedno pođu ka mjestu koje je za Banja svetište, a za Đorđa ili bilo koga drugoga, samo grob u kome je počinula smrt. Kada budeš imao kosturnicu svojih uspomena, tek ćeš onda razumjeti, a sada me ostavi, kazao je Banjo i udaljio se. Nakon iznenadne Banjove smrti, Leza je vjerovao da ga sve druge koje dođu, neće tako potresti, niti mu nanijeti toliko bola; i tek kada je Šarlota nestala, gubeći se u košmarima koji su ga već jednom pohodili, a njen odlazak je bio ravan smrti, shvatio je da su u stvarnosti granice bola i tuge, nepredvidive i beskrajne. Da se umnožavaju, da se u koncentričnim krugovima ne šire od centra prema vani, već obmutim smjerom, i svaki prsten nosi sječivo bola koji se zariva u srce, drobeći ga, sjekući, a iz obruča kao otrovni gas izmili u početku, pa potom šikne tuga, iskonska, nemjerljiva, munjevito se širi, zavlači se u svaku poru. U utrobi ima težinu i ukus metala, u glavi teret kamenja, pa se zavuče u dušnik i, najednom, nema zraka ni mogućnosti da se vazduh sirće udiše, jer, tuga se sa svakim udahom goji, i čovjekovo tijelo više nije u njegovoj službi. Ono je tada samo poligon; mjesto gdje tuga uvježbava svoje paklene manevre. Posle divljanja se primiri, skupi svoje pipke ništavila, skvrči u grudvu srca kao zрно ploda koji će, posle novog zrenja, nanovo proklijati u razdirućem naletu.

Groblje je posjećivao kad god je mogao, i uvijek je nosio dva buketa cvijeća: jedan za Banja, drugi za Sofiju. Na grobu Banja bi se po običaju kraće zadržavao. Rekao bi: odmaraš se, stari. Neka, neka, vjeruj mi ljepše ti je nego meni, a potom bi, pokušavao da prizove prijateljev lik, i kada bi mu se učinilo da se iz mermera izvija Banjovo tijelo, kada bi uspijevao da razazna crte njegovog lica, sjaj očiju, uvijek neurednu gustu kosu u kojoj se paučina gnijezdila, naglo bi otvarao kapke, vjerujući da će jednom sliku iz podsvijesti prenijeti u stvarnost i da će pred sobom ugledati svoga prijatelja baš onakvog kakvog ga je imao u uspomenama. Potom bi

se uputio lavirintima aleja do Sofijinog groba. Ostajao bi pored njene humke sve dok ga noć ne bi potjerala, bez riječi i bez pokreta, kao da joj, dok sunca ima i ako je dan bio lijep, pravi hlada, i tako bi odstajao svoju tugu, koja je tada znala da se pritaji i sluša njegovo srce koje je brže kucalo, bježeći ispred vremena.

Na groblje bi dolazio uvijek iz drugog pravca. Jednom bi se probijao kroz bujan šiprag sa lišćem bez sjaja, teškim kao crna koprena tmine koja je tako uspješno odvajala dva nespojiva svijeta. U daljini, u nedodiru, kao u mrtvom snu drijemale su planine uz čije su obronke praminjale magle, gradeći nestvarnu sliku praznine, a ova se gubila i nestajala u potirućoj ravni horizonta. Drugi put bi kružio oko groblja kao da obmotava nevidljivim koncima klupko oko njega, pa bi naglo iskoračio iz kruga, krećući se ka staništu smrti.

Tada bi se nesreća, jasnije nego uobičajeno, vidjela na svakom djelicu njegovog lica, u očima, u kosi paloj kao pokošena snoplje, na čelu koje nije imalo mjesta za novu boru, u pokretu ruku, umrtvljenom i tromom hodu. Kao u kinematografu tu pred njegovim očima, odslikavao se cio njegov minuli život – praznina, i onaj dolazeći, koji osim mraka ništa drugo nije nagovještavao. Svijet je od pamtivijeka sazdan od obmane, prevare, od podlosti i zla, mislio je, i to se nije mijenjalo ni u ovom vremenu u kome je morao živjeti. Ništa se nije moglo promijeniti voljom smrtnika kojima je i sam pripadao. Promjene ukoliko ih je nekada i bilo, bjehu plod sudbinske podlosti, a zemlja, vascijela, bješe ogromna kotrljajuća laž, vaseljenski ispljuvak, i ništa više.

Prijateljstvo, vjernost, milosrđe i ljubav – samo su pojmovi koji, takođe, bjehu u cjelini građeni na laži i prevari. Od svega praznog, najpraznija bješe iluzija ljubavi: kratkotrajna kao uzdah, kao treptaj oka u krletci pohote koja je sažiže. Čemu istina, ako je tako bolna. Njeno veličanstvo laž. Njene sluge: prevara, podlost i požuda. Kako izgraditi bilo šta pouzdano na temelju zasnovanom na lažima. Zašto sve to on mora tako jasno da vidi, a sav ostali svijet boluje od sljepila. Ili je sljepilo opšte stanje i samo mu on nekim čudom odolijeva. Zašto nikada nije vjerovao u ono u šta su svi drugi vjerovali. Zašto ga je sudbina podojila maćehinskom sumnjom i nevjericom? Gdje su korijeni istine? Među ljudima ih nema. Pa gdje su onda. Možda u vjeri, u Bogu. U apstrakcijama i snovima. Gdje je tu život. Gdje je tu on. Njegovo mjesto u svemu?

Mora postojati razlog i opravdanje zašto je to tako, inače, sve bi bilo besmisleno. Možda je zato njegovo oko slijeo za lijepotu, za istinu.

Rodio se takav kakav jeste, da bi ukazao na različitost, da bi bio drugačiji: unakažen, feleričan, greška prirode, osakaćen iznutra, načet i izdvojen iz suštine bitka. Takvi poput njega su rijetkosi: i zato su nepotrebni i lijeka im nema. Gdje god da se pojave unose nemir, nelagodu, prezrenje, ponegdje i strah. Milosrđe ih zaobilazi. Nijesu ga dostojni. Treba ih uklanjati na vrijeme, kao truo plod.

U kutku samoće, kao da prebira po dirkama klavira, izvlačeći nježnije tonove, Đorđe Leza pokušava da sklopi cjelinu uspomene, kojoj se stalno vraća kada je na groblju, a ova kao u razasutom mozaiku, nudi blic dodire sa prošlošću, dodire koji ga zaslijepljuju, i umjesto da se domogne željenog reda, iz mnoštva nečega što jesu, i što nijesu slike, izrasta razvodnjeni kolaž, za koji nije siguran da odražava njegovo pravo raspoloženje i njegove trenutne emocije utegnute u strunu, koja će

po ko zna koji put odapeti strijelu užasa u njegovo iskomadano srce.

Sjedi na nadgrobnoj ploči ispod koje počiva Sofija, nepomično, pretvoren u tišinu, stopljen sa vlastitom sjenkom, kao novo biće čiji damari pulsiraju u ritmu bubnjeva nekog dalekog odjeka, čije se porijeklo ne može definisati. Mjesec živo oslikava sjenke drveća na obližnjim spomenicima. Noćne ptice preljeću groblje, šumeći krilima kao vjetar što razdvaja upleteno granje, nevidljive za oko i brze kao strijele njegovih misli.

Tonuo bi tako u san koji bi nastavljao da prati misao i događaje iz jave: i našao bi se u čudu, jer nije mogao da razluči čas podvajanja u kome san potiskuje javu. Nerijetko se budio pred svitanje i ne znajući da mu je postelja bila hladna betonska ploča, ukočen i mamuran lovio je rađanje svjetlosti koja je bezbolno prolazila kroz teške zavjese zaostale noćne tmine, čineći unutar groblja sve linije i sve boje mirnim, i miroljubivim. I nikada nije bio siguran, mjesecima je to trajalo, da li se u njegovim očima u trenu buđenja prvo pojavila svjetlost, ili je prije nje za tren uplovila misao o Sofiji, čiju je kamenu postelju minulih noći uzaludno grijao. Pokušavao je tada da se prisjeti svega što je ovu njihovu priču činilo vanvremenskom, da osjeti makar nagovještaj one neobjašnjive lijepote koja ih bješe jednom vezala jedno za drugo, i nikako nije uspijevaio u tome.

Izgleda, da se jedino ljepota ne može prizvati u uspomeni.

U crnim slikama mašte vidio je njeno mrtvo tijelo kako ustaje iz vječnosti, pretvoreno u stijenu ili mermerni kip, koji se pokreće i hoda kao sav ostali svijet, ali bez glasa i u nedodiru. Lebdeći kip je imao šupljinu u budenju, kroz nju se provlačio snop svjetlosti kao kroz cilindar, i ponovo se vraćao u horizontalu. Sofija bi, po ko zna koji put, oživljavala svoju smrt. Njena glava bi počivala malo ukoso na jastuku u sanduku od teške hrastovine, preko nje bijeli pokrivač, proziran kao zjenica u njenom oku. Kosa duga i tamna, teška kao ratna godina, kao iščekivanje radosti, grijala je njena njedra. Jedan obraz je i tada bio rumeniji od drugog.

Mirno zasvođeni kapci skrivali su oči u kojima se gasio osmijeh iz minulog života.

Neke želje samo uzdah odaje i neke slike iz života ništa ne može izbrisati, mislio je tada Đorđe. Sjećao se prve zajedničke posjete crkvi, njegove zbunjenosti zbog nove, nepoznate svjetlosti koju je tada prvi put otkrio na Sofijinom licu, dok se molila zaneta svojim dubokim vjerskim osjećanjima. Osvrnuo se tada, uplašen i zbunjen, posmatrajući lica ostalih vjernika, i činilo mu se kako vidi jedno umnoženo opšte lice, bez tragova fizičke istrošenosti. Osjetio je tada kako prostorom lebdi sveopšti duh nade koji će usmjeriti kolebljivce i nevjernike na stranu pravde i istine. Kao simbol nove, njemu nepoznate vjere, prostor i sve u njemu ispunjavao je neponovljiv sklad, iznikao iz sjemena haosa prinesenog na žrtvenik tišine i pokajanja. Sjenke, nestvarne kao i sve što bješe u tom prostoru, ranjavahu ugojenu tamu svetog mjesta. Osjećao je upliv nježnosti i straha, istovremeno, možda i zbog tog čudnog izraza spokoja i radosti na njenom licu, koje nije poznavalo obmanu života i prevaru mašte, koje je sagledavalo ono što ostali nijesu. Ona je tada vidjela ono što ne postoji, i vjerovala tome kao sudbini, a to nevidljivo čudo, vjera u svemogućeg, bješe njen štit i čuvar od grješnih ovozemaljskih djela i ništavnih čovjekovih strasti. I tada je prvi put osjetio, tačnije

naslutio, da je posjedovanje uistinu gubitak, i kako sudbina ustaje protiv njega, i da će čarolija nestati u času kada ih nova svjetlost bude sačekala vani, na izlazu iz crkve. Sofija bješe nijema, bez pokreta i glasa, na dohvatu, samo ruku da pomjeri, i kao da već tada bješe zakoračila ka velikom moru zaborava. Osjetio je rastući strah, znoj mu je orosio čelo. Tada, baš u tom času, sjetio se Šarlote i znao je, mada nije sebi umio da objasni zašto, samo je osjećao da obje gubi isto- vrijeme. Jedne odavno nije bilo, lutala je svijetom u traženju sreće, i ova koja bješe živa ljepota, potiskujući onu bivšu, i sama je nestajala u bezmerjima novih, njemu nepoznatih prostranstava. Hitrim pokretom je dohvatio Sofijinu ruku, zbunjen, ne znajući da objasni ni njoj ni sebi šta se događa, izveo ju je vani. Ni tada nije rekao ništa. Obrisao je njenim dlanovima znoj sa čela i dugo, dugo je držao u zagrljaju. Njeno tijelo je podrhtavalo, kao da su se najednom zatekli u nekom predjelu prepunom studeni. Bio je to čudesni čas sažimanja dva bića koja se vole i strahuju u istom trenu, čas koji se nikada ne zaboravlja.

Potom je uslijedilo vrijeme kolebanja i suočavanja sa stvarnošću. Vrijem u kojem Sofije više nema, a opet, svaka uspomena, svaka slika otrgnuta iz sjećanja, negirala je i potirala tu istinu, pa čak i ona slika u kojoj je pustoš gladno zijevnula, okružena ogromnom tišinom prostranstva koje je prihvatilo žrtve.

Mnogo naroda, vijenci, cvijeće, njegovo mjesto kao i obično negdje na periferiji svjetine što se primicala, stezala obruč, krala vazduh koji je možda mogao oživjeti njegovu draganu. Putovanje od kuće do groblja. Kako se samo ranije nije zapitao. Na tom putu se nikada ne zaluta.

Njene mrtve usne govorile su dubokim glasom tišine o bijedi svekolikog života. Prozračno žutilo sa lica njegove mrtve dragane prenosilo se na svijeće koje su dogorijevale iznad uzglavlja pokojnice.

Tuga mu je spaljivala utrobu.

Tamnoplava haljina opšivena čipkama, bacala je povremeno na njeno nepomično lice ružičasti ton. Znao je da ni ovu sliku neće zaboraviti. Kratka i teška bolest i smrt izoštrile su crte lica, koje kao da bješe u trenu okamenjeno. Malo podignuta vilica, uglovi modrih usana, snaga neosjetljivosti urezana u bori zasječenju cijelom dužinom čela, u dubokim upalim očima čiju je boju prepoznavao kroz potamnjele kapke. Modrina je, kao pečatom, nanosila šare po licu. Vidjelo se da smrt nije došla tiho, već da je bješe dohvatila čeljustima strašnog bola. U prekrštenim rukama, u grčevima stegnutih prstiju, držala je cvijet boje krvi, i cvijet je venio gubeći ljepotu i miris pred ledenim dahom konačnosti. Sveštenici su započeli dugu ceremoniju opraštanja. Osjećao je kako ga snaga napušta. Iščezavao je u haosu naglo isprepletenih uspomena. Talas nesvjestice mu je udarao lobanjom, prijeteci da eksplodira u mozgu, u centru ključanja. Bol zaboden u srce kočio je tijelo uvlačeći ga u nepomičnost. Obamrlost tišine i užasa glodala je od tjemena. Bezmjerna praznina kidala je utrobu. U njemu je treperila svaka kap krvi. Urlao je nijemo, bez glasa. Urlik koji je samo on čuo cijepao mu je bubne opne i grlo, razdirao mozak i utrobu, razvlačio i komadao, utanjao je u sveopšti vrtlog užasa kao samrtno zvono života. Razlijegao se okolnim dubravama i gorjem nekakav zloslutni eho koji nikada više neće utihn timer. Trijumfalna najezda ništavila, beskrajno sivilo konačnosti plovilo je prostranstvom, osluškujući i tražeći

preostale tragove života. Raspadajući kaos besmisla proslavljao je strašnu moć Gospoda. Sipila je kiša. Nalet vjetra nalik jauku, miješao se sa glasovima unajmljenih žena narikača. Samo je on bio bezglasan, nijemi pratilac povorke što je miljela putem ka groblju, koji je kao zmija vijugao uzbrdicom.

Kamijenjar kojim su prolazili nudio je dosadu i tugu cijelog svijeta. Nije bilo boje, ni mirisa, nije bilo zvukova, bila je siva jesen, prepuna tišine i raspadanja. Kao poslednji dronjci ljeta, žuti preostali listovi trulili su na granama rijetkog drveća. Pokajnici su obilazili ili preskakali lokve ispunjene mutnom vodom, išli napred bez želje da zastanu, da se zaustave i vrate. Riječi bjehu rijetke i nerazgovjetne, a glasovi u gomili potišteni, bježahu u polušapat. Sve što je vidio bješe i ne bješe ona. Izlokana zemlja pored puta, davno napušteni krtičnjaci zamazani dahom jesenjih voda, pratili su stazu kojom se nije išlo radi užitka. Gomila svijeta utonula u skoro besmisleni mir, šljapkala je mokrim stopalima, kao da tabanima zamorenih nogu aplaudira, i tihim jednoličnim aplauzom opraštanja najavljuje pustoš koja će kasnije uslijediti. A sasvim gore, kao da bježi od ljudi i povorke zanimljivih hodočasnika, uz brežuljak se povijala magla, sve gušća, sve zloslutnija. Zamračivala je stazu, potom bi se nepredvidljivo obrušavala dolje u nizinu, padajući u prozračnim pramenovima pravo na tjemena pognutih glava; ljudi su je od sebe odgonili pokretima riku, kao da uklanjaju dim ili se brane od dosadanih insekata. Ledena hladnoća se uvlačila u odjeću. Dušu mu je parala tuga cijele vasseljene. Sveopšta, paklena, vasseljene koja i sama umire. Odzvanjali su bezimeni odjeci u mračnim kosmičkim prostranstvima izvan njega, i u njemu, nošeni talasima nepoznate plime užasa.

Stijena usamljenosti zapela mu je u dušniku, a potom se, lomljivom survavala dubinama njegove utrobe. Besciljnost budućeg života za trenutak ga je zaslijepila, kao iznenadni bljesak novootkrivene svjetlosti.

Noć u kojoj će zakonačiti njegova dragana, bješe vječna.

Sivilo kišovitog jesenjeg dana i tuga, sa bremenom koje se jedva moglo nositi bez posrtanja, darivahu zadah smrti i sveopšte truleži i raspadanja, i ne bjehu dostojni njene oborene ploveće sjenke.

Znao je da će od ovog dana nositi jaram više, i da će, umjesto da živi, samo posmatrati život.

Sve se dešavalo tako nenadno i brzo, da nikako nije mogao da povjeruje da je i on bio jedan od učesnika i utemeljivača sveopšteg haosa, mada je njegovo mjesto beznačajno u vrtlogu nastupajuće pokore.

Morao je, bar u ovom danu, prihvatiti nesreću, kao zalog budućem životu, a ne poludjeti prije toga.

Ostao je sam.

Ponovo, po ko zna koji put.

A Sofija je nanovo izranjala iz tmine pune priviđenja. Vidio je kako mu hita u susret, kako se smeje nebu i oblacima, kako se budi daleko od svjetlosti, i kako sama biva svjetlost.

Napred, iz magle izranja groblje, kao nateklo nepce sa vještačkim zubom prolaznosti, kao poslednja zajednička obmana, pribježište i sklonište svih očajnika, lijek za malobrojne i odabrane rukom usuda, sljepilom i bezosjećajnošću Gospoda

Svevidećeg.

Udar groma, velikog oca blještavila u stijenu poviše groblja, presijeca slavinu i dotok vode iz nebeske kade. Kiša prestaje, a sitne, jedva vidljive kapi bježe u maglu i isparenja.

Đorđe Leza poslednji napušta groblje. U šakama steže grumen zemlje koji nije poput ostalih pokajnika bacio u grob. Umotava ga u bijelu maramicu sa inicijalima njenog imena i sve zajedno stavlja u njedra.

Krug je zatvoren.

Pred očima treperi bljesak svjetlosti ulovljen na kapku pokojnice, koji ostaje zatočen poklopcem sanduka. U sluhu se prolama odjek čekića bubnja što udara tvrdu glavu eksera, dok ih vješte i grube ruke grobara ukivaju u meso drveta, i jedna jedina misao rođena tada, i zauvijek nastanjena u njegovoj glavi: kako god bilo, ljepota je u trenutku, a ne u trajanju.

Zgrada u kojoj je živio, bolje reći prizemna kuća, odolijevala je prolaznosti samo zato što njeni zidovi bjehu široki i na čvrstim temeljima građeni, ali njena unutrašnjost ni u kom slučaju nije odavala utisak stamenosti i čvrstine viđene spolja. Naprotiv. Dugi mračni hodnici bjehu prožeti mirisom buđi i truleži jedne stalne zapuštenosti nastale usled ljudskog nemara. Ni najuporniji tragač u ovoj mračnoj utrobi zgrade ne bi mogao naći makar djelić pređašnje ljepote. Rijetke sijalice na hodnicima nijesu uspijevale da razbiju tminu svojom blijedom svjetlošću, samo su potpunije otkrivale bijedu ovog prostora i njegovo neumitno propadanje, uz prostu činjenicu: zub vremena ni materiju ne štedi, a kamoli ljude.

Na obzorju su se pojavljivale ljubičaste trake svjetlosti i novi dan je zablistao iznad umirenog gorja opkoljenog teškom magluštinom.

Odsjaj zore prodirao je kroz tanke zavjese na prozorima, lagano osvjetljavajući zagušljivu odaju načičkanu svakojakim stvarima.

Tegobna tišina se nadvijala prostorijom nagoveštavajući moćno prisustvo bezvoljnosti i očaja.

Za kratko vrijeme ono malo sjaja što ga bješe u ovaj prostor unijela Sofija kupovinom novih stvari i stalnim čišćenjem i uređivanjem, sve bješe preko noći nestalo. Đorđe je uklanjao sve što ga je na Sofiju podsjećalo, iz podruma bješe izvukao ponovo stari i pohabani namještaj, sve što Sofija bješe kupila poklonio je ciganima sa Grude, koji su mu se zahvaljivali do neba i gledali ga u čudu, ne shvatajući zašto nove stvari poklanja i zamjenjuje starim.

Dnevna soba bješe pretrpana starim časopisima i novinama, knjigama pohabanih korica, požutjelih, nagriženih listova. Dotrajali luster prekrivalo je pramenje pocijepane paučine. Kretanje prostorom su ometali polomljeni, a potom jedva skrpljeni djelovi prastarog nameštaja, čiji je sjaj odavno progutale naslage

teške prašine. Prazne flaše od pića, čitava kolijekcija raznoraznih uzoraka, tegle bez poklopaca i one sa njima, zadah koji se širio jasno je ukazivao da je ovim neuglednim prostorom nedavno tumarala smrt i da nije otišla praznih ruku.

Premještanje dotrajalih stvari sa jednog mjesta na drugo, bješe Đorđeva svakodnevna potreba.

Godine prolaze kao sve što u životu prolazi, dešavaju se nova čuda, manje uzbudljiva, i ne njemu. U osami, dok vrijeme u nepovrat otiče kap po kap, kao voda što otiče, Đorđeva sjećanja su britka, jasna i nemjerljivo bolna. U njima nekako prednjači sjećanje na Sofiju, prema kojoj je, zna to pouzdano, bio i ostao grešan. Za razliku od Šarlote, Sofija je bila spremna da svoj život potčini njegovom, ali on nije bio voljan da prihvati takvu žrtvu. Određenije, baš ništa nije uradio da bude od pomoći Sofiji i sebi.

Njen život se ugasio kao plamen svijeće, u uvjerenju da je makar na tren dodirнула sreću, a njemu je ostalo kajanje što ženi, koja je umjela da se daje nesebično i potpuno, nikada nije pružio pravu šansu. Svoju emociju je odjenuo u ruho pritvornosti i laži, pronašao je tako put do njenog srca, ali je njegovo na kraju ipak ostalo netaknuto i prazno da glođe i podriva iluziju koja nije mogla dugo trajati. Zato je vjerovao da je to bio njegov najveći grijeh, to što se služio obmanom umjesto istinom, i što nije imao hrabrosti da prizna Sofiji, pa ni sebi, da je njihova zajednička priča bila samo plod njegovih želja a nikako temelj u realnom životu, da je sve što je radio i čemu je bio uzrok, bilo odjeveno u ruho zablude i prevare, i da je cijenu svemu tome Sofija na kraju životom platila. Ono, za bolest nije snosio nikakvu krivicu, došla bi ona ma gdje da je Sofija bila, zato je i opaka bolest u svem tom zamještateljstvu bila samo prethodnica nečega što se na kraju imenuje smrću.

Kako god se neke životne priče završavale, kazna ponekad može da bude teža za počinitelja, nego za onog nad kojim je izvršena.

Nakon Sofijine smrti, dane i dane je provodio u dugim iscrpljujućim razgovorima sa sveštenicima Cetinskog manastira. I toga jutra Đorđe je potražio oca Dimitrija. Za razliku od ostalih sveštenika, otac Dimitrije je uvijek imao dovoljno strpljenja da do kraja sasluša Đorđa. Bog se na neki način vjernicima obraća kroz usta njegovih sledbenika i onih koji su mu u vjeri predano služili, vjerovao je Đorđe i svaki razgovor sa sveštenim licima doživljavao je kao obraćanje Bogu lično. Jednom je u nekom davnom razgovoru Banjo kazao: kada čovjek izgubi svaku nadu ne preostaje mu ništa drugo do da se ubije, ili da se okrene Bogu i vjeri. Ja sam sa Bogom u zavadi od časa kada sam saznao da njemu dugujem život, i da ću mu što god budem radio ostati vječiti dužnik, pa nije čudo što sam se opredijelio za prvu mogućnost. Tim prije što Gospodu olakšavam posao

izvršitelja egzekucije. Ove njegove riječi Đorđe nikada nije zaboravio. Znajući kako je Banjo završio i ne slažući se sa njegovim izborom, Leza je odlučio da se obrati Bogu ne tražeći milost, niti oprostaj za počinjene. Njemu je bio potreban sagovornik, neko ko će imati stpljenja i volje da ga sasluša i čuje, a otac Dimitrije je hrabro preuzimao ulogu tumača božje misli. Bilo je razgovora koje je pamtio i onih drugih koje namah zaboravljao.

Svaki novi dan nosi i novo breme i nikada ne znamo šta će se na kraju desiti. Ili ćemo pod teretom tog bremena klonuti ili se na neki način osloboditi muke koju nosimo, makar to trajalo samo do novog jutra i novog dana.

Od kada je Sofija napustila zemni svijet nevidljivo breme koje Đorđe nosi nikako i ničin ne uspijeva da ukloni. Koliko god se trudio ono je sve teže i nepodnošljivije. Umjesto da vrijeme ovaj teret duše troši, ono naprosto kao da hrani korov koji buja i prijeti da ga sasvim veže za nemoć i nepomičnost. Molitve nijesu bile lijek. Otuda je bogobojažljivi sveštenik Dimitrije prihvatao ulogu molioca a Đorđe dolazio u manastir nekako skrušeno, sa željom da svojim prisustvom podsjeti sveštenika i onoga koji sve vidi, da je njegova patnja nemjerljiva i iskrena. I toga jutra Đorđe je poranio sa nadom da će razgovor koji je lebdio u izmaglici mogućeg upamtiti. Morao je da sačeka sveštenika u predvorju dok se završi jutarnja molitva. Učinilo mu se da otac Dimitrije nije raspoložen za razgovor.

– Šta tebe danas dovodi u božju kuću, sinko moj – pitao ga je sveštenik.

– Ovog puta bijes i sumnja, presvijetli oče – rekao je Đorđe.

– Dovoljan je i jedan razlog da te slušam. Koja je tvoja jutrošnja muka, reci mi.

– Banjo se objesio. Vi ste ga poštovali, oče. Ja sam ga volio. Bio mi je najbolji prijatelj. Da je on među živima, ne bih vam dosađivao. Vjerovatno bih njega smarao ovom pričom. Molio sam Boga da ga sačuva od napasti, da ga otrgne od alkohola kada se propio. Bog me nije čuo, i moje molitve i želje su bile uzaludne. Potom mi je obolio pas, od pseće tuge i psećeg života, ko zna od čega, i tada sam molio Gospoda, iskreno, predano i od srca. Vjerovao sam u njegovu moć. Moj pas je izvršio samoubistvo, kao i Banjo. I njega sam sahranio. Šarlota, moja neutaživa ljubav, živi u mojim uspomenama, a odavno je u zbilji nema. Kao da jeste mrtva, a znam da nije. Ni tu mi Bog nije bio naklonjen. Sofija je umrla od leukemije, o čas posla i kad je tek na tren zavrila u moj svijet. Bog se ni u tom slučaju nije oglašavao. Brat me je strpao u ludnicu. Kada je saznao da sam pobjegao iz ove kuće užasa, prestao je da mi se javlja. Od tada je i on mrtav u mojem srcu. Ja sam, oče, brata iznevjerio, jer nijesam ostao da trunem tamo, gdje me on na prevaru smjestio. Od Boga oče ni galasa ni javke. Ništa. Iz nekog razloga Bog ovakve poput mene ne voli oče, i ne pomaže. Molio se ja njemu i dan i noć, na kraju sve bude onako kako ni u najružnijim snovima nijesam mogao pretpostaviti i naslutiti. Samo mene i dalje nešto tjera da budem vjerujući i da ne odustajem. Ne vjerujem oče u zagrobni život. Ne vjerujem da rajski svijet postoji. Ali vjerujem u pakao, jer ga živim svakodnevno. Moj pakao je Cetinje, oče Dimitrije, a za cetinjane ja sam crni, najernji đjavo, otuda me mrze, preziru i anatemišu na sve načine.

Moja bolest nije ludilo, i vi to najbolje znate. I jutros sam htio da se pomolim Bogu, a onda sam shvatio da nemam za koga da se molim. Oko mene su samo

mrtve duše. Prijatelja nema. Od rodbine sam odavno prezren i napušten. Da molim za sebe, nekako me sramota i ne vidim nikakvu svrhu. Ne mogu sebi da objasnim zašto je božje oko toliko slijepo, a uho gluho, kad god je vapaj vjernika njemu upućen.

Otac Dimitrije je dugo posmatrao Đorđa prije nego što je progovorio. Kao da se bješe začudio što ga u božjem hramu pita nešto što ne bi trebao ni na nekom drugom mjestu. Utegao je pojas oko struka i mantije.

– Sinko, hajde da prošetamo – rekao je i izašli su iz manastira. Krenuli su lagano kružnom stazom oko manastirskog posjeda. Polovinu staze prepješačili su ćuteći. Leza je bilo neprijatno zbog nepromišljenih pitanja, a sveštenik je imao obavezu da odgovori, ali tako da opravda i Boga pred Đorđem i sebe pred Bogom, što on, njegov sluga, uzima za pravo da tumači ono što ne bi smio. Napokon je progovorio.

– Vidiš, mladiću moj – rekao je Leza – samo Gospod zna svoje pravo ime. Ono koje mu mi dajemo nije uvijek njegovo. I kada bi ga znali, ne bismo umjeli da ga izgovorimo. Zato, možda, Gospod i ne zna da se mi njemu obraćamo imenom koje smo mu mi dali.

Ono što je tajno i sveto, daleko je od naše istine.

Božje prisustvo se ne mjeri vremenom, niti molitvama. Ono je u vjeri, a vjera je u trajanju i u istini. Bog vjeruje samo u one koji u njega vjeruju, a čovjekove vjere su podijeljene. Kada bismo svi bili vjerujući, a Bog je isti za sve, ma kako se zvao, dosegli bismo djelić njegove samilosne istine, i naše duše ne bi toliko patile i mahnitale. Gospod je prije čovjeka stvorio materiju, njeno je prvenstvo veće, ova se širila do bezmerja, postajući džinovskim sunderom. Upijala je i usisavala sve oko sebe. Tako je nastalo beskonačno vaseljensko carstvo. Materiju ni to nije zadovoljilo. Smrt za koju mi znamo njen je izum, a ne Gospodnji. Mi vjerujemo, Bog nam je dao život, pa ga i uzima. Nije tako. Nije to istina. Božje srce je hrana svetlosti i dobrote, i što Gospod jednom podari nikada više ne uzima natrag. Materija je krivac za naše stradanje. U njoj duh ne obitava. Ona nema duše, pa joj ni Gospod ne može suditi, niti nešto zamjeriti. Lišena je strasti, ljubavi i bola. Tijelo materije nosi u sebi neutaživu glad. Glad je utroba materije. Nepojmljiva praznina koju nije moguće popuniti. Krenuo si putem sa koga povratka nema. Nijesi ti ni prvi ni jedini koji je izabrao stazu nepovrata. To je čovjekova sudbina. Sreća je što si se u nevolji, kakva god da je bila Gospodu obratio, i on ti je do sada život čuvao od još većih iskušenja. Stradanje nema mjeru. Granice stradanja samo su rijetki dosegli. To su sveti očevi Đorđe i njih je Gospod primio u svoje okrilje. Nemoj da odustaneš. Ne dozvoli da te sumnja nadjača! Kolebljivcima nije mjesto pred Svevišnjim. On prezire udvorice. Čistom vjerom se dolazi do njegovih dvjeri i tu se čovjek mora zaustaviti. To je kružnica života gdje svi naši putevi počinju i završavaju se. Bog će mi oprostiti, što sve ovo i na ovakav način govorim. Ali, moram da te upozorim: tragajući za licem Boga, upoznaćeš vlastitu usamljenost. Pitaš se, kako? Bog je tvorac svega. To je dogma. U redu. Neka tako bude. Znam, i neki dan si me isto pitao i vidim da i sada želiš da ti odgovorim, ako znam i ako mogu, ko je stvorio njega, Tvorca? Stvoritelja? Pitaš se kao što se i mi vjerujući pitamo da li je tvorac stvorio samog sebe, ili je On tako odlučio da bude

sveprisutan, a neobjašnjiv, nedodirljiv u svom samoniklom postojanju. Neka pitanja nikada ne bi trebalo sebi a ni drugima postavljati. Tajna je nerješiva i sačuvana, otuda Njegova različitost ostaje kao svjedočanstvo, bilo nas ili ne bilo.

– Znači li to – upito je Đorđe – da je sa snovima vjera umrla, kad bi tako bilo i u tom slučaju Bog bi postao materija, a ne Sveti duh? Koliko vidim, put od čovjeka do čovjeka biva nemjerljiv, kao što je put od Gospoda do čovjeka. Razdaljina između dva bijedna zrna prašine tu na dohvat, a nikada premostiva – a zašto? pitam se, oče!

– Kako ne razumiješ, mladi čoveče, između je Bog, a Njega ne možeš prekoračiti, niti On da u sebe. Zato smo i u vjeri toliko udaljeni i podijeljeni. Osvrnimo se malo oko sebe. Zavirimo u njedra prošlosti, koliko je vjekova nas prekoračilo, a mi ni jedan jedini. A vijek je sekunda u božjem vremenu. Zato Bog ne vidi naše patnje, i ne čuje naše vapaje, samo onaj ujedinjeni koji se vjekovima iz krika u krik taloži, nasleđuje i prenosi. Bog će prije čuti buđenje okeana ili grmljavinu oblaka, nego sve naše molitve. U božje uho, prije svega ostalog, najprije ulazi tišina. Otuda su naše predstave pogrešne. Bog čuje samo tišinu. Za krike je njegovo uho gluvo.

– Iz ove naše priče, poštovani oče, proizlazi da smo mi ishod pogrešnog rasporeda poteza. Ma ko i ma kada se bavio našim stvaranjem, u nečemu je gadno pogriješio. Meni se nameće misao da je stvoritelja vlastiti izum porazio. Zgadilo mu se djelo koje je stvorio. Unišću ga kasnije, rekao je. I kao što se bezvrijednosti zaboravljaju, tako je i On nas zaboravio. I to je naša nesreća, oče. Prekratio bi nam muke. Razriješio nas bijede uzaludnog nadanja i vjerovanja da će njegova providnost donijeti spas. Ovako, ostavio je klicu zla u našem sjemenu postojanja i zlo je crpilo našu snagu, gutalo nam dobrotu, umnožavalo se. Postali smo svjesni zla onda kada ga više nismo mogli uništiti. I eto, tako se dogodilo da je Onaj koji nas je zaboravio, našao mnogo jednostavniji način; pružio nam je mogućnost da sami sebe uništimo. Zašto bi on prljao ruke našom poganštinom. Dželatima su izrasla krila, a njihova savjest se pretočila u sječivo giljotine. Zar je išta bilo toliko vrijedno da se mora životom plaćati? Đavo je bio od postanja prerušen u Boga, ili je obrnuto?

– Na ovu šetnju se nismo uputili ni da bismo se smejali, ni da bismo plakali, a još manje da bi hulili – reče otac Dimitrije. Vidim da sumnja umjesto tebe postavlja pitanja, i sama sebi odgovara. Sjećanje je tkanje vanvremenskih trenutaka. Ono te je oborilo s nogu. Ko je slavio prolaznost, skončao je u grču trajanja. Tačno je da poznajemo jednu stranu čovjekovog lica, onu koju vidimo. Ti si, Đorđe, odlučio da meni danas otkriješ i onu koju nijesam kod tebe poznao.

– Priznajem i ne stidim se toga, ponekad jesam i ono što sam vjerovao da nikada neću biti: kako god, istinito je vaše zapaženje, vaše strpljenje da svakodnevno slušate ova moja naklapanja i jadikovke je bezgranično, jer, vaša duša je samarićanska i plemenita.

Kada sam se opraštao od mrtvog Banja, skidajući konop sa njegovog vrata, držeći njegove beživotne ruke, znate li šta sam tada vidio? Ništa. Na dlanovima leša nestaju linije koje su bile rukopis sudbine.

Prvi čovjek kome pođe za rukom da zakorači iz sadašnjosti u budućnost, biće i

prvi čovjek koji je izgubio sjećanje na prošlost. Nekim ljudima ovo svakodnevno ograničavanje omogućava da u izvjesnim situacijama pronađu mir i tamo gdje ga nema. Htio sam da se oslobodim sjećanja koje je boljelo, a vi mi govorite da bol ima određeno mjesto u budućnosti. Govorite da nam je bol ostavljen u amanet i nasljeđe kao i sve ostalo. Ako je tako, zaobišao bih taj put bez svjetlosti. Preobražaji koje sam nekada prihvatao sa nevjericom i posmatrao ih kao čudo, dok bijah sasvim mlad, sada mi izgledaju kao beznačajni detalji neke dosadne životne priče.

– Ti se plašiš onog što vidiš, ja se plašim nevidljivog, sine moj – odgovorio je otac Dimitrije.

Nema grijeha bez kazne. Ti podjednako osuđuješ uzroke i posljedice. Prvim plačem, prvom kretnjom koja nije bila plod instinkta, već plod radoznalosti, sumorna rutina je razbijena. I čovjek je počeo da traga za snovima koje je život izgubio. Nije čovjek, nego je život izgubio snove o trajanju.

Otuda je trenutak vredniji od trajanja, jer sve što je u njemu, to je zauvijek.

Laž se mora bez prestanka kažnjavati svim oružjima istine, ona mora jednom dopuzati do naših nogu, moleći za oprostaj, zaključio je sveštenik sjetnim glasom monolog za koji mu nije bilo potrebno ničije prisustvo, pa ni Lezino. Kao da je najednom sebi govorio i sebi tumačio sve ono u šta ni sam nije vjerovao. Kao da je najednom sumnjao u istine kojima je do par trenutaka ranije predano služio .

Vijenac oluje se nadvijao nad kupolom manastira. Kiša samo što ne bješe pala, krug njihove putanje se zatvarao; opet su se nalazili ispred manastirskog ulaza odakle se i bjehu otisnuli u šetnju.

– Kako je brzo proletijelo to vrijeme trčanja u mjestu. Postoje trenuci koji se ne mogu izmjeriti, rekao je Đorđe, gledajući u nebo. Smrt nas tako izjednačava sa svim ostalim živim bićima. Da nje nema i dalje bi vjerovali u našu superiornost nad ostatkom živog svijeta. Zablude najduže traju ali se i najbrže ruše. I kad nestanemo, kad nestanu oni koje smo voljeli i koji su imali vrijednost naših života, kad sve utone u tamu nepomaka i tamo gdje nas više nema, tada nas samo posmrtni snovi ne napuštaju. Mene će i večeras buditi lavež mog mrtvog psa Cezara. San smrti, vjerujte oče, dugo tinja u nepokretnom tijelu i tako produžava znake razdvajanja. Nedavno, sjedeći na grobu moga ljubimca, pitao sam se ko je, u stvari, neumorni i nepokolebljivi prenosilac virusa smrti. Bog se takvim gadostima sigurno ne bi bavio. Pa ko onda bi? Vi kažete materija je krivac, ali ona je nepokretna.

I, molim vas, neću vas barem danas više smarati, odgovorite mi samo na ovo pitanje: može li čovjekova pokora nadoknaditi prazninu koju ostavlja smrt?

Sveštenik mu je pružio ruku, koju Đorđe nije poljubio.

– Spora rijeka teže stiže do ušća, ali je bliža vječnosti. Vrijeme je da se pomoliš i oslobodiš grešnih misli i da upališ svijeću za duše onih kojih nema, koji ti nedostaju i za one koji jesu živi i koji će ti jednom darivati nove radosti i ljepote koje ti sada izmiču, rekao je sveštenik i udaljio se nestajući kao utvara u tamni otvor manastirskih odaja.

Bogatiji za jednu priču i siromašniji za jedno čekanje, najzad je mogao da nastavi dalje, ma gdje ga put u tom danu bude vodio.

Sve je izgledalo kao uvreda za strogost i pokoru koju je tog jutra želio. Osjećao je ipak olakšanje, kao da se bješe oslobodio tereta sa kojim je došao ocu Dimitriju.

Danas neću poslušati ničiji savjet, mislio je.

Ni sporo ni brzo, uputio se stazom oko Biljarde, po običaju tragao za nekom vrstom postojeće a opet nemoguće simetrije. Oblaci su se kretali brže od njegovih nogu, i prve kapi kiše natjerale su ga da pod najbližom strehom potraži zaklon.

Nada i zebnja su se smenjivali kao otkucaji srca.

Kakva li je sjenka sunca? Kreće li se ona po kiši i bez kišobrana ? – prvi put je sebi postavio ovo pitanje.

Dugo se pripremao za put u Ameriku. Štaviše, te su pripreme trajale godinama. Sve je zavisilo od bratovljeve odluke kada će se smilovati da ga pozove u goste. Brat je imao porodicu i nije mu bilo lako da se odluči da ludog Đorđa dovede među normalan svijet. Sta je prevagnulo te se na kraju predomislio Đorđe nije znao. Ali šta je brat o njemu mislio, to je znao i te kako dobro. Nikada mu nije oprostio prevaru pri smještaju u kliniku – ludnicu. Srećom, i ova mučna etapa iz njegovog života pripadala je prošlosti. Brat mu je poslao garantno pismo, povratnu avionsku kartu i nešto novca za put. Na Cetinju su dani prolazili sporije nego ikada. Filimon se mjesecima nije javljao. Novine su sve češće pisale o njemu. Očito, plaćao je cijenu svoje iznenadne popularnosti. Posle Sofijine smrti i Lutka ga je na neki način izbjegavao. Kao da je i sam nosio breme krivice što je bio učesnik u Sofijinoj otmici, koja to i nije bila, ali kao da jeste. Drugih prijatelja nije imao. Ne na Cetinju. Ne da je znao. I da ih je bilo, a nije, za prijatelje više nije imao vremena.

Đorđe je po ko zna koji put sebi postavljao isto pitanje, šta je to toliko iščašeno u nama da ništa ne primjećujemo dok nam je tu pred očima i na dohvatu, šta god da radimo ovdje, dok smo na ognjištu i u zavičaju, to čemu smo tako predani, najednom se ispostavi da nema vrijednosti i ne zaslužuje bilo kakvo naše poštovanje. Čim se ode u neku drugu zemlju, drugi grad, dovoljno je da se sa putovanja javite razglednicom rodbini i prijateljima, i krene priča o uspjehu. Odjednom sve vrline i svi kvaliteti izađu na vidjelo, usledi praštanje, zaborave se propusti, greške i loše procjene. Uspjeh vani, u tuđem svijetu, istovremeno je potvrda vrijednosti čitavog naroda kome je ovaj dobrovoljni izgnanik pripadao. Da se Brat nije na vrijeme odselio za Ameriku, njegova popularnost u određenim krugovima ljudi na Cetinju, bila bi zanemarljiva, ovako, svi su govorili kako bi svijet bez naše pameti propao. Dali smo im Teslu, Pupina, Dositeja, slali na ispomoć Vuka, Cmjanskog, Pekića, Kiša, i mnoge druge. Sve koji su nešto valjali prvo smo njima ponudili. Najvrednije su uzimali sami i bez pitanja. Nama bi posle bilo žao, i u čudu smo se pitali kako je moglo da se desi da tolike godine, dok je

budući slavljenik bio kod nas i sa nama, ništa nijesmo vidijeli, da smo bili slijepi kod očiju. Od svih koje je poznao, a koji su otišli trbuhom za kruhom najsvježiji primjer i najbolji za koji je on znao i koji je potvrđivao ovo nepisano pravilo, bio je Filimon. Njega u HercegNovom niko nije prihvatio ozbiljno. Na Cetinju su govorili: mazalo, takvih imamo koliko hoćete. A sada, kada se priča o Filimonovom uspjehu proširila, ti isti ljudi koji su ga omalovažavali, sada drugu pjesmu pjevaju, govore: da se nije ovdje rodio, da nije ovu kašiku zraka kusao, da nije završio ove naše škole, da nije drugovao sa nama, radovao se, jeo i pio, učio od naše pameti, od njega ni tamo ništa ne bi bilo. Mi smo mu dali usmjerenje i zamajac, a sve ostalo bilo je lako. Jeste, priznaju oni, Filimon se donekle uobrazio, slava mu je udarila u glavu, ali neće to potrajati, spustiće se i on na zemlju. Korijeni porijekla se ne zaboravljaju. Može se cio svijet otimati oko njega, mogu ga novcem i pažnjom obasipati, ali on je bio i ostaće ove gore list. Važno je odakle si potekao, a ne gdje ćeš završiti.

Izvor je značajniji od ušća. Začudo, koliko god da budeš uspješan u svome gradu, stekneš materijalna i druga dobra, dođeš do značajnih položaja na društvenoj ljestvici, kakvu god popularnost i životni maksimum da dosegneš, to u okruženju gdje se nalaziš ne znači ništa. Da si išta vrijedio, ne bi ostao da vijek proživiš sa njima. Na višoj si cijeni kao taksi vozač u bilo kojoj svjetskoj metropoli, nego ovdje da si doktor nauka, ili akademik. Voziti taksi u Njujorku ili Parizu, nije mala stvar. Treba sve te ulice popamtiti. Akademika imamo koliko hoćete. I svi su nekako smotani i kao vezane vreće. Ali taksi vozače našeg porijekla u velikim svjetskim gradovima možemo na prste brojati.

Đorđe je pravio neoprostive greške, imao je on svoje šanse, međutim, kud god da je odlazio, uvijek bi se vraćao. Da je bilo gdje ostao, ugled mu ne bi bio srozan u prašinu. Na Cetinju najviše preziru baš ovakve nesrećnike koji se iz svijeta vrate pognutih glava, bez slave i priznanja. Za njih bi mnogo bolje bilo da nijesu nikuda išli. Ne oprašta im se što su nanijeli ljagu sredini koja regrutuje u svijet kvalitet pred kojim se klanja.

Nema goreg spoja od plitke pameti i loše sreće.

Da je njih pitao, a nije, ne bi izvrgao ruglu ni njih ni sebe. Rekli bi mu : ostani tu gdje jesi, ne zanovijetaj i ne bogoradi, nijesi ti za svjetskog putnika. Nijesu tamo blesavi. Ne možeš im podmetnuti kukavičje jaje. Šta si pobogu umislio. A da si pitao ne bi se vratio kao pas podvijenog repa. Brav otišao, brav se vratio. Takve uvrede se ne zaboravljaju. I sa ovog putovanja Đorđe zna da će se neslavno vratiti. Brat je sve unapred odredio. Mjesta koja će posjetiti, restorane gdje će ručavati, dan povratka. Đorđevo nije da misli, pisao mu je brat, važno je da ne zaluta na terminalu ukoliko avion bude imao zastoja na nekom od međunarodnih aerodroma. Kako god, Đorđe se radovao ovom putovanju. Nije imao kome povjeriti tajnu svoje skrivene radosti. Napokon je bratsko srce omekšalo. Možda će posle toliko godina netrpeljivosti i nerazumijevanja sa obje strane, odnos između dva brata biti ono što je trebalo da budu. Bratski prije svega. Pogubili su se u svijetu koji, činilo se, nije htio ponovo da ih sastavi.

Radost je rijetka ptica koja u našu dušu kao u kavez ulijeće, i treba da je dijeliti sa drugima.

Kome da se povjeri? Ko će da ga isprati i poželi mu sreću na putovanju? Filimon je u nedodiru. Lutka se oženio i sasvim promijenio. Odavno ga u goste ne poziva. Banja nema. Sofije nema. Mrtvi nikoga ne ispraćaju. Onih nekoliko prijatelja koji su se u minulim godinama izdvojili iz mnošta i dokazali nekako zapostavljaju Đorđa. Doduše ne bi se moglo reći da to čine namjerno i svojevoljno. Jovan je mlad funkcioner i političar, nadgleda drenažne radove koji do ludila dovode cetinjane, pravi prokope, tvdoglavo uljepšava Cetinje, brine opštinske brige. Lari, Baćko, Arso i Vesko se zamajavaju karateom, sportom koji niko na Cetinju ne razumije i ne prihvata ozbiljno. Pavle piše novu knjigu, pije i slobodno vrijeme provodi u muzeju. Sloba se druži sa Deljom. Đorđe ga povremeno obiđe. Sloba je gromada od čovjeka, muku muči sa astmom, zvali su ga nekada dok je studirao u Sarajevu crnogorski Stiv Rivs. Čuveni filmski herkul bi u realnom životu izgledao kao dijete, kada bi se nekim slučajem uspoređivao sa Slobovom markatnom pojavom. Oštetio si dva normalna čovjeka, u šali mu je govorio Leza kad god bi se sreli. Jednom ga je Đorđe posjetio u gradu na Miljacki. Ogromni Sloba i sićušni Đorđe legli su da spavaju na uskom krevetu u studentskom domu. Određenije Sloba jer pokušao da spava, i čim bi sklopi oči, Đorđe ga je drmusao i budio, postavljajući mu kojekakva pitanja, tako da te noći ni jedan ni drugi oka nijesu sklopili. Sjutradan ga je Sloba pitao zašto mu čitave bogovetne noći nije dao ni trenutka da usni. Sloba brate moj, vidiš li kako sam ja mali i sićušan a koliki si ti čovjek. Šta bi bilo da si ti sanjao kako se sa nekim tučeš, pa onako u snu pomisliš da sam ja taj nesrećnik, mene uhvatiš za grlo, i počneš da me daviš i da me biješ, kako da se onda jaodbranim, udavio bi me kao pile, garant, preživio ne bih. E zato ti nijesam dao da zaspiš.

I drugi njemu dragi ljudi sa Cetinja su mahom zauzeti raznim poslovima. Savo Ridža putuje po svijetu sa folklorom. Bonja, Lesov sin, je baš tih dana igrao šah na nekom velikom turniru u Rusiji. Žigalja ne možeš uhvatiti ni za glavu ni za rep, čas je u Rimu, čas u Parizu, ali ga Cetinje rijetko gleda. Žigalj je takođe slikar, poput Filimona, živio je i stvarao godinama u Parizu. Poznavao je Filimona, ali ovi osobenjaci se ni tamo nijesu družili. U kasnijim godinama napustio je Pariz i vratio se zbog majke na Cetinje. Za razliku od Đorđa bio je omiljen među cetinjanima. Imao je specifičan smisao za šalu i porugu. Nije štedio ni sebe a ni druge. Đorđe ga je poštovao što na njegov račun nikada nije uputio neku pošalicu. Jedne prilikom Žigalj je ljenčario u stanu svoje majke na Balšića Pazaru, nemoćno gledajući u bijelo slikarsko platno ispred sebe. Nije imao inspiracije da slike, ubijala ga je dosada i jednoličnost cetinjskog života. Odlučio je da živi sa majkom, sestra Desa, takođe slikarka, živjela je sa porodicom u Beograduz, stariji i poznatiji od njega, brat Baro bio je uspješni filmski producent, živio je i stvarao godinama u Italiji. Na Cetinje je rijetko dolazio. Žigalj je gledao osamdesetogodišnju majku kako ljušti krtolu. Starica, umotana u crno od glave do pete, sijede kose koja je izvirivala ispod tamne marame, bistra duha i pogleda, preciznim pokretima skidala je koru sa krtole i svaki očišćeni krompir sa određene distance ubacivala u lonac. Žigalj je posmatrao ovaj majčin ritual, iščekujući da promaši otvor posude i nije mu bilo jasno zašto majka lonac ne primakne uz sebe i jednostavno spusti u njega očišćeni krompir, već ga ubacuje sa rastojanja od najmanje dva metra. Nije želio da je

prekida, samo je čekao, a onda je počeo da jadikuje i sažaljeva sebe i da huli sudbinu koju mu je usud udjelio. Vidiš, majko, Leonardo je bio genije, ja nikada neću biti genije, vajkao se. Majka je ćutala i nastavljala da ljušti krtolu i ubacuje je u lonac sa takvom preciznošću da bi joj i Međzik Džonson pozavidjeo, kako je kasnije Žigalj opisivao ovu scenu. I Ticijan je bio genije a ja nikada neću biti genije, nije Žigalj odustajao. I Pikaso je bio genije, i Dali je bio genije, a ja neću biti genije, čuješ li ti majko što ti ja govorim, neću nikada biti genije. Majka je podigla lijenjo pogleda sa svojih starčkih ruku, i rekla: E može ti biti bogomi, kako god ti oćeš, i ponovo nastavila da ljušti krompire i dalje ih precizno ubacujući u lonac. Ovu zgodu je kasnije Žigalj ispričao društvu u kojem su bili Pavle i Leza. Žigaljev brat Baron, Baro, čuveni prodicent, kojeg Đorđe nije dobro poznavao, baš tih dana dok se on sprema za put kod brata u Ameriku, doveo je Sofiju Loren i Karla Pontija na Sveti Stefan i u Crnu Goru. Bio je to događaj o kome se naveliko pričalo po Cetinju. Đorđe je posjetio porodicu Jabučana: Miru i njene ćerke od koji je osobio Tanju. Pozdravio se i izljubio sa njima. Potom je obišao grobove Banja, Lesa, Cezara i Sofije. Grobovi su nam vjerniji i odaniji od onih koji se nalaze u njima, pomislio je. Mogao je mirne duše da krene na daleki put. Ništa ga više nije vezivalo da ostane i tavori na Cetinju. Bolje rečeno, da truli. Pomenuti prijatelji će biti na Cetinju kada se bude vratio i ako se bude vratio. Grobove njemu milih i dragih niko odnijeti neće. Gdje god putovao i gdje god bio, i živi i mrtvi će ga čekati baš tamo gdje ih je i ostavio. I ništa tužnije nema od toga da te za neko mjesto vezuju samo groblja i grobovi, mislio je pakujući stvari za put. Prvi put posle toliko godina obukao se svečano. Noć uoči puta proveo je u nekoj vrsti bunila, tako da se tragovi umora i nesanice nijesu mogli izbrisati i prikriti sjajem izglancanih cipela, dotjeranom odjećom i možda prvi put posle dužeg vremena, osmijehom zadovoljstva na licu. Ponio je i jedan dotrajali kofer od loše imitacije krokodilske kože, čiji ivice i ćoškovi bjehu zaštićeni izgrebanim mesinganim zakivcima. Kofer je neke davne godine našao na tavanu Filimonove kuće. Da je vredio ne bi bio gore, ako se tebi sviđa, ti ga slobodno uzmi, rekao mu je tada Filimon. Ponio je nekoliko nasumice uzetih knjiga, znao je da neće pogriješiti u izboru. U njegovoj kućnoj biblioteci nalazile su se knjige koje bjehu prošle mnogobrojne provjere, od preporuka ljudi, čije je mišljenje uvažavao, do onih knjiga koje su njega posebno interesovale, a godinama ih bješe prikupljao sa upornošću kolijekcionara koji tako samo upornošću dolazi do dragocjenosti. Bješe u kofer strpao maleni brevijar molitvenik. Vječiti kalendar, minijaturno izdanje *Gorskog vijenca* i ikonu svetog Vasilija Ostroškog, čudotvorca, ručne izrade na tisovom drvetu. Bratu je nosio flašu crmničkog vina, domaću crnogorsku lozovaču i litar maslinovog ulja, nabavljenog u manastirskom dobru iz Reževića. Nekoliko presvlaka za sebe i to je bilo sve.

Dvomjesečni boravak u Americi nije mu ispunio dušu, ali mu je sasvim otvorio oči. Definitivno se pomirio sa činjenicom da sa bratom nikada neće uspostaviti prisnije odnose.

Stranac ga je dočekaao, stranac ispratio.

Ti silni ljudi, to željezo, te nezamislive građevine od betona i stakla, bješe početak i kraj priče, koju je po njegovom dolasku prvi od cetinjana čuo Jovan kada ga je još na aerodromu presreo i zamolio ga da mu prenese utiske sa putovanja. Jovan je bio mlad čovjek, kulturni i obrazovan, i nadasve ambiciozan, u to vrijeme predsjednik cetinjske opštine, jedan od iskrenih zaljubljenika u grad pod Lovćenom, grad koji nikoga nije tetošio a ponajmanje njega. Sve što je radio za svoj grad, činio je iz prevelike ljubavi prema Cetinju, i takva njegova odanost i privrženost nije mu ništa dobroga mogla donijeti. Umjesto pohvala i priznanja za njegov veliki trud, rađala se zavist i ljubomora sugrađana. Samo uspješnim ljudima i pregaocima je bilo moguće naći dlaku u jajetu, a Jovanu su je stalno nalazili, nastojeći da se ta nepostojeća dlaka javno prikaže u svakoj prilici, bude velika kao brvno, koje smeta i koje se po svaku cijenu mora ukloniti. Jovan se nije bar u početku obazirao na zamke koje su mu podmetane na svakom koraku, skriven iza svoje dobrote, vjerovao je da njegove iskrene namjere ne mogu biti onemogućene nečijom pakošću. Đorđa je poznavao od kada je i za sebe znao, ali tek nakon Filimonove selidbe i Sofijine smrti, nekako slučajno i spontano je došlo do zbližavanja ova dva po svemu različita čovjeka. Niko u Cetinju nije razumio otkuda najednom prijateljstvo između jednog uglednog građanina, i sa druge strane bolesnog ekscentrika i čudaka, koji skoro i da nije imao prijatelja na Cetinju.

Tamo nema zadovoljnih ljudi, samo dolari koji hodaju. Amerika nije za ljude sa srcem i dušom, vjeruj ti meni što ti kažem, sve je tamo obezdušeno i veliko, toliko veliko da je nesagledivo, a ljudi su tako mali, pa ni oni nijesu sagledivi, rekao je Leza Jovanu.

Cetinje je ljepši grad od Njujorka, ovdje barem možeš kao čovjek umrijeti, bar će neko suzu za tobom pustiti, a tamo ljudi nestaju. Njujork ima milione stanovnika a ja nigdje nijesam vidjeo posmrtnih plakata. Posle čujem da tamo mrtvace niko ne ukopava. Spale ih u nekakvom krematorijumu. Zamisli izgoriš kao šibica. Prah ti razveju nad morem, ili nekom livadom, ili rijekom. Bilo te, nema te. I što je najgore nema traga da te je ikada bilo među živima. Sve sam to vidio, kao što tebe sada gledam. Drugi svijet i drugi običaji, mislio sam. Sada kada sam se vratio samo sam u jedno suguran, Jovane, u Americi sam izgubio brata. Čovjek koji mi je pružio gostoprimstvo samo je likom podsjećao na moga brata. I ničim više. Tamo su me gledali kao mečku na vašaru. Kada sam rekao da se vraćem za Cetinje, vjerujem da je laknulo i njima a bogami i meni. Najednom je ućutao i kako je to imao običaj da čini, bez riječi se udaljio.

Sjutradan je u kamenom opštinskom zdanju Đorđe posjetio Jovana. Kako je

odlazio tako se i pojavljivao. Nepozvan i nenajavljen. Ulazio je kod Jovana slobodno kao da ulazi u svoju kuću. Tako je bilo i toga sudbonosnog dana.

– Rekli su mi neki ljudi u gradu da se može preko neke opštinske organizacije dobiti besplatan boravak u Ulcinju. Ove godine more nijesam vidio, osim iz aviona. Herceg Novi mi je dojadio. Samo uspomene me tamo vuku, a meni treba malo mira. Nađi načina da me uputiš u ovo ulcinjsko ljetovalište. Ti to možeš, tvoja je ovdje, bar za sada, poslednja.

Tako je već naredog dana Leza otputovao za Ulcinj, kako se ispostavilo krenuo je na put bez povratka.

Nedelju dana posle ovog razgovora, na vratima Jovanove kancelarije pojavio se Labud, još jedan od onih Lezinih rijetkih cetinjskih prijatelja i poštovalaca, ili kako ih je on iz milošte nazivao: sapatnika.

Njegovo smrknuto lice govorilo je više od bilo koje riječi.

– Ružnu ti vest donosim, rekao je Jovanu, maloprije me je zvao Bonja iz Ulcinja, Đorđe se juče u po bijela dana na ulcinjskoj plaži utopio – rekao je, nemoćno šireći ruke.

Šarlota se pojavljuje iz vode, širi ruke, doziva ga riječima koje ne uspijeva da čuje. On ulazi u masiv naspram sebe, u stijenu vode. Sve sporije, sve teže. Njena ruka, što ga mahanjem doziva, njeno oko ga mami, njen osmijeh, koji ne napušta lice, sve više utanja u izmaglicu. Nago kao vjetar njeno tijelo jeste prastara so. Štipa ga za oči, ujeda za nozdrve, ali on tome ne pridaje značaj, korača napred, samo napred. Njen miris je miris vjetra pomiješan sa mirisom riblje ikre. Njena koža, lepljiva kao u jegulje, rasplinjava se i postaje njegova sopstvena koža; konačno pokušava da je dodirne u sebi, da pogodi njenu želju. Drži je za ruke, držeći sopstvene dlanove u rukohvatu, samo ga kolebanje čuva da sasvim ne zaroni u nju, u njeno tijelo od vode, da ne postanu jedno. Podražava njen nesigurni lebdjeći korak. Posrće. Tlo bježi ispod stopala. U carstvu je tmine i samo svjetlost njenog tijela, aura blještavila što ga prati i okuražuje, pokazuje mu na koju stranu da ide. Voda ga upija, kao sunder se uvlači u njegov dušnik, u pluća. Ne diše. Isred očiju bljesne bijeli riblji trbuh i nestaje u tmuni.

Riblji koraci su nepredvidivi i nezamislivo veliki. Uzdah napuštenosti i praznine sa kojom je zakoračio u vodu najzad u mjehurovima napušta tišinu. Tone i sam u čeljusti vode, sve dublje, kao što utanja u vrtlog neuhvatljivog sjećanja. Šarlota ga mami, nagovara da ostane pod vodom samo još čas, toliko ga dijeli od vječnosti. U vodi se vrijeme ne mjeri, govori mu, treba sačuvati poslednju tvrđavu njihovog skromnog i novog identiteta. Mogu sada, Đorđe, sve da ti kažem, sve što

nijesam mogla gore reći, pošto nema bojazni da ćeš moje slabosti ikome moći da otkriješ, govori mu Šarlota. Pričao si, Filimonu si pričao, čak si i Sofiji pričao, kako su mi dojke oble, da imam na njima bradavice oštre kao trnje, da sam ti njima kožu cijepala. Da ti je duša krvarila, da si moj struk cio obuhvatao prstima golih šaka, da si me imao kao niko prije tebe, da si me imao, da si me imao. On zastaje sa njom u sebi, da čuje šta mu želi reći, da čuje govor sudbine, a sam progovara: poznajem ovo mjesto, sve što se ovdje susreće vjerna je kopija originala koji sam sagledao u jednom davnom snu. Ovu tišinu, draga moja Šarlota, vidio sam je, vidio sam je na platnima Filimonovih slika, i ti si je vidjela, oboje smo je zajedno posmatrali, sjećaš se kada si govorila da prvi put tišinu očima sagledavaš, a ja ti nijesam vjerovao sve dok nijesi onako nenadno napustila moj zemni svijet i u nepoznato otišla, i tada, vraćajući se Filimonovim slikama, osjetio sam snagu i strašnu moć nezamislive tišine kako se valja kao bezumni talas, i zapljuskuje sve oko sebe, zapljuskuje a ne hladi, i ne spira tegobu, samo je tu da grč pojača, da strepnju prihrani, da dušu obezdušenu pridavi. Dozivao sam te da ti kažem da sam je otkrio, tu strašnu tišinu, ali tebe nije bilo, tebe nije bilo. Sada ti kažem, još uvijek je boja na tim slikama utvarama gusta i stara, boja vjekova, ujedinjenih u jednoj jedinoj i neponovljivoj galeriji tame i tišine.

Njeni dlanovi, kao i prvi put opipavaju njegovo lice, prsti se zavlače u gustu, neurednu bradu, jagodice prstiju ostavljaju tragove na čelu, po obrvama, na nosu, usnama, u koncentričnim krugovima prelaze istanjenom kožom, kao da ocrtava neko novo lice preko onog koje njemu pripada. A onda poljubac, onaj pravi – poslednji, sa ukusom soli, znoja i straha, nezaboravan, iskonski. U njegovoj utrobi sklupčan vulkan žedi i pohote. Budi se! Ej, budi se! Plamen koji je tinjao godinama gasi se onim što nude njene usne.

Njene oči govore da je lijep, ali on zna da zaljubljene oči lažu.

Tama je ovdje preteška, gušim se Šarlota, kaže joj. Vazduh i svjetlost su potrebni onima koji žive u obmanama svojih čula, odgovara mu ona. Naglo cvjetanje je nagoveštaj brzog uvenuća; sjećanja se gube, osjećanja su nepostojana, napustili smo naša staništa i moramo platiti cijenu. Želiš budućnost koju ne uspijevaš da zamisliš bez nas dvoje, nastavlja ona; bili mi to ili ne, budućnost će uvijek postojati i sa nama i bez nas. Ali ne i za nas. Kada je napokon dosegne, nas više neće biti. Samo u trenutku umiranja čovjek na tren dodirne budućnost, ali ona je tako nestalna i plašljiva, sigurna samo u nedodiru. Budućnost je vječiti begunac, njen ubica nije prošlost jer je sustići ne može, njoj se sadašnjost uvijek nalazi za petama. Dah sadašnjosti je kužan i zato budućnost ne voli da se osvrce. Njen put je put strijele, a sadašnjost uvijek zagoni u prostor omeđen kružnicom. Put prošlosti građen je unutraške, ostao je da lebdi u uspomenama. Nikada dovršen, mada prohodan, kakvi su i svi drugi putevi koji vode zaboravu. I još je govorila, a njene riječi su šumjele kao podzemni vodeni talasi, zapljuskivale njegovo umorno lice.

Velika je šteta što nećeš moći da uđeš u moje snove, vidiš me onako kako ja sebe vidim, a to nije dobro. Napokon smo se domogli vremena kada ćemo moći da lutamo iz vijeka u vijek. Svijet ćemo nadživjeti u vlastitoj smrti. Nikada me nećeš vidjeti uvelu i skrhanu, kako bezuba izgovaram riječi kajanja, riječi kojima

preklinjem da naše minule greške, zablude i promašaje u času oprštanja od života usud nagradi svojom milošću. Da ispošćenim beskrvnim tijelima daruje nepodnošljivo poniženje oprostaja.

Odvažio si se da kreneš tamo gdje na tebe niko neće polagati nikakva prava. Ni oblak, ni oluja ne mogu pobijediti svjetlost sunca, ni ovu raskoš dubine, ne može pobijediti vječito isparavanje vode i okeana. Postajemo voda. U ovom trenu jesmo voda. Kruženje je apsolutno. Jednog dana bićemo oblak na nebu, čvrsto tijelo leda i metamorfoza pare u magli ili kristalno bijelo inje. I to me raduje. Vidim, ti utanjaš u san. Drijemež te sasvim obuzima. Zaboravićeš sve što sam ti sada kazala, samo zato što sam ti ove riječi govorila juče. Toliko je trebalo da putuju od tebe do mene. Jedan dan i jednu noć. Moja riječ do tvoga uha. Do tvoga srca. Do tvoje krvi. Mrtav češ kao avet nastaviti da hodaš ovim dubinama. Tvoje lice je bez crta; isprane su vremenom i truljenjem; dva crna sablasna oka izgubila su bjelinu beonjača, tvoje tamne zjenice su se pretvorile u medaljone tišine, koji će krasiti ogrlicu vječnosti oko moga vrata. Živ si i mrtav si. A takvo čudo nije dadeno ni bogovima. Odlazim iz tvoje duše da te nađem u svojoj.

Voda ga je izbacila na površinu, talasi donijeli do obale a nečije snažne ruke izvukle iz mulja na kopno. Oko tijela utopljenika začas se okupila gomila radoznalaca. Skrama soli pretvarala se u kristal, i navlačila prozirnu staklastu koprenu preko njegovih otvorenih i zakrvavljenih očiju, koje su, previše pamtile, i kao da su i u tom času tražile oprostaj.

– Mrtav je – rekla je šapatom žena nadnesena nad njegovim nepomičnim tijelom.

Ćutao je. Nije imao snage da se pokrene. Bilo šta da kaže, pocijepao bi pluća, dušnik, njegove usne bjehu slijepljene u sjenkoliki rez.

– Nije još mrtav – rekao je čovjek obavijen izmaglicom.

– Uzmi ogledalo – nije odustajala žena.

Vid mu se izbistrio. Sa blještave površine gledalo ga je lice koje nije poznavao. Samo lice, nijedan damar, ništa se na njemu nije pokretalo. Pokušavao je sa naporom da pronikne u sjenke na glatkoj površini stakla, sve što je mogao da prihvati kao činjenicu koja dopunjava i brani život, bješe slika rezignacije što prethodi smrti. Navikavajući se na pomrčinu, slika se prenosila u okvire njegovih zjena, gdje je još uvijek tinjala svjetlost, i on je nastavio sa nekom unutrašnjom refleksijom da posmatra djelove onoga što je ogledalo sačuvalo u sebi.

Izoštravali su se prizori nečega što je bilo, ili što će biti, lice koje je i dalje vidio stalno je mijenjalo oblik, gubilo detalje, a ovi, jedva da su upućivali na sličnost sa njegovim bivšim likom. Crte lica su dobijale jednu novu dimenziju dubine i oblik

okamenjenosti. Gospode, sinulo mu je, izgleda da smrt najviše voli čovjekovo lice. I uporna tama koja je davila slike utvare, raspršila se, da bi u njoj začas nestali svi likovi iz njegovog okruženja. Bljesnula je tišina u čijem je odjeku istinski uživao. Nepregledna tišina otrgnuta ko zna kada i u kom vremenu, pa opet vraćena kosmosu, iskonska, neponovljiva, koja se jednom spoznaje, a kada se dosegne, iz njenog okrilja ne može se više nikuda otići.

Prostor u kome se nalazio otkrivao je astralno plavo nebo, istovremeno tamno i prozračno, daleko, a opet tu na dohvat. Pokušavao je da oživi to nebo, da svakoj viziji doplutaloj iz košmara udahne život, isti onaj koji je njega ostavio na cjedilu.

Nije osjećao tugu zbog toga. Ni prazninu, ni bol. Bio je prijemnik ove slojevite svjetlosti koja u njemu izaziva osjećanje punoće, kakvu do tada nije poznavao. Tijelo se pretvaralo u balon, u lebdjeću opsjenu, u dašak vjetra, u lakoću koja bješe mjera težine za ništa, i koja je obuhvatala vidokrug prstenastim omčama. Iznad svega je lebdio nekakav nadneseni oblik, sličan kupoli što zaklanja izvor svjetlosti. Lice istine, njegovo lice, kretalo se u smjeru ludila iz kojeg je pobjegao. Vidio je razdvajanje, mogao da osjeti podjelu na tjelesno i duševno, posmatrao kako se tjelesno raščlanjuje u oblike koji su kod njega uvijek izazivali gađenje, i budili želju da pobjegne. Otkuda je poticala ta usamljena neobjašnjiva i pritom nepoznata svjetlost nije znao, možda je odatle sve počinjalo i sve se tamo vraćalo. Kap svjetlosti se gubila u tami njegove duše, u tmini uspomene, i on je očajnički pokušavao da je nanovo pronade u tom nepoznatom sazvežđu nepomičnosti.

Tijelo je tonulo u mulj, lagano i bez žurbe. Druga strana tišine je imala močvare, potopljene gustim i vječnim noćima bez mjesečine.

I odjednom, ništa se više nije moglo vidjeti. Samo odjek nekakvog krika što ga nije lovilo uho, već ga je prihvatila podsvijest, parao je tišinu. Vid se gasio, a sa tamom su se vratili svi izgubljeni zvuci; čuo je graju djece u nekom dvorištu, ptice koje su najavljivale prolječno jutro cvrkutanjem i šumom krila, ljude kako se smeju u polju, odjek čekića i nakovnja na nekoj livadi iz ko zna čije uspomene, sve je čuo, ali ništa nije vidio.

Znao je da još uvijek živi, iako je već bio mrtav.

Nekoliko dana prije utapanja, Đorđe je u Ulcinju sreo Bonju. Ljeto je ulazilo u jesen, vrijeme je bilo lijepo. More toplo. Bonja je boravio u Ulcinju zbog šahovskog turnira, a Đorđe je došao u ovaj grad zahvaljujući Jovanu. Troškove njegova boravka snosila je nekakva humanitarna organizacija sa Cetinja.

– Znaš, Bonja, zašao sam u godine kada me i mir uznemirava, mnogo me je pogodio ovaj novi rat, iako niko meni drag i znan u njemu ne učestvuje – rekao je

prijatelju čim su se pozdravili.

– Tek sada mi nije jasno šta se u ovom svijetu dešava. Mržnja je zaposjela i zasjenila sve druge čovjekove emocije. Preko noći, svijet u kome smo živjeli i vjerovali da u njemu nalazimo sreću, izokrenuo se naopačke. Naoko mirni i dobroćudni čovjek sa Balkana, najednom se okitio slavom monstruoznog ubice. Nijesmo ni onaj minuli rat zaboravili, a novi smo, jedva dočekali. Nekako mu dođe kao da smo ratom htjeli da opravdamo i one prošle i ove sadašnje zločine. I tuđe i naše. Ja nikada nijesam bio čovjek svađalačke prirode, niti sam poštovao bilo koga sklonog nasilju. Vjerovao sam da ljudski rod izvlači pouke iz minulih grešaka. Makar kolektivno. Zlo ima strašnu moć razaranja. Ono je kao sunder i sve upija oko sebe i odnosi do đavola. Uglavnom, možda je mene vrijeme pregazilo, ali moja ratobornost je odavno iscurila.

Ti si jedan od onih koji znaju sa kojom sam upornošću godinama mijenjao sliku svijeta u sebi i oko sebe, ali svijet nije uspio mene da izmijeni.

Uglavnom, gubio sam bitke iz kojih su i poslednje protuve mogle da izađu kao pobjednici. I ja sam vodio male lokalne i lične ratove, samo bez ubijanja i krvoliptanja, mada ni mene na tom putu smrt nije zaobilazila. Gubio sam prijatelje i gubio sam sebe. Danas više ne znam ko sam ja, čime se bavim, i šta mogu još da uradim. Onaj ko sebi ne može da pomogne ne može ni drugima. To je bar jasno kao dan. Samo meni nije jasno, opet ti kažem, čemu ova halabuka, talambasi, ovo busanje u prsa i junačenje, ovo besprizorno liječenje povreda o tudem trošku, zaista ne razumijem kuda vode i gdje će nas odvesti ove sulude ratničke igre. Granice se zatvaraju. Evo ti si svjetski putnik, do juče si mogao ići gdje zamisliš. Ni tebi ni meni u okruženju više nema puta. Do juče je bilo jedno i sve moguće. Danas nije tako. Zlo se otrglo kontroli. Krv lije potocima. Na sve strane. Ja više ne znam ko smo mi a ko su oni. Ko je kriv a ko nije. Bilo bi za sve dobro da svako ide svojim putem, i bez krvoliptanja, razaranja i žrtava. Ako neko smrt sije kakve plodove onda očekuje. Uvijek je bilo tako. Krenu mali lokalni ratovi dok ne prerastu u opšti. Misliš sve će proći i da se neko debelo zaigrao. Da je šizofrenija uzela maha i da je nekako treba staviti pod kontrolu. Klica razdora je bačena, ko zna od koga i zašto. Viša je to matematika. Dovoljna da zamuti svijest. Dabude što biti ne može. I zbogom pameti. Nema razuma gdje se sila podmeće kao štot i zaklon. Ne boli mene to što se jedna moćna država raspala preko noći i što više definitivno nema države za koju je toliko uzaludnih života dato. Na silu se ne može ništa stvoriti, pa ni držva. I ova koju smo imali je na silu stvorena. Bila je nečiji san i utopija. Nakaznost se nikada neće pretvoriti u ljepotu. Nešto što nije prirodno na kraju podvije rep pred istinom. Uzimali smo tuđe kao da je naše i to nije moglo do vijeka trajati. Sad je došlo vrijeme otrežnjenja i plaćanja cijene istini. Razotkrivanje zabluda. Strašno je što se te zablude i dalje brane oružjem i silom. Ako račune glavni plaćas nema kusura. Oni koji kobajagi u ime narode čine pokoru ne vide dalje od nosa. Šut se ne bježe s rogatim. Mogu ja da zaratim sa komšijom, no kad ostali vide da sam pretjerao, skočiće slabijeg da brane i šta onda. Beri kožu na šiljak. Podvij rep i čuti. Sakrij se u mišju rupu da preživiš. To sve nas čeka. Sa mlađarijom je lako maipulisati. Sa onima koji ne znaju još i lakše. Istina se uči, prijatelju moj. I nije svakome dostupna i bliska. Od istine često glava zaboli.

Ono, glavobolja prođe, danas, sutra, svejedno kada, ali prođe. Ali ako ruke okrvaviš to je već nešto drugo. Takvi tragovi se vodom ne spiraju. Izgubljena glava vapi za osvetom i što bi bosanci rekli: eto belaja. Ja nijesam bio jedan od onih koji je mnogo svijetom putovao. Moja kretanja su bila skućena, a mopja putovanja su se dešavala u mojoj ludoj glavi. Išao sam do Dubrovnika i Beograda i na oba puta ne svojom voljom. A država se kao prostire od Triglava pa do Đevđelije. Nemam ja pojma ni gdje je Triglav ni gdje je Đevđelija. Za mene nema veće planine od Lovćena. Šarlota je sa cirkusom obišla uzduž i poprijeko ovu našu bivšu državu. Kažem bivšu, jer vidim, nijesam slijep, da se cijepa kao trula vreća. Bio je to zaludan posao nekih davnih sanjara. Nekako je i ta priča ostala izvan mene. Tamo gdje sam nijesi učesnik, i ni o čemu ne odlučješ, i niko te ni za šta ne pita, to te i ne dodiruje, baš. Tu smo gdje jesmo. Zatečeni novim podjelama. Sa novim i zloslutnijim mržnjama u srcu. Prema svima i prema svakome. Čovjek zadojen mržnjom lako oružje nalazi. I eto nevolje. Ko će poslije miriti nemirljivo. Ja nikada nijesam mario za državne i druge granice. Mislio sam da su najveće granice u nama samima. Pregazile su me godine. I sljepilo. Od svoje muke i nesreće ništa nijesam vidio. Ništa naslutio. Kao da sam prespavao vlastiti život. Samo sam se jednog jutra probudio i svi oko mene su pričali o novom ratu na Balkanu. Ratu u komšiluku. Kakvom ratu pobogu ljudi, pitao sam u čudu. Koji smo to mi i koji oni. Čemu novo krvoproliće. Koga god da upitam šta se događa, svi me gledaju sažaljivo, kao da se pitaju: zar postoji neko ko ovo što se sada dešava i ovaj zloslut koji se nad nama nadvija, da to ne razumije. Ja ništa ne razumijem. Nikoga ne mrzim i neću ni sa kime da se borim i da ratujem još i manje. Šta god da bude, na dobro izaći neće. Priznajem da sam neobaviješten. Tu skoro sam se vratio iz Amerike. Išao sam da posjetim brata. Bilo je to još jedno putovanje besmisla. Sa bratom se nijesam izmirio. Ako ne mogu sa bratom da se izmirim kako ću to uraditi i uspjeti sa komšijama i ljudima sa kojima dijelim suživot. Uvijek će neko tjerati u klin a neko u ploču. I šta tu pojedinac poput mene može sem da se čudi i tone u nevjericu. Došao sam nazad sa još većim bremenom krivice. Ja ne gledam televiziju, ne slušam vijesti, prezirem politiku, jer svo zlo nam iz tog bunjišta dolazi. Što bi se laički reklo: nijesam brate informisan. Gledaš me zbunjeno kao da sam pao sa Marsa. Nijesmo nikada slične razgovore vodili. Pametan si čovjek pa velim da ti kažem šta me sada muči. Ta tvoja igra te je naučila da unapred misliš, da predviđiš potez ili više poteza svakog tvog protivnika. Znam da je o igri riječ. Ali šta je život do jedna beskrajna igra. Igra sa živim figurama. Sve što je u šahu moguće, primjenljivo je i u životu. Sem da pion postane kraljica. Doduše u ovom svijetu u kojem živimo sve je moguće, pa eto, i polovi se mijenjaju. Dosadi čovjeku da bude u jednoj koži, hoće drugu i očas posla, jednog dana omrkneš kao muškarac, drugog dana si žena. Miješamo se Bonja u božji posao, a to nije dobro, niti će dobra donijeti. Čujem, tu prije neki dan naša vojska je granatirala naš Dubrovnik. Čija vojska? I za vojsku sam bio nesposoban. Ja sam u Dubrovniku upoznao Sofiju. Kako neko može da se drzne i da razara ono što ni vjekovi nijesu razorili. Čini mi se kao da ružno sanjam i da se tako nešto ne događa. Vidim po Cetinju a čujem i okolnim mjestima regrutuju mlade ljude za rat. Svašta se događa. Krv je uzavrela. Ključa na sve strane. Kad prekipi šta će onda biti. Hoće li sutra

neko granatirati Cetinje. Svašta mi se mota po glavi. Vidim ljudi se uzmuvali, uplašeni, zbunjeni poput mene. Drugi nam koroje sudbinu i navlače odjeću koju ne želimo da nosimo. Dovoljne su nama i ove naše krpe. Rat je, kažu. A kad je rat mnogo izbora nema. U rat se ide da se gine a ne da bi se živjelo. Pitam se samo gdje je pamet ovim ratnohušakačima. Popile je vrane i nema je. Najelo se i napilo. Osililo. I misle da sve mogu. Ja ne znam ko su. Ne znam zašto zlu krv meću. Da povjerujem ne mogu, da shvatim još i manje. Znam da si od mene očekivao svaku drugu priču sem ove. Srećan bih bio da me od ovoga što se sada dešava ništa ne dodiruje. Ostaću po strani i izvan svega kao i do sada. Aura svake naše odbrane se kruni iznutra a ne spolja. Nekad je bolje ne roditi se, ili makar prespavati život. Znam da te zbunjujem ovom pričom, htio sam nešto drugo da ti kažem što me uzбудilo, rastužilo, uplašilo i što se dogodilo na Cetinju prije neki dan. Junak ove nesrećne priče meni nije poznat. Mladić iz komšiluka, što bi se reklo, tek napunio dvadeset godina. Rat ga je zatekao u vojsci. Poslednja dva mjeseca službovanja vojnog roka, ne svojom voljom proveo je na ratištu. I za to vrijeme naučio je kako se ubija i kako se od zla još većim zlom može braniti, i to je bilo dovoljno da donese odluku kakvu je donio. Bog jedini zna šta je na ratištu vidjeo i šta je morao da uradi. Vratio se živ ali i sakat u duši. Svoj mladi život uprljao je krvlju. Rušio grad koji je volio, pucao i ubijao ljude koje nije poznavao i čiju krivicu nije vidio; pljačkao, otimao da se ne bi izdvajao iz rulje, koja je to isto radila, a možda i silovao, da bi dokazao da je dorastao svakoj gadosti. Vratio se sa ratišta poražen djelima koja je tamo učinio i odlučio da se ubije. Nije napadao, prozivao, osuđivao, krivicu je vidio u sebi. Mogao je da živi sa svojim grijehom, ali on to nije htio. Nikoga ko bi znao i djelić njegove priče pune užasa ne bi začudilo to što je odlučio sebi da oduzme sebi život. Oduzimao je i drugima, pa zašto ne bi i sebi, kakva je tu razlika? Nevjericu je izazvao načinom izbora smrti. Sa ratišta bješe donio bombu kašikaru. Skinuo je odeću sa sebe, a potom nago tijelo počeo da umotava zavojima. Krenuo je od stopala prema glavi, pedantno, do savršenstva. Obmotavao je tijeleo pretvarajući se u bijelu nepokretnu mumiju. Na kraju je stavio bombu sebi u usta, potom je obmotao glavu, ostavio je samo oči i prste desne šake netaknute zavojem. Htio je da vidi svoju smrt. Slobodnim prstima izvukao je osigurač iz bombe. Uspio je prije eksplozije da obmota usta. Bomba je raznijela glavu. I rasuti mozak i komadi raskomadnog tijela ostali su u zavojima. Mladić je u oproštajnom pismu zahtijevao da ga sahrane bez odeće i tako kako ga budu zatekli. Mumije su vječne, i moj grijeh je vječan, pisalo je u poruci opraštanja. Poslednja želja mu se mu je ispunjena.

Prisustvovao sam sahrani, bilo je suza, vijenaca, ponajviše straha i nevjerice. Izostao je govor opraštanja. Roditelji su se stidijeli zbog načina na koje je njihovo dijete odlučilo da ode u smrt, da je bar u ratu poginuo, pa da ga ožalimo kao junaka, kažu da je rekao njegov otac. Ovako, neobičnom smrću obilježio je znanavijek čitavu porodicu. I ne samo porodicu.

Smrti se pamte, život se zaboravlja.

Oduvijek je tako. Nema sumnje da se ovaj nesrećnik postidio djela koje nije bilo samo plod njegove pameti i htjenja, i nije znao za bolji način, da svodeći račune, plati dug čiji su ceh napravili ljudi što i danas zveketom čaša nazdravljaju

pobjedama, koje su umjesto njih drugi nesrećenici izvojevali na bojištima. Lažnim pobjedama. Hiljade naših mladića je izginulo u poslednjoj bitci u kojoj nije bilo ni pobjednika ni poraženih. I eto razloga za slavlje ? Ko je tu koga pobijedio. Pobijedila je samo smrt. I jedne i druge. Unesrećila sve oko sebe. I ko se tu onda može radovati i zašto. Niko, sem onih koji su sve zakovali i koji su bili moćni da zlom gospodare. Ja ne razumijem nikakve ratne strategije, ciljeve i zadatke. Šta se dobija ako se životi gube. Ko to može da razumije. Ja neću i ne mogu. Kužno je i tužno vrijeme u kome živimo, prijatelju moj. Bezuspješno se zavaravamo kako je to što smo uradili moralo da se desi. Ništa nije moralo. Upustili smo se u igru ne videći da nam ni igra nije bez poraza.

Pobjednik u ratu za sobom ostavlja tugu.

Ništa se u životu ne može naučiti od onih koji osmišljavaju užase i koji odobravaju sva ljudska nedjela.

Pitam se, Bonja brate: šta smo i ko smo mi, do šupalj mjehur crnine u klizavoj tami vječnosti.

Progovorili smo glasom vlastite agonije. Pokušavao sam u mašti da rekonstruišem misao u glavi onog nesrećnika. Nije mi polazilo za rukom. Što god da je pomislio, mora da je osjetio veliki umor od života. Bio je ranjen suncem koje nije marilo za njegove mlade godine, danom što je imao ljepotu prve mladosti, pobijeđen istinom koju od sebe nije mogao sakriti, tražio je sklonište za strah što se u njemu gomilao, ali izlaza nije vidio. Užasno bijela ljepota galopirala je prostorom njegove tmurne zbilje. Odlučio je da umre mlad. Osjetio je olakšanje, onda je usledila tišina.

Tišina se zvala smrt.

Na kraju sve naše buntove tišina smrti umiri.

Primjećujem Bonja kako sve češće govorim o ljudima kojih nema. Zatočenik sam vremena koje je prošlo, opčinjen putovanjima koja sam skoro zaboravio i onim drugim na koja nikada neću krenuti, gradovima koji više nijesu gradovi već ruševine. Osjećam kako lagano nestajem u ambisu vlastitih utopija.

Smrt je pobijeđena.

Pobijedila je smrt.

Na kraju, umrijeće ih više nego što se rodilo. Sve je matematički i statistički gledano moguće. Jer umrijeće i oni nerođeni koji su trabalo da budu naši potomci i da pričaju o našem nesavršenstvu, o našom zabludama i greškama.

Ko bude poslednji ostao da živi, steći će pravo da bude vođa svojoj mrtvoj braći, svojim ukletim precima. Ničemu se ne radujemo, ništa nas ne iznenađuje, sve što smo čuli da se u svijetu događalo, to smo ovdje kod nas vidijeli. Uzimali smo da ne izgubimo, otimali da ne bi davali. Ovo što imamo znamo da nije naše i da nije ništa. Tužno je što će posle svih ovih priča koje smo upamtili ili zabilježili, prošlost i dalje za sve nas ostati zatvorena knjiga. Predstoji nam tugaljiv trenutak pomirenja sa neumitnošću. Sva naša vremena su jedno te isto vrijeme. Samo zbog toga ratnik preklinje da ga prihvatimo onakvim kakav jeste. Ratnik ubica. Ratnik začauren u nama. Kamikaza na djelu. Njegovo lice ne pristaje ni na jednu novu masku. Dovoljna mu je umrtvljenost dok iščekuje tane koje će mu muke prekratiti. Ali ono zaobilazi njegovo tijelo i mučenje se nastavlja. Gadosti se umnožavaju, a

lijeka niotkuda. Bole nas ruke koje nemamo, ostale na bojištima koja smo osvajanjem zauvijek izgubili. Gledamo očima što smo ih vadili i koje su na nama izvađene. Bježimo sa ratišta onim istim nogama što su na njemu ostale raznesene minskim granatama. Naš najlijepši san je mora. Naša buduća java – košmar. Kada bi sve moglo da se dogodi juče, a danas da se zaboravi. Mlađi si od mene, pa ćeš duže pamtiti: juče i danas su naša vječita vremena.

Mi budućnosti nemamo.

Slutim, Bonja, i to osjećanje je tako jako, da se i moja zvijezda priprema da zađe iza horizonta u vječnu tišinu. I ne znam otkuda to meni, ali ovih dana stalno me progoni misao da moram da napišem poemu o talasima.

Bonja je prvi saznao da se Đorđe Leza utopio. Dan u kome se to dogodilo bio je vjetrovit, more uzburkano, talasi se uzdizali u visinu čovjekovog rasta. Leza je prema priči očevidaca ušao u vodu oko petnaest sati. Njegovo beživotno tijelo doplutalo je do obale u petnaest i trideset. Bonju su obavijestili dva sata kasnije. Bio je zamoljen da prisustvuje identifikaciji leša.

Tek u mrtvačnici, u Đorđevoj stegnutoj pesnici nađen pramen duge kose koja nije bila njegova.

POBRKOTINE

(Ludnica
Mali Alkatraz
Bjekstvo)

Razgovor sa dušom

Težak kamen je usud natovarilo na moja slabašna pleća. Zatvoren sam u sopstvenoj tvrđavi, osim toga, lako je ponižavati onoga kome ništa nije potrebno i koji vam ničim ne može nauditi. Toliko vremena puzimo kao crvi, daj nam, Gospode, milosti da bar jednom dodirnemo nebo. Ja se godinama uspinjem i stropoštavarn, i nikako ne uspijevam da bar za jedan dan, jednu noć, zatvorim ovu tešku kapiju uspomena. Nažalost, uvijek tako biva, kad god povjerujem kako drugog života nema, brzo se navikavam na ovaj koji imam, potom se tješim kako se iz snova ništa ne donosi, i da ničija pjesma dugo ne traje.

Strah će nas natjerati da se aplaudiramo i kličemo u slavu onoga što se najviše mrzi.

Kakvo god sjeme da baci, nesrećnik će uvijek požnjeti patnju.

Kažu, kako je za novi početak potreban stari optimizam.

Moja pravila su jednostavna. Priznanjem da sam se umorio od života, a možda se i život umorio od mene trpeći me ovako smotanog i nikakvog. Olako previđam suštinu, ne pokušavam da se bar na tren zaustavim i sagledam pravu sliku svijeta. Sve što moje oči vide u mojoj svijesti se odslikava kao u krivom ogledalu. I ja ne znam kako da te iskrivljene slike stvarnosti dovedem u red. Pokušavam i pokušavam ali kao da se borim sa utvarama i demonima iz drugog svijeta. Pobrkotine se gomilaju slojevito i zatrpavaju me kao vrela lava što prekriva sve na šta naiđe. Vrištim nečujem i dozivam onoga koji me ne čuje. Ljudi me gledaju kao nakazu koja im zagađuje okolinu i remeti spokojstvo uobičajenog življenja. Gdje god da se pojavum budim sažaljenje u najmanju ruku nikada ne izazovem radost i zadovoljstvo. Nikome mio, nikome potreban. Posle svega što mi se dešava, čemu ponajviše sam doprinosim, morao bi uši zapušiti voskom, lice namazati katranom, tijelo posuti pepelom, ruke obojiti crnilom, ubrizgati infuziju mastila u vene i jednom, bar jednom od kreveta napraviti lomaču, od lomače krevet, tu gdje su gorjeli moji snovi, plamtjele nesanice i nadanja, pa neka jednom zanavijek nestane ova muka što me truže, neka sa njome izgori i ovo bijedno tijelo. Ja čujem korake davno umrlih šetača, čujem piskav smijeh aveti čija smo imena prigrabili. U mojoj glavi više nema mjesta za bilo koje novo čudo, moja leđa su umorna, tijelo posrće. Danas sam ponovio isto što i juče. Čim sam ustao uštinuo sam sebe za obraz. Dovoljno je nešto uraditi dva puta pa da to postane navika. I oblici zabave su prirodnom selijekcijom određeni. Čovjekova sudbina nije mit. Sada sam mrtav u životu, valjda ću potom biti živ u smrti. Kad to kažem, mislim na priču o nama koja ostaje posle života.

Istini gledam u lice, ali joj ne okrećem leđa. Njeno koplje i kada promaši, svoj oštri vrh zariva u centar mete. A to je najčešće čovjekovo srce.

Ponašam se kao da mogu da biram između onoga što postoji i onoga što ne postoji. Objašnjavajući naše postupke, razum najčešće upada u klopku koju drugome postavlja, i bude štetan i nekoristan.

Svrdo razuma izgleda lakše burgija praznim lobanjama.

U šupljinama koje ostavlja za sobom, gnijezdi se vjetar. Kako god da stvari postavljamo, izlazi na jedno: Bog nam je sasvim okrenuo leđa. Ako je mogao da

bira, a mogao je besumnje, Bog nije čovjeka odabrao za prijatelja, i time je pokazao svoju bezgrešnost u procjenama. Poslao nam je Bogosina da se uvjeri kakvi jesmo. Razapeli smo božju ljubav i uništili sreću koja nam je bila donešena na dar. Šta reći ili uraditi za spas naše duše posle toga bezumnog čina.

Utoliko prije vjerujemo da božanske oči prate sa gađenjem naše pokajničke i okrvavljene ruke dok se krste, ili dok novo raspeće prave.

U najmanju ruku, bilo je trenutaka kada sam pokušavao, koristeći se raznim marifetlucima, da prestignem vrijeme, a ovo, kao ptica zrnevlje, ravnodušno je zobalo svaku stopu koja ostajala iza mene. Danas, kad se sjetno osvrnem ka onome što je bilo, pitam se: čemu osvrtnje ka onome čega više nema i što vidjeti nećemo, kojim god ga imenom zvali, odazvati se neće. Vidim kako se na bijelom čaršavu prohujalih zima koprcu moja pomahnitala duša, umotana u ludačku košulju, koju će svako bar jednom nositi, a ja joj, duši mojo napaćenoj, tada, upućujem riječi utjehe i razumijevanja, tetošim je i pokušavam da je ohrabrim da sasvim ne klone, da me ne iznevjeri, jer to nikako ne bi bilo u skladu sa bilo kojom mojom utemeljenim namjerom. Duša ćuti i samo me sažaljivo gleda, i kao da se pita: zar ja ne vidim kako je ona odsječena jezika, osakaćenih udova, bogalj takoreći. Kako i čime da mi kaže da nije ono što sam mislio da jeste. Otuda objašnjava očima nemoći da tišina koja me pritiska nikada neće biti apsolutna, ali da usamljenost jeste skoro uvijek, i ne samo to: doći će ona k meni, i tako sakata ako treba, i ako je takvu trebam, jer moja ekspedicija nije još čestito ni započela svoj istraživački pohod ka nedodijli. Izdvojena iz mnoštva slučajnosti, upućena na moju tjeskobu, bez poteškoća može dospjeti do cilja kojem stremim na svim svojim putevima, a taj, barem u mojem slučaju obrni okreni uvijek na kraju bude ništavilo. I još mi govori moja jadna duša da svaki moj neuspjeh pred svijetom, njena je pobjeda nad ludilom toga svijeta, da me tako, braneći me od napasti ludila koje me u stopu prati, čuva od konačne propasti.

Tako sam nekako zahvaljujući koliko strpljenju, toliko i nerazumijevanju sopstva moje obogaljene duše postajao utemeljena različitost u ovoj podlovcenskoj zabiti, različitost koja se nije mogla izbjeći.

Niko i ne sluti da moji razgovori sa dušom nemaju kraja ni početka. I meni je nekako lakše što znam da jeste tako. Kada sam budan ćutim kao zaliven sud, samo dok sanjam tada mi uvek kaže zaštitnički: prestani da se igraš vatrom. I još mi kaže: san ne možeš voditi na pojilo, niti će se lanci koji te u snovima vežu pokrenuti. Ti jesi okovan prokletstvom kojim su zadojeni tragaoci za izgubljenim snovima. U sebi si odavno zalutao i nema ti ni spasa ni izlaza sa tog puta koji vodi tamo gdje se jednom dođe i nikada više ne vrati.

Ovo ćeš jednom i sam osjetiti: nema veće buke od tišine. Kada god izgubiš ono što i nije bilo tvoje, a mislio si da jeste, a to je treptaj ljubavi, tračak sreće, kad to mine, ostaće iskonski bol koji nikada ne nestaje, i on će te kao slijepca voditi po svijetu. Ja te ni tada lažnom nadom neću hraniti. Praiskonskim Adamovim grijehom određena je čovjekova sudbina. Gotovoje sa zabavama. Pirovanje ne može vječito trajati. Prihvatio si da budeš princ bijede i ludila i ta ti uloga pristaje bolje od odjeće, bolje od kože koja spaja u tebi sve što bi željelo da se u prasak preobrati. Prihvatimo li svijet ovakvim kakav jeste, nema potrebe da ga ponovo

stvaramo ili sanjamo. Zaboravljamo vlastite iluzije u koje smo ugradili sve što smo imali vrijedno.

Izdvojio si me kao avet koja te prati na odstojanju koje se ne može premostiti. Osamio si se do ludila. Ja ne mogu biti tvoj lijek, a neću da budem ni tvoja bolest. Nađi nekoga drugog da ti prekraćuje samoću i da ti društvo pravi. Kad sam bila uz tebe ponašao si se kao da ne postojim. Šta će tebi sakata duša. Ja ti više ne mogu od koristi biti. Moje metamorfoze su moguće i ja imam moć da se obnavljam. Ponovo će iznići moji osakaćeni udovi. Vraćeće mi se iskonska moć govora. Samo treba kap ljubavi udjenuti u moj krvotok i eto spasa i lijeka. I sve će doći na svoje mjesto, kako je nekada bilo. Samo ja ne mogu da zaboravim šta si činio i sebi i meni. Ubijao si me natenane, misleći da dušu ništa ne može da boli. A bol duše je najveća bol koja se može dosegnuti. Dio po dio si otkidao kao gladan vuk komade mesa što sa divljači odvaja. Gušio si me svojim mrakovima, davio samoćama koje su trajale i trajale u godinama nepočinstva. Nijesi tada znao, a ni sada nećeš da povjeruješ :čak i zločinac u svojoj strašnoj samoći traži bilo čije prisustvo. Na kraju se i dželat koji će mu glavu odrubiti obraduje. Ti si bio dželat Đorđe, dželat duše svoje, zato se dobro čuvaj od danas pa ubuduće svake milosti kojom te budu tvoji lični demoni darivali.

Priliku hvataj za glavu prije nego što ti okrene rep. Nećeš sresti onoga koji se još nije rodio, niti ćeš doći u mjesto koje se nigdje ne nalazi.

(pobrkotina koja govori
o ludnici
malom Alkatrazu
i bjekstvu)

Svojim najvećim podvigom Đorđe je smatrao bjekstvo sa neuropsihijatrijske klinike, po njegovim riječima, ludnice, gdje ga je na prevaru smjestio rođeni brat. Sve se odigralo brzo i u magnovenju, kao u vješto režiranom filmu u kome je Đorđe igrao glavnu ulogu, a da o tome pojma nije imao.

Brat je po običaju iznenada doputovao na Cetinje. I ranije je govorio da je od Đorđa digao ruke, jer je i Bog od njega okrenuo glavu, pa ne želi baš nimalo da mu priskoči u pomoć ili mu barem prosvijetli razum. U međuvremenu je dobio i treće dijete i zaista, nije imao slobodnog vremena za dangubljenje i bilo kakvu razonodu. Na Cetinje je dolazio s vremena na vrijeme , a kako su godine prolazile sve ređe i ređe. Posle uobičajenih pritužbi sugrađana na Đorđevo ponašanje i na njegove stalne ludorije, na brzinu bješe donio odluku da ga povede na specijalistički pregled u Beograd, gdje je imao prijatelja neuropsihijatra, druga sa studija, kojeg je ionako namjeravao da posjeti i koji je već nekoliko puta dolazio u Ameriku i za to vrijeme odsjedao kod njega. Đorđe od ovog putovanja nije mnogo

očekivao, pogotovo što je smatrao da njemu ljekari više ne mogu biti od pomoći. Na kraju se povinovao bratovljevom zahtjevu, ako ništa drugo vidjeće prestoni grad o kome je toliko toga lijepog i zanimljivog čuo. Krenuli su u ranim jutarnjim časovima Tarinim autobusom, koji je već u prvom naselju morao zbog kvara da ostane na remontu, a putnici su mrzovoljno i uz negodovanje promijenili vozilo. Leza i njegovom bratu nije palo teško ovo premeštanje jer su bili jedini putnici bez ikakvog prtljaga. Kako su kilometri i vrijeme odmicali, sunce je uporno pratilo kretanje autobusa, zavlazeći se nemilosrdnim zracima među iscrpljene i mrzovoljne putnike. Autobus nije posjedovao uređaje za hlađenje pa su putnici pootvarali prozore, ali to nije bilo od velike pomoći. Isparenja od duvanskog dima, neprijatni mirisi oznojenih ljudi, sunčan i topao dan nikako nijesu ovo putovanje mogli učiniti lijepim i ugodnim.

Đorđev brat bijaše stariji dvanaest godina, i ta razlika u godinama odigrala je važnu ulogu u njihovom životu. Čim su se iz Komarna otisnuli ka Cetinju brat je preuzeo na sebe ulogu Đorđevog staratelja i vaspitača. Obaveza nametnuta igrom slučaja učinila je da njihov bratski odnos nikada ne dosegne očekivanu prisnost. Među njima bi se ispriječio arogantni bratovljev stav, Đorđe je u njegovim očima bio nedozrelo derište, i za njega, nikada neće sasvim odrasti. Ne bar u onom mentalnom smislu. Druženje i prijateljstvo njegovog mlađeg brata sa profesorom Banjom, čudakom i beskućnikom, učinilo je vezu dvojice braće skoro nepodnošljivom i tek posle smrti Đorđevog prijatelja, brat se pojavio raširenih ruku i kako se činilo otvorenog srca. Ovaj neočekivani izliv bratske ljubavi nije na Đorđa ostavio nikakav dojam. Poznavao je on bolje nego iko sebičluk svoga brata. Vuk dlaku mijenja, govorio je sebi, onako kroz zube da niko ne čuje, i da ne ode dalje od porodičnih razmirica kojima su obojica u izvjesnim trenucima bili itekako skloni. I zaista, brat mu je mnogo pomogao u tim danima njegovog velikog duševnog rastrojstva. Obezbijedio mu je stan uz pomoć nekih rođaćkih veza, dva sobička razdvojena hodnikom sa pogledom na dvije paralelne ulice: Bajovu i Njegoševu. Pa čak i izvjesnu invalidninu, mada Đorđe nije imao ni dana radnog staža. Bio je zbog toga neočekivanog gesta dobre volje zahvalan bratu, i kada bi se brat iznenada pojavio, trudio se da mu ne protivurječi, da se bar dok je on tu, ponaša po pravilima koja je brat određivao. Bilo je to istovremeno i vrijeme njegovih intenzivnih pobrkotina pomoću kojih je nepravilnosti i pogreške svijeta dovodio u red. Đorđe je izbjegavao da se sukobljava sa bratom, jer je, kako god da bude u ovim najčešće besmislenim prepirkama, kako god da u završile, izvlačio deblji kraj, i svaki verbalni duel ove dvojice po svemu različitih ljudi, završavao se Đorđevim porazom. Brat nikada nije protivniku davao šansu, to je bio njegov životni moto. Pružiš li šansu – računaj da si bitku skoro izgubio, govorio je. Iznio bi svoje mišljenje kao konačno i jedino ispravno, tuđe nije htio ni da sasluša, omalovažavao bi, osuđivao, rugao se, da bi se na kraju pun samozadovoljstva povlačio u ćutanje. A kada bi začutao iz njemu samo znanih razloga, kliještima je trebalo izvlačiti riječi iz njega. Riječ mu je, kao i narav, bila teška i nepristupačna. Brat je za Đorđa uvijek ostao Brat, i nikada ga nije nazvao imenom. Posle izlaska iz bolnice, nakon samoubistva Banja, Đorđe je utočište nalazio u Komarnu. Krenuo bi zorom, da bi se noću vraćao na Cetinje. Veći dio dana bi provodio na

seockom groblju. Uklonio je rešetkastu ogradu oko porodične grobnice, ostavljajući samo čelično kolje za koje je ograda bila pričvršćena. Brat se naljutio kada je otkrio ove promjene i kada mu je Đorđe priznao da su one njegovo djelo, posebno se rasrdio kada je vidio da je Đorđe osim ograde uklonio horizontalni dio krstače, ostavljajući vertikalni da štrči i cilja put neba. Tada već bješe donio odluku da Đorđa vodi na temeljnija ispitivanja. Njegove postupke je okarakterisao kao vandalske i skrnaviteljske. Ni mrtvima ne daš da počivaju, u civilizovanom svijetu bi te zbog ovoga objesili, rekao je i na tome se završio njihov sukob. Brat nije imao vremena da postavlja novu krstaču, pa je bar u početku na čitavom groblju jedina vječna kuća bez uobičajenog krstastog obilježja bila ona na njihovoj porodičnoj grobnici. Đorđe je i pored bratovljeve osude bio zadovoljan, jer je na groblju uspio da sprovede još jednu zamisao o vertikali kao putu u beskonačno. Čvrsto je vjerovao da je na taj način omogućio dušama upokojenih da nekim reinkarnativnim putevima, pomoću njegovih vertikalaa, zakorače u beskrajno kosmičko prostranstvo. Tijelo se može stropoštat i pretvoriti u prah i pepeo, ali čovjekova duša će večito ostati u vertikali. Narod koji je i dalje svoje mrtve sahranjivao na istom groblju, nije znao ništa o neobičnom Đorđevom postupku, pa su grobnicu čim su primijećeni znaci vadalizma nazvali ukletim grobom. Kada je čuo da su njegovu porodičnu grobicu nazvali ukletom, Đorđe je jedne zore na svim grobovima gdje je to bilo moguće polomio prečke, ili kako je imao običaj da kaže: horizontale na krstačama. Narod, tek tada začuđen i uolašen ovim zloslutnim znacima, ne povezujući ih bilo čime što bi neko uradio, čitavo groblje je prozvao ukletim. Pa ipak, neće zaboraviti grob na kojem je đavo prvo utisnuo svoj rušilački znak. Nedaleko je oformljeno novo grobje, koje će manguparija, u želji da se naruga starijima koji su u svemu vidjeli zle naznake, ovo novo groblje će prozvati: Grobljem nade i spasa.

Tokom ljeta, kada dan bješe dug koliko dva zimska, i kada ne bi boravio u gostima kod Filimona, Đorđe je skoro svakodnevno posjećivao Komarno. Zamolio bi Filipa, Jovana, Pavla, Lutku ili još ponekog od prijatelja da ga prebace autom do sela koje se nadvijalo nad Skadarskim jezerom. Vrijeme je provodio u besciljnim lutanjima, tamaneći sve što je puzalo po zemlji. Prevrtao bi ploče, znao je gdje se od ljetnje žege skrivaju zmije, gušteri, gdje su legla golemih žutih crva koji žive od korijenja trava, pronalazio je staništa ogromnih crnih buba sa svjetlucavim stomacima, koje prilikom gaženja pucaju kao ljuštore oraha, pa iz mrkog oklopa pokulja bjeličasta gusta tečnost, koja Đorđa goni na povraćanje. Ubijao je sve što je puzalo, jedino je pazio da ne povrijedi mravinjak. Poštovao je teritoriju ovog neobičnog insekta, koji dok se kreće nosi teret i uvijek glavu drži uspravljeno u jednoj potpuno oformljenoj vertikali. Leptire, ptice, pčele, i ostala bića sa krilima, nikada nije uznemiravao. Pamtio je riječi majke, koja je imala običaj da kaže da su to bića veća i značajnija od čovjeka, jer im je Gospod podario krila, pa svijet, i sve u njemu, kao i On, Svemogućii, gledaju s neba. Postojao je još jedan insekt koji bi u svakoj prilici zavrijedio Đorđevu milost, a to bješe bogomoljka. Nije imao priliku da je na ovim prostorima vidi, nije znao puzdano gdje je stanište ove čudne bube, ali se divio njenom načinu života. Bogomoljka je koliko je njemu bilo poznato uvijek u vertikali, čak i onda kada proždire svoga partnera posle ljubavnog čina.

Đorđe je u potpunosti razumio taj nevjerovatni nagon, jer je i sam, dok je bio u Šarlotinom naručju, osjećao kako ga ova mlada žena u zanosu strasti proždire, i upija u sebe za sva vremena. A bogomoljka je imala i najljepše ime od svih insekata.

Brekćući, i bez poteškoća, autobus savlađuje uspon. Đorđe sjedi do prozora, pogledom prati nepoznati predio koji bi možda u svakoj drugoj prilici u njemu pobudio prijatnije emocije. Ovako jedva razaznaje siluete drveća koje u neredu promiču. Tope se i nestaju kao u magnovenju slike pejzaža koje bi vrijedjelo upamtiti, tu pred njegovim očima, zauvijek nestaju i tonu u pihtijastoj neprepoznatljivoj zelenoj masi pustog i divljeg krajolika.

Vozilo se zaustavlja na stanicama, uzima nove putnike, kod svih je isti, gadljivo mrzovoljni izraz na licu. Košulje se lijepe za mokra leđa, znoj štipa oči, sliva se u curku licem, neprijatno zaudara. Čovjek naspram Đorđa stenje i vrpolji se. Novine, u koje je većim dijelom puta buljio kao u retku relikviju, koristi kao lepezu, hladi njima lice na kojem se ističe ožiljak, vjerovatno potekao od sječiva. Pauze u putu su kratke. Mjesta u kojima se zaustavljaju su mala. Autobuske stanice prljave i neugledne. Tokom cijelog puta Đorđe osjeća mučninu u želucu, dok njegov brat gleda ispod kapaka u nekakvu nevidljivu tačku, potpuno odsutan i nezainteresovan za kratkotrajne promjene izazvane bezimernih izlascima ljudi silueta.

Đorđe u dokolici prati kretanje sunca, njegovo skrivanje iza obronaka gorja, krošnji drveća, ogoljelih proplanaka. Kako dan odmiče, vrućina u autobusu jenjava. Šofer psuje vozača automobila koju je nepažljivo i bahato u krivini presjekao put. U psovka mu se pridružuju putnici sa prvih sjedišta, koji su zajedno sa vozačem autobusa sagledali dramatičnost cijele situacije. U realnom životu se potvrđuje pravilo da su naši ljudi samo u psovka neponovljivo solidarni.

Svom silinom autobus se zariva u grad koji je svojom ogromnošću namah očarao Đorđa. Prijatan osjećaj biva umanjen brzinom kojom ga bješe oduševljenje obuzelo, čim je onako u letu sagledao nesklad koji se gomilao. Kontejneri prepuni smeća, ljudi tužnih lica zagledani u svetlost semafora koje je Đorđe čim ih je ugledao zamrzio zbog crvene boje. Crvena bješe jedna od onih boja zbog kojih je danima umirao. Boja krvi. Nekoliko godina nakon ovog putovanja, cetinjske raskrsnice biće opremljene semaforima što će u Đorđevom svijetu pobrkotina izazvati dodatnu konfuziju. Jednom će ga uloviti patrola poolicije kako na raskršću ispred svog stana bonsekom testeriša stub sa semaforom. Zbunjenim ljudima je objasnio da njemu semafor, kao sredstvo koje olakšava saobraćaj, zaista ne smeta, i bilo bi sve u redu da na njemu nema crvene boje.

Autobus je stajao na semaforu, možda Đorđe i ne bi obratio pažnju na odbačeni predmet, da ga jedan od pješaka, čim je prešao ulicu, nije šutnuo. Bješe to prazna kutija od cigareta. Nošena snagom udarca, poskočila je kao živa, i ostala da leži u horizontali, što je bio loš znak na samom početku Đorđeve po svemu nove životne avanture. Ovu pobrkotinu je u startu morao otkloniti, inače bi istog dana, makar bratu pobjegao, morao da se vrati nazad na Cetinje. Đorđa je krasila hitrina pokreta, i brzina u odlučivanju. Naglo je ustao, prekoračio skupljena bratovljeva

koljena i u nekoliko dugih koraka došao do vozača.

Đorđe je sjedio pozadi, mjesto je brat odabrao sa razlogom, jer nije volio da upada u oči. Začudenog vozača, Đorđe je zamolio da načas izađe iz vozila. Hidraulik na vratima je zaškripao i Đorđe je izjurio vani. Njegova neobična reakcija natjerala je i one dremaljive putnike koji su sjedjeli na strani gdje je Đorđe izašao, da prilijepe noseve uz staklo, prateći kretnje dugokosog čovjeka. Vozač je vjerovatno pomislio da je putniku pozlilo. Putnici – posmatrači nijesu mislili ni na šta. Đorđe je za to vrijeme bačenu kutiju podigao iz horizontale, pokušavajući da je bezuspješno uspravi. Sa kutijama cigareta i ranije je imao neprijatnih iskustava, jer taj predmet ljudi najčešće odbace od sebe. Ovu je pogotovo bilo teško namjestiti onako kako je želio, jer nemarni prolaznik bješe njen donji dio nagazio, ulubljujući oštre ivice, ostavljajući pri tom blatnjavu šaru cipele. Za to vrijeme, i putnici sa druge strane autobusa napustili su svoja mjesta, istežući vratove preko ramena ostalih radoznalaca, nastojali su da dokuče šta se tako zanimljivo napolju dešava.

Jedino se sa mjesta nije pomjerio Đorđev brat. I sam začuden, vozač je potegao ručnu kočnicu koja je škripnula kao kada se grebe staklom po limu, i taj neprijatni zvuk je podsjetio Đorđa da požuri. U međuvremenu se upalilo zeleno svjetlo na semaforu, iza autobusa se priljepilo nekoliko automobila čiji su vozači upornim trubljenjem i mahanjem ruku kroz otvorene prozore, nastojali da natjeraju vozača autobusa da krene, ili se barem ukloni s puta. Posle trećeg, neuspješnog pokušaja da kutiju postavi u željeni položaj, a pogotovo kada je ugledao vozačevo namršteno lice u okviru vrata autobusa, Đorđe je prišao stubu semafora, kleknuo na koljeno kao da veže pertlu na cipeli, postavio je kutiju uz stub, sačekao nekoliko trenutaka i kada se uvjerio da neće pasti, prateći je pogledom, natraške ušao u autobus. Vozač se već bio sklonio sa vrata i zauzeo svoje mjesto. – Morao sam da popravim, kazao je zadovoljno sjedajući pored brata. Putnici su se vratili na svoja mjesta. Kradom su posmatrali Đorđa. Brat je i dalje uporno ćutao, samo je Đorđe primijetio onu karakterističnu boru što mu je uzduž cijepala čelo, a bila znak pritajene srdžbe.

Ubrzo se pokazalo da ni vozač autobusa neće sasvim ravnodušno preći preko Đorđevog ispada. Na sledećem semaforu skrenuo je vozilo penjući se na trotoar, dao znak za zaustavljanje, i uputio se između sjedišta ka mjestima gdje je sjedio Đorđe sa bratom. Pjenio je od bijesa. Brat je potpuno otvorio kapke, kao da se tog časa probudio, ustao je sa sjedišta i na pola puta zaustavio bijesnog čovjeka. Nešto mu je skoro nečujnim glasom kazao, vozač se lecnuo, prošao rukom kroz kosu, pogledao brata, pa Đorđa, zavrteo glavom, okrenuo se i vratio.

– Nemoj više da gledaš kroz prozor – naredio je brat Lezi, i premjestio ga na svoje mjesto, a sam sjeo do prozora, zureći u zaprljano platno što je navodno štitilo uzglavlje sjedišta ispred njega.

Ubrzo su prispjeli na glavnu autobusku stanicu. Brat je sačekao da svi putnici izađu iz autobusa, pa je tek onda pustio rukav Đorđeve košulje i lagano gurajući ga ispred sebe, izašao. Đorđa je nerviralo ovakvo bratovljevo ponašanje, mada nešto zbog umora, dijelom i zbog uporne mučnirije u stomaku nije imao volje, a ni snage da se prepire sa njim.

Odsjeli su u hotelu blizu željezničke stanice, koji je nosio ime glavnog grada.

Hotel se nalazio na samom uglu gdje su se ukrštale Nemanjina i Sarajevska ulica, u kojem je kao šef recepcije radio njihov rodak Spasoje Malivuk, sin Antonija Malivuka, starine, koji je onako neobično govorio o ženama. Rodak se iskreno obradovao njihovom dolasku.

Rano izjutra sledećeg dana, brat je obavio nekoliko telefonskih razgovora sa recepcije hotela, potom je uzeo, najverovatnije od Spasoja auto, i zajedno sa Đorđem pošao u naznačeni stacionar. Mnoštvo automobila, gomile ljudi koji su naoko besciljno tumarali, Lezi se činilo da u takvom košmaru ne bi mogao da živi nijedan dan. Osjetio je strahovitu usamljenost svaki put kada bi zastali na nekom od bezbroj pješačkih prelaza da propuste prolaznike. Smirila ga je šuma u koju su zašli nakon izlaska iz grada. Brat je zaista bio u pravu kada je tvrdio da je stacionar na tihom mjestu okružen zelenilom, šumom i tišinom. Ovo je Avala, možda i najljepša planina u Srbiji, kao što ćeš vidjeti ne bježi ona u visinu, ona se širi na sve strane, sa Avalskog tornja vidiš kao na dlanu srce Srbije, vidiš Dunav i Savu, čitav Beograd, vojvođansku ravnicu u daljini, vidiš zelenilom bogatu Šumadiju, objašnjavao je brat Đorđu. Kad se tvoje liječenje završi obećavam vodiću te na toranj, pri njegovom vrhu ima i restoran, kad si gore zažališ što nisi ptica i što nemaš krila. Toranj je vertikala o kojoj sanjaš. Ništa se na njemu ne može izmijeniti, ništa od njega oduzeti. Kao da se rodio iz ove planine, kao što se kapela rodila na Lovćenu. Mauzolej se ne računa, njime su osakatili Lovćen. Jednom će vratiti kapelu, ali drugo sam nešto želio da ti kažem. U stvari, moram da te upozorim, bolje reći zamolim da se ponašaš u stacionaru pristojno, nemoj da me brukaš kao što si to radio po Komarnu i na Cetinju. Ovdje gdje te vodim su fini ljudi, rekao je izlazeći iz auta.

Đorđe se nije obazirao na bratovljevu poslednju primjedb, jer je u svojoj najdubljoj intimi bio ubijeđen da nijednim svojim postupkom nije obrukao ni sebe, a kamoli rođenog brata.

Ličite na Bajrona, kazao je čovjek u bijelom. Đorđe je izbjegavao da u razgovoru upotrebljava termin ljekar, doktor, medicinska sestra, medicinski tehničar i slično, to su sve za njega ljudi u bijelom, vertikale u bijelom.

Čistači ulica su bili žute vertikale, čuvari reda – vertikale u plavom, sveštena lica i dimničari – crne vertikale, i tako redom. On lično, zbog odjeće u kojoj nije bilo druge boje osim crne pripadao je ovoj poslednjoj grupi: crnim vertikalama.

– Doista, nevjerovatno ličite na Bajrona – ponovio je čovjek.

Đorđe je negdje davno vidio Bajronov portret, koji mu se, ko zna zbog čega, urezao u sjećanje, ali i pored najbolje volje nije mogao da sagleda ama baš nikakvu fizičku sličnost sa hromim pjesnikom avanturistom; tim prije je bio ubijeđen u svoju pretpostavku da je riječ o neumjesnoj šali, možda i provokaciji, ili se radilo o nekoj slučajnoj asocijaciji, koja je na trenutak obasjala ljekarev um, a da ovaj nije bio toga ni svjestan. Kada bi sada Đorđe insistirao da mu pojasni tu sličnost, doktor bi vjerovatno počeo da zamuckuje.

Nije mu se nimalo sviđao način na koji je počelo ovo liječničko ispitivanje. U samom pristupu, u ophodjenju osoblja u stacionaru nije bilo spontanosti, to je primijetio još na portirnici, dok se brat obraćao naoružanom čuvaru. Đorđe se pitao čemu oružje na čovjeku čiji je zadatak da dočekuje posjetioce, a potom je pomislio

da je možda ovdje takav običaj. Čim su zakoračili u zatamljenu čekaonicu, sa prorijeđenim stolicama, zaboravio je na uznemirenost koju je u njemu izazvao naoružani i neljubazni portir.

Ljekarevo poređenje sa Bajronom, Đorđe je shvatio kao porugu na račun njegovog izgleda. On nije bio hrom kao Bajron, ali se ljuljao u hodu, možda je u prvom trenutku i ostavljao dojam da mu je jedna noga kraća od druge.

U ovoj bolnici se dešavaju čudne stvari, pomislio je Đorđe, pokušavajući da se koncentriše na pitanja koja je očekivao da će mu biti postavljena, i od kojih će zavisiti i njegova buduća sudbina. Brat će, kao i uvijek, biti nepokolebljiv u namjeri da ga smjesti u neku od bolnica, možda više iz želje da sam sebi dokaže kako je njegova odluka bila na mjestu, a njegov nenadni potez spasiteljski prije svega i iskren bratski čin.

Ljekar je bio neobično strpljiv čovjek; na licu mu je lebdio osmijeh koji je trebao da razbije svaku dilemu kod Đorđa, samo što ljekar nije mogao predvidjeti Đorđevu pronicljivost, i urođeni oprez koji je bio kod njega uvijek prisutan pred svim uniformisanim licima.

Đorđa je posebno brinuo opšti utisak što ga je ostavljao ljekar na njega. Osmijeh, umjesto da razoružava, bio je i suviše nametljiv i izvještačen. Njegovom opreznorn oku ni u kom slučaju nije mogla promaći rijetka kosa zalizana od lijeve strane ka desnoj. Otkrivala je čovjeka sa komplijeksom ćelavosti, koji tako prozaično pokušava da prikrije nedostatak kose, još ga više ističući. Takvoj osobi nije mogao otvoriti vrata svoje duše. Đorđe inače nije podnosio muškarce koji svoju ćelavost prikrivaju perikama i ostacima kose koju sa potiljka češljaju napred, obmotavajući iskrzanim vlasima lobanju, uporno i nerečeno popravljaju nemirni pramen pred sagovornikom, još više skrećući pažnju na ono što bi po svaku cijenu željeli da sakriju. Fizički izgled je božja tvorevina, i tu se nista ne može izmijeniti.

Odnos između spokojstva i želje, zapravo je izraz nemoći, pomislio je Đorđe, dok je ljekar i dalje strpljivo čekao odgovor na jedino svoje pitanje, mada ono očito nije imalo nikakve veze sa pacijentom. Đorđe je, već po navici, analizirao lice sa falš osmijehom, što je bez ikakve emocije zurilo u njega, kao da gleda u loše naslikanu mrtvu prirodu.

Koliko izgled može biti nevažan Đorđe je najbolje osjetio na vlastitom primjeru, kada je upoznao Šarlotu, kojoj uopšte nije smetao njegov patuljasti rast, niti asimetrija između trupa, glave i nogu. Šarlota nije vidjela njegov nesklad, ona je gledala mnogo dalje i dublje, uvlačila se sa lakoćom u blindirane prostore njegove duše i svijesti, gdje nikada neće zaviriti nijedan dušebrižnik u bijeloj odori, pa makar posjedovao nadnaravne moći. Možda i taj osjećaj inferiornosti, koji se javlja kod ljudi sa fizičkim nedostacima i kod njega negdje u podsvijesti spava, ali je njemu bilo važno to što ga nikada nije bio svjestan.

Iz ćoška gdje se smjestio, u crnoj odjeći naspram bjeline koje je svuda bilo u izobilju, Đorđe je pogledom osude i prezira pratio naoko zamišljeno ljekarevo lice. Bijela vertikalna od prije nekoliko trenutaka se rasplinula kao prosuto mlijeko, i tu pred Đorđevim očima, izdajnički i podatljivo, skoro neprimjetnim preobražajem, prešla u svoju najneugodniju suprotnost – bijednu horizontalu. Đorđe je ustao, prešao nekoliko koraka što su ga dijelili od ljekara, oslonio se vrhovima prstiju na

uredno poredane fascikle na stolu, i sa prezirom, spreman da se naruga, skliznuo pogledom dolje u nizinu, iz koje ga je radoznalo, i reklo bi se sa pažnjom, posmatrao ljekar.

– Gospodine, ja ličim na Boga – rekao je odlučno.

– Mi ovdje bogova imamo dosta, Imamo i Budu, i Muhameda, i Isusa, ali nemamo nijednog Bajrona, kazao je skoro razočaranim glasom doktor, dok mu je sa lica nestao i poslednji trag osmijeha.

– Ja sam vrhovni bog Utnapištim – nastavljao je i dalje Đorđe sa porugom. Okrenuo se zadovoljan i smiren, i ponovo zauzeo svoje predašnje mjesto.

Tvoj otpor, mladiću junački je potez, ali uzaludan. Ovdje su neophodni red i disciplina. Tako mora da bude i tako će ostati. Uvijek je bilo i biće onih koji po svaku cijenu krše pravila i koji bi htjeli da idu mimo ustaljenih puteva. Kod nas je avanturizam isključen. Ovo je važno da upamtiš: mi ne liječimo pamet, jer za nju lijeka nema. Mi se trudimo da svijet sačuvamo od nove pameti. Naročito ovakve kakvom se ti i tebi slični šepure. Najviše bih volio da kažem: daleko vam lijepa kuća. Ali to se kosi sa etikom posla koji ovdje obavljamo. Naša ustanova, i sve ostale slične ovoj je humana. Ulice bi bile prepune ludaka da nema našeg sabirnog centra. Jedino mi dajemo šansu onima koji je ne zaslužuju, takav je naš poziv i opredjeljenje. Osim toga, moram da vam kažem da odmah znate, da posle ne bude jeste nije. Oskudijevamo u prostoru i osoblju. Prepušteni smo sami sebi. Snalazimo se kako znamo i moramo i koliko nam mogućnosti dozvoljavaju. Ne ide sve kako bi trebalo, zato se pripremite, jer neće ni vama biti lako. Društvo ne brine ni za one koje bi moralo da pazi i njeguje. Imamo to što imamo, oni u gradu, koji odlučuju, misle da nam je i ovo previše.

Ljekar je uzeo ogromnu fasciklu ispred sebe, sa naporom je ugurao u odeljak „M“, koji se nalazio pri samom vrhu simetričnih polica. Glasom koji nije odavao bilo kakvo raspoloženje, pozvao je sestru, ova je odmah ušla u prostoriju.

Okrenuo se leđima, i skoro šapatom nešto objašnjavao. Djevojka je klimnula glavom, sa neverovatno ozbiljnim izrazom na licu. Pomno je pratila svaku ljekarevu riječ. Đorđe se zabavljao.

Vjerovatno će sada pozvati Brata. Brat će ga prostrijeliti pogledom, i pokupiti sa sobom. Zanimljiv dan, zadovoljno je zaključio Đorđe.

Doktor je bez pozdrava napustio prostoriju. Prišla mu je sestra i zamolila ga da pode s njom. Objasnila mu je da će ostati nekoliko dana kod njih, ispitivanje se ne može završiti za jedan dan, dodala je nakon Đorđeve grimase što je nagoveštavala negodovanje.

Smjestila ga je u jednu omanju kabinu, ubacila za njim, kroz otvor, potpuno bijelu pidžamu, sačekala da se presvuče. Pidžama mu je bila velika pa je morao da zasuču rukave i nogavice, kako bi mogao da hoda i ima neku korist od ruku. Brat je morao brzo nazad u grad kako bi vratio posuđeni auto rođaku iz hotela, a sebi na vrijeme obezbijedio prenoćište. Sestra ga je vodila dugim uskim hodnikom, sa čije su obje strane bila ravnomjerno, i u nizu poredana vrata, teže uočljiva zbog bjeline, i iza kojih su najverovatnije bile bolesničke sobe. Đorđe je sve više uviđao da se ovdje radi o pravoj bolnici, a ne o tamo nekom običnom stacionaru, kako je njemu Brat predočio. I to će mu Đorđe svakako reći čim ga bude vidio.

Njegovu primjetnu uznemirenost odagnala je sestra, kada je rekla da nema potrebe da brine, i da je njegov brat u žurbi morao poći nazad u grad, ali će svakako posjetiti Đorđa narednog dana. Sestra je zastala ispred vrata koja su bila potpuno identična sa onim preko puta i sva ostala vrata duž hodnika bježu istovjetna i bez ikakvih oznaka, nijesu imala ni uobičajen broj, pa je Đorđa začudilo, ako već osoblje može, kako se bolesnici snalaze prilikom pronalaženja svojih soba.

Odlazeći iz prostorije, sestra mu je ostavila na nahtkasni pored uzglavlja kreveta dvije bijele romboidne tablete: ukoliko ne možete da zaspate, objasnila je njihovu namjenu. Nije osjećao ni glad, a začudo ni bilo kakvu zabrinutost. Umor je već činio svoje, tablete za spavanje nije ni pogledao, strovalio se na krevet i u tren oka, bez ijedne misli utonuo u san.

Probudio ga je krik ili nešto slično. U prvom trenutku je pomislio da je taj stravični vrisak posljedica košmarnih snova iz minule noći. Osjećao je mučninu u želucu, najvjerovatnije zbog tableta koje je izgleda ipak progutao, jer ih više nije bilo na mjestu gdje su sinoć ostavljene, mada se on nikako nije mogao sjetiti tog detalja, no to i nije bilo toliko važno, zaboravljao je mnogo važnije i značajnije stvari, pa bi se kasnije sjetio, gdje, kako i zašto, i obično tada to sjećanje nije imalo nikakve koristi za njega, osim podsjećanja na njegovu rasejanost i zaboravnost, što mu nije moglo ni u kom slučaju goditi. Krik se nije uklapao u ovu plutajuću i sveprisutnu bijelinu. Dan je bio sunčan, lijep za sve one koji su bili izvan omeđenog prostora. Đorđe je već bistrim pogledom razgledao sobu gdje se nalazio. Čudilo ga je mnoštvo detalja koje po ulasku u sobu ko zna zbog čega nije zapazio. Zbog visine zidova sobe, imao je dojam skučenosti, pri samom vrhu, negdje gore, zijevarao je prozor sa čije su se vanjske strane vidjele bijele masivne rešetke kroz koje se provlačila dnevna svjetlost, ostavljajući zanimljivu šaru na zidu naspram Đorđevog ležaja.

Vjerovatno bi kod svakog drugog soba izazvala osjećanje tjeskobe; kod Đorđa je bilo sasvim obrnuto, prostorija je zadovoljavala njegove kriterijume. Na trenutak su Leza odlutale misli u Novi. Vidio je Šarlotu kako radoznalo posmatra Anastazijevu ruku dok se potpisuje ispod dovršenog djela, a na slici je prikazana ova neobična prostorija, koja će se jednom, u njegovom budućem katalogu, naći pod rednim brojem 27, sa nazivom – Soba fantom ili „Đorđev san”.

Anastazije je bio jedini čovjek na svijetu koji je mogao na platnu da ovjekoveči Đorđeve snove. Kada bude Anastaziju pojašnjavao detalje svojih snova, reći će mu i to da u sličnim sobama spavaju anđeli.

Ponovni krik potpuno je rasanio Đorđa. Naglo se pridigao, i sjeo. Naprezao je sluh. Krik je zamro naglo, kao i onaj prethodni, samo je Lezi ovaj drugi ličio na

vapaj čovjeka koji izdiše u mukama. Tijelom su mu prošli hladni žmarci. Zla slutnja nadvijala se prostorom.

Soba je gubila svoju predašnju ljepotu, najednom ga je podsjetila na zatvorsku jazbinu i nikako više nije mogao da se preda prividu užitka što ga je prostorija nudila. Pomislio je na Brata. Prebacio je noge preko ivice kreveta, pazeći da golim tabanima ne dodirne patos. Pogledom je tražio papuče, potom i rukama, pipajući u tami ispod kreveta. Znao je sigurno, da je juče u ovu prostoriju došao u papučama koje mu je sestra doturila zajedno sa pidžamom, i da ih je ostavio ispod kreveta prije nego što je legao. Nijesu mogle ispariti, papuče nemaju krila, sigurno ih neko bješe sklonio dok je on bio u dubokom snu. Otvorio je nahtkasnu. Metalna vratanca su ružno škripnula. Činilo se da u zjapećem otvoru nije bilo ničega. Izvukao je fijuku: jedna prazna kutija cigareta; presavijeno uputstvo od nekog lijeka; dva, tri upotrijebljena drvceta od šibice; obezglavljena fotografija u koloru polunage žene sa naslovne strane bezimenog časopisa, kojom je bilo zastrto dno fioke; masnim flomasterom, sa bočne strane, bješe upisan datum i neka nečitljiva poruka. Ništa od svega toga i u nekoj prigodnijoj situaciji ne bi mu moglo zadržati pažnju.

Prostorija nije imala odjeljak namijenjen za garderobu, očito su u zgradi postojala negdje posebna spremišta za odjeću. Izvukao je jastuk iz jastučnice, njom je obmotao bosa stopala. Domogao se vrata pačijim hodom. Primijetio je da je i kvaka bila obojena u bijelo. Pokušao je da otvori. Vrata bjehu zaključana. Vratio se nazad ka krevetu, začuđen i zbunjen istovremeno. Barem da su mu čarape ostavili. Đorđe nikada nije hodao bos. Zgužvana navlaka je ostala na patosu, Đorđa je mrzjelo da je nanovo navlači, a mogla mu je u istu svrhu i kasnije ustrebat.

Legao je nauznak, zureći u plafon. Nije osjećao glad, žeđ ga nije morila. Nije imao potrebe ni za toaletom. Pokušao je da se potpuno umiri. Stavio je ruku na grudi, osjetio ravnomjerno lupanje srca, bio je zadovoljan što nema ni traga onoj plimi što je znala bolno da pokulja iz nutrine. Živ sam ili nijesam, mislio je.

Iz omamljenosti ga je trgao siktav zvuk hitrih koraka. Dopirao je iz hodnika. Glasovi što su korake pratili, naglo su se utišali negdje sasvim blizu Đorđevih, ili možda nekih susjednih vrata. Dok se Đorđe premišljao šta da uradi: ćutati ili pozvati posjetioce unutra, brava na njegovim vratima je škljocnula. Vrata su se nečujno otvorila. Lezi je bilo jasno zašto nije čuo noćne posjetioce. Ležao je potpuno mirno, očekujući da uz osoblje bolnice, ugleda i svog brata.

Na vratima se pojavio nepoznat čovjek, odmah za njim je ušao i drugi, koga nije odmah primijetio zbog visine prvog, a potom je u sobu zakoračila žena srednjih godina, u jednoj ruci je držala ključ, a u drugoj, stežući ispod miške, omanji zavežljaj.

– Kako se osjećate danas, gospodine – pitao je visoki čovjek. Djelovao je mnogo prijatnije od svog jučerašnjeg prethodnika.

– Gdje mi je brat? – odgovorio je Đorđe pitanjem.

– Ne britine za brata, ovdje ste u dobrim rukama, pretpostavljam da vam je minule noći bilo ugodno – ljekar je vješto izbjegao odgovor, sasvim prišavši ležaju. Vertikalala se najednom presavila kao tabak hartije. Podigao je sa poda jastučnicu, držao ju je nekoliko trenutaka u rukama kao da ne zna šta da uradi s

njom, a potom je spustio kraj Đorđeva uzglavlja.

– Želim da vidim brata – bio je uporan Đorđe.

– Dogovoreno – saglasio se čovjek, dodajući licu šeretski izraz. Vidjećeš brata. Ali ne danas i ne sutra, za nekoliko dana će doći. Morao je hitno da se vrati na Cetinje zbog nekog posla. Đorđe je pogledom okrznuo ostale posjetioce, djelovali su potpuno nezainteresovano. Kasnije će Đorđe saznati da je omanji čovjek sanitetski radnik iz obezbeđenja, koji i nije bio nizak, već je zbog visine prvog izgledalo da jeste, poznatiji među bolesnicima kao specijalista za munjevito navlačenje ludačke košulje. Kasnije će Đorđe takođe saznati da su većinu pomoćnog osoblja u bolnici bolesnici nazivali „lešinarima“, ljekare „strvinarima“, a ženski dio osoblja „krvopijama“.

Kao nekom čarolijom iz ruku žene bjehu nestali ključevi i onaj tajanstveni zamotuljak; sada je na dlanovima držala bijelu kutiju, očito sa neophodnim instrumentima za brze intervencije. Žena bješe vlasnik nesimpatičnog lica sa vidljivim maljama na gornjoj usni, i da nije bilo karakteristične kape i guste kose povezane u punđu, velikih isturenih grudi i širokih bokova, njeno lice bi po svim ostalim odlikama mnogo više odgovaralo licu sredovječnog muškarca. Imala je crne oči i oštar lisičiji pogled, što je kod Đorđa odmah izazvalo odbojnost. Nije znao zašto je baš toliku pažnju usmjerio na proučavanje i zapažanje detalja na tom nesimpatičnom licu. Osjetio je mučninu. Širila se prema prsima, slična onoj koja se uvijek javlja prilikom naglog propadanja aviona, kada letilica naiđe na vazdušne vrtloge. Zamolio je da mu donesu posudu za povraćanje i papuče. Visoki čovjek ga je posmatrao bez riječi, pa je Đorđe njegovo ćutanje protumačio kao odobravanje, očekujući znak na koji bi antipatična sestra morala reagovati.

– Pozovite mi brata, meni nije ništa, želim odmah da idem odavde – kazao je ljutito, a onda se zastidio. Pokazao je strah. Nagon i želja za povraćanjem su se pojačavali, ljekar se smiješio lukavim osmijehom.

– Znamo mi sve o vama, i znamo da niste bolesni. Kontrola zdravlja je neophodna kod svakog čovjeka, zar ne? Morate biti strpljivi, onoliko koliko ćemo mi biti sa vama. Ja vas molim za saradnju dok se ispitivanja ne obave. Ukoliko je to obostrana želja, a vjerujem da jeste, za zabrinutost nema mjesta. U pitanju je nekoliko uobičajenih analiza i to je sve što se od vas traži. Malo dobre volje, saradnje i strpljenja. Ljekar je mahnuo rukom Lezi kao da su stari znanci, okrenuo se i izašao, praćen u stopu od svog osoblja.

Đorđe je ćtao. Uvijek su ga lijepa riječ i pretjerana finoća razoružavali. Sve što je mislio i želeo tada da kaže, zaboravio bi, tako je bilo i ovog puta.

Nanovo ga je obuzelo osjećanje tjeskobe kada se začuo karakterističan zvuk škljocanja brave, prouzrokovano zaključavanjem vrata. Čemu zaključavanje, šta to treba da znači? Šta je brat ispričao o njemu? Koliko je samo pitanja imao, a nijedan odgovor. Čekao je. Trudio se da sačuva strpljenje, da bar jednom ne razočara brata. A htio je još da pita: Ko ga je jutros kricima probudio? Zašto ga zaključavaju? Kako to da je Brat jednostavno otišao bez pozdrava? Ko je čovjek koga on podseća na Bajrona? Zašto mu ne donesu hranu i čemu ova bjelina? Moram se pokrenuti iz kreveta, mislio je. Osjetio je utrnulost u udovima. Mučnina i želja za povraćanjem polako su nestajale.

Ustao je. Hodao je krevetom. Stopala su upadala do članaka u meku podlogu madraca. Ljuljao se. Balansirao kao da se nalazi na razapetom cirkuskom konopu. Išao u krug. Vrtjelo mu se u glavi. Klekao je u podnožju kreveta. Sklopio ruke: – Gospode, sačuvaj mi razum, izrekao je svoju najkraću molitvu u životu. U početku šapatom, potom cvileći, na kraju se oglasio krikom koji je u omeđenom prostoru odjeknuo sablasno. Pa to sam ja sanjao vlastiti vrisak, pomislio je. Poželio je da provali vrata, da prođe kroz zidove, da se domogne slobode i onog svijeta gdje svoje probleme može rješavati bez prisustva ove bjeline, rešetaka i katanaca. Jednom zatvorenik, uvijek zatvorenik, mislio je ali nije imao plan ni bilo kakvu ideju šta za sebe u zatočeništvu može da uradi. Srpljenje ga nikada nije krasilo. Bio je čovjek nepredvidivosti i impulsa. Nagoni su ga svijetom i životom vodili.

Nije čuo ponovni zvuk ključa u bravi, i da se vrata otvaraju, da se na njima pojavljuju dva čovjeka koji su ga osmotrili kratko, a potom se poput lavine sjurili na njegovo iscrpljeno tijelo.

Nije ni pokušao da se odbrani, niti pruži bilo kakav otpor. Krici su prestali onog momenta kada su mu Lešinari zalijepili široku traku preko usana. Flaster je sprečavao krike, ali i disanje. Đorđe je još kao dijete u nekoj neopretnoj igri polomio nosnu kost, od tada je zbog ove devijacije otežano i rijetko disao na nos. Osjetio je da se guši. I tek tada je iz njega pokuljala nevjerovatna snaga; počeo je da se otima, da se bori za oduzeti zrak, za svoj život. Ali sve je bilo uzaludno, morao je mnogo prije da se suprotstavi. Ruke koje su ga u ono minulo vrijeme otrgle od vlastite sjenke, dok je na groblju, pored odra svog prijatelja spremao veliko bjekstvo u kosmos, one iste ruke što su ga davile u prvim košmarima skoro zaboravljenog bolničkog liječenja, posle mnogo vremena nanovo ga guše, i nastoje po svaku cijenu da ga unište.

Otpor je bio kratkotrajan i bezuspješan, sve je bilo uzaludno. Đorđe je na svom tijelu prepoznao ludačku košulju, upakovan osjećao se kao živa sardina u zalemljenoj konzervi. Nije to nikakav tamo izmišljeni, imaginarni kraj. Osjećao je kako umire, kako mu se život gasi.

Spavaj, bubice, kazao je Lešinar u kome je Đorđe prepoznao posjetioca od prije nekoliko trenutaka, kada se pojavio sa onim slatkorječivim visokim doktorom. Čovjek je imao satanski osmijeh na licu, koji je otkrivao polomljene zube. Zamahom ruke, kao da gađa u drvo, pogodio ga je u butinu lijeve noge. Đorđe je osjetio strahovit bol, dok mu se ogromna igla zarivala u meso. Opora tečnost ubrizgana iz velikog šprica razlivala se tijelom. Čovjek je polako izvlačio iglu naslađujući se i uživajući u izobličenom grču nemoćne žrtve. Lice je modrilo od bola i gušenja. Kao kada dželat svoj bodež obriše o odjeću, tako je Lešinar prineo Đorđevom obrazu ogromnu iglu, gurajući palcem valjak šprica, istisnuo je prijeostalih nekoliko kapi da bi iglu očistio o Đorđevu jagodicu. Ovo su monstrami, gdje sam ja došao, pomislio je Đorđe, gubeći svijest.

Jednom ga bude krici, drugi put tišina. Sada je to bio tih, sablasan govor, kao da dolazi s drugog svijeta. Pokušao je da otvori kapke. Nije mogao. Bili su neshvatljivo teški. Riječi je prepoznavao, mada nije razabirao njihov smisao. Lagano, sasvim lagano, iz podsvijesti počinjale su da ga bombarduju usporene slike. Na jednoj su ga davili nepoznati ljudi u bijelom, na drugoj, on je davio iste te ljude. Kako ih je bilo mnogo, njegova želja jednostrana, a mogućnosti da je ostvari male, ruke su mu se razgranavale; iz svakog prsta pojavila bi se nova ruka, iz ove novi, prsti. Gušio ih je, gušili su ga. Da ga brže i sigurnije zaustave i onemoguće, ruke su mu otkidali ogromnim makazama sa kojih je kapala krv prljajući stalno prisutnu bjelinu. Uvježbano, čekajući pogodan trenutak, lovili bi pokret njegove ruke; samo bi škljocnuli strpljivo, odsijecali su bez žurbe jednu po jednu razgranatu ruku. Ostao je bez ruku, ali se nije predavao. Napadao je patrljcima, a onda su i oni poput jelenjih rogova otpadali. Trup nije mogao da se odbrani, osjetio je kako mu se njihove ruke, kandže sa bijelim ogromnim noktima zarivaju u lice, vrat, po čitavom tijelu. Kao da uranjaju u tijesto, u tečnost, sa lakoćom dosežu do kostiju, kidaju sklopove mišića, razvlace vene, kapilare. Guši se. Sablasni glas ga doziva. To je sudbina, misli. Osjetio je bol na licu. Neko je naglim pokretom odstranio flaster. Odjednom je bilo vazduha u izobilju, zagrenuo se dišući halapljivo, ustima, licem, čelom, kopcima, svime što je posjedovao, što je bilo njegovo, otkinutim rukama, koljenima, potiljkom, venama, samo jedino ne polomljenom i začepljenom nosnom šupljinom.

– Odvežite ga – sledilo je naređenje iz neposredne blizine.

– Sledeći put smanjite dozu – kazao je isti glas dok mu je ogromnom šakom hladio i opipavao čelo. Nanovo se sve utišalo, utonuo je u dublji san.

Ovoga puta probudila ga je tišina. Otvorio je kapke. Tama bješe toliko gusta i neprozirna da je povjerovao da se nalazi u grobu, ili da je oslijepio. Istovremeno je osjetio strahovitu glad. Stomak mu je bio slijepljen uz kičmu. Pridigao se. Spustio noge na patos. Boso stopalo je zagazilo na hladan pod. Godilo mu je, zaboravio je na jedno od svojih uobičajenih pravila da bosom nogom ne smije kročiti na tlo. Pridržavajući se za rub kreveta još uvijek nije znao gdje se nalazi. Klecavog koraka, sa ispruženim rukama napred, kao neko ko je u trenu ostao bez vida, otisnuo se u neizvjesnost. Grabeći lagano poput mjesečara, došao je do zida, pipajući dlanovima njegove obrise. Krenuo je napred, odlučan da ide sve dok zida ima. Sigurnost mu se vraćala u stopala. Nije posrtao. Naišao je na jedva primjetno udubljenje u zidu. Osjetio je promjenu. Dodirujem staklo, mislio je. Onda je prijepoznao obrise vrata. Kružeći dlanovima po glatkoj površini napipao je kvaku, instinktivno ju je povukao prijema dolje. Vrata su bila zaključana.

Pokušavao je da se prisjeti, svega što mu se u međuvremenu dogodilo. Ono što je bilo, ako je išta i bilo, izmijeniti se ne može, kao ni ono što će jednom svakako biti. Buduće i prošlo se ne mijenjaju, kao ni sadašnje, jer je uvijek jednim dijelom u budućem i onim stvarnijim u prošlom. Sadašnjost, u stvari, ne postoji. Što god da

se uradi, ona namah postaje djelić prošlosti. Sve što se želi, pripada budućem. Samo je smrt sigurni talac i sadašnjeg i budućeg, sve ostalo što se udjene u međuprostor je puko varanje sebe i života.

Ne postoji veća prevara od privida sadašnjosti.

Od onoga što ona nudi.

Ruka je slučajno napipala prekidač. Zaboljelo ga u zjenicama. Šakama je zaklonio oči. Osjetio je kako se ljulja, ruke su izdajnički napustile oči, tek kada se dlanovima oslonio na zid, ljuljanje se umirilo. Ugledao je poznati prostor. Ništa brže ne umire od tame koju prostrijeli svjetlost, pomislio je. Noć je žvakala svoj uobičajeni obrok. Na nahtkasni je stajala čaša sa vodom, pokraj nje se bijelio oveći tanjir sa tajanstvenim zamotuljkom, vodu je halapljivo ispio. Osjetio je mučninu u stomaku, u zamotuljku je pronašao dva poluskorela parčeta hljeba sa debelim komadom šunke iz crijeva. Pokušao je da napravi sendvič, nije mu pošlo za rukom, žvakao je miješajući u ustima bajati hljeb, šunku i ustajalu vodu. Osjećao je kako posle ovog jadtog obroka snaga ipak dolazi. Za razliku od prethodnih slika – slajdova, sada je sve prolijetalo munjevito kao u nijemom filmu. Njegov rođeni Brat naređuje da ga vežu i uguše. Ivicom čaršava obrisao je usne, a potom i ruke. Zatvorio je oči. Nadolazeće slike su tonule u mirnije tokove i Đorđe je sasvim jasno sagledavao bezizlaznost situacije u kojoj se nalazio.

Uviđao je da mu predstoji velika borba, i ko zna kakva snalažljivost da bi pobjegao iz tog opakog svijeta. Ovdje je izgleda svako lud dok se ne dokaže suprotno. Iskopao je provaliju pod sobom čim je prihvatio bratsku – Kainovsku ruku. Đorđe je osjetio neizmjernu tugu. Ne zbog neočekivanog beznađa u kome se našao, već zbog spoznaje bratovljevog izdajstva. Od kada je znao za brata, znao je i za nesuglasice među njima. Ni u čemu nijesu imali sličnosti. Brata je slušao, a kasnije bio zadovoljan što ga ima. Znao je da ga nikada, ni u kakvoj situaciji ne bi izdao. Brata je volio onako na daljinu, kada ih je dijelilo hiljade kilometara. Blizina je bila kobna za obojicu.

Brat je imao zvanje, položaj, ugled i novac. Ništa mu od svega toga nije bilo poklonjeno, sve je sam i bez ičije pomoći stvorio. Otisnuo se u svijet kao stručnjak, vraćao se povremeno da se nikada u potpunosti ne vrati, ili da samo podsjeti rodbinu i bivše sugrađane da je uspio. Đorđe Leza ništa od svega toga nije imao. Materijalna dobra nije nasledio, niti je imao želju i volju da ih stvara. Znanje je sticao na osoben način. Zvanje nije mogao dobiti, zanimalo ga je isto toliko koliko i materijalna dobra. Takoreći nimaolo. Dugo je te noći Đorđe tražio opravdanje za brata i za sebe, ni za jednog ni za drugog nije nalazio olakšavajuće okolnosti. Griješio je i on prijema bratu. Sudija bratu nije mogao biti. Čovjek koji izvrši samoubstvo nije sebe osudio na smrt, već svoju nemoć, i ko zna šta drugo u sebi, mislio je.

Pokušavao je da pobjegne u san. A san je čudan gost, dolazi po svojoj želji, a može da nestane po tuđoj.

Treba ostati miljenik pada. Čemu vezivanje i ova košulja sa rukavima od dva metra. Neko mu bješe oslobodio kajase koji su ga sputavali. Valjda kad se probudi i dođe sebi da uzme ostavljenu hranu. Koliko je već dana i noćiju bio ovdje, zatočenik bratovljeve nebrige i nepromišljenosti. On je potpuno bezopasan čovjek;

uvijek je bio najgori za sebe; to zna dobro njegov brat; to znaju svi stanovnici Cetinja; to znaju svi koji njega znaju. Slabog je lako savladati. On je i suviše mek, pihtijast. Fizičku bol ne podnosi kao ni usiljenu dobrotu i vještačko milosrđe. Ovdje je smešten da skonča. Bliži mi se kraj života, mislio je.

Ako mu stalo do života, a jeste, mora pobjeći. Pripremiti bijeg. Ništa ne prepustiti slučaju. Slučaj ga je doveo na ovo mjesto. Slučaj, a ne brat. Doskočiti slučaju, a ne bratu.

Brani brata pred sobom, brani brata od sebe. Od sumnje i nevjerice, od njega samog i onoga što do tog časa nije znao i nije mogao znati da je u njemu. Brani brata od grijeha i mržnje u koju srljaju, i brat i on. Brani ga kao zvijer svoje mladunče, po cijenu vlastitog pada, ličnog beznađa, dolazeće propasti i gubitka sebe u sebi. Ako je brat prevara, onda je i život laž, obmana čijem podaništvu neće da aplaudira. Ako je tako, a sve su prilike da jeste, onda treba sebi iščupati grkljan i svima oko sebe nanijeti zlo veće od samog zla. Da se jednom iskorijeni pošast. Zlo se zlom istrebljuje, nema drugog načina, sve ostalo je zabluda. Budu li braća braću tamanila, šta će ostati za neprijatelje.

Sa dna se ide brže ushodištu, na dnu se splavarenje okončava, brane se raspadaju, tragovi čile, a tijelo se spaja sa vazduhom i postaje zrak i svjetlost. U toj sprezi nastaju mutacije od kojih će novi svijet, i nova svijest neumitno zagristi ravnodušjem vaseljenskim. Nemoć će progutati sebe i nikada se više po tragu bjegunaca neće zaputiti gonioči. Iskonska bolest samouništenja izliječiće bezumnike. Razum će biti ugušen u nekoj kosmičkoj ćeliji, bezdušnoj i praznoj poput ove njegove sobe, u kojoj se od košmara i nevjerice brani košmarom onih koji su ga mimo njegove volje smjestili ovdje, i podarili zlobom kao ljepotom i konopima kao spasenjem. Samosvijest je boljka razuma – mozak se mora ukloniti, zaprašiti zatrovano mjesto u praznim lobanjama gdje se obnavljalo žarište jedne neprestane infekcije. U lobanje treba ubaciti male kućne računare koji u zbrajanju nikada ne griješe. Čovjek i njegovo dosadašnje djelo nije ništa drugo do ispljuvak jednog kosmičkog ravnodušja. I vasseljena posjeduje depoe za svoja đubrišta. Da bi učuvao svoju bijednu egzistenciju i san o vječitom trajanju, pretvorio iluzije u stvarnosnu zbilju, čovjek će se odreći razuma i svega izrečenog kako na javi tako i u bunilu, sa lakoćom će se odreći svega u šta je do tada slijepo vjerovao, sa hitrinom koja će i najstrpljivije zapanjiti.

Najgnusniji izmet ove bijedne planete je čovjek i njegovo djelo. Sve što je čovjek stvarao, način na koji to stvarao u sebi nosi klicu rušilačkog. Ništa pod kapom nebeskom nije izgrađeno da nešto prije toga na tom istom mjestu nije porušeno. Na temeljima ruševina čitav svijet počiva. Zloslutno je to znamenje. Ova planeta je otpadnik među svjetovima, poslednje stecište očaja i beznađa gdje lijeka nema osim samouništenja. Čovjekove brige, nemoći i strahovi se množe. Radosti čile i nestaju kao svako nadanje koje na kraju sebe proguta. Smiješne li podjele uloga! Gospode, Stvoritelju ala si bio blesav!

Pobjeći od sebe gdje još niko nije
u naručje svoje otvor provalije

Uteći od sebe uteći od brata
biti vodič mira biti uzrok rata

Uteći od zmije što ti jezik plazi
bar jednom gaziti onog što te gazi

Iz podsvijesti izranjaju stihovi, daju kakve takve odgovore na zagonetke koje ne uspijeva da riješi. Jednom će sebi recitovati ovu pjesmu dok bude u sudbonosnom trenu sa neke stijena, ili barem oblakodera, letio od neba do asfalta. U letu, u kojem se padobran ne otvara. Poput Šarlote, koja se uvijek u ambis sunovraćivala sa osmijehom. To je i Đorđev potajni san, onaj uporni i dugogodišnji, da skonča u nekom bezdanu, u nekoj provaliji. U letu da skonča kao ptica grabljivica pri svom posljednjem izviđanju i traženju plijena. Jedina mogućnost da se izbjegne statičnost umiranja, gdje se smrti, kao posljednjem činu, munjevito približava. Gdje nema straha. Gdje se ne može predomisliti i okrenuti na drugu stranu i reći: neću da umrem, kajem se Gospode zbog onoga što sam činio i još više zbog onoga što nijesam činio. Gdje nema raskršća i neizvjesnosti koju ona nude. Gdje se otjelotvoruje bijelim slovima ispisano crnilo svake, pa i njegove lične konačnosti.

U ovom omeđenom prostoru on nema šansi. To ga brine, spasenje je samo privid.

Kavezi koje čovjek spravlja imaju slabu stranu, a to je: iz njih, zanemarimo li vrijeme, uvijek postoji izlaz. Treba čekati. U ovom slučaju nijesu protivnici samo ljudi. Protivnik je i soba kavez i treba znati njenu – njegovu slabu stranu. Kvez je išao tragajući za pticom, zapisao je Kafka. Današnji kavezi idu za čovjekom. Vrebaju priliku, mame, i najednom kada se nađeš u njihovom okrilju spasa niotkuda nema. Kavez postaje neotuđivi dio naše suštine. Ogledalo naše stavrnosti. Istina od koje sklanjamo pogled i u koju nećemo da povjerujemo, iako su nam u tom kavezu svako kretanje i svaka misao ograničeni. Sloboda je nužno relativna. Moguća samo u snovima. I nigdje drugo. Ovdje Đorđe ima i malo sreće. Muči ga pomisao: kada se nađe iza barijere, a to će se svakako desiti i njemu kao i svima što se dešava, danas ili sutra, za godinu dvije, svejedno kada, jednom scvakako, da li će se i onda, sa one druge strane osjećati slobodnim, ili će i to biti privid i zabluda kao i sve što je bilo, i u šta je do tada vjerovao. Postoji li uopšte mjesto gdje se živi i gdje se čovjek osjeća slobodnim.

Apsolutne slobode nema, pa ni mjesta gdje bi je čovjek tražio.

Mora nabaviti hartiju. Ako se odmah ne javi Šarloti, kasnije možda neće imati hrabrosti da joj piše o beznadežnosti situacije u kojoj se našao. Šarlota je jednom u šali rekla da će se on uvijek, baš uvijek, ma gdje bio i bilo šta da radi, da će se nalaziti u bezizlaznoj situaciji. Tada je pomislio da se Šarlota šali, tek je ovdje sagledao u potpunosti ozbiljnost i značaj ovih njenih proročkih riječi. Đorđe je oduvijek smatrao da posjeduje savršeno pamćenje. Snagom volje koja ga ni u ovom kavezu sobi nije napuštala, pokušavao je da suzbije osjećanje panike. Trudio

se pri tom da negdje u dubinama svoga srca sačuva ono ohrabrujuće podrhtavanje čiste energije. Energije koja slama i ruši prepreke. Trudio se da ga nemir ne uzme pod svoje. Shvatio je da je od izuzetne važnosti da strah, koji se ritmički i umjereno u nekim ponirućim kaskadama rasplinjavao njegovim tijelom, nikako ne smije prihvatiti kao potvrdu oboljenja i znak za obustavu otpora, i nedaj Bože konačnu predaju. Đorđe se savršeno dobro razumio u simptome i uzroke mentalnih oboljenja, i duboko je bio ubijeđen da sve te bolesti, nezavisno od vida u kome se javljaju, nastaju kao posledica potpunog gubitka volje. U kritičnim situacijama uvijek je mogao uspostaviti kontrolu nad samim sobom. Mogao je kad to poželi umaći zamkama vlastite podsvijesti. Bijaše to umijeće koje se poput imuniteta začinja u organizmu. A sve je počinjalo tjeskobom koja se javljala kao prethodnica užasa i nagoveštaj panike. Panika je kucala na vrata bezumlja, produbljujući i hraneći tjeskobu. Začarani krug u tom sudbonosnom vrtlogu iz kog ni na Cetinju, niti bilo gdje drugo, nije mogao da se izvuče. Samo se u tom stanju najavljene nemoći rađao neobjašnjivi strah. Strah od nemoći da bilo šta izmijeni od onog što je negdje unapred zacrtano da se mora jednom dogoditi. Po bilo koju cijenu i bez obzira na žrtvu koja se pritom mora podnijeti. Potom je iskonski strah prerastao u histeriju koja je i ove noći što se tanjila i oticala u bestragiju kap po kap, prijetila da uništi kako je do tada vjerovao, one najvrednije djelove njegovog unutrašnjeg svijeta.

Lazi je najteže padala reakcija bumerang efekta kako ga je sam nazivao. Primjenjivao je svoj uobičajeni trik u skretanju pažnje na neki manje važan, svakodnevn problem. Ponekad bi mu to i uspijevalo, naročito ako bi misli usmjerio ka osjećanjima vezanim za nedodirljivu Šarlotu, koja negdje u drugom vremenu, među drugim ljudima cijedi ljepotu svijet i poput njega istražuje predjele nevidljivih vertikalala, koje joj je Đorđe tako uvjerljivo pričom dočaravao i približavao.

Ali ni Šarlota nije nudila trajno utočište; pod njenim nedodirivim skutima mogao se sakriti samo u rijetkim trenucima. Češće se dešavalo ono čega se Đorđe najviše bojao. Što je upornije nastojao da ubijedi sebe da panika koja bi nadolazila nije panika, sve je više i primjetnije potpadao pod njeno razorno dejstvo. U njemu bi se tada javljao otpor prema samom sebi, jednostavno je odbijao da učini bilo kakav napor da novonastalo stanje prevaziđe. Otpor je u stvari blaga riječ koja zamjenjuje gađenje. Pod takvim okolnostima volja malaksava. Problem je izgledao nerješiv i samo bi krajnjim naporom uspijevaio da se održi u ovom bijednom nesigurnom položaju balansiranja. Samo u stanju apsolutnog mirovanja, Đorđe nije pokušavao da razmišlja o suštinskim problemima takve vrste. Kada su problemi dolazili poput nenadne oluje i poplave, bez prave odbrane hvatao se sa sobom u koštac, u neponovljivo valjajuće klupko, iz kog se izlazi sa ožiljcima, koji se više nikada i ničim nijesu mogli ukloniti.

Bjelina, polarna bijelina. Isti posjetioci. Ravnodušna lica. Ambijent. Radoznalo posmatra kako ga povremeno vezuju. Mahom tgo čine danju. Ne opire se. Ne progovara. Zašto su mu minule noći ostavili slobodne ruke, čudio se. Ovi ljudi su potpuno lišeni mašte, razmišlja dok brkata žena kroz ludačku košulju, kroz pidžamu, zabada u kuk injekciju sa narkotikom. Ne pruža nikakav otpor, njegov položaj je toliko beznadežan i čemu gubiti snagu. U očima mu suša i prijezir, u ustima gorčina kao posle povraćanja. Kaiševe na krajevima košulje vežu za alke na krevetu. Čudi se kako ih ranije nije vidio. Možda ih je i primijetio, ali nije znao čemu služe, jer su kaiševi kojima ga vežu možda kasnije donešeni, dok je spavao. Ljekareve riječi, dok mu opipava čelo i predano zuri u istoriju bolesti, pokazuju navodnu zabrinutost. Možda bi povjerovao u ovaj samarićanski čin dobrodušja da nije pažnju usmjerio ka čovjekovom odsutnom i ravnodušnom izrazu lica. Možda bi se prevario i posumnjao da nema ludačke košulje i vezivanja. Pomislio bi da mu zaista nije dobro. Ovako sumnja je bedem koji se ne može zaobići. Posmatra doktora ravnodušno, dok ovaj objašnjava onima što su ga vezivali kako je bolesnik koji leži vezan (do ulaska u ovu prostoriju to nije bio) teži slučaj, a to što kod oboljelog nema reakcija, samo je znak da se tretman, koji u ovom slučaju primenjuju, mora i dalje sprovoditi uz nužno pojačanje terapije medikamentima. Naravno, to će trajati sve do daljnjeg, zavisno od situacije i kako se bolest bude odvijala, rekao je. Đorđe se napriježe da nešto kaže, ali ne uspeva ni glas da pusti, muti mu se u glavi, po ko zna koji put u tom kratkom periodu. Narkotik brzo djeluje, odjednom vidi sebe na operacionom stolu, raščerečen kao eksperimentalna žaba. Vođa bijelog čopora uzima skalpel i para mu utrobu. Napriježe se. Snaga nadolazi kao bujica koju nista ne može zaustaviti. Raskida kaiševe kojim su ga vezali. Bježi u vodu. Voda je svuda oko operacionog stola. Crijeva plivaju iza njega i oko njega. Čovjek je ili žaba. Amfibija. Svejedno je šta je. Krekeće.

Đorđe je potpuno iscrpljen. Dvadeset i jedan dan istovjetna procedura. Tri pune nedjelje si ovdje, kaže mu doktor. Ima pomaka kod tebe. Terapija djeluje i više je ne odbacuješ. Dobro je što je tako za tvoje dobro. Đorđe ne progovara. Nakon prvog vezivanja ni jednu riječ nije rekao. Možda sam i zaboravio da govorim, mislio je i ćutao. Jednom dnevno pije sedativ čiju namjenu ne zna, ali od kojeg tone u san. Kada se probudi, i kada ga prije toga odvede do toaleta, u tom kratkom periodu pokušava da odagna mamurluk; kao da mu i to brane dlanovima grabi vodu i umiva lice. Toalet je kao i hodnik, sav okrečen u bijelo. Dva puta dnevno

jede, u razmaku od svega nekoliko sati. Bude ga grubim drmusanjem, često i šamarima. Hrana je nešto kvalitetnija, mada nikada ne obraća pažnju na ono što jede. To je vrijeme kada je pri svijesti ili barem pokušava da to bude. Prisjeća se: možda ima i nešto više od dvije godine kada je na Cetinju, između dvije paralelne lipe u Njegoševoj ulici, privezao transparent sa natpisom : Vрати se Šarlota. Tada je prvi put u svom životu proveo noć iza rešetaka. I bilo mu je lijepo. Osjećao se čovjekom. Čitao je mnogo o zatvorima. Komšija Bogdan Lečić, Bogdan iz Bogdanova kraja, koji je sedam punih godina proveo na Golom otoku, i to samo zbog brkova koje nije htio da ukloni sa lica, onda kad su ih i žene brijale, govorio mu je: nemoj da se čudiš, u zatvor se ne ide zbog krivice. Krivica je najmanje važna. Dovoljno je da si živ, a koji živi stvor nije barem jednom pogriješio. Kad bi postojao neki red, pa da prvo mjesta popune oni što su doista grešni, ovako ko je najbliži, njega klepe po tjemenu. Moraju nekog. Zla sreća te nanijela na njihov put. To je pravilo, mene su uhapsili zbog brkova, sve su mi dlake počupali, zamalo brci da mi dođu glave – to je bila istina, mada su mu kasnije u dosijeu štošta prikačili, pričao mu je Bogdan , da ni tamo, gdje jer malo njih ostalo pri pameti, nijesu uspjeli da mu slome dostojanstvo, kada je uhapsešen vagao je devedeset tri a kada se vratio četrdeset osam kilograma; i čim je došao, prvo što je uradio, pustio je brkove. Od tada ih ne skraćuje. U inat. Neka se vuku po zemlji ako treba. Treba prkositi i vjerovati, govorio je on Đorđu. Vjerovati sebi, vjerovati u pravdu, ali samo onu koja ne dolazi od ljudi. Zatvor je pjesma. Istina je, nema slobode, ali zašto da se zavaramo i uljuljukujemo u kolijevci od iluzija, nigdje slobode nema sem u divljini i daleko od ljudi, robujemo pravilima koja u suštini ništa ne predstavljaju, ništa značajno, to se ne može poreći. U zatvoru si više čovjek, jer tamo barem sanjaš o slobodi. Mogu ti život oduzeti dok trepneš, ali san o slobodi ti niko oduzeti ne može. Kada te puste iz kazamata, tek tada vidiš da si samo promijenio ambijent i da si se obreo u novom zatvoru, doduše bez rešetaka, ali zatvori iz kojeg više nemaš kuda pobjeći. Uхвати te panika, i po inerciji praviš novu glupost kako bi se vratio tamo odakle se ljepše sanja o slobodi. Ovdje u gradu si zamorče, pacov, žaba kojoj vade utrobu, a tijelo stavljaju u teglu punu kiseline i formalina. Kad ti kažem, u gradu si niko i ništa, slučaj za eksperimente. Beznadežan slučaj. Kad su me puštali sa robije, jedan zatvorenik mi reče: blago tebi Bogdane, ima Bog ta te sada vidi. Nije to bila zavist robijaška, već želja od srca i zbilja Bog me pogledao, ali nekako mrko i odurno, jer sada ne znam ni ko sam, ni zašto sam na slobodi, kao što nijesam znao ni zašto sam robijao. Ostaje poslije svega onaj neizlječivi, tinjajući bol u grudima, bol zbog nepravde koja ti je nanešena, bol koji do sudnje ure ne odlazi i koji ostavljaš potomstvu u amanet, kao jedino svoje pravo bogatstvo.

Bol je za ljude, misli Đorđe, Bogdan je bio u pravu, Bog da mu dušu prosti, preselio se na vrijeme u drugi svijet, tamo gdje bola više nikadan eće biti, ni u jednom obliku. Ovim što njemu sada rade u bolnici ludnici, ponizili bi i poslednji šljam. Žele da mu izbrišu pamćenje, da ga unište kao ličnost. Za njih on i nije ličnost, čim je došao da vode brigu o njemu. Oni ne liječe, oni sude. A sudije ne voli niko, ni tuženi, ni oni što optužuju. Samim dolaskom ovdje on je osuđen. Čim je sa bratom kročio u autobus, još dok je bio daleko odavde, prijesuda je bila

izrečena. Određeno mu je mjesto i vrijeme i kazna, sve unapred. On je u ovoj bolnici statistički podatak, bezimni broj, djelić bjeline i ništavila, slučaj koji je samo fizički prisutan.

U zatvoru puca bič i lomi pendrek, ali ovdje je oružje strašnije. Ispiranje mozga se vrši postupno i sistematski. Osjećanja se gase uporno kao veliki požari. I ko može da tvrdi da su gnusnije ubice tijela od ubica razuma. Ubica tijela ubija samo jednom. Kod ubica razuma to traje u nedogled. To je vještina mučenja. To se ne uči, sa time se rađa. Samo treba naći prave ljude i dati im ulogu mučitelja. Sve ostalo je rutina. Ako izađe odavde, ako sve istrpi, ako se i to čudo dogodi, neće to više biti on, biće to neko nalik njemu, spodoba sa njegovim likom, ukoliko i lik ne bude deformisan. Neće imati sebe. Niti ikoga uz sebe. Dvadeset i jedan dan su ga vezivali. Tri pune nedjelje. Predostrožnosti radi. On ni prstom nije mrdnuo. Riječ nije progovorio, osim u buncanju. Znao je da će njima jednom dosaditi. Monotonija ubija u svakoj situaciji. I mučiteljima treba promjena. Bar malo uzbuđenja u poslu. Ovako neće dugo ni oni izdržati. I nijesu.

Čovjek u bijelom, koji je zadužen da vodi njegov slučaj, sve češće pokazuje zube, što bi trebalo da se protumači kao osmijeh postepenog, ali i rastućeg zadovoljstva. Bolesnik za koga je zadužen reaguje bolje nego što se nadao. Ne pokazuje agresivnost, kad mu oslobode ruke ne lomi inventar u prostoriji. Uvijek pojede hranu koju mu donesu. Dobro podnosi terapiju. Ne buni se. Ne zapitkuje. Ne psuje. Omršavio je, ali nije ni doveden ovdje da se goji, već na ispitivanje. Svi drugi pokazatelji idu u prilog uspješnom i pravom pristupu u liječenju. Ljekar sve češće dovodi sa sobom nova nepoznata lica, možda kolege, možda studente, možda kućne prijatelje, sa kojima pije, karta se, kojima se hvali svojim izuzetnim prijegalaštvom, novom metodologijom što je u radu primjenjuje. Đorđe je najbolji dokaz. Od opasnog bolesnika on je napravio bubicu. Đorđe zaboravlja lica koja dolaze istog trenutka kada se za njima vrata zatvore. Brine ga što ljekar ne prijestaje da se šepuri. Samohvale nikad dovoljno.

Ne reaguje na bat koraka u hodniku, na povremene krike i komešanje glasova. Djeluje bespomoćno. Skoro nezainteresovano. Ne dodiruje to njega. To što se dešava izvan njegove sobe. To što ne vidi iako čuje. Zarobljen čovjek se ne smije samo u sluh pouzdati. Đorđe želi da svi misle tako. Više ne pominje brata. Ništa ne traži. Zna šta hoće, ali ne zna kada. Čeka. Vrijeme stoji. Sekunda mu je u početku trajala kao godina, sada godina može da proleti kao sekunda. Kad život stane sve je stalo.

Jutro je. Izvode ga iz bijele odaje. Prvi put od kada je došao. Đorđev najčešći san je da sve oboji u crno. San prijerasta u želju. Ne osjeća potrebu za toaletom. Zašto ga onda vode tamo. Pridržavaju ga da ne padne. Na Đorđevo čuđenje

prolaze mimo bijelih vrata, iza kojih je bijela šolja, koja odnosi bijela govna. Izlazi iz zgrade. Kao da ga vode na strijeljanje. Izvršite egzekuciju, negdje u Đorđevoj podsvijesti odzvanja komanda koju niko ne izriče. Ali je on čuje. Svjetlost ga pogađa silinom bačenog ritterskog koplja. Ne dozvoljavaju mu da padne. Vuku ga prijeko dvorišta, do zida ispred kojeg stoje klupe. Ovo dvorište nije primijetio pri dolasku. Vjerovatno je zgradom zaklonjeno, daleko od očiju, ograđeno visokim zidom, poput srednjovjekovne tvrđave. Sjeda. Vodiči ga ostavljaju. Na licima im gadljiv izraz kao da su uklonili i istovarili smeće prijepuno smrada. Sigurno smrdi. Navikao se na vlastiti smrad, pa ništa ne osjeća, misli Đorđe. Od kada je u bolnici nijednom ga nijesu odveli na kupanje. Po dvorištu tumaraju sjenke. Ljude ne vidi, samo njihove sjenke koje se vuku po zemlji. Opet, ponovo sjenke. Mnogo sjenki. Dan sjenki. Svež vazduh ga siječe. Bol u grudima mu ne dozvoljava da se zakašlje. Zelenilo koje otkriva ranjava oči, pa ih potom liječi. Krošnje drveća vire sa one druge strane zida. I tamo ima ljudi, ali oni su potpuno ravnodušni na sve što se dešava unutar zidina.

Dvorište je ogromno. Prilazi mu spodoba nalik sablasti. Promatra ga bez riječi. Đorđe odgovara ćutanjem. Ćutanje čuva od neprijatnosti. Čovjek ispred njega se ne pomjera. Možda sjedi na njegovom mjestu, razmišlja Đorđe, i nema snage da ustane, da se ukloni. Uostalom, mjesta ima i pored njega. Ako hoće da sjedne, neka sjedne. Dobro je što ćuti, barem ga neznamac neće gnjaviti praznom i dosadnom pričom. Đorđe primjećuje balsamovan pogled, taj čudak gleda kroz njega. Prvom prilazi drugi. Evo nevolje, misli Đorđe, već pomalo zabrinut. Drugi se zaustavlja, staje do prvog. Isti pogled u obojice. Drugi je viši za glavu. Drugi gura prvog ramenima kao da se nalazi u skućenom prostoru, u gužvi, prvi se povija i opire, ali se ne pomjera. Drugi ga bijesno odgurne rukama. Otkuda mu snaga, čudi se Đorđe. Prvi, kao oboreno stablo, celom dužinom pada u prašinu. Ostaje da leži. Podiže glavu, gleda u drugog. Sve se okončalo bez povrede. Drugi pilji u Đorđa.

– Ustani – najednom kaže zapovednički. Glas mu je dubok, grlen. Đorđe ćuti.

– Ustani i pišaj – kaže ponovo. Glas drugog dobija u snazi.

– Ne razumem, ne mogu – odgovara Đorđe uplašen zbog mogućeg gnjeva drugog. Vidio je šta se prvom desilo. Možda neće biti te sreće da ga drugi, kao prvog, baci u prašinu, zid mu je isto tako blizu, ako ne i bliži.

– Pišaj, kad kažem – uporan je drugi. Prilazi mu za korak. Kod Đorđa se sa strahom najednom javlja želja, osjeća potrebu za mokrenjem.

– U redu – kaže drugom pomirljivo – gdje se ovdje može?

– Po meni – pokazuje drugi na svoje usukano tijelo i zadovoljno se ceri. Đorđe ćuti i osjeća kako se nagla želja za mokrenjem polako gasi.

– Pišaj po meni – kaže drugi. Na usnama mu pjena.

– Ko ste vi? – pokušava Đorđe da se izvuče; ako zbuni drugog, uspijeće.

– Doista ne znaš? – Čudi se drugi. Obrve i oči mu se transformišu u dva ogromna znaka pitanja, ispod kojih svjetluca istinsko čuđenje.

– Ne – jedva čujno kaže Đorđe.

– Po meni svi pišaju, zar se ne osjeća? – Lezi se čini da nozdrvama hvata ustajali vonj mokraće. Drugi se naglo okreće. Odlazi. Vrti se ukrug posle svakog koraka.

– Kako te zovu – pita Đorđe, oslobođen straha. Odjednom mu nedostaje prisustvo drugog. Prvi još uvijek leži u prašini.

– Kako te zovu, ponavlja glasnije.

– Stub Srama, odgovara drugi, i ne osvrćući se više, nastavlja svoj besciljni hod. Dva koraka napred, krug oko sebe u mjestu, pa ponovo napred. Prvi otkopčava šlic i onako ležeći, mokri pored sebe, u prašinu. Ud mu visi kao uveo cvijet, ne pada mu na pamet da ga vrati u pantalone; ne zakopčava šlic, prstom šara po barici čiji je tvorac, i koju polako zemlja upija. Ostaje modra mrlja pored njegovih bedara.

Đorđe počinje da povraća.

Više ga ne vezuju. Sobu i dalje zaključavaju, vjerovatno po navici. Rijetko mu donose lijekove. Hranu dobija uobičajeno. Ne buni se i ne traži povlastice. Cijeli dan, čim ga izvedu, Đorđe provodi u Vrtu Beznađa, tamo gluvari do pred sam mrak, onako u gomili, dok ih ne utjeraju u zgradu. Tako je sam prozvao pusto dvorište, koje ni po čemu ne podseća na vrt. Dvorište je nepravilnog romboidnog oblika, ograđeno visokim zidom. U dvorištu nema ničega osim prašine, klupa i jednog kontejnera, naravo i obezličenih ljudi koji tumaraju kao aveti. Zid je viši ako mu se prilazi sa vanjske strane. Strmina na kojoj se oslanja naglo bježi prema udolini, pa se iz dvorišta vide samo vrhovi razgranatih stabala. Klupe su slične onima po parkovima, obojene su masnom tamno zelenom bojom, simetrične, sa istim razmakom. U dvorištu ne kontrolišu kretanje, ni njemu ni drugima, što je i logično, jer bilo kuda da se kreće, stalno se vraća klupama, na kojima uvijek ima mjesta.

Ljekar, dušebrižnik, još uvijek mu postavlja zamke. Prije neki dan ga je pitao, sasvim povjerljivo, želi li da ga otpuste, osjeća li se zdravim. Nije nasjeo. Vaša je posljednja, vi ćete najbolje procijeniti moje zdravstveno stanje, odgovorio je Đorđe. Bistra si ti glava, kazao je ljekar zadovoljno.

Kraj velikog kontejnera većina ljudi sjenki se zadržava, ko zna iz kojih pobuda. Kontejner je postavljen do ogromnih vrata ugrađenih u čelo zgrade, koja još niko nije otvorio, ili bar Đorđe nije primijetio. Tamo je pronašao omanju najlonsku kesu; u prvom trenutku nije htio da je uzme jer je bila bijela, ali se predomislio. Uz crvenu boju koju nije podnosio od ranije u bolnici ludnici zamrzjeo je sve što je bilo bijelo. Bijela soba, bijela posteljina, Bijela pidžama, osoblje u bijelom i bijela ludačka košulja. Sjetio se da je baš zbog bjeline u svojoj bijeloj odaji može bijelu kesu lakše sakriti. U nju za početak trpa sve lijekove koje bi trebalo da pije. Uzima samo one blijedožute, od kojih ima brz i lak san. I snovi su mu se izbistrili. Nijesu više košmarni kao prvih dana. Često sanja Šarlotu. Snovi u kojima se ona pojavljuje obično imaju zanimljive zaplete. Sjutra dan, u vrtu, rekonstruiše detalje iz snova, povezuje sve u razložnu cjelinu. To mu pomaže da zaboravi na vrijeme i

da lakše podnese sparinu koja svakodnevno davi. Đorđe danima traži slabu tačku u Vrtu Beznađa. Nikako da je pronade. Učini mu se da je našao rešenje, ali čim dođe u svoju ukletu sobu, sve ideje, svi planovi, izgledaju neostvarivi i suludi.

Svaki naredni dan donosi novu nadu. Oporavlja se. Pobjeći se može samo iz dvorišta. Vrt nema drugih slabih tačaka u obezbjeđenju, osim klupa koje su smještene duž zida; dobar zalet, skok prijema nebu, možda bi se i domogao vrha zida. Bude li oklijevao, i dogodi li se nešto nepredviđeno, cijela zamisao može propasti. Zapečatio bi ovdje u ludnici svoju sudbinu. Izašao bi odavde na kukovo ljeto. Što će reći: nikada. I najminimalnija šansa za bjekstvo, još uvijek je šansa. A kada se domogne vrha zida, sa druge strane je sve mnogo lakše. Tamo je sloboda. Vječiti san i zabluda svih zatvorenika ovog svijeta, da je sa druge strane zatvorskog zida bolje, najčešće je obrnuto: otpadnik si i unutar zida i van njega. Ovdje, iza rešetaka niko te ne progoni, a čim se nađeš izvan njih, svi jurnu na tebe. Strah bjegunca je veći od svih strahova. Ali to važi za zločince, a on to nije. Zato i priprema bjekstvo. Đorđe pazi na svoje postupke. Kontrolise pokrete. Stavlja ruke na lice, kroz prste promatra dvorište i kretanje po njemu. Ne smije skrenuti pažnju na sebe. U dvorište ponekad zađu Lešinari, kao traže nešto, a vrebaju ispod oka, prate kretanje bolesnika. Čim pomisle da je neko sumnjiv, a dovoljno je da pomisle, dotičnog hvataju za gušu i odvlače ga u zgradu. Pojela maca. Nema ga više danima. Šetnja po dvorištu je nagrada. Ko to na vrijeme ne shvati obrao je bostan i ne piše mu se dobro. Ostaje u karantinu dok se ne sažale na njega i ponovo dobije priliku da izađe na sunce.

Đorđa se čudio nebrizi osoblja za ono što se dešavalo u dvorištu. A onda mu je slučaj pomogao da sagleda u kakvoj je zabludi bio, i koliko je sreće imao što nije napravio neku nepromišljenost. Toga dana, kad su mu se najzad viziri otvorili, primijetio je gužvu oko kontejnera, dvije sjenke su se prepirale. Galama u Vrtu je bila uobičajena. Naposljetku onoj dvojici pridružila su se još dvojica, i počela je bjesomučna tuča. Đorđe se podigao sa klupe očekujući svakog trenutka da iz zgrade izjure Lešinari, čuvari reda, a onda, na njegovo ogromno čuđenje, ka gomili koja se valjala po prašini, poletjele su dvije nove senke. Odvojili su zavađene, dvojici koji su započeli kavgu, policijskim zahvatom uvnuli su ruke i gurajući ih ispred sebe odvukli u zjapeći otvor hodnika. Vratili su se posle nekoliko minuta i pokupili drugu dvojicu aktera ove besmislene tuče, koji su potpuno mirno sjedjeli u prašini, očito ne shvatajući šta im se dešava. Provokatori. Ubacili su u dvorište provokatore. Lažne sjenke. Kako je mogude da nije primijetio. Nijesu se tog dana više pojavljivali. Mora biti mnogo oprijetniji, ni najsitniju grešku ne smije napraviti.

Vrijeme je ljetnje. Vrućine nepodnošljive. Najradije bi išao go. Neke od sjenki to i rade; svuku odjeću, i onako gole šetaju dvorištem. Njih provokatori ne diraju. Samo ih natjeraju da se obuku pri ulasku u zgradu. Mora se domoći svoje odjeće. Ako bi i uspio da pobjegne sa ovom bolesničkom, koja je na njemu, sigurno je da daleko ne bi stigao. Uхватili bi ga dok trepneš, i to bi bio kraj za sva vremena. Samo kako, gdje da nade odijelo koje je imao na sebi kada je došao, a da ga ne otkriju. Na ta pitanja nema odgovora i uvijek ih nanovo, u podsvijesti potcrtava. Svakim odugovlačenjem sumnja u uspjeh raste i prijeti da se prijetvori u sudbonosnu omču. Omču kojom će se objesiti. Bude li tražio odijelo, navukao bi sumnju na sebe. Da ukrade, nema odakle. Ako bi se domogao odjeće osoblja i tada bi bio sumnjiv. Proglasili bi ga opasnim po okolinu. I hajka bi počela. Čak ne zna ni gdje se nalazi spremište sa odjećom. Kud god da krene, mora proći pored portira sa oružjem. Ideja neostvariva, precrtava je u podsvijesti kao beskorisnu i neostvarivu. A onda je sudbina umiješala prste. Umjesto u još jednu besciljnu šetnju Vrtom Beznađa, povelu su ga na drugu stranu, u onaj famozni dio zgrade gdje niko od bolesnika nije imao pristupa. Vodič je otključao vrata što su se ispriječila na njihovom putu. Ušli su u jednu usku prostoriju, a onda je primijetio da je to hodnik bio sličan onome kroz koji je on svakodnevno prolazio. Sa obje strane bjehu ukucani čiviluci na kojima je visila odeća. Izabrali smo vas jer imate preporuku od sveg osoblja, pokažite koje je vaše odijelo, sestre će ga dotjerati u red ako je zgužvano, treba da izgledate lijepo i dotjerano sutra, ili nekog od narednih dana, da budete spremni, dolaze u inspekciju ljudi iz opštine. Donacije zavise i od vašeg ponašanja. Izabrani ste iz mnošta kao pacijent koji je najviše napredovao u liječenju. To morate i pokazati pred ljudima koji dođu. To će vam biti propusnica za izlazak iz bolnice. O tome ljekari ozbiljno razmišljaju, još nekoliko mjeseci, možda čak i nedjelja i nećete nas više gledati. Neće biti potrebno da išta govorite, samo se pojavite. Uostalom, vaš ljekar će vam sve objasniti. Čudi ga nagla govorljivost čovjeka koji prije toga ni riječ nije progovorio. Primjećuje da je mlad, vjerovatno novajlija u poslu, pa još nije sasvim upoznat sa pravilima ustanove, čim dozvoljava Lezi da ga prati, umjesto da ga pusti ispred sebe. Đorđe prilazi svakom čiviluku. Zastajkuje. Ovlaš rukom prebira po odeći, kao da provjerava. Iskren da budem više se i ne sjećam šta sam pri dolasku u bolnicu imao na sebi. Go nijesam došao, to je sigurno. Pokušava da se našali sa mladićem koji i ne obraća pretjeranu pažnju na njega. Vjerovatno su za Đorđa rekli da je bezopasan, pa nema razloga za oprez i brigu. Prvo se domogao čarapa, ubacio ih u donji dio pidžame. Mađioničarskim pokretom smjestio je u njedra pantalone, leđima okrenut pratiocu i da ne primijeti, nogavice je prebacio prijeko ramena, širi dio pantalona prilijepio je uz struk. Gornji dio pidžame je mogao iskoristiti kao košulju. Bila je bijela. Ako zasuču rukave, niko se ne bi sjetio njene predašnje namjene. Mladić je hodao lagano napred, ne osvrćući se. Zviždukao je neku prijatnu melodiju. Problem su bile cipele, pronašao je jedne, činilo mu se da

veličina odgovara, samo da nijesu male i da ga ne žuljaju kad ih bude obuo. Izuo je papuče i hitro navukao cipele na bosa stopala. Donji dio pidžame veći za nekoliko brojeva, potpuno ih bješe prekrrio. Odjeljak sa brojem 57, kazao je mladiću koji je zastao u mjestu, zapisao broj na parčetu hartije. Išao bih u toalet, pa u dvorište, usudio se da kaže, kada su zastali ispred vrata njegove sobe. Mladić je slegnuo ramenima, okrenuo se i bez pozdrava pošao nazad zviždučući i dalje melodiju od prije nekoliko trenutaka.

Smišljajući plan za bjekstvo, Đorđe je već bio razradio i ovu mogućnost: ukoliko se domogne odjeće, razmišljao je gdje bi mogao da je skloni a da je osoblje bolnice ne pronađe. U njegovoj sobi bi bilo rizično jer su jednom nedeljno mijenjali posteljinu i brisali prostoriju, pa bi lako otkrili odjeću, ma gdje da je ostavi. Bavio se mišlju da je ubaci u kontejner, ali je primijetio da se kontejner povremeno prazni, a i kako bi se u dvorištu presvuka i da to niko ne primijeti, pa je i ta mogućnost otpala. Toaleta se naknadno sjetio, danima je kesu sa lijekovima krio iza vodokotlića. Od vodokotlića do zida nalazio se prostor dovoljno širok da bi se u njemu moglo nešto sakriti. Tek sada je uvidio koliko je dobar potez napravio kada je ipak odlučio da uzme bijelu kesu iz koje je lijekove izručio u otvor šolje, umjesto njih stavio pantalone, cipele i čarape. U toaletu se zadržao dobrih četvrt časa, na kraju je bio potpuno zadovoljan kamuflažom. Šanse za bijeg sada su bile neuporedivo veće.

Vrt Beznada u svojo naoko beznačajnoj mimikriji je imao svoj život, i svoje zakone. Đorđe je nastojao da ih prouči do detalja, pa i ono što nije najbolje razumio.

Vrtom su tumarale sjenke. Nikada ih nije doživljavao kao ljude, jer nikakvih tragova nije bilo, tragova vrijednih pamćenja. Đorđe je po pokretu sjenke, po hitrini ili sporosti kojom su se kretala, po izgledu, obimu i dužini, znao kome koja pripada i kakvu reakciju može očekivati. Svaka sjenka je bila priča za sebe. Lebdjela je prostorom, u nekom nedodiru, mogućem možda jedino u Vrtu Beznada. Nijesu ga zanimali čuvari koje je naučio da prepozna i koji su pokušavali da se sakriju u okrilju ljudi sjenki. U početku su ga plašili bezumni pogledi pacijenata, a potom se na njih potpuno navikao. Čak bi se zabrinuo kada u očima neke od sjenki ne bi otkrio onaj staklasti sjaj koji je bio kao neko obilježje i znak bespomoćnosti, ili trag ludila, svejedno. Zanimale su ga sjenke u istraživačkom smislu. Svojom vezanošću za zemlju podsjećale su ga na zmije i beskičmenjake. Đorđe bi sa sjetom mislio kako na svijetu nema ništa tužnije od ljudi sjenki. Ljudi koji nijesu ljudi, već spodobе koje se po inerciji kreću.

Kako god bilo, sjenke su vječito osuđene da zemljom puze. Sjećao se sa koliko je napora na sahrani prijatelja Banja pokušavao da otrgne svoju sjenku od tla, koja

je htjela u grob sa njegovim prijateljem, i kako se taj pokušaj završio kobno po njega. Preživio jeste ali posledice su za trajno ostale. Dao im je univerzalno ime: pobrkotine. Od njih nije bilo ni spasa niti lijeka. Morao je da živi sa njima. Od tada, pa do vijeka. Sjenke nemaju identiteta, nemogude ih je prozreti, bezopasne su, ne vrebaju i ne ruše, prolaze jedna kroz drugu bez sukobljavanja. Oduševljavala ga je čistota sjenki, uvijek su u prednosti nad tijelom, mioslio je, ne ostavljaju nikakve tragove, nema znakova da ih je bilo, nemaju težinu i lebde čak i onda kada se nalaze u vertikalni. Nijesu napadne, ne znaju za agresiju i prljavštinu, iako sazdane od tame, kuda prođu ostavljaju za sobom svjetlost. Zar ima ljepšeg traga. Boluju od tame kao i oni koji ih vuku za sobom. Čovjeku su vjerne do konačnosti. Sa njime se rađaju i sa njime umiru.

U Vrtu, bez sjenki bjehu samo Lešinari i provokatori. Nosili su toliko mraka u sebi da su ih vlastite sjenke u nekom minulom beznađu jednostavno napustile. Oni su imali sjenke na licima i u utrobi. Crne bezdušne fleke. Ljudi sjenke bi se prijeplašeno sklanjali sa njihove moguće putanje.

Đorđe nije tražio spas u okrilju gomile. Otkrio je da je u gomili strah gušći, koncentrisaniji. On se nije plašio ljudi bez sjenki. Jedini je on vidio njihove nedostatke. Gubitak sjenke ravan je gubitku života, a to je znao i on i to su znali Lešinari. Taj njegov nijemi prkos, odbojnost i izolovanost dok se u vrtu nalazio, kod ostalih ljudi sjenki nije izazivao nikakve reakcije i osjećanja; i on je za njih vjerovatno bio sjenka koja hoda i kao takav, od njih se nije razlikovao. Prema tome, nije ni mogao skrenuti pažnju na sebe, što uostalom i nije bila njegova želja.

To što je i on bio bez sjenke, niko nije primjećivao.

Đorđe je znao da ne može očekivati pomoć sjenki. Kao i uvijek, u odlučujućim situacijama u njegovom životu, morao se osloniti na sebe. Trebalo je odrediti vrijeme bjekstva. Noć bi možda pružila okrilje, ali je otpadala kao mogućnost iz prostog razloga jer, iako je dobio statut slobodnjaka i mogao cio dan da provede u Vrtu, sa ostalima bi pred suton bio vraćen u sobu, koju su i dalje noću zaključavali. Jutro nije bilo pogodno jer bi ga u dugom danu tragaoci lakše mogli pronaći i uhvatiti. Sredina dana i prvi popodnevni sati nijesu odgovarali za bjekstvo zbog pretjerane vrućine, njegov još uvijek neoporavljeni organizam ne bi sav taj napor izdržao. Kao najbolja mogućnost ostalo je predvečerje, negdje između pet i sedam posle podne. Vrijeme koje je odabrao za akciju imalo je više prednosti. Noć nije bila daleko, a još uvijek bi ostalo dovoljno od dana da se mogao, uz malo sreće, domoći grada. Grad je košnica u kojoj bi se osjećao sigurnim, kao pčela koja je posle ujeda nestala u okrilju roja. Kada je najzad riješio problem vremena, trebalo je odrediti dan za bježanje. Od sedam mogućnosti, odabrao je nedjelju. Nedjelja je bila jedini dan posjeta, doista rijetkih, ali je posjeta rodbine i prijatelja trajala od

četiri do šest sati, i tada je budnost Lešinara opadala. Posjetioci bi šetali Vrtom Beznađa vodajući za sobom, ili pored sebe oboljele sjenke, pokušavajući bezuspješno da ih ubijede da ponovo uzmu ljudska obličja. Odlučio se za drugu nedjelju u drugom mjesecu. Već bješe minuo i četrdeset prvi dan koji je proveo u zatočeništvu. Dan je bio lijep. Nebo je sjekao sićušni avion ostavljajući za sobom dimni trag. Sati su kao pred svaku važnu odluku sporo proticali. Đorđe je prvi put u životu bio prinuđen da bude strpljiv.

Ako se nešto iskomplikuje, uvijek može da odustane. Čekao je. Kada je određeno vrijeme pokazalo na časovniku svoj bezubi osmijeh, izašao je iz sobe u hodnik. Danju ga nijesu zaključavali od dana kada je bio pokazan ljudima iz grada. Bila je to nagrada za ćutanje. Prijetila je opasnost da progovori, ali on je bio nijem kao riba. U hodniku je po navici, pogledao na obje strane, potom je ušao u toalet. Izvadio je odeću iz skrovišta iza lavaboja, kesu je iskidao na komadiće koje je bacio u otvor šolje. Pustio je vodu i prvi trag njegove male zavjere je nestao u slivniku. Obuo je čarape, navukao pantalone, zavrnuo rukave pidžame košulje, obuo cipele, mokrim prstima zagladio kosu. Kratko vrijeme bio neodlučan, zatim je lagano otvorio vrata. Hodnik je bio pust.

Nije žurio. Razmišljao je o tome kada će se javiti onaj dramatični momenat u bijegu. Bio je ubijeđen da će dobrim zaletom pomoću klupe kao odskočne daske dohvatiti vrh zida. Đorđe je posjedovao urođenu hitrinu i gipkost. Nije doduše posjedovao atletske sposobnosti, sportske aktivnosti su mi oduvijek bile strane, ali se uzdao u sreću. I ne samo u sreću. Pregaocu Boga daje mahove, rekao je veliki Njegoš. Sumnju u uspjeh ove misije treba sasvim potisnuti i izbrisati iz svijesti. Ko sumnja neće daleko dogurati. Uvijek će sumnjičavom čovjeku na putu do željenog cilja nešto kao prepreka iskočiti, neplanirano i kobno. Danima je vježbao u sobi, u početku skaćući po krevetu uvis i iz mjesta; federi ležaja su ublažavali doskok, potom je to isto radio na patosu, jedino mu je nedostajao zalet. Dok je u sobi bdio zaključan, uvježbavao je start na kratkom prostoru između ležaja i zida, poput pravok sprintera atletičara. Vjerovao je da ni tu neće biti problema. Svakako da odlučujuću kartu baca na faktor iznenađenja. To je strategija koja od pamtivijeka uspijeva, i zašto bi u njegovom slučaju bilo drugačije.

Izašao je u dvorište. Nekoliko posjetilaca je već po običaju vodilo sjenke rođake. Đorđe je sačekao da pored njega prođe prva slobodna sjenka i hitro joj se priključio. Dohvatio je čvrsto ispod ruke. Sjenka ga nije ni pogledala, nastavila je da se kreće vođena njegovom komandom. Pogledom je tražio ubačene provokatore. Odahnuo je kada nije ugledao nijednog. Nastavio je sa hodaњem gestikulirajući slobodnom rukom, kao da je nešto objašnjavao saputniku. Prevara je bila savršena. Đorđe je razmišljao i o tome da drsko izađe pored portira na glavni ulaz. Možda bi u tome uspio, ali se uvijek prisećao načina na koji ih je stražar dočekao, kada je sa bratom došao na kliniku. Sigurno je kontrola pri izlasku bila mnogo stroža, tim prije što je portir posjetiocima tražio neki dokument, pa bi tek onda pisao propusnicu. Kada su dolazili, brat je portiru ostavio svoju ličnu kartu.

Mjesto koje je Đorđe odabrao za bijeg bilo je doista najpogodnije. Tu je zid zbog manjeg ispupčenja zemljišta bio nešto niži, baš na tom mjestu bila je

postavljena klupa, a iza je raslo ogromno stablo, jednom svojom granom oslanjalo se na vrh zida. Đorđe je računao da se pomoću stabla lakše domogne tla i tako se sačuva pri padu od eventualne povrede. Saputnika je usmjeravao ka zidu. Ostalo je svega još nekoliko koraka prije odlučujućeg zaleta. Osvrnuo se i ugledao kako iz zgrade izazi jedan Lešinar. Faktori, pomislio je. Marfijev zakon slučajnosti je svuda prisutan i na njega se mora računati. Vremena da odustane nije bilo. Tek sada nije smio da se pokoleba. Čuvari su uvježbani, imaju instikte i njuh kao psi tragači, vidio ih je nekoliko puta na djelu, lako ga mogu prepoznati ukoliko odmah ne pokuša sa bjekstvom. Svako odugovlačenje umanjuje šansu za uspjeh. Sunce je još uvijek peklo, a zid bacao svoju izduženu sjenku do sredine dvorišta. Čuvar je osjetio, možda više naslutio, da se u dvorištu dešava nešto neobično. Ili Lezi pričinilo da je tako. Ali, kada je letimičnim osvrtnjem uhvatio čuvarev pogled koji ga je bolno okrznuo, znao je da mora odmah djelovati. Još uvijek je nešto objašnjavao sjenci pored sebe, potpuno okrenuvši leđa onoj strani sa koje je vrebala najveća i jedina opasnost. Od čuvara ga je dijelilo nekih tridestak metara, ni mnogo ni malo, i kako je on zastao na obilježenom mjestu sa kog bi trebalo da startuje, to odstojanje se sigurno svakom sekundom sve više smanjivalo. Znao je da se čuvar primiće, nije smio da se nanovo osvrne i provjeri šta se iza njega dešava.

Poput rakete koja se sporo odvaja od postolja, a onda strjelovito jurne u etar, i Đorđe se lagano odvojio od sjenke pratioca. Bacio je poslednji pogled u stranu, primijetio je da ga čuvar pogledom fiksira. Pas tragač je uvijek na oprezu, pomislio je bijesno Đorđe, prije nego što je krenuo u neizvjesnost. Prvih nekoliko koraka lagano, a onda je potrčao. Samo da se o neku tumarajuću sjenku ne spotakne, sijejnula je misao. Čuvar je reagovao munjevito, već je bio iza njega. Osjećao mu je dah. Klupa je naletijela na njegovo stopalo, odbacio se put neba. Let je beskonačno dugo trajao prije nego što su dlanovi i prsti dohvatili vrh zida. Nošeno inercijom, tijelo je lupilo o zid; začuo se u tišini zvuk sličan onom kada se džak cementa sa ramena baci na zemlju. Nije osjetio bol. Savio je nogu u koljenu prebacujući je preko zida. Sva snaga iz tijela prijetočila se u mišice ruku i prste šaka zalijepljenih za vrh zida. Zid nije bio debljine koliko je on zamišljao, pa je dohvatio prstima spoljnu ivicu, što mu je omogućavalo lakši uspon. A onda, kada je pomislio da je sve gotovo, dok mu je i druga noga putovala ka vrhu zida, a tijelo bilo do pojasa već gore, kada je ugledao ogromno prostranstvo zelenila pred sobom, kao kliještima, poput ujeda zmije osjetio je kako ga za članak noge, koju je podizao, ugriža čuvareva otrovna šaka i pokušava trzajem da ga vrati nazad. Možda bi Lešinar čuvar i uspio da bjegunac na nogama nije imao tude cipele, veće za nekoliko brojeva, pa mu je u šakama ostala samo cipela. Čuvar je bijesno opsovao gađajući cipelom najbližu sjenku do sebe. Đorđe je sa visine pogledao likujući, a onda na njegovo neizmerno čuđenje, raštrkane senke su kao po komandi pojurile ka mjestu gdje je Đorđe neodlučno stajao, opkolile su čuvara koji je uplašen ustuknuo, a iz gomile su se prolomili oduševljeni poklici. U pozadini dvorišta ostali su ostali ukopani na mjestu jedino posjetioči, zbunjeni možda i uplašeni neočekivanim dešavanjem u dvorištu stacionara. Đorđe je mahnulo sjenkama koje su nanovo, na trenutak, postale ljudi. Iz gomile se izdvojio čovjek, u rukama je držao njegovu cipelu, hitnuo je preko zida. Đorđe je u njemu

prijepoznao čovjeka sjenku koji je jednom rekao da se zove „Stub srama“, sa kojim je u Vrtu Beznada, za vrijeme tamnovanja, samo jednom izmijenio nekoliko neugodnih riječi. Poslednji put je mahnuo rukom gomili što je klicala i bez poteškoća se spustio niz stablo na zemlju. Čim je nestao iz vidokruga posmatrača, žamor se utišao. U blizini stabla pronašao je bačenu cipelu. Teren je bio takav da je mogao bježati jedino niz strminu. Kao na krilima sjurio se nizbrdicom.

Pored njega je prolijetalo šiblje i drveće. Njemu se činilo da se ne pomjera sa mjesta. Padao je i ustajao. Nije se osvrtao. Znao je da ga sa ove strane niko ne može stići.

Na klinici nema pasa tragača, a od ljudi se nije plašio. Ljudi mogu imati pseću narav, ali njuh nikako. Čovjek koji može da pobjegne iz Vrtu Beznada u stanju je da napravi i veće gluposti, i niko nije lud da stavlja glavu u torbu. Nije kriminalac, pa je bio siguran da ga ni policija neće juriti, osim ako neka patrola slučajno ne naleti na bjegunca iz ustanove za lečenje mentalno oboljelih, a i tada postoji mala vjerovatnoća da bi baš njega uhapsili. Kako je nedjelja, u bolnici, osim dežurnog osoblja, sigurno nema nikog od onih koji donose odluke, a do ponedjeljka on će biti van svakog domašaja. Čuvar koji mu je skinuo cipelu, obavijestice druge čuvare i portira o njegovom bjekstvu. Ljekar zadužen da vodi njegov slučaj možda će pretrpeti kritiku od načelnika ustanove. A možda ova informaciju o bjekstvu bolesnika neće ni doprijeti do njega. Svako brine o sebi a krivice u ovom slučaju nema. Leza je znao da će mu zamjenu lako naći. Potom će doktori napisati otpusnu listu sa kojom će skinuti svaku odgovornost sa sebe i ustanove, i što je najvažnije, niko neće znati da je pacijent pobjegao. Nekoliko godina kada se ponovo bude sreo sa bratom, ovaj neće htjeti da povjeruje u njegovu priču o bjekstvu. Kao dokaz da je Đorđe sve izmislio pa i svoje bjekstvo, staviće mu pod nos urednu otpusnu listu nakon neuspješnog lečenja, koja mu je poštom dostavljena.

Đorđe zalazi sve dublje i dublje u šumu. Presjekao je nekoliko pješačkih stazica. Naišao je na izvor, na tabli je pisalo: "Nije za piće", slatko se napio i produžio dalje. Sa jedne ogoljele uzvišice u daljini je ugledao zamračene konture grada. Krenuo je na tu stranu. Kompas mu nije bio potreban. Nedaleko od zagađenog izvora naišao je na betonsku stazu koja ga je odvela do lijepe, nenaseljene brvnare. Produžio je stazom sve dok pred sobom nije ugledao kao srp oštar zavijutak asfaltnog puta.

Zastao je da se odmori. Najednom je osjetio bol u prsima. Pipnuo je grudi, bol se pojačavao. Bile su to posledice udara o zid prilikom neponovljivog skoka, i na dlanovima koža bješe oguljena. Bol će proći i koža će se obnoviti, mislio je. Podigao se sa trave, odlučio je da se približi putu. Sjeo je na kamen što je obilježavao put, imao je na sebi utisnut ne baš jasan trocifren broj. Suton je lagano, poput drijemeža, prostranstvom navlačio svoj ogromni veo. Kada je osjetio da može disati sa lakoćom, i da je umor u udovima počeo da popušta, ustao je i krenuo dalje. Javila mu se mučnina. Začuo se zvuk motora automobila što se približava iz pravca od kog se udaljavao. Uplašio se policijske patrola i dok se njegova nedoumica uvećavala, pojavio se auto. Đorđe je odahnuo, bio je to omanji auto kakav ne voze čuvari reda. Mahinalno i u zadnjem trenutku podigao je ruku, i na njegovo čuđenje, vozač je dao znak za skretanje, i auto je stao. Đorđe je

bojažljivo prišao vozilu. Autom je upravljao mladić, Leza se učinilo da nema ni osamnaest godina.

– Dokle stari? – upitao je, otvarajući vrata.

– Idem u grad – odgovorio je Đorđe.

– E, baš imaš sreće, ja idem u centar – kazao je mladić. Nije ni pogledao u retrovizor kada se uključio u saobraćaj, ali to Đorđa nije uzbuđivalo, čim neko ima volan u rukama, zna šta radi, mislio je. On lično nikada neće sjesti u auto kao vozač. To je znao pouzdano.

Mladić je uključio radio, nervozno je mijenjao stanice tražeći muziku dok nije pronašao ono što voli; i čim je ubrzani ritam grunuo prostorom, na licu mu se pojavio blaženi izraz.

– Voliš li muziku, stari? – upitao je ne osvrćući se na Đorđa. Đorđe je bio željan razgovora, pa ipak je odgovorio kratko : ne, stavljajući do znanja mladom vozaču da što se njega tiče, razgovor može biti završen. Mladić ga je osmotrio dugim pogledom; vidio je poderan rukav iz kojeg je izvirivala Đorđeva rasječena podlaktica sa ugrušcima skorele krvi. Đorđe nije ni primijetio da je povrijedio lakat prilikom penjanja na zid.

– Vama nije dobro, povrijeđeni ste , pitao je mladić. Vjerovatno se kajao što ga je primio u kola. Nestalo je one familijarnosti u njegovom glasu kojom ga je dočekao pri ulasku u kola.

– Sada mi je dobro – odgovorio je Đorđe, kada se sreo sa mladićevim sumnjičavim pogledom.

– Pao sam, ja sam epileptičar, kazao je da odagna mladićev sumnjičav pogled.

I dobro mu je odgovorio, jer je mladić naglo začutao, ponovo se udubivši u slušanje muzike. Po brzom promjeni semafora, zaključio je da se približavaju centru. – Stigli smo, začuo je glas do sebe.

– Kuda je najbliže do stanice – upitao je Leza izlazeći.

– Balkanskom, nizbrdo – odgovorio je mladić.

Đorđe se iznenadio kako je brzo stigao do stanice.

Nije imao novca. Razmišljao je da svrati do rođaka što je radio na recepciji hotijela, i od njega zatraži pozajmicu. Tek toliko da kupi kartu do Cetinja. A šta ako je rođak u dogovoru sa njegovim bratom. Nije smio da rizikuje. Umiješao se u gomilu svijeta, vjerujući u slučaj, i da ga u ovom danu sreća neće napistiti. Možda će ugledati nekog poznanika sa Cetinja.

Oficijelni spiker, najavljujući naredne vožnje, pomenuo je između ostalih gradova i Cetinje. Đorđe je upamtio broj perona. Kraj samog šaltera gdje su se prodavale karte sa naznakom „ za sve pravce“, Đorđe je primijetio čovjeka ozbiljna izgleda i prijatne spoljašnjosti. Nekog je iščekivao. Nije pokazivao nervozu, samo bi povremeno bacio pogled ka staničnom časovniku u dnu čekaonice. Bio je siguran da će osoba koju je čekao doći. U rukama je držao novine prijesavijene na strani sa nekrologom. Đorđe se odlučio da ga oslovi.

– Dobro večer, gospodine – rekao je prilazeći

– Da se predstavim, ja sam Đorđe Leza, rodnom sam iz Cetinja. Danas sam na svoju ruku izašao iz bolnice za nervne bolesnike, vidim da ste ozbiljan čovjek, pa iako vas ne poznajem, obraćam vam se sa molbom da mi pomognete. Ostao sam

bez novca, a ne želim da prosim. Molim Vas da mi kupite kartu do Cetinja. Čim dodem, poslaću vam novac gdje god kažete. Začutao je, osjetio se jako iscrpljenim, čovjek se bez riječi mašio za džep, vadeći tamni kožni novčanik. – Kolko vam treba? upitao je vadeći novčanice. – Mislim da će ovoliko biti dovoljno, rekao je Đorđe uzimajući novac. Kupio je kartu. Autobus je polazio za petnaest minuta, ostalo mu je nešto sitniša od kusura. Vratio se i pružio ga čovjeku.

– Ne treba, zadržite, kazao je čovjek smiješeći se, i srećan vam put. Pozdravite Cetinje. Jednom sam posjetio taj grad muzeja, peo sam se i na Lovćen. Možda nekad ponovo dođem. Manji je svijet nego što to mi mislimo. Lice mu je odjednom obasjao osmijeh, u susret mu je hitala ljepuška žena. Posle srdačnog pozdrava, čovjek je podigao omanji ženin kofer, i krenuo ka izlazu.

– Čekajte – zaustavio ga je Đorđe – nijeste mi dali adresu da vam dug vratim.

– Nije važno, samo vi putujte.

– Meni jeste važno, ali ako tako hoćete, onda mogu samo da vam se još jednom zahvalim na učinjenoj dobroti i neka vas Bog blagoslovi – prošaputao je Đorđe za čovjekom, koji se sa svojom pratiljom izgubio u gomili svijeta.

POBRKOTINE ZAUVIJEK

(priče o Lezi)

Dorđe priča...

Minule su dvije pune nedjelje od kada sam pobjegao iz ludnice. Snaga me definitivno napustila. Kostur sam bez mesa, obavijen kožom. Teško se pokrećem. Još sporije oporavljam. Umoran sam i stalno mi se drijema. Šetnje su mi kratke i besmislene. Bolest donese bijedu, ali ništa ne može da nas ubjedljivije porazi od smrti. Pogotovo ako nam prije vremena oduzme one koje smo voljeli. Nikako mi ne polazi za rukom da prihvatim tu prostu činjenicu da se Banjo objesio i da ga više nema. Obilazim oglasne table, drvorede i ostala mjesta gdje se po Cetinju, kad neko umre kače smrtovnice. Našao sam nekoliko posmrtnih plakata sa likom mog prijatelja. Čudom nijesu uklonjene. Kao da sam ga živog ugledao. Neka toplina mi je dodirnula srce. Čovjek živi dokle ga mi u sebi nosimo, mislio sam. Tako sam se i danas, vjerovatno poslednji put, sreo sa mrtvim prijateljem. Htio sam da mu kažem šta sam sve preživio i da tu ima i njegove zasluge. Ali nije mudro prekorijevati onoga koga nema. On je na kraju uradio ono što je odabrao i što je htio. Ja ću uraditi ono što ne želim a moram. Šta god to bilo. Danas ili sutra. Svejedno kada.

(pbrkotina o posmrtnom plakatu
prijatelju
i lipi)

Bio je to iznenadan susret. Dugo se nijesmo vidjeli. Juče sam ga se u popodnevnoj dokolici sjetio, a potom intenzivno razmišljao o njemu. Nemaština, nemoć i nevolja najiskrenije zbližavaju ljude. Pogotovo one koji su u nesreći bliski. Nekad i one kod kojih i nema mnogo sličnosti kao što je bio moj slučaj sa profesorom Banjom. U početku autoritet profesora mudraca, kasnije nemaština, bijeda i izolovanost, ponajviše nerazumijevaje sredine. Pitao sam se, kao da odgovor nijesam znao: gdje li se sada nalazi. Da li je zaboravio na mene. Na ona ne tako davna druženja. Na povjerene tajne koje u stvari to i nijesu bile. U to vrijeme je sve bilo tako važno i imalo smisla. Danas kada se prisjećam, samo osmijeh nagovesti čudenje. Zavrtim glavom kao da sada sve to baš i ne razumijem, pa sve u trenu zaboravim. Iskrсну uspomene iz neke daleke tmine, kao da dolaze iz preležane bolesti, koja se pamti po košmarnim slikama i mutnim snovima; ispliva tako neko sjećanje, uvijek sjetno i tajnovito, kao da minulo dešavanje nije bilo dio nas, i dio našeg života. I baš danas, kada sam se najmanje nadao, naletjeh na njega. Susreti nam bjehu vihorni, kao dva vjetra koji sljube snagu pa lakše mimoilaze preprijeke. Ovoga puta mirujemo. On na tvrdoj lipovoj kori, ja na ukočenom asfaltu. Gledamo se u tišini. Čutim i mislim kako smrtovnice

odolijevaju promjenama vremena. Njemu su dodijelili to mjesto. Moje je slučajno ovdje. Ni većeg mraka, ni dublje tišine. Prazni nam se pogledi nemilice sudaraju. Njegov jasan i ukočen kao nikada ranije, moj mutan i kišan.

Eh, te cetinjske lipe. Ko nije bar jednom osjetio njihov miris, kao da nije ni živio. Zaista sam volio lipu kao nijedno drugo drvo. Njen miris, pogotovo ljeti. Volio sam i njega, a tužniji zagrljaj od ovog nijesam vidio. Zamijenio mi je oca, a potom i brata. Začudo, moj prijatelj nije podnosio lipe i u tome smo se razlikovali. Govorio je da je lipa jedino drvo koje plače. I da je miris lipovog cvijeta samo podsjećanje na neko pradažno vrijeme kada je drveće moglo da se kreće. Kao i ljudi. Tragalo je za spokojem i tišinom, biralo klimu i podneblje a onda se desilo nešto i drveću je oduzeta moć kretanja. Od tog vremena koje ljudi ne pamte, jer drveće je starije od čovjeka, lipe plaču. Niz koru im se slivaju suze od kojih vremenom nastaje smola, pa neki ljudi misle da se ovo drveće znoji, jer ne podnosi ni vrućinu ljeti a zimi kada studen uzme maha suze presuše i pretvaraju se i inje i kristale leda. O na fotografiji kao što je i u životu bio Banjo je zamišljen i nekako odsutna pogleda. Pitam se otkuda to da mu je sada jedini preostali oslonac ovo istegnuto lipovo stablo. Vrijeme stalo poslije susreta. Tišina ujeda kao bijesan pas. Nevjerica iz prikrajka glode. Bezimeno mjesto na kojem stojim, i srce hijena u njedrima. Okrećem se naglo od lipe. Od njega. Udaljavam se nesigurna koraka. A klecavost mi je bila strana. Treba natjerati sebe na zaborav. Reći glasno: ništa ti nijesi vidio. Niko nije kazao. Prelomljena svjetlost u ogledalu lažne stvarnosti podarila iskrivljenu sliku. Samo ostala opomena da je tako moglo biti. Zanimarujem obavezu i udaljavam se. Ni šum vlastitih koraka ne prijepoznajem. Sve mi je nekako strano i otuđeno. I moja stopala, koja me ne prate, i moja glava, koja je ostala kod one lipe. U stvari, nije glava izdajnik, nijesu oči prevara, meni se sve to možda priviđa, haluciniram, stigao me je umor od dugog putovanja, od nezaliječene bolesti, od prijetjeranog rada, od nagomilanog napora življenja. Nešto je drugo ostalo, značajnije, za sad bezimeno, tek kasnije će da progoni, da divlja.

Slutim nečije prisustvo. Osjećam. Tupo i neodstupajuće. Prosto me proganja. Zastanem. Ne osvrćem se. Stara i bolna navika: ne osvrutati se. Samo naprijed, ići ma gdje bilo. A već znam. Moj prijatelj sišao sa one lipe, sa posmrtnog plakata, sa neba sišao, tiho se uvlači u moju kožu, damare, u moje snove, u mene.

Mogu li, pita me.

Možeš, kažem ja.

Hladno je na onom stablu, da znaš, i dosadno, reče kao da se opravdava.

Hladno je i u meni, odgovorih.

Zbilja? Zbijaš li ti šalu sa mnom? Ako se ljutiš, onda izvini. Prijatelj si mi. Govorio si da mogu k tebi uvijek, budem li u nevolji. Evo me sada, tu sam, ne bih drugom remetio mir.

Ja ga nikada nijesam u potpunosti imao, pogotovo ne sada... No ipak se ti raskomoti... Želim da ti pomognem... Ako te ja ne prihvatim, ko će.

Šališ se, meni pomoći nema, dobro znaš... nego, mogu li umočiti oči u tvoju krv, neka me drhtavica poduzima.

Umoči, sada ti vid nije potreban.

Uh, al' je hladno... I ti drhtiš?

Nekome je hladno i zbog tuge.

Možda si u pravu; Nego, zašto si ti danas tako tužan, ja se radujem što te vidim.

Ćutim i idem. Koraci jedva sustižu tijelo. Ono izbezumljeno bježi napred. Tijelo i korak, nespojiva cjelina. Riječi mi mrtve. Sve mi mrtvo. I taj korak koji me je stranputicama vodio i hiljadu puta prekoračio preko mene ili moje sjenke, svejedno. Nemam pitanja, ni odgovora. Ništa nemam. Uzdam se u put koji vodi ko zna kuda. Možda u novu grešku. U veći očaj.

Koračam tromo. Bez cilja. Jače osjećam prisustvo tereta. Dvojicu nosim. Moga prijatelja sa lipe i sebe. Nikada ga nijesam osjećao kao teret, a danas mi je tako težak. Danas je samo breme u kojem se sve nataložilo. I godine, i ljubavi, i porazi, i kajanja i radosti i umiranja. Sve u jednom, i jedno u svemu. Kao sveto trojstvo u svemogućem.

Uspomene glođu i san i javu.

Umor je bez očiju a oči sa umorom. Možda je i ova moja današnja pogurenost zbog toga. Krećem se kao da puzim. Kao u školjci bez bisera i tijela, bez ičega. Nikako da se priviknem na ono čega nema. I nije ovo prvi put. Suludo vjerujem da će me makar danas mimoći dah vječnosti. Zadah smrti. Uvijek je tako, kad se najmanje nadam, neko drag bane. Najčešće u svitanje. Zakuca i zastane na samom pragu duše. A duša kao pjena. I sumpor i zlato. Tako osjetljiva i tako krhka. U njoj utočište nađe sve što bih ja želio da uklonim i zaboravim. Duša me izdaje na svakom koraku. Ne daju mi mira ti moji prijatelji. Taman se osamim, evo ga neko. Bane. A prije njega, zao glas. Zlokobno kevtanje. I javlja se danima potom i one besmislene grobljanske tišine. Tragovi ostaju i nakon smrti. Vrebaju. Sa ograde. Sa zida. Oglasne table. Lipove kore. I čudni su ti moji prijatelji. Za života nijemi, neprimjetni, po strani, kao da i nijesu u blizini, na dohvat, pa ih nema danima, mjesecima, godinama. A onda se pojave sa nogama naprijed. Horizontalom. Pokajnički, kao krivo im što se eto mimo njihove volje smrt dogodila. I ostaju u sjećanju onih koji još tavori i preživljavaju, ostaju, više nego što žele. Kad jednom odu uvijek ukradu, pribjegu sitnom lopovluku, u mojem slučaju odnesu bez pitanja i bez objašnjenja jedan golem dio mene, moga sjećanja, djeliće naše zajedničke prošlosti. Dovoljno da sjećanje na njih bivše najednom bude nekako sakato i nepotpuno. Da se pitamo jesu li bili takvi kakve ih pamtimo, ili nijesu. Ili smo sve izmislili kako bi zaboravili. ono što zaista jesu bili, jer, sve nas podsjeća na nas same kakvi jesmo i kakvi ne bi željeli da budemo. Vrzino kolo nepredvidivosti. A prošlost ne može biti veza. Nikada, osim u ovom slučaju. U prošlosti su svi naši porazi, greške, kajanja, padovi, sumnje i nedoumice, u prošlosti je sve što ne bismo htjeli da jesmo, pa ipak temelji otuda potiču i ne mogu se odstraniti kao ružna izraslina. Prijatelji, moji lični lopovi, bez pitanja uzmu i odnesu. Kao da je to u meni obješeno na čiviluku uspomena i ostavljeno na čuvanje samo za njih, pa visi na dohvat, samo da se maše. I kao da se to može istinski ponijeti. To je privid, ali neću da im kažem. Privid je lagan kao magla i nije teret. Neka nose ako mogu.

Šta ovaj današnji uljez, koji nosi obrazinu moga mrtvog prijatelja može da odnese. Ne znam. Vidim samo da se skroz se odomaćio. Pa neka. Potajno se plašim da se ne okomi na san. A hoće sigurno, slutim, to osjećam. Oprezu me uči iskustvo. I začudo, namjerno ostavljam obješeno, to što liči na san ili nosi njegovo

ime, što bi se moglo imenovati i uspomenom, ili tugom, da visi, na vidnom mjestu, samo da sune rukom i uzme.

Idem, nijesam ti danas drag gost; ponovo se oglasi moj mrtvi prijatelj umorno i šuplje iz dubine daleke smrti, iz grotla nepresahle drhtavice.

Ostani, kazah neodlučno.

Ne mogu, učutao si se. Treba da vrištiš. Pretrpan si koječime. Suviše vri u tebi. Skučeno je nekako za obojicu. Ne mogu se više zadržavati.

Ćutim i čudim se. Nikada nije bio ovako govorljiv. U šutnji smo bili slični. Nije nas vezivalo mnogo riječi. Imali smo čvršće spone.

I da ne zaboravim, ponovi on opet, imao sam nešto važno da ti kažem, ali kazaću ti drugi put, ili će ti se reći samo. Neko se raspitivao o tebi.

?!

Znaš ti dobro ko, reče moj prijatelj, i izađe isto onako nečujno kao što bješe ušao.

Stopala gladna puta i željna bježanja odvedoše me do parka. Spustih se na klupu čiju boju bješe pojela kiša i studen. Srozah se, bolje reći, kao prazna vreća. Kapci mi čvrsto stegnuti prijeko očiju. Odlazeći, moj prijatelj navukao roletne. Pao mrak u meni i oko mene. Dubok i gust. Ne želim da ga remetim. Ne bar za sada. Tišina zijevnu kao pospano pseto. Iz tajnih moždanih oluka potekoše suze. Roletne počеше da vlaže. Ču se lomljava.

To sam ja kršio prste.

Kiše dolaze, otežućim glasom reče neki invalid i sjede kraj mene.

Znao sam da je invalid ne otvarajući kapke. Odavno se čulo lupkanje štapa. Slijepac ili invalid, mislio sam, nadajući se da će me zaobići. Sada sam znao da slijepac nije, jer vidi. A pomislio sam: možda to što se čuje i nije lupkanje štapa, možda je to moje srce juri u galopu. Ne prihvatam razgovor. Sta reći što već ne znam i što nije rečeno. Da se ponavljam ne želim, zato ćutim. Invalid je u pravu, odavno slutim kišovitu jesen. Svake godine isto. Čim proljeće dođe ja vidim lišće kako žuti, vene, i jesen koja sve prekriva. Tako starim prije vremena.

I vi ste invalid? – ne odustaje čovjek.

Izgleda da jeste. Ko danas obilazi parkove i uspomene osim nas koji više i nijesmo ljudi. Mi smo bijedni čovjekovi ostaci. Ono što je vrijedjelo na nama, to više nemamo. Evo ja na primer, ostao sam bez obje ruke do laktova, kako, ne pitaj. Da sam barem izgorio u nečijem zagrljaju. Da su mi se ruke osušile oko struka neke lijepe žene. Ali nijesu. Štake mi stalno ispadaju, kad jedem ločem, kad se rukujem ubadam. Gdje su prsti, gdje jagodice, gdje milovanje. Kako oprati lice, kosu, zube, staviti kapu kad studen dođe, tebi je lako, sve ti je vidim na mjestu. I noge i ruke i oči imaš ... i... jesu li te suze u njima prave? Odavno nijesam suzu vidio. Moje su prijesušile, samo krmelj, a tako bih volio da zaplačem.

Ćutim.

On može da pita, da sumnja. On ima pravo na to. Ono što njemu fali, vidi se. Ono što meni fali ne vidi se, i to ga boli, zato i nastavlja sa svojom ubistvenom tiradom. Usta mu otvori pušćanih cijevi. Riječi rafali. Pogađajući sebe, ranjava druge.

Sinoć sam htio da se penjem na stablo, da se objesim, ali kako čvor uvezati,

kako omću napraviti, nastavlja on.

Jutros, prije svitanja, budim se, i gle čuda, šake mi izrasle, jagodice me svrbe, nokti prispjeli za skraćivanje, ali ja ne želim da ih kidam. Grebem njima lice, češem se svuda po tijelu, potiljak raščešljavamm noktima, zarivam ih u tjemenu do krvi i, prijatelju moj, tek tada se, u stvari budim i kunem čas u kojem me je san napustio.

Ustajem naglo. Otvaram kapke. Razdanjuje se. Ne sasvim. Vraćam se lipi. Iza mene ostaje dremljivi park sa sutonom u njedrima. Ukleta klupa i starac koji pokušava da mi mahne štakom, a ova pada, pada i nikako da tlo dosegne. Stižem lipi nanovo. Sa strahom koji tinja, sa zebnjom koja vreba. Sa stabla me upitno promatra upražnjeno mjesto. Moj prijatelj nestao. Četiri špenadle zabodene u grubu lipovu koru. Vidim ih, a one se brane. Zagrizle u tvrdo meso drveta, u tišinu. Dodirnule vječnost, pa im lijepo. Lipa krvari. Ili to krv teče ispod mojih noktiju? Špenadle zveckaju u džepu. Kriju tajnu moga prijatelja. Nervira me njihovo ćucorenje. Gazim otežalo, kao nametom snijega. Prati me još jače posrtanje. Po njemu slutim, možda sam na tragu? Tonem u muk. U mrak utanjam. Spasa niotkuda. Ne umijem i ne mogu ni da zaboravim. A nemam snage da začutim. Primjećujem da mi je odlazeći uzeo san. Toga sam se i bojao. No, Šta mogu. Živjeti se mora. Svejedno kako.

Špenadle bockaju kroz tanku postavu džepa. Čuvaću ih za sebe, za svoj posmrtni plakat. Tama dolazi od parka koji zaobilazim. Od starca sa štakom, ni traga. Vjetar napada sa neba. Uvlači se u perčin, u nozdrve, u njedra. Donosi mi suvi list i lijepi ga za čelo. Ispod lipe, tamo iza, vječita borba umornog smetlara i hirovitog šuškoru. Pomažem čovjeku. Skidam list sa čela i stavljam ga u njedra. Likujem nakratko: izmislio sam novi herbarijum.

Vreba rana jesen i buduće mrtvilo zime. Čini mi se da priviđam: oko moje glave zuji pčela. Slijeće na rosom okvašenu kragnu košulje. Umjesto polena, na nogama joj mrak. I smrt. Traži utočište. Ili mjesto da odahne na putu.

Mirisu ni traga.

Obećavam sebi: sravniću sa zemljom, zatomiti u korijenu onu lipu, kad tad. Znam da hoću, makar me sve to koštalo, kao i prijatelja moga, onog varljivog mira, one neprijegledne tišine.

I to mi zvuči lijepo, i kao zakletva.

Bezimena pobrkotina

(ili trenutak kada narator nakratko ulazi u priču i sam postaje pobrkotina)

Koliko je Sarlota izmišljen, a koliko stvaran lik, nije poznato. Šta god bilo, definitivno takav lik je bilo nemoguće izmisliti. Ni sa jednim od aktera ove pripovijesti, izuzimajući njenog junaka Đorđa, zapisivač nije imao nikakvog kontakta. Što će reći, sve što je saznao o ostalim junacima ove priče moglo se

prihvatiti sa oprijezom i rezervom. Zapisivaču nije prijeostalo ništa drugo do da vjeruje onima koji su od njega više znali. Istina je bila tamo negdje. Možda odjevena u novo ruho, zarad čitaca i zbog istine kakva god da je bila. Kada je narator upoznao Đorđa, Banjo je bio odavno mrtav, Filimon u Parizu, Šarlota najverovatnije lutala svijetom i bila u nedodiru, Sofija na samrti i oboljela od leukemije. Prijema jednoj priči, umrla je ubrzo od ove opake bolesti, a prijema drugoj, izvršila samoubistvo da bi prijekratila muke izazvane bolovima. Navodno je ispila dvije kutije tableta za spavanje, i za svaki slučaj prijerazala vene na objema rukama. Postojala je i treća priča možda i najbliža istini: da je pobjegla od Đorđa jer nije mogla više da izdrži teret njegovih pobrkotina. Kako god da je bilo, umrla ili pobjegla, nema jena Cetinju. A na Cetinju koga nema, kao da živ nije bio. Pamćenje nije prćija gradu koji u zaleđu ima attribute vječnosti.

Lezi je bilo suđeno da sahranjuje i gubi one koje voli. Ovako ili onako. Banjo je počivao u naručju vječnosti. Sam je sebi presudio. I to nije izmišljena priča. Šarlota je bila živa a opet mrtva za Lezu od onog časa kada je zauvijek otišla, takoreći bez pozdrava i objašnjenja zašto ga u stvari ostavlja. Filimon je živio među cetinjanima zahvaljujući slikama koje su bile dio ostavštine za budućnost. Samo što Đorđe sa slikama koje mu je Filimon poklonio nije mogao da prijateljuje i razgovara. Lutka je opet sve više tonuo u mutne vode običnosti i lagano nestajao iz Lezinog kruga prijatelja i onih bez kojih se nije moglo živjeti. O bratu nije volio ni da misli a kamoli da o njemu negdje i nekome govori. Brat ga je stpao na pravdi Boga u ludnicu. Daleko od cetinja. Daleko od Crne Gore. Da ga mrak pojede. Sve je mogao bratu oprostiti, ali to što ga je na prevaru strpao u ludaru nije se moglo zaboraviti. I poslednja rana, ona koja u stvari ne zarasta, Sofija, njena velika odanost, ljubav kojom ga je općinila i na kraju njena smrt kao otrežnjenje samoniklo iz spoznaje užasa da je više u njegovom svijetu nema. Pavle, Jovan, Lale, Bonja, i još nekoliko onih koji su ga poštovali, možda i voljeli, koje on, osakaćen i unakažem udarcima zlehude sudbine nije imao snage da voli, ali je uživao u trenucima njihovog zajedničkog druženja, jer tada je zahvaljujući njima zaboravljao. Ti ljudi su ga čuvali od njegovih najgorih mrakova, od njega samog. Takve dobrote se ne zaboravljaju. Bio je to dug koji se ne može vratiti. Moje vrijeme je iscurilo odavno, ja samo otaljavam ovo malo života što mi je ostalo, govorio je. Kraj koji je čekao nije mogao da čeka njega. Sa onog dugog svijeta zvao ga je Banjo da mu se pridruži. Sonja ga je takođe dozivala. Ovozemaljske ljepote su gubile smisao. Istina je samo jedna. Umiru ljudi koje volimo, ali dok nas ima ljubav prema njima neće umrijeti. Ljubavi, kakve god bile, pamte se duže od života.

Trag postaje neizbrisiv tek kada se život pretoči u priču.

Istina se pritaji, ali na kraju nekako uvijek pokaže svoje pravo i jedino lice.

(Urbana pobrkotina o
prodavačici bočica)

Nekoliko mjeseci posle Sofijine smrti, možda bješe prošla i godina, kažu da se Đorđe pojavio na Cetinju u društvu mlade žene koju je upoznao negdje na nekom lokalnom putovanju.

Pokupio je sa neke autobuske stanice. Onako u prolazu vidjeo da djevojka nije baš pri sebi i eto doveo sirotu za svoju sramotu, ona prošla nesrećnica Sofija, valjda se tako zvala, nije se čestito ni ohladila, govorili su zlorado cetinjani. Očito je za djevojku dolazak na Cetinje bio samo jedan zanimljiv izlet. I ništa više. Godilo joj je na neki način Đorđevo društvo, njegov način govora, pa čak i neobično ponašanje. O njemu nije znala takoreći ništa. O sebi nije govorio. Bježao je od nečega čemu ona nije znala ime. Prihvatila je poziv skoro nepoznatog čovjeka iz puke radoznalosti. Đorđe ni na čemu nije insistirao. Nije se obratio kao muškarac. Čak se i našalio govoreći da je neupotrebljiv i bezopasan i da takav nikome ne treba. Pustio je njenoj mašti na volju. Radi šta hoćeš. Misli o meni što god ti padne na pamet i samo jedno te molim. Ne pitaj me ništa što se tiče mog minolog života. Djevojka je prihvatila ponuđeno. Nije bilo mnogo a opet, šta god to bilo nije mogla odbiti. Radila je kao prodavačica u nekom konditoraju, uzela je na poslu nekoliko slobodnih dana, ubijedena da joj ova nazovi avantura ne može škoditi. Nije očekivala ništa i nije se nadala ničemu. Žudjela je za malo promjene u ionako monotonom životu. Činilo joj se da sve ide po planu i bez žurbe. Cetinje je zanimljiv grad. Znala je to i ranije. Toliko je priča čula o toj drevnoj prijestonici. Ni manjeg grada niti veće slave. Svaka kuća je spomenik. Svaki kamen čuva nezaboravnu priču. Đorđe je vodi do Biljarde. Manastir, i Kraljev dvorac je ostavljaju bez daha. Sve je novo i drugačije. Raskoš kakvu nije vidjela. Đorđe je dobar domaćin. Ova prividna harmonija trajala je do dana kada su se dvoje, po svemu različitih ljudi, zbog nekog banalnog razloga posvađali. Došlo je do prepirke, potom su uslijedile psovke i obostrane uvrede, da bi na kraju iznervirana djevojka, ispred mnoštva radoznalaca koji su pratili ovu scenu, ošamarila Đorđa Lezu. Zatečen djevojačkom drskošću, i smijehom koji je šamar izazvao kod posmatrača, Đorđe se samo začas zbunio, da bi onako bijesan i nakostriješen riječima ponizio djevojku. Riječ je na cetinju oduvijek imala veću težinu od šamara. Šamar se mogao i zaboraviti, ali su zbog plahe i nepromišljene riječi letjele glave. Tako je bilo od davnina i ništa se nije promijenilo. Pogledao je mladu ženu ispod oka, i sa prezrenjem rekao: – Mene, plemenika Lezu da bije prodavačica bočica. Ovo „bočica“ bilo je jako važno naglasiti, ne boca, već bočica, a onda je skočio hvatajući za vrat djevojku koja je očigledno bila vična ovakvim situacijama, pa je koljenom potkačila Đorđa u prepone, tako da se ovaj komični buntovnik stropoštao kao da ga je prvak svijeta u boksu odalamio po vilici. Djevojka je istoga dana napustila Cetinje, a mještani dobili priliku da prepričavaju još jednu zgodu iz Đorđevog života.

Poznata je pojava u manjim mjestima, a Cetinje nije veliki grad, da se obavezno nađe neka budala, ili šeret kome se pripisuje sve, najčešće ono što nikada dotični nije ni pomislio, a kamoli rekao ili uradio. Žrtva se mora naći, jer ona ne podliježe sudu zajednice niti pojedinaca; takvog antijunaka svi simpatišu i svi imaju razumijevanja šta god da uradi. Ludosti nikada nema dovoljno u gradu u kojem se decenijama takoreći ništa ne dešava. Da nema smrti i pokajanja, rijetkih svadbi, slava i veselja svi do posljednjeg bi pocrlkali od dosade. Dosada je kao i vlaga, udje u život i lijeka joj nema, kao ni onima koji te nedostojne živote žive. Antijunak razdrma i odagna učmalost. Njemu je sve dopušteno, a naročito pravo na glupost i grešku. Njima nije dopušteno ništa. Žive, pamte, prepričavaju po sto puta iste priče i umiru.

Savršen krug ništavila.

U takvoj sredini ne možeš ništa izmijeniti a ponajmanje sebe. Takav si kavim te je Gospod stvorio. I tu prepravki nema. Nije čovjek odijelo da se mogu na njemu skraćivati rukavi i nogavice.

Stranputice nikoga nijesu dovele do uspona.

Đorđe se kretao putevima koje ni slučaj nije mogao da prati. Njegovi izbori su bili jadni, skoro nikakvi, ali njegovi. Njegova stradanja slike za pamćenje i porugu.

Imao je pažnju svih jer nije imao ništa.

Onome kome do života nije bilo ne možeš nauditi.

Njega ni poruga, ni bilo kakva priča ne može da unizi. Sa dna se nije imalo kud bježati. Bio je bogat koliko to može da bude neko o kome se ispredaju raznorazne priče.

Ko u priču uđe nije se zalud rodio. Ne bar na Cetinju.

pobrkotina
(o crnoj svinji u bijeloj postelji)

Vraćajući se iz šah kluba jedne pozne večeri, recimo da su se zvali Filip i Ivan, ljuti protivnici za šahovskom tablom, a u životu prijatelji, donesoše brzu odluku da prije spavanja svrate do Đoka Leze. Đorđev stan im je bio na putu do kuće, umora nije bilo i san nije dolazio na oči, iako je noć bila poodmakla. Čim zastudi u Cetinju se na počinak ide sa kokoškama, ulice opuste i samo rijetke noćobdije poput njih dvojice zgubidana tumaraju opustjelim gradom, tragajući za nečim što

se nikada ne nalazi i što je bezimeno, dok ih na kraju studen ne natjera da svrate u neku birtiju koja radi do zore, ili nekome zaludniku, poput Đorđa nenadano zakucaju na vrata. Takvim gostima se niko ne raduje, ali ih i ne tjera sa kućnjeg praga. Običaji su takvi i to se ne može mijenjati. Ivan i Filip bi tako nenadno i povremeno banuli kod Đorđa koji nije krio zadovoljstvo što će mu ovi mladi ljudi još jednu dugu noć učiniti podnošljivijom i manje dosadnom.

Lakše se popeti noću na Lovćen nego doći do Lezinog stana, rekao je Ivan Filipu, dok su se probijali dugim neosvijetljenim hodnikom, zakrčenim kantama, drvima, obucom ostavljenom da se luftira i ko zna čime još.

Zbilja doći do Lezinog bivaka, naročito noću, bješe ravno podvigu koji se ne zaboravlja.

Lupanje na vratima nije probudilo Lezu. Njemu san danima nije dolazio na oči, od kada je Sofija nestala iz njegovog života, spavao je na trenutke. Ako je došlo vrijeme da i ja umrem, neka me smrt posjeti dok sam budan, želim da joj pljunem u lice, toliko joj dugujem, govorio je.

Rijetke posjetioce dočekivao je sa radošću, priča koja bi uslijedila, kakva god da je bila, njemu je na kratko prijala, kao što lijek ublaži bol koji se nanovo javlja.

Stidljivo kucanje, bolje reći grebanje po vratima, prenulo je Đorđa iz obamrlosti, čuo je glasove koji ga dozivaju, mada nije mogao po njima da prijepozna i njihove vlasnike. Na kraju se i sam oglasio pitajući ko su noćni posjetioci?

Ja i Filip, kazao je Ivan, cijepajući svojim dubokim glasom nagomilanu tišinu.

Uđite, doviknuo je Đorđe, očito bez namjere da ustane i sam im otvori vrata.

Na koji način da uđemo, kada su vrata zaključana? rekao je Ivan.

Možda kroz ključaonicu, dobacuje Filip kroz smijeh.

Večeras mi je pobrkano, i ta vrata ne otključavam, pođite iza kuće i uskočite kroz prozor druge sobe.

Ivan i Filip su dobro poznavali Đorđa. Postojale su samo dvije mogućnosti: da odustanu i dignu ruke od noćne posjete, ili da uskoče kroz prozor, kako im je predlagao Đorđe.

On te noći vrata neće otvoriti.

Đorđe se izborio, bar kod rijetkih prijatelja, da se njegove pobrkotine moraju poštovati. To nije bio stav, već uslov. Ko to nije prihvatao, nije imao šansu da sa Đorđem dugo prijateljuje.

Vraćajući se kroz tminu hodnika, zašli su u nešto ređu tamu iza kuće. Prozor je bio otvoren, samo je iz prostorije vrebao mrak, gušći i od onog u hodniku.

Ni ovdje nema svijetla, rekao je Ivan, i glasno pozvao Đorđa da upali sobno svijetlo.

U toj sobi ne palim svijetlo, odgovorio je Đorđe negdje iz daljine.

Ivane ti si krakatiji, uskači prvi, kad već jedemo govna da to radimo sa stilom i do kraja, niko nas nije bio po ušima da se u ovo zlo doba pentramo po prozorima tuđih stanova. Što smo posijali to ćemo i požnjati, mudrovao je Filip.

Ivan se bez napora domogao donje ivice otvora; prekoračio je okvir prozora, balansirajući nad njim poput raskrečenog šestara nad krugom, a potom, uz malu Filipovu pomoć, uspio da prebaci i drugu nogu.

Odjednom, iz mraka sobe što je munjevito progutala Ivanovo tijelo, odjeknuo je roktavi vrisak od kojeg su se Filipu odsjekle noge. Čulo se neko komešanje i lomljenje. Filipa je podsjetilo na gušanje nalik onom u tučama, kada se dvojica dohvate za grkljane, pa uslijedi ropac koji ne obećava ništa dobro nijednom od učesnika u sukobu. Trajalo je kratko, i, nestalo kao nožem presječeno. Najednom se u trenu sve utišalo.

Šta se događa, Ivane? Filip je pozvao prijatelja, više zbunjen nego uplašen i teško dolazeći do daha. Bezuspješno je pokušavao da pogledom prodre kroz tamu sobe.

Nešto sam živo nagazio, izgleda neka životinja, dopuzao je Ivanov odgovor iz tame.

Dok je obostrana nedoumica uzimala danak, Đorđe je, sa osmijehom na licu, prijekršio jedan zavjet, paleći svijetlo u prostoriji.

Oprosti, sasvim sam zaboravio, kazao je Ivanu, grleći ga. Prateći Ivanov zbunjeno pogled, Filip se nagnuo nad ivicu prozora i ne skrivajući neizmjereno čuđenje, u uglu, ispod okna, otkrio ogromnu svinju, tamne dlake, preko koje je bilo prebačeno ćebe i jedan potpuno bijeli čaršav. Svinja je ležala ispod prozora, na dušek-u namještenom za spavanje. Ležaj bješe zastrt bijelom čistom posteljinom. Ispod glave i otvorene njuške živinčeta nalazio se veliki jastuk, takođe sa bijelom navlakom, ali i cvijetnim detaljem, izvezenim na sredini. Preskačući okvir prozora, ništa ne sluteći Ivan je nagazio na usnulo živinče i nije se znalo ko se bješe više uplašio. Svinja probuđena iz ugodnog drijemeža ili Ivan koji ni u snu nije moga predvidjeti šta će mu se dogoditi.

Te noći je crna svinja spavala u bijeloj posteljini Đorđevog ležaja.

Filip je mislio da sanja. Ulazak Đorđa i nalet svjetlosti, ponovo su natjerali uplašenu svinju da se oglasi roktanjem, što je ovu nestvarnu situaciju učinilo sasvim realnom, a Ivanu se prvom, povratila moć govora. Znali su da Đorđe nema ni kućeta ni maćeta, što bi se reklo. Otkuda svinja u krevetu? Čija svinja? Zašto svinja?

Kakvim god pobrkotinama da je Leza robovao ova je bila neočekivana i neponovljiva u svakom pogledu.

Pobogu, Đorđe, šta će ti svinja u spavaćoj sobi? upitao je Ivan, teško se oslobađajući njegovog zagrljaja.

Nije moja, komšijina je, odgovorio je Đorđe, pozivajući rukom Filipa, da i on uskoči.

Zar je drže kod tebe u sobi? dobacio je Filip, glasom punim nevjerice, još uvijek ne ulazeći u prostoriju.

Ma nikako, imaju svinjac, tamo iza tvojih leđa, u dvorištu; ja sam je noćas da komšije ne znaju kradom doveo. Baš sam se namučio, ima dvesta kila žive vage. Morao sam to da uradim, znaš kako je, sutra je kolju, rekao je Đorđe.

Pa šta, ako je kolju? Ivanov i Filipov glas se slio u jedno pitanje.

Ništa, samo sam je doveo ovdje.

Želja mi je bila, da ova svinja pred smrt bar jednu noć ljudski prespava, odgovorio je Đorđe, sležući ramenima.

Đorđevo objašnjenje, potpuno je zbunilo posjetioce. U međuvremenu je i Filip

uskočio u sobu. Pazio je da ne uznemiri Đorđevog neobičnog gosta i sustanara.

Tek pred zoru, kada je mrak počinjao da se tanji i izmiče bijelim ivicama zidova, Đorđe je zamolio Ivana i Filipa da mu pomognu, da svinju ponovo vrati, kako reče, u svijet đubreta.

Filip priča...

Đorđe je stvarao svoje znake, svoju azbuku življenja. Za jedne je bio ludak, za one manje zlobne, čudak; dok bi ga i jedni i drugi sa istom pažnjom i čuđenjem promatrali kako iz jarka vadi i uspravlja bačene i oborene predmete, cijepa posmrtnice i sve ostale plakate okačene po ogradama i stablima drveća. Posmatrači, a ima ih na svakom mjestu, u tim njegovim postupcima ne vide smisao, a to automatski povlači za sobom nerazumevanje, najčešće prezir i, ako je moguće, izbjegavanje. Najgore je, što ga nikakav obzir ne može obuzdati i zaustaviti u namjeri da uradi ono što je ubijeđen da mora.

Dovodi ga do bijesa sve što je u prostoru smješteno u horizontali. O tome, on otprilike ovako razmišlja: vertikalna je simbol života, put ka usponu, uz svjetlost ka vječnosti i trajanju, smisao života prije svega. Horizontala je sluga smrti, ona predstavlja konačnost, batrganje, umiranje. Ona unižava sve što čovjek pokušava u životu da uradi. Plemenitost joj je strana, i tu nedoumice nema. Život je besmislen, ukoliko nije kadar da se naruga horizontali smrti.

Tijelu i odjeći ne pridaje značaj. Oblači samo ono što je neophodno – košulju, nekad je to obična majica bez rukava; pantalone, toliko pohabane da bi komotno mogle da posluže za dekor strašilu; cipele ne mijenja godinama, obuva ih na bosa, kaže, nek prsti i stopala dišu; takav je u tri ljepša godišnja doba; kad bane studen i snijeg, garderobi dodaje bundu, kakvu nose portiri i stražari u fabrikama, ili rudari u nekim zabitijim mjestima. Njegova bunda je sa unutrašnje strane obložena jagnječim krznom, spolja je šatorsko platno otporno na vodu, neodređene boje, nešto između sive i zelene. Ponekad je obuče i usred ljeta.

Vjeruje u suštinu bića i u ono što je u tom biću vezano za duhovnost, a očima se ne sagledava. U surovom svijetu kome i on pripada, ma koliko bježao i skrivao se od njega, to je neoprostiv nedostatak. Tako je ne svojom voljom i izborom svrstan u grupu onih posljednjih, rijetkih ljudskih spodobu čije postojanje i prisustvo, u bilo kojoj sredini, samo šteti i nevolje donosi ljudskom rodu. Za stanovnike Cetinja, Đorđe je parazit, Leza, talijanizam, neko mu je podrugljivo i davno prikačio nadimak, što će reći krpa, otirač za noge, za većinu cetinjana to i jeste bio i tu dileme nema.

Ima i onih koji misle sasvim drugačije; njih nema mnogo i njihovo mišljenje se prihvata kao uobičajeno protivljenje. Uvijek će biti ljudi koji drugačije misle. Sa ovima što ga jednostavno mrze bez pravog razloga, Đorđe nikada nije bio u kontaktu. Njima zaista smeta njegovo prisustvo na Cetinju. Kada sretnu Đorđa,

svoju odbojnost ne kriju, naprotiv, na licima im je gadljiv izraz, u očima poruga, u glavama podmukla i zla misao. Kad ga minu, pljuju u zemlju, odgoneći maler, kao da im je put prešla crna mačka.

Nemoćan je da bilo šta izmijeni. Oni njemu ne smetaju. Njegove horizontale njih ne uzbuđuju, jer su njima zatočeni – vertikale još manje, jer ih ne primjećuju. Koliko god da kontrolišu svaku njegovu kretnju, toliko on njih ignoriše. Razlika je samo u tome što su njihove reakcije svjesne a Đorđeve potpuno nesvjesne. To što on čini jeste moranje, a ono što oni njemu žele ili čine samo je puki hir i zloba.

Ako u jarku, ili kako cetinjnai kažu kuneti, bilo gdje da ugleda bačenu i oborenu flašu, konzervu ili neki drugi predmet čija je prvenstvena namena da, stojeći uspravno, bude od one elementarne koristi zbog koje je predmet stvoren, Đorđe uspravlja sve što je položeno a trebalo bi da stoji, sve vraća u prvobitno stanje, i predano se trudi da ništa ne izmakne njegovoj pažnji.

Predmete ostavlja na mjestu gdje ih nađe, ali ih prije toga uspravi. Ima tu i jedan mali detalj vezan za flaše na kojima, prilikom otvaranja, ostane prstenasti dio poklopca – Đorđe u tome vidi loš znak: vertikalnu sa omčom; kida kliještima i uklanja taj prsten – obruč – omču, i tek onda nalazi mir. Ljudi namjerno obaraju predmete kako bi napakostili Lezi; to rušilačko u čovjeku ispoljava se i na taj, pomalo, smiješan način. Doduše, on se pravi kao da ništa ne primjećuje, a sve vidi i sve pamti i ne zaboravlja. Tumači slijepim ulicama, zaviruje u kante od smeća, dovodi u red sadržinu u njima – tijelo mu prati neprijatni zadržak otpadaka, ali Đorđe zna da je otpadak dio nekadašnje značajne cjeline; a kako je celinu nemoguće pronaći, pokušavao je od ničega da napravi nešto, podupirao je grančicama otpatke koji nemaju oslonca, probada ih ekserima, bitno je da stoje; sve dok mu jednom Anastazije nije rekao da vertikala koja prijeti da se raspadne i nije neka vertikala, ne zavređuje toliko truda.

Dnevno svjetlo i noćnu tminu obožava podjednako. Sunce ga oduševljava, jer svojom putanjom odolijeva snazi horizonta.

Đorđe bezrezervno vjeruje u ljekovitu moć Sunca. Čista kosmička energija naspram horizonta. Svjetlosti i tama su osuđeni na trajanje. Svjetlost je možda plemenitija od mraka zato što greje tijelo; mrak opet hrani dušu i svoj najdivniji porod – san, daruje ljudima. Mrak se ne prostire samo po dnu, njegove putanje su nepredvidive; kada poželi, uzdiže se do zvijezda. I mrak je, poput svjetlosti, u apsolutnoj vertikali. Zato podjednako poštuje i svjetlo i tminu.

Đorđe danju zabilježi mjesta, odredi položaj, a noću bira vrijeme i ide u akciju, ispravljajući pogreške svijeta, nebili novi dan osvanuo sa malo više ljepote u sebi.

(pobrkotina
o Lezinom psu Cezaru i zubobolji)

Mjesec dana pred smrt, Cezar je počeo uporno da cvili, predosjećajući skoru propast. Neobično ponašanje psa, u početku nije zbunjivalo Đorđa, jer i sam bješe zapao u stanje potpunog ravnodušja; nije primjećivao ni ono na šta bi, u svakoj drugoj prilici, obratio pažnju. I, tek jedne večeri, kada je Cezarevo zavijanje uznemirilo komšiju, čije je bijesno lupanje o zid što ih je dijelio, nagovještavalo i moguću svađu u narednom danu, Đorđe je u Cezarevom, do tada bistrom pogledu, sagledao nov, mutan i nepoznat sjaj; izgledalo je kao da se u očima njegovog ljubimca talože suze.

Te noći, Cezar je prvi put pred Đorđem zaplakao. Dugo je milovao psa, sve dok njegovo cviljenje nije prestalo.

Da se pokrene iz potpune bezvoljnosti, natjeralo ga je neobično ponašanje njegovog psa ljubimca.

Odveo je Cezara veterinaru; ovaj je posle pregleda izjavio da vučaku nije ništa; samo da pas tuguje kao i čovjek, te da je neophodno da Đorđe psu posveti mnogo više pažnje.

Cezarevo cviljenje je bivalo sve glasnije i sve bolnije. Đorđe je zaboravio na svoje tegobe, koje su donekle bile dio prošlosti, i potpuno se posvetio brizi oko psa. Zakucao je na svaka vrata gdje je čuo da mu neko može pomoći, ali lijeka psu nije mogao naći. Potom je, kao i sve što je krilo neobičnost, i priča o Leza i njegovom psu, na Cetinju dobijala oblik poruge i zabave.

Đorđe nije primjećivao šale koje su se na njegov račun umnožavale, i svakim danom postajale sve bezočnije.

Izlaz je tražio i u najbanalnijim rješenjima kojih se mogao sjetiti. Iz iskustva je znao da se nekada i najveće zagonetke rješavaju na jednostavan način.

Od svih životinjskih vrsta pas je, kažu najbliži i najsličniji čovjeku. Blizak u odanosti, a sličan po karakteru. Pa ako je tako, zašto ne bi bilo sličnosti i u bolestima, mislio je Đorđe. Jedne večeri je ponudio Cezara lijepom koskom, i kada ju je ovaj samo onjušio, ne pokušavajući da je zagriže, Đorđe je pomislio da, možda, Cezara bole zubi.

Pošto nije poznao nikog ko se razumio u pseću zubobolju, obratio se za pomoć jedinom stomatologu u gradu koji je imao privatnu ordinaciju. Iznoseći svoje, odnosno Cezareve tegobe, dugo je objašnjavao zbunjenom čovjeku suštinu problema.

Stomatolog ga je pažljivo slušao, ali nevjerica i nezadovoljstvo nestadoše, istog momenta, kada je Đorđe kazao sa kojom sumom novca želi da nagradi njegov trud. Pregledao psa predano i profesionalno, strepeći od njegove nenadne reakcije iako je Đorđe objasnio da njegov pas ne ujeda i da je umiljat kao dijete..

– Nema nikakvih znakova kvara ili zubne gangrene, nema oštećenja druge prirode; zubi su mu potpuno zdravi, kazao je Lezi, skidajući rukavice i brišući znoj

što mu je za vrijeme pregleda orosio čelo.

Đorđe se udaljio bez pozdrava, potpuno razočaran ljekarevom dijagnozom.

U Cetinju se, ubrzo, saznalo za ovu neobičnu intervenciju. U svakodnevnoj šetnji i lutanjima okolinom grada, pas i čovjek su pobuđivali radoznalost i čuđenje slučajnih prolaznika; ovi bi zastajali i sa nevjericom posmatrali psa, oko čije gornje čeljusti i lobanje bješe uvezana bijela krpa. Onako sa odstojanja, ne prilazeći da ga pozdrave, upitali bi da li pas ujeda, a onda bi im Đorđe ljutito odgovorio, da je njegov ljubimac pametan pas, a ne zvijer, da danima pati od zubobolje, otuda zavoj oko glave i oko čeljusti. Grije mu vilicu, objašnjavao je zašto je peškirče umotano oko pseće glave.

Cezar je lijenjo pratio Đorđa, bez želje da se upusti u igru i jurnjavu, kako je to radio ranije. Reagovao je na komande po navici, donoseći predmete što ih je Đorđe bacao, kako bi ga privolio na bilo koju aktivnost, ali u njegovoj kretnji i ponašanju nije bilo poznate pseće radosti koja u čovjeku izaziva ponos.

Prvi put je zažalio zbog bratovljevog odsustva; da je on bio u Cetinju, sigurno bi našao rješenje koje njemu izmiče.

Noću je Cezar ležao ispod Đorđevih nogu, čuvajući gospodarev san. Možda se i sam razbolio i promijenio onog časa kada su se Đorđevi snovi izmijenili; možda su Đorđevi snovi prešli Cezaru, a pas ljudske snove ne može podnijeti. Na kraju, Đorđe se pomirio sa Cezarevom bolešću, kao što je i svoju prihvatio kao neminovnost. I njega muče neke pobrkotine, mislio je.

Vraćajući se sebi, udaljavao se od psa; nenadno poznanstvo sa slikarem Anastazijem Filimonom, uticalo je na njegovu odluku da Cezara ponovo ostavi kod svoje bivše gazdarice. I Đorđe se na izvjesno vrijeme izgubio iz Cetinja. Njegov odlazak nije bio primećen sve do onog dana, kada je Cezar ugrizao svoju dobrotvorku, a potom pobjegao, postavši pas lutalica.

Možda su prošla dva mjeseca, a možda i više, kada je Đorđe ponovo primijećen u Cetinju. Cezar ga je sačekao ispred ulaza zgrade, kao da se nije ni udaljavao sa kućnog praga, i nestao sa njim u mračnom otvoru stana. Niko nije znao šta se sa Đorđem dešava i gdje je išao; uglavnom, od njega se nije mogla čuti ni jedna jedina riječ objašnjenja. Radoznalci neka crknu od muke, mislio je Leza dok su ga morale sasvim drugačije brige. Želio je da pomogne svom psu ali njima dvojici, tako je bar izgledalo, pomoći nije bilo. Cezar je sve češće bježao od kuće; u početku ga nije bilo satima, a potom bi nestajao na nekoliko dana. U domove cetinjana, u priči koja se jogunila i bujala iz dana u dan, lagano ali sigurno, ulazio je novi antijunak, a da on o tome ništa nije znao. Ni Đorđevom psu nije bilo suđeno da priča o njemu padne u zaborav.

Đorđe je kasnije, kad sve bješe minulo, bio u potpunosti ubeđen da je Cezar predosjetio smrt.

Bio je to vidovit pas, znao je da će umrijeti, govorio je Filipu, i svima koji su imali strpljenja i želje da ga saslušaju.

Antonije priča
(meditativni zapis nekoga ko se tako predstavljao)

Ophrvan nasleđima iz prethodnih godina, Đorđe klonu na uzglavlje kreveta, ali nije mu mogao da pobjegne u san. Bio je siguran da dan još uvijek traje, i da jei ovo jutro, kao i bezbrojna što su minula, progutalo sve istine. Nadao se bilo čijoj posjeti; duh da se pojavi, uskliknuo bi od oduševljenja i radosti. Dobio je prije neki dan pismo od brata. Brat ne krije razočaranje što je Đorđe olako odbacio posao slovoslagača u Obodskoj štampariji, koji mu prije odlaska u Njujork bješe obezbijedio, zahvaljujući prijateljstvu sa nekoliko važnih ljudi na Cetinju. Što god da je uradio, brata nikad ne bi uspio da zadovolji, i bratovljeve primjedbe i negodovanja odavno ga nijesu dodirivali. Mogao je brat da mu kaže šta mu drago njemu je bilo svejedno.

Naprežući sluh, lovio je korake koji su se u tom gluvom jutru lomili trulim stepeništem. Vrata će zaškripati i ugledaće nju, okruženu oreolom blještavila; i ma ko da se pojavi na vratima uprvom trenu – biće ona. Od kada se orodio sa prošlošću, budućnost ne uspjeva prihvatiti kao kategoriju vremena.

Dobro je znao: u svakom savršenstvu nešto će nedostajati.

Koliko god da je zamišljao idealne nizove događaja, događaji su bili daleko od idealnog.

Antonijeva priča,
(pobrkotina o Cezarevom samoubistvu i kako je nastalo groblje kućnih ljubimaca)

Najneobičnija sahrana kojoj sam u životu prisustvovao bješe sahrana psa Đorđa Leze. U Cetinju se od njegova postanka nikada nešto slično nije dogodilo. Oduvijek su ljudi sahranjivani, a životinje ukopavane. Ovog puta bješe drugačije. Noću, pri povratku, grupa cetinjskih lovaca, na jednoj krivini na putu prijema Budvi, našla je pregaženog Cezara. Možda ne bi ni obratili pažnju na beživotno tijelo psa, da neko iz grupe nije primijetio omot oko pseće glave. Uklonili su ga sa kolovoza, da ga drugi automobili ne mrcvare i raznose. Jedan od lovaca je zaključio da je psu omot pao na oči, pa je kao slijep tumarao i, ne videći da ide u smrt, stradao pod točkovima kamiona ili automobila.

Dugo su udarali na vrata Đorđevog stana, prije nego što je otvorio. Bizin ti je poginuo, obavijestili su ga. Đorđe je prijepoznao lovce, znao je da su ljubitelji pasa i da ne zbijaju šalu s njim. U nekoliko riječi objasnili su mu gdje su ostavili tijelo

mrtvog psa i udaljili se. Leza je nekako uspio da obezbijedi auto i da dotjera do stana posmrtnu ostatku psa ljubimca. Te noći sam do kasno čitao. Nesanica me je mučila izvjesno vrijeme. Cetinjske noći su duge, život u gradu zamre čim počnu da se emituju TV dnevnik i ostale populame emisije iz noćnog programa. Grad začas opusti. Kafane se isprazne. Kućne posjete su rijetke. Jedino, tu i tamo, na čoškovima, po kunetama i kućnim ulazima, mladež pronalazi rijetke oblike zabave i različite teme za razgovor. Neko je kratko zvonio na mojim vratima, i znao sam da taj okasnijeli posjetilac ne donosi dobre vijesti. Ni najmanje se nijesam iznenadio ugledavši snuždenog Đorđa Lezu.

Ne pozdravljajući me, u dahu je izgovorio: Poginuo mi je Cezar, nijesam ti do sada dosađivao, ali mi je neophodna tvoja pomoć.

Tek da nešto kažem, upitao sam ga kako se to desilo.

Izvršio je samoubistvo, odgovorio je Leza. Htio sam da ga upitam od kada se to i psi sami ubijaju, ali sam pitanje koje bi se moglo protumačiti kao ruganje, jednostavno prećutao.

– Sačekaj da se obučem, rekao sam Lezi. Ja sam možda bio jedan od rijetkih stanovnika Cetinja od kojih bi Leza zatražio pomoć. Predavao sam u sve tri cetinjske škole, i jednom davno Leza je kod mene intervenisao za nekog rođaka; bila je to beznačajna molba i još beznačajnija usluga sa moje strane, ionako tog učenika ne bih oborio; pa ipak, od tada Leza mi se uvijek ljubazno javljao, mada se ne bi inoglo reći da smo proveli mnogo vremena u druženju i razgovorima. Bio je osobenjak, i ja sam to cijenio. Svako se nosi sa svojim problemima u životu i nekim ljudima se može pomoći ali mnogima ne. Đorđe je bio specifičan lik, priča za sebe. Za jedne ludak, za druge čudak, bilo je i onih koji nijesu obraćali pažnju na njega. Možda sam toj grupi i sam pripadao. Priče koje su se ispredale oko njegovog lika, mene uopšte nijesu zanimale. Ko zna šta i o meni pričaju, a da ja to ne znam. Dokon svijet, pa se zabavlja, mislio sam.

Đorđe mi je izložio plan u kome je i moja uloga bila značajna i u kojem je do detalja sve predvidio.

Sjutra ću obavestiti Pavla, Filipa i ostale prijatelje sa Cetinja, rekao mi je, ali ovo što od tebe tražim ne može čekati naredni dan, moramo nas dvojica još noćas da što šta da uradimo, rekao je. Ti imaš čak na praksi koji rade u obodskoj štampariji, možeš da im narediš, mene ne bi poslušali, ako bih išao nekim redovnim putem i uobičajenom procedurom to što bih ja tražio da siguran sam da ne bi bilo prihvaćeno, zato moramo ovako i zato sam i došao kod tebe, naime, želim da oglasim smrtovnicu i ona mora prije zore da bude odštampana.

Nijesam protivurječio, ne primećujući da i sam polako zalazim u nedokučivi svijet Đorđevih pobrkotina, o kojima se na Cetinju toliko govorilo. Bješe donio požutjeli album sa fotografijama. Hitro je okretao stranice. Djelovao je smireno. Ubrzo je svoj mir objasnio riječima da se čovjek u odsudnim trenucima ne smije prepustiti panici, jer tada su greške neminovne. Čim je pronašao traženu fotografiju, album je odbacio od sebe. Fotografija bješe novijeg datuma, papir je škripao pod makazama dok je Đorđe na fotografiji odvajao Cezarevu glavu od trupa.

Dugo se mučio oko sastavljanja teksta za smrtovnicu i kada je, napokon bio

zadovoljan, zamolio me je da ja pogledam šta je napisao i ako imam primjedbi, izvršim neophodne ispravke.

Čitao sam:

Tužnim srcem i sa neizmjernim bolom obavještavamo građane Cetinja da je u teškoj saobraćajnoj nesreći kod Zagrablja, juče, između 20 i 22 časa, stradao Cezar Leza, pas Đorđa Leze. Ispraćaj posmrtnih ostataka pokojnika obaviće se iz kuće žalosti na Balšića Pazaru broj 3, prizemlje, ulaz hodnikom, pa jilevo. Vijence i izraze saučešća primamo kraj odra.

Ozalosćeni: Đorđe Leza i ostali Cezarevi poštovaoci.

Nijesam imao nikakvih primjedbi na sadržinu teksta. Ni ja bolje ne bih sastavio, kazao sam da ga ohrabrim.

Oformili smo i odbor za sahranu, u koji su ušli Pavle, Jovan, Filip, Anastazije Filimon u odsustvu, i ja, naravno.

Sjutradan je čitav grad osvanuo oblijepljen posmrtnim plakatima sa Cezarevom slikom. Te večeri sam i ja uspio da uđem u onaj krug Đorđevih povlašćenih prijatelja. Sve što je bilo vezano za sahranu obavljalo se po planu, do onog momenta kada je došlo do otvorenog negodovanja dijela građanstva, što se posmrtnica sa fotografijom uginulog psa našla sučelice sa posmrtnim plakatima ljudi i žena koji bjehu tu skoro preminuli, ili čak istog dana kada je i Cezar otišao Bogu na ispovijed. Obaviještena je milicija; komandir, novajlija u poslu, sagledavajući ozbiljnost situacije, i da se ispoštuje volja građana, odmah je poslao patrolu da cijepa i uklanja inkriminirani plakat, koji vrijeđa dostojanstvo ljudi; ali bješe to nekorisna reakcija, jer smo mi, u odboru, i ovu mogućnost predvidjeli, pa čim bi patrola prošla, daci bi na ista mjesta postavljali nove smrtonovnice. Cijenili smo to što milicija nije posjetila Đorđa; uostalom, on nije ugrožavao red i mir, šta je radio u njegovom stanu bila je njegova stvar, a plakate su mogle biti bilo čija ideja i provokacija. Smrt Đorđevog psa je, na kraju, bila problem njegovog vlasnika, a ne grada i zajednice; a zbog postavljanja plakata na javnim mjestima biće podnišena prijava, ukoliko budu postojali konkretni dokazi ko je to uradio. Dok se stvar ne razjasni i činjenice prikupe, moralo se čekati.

Takva prilika se ne propušta, i na pokajanje je došlo nekoliko hiljada Cetinjana. Đorđe bješe Cezara smjestio u ovelu kartonsku kutiju, jer na našu veliku žalost, sanduk nijesmo uspeli da nabavimo. Kada smo pokušali da i ovaj problem riješimo, poslali smo dvojicu mlađih članova odbora za sahranu kod stolara Sima Cuce, iz Bogdanova Kraja sa narudžbinom za sanduk.

Koliko je imao godina nesrećnik, pitao je starina, misleći da je nečije dijete umrlo.

Devet, kazali su mlađi.

Au, tragedije, znate li koliko je visok bio? Moram barem otprilike da znam mjeru, dodao je Simo.

Ne znamo visinu ali kako nam se čini bio dugačak bio oko metar, odgovorili su momci jedva prikrivajući smijeh, i kada je ovaj razabrao o čemu se radi, dohvatio je sa zida tandžaru, vitlajući puškom, psujući i vičući iz sveg glasa:

Fukare bjelosvjetske, ja ne pravim sanduke za pse nego za ljude, daću vam ja mjeru kakvu niko nije; tako su naši malerozni poklisari jedva živu glavu izvukli, i vratili se neobavljena posla.

Smirili smo Đorđa objašnjenjem da se prikladna kartonska kutija neće razlikovati od sanduka kada je prijekrijemo bijelim mrtvačkim pokrovom. Tokom dana pristiglo je nekoliko vijenaca, a na pokrovu se nalazio veliki buket cvijeća oblikovan u popularnu suzu.

Svi članovi odbora za sahranu, po unapred utvrđenom dogovoru, nosili su tamne košulje, a Đorđe, kao glavni ožalošćeni, bješe prikačio crne florove na obje nadlaktice, takođe, crne košulje. Ljudi su se smjenjivali u mimohodu, a Đorđe je primao saučešća pokraj kutije odra, uz nijemo klimanje glavom.

Cezareva njuška je izvirivala ispod pokrova, štrčala je prema gore, u apsolutnoj vertikali. Dok je trajao ceremonijal pripreme pokojnika, prije nego što je tijelo izloženo, imali smo muke da dugački Cezarov jezik uguramo u razjapljene čeljusti; na kraju smo se dosjetili i njušku vezali najlonom za pecanje, kako se vilice ne bi rastavljale, a najlon, nestajući u dlaci bješe sasvim neprimjetan, što će kasnije, kod posjetilaca izazvati iskreno čuđenje: na koji način pseće čeljusti stoje jedna uz drugu kao da su slijepljene.

Cezar je sa oba oka gledao kako ga Đorđe poslednji put uljepšava.

Svi koji su dolazili da izjave saučešće i potom ostajali na noćno dvorenje, nuđeni su rakijom, čajem, kafom i cigaretama.

Pavle je održao nadahnut i tužan posmrtni govor, koji je u Đorđevim očima izmamio suze.

Nastojanje da se Cezarevo tijelo sahrani na Novom Groblju, ili kako su ga mladi podrugljivo nazivali grobljem nade i prosperiteta, izazivalo je negodovanje stanovništva. Pas se može ožaliti, ali pseće i ljudske kosti se ne mogu miješati ni pod kakvim uslovima, zaključiše jednoglasno.

Za vrijeme ceremonije opraštanja od Cezarevih posmrtnih ostataka, usvojen je predlog da se odmah, nakon sahrane, razmotri nov problem koji se tek toga dana nametnuo: naime, trebalo se odlučiti za lokaciju gdje bi bilo smješteno groblje kućnih ljubimaca. Ne dozvoljavajući nikome da ga prati, Đorđe je Cezara sahranio u obližnoj cetinjskoj šumi.

Samo ja znam gdje jadniku kosti počivaju, rekao je Pavlu, koji je predlagao da posjetimo Cezarev grob na treće jutro.

Tužno je bilo u svemu tome što su, u to vrijeme, Đorđa za Cetinje vezivali grobovi, a ne ljudi. Smrt, a ne život.

Mir mramora opijao je njegovu pamet kao mirišljav cvijet pčelu. Banja su svi

zaboravili, ali o Leza i njegovom psu Cezaru dugo su kolale razne priče. Dodavani su i izmišljeni novi detalji, nove pojedinosti, a sve je bilo daleko od istine. Pojavila se pjesma koju je, navodno, Đorđe napisao posle Cezareve sahrane, a počinjala je stihovima:

Kraj zida okrećenoga, nađoh Cezara raskrećenoga.

Ovako nemaštovite i prozaične stihove Leza sigurno nije napisao. Život u Cetinju je nezamisliv bez poruge.

Najsurovije izazivaju i najviše smijeha. Priče su, to je uostalom sudbina svih priča, daleko od istine. Jednom je Đorđe nakon Cezarove sahrane, u nekom neobaveznom razgovoru sa Antonijem, svoje nezadovoljstvo izrazio tako što je osuo paljbu na sugrađane zbog stalne poruge i nekorektnog odnosa prijema njemu.

Antonije ga je pažljivo slušao. Posle Cezareve pogibije, njihovi susreti bjehu svakodnevni. Pokušavajući da opravda sugrađane, rekao je Lezi: Malo ljudi na ovoj bijednoj planeti može da se pohvali da je bilo na jednom ispraćaju psećih posmrtnih ostataka. To se ne zaboravlja. A, ono što se ne zaboravlja, u svakom novom predstavljanju dobija i nov dodatak, i tako se priča širi u nedogled, jer i pripovjedaču mora biti zanimljivo svako novo prepričavanje minolog, i zato dodaje ponešto iz svoje mašte. Ako bi pričao istinitu i istu priču, zgadilo bi mu se nad onim što govori; zato se preuveličava ono što se doista dogodilo, dajući mu odjezdu ličnog i obilježje fantastičnog prikazivanja.

Svijet bi izumro od dosade, ako bi se pričale istinite priče. Istinita priča je surova koliko i onaj što se usudio da je takvu iznese pred slušaoca. Lišena je u startu lijepote neizvjesnosti, a ako je tako, tu onda nema mjesta priči.

To što priča o tebi navlači rugajuće ruho, ne treba da te brine, jer je to ogledalo svijesti pripovjedača, a ne tvoje.

Mašta, kao što i sam znaš, nema granice i nikada nijesi siguran kojoj će se strani prikloniti: da li će odabrati onu dobru ili pokvarenu, njoj je svejedno i sve zavisi od slučaja. Čobanin ne zna u koje će stablo grom udariti, pa se skloni baš pod ono gdje ga najprije udari. Tako ni čovjek ne zna gdje se ozbiljna priča i njena vjerna pratilja pošalica rađaju. Ja bih rekao: obje u dokolici.

Antonijevo izlaganje je primirilo Đorđa. Posle tog razgovora, činilo da više nije pridavao značaja pričama koje su o njemu kružile.

Antonije mu je na neki način podario lijek za sve priče.

Bilo njega u njima ili ne bilo.

Mještani su i dalje pokušavali da mu se približe na način koji on nije prihvatao. Uzajamna odbojnost je u oba slučaja imala magnetno dejstvo.

Priča koju niko ne priča,
(pobrkotina
za koju se ne znaju imena učesnika,
koncert, klozeti,
ulična kakofonija,)

Priči o govornima koja se zaključavaju prethodila je pobrkotina vezana takođe za poljske klozete. Na Cetinju je gostovao poznati sarajevski pjevač sevdalinki Himzo Polovina. Nije poznato odakle su se njih dvojica poznavali, samo kada bi god popularni pjevač dolazi na Cetinje, nastupao bi u Zetskom Domu i obavezno bi se kao njegov specijalni gost pojavljivao Đorđe Leza. To je bio jedan od uslova koje je Polovina postavljao organizatorima pri gostovanju na Cetinju. On nije Polovina, on je čovjek ipo, govorio je Đorđe o svojem sarajevskom prijatelju. Đorđe je nastupao sa recitalom, potom bi otpjevao nekoliko sarih crnogorskih pjesama ili bi uzeo gusle čineći ovaj drevni tradicionalni instrument neponovljivim i živim. Nekako bi za tu priliku zahvaljujući uticaju Pavla dobijao za nastup Crnogorsku narodnu nošnju iz muzeja. Problem bi nastao nakon koncerta kada je trebalo vratiti vrijednu odoru muzeju. Đorđe bi se skrivao dok su ga kustosi muzeja proganjali kako bi ga privoljeli da vrijednu odjeću vrati tamo gdje je i pripadala. Na kraju bi Đorđe teška srca vraćao nošnju, jer nije želio da svog prijatelja Pavla dovodi u neprijatnu situaciju. Pobrkotine u njegovom životu, kao ni on sam, nijesu robovale pravilima i nikada se nije znalo u kojem obliku i kada će da se jave. Kad bi se to desilo, Đorđe je samo morao da slijedi zov nepoznatog dok pobrkotina samu sebe ne bi istrošila i dok se ludi huk u njegovoj gavi ne bi sasvim umirio. Obučen u svečanu crnogorsku nošnju, utegnuto i dotjerano Đorđe se spremao da se pojavi na početak koncerta njegovog prijatelja iz Sarajeva. Uzbudjenje zbog nastupa u njemu je izazvalo potrebu da ode do toaleta. Zastao je u dvorištu premišljajući se kojim linijama puta da krene i u koji klozet da uđe. Toga dana kockice ovog mozaika rebusa su ukazale na pravac i Đorđe je posegao za vratima klozeta koji je bio bliži ulici.

Zauzeto, začuo se piskav glas žene koja se unutra već nalazila.

Požuri, zakasniću na koncert, viknuo je Đorđe, već iznerviran što se sve ne odvija onako kako je on zamislio.

Idi u svoj klozet, šta si se okomio na ovaj, začuo je ženski glas.

Pobrkano mi je da idem u drugi, danas moram u ovaj, a ti požuri, već kasnim, vikao je Đorđe.

Neko od prolaznika, ili više njih, primijetili su da se dvorištu nešto neobično dešava i očas posla skupila se grupica ljudi, galameći i hrabreći Đorđa da uđe i izbacii ženu, ili koga već, iz klozeta. Najednom se Đorđu nije žurilo, imao je publiku, dramski zaplet je bio tu, glumci na sceni, koncert je mogao i da pričekaa. Uostalom uvijek je nastupao pri kraju koncerta i imao je dovoljno vremena da

riješi za njega ovu važnu pobrkotinu koju mu je slučaj, kao mnoge druge tako obilato udijelio. Žena u toaletu je bila samo epizodista nečega što se nije moglo predvidjeti.

Evo, vidite šta mi ovaj ženski baksuz radi, obraćao se Đorđe ljudima oko sebe, koji su se grohotom smijali i sami dozivajući ženu da izađe i oslobodi prostor za koncentraciju umjetnika.

Izlazi ženo, pobogu, rodila bi ga više, šta se sa tobom dešava, vikao je Đorđe lupajući pesnicama na vrata koja postićena žena nije otvarala.

Žamor se pretvarao u graju. Aplauzi su pratili svaku Đorđevu riječ upućenu nesrećnoj ženi.

Ljudi zakasnicu na koncert, pomagajte, vapio je Leza, kao da mu se o spasu života radi.

Na kraju se na vratima klozeta pojavila izbezumljena žena pokušavajući da se bjekstvom izvuče iz neprijatne situacije. Đorđe joj je prepriječio put, šireći ruke i ne dajući joj da prođe, jer po njemu predstava je kratko trajala i nije bila završena.

Seri, seri sad, zakasnio sam na kocert, sad je svejedno šta radiš. Vikao je na ženu koja je na kraju ipak uspjela nekako da se izvuče iz obruča, koji su sa jedne strane pravili skupljeni prolaznici a sa druge svađalački nasrojeni Đorđe.

Đorđe se malo kasnije pojavio U Zetskom Domu potpuno smiren, i vidno raspoložen.

Voditeljka ga je najavila svečanim glasom.

A sad jedan vaš kršni sugrađanin, kazala je kada se Đorđe sa guslamau rukama pojavio ba bini pozornice. Publika je Đorđa dočekala ovacijama i smijehom izazvanim riječima voditeljke. Đorđe je bio čovjek niskog rasta i najava kršnog cetinjanina zvučala je kao šala i podrugivanje. Voditeljka je napravila veću grešku od ove, jer je u prolazu potašala Đorđa po ramenu, a to je bilo dovoljno da on nikako nije mogao da počne sa nastupom dok i ovu pobrkotinu ne razbije.

Sputio je gusle na daske koje život znače. Ćutao je nekoliko trenutaka, a onda je rekao put publike: sad ću se ja vratit, i otrčao sa bine. Jedva je pronašao voditeljku koja ga je zapajeno posmatralo. Ima nešto posle da vam kažem, rekao je i dotakao je po ramenu.

Pobrkotina je bila eliminisana. Vratio se na binu i nastavio sa učešćem u programu kao da se ništa nije dogodilo.

Voditeljka nije znala da Đorđe nije dozvoljavao nikome da ga dodiruje što mu ne bi uzvratio, niti pri razgovoru da sagovornik kaže poslednju riječ. Za svaki slučaj i da bi se osigurao imao je običaj da kaže: prvo ti pozdravi mene pa ću onda ja tebe.

(pobrkotina o Titu
prstenu na vinskoj flaši
i Nikcu od Novina)

Voljeni vođa, kako će se u kasnijim vremenima ispostaviti, banuo među Srbe i Crnogorce direktno iz Stradije, sin naših naroda i narodnosti, otac i majka, heroj rata i mira, svjetski putnik, državnik i opsenar Tito, stizao je da ponekad posjeti i Crnu Goru. Pamtio se njegov doček na Cetinju i njegovo nadahnuto obraćanje narodu sa terase Vladinog Doma. Priređen je svečani ručak na kojem je omladina Cetinja kolima i pjesmom pozdravila najdražeg gosta. Jedan od zabavljača bio je i Đorđe Leza. Tito se vratio u Herceg Novi, u svoju vilu, jednu od sijaset velelepni rezidencija rasutih svuda u okruženju. Svaka republika je imala makar jedan grad koji je nosio njegovo ime. Desetak godina kasnije, ostarjeli vođa je na nekoliko dana ponovo došao u svoju vilu u gradu Mimoza. Trebalo je gosta zabaviti, i neko se sjetio kako je pri prvoj posjeti cetinju Leza ostavio utisak na Tita. Bogati, onaj mali crnogorac lijepo izvodi one ratne pjesmice o meni, rekao je tada i to je bila dovoljna preporuka da Đorđe ponovo zabavlja neočekivanog gosta. Za tu priliku Đorđa su odjenuli u nošnju koju je nosio veliki crnogorski junak Nikac od Rovina, koja se takođe čuvala u muzeju na Cetinju. Nikac je poput Đorđa bio čovjek omalenog rasta, ali velikog srca i pričalo se, lavlje hrabrosti. Tom prilikom pojavila se čitava grupa umjetnika iz raznih oblasti. Ostale su prije nastupa smjestili u garderobu koju je jedan od konobara greškom zaključao. Umjetnici su sjedjeli i čekali da se pojave pred Tita, ne usuđujući se da zovu, ali niko po njih nije dolazio i tek negdje kasno, kad je ostarjeli predsjednik otišao na počinak, neko se sjetio ovih nesrećnika i oslobodio ih neočekivanog zatvora. Nije bilo izvinjenja, jer Tito se nikome nije izvinjavao a njegovi posilni su ga imitirali u osionosti i aroganciji. Đorđe je te večeri bio bolje sreće. Odmah su ga izveli pred Tita. Naokolo se muvalo osoblje iz posluge, telohranitelji, policija u civilu, a pozvani političari su se utrkiivali u servilnosti, naglašavajući podaništvo i prvrženost vođi koji im ni imena nije znao.

Ispred Tita na stolu su se nalazile razne đakonije, bilo je tu i pečenih fazana, i rakova i školjki, i kavijara i svakojakih mirođija, tu se nalazila i otvorena flaša sa vinom.

Poklopac sa flaše bješe uklonjen, ali, na grliću flaše bješe ostao prstenasti dio zatvarača, dovoljno uočljiv, da Đorđe zbog ove pobrkotine nije moga da počne sa recitalom. Prsten na flaši je doživljavao kao omču oko glave obješenoga i morao je po svaku cijenu da taj prstenasti dio ukloni.

Gospodine predsjedniče, ja imam jednu malu neurotičnu smetnju, mogu li ja nešto ovdje što mi smeta da popravim, direktno se Đorđe obratio Titu.

Bulumenta iz ergele Titovih poslušnika je zapanjeno posmatrala Đorđa ne shvatajući uopšte šta ovaj govori. Đorđe nije sačeka Totovu reakciju, već je posegao za flašom na stolu, dohvati je nož za čišćenje ribe iz srebrnog escajga i

krenuo da kida prsten sa flaše. Tjelohranitelji su potegli pištolje ka Đorđu koji ni na koga nije obraćao pažnju. Prsten omča je popustio i pukao, i Đorđe je flašu vratio na pređašnje mjesto. Tito je lijenjo mahnuo rukom ka obezbjeđenju.

Pustite umjetnika da se koncetriše, bogamu, rekao je, i Đorđe je krenuo sa recitalom Nazorove pjesme „Titov Naprijed“.

Tito ga je pažljivo slušao, i kada je Đorđe završio, zadovoljno je pljesnuo dlanovima i svima koji su bili u velikoj svečanoj prostoriji i oko stola pao je kamen sa srca.

Ma, bogati ni ja nijesam neka veličina rastom, a ti si manji i od mene, kako to crnogorac a mali, vidi ovoga Vidoja Žarkovića, ima dva metra u njemu, bogati, rekao je Tito radoznalo posmatrajući Đorđa.

Đorđe nikada nije podnosio šale na račun visine, čak je znao i kosu da ofarba i crno kako bi što više makar likom podsjećao na Njegoša, a to što mu Bog nije dao da ide u visinu, nije bila njegova krivica.

Znate predsjedniče, okuražio se Đorđe da kaže, ovu odjeću što vidite na meni, ovo je crnogorska nošnja, ali ne bilo koja. Ovo što sam ja danas obukao nosio je najveći crnogorski junak Nikac od Rovina. I nije mu smetalo to što je bio malog rasta da bude veliki junak. A meni stoji kao salivena. Nikac od Rovina je bio moje visine.

Tito kojega su godine pritiskale i koji je već slabije čuo, pažljivo je osmotrio Đorđa.

Kažeš Nikac od Novina, čuj bogati, nijesam znao da su najveći crnogorski junaci bili novinari, zašto li to kriju od mene, majku mu, rekao je paleći havanu, žmirkajući pritom sitnim umornim očima.

Čudan ovaj umjetnik i nema dlake na jeziku bogati, reka je Vidoju koju je bezglasno sjedio u njegovoj blizini.

Bio je to jedan od poslednjih Titovih dolazaka u Herceg Novi i u Crnu Goru, ako ne i poslednji.

Govorilo se da Tito neke svoje vile nikada nije stigao ni da posjeti.

Izigravao sam dvorsku ludu, sad i nikada više, rekao je Đorđe Pavlu po povratku na Cetinje.

Nedugo potom Đorđe je od jednog prijatelja, čije ime nije htio nikome da otkrije dobio na poklon novu crnogorsku nošnju.

Nosio je i za Ameriku. U njoj je u Njujorku i još nekim američkim gradovima pjevao emigrantima i izbjeglicama iz Jugoslavije, zemlje koja se više nikada tako neće zvati.

Nekoliko puta je ovu nošnju oblačio i u Beogradu kada je posjećivao prijatelje, šepureći se u njoj kao paun, dok je za njih pripremao ugodne i neočekivane recitale. Snimio je na gramafonskoj ploči i kaseti „Crnog Vladimira“, poemu Stevana Raičkovića. Na omotu ploče bila je Đorđeva fotografija na kojoj je bio odjeven u crnogorsku nošnju, i kada je veliki pjesnik čuo u Đorđevoj izvedbi, samo je prokomentarisao: tek sada sam ovu svoju poemu doživio na pravi način.

Anastazijeva priča o Ilijanu,
(uvod u pobrkotinu koja to nije)

Naprosto je određeno da pojedine priče nemaju kraja. Sve što bješe vezano za Šarlotu gubilo se i ponovo nastavljalo kroz čudne spletove događaja koje je određivao slučaj, mada je Đorđe vjerovao da je u svemu tome najvažnije niti povezivala sudbina, stvarajući odnose koji se nijesu mogli predvidjeti u jednom po svemu zamršenom klupku minulih dešavanja. Taman bi pomislio kako je napokon uspio da sklopi u razložnu cjelinu kockice mozaika opšte slike, koja je bila najbliža stvarnom životu, kada bi se neočekivano pojavili novi detalji, i priča bi krenula drugim tokovima. Zanimljive su samo one priče koje nikada nijesu ispričane do kraja, mislio je Đorđe posmatrajući Flega Ilijana, neobičnog čovjeka sa kojim ga je upoznao Anastazije Filimon. Do ovog poznanstva vjerovatno nikada ne bi došlo, da Ilijan nije svoju neobičnu životnu priču ispričao Filimonu, a ovaj je odmah poželio da je i Đorđe čuje.

Vidjećeš o čemu je riječ, kazao je Filimon Đorđu, mislim da je priča koju si čuo od Šarlote dijelom istinita, a dijelom prećutana; saslušaj ovog nesrećnika, voljan je da govori; ja sam mu povjerovao a ti procijeni gdje su tačke ukrštanja Šarlotine i njegove pripovijesti. Prije svega, i on je beskućnik i skitnica, prije izvjesnog vremena pojavio se u mom ateljeu.

Znam da tragate za modelima, mislim da je moje lice zanimljivo, ne tražim puno, tek toliko da se prehranim, rekao je čim se došao i tako, evo, neko vrijeme on pozira a ja nikako ne uspijevam da ulovim na njegovom licu sjenku koja se pojavljuje u magnovenju i kao bljesak, i koai me, priznajem izaziva da je ulovim na platnu, i koja me tjera da ne odustanem. Naslikao sam mnoštvo skicapa čak i gotovih portreta, na izgled sve je urađeno kako treba, ali ja znam da mi suština, karakter lika izmiče. Evo, neko vrijeme, svakodnevno me posjećuje, zauzme mjesto i ne pomjera se. Model je kakav slikar samo poželjeti može. Molio me je da mu dozvolim da povremeno za vrijeme poziranja puši. Kazao sam mu da može i da puši i da govori, meni to ne smeta. I tako je onako da prekрати dosadu jednog dana izčista mira počeo da priča o sebi. I zaista, njegova priča nije bila nezanimljiva. Pitao sam ga, sjeća li se djevojke po imenu Šarlota, pošto je, kao što ćeš i sam vidjeti, njegova priča povezana sa cirkusom. Ispričao sam mu detalje koje sam čuo od tebe. Kazao mi je da takvu osobu nije poznavao, ne pod tim imenom, i ne u tom cirkusu gdje je nekad radio, mada je čuo priču o djevojci od gume, koja je tragično završila. Jednostavno je promašila posudu sa vodom i razbila se o tlo. Navodno je neko prije njenog nastupa pomjerio posudu i tragedija se nije mogla izbjeći. Na tom mjestu se navodno kasnije na neobjašnjiv način pojavila Posuda Požuda, koja je proždírala ljude.

Možda je Flego Ilijan zaista jedini preživjeli junak ove priče prožete misterijom i elementima fantastike, nastavio je Filimon.

Ja sam naučio da ljudima mnogo ne vjeruje, dodao je, ali zato pričama o

ljudima zaista treba vjerovati. One nemaju potrebu da nešto skrivaju i da služe obmanama. Da nam laskuju i da nam se dodvoravaju. Nijesu rođene sa strahom i iz straha. Njihov jedini cilj je da ih neko ispriča i da ima ko da ih čuje. Priča je važna a ne onaj koji je pripovijeda. Čovjek na kraju uvijek prvi umre od priče koju je darivao slušaocima. Sada je vrijeme za Ilijana da priča a nas dvojica da slušamo i da ga ne ometamo u priči.

Ilijanova priča

(pobrkotina o sebi
o cirkusu Viking i sin
o sotoninom sjemenu)

Lakosanog Flega Ilijana probudilo je udaranje vjetra o zidove zgrade, o okna, o krošnje drveća, na kojim se granje kršilo pucketajući kao trska na plamenu. Boljelo ga je mjesto na kom je ležao, a ne tijelo koje je zaposjelo to mjesto. Nutrina, srž kostiju i sve što se na njemu nije vidjelo, bespovratno je starilo. Samo mu koža, misao i osmijeh nijesu priznavali godine. Želja za povraćanjem i osjećaj gađenja, natjerali su ga da sa naporom i lijenjo ustane iz postelje, koja nikada, pa ni ovog puta nije imala topline. Sjetio se mučnog i beskorisnog pregleda prijetnog dana. Doktor specijalista mu je rekao da boluje od *bezimene praznine*, kao i većina stanovnika ovoga grada, bolesti koja u ovom dijelu svijeta hara od onog dana kada je zajedno sa vlasnicima, izgoreo cirkus „Viking i sin“.

Provjerio je toplu vodu u bojleru. Bilo je dovoljno za tuširanje. Mrzejlo ga je da se svlači, pa je oprao samo kosu. Dugo je trljao potiljak peškirom koji je imao rupu u sredini, kako bi tjeme disalo. Sakupio je otpale dlake sa emajliranog okvira kade i odahnuo kad njihov broj nije priješao cifru četrdeset. Jednom davno je u nekim novinama pročitao da ukoliko se ovaj broj pri jednom pranju ne premaši, čovjek može biti spokojan, nema bojazni da će ostati bez kose. Liznuo je kažiprst desne ruke i okvašenim vrhom pokušao da ukloni žuti, skoreli grumenčić u uglu levog oka. Useknuo se glasno. Nos, a potom prste, očistio je toalet papirom. Tek tada je primijetio kako mu iz nozdrva štrče izrasle dlake i miješaju se sa brkovima. Posle neuspjelog pokušaja da ih ukloni čupanjem, i bolne grimase koja je propratila pokušaj, dohvatio je makaze. Trgnuo je glavom unazad kada ga je šiljati vrh bocnuo u nježnu sluzokožu negdje u otvoru. Opipao je mjesto povrede i na prstu otkrio blijed trag krvi. Uvijek se posiječem, pomislio je, ali mu misao i to što se događalo u ogledalu ispred njega nije promijenila uobičajeni izraz mrzovolje na licu.

Iako su godine pristizale sve brže i brže, Ilijan je još uvijek mogao da bude zadovoljan izgledom. Tijelo je prkosilo zakonima prolaznosti, koža na njegovom

licu bješe zategnuta, držanje tijela odavalo je čovjeka koji je znao šta hoće, i da još uvijek može to što hoće. Uočljivo cmilo podočnjaka nije poticalo od starosti, najverovatnije bješe posljedica nesanice, a možda i bolesti o kojoj mu je ljekar govorio.

U noći posle požara u kom je izgoreo cirkus „Viking i sin“ sanjao je kako je ostao bez kose, i strašno se uplašio svog lika koji je ugledao u odrazu ogledala, kada je htio da se začešlja. Lobanja mu bješe ogoljena i bez kože. Bjelinu i izlomljene šavove spojeva kostiju nije uspio potisnuti iz sjećanja. Od tada potiče strah od gubitka kose i navika da uvijek posle pranja broji otpale dlake.

Izlazeći iz stana, prije survavanja niz dugo vijugavo stepenište, zaustavio se kako bi se privikao na mrak u hodniku, i sve to ponovio pri izlasku iz zgrade, s tom razlikom što se sada privikavao na svjetlost. Produžio je trotoarom niz ulicu. Osvnuo se, uvijek je tako radio, dugim pogledom je odmjerio zgradu u kojoj je od rođenja živio i koju je otmenost davno zaboravila.

Ako je prije nekoliko trenutaka oklijevao na koju stranu da krene, sada je znao kamo mora poći. Obuzet uplivom zadovoljstva grabio je naprijed. Čovjek koji se ne osvrce zna kuda ide. On se nije osvrtao jer bješe donio odluku da se kreće do prve preprijeke, šta god to bilo i gdje se korak nije mogao dalje napraviti. Sve što mu se dešavalo ovog jutra bješe dio uvježbanog rituala i nije bilo razloga da mijenja ritam i navike.

Miris vlažnog pločnika prostirao se ulicom Mjesečeve mijene, skretao iza ugla, potpuno nestajući u četvrti Bezimenih Gospodara.

Grad u kome je živio Flego Ilijan bješe kraćeg vijeka od žitelja u njemu, a njegovo nezaustavljivo odumiranje nastupilo je posle požara čije se posljedice tada još nijesu mogle sagledati. Vrijeme će pokazati da su bile fatalne. Nikada se nije dogodilo da požar tako malog obima nanese takvu štetu. Puste ulice i polunapuštene zgrade, sjetno su promatrale one rijetke prolaznike što su kao aveti besciljno tumarali gradom. Među njima, u danima ranog proljeća često se mogao vidjeti i Flego Ilijan.

I tog jutra, tužni lanac pokunjenih zgrada piljio mu je u leđa kada je usporio korak, a potom se sasvim zaustavio. Stigao je do cilja. Širokom poljanom ograđenom bodljikavom žicom, pogled mu je pukao oštro i odsječno kao što se nekada čuo pucanj biča jednorukog ukrotitelja lavova gospodina Leonida B. Mickijeviča iz cirkusa „Viking i sin“. U cirkusu koji nije upamćen po njemu, jer je gospodin Mickijevič otpušten istog dana kada je u čeljustima lava kog je pokušao da pomiluje, nakon kako je vjerovao, uspješno okončane dresure, zauvijek ostala zgrčena u pesnicu njegova ruka, istrgnuta iz ramena strašnim čeljustima. Lav se nije ni osvrnuo na zgrčeno ljudsko tijelo ispred sebe, niti je reagovao na krike čovjeka u agoniji. Mirno je ušetao u kavez. U zubima je imao ruku koja ga je bičevala.

Posle tragedije gospodina Leonida, niko nije mogao pretpostaviti da će cirkus „Viking i sin“ doživjeti još goru sudbinu. A prije toga uslijedio je uzlet o kome se moglo samo sanjati. Rijetko se dešavalo da neki cirkus doživi toliko slave i počasti. Bješe upamćen samo zbog jednog neobičnog detalja. Na svakoj predstavi ginuo je najmanje jedan artista, skaćući sa ogromne visine u posudu cilindričnog oblika, ne

širu od kruga koji je označavao centralni dio lokalnog fudbalskog igrališta, na kojem šatra bješe postavljena. Cilindrični obruči unutar posude sužavali su se srazmjerno brzini leta padajućeg tijela. Lirski nazvana „Posuda požuda“, napravljena tako da se nije moglo kontrolisati njeno besprekorno i potpuno usavršeno funkcionisanje, na neobjašnjiv način bješe povezana sa tornjem načičkanim skakačima dobrovoljcima. Reagovala je samo na let i strujanje vazduha što ga je tijelo u padu izazivalo. Za skok u smrt, ili kako su ga pojedini teoretičari nazivali „letom u neizvjesnost“ ne bješe potrebna obuka, talenat i obdarenost za artizam. Dovoljna bješe želja, hrabrost i pohlepa.

Običan svijet je najednom vidio šansu da iz te dugotrajne učmalosti i nepoštene sudbinske podjele životnih uloga, najzad pomoću cirkusa, skrene pažnju na sebe i bar tako zasluži i izazove divljenje i poštovanje. O skakaču, ma ko da je bio, podaci su unaprijed objavljivani u lokalnim novinama; doživljavao bi slavu, mada kratkog vijeka, ali slavu dostojnu bogova. Srušen je jedan od mnogobrojnih mitova o smrti. Prvi put čovjek u smrt nije ulazio sam i prepušten strahu od konačnosti. Samoubica je imao svoju publiku, svoje navijače. Istraživanja su pokazala da je sasvim neznatan procenat gledalaca bio na strani mašine. Ukazivala se mogućnost da se umjesto trenutnog ushita dosegne ona dugo sanjana, vječna slava. Iako je mašina mamila u smrt, spisak dobrovoljaca bješe dug i svakim danom se povećavao. Pravila su strogo poštovana. Princip prisile, karakterističan za mnoga vremena i epohe ovdje bješe potpuno iskorijenjen. Strah je bio u publici a ne na strani onih koji su letjeli u ambis.

„Viking i sin“ bjehu nepodmitljivi, njihovo je bilo da uzmu novac, i da organizacija prođe bez incidenata. Prema učesnicima bjehu ravnodušni. Nijesu birali. Bilo im je svejedno kakvog čovjeka šalju u smrt. Prema posudi su se ophodili kao da je živ stvor. Krvlju žrtava podmazivali su neobičnu napravu koja je koncentrične obruče pomjerala ka centru kruga. Omotač oko posude od prozirne i neprobojne smjese, trostruke čovjekove visine, u svojoj utrobi je nosio čudan mehanizam. Sa unutrašnje strane u prstenovima bješe ugrađeno kružno sječivo širine stopala, koje je pri vrhu bilo užo, što je otvor, gledano sa visine, činilo većim nego što je bio. Bilo je šest takvih prstenova, poređanih stepenasto i nadolje; širina sječiva se na svakom narednom obraču udvostručavala, da bi kod posljednjeg, pri dnu, otvor bio sužen tek da propusti čovečje tijelo. Dno bješe prijekriveno debljim dušekom specijalne izrade. Mekoćom bi ublažio pad, ukoliko bi tijelo dospjelo do njega. Sasvim uz obris kruga, s unutrašnje strane dušeka nalazila su se dva kovčega ispunjena do vrha novcem, zlatom, nakitom i mnogim drugim dragocjenostima. Skakači nijesu uludo i iz ćefa skakali. Imali su cilj kojem je bilo teško odoljeti. Uzdali su se u sreću. Sadržaj kovčega bješe predviđen kao nagrada onome ko bi uspio da se padom probije kroz čeljusti sečiva posude. Da se neko domogne tolikog bogatstva, bješe mala vjerovatnoća. Prstenasto sečivo je radilo na jednostavnom principu prstiju šake kad ih brzo skupimo u pesnicu, kao da hvatamo muvu u letu. Samo što su se ove mehaničke čeljusti mnogo brže sklapale, drobeći i sijekući na komadiće sve što bi se našlo u otvoru posude. Pri dnu posude bješe kao olovkom ucrtan okvir vrata gdje bio izlaz sa pozlaćenom bravom postavljenom sa unutrašnje strane, tako da se do dragocjenosti, osim kroz otvor posude, nije moglo

dospjeti. Vrata su se otvarala i zatvarala iznutra. Samo u početku vlasnici cirkusa su se vjerovali da dobrovoljaca neće biti, a kada je glas o blagu dospio do naroda, broj takmičara se povećavao matematičkom progresijom. Odlučeno je da se iz cirkuskog programa izbace sve numere koje nijesu uzbuđivale i zabavljale publiku. Ova nevjerovatna tačka bješe jedinstvena u svijetu; osim profita što je obezbjeđivala gradu i vlasnicima cirkusa, i sa ostalih aspekata imala je značajno opravdanje. Prvi put je legalizovano samoubistvo kao vid zabave i prvi put, od pamtivijeka, ovaj gnusni čin samoubistva što je u normalnim okolnostima izazivao osudu, ponekad prezir i sablazan, doživio je potpunu rehabilitaciju.

Nije se znalo ko je projektovao i sagradio spravu zvijer, ako je već kao takva postojala, zar je važan njen tvorac, govorio je Viking stariji. Vlasnik cirkusa i njegov sin, devetogodišnji dječak, koji ni rastom ni zrelošću već dugi niz godina nije izlazio iz ovog doba, govorili su da je sprava naslijeđena. Od koga i iz kog vremena nijesu htjeli, a možda ni mogli da objasne. Cirkus je morao imati svoje tajne. Skupe ulaznice nijesu umanjivale broj posjetilaca. Sva mjesta bjehu mjesecima unapred rasprodana. Posuda je gutala mnogobrojne žrtve, i čim bi se u njenom otvoru zakoprcalo tijelo, za tren bi bilo sasječeno na komade. Zavjesa u obliku zvona bi se podigla, zaklanjajući ovu strašnu sliku od publike, koja je uvijek zahtjevala da prizor uništenja odgleda do kraja. Padale su opklade: do kojeg će prstijena tijelo skakača uspjeti da prođe. Nikome nije bilo dosadno. Posjetioci nijesu znali da je posuda ljudožder i da se hrani ljudskim mesom, i tu tajnu otac i sin ni za šta na svijetu nikome nijesu htjeli povjeriti. Broj prijavljenih takmičara samoubica se povećavao u odnosu na gledaoce. Sin vlasnika cirkusa bješe odlučio da ispita uzroke ove zabrinjavajuće pojave. Ostaćemo bez publike, a to cirkusu donosi profit, rekao je otac sinu imbesilu. Pokazalo se da su se i gledaoci tokom predstave masovno prijavljivali za skok. Sin se dosjetio i doradio postojeći pravilnik oko učešća u programu. Skakač je morao najmanje osam puta da se pojavi u svojstvu gledaoca. I sve je opet sjajno funkcionisalo.

Ovo blagostanje u cirkusu nije dugo trajalo. Jednog dana na tornju iznad posude nastalo je komešanje. Umjesto najavljenog skočio je nepoznati čovjek, praveći piruetu u vazduhu; zaustavio se u letu više samog otvora pakla. Levitacija bješe neponovljiva. Letjeo je kao ptica kolibri, lebdjeći nad otvorom. Kako mu je to pošlo za rukom, ostala je tajna. Čeljusti prstijenastog sečiva očekujući siguran zalogaj, škljocnule su u prazno i to bješe kobno za napravu. Čuo se bolan urlik iz dubine posude; od tog časa čeljusti se više nijesu mogle rasklopiti.

Publika je urlala. Nije to bilo ono što su željeli da vide. Neznanac se spustio na zemlju, potom se dao u bijeg. Zapanjeni gospodin Viking, očajan kao i posjetioci, samo se stropoštao kao svijeća padajući u nesvijet, a sin je uzjahao drvenog konja davno kupljenog za četvrti rodendan; ržući i galopirajući, priključio se publici koja je za neznancem odjurila u noć.

Čovjek kolibri se podrugljivo cerio masi što je mrakom bezglavo tumarala, dok je on lebdio iznad njihovih glava.

Viking i sin su uzaludno dovodili stručnjake i majstore. Spravi lijeka nije bilo. Posuda se svakodnevno smanjivala a sa njom je nestajalo i bogatstvo što bješe u njenom oklopu zarobljeno. Na kraju su očajni otac i začuđeni sin svoje krevete

premjestili sasvim uz posudu, kako bi je odobrovoljili da ponovo zine. No sve je bilo uzalud.

Posao je potpuno stao.

Sin je savjetovao ocu da bilo koga prekolju i prinesu kao žrtvu. Otac predlog, mada zanimljiv, nije prihvatio, i sin je na kraju teška srca prerezao vrat svom drvenom konju. Kako se njemu činilo mlaz krvi je nemilice šiklao. Žrtva što ju je prinio bješe zakasnjela.

Malerozne samoubice danima su opsjedale šatru. Vlasnici cirkusa i dalje su govorili da je sve u redu; sprava se remontuje, treba vremena i strpljenja i sve će ponovo biti kao prije. Nit na kojoj se klatilo strpljenje naroda sve više se tanjila. Otac i sin su ubrzo stradali u plamenu podmetnutog požara od strane nekoga iz ko nije imao strpljenja dalje da čeka. Očevici ovog događaja, a među njima je bio i Flego Ilijan, nikada nijesu videli ljepšu i sjajniju buktinju. U nezaboravnom trenu sve se prijetvorilo u pepeo i prašinu.

Sjutradan je zgarište posjetila istražna komisija zadužena za slične udese i nezgode, i osim tri kostura: odraslog čovjeka, dječakovog i konjskog, u pepelu ničega nije bilo. Bješe nestala posuda sa svojim strašnim sjećivima i nedokučivim bogatstvom. Nikakvih tragova koji bi ukazivali na njeno postojanje, nije bilo. Kao što uvijek biva posle požara koji sobom odnesu sve tragove, ostala su nagađanja i priča kako je do ove neponovljive cirkuske tačke uopšte došlo.

Navodno je Viking stariji u pripitom stanju, jedne prilike, da bi umirio nekog napasnika, ispričao da je u toku neke davne večeri, tek što bjehu dospeli u ovaj grad, u pauzi između mjesečeve mijene i svjetlosti jutarnjih zvijezda, pod tek razapetom šatrom, zajedno sa tornjem izrasla čudovišna posuda. Ne znajući njeno porijeklo i namjenu, neoprezni artista u namjeri da otkrije o čemu se radi spustio se sa tornja, viseći na konopu, i završio u njenim čeljustima. Agonija prve žrtve je kratko trajala a kako su ovoj sceni prisustvovali zapanjeni vlasnici cirkusa koji se ko zna zbog čega zvao Viking i sin, znali šta im ubuduće valja raditi. Ni na kraj pameti im ne bješe da posudu u obliku lijevka uklanjaju. Posuda bješe nikla iz zemlje kao pečurka, kao deblo sa korijenom koji seže do ko zna kakvih dubina, kao plod zemaljske utrobe, plod nikao direktno iz pakla, ljudskom rodu nov i sasvim nepoznat, po svoj prilici sotonino sjeme, ono koje zrači omamom i zaluduje, koje mami obećanim a opet nedostupnim bogatstvom, kao što sirene u legendama mame pjesmom mornare.

Kada je vatrena stihija uzela maha, zemlja, kolijevka zala, najverovatnije je svoj krvožedni plod usisala nazad.

Kad god bi posjetio ovo mjesto, Flegu se činilo da u nozdrvama osjeća miris krvi i sprženog mesa, vonj izgorelog platna, odjeće i konjske dlake. U plamenu se drveni konj pretvorio u živinče od krvi i mesa, ali umobolni vikingov sin nije znao kako se pravi konj jaše, dok novooživjeli konj nije imao pouzdanu ruku jahača, koja bi ga iz ognjenog pakla izvela vani u stvarni život i slobodu.

Flego Ilijan bi se uvijek tada sjetio rednog broja pod kojim bješe zavedeno njegovo ime. Kao i mnogi prije njega, mislio je samo na zlato i drago kamenje kojim samo njega čeka, bez bilo koje druge misli, ideje, bez bojazni pripremao se za skok. Od slave do vječnosti dijelila su ga dva dana i jedna duga noć u kojoj se

pojaviio čovjek kolibri.

Lebdjeća prikaza je pomogla da se bar za neko vrijeme odgodi ono što je odavno namijenjeno konačnosti.

Bezimeni grad iz koga je dolutao Flego Ilijan imao je pravo da nestane u priči koju je možda jedini pamtio ovaj neugledni čovjek, čije lice je imalo neuhvatljivu sjenku turobnosti, možda čak i smrti same, ko će to znati.

To je bila priča Flega Ilijana i morao sam da ti je ispričam, kazao je Filimom Lezi. U njoj sam prepoznao neke detalje i sličnosti vezane za Šarlotin život i onako kako si mi ga ti opisao. I ona je imala tačku u kojoj se rugala smrti skačući u otvor posude.

Ilijan naravno više ne dolazi kod mene da pozira. Možda je odustao on iz nekog razloga, možda je odlučio da se vrati u svijet iz kojeg je došao, možda sam i ja shvatio da je došlo vrijeme da se manem ćorava posla. Naravno da nijesam povjerovao u njegovu priču, ali mi je dala ideju za sliku na kojoj ću uskoro raditi. Priče su kao i slike. Kreneš od ničega, a onda se u tom naizgled praznom prostoru hranjena našom fantazijom događaju čuda. Čuda slična onima o kojima je tako uvjerljivo pričao Flego Ilijan.

Izvučeno iz sudskih zabilježaka
pomenuti slučaj nikada nije zatvoren

(pobrkotina o katancima
i ljudima
koji govna zaključavaju)

Ludog saslušaj, ali se ne smiješ pouzdati u njegove riječi, bješe omiljena misao mnogih cetinjana, koju je i Đorđe Leza bezbroj puta čuo, jer je najčešće upućivana na njegovu adresu.

Njegov grad, gdje se poslednjih decenija ništa značajno nije dogodilo, ostajao je godinama isti, van tokova vremena, ravnodušan na dešavanja u sebi i oko sebe, na ljude koji su iz njega odlazili, i na one u njemu koji su živjeli i umirali. Nikada ga vojske nijesu sravnile sa zemljom, ne da se pamtilo, nikada požari pretvorili u pepeo, nikada bolesti i zaraze opustošile, srastao sa stijenjem i planinama oko sebe, prstenom koji nikakva sila nije mogla ukloniti, drijemao je i snivao koliko buduće, toliko i one prošle vjekove. Uporne jesenje kiše, kamenu i temeljima grada na kamenu, nijesu mogle nauditi. Zimi su pomahnitali vjetrovi su bežali planinama, i samo odjek njihove tutnjave i bespoštedne borbe, uspavljivao je ionako umrtvljen grad, a u njegovim stanovnicima budio nagone koji su većim dijelom godine bili umrtvljeni. Velike, stare porodice ovjenčane slavom, bjehu potonule u tišinu svojih

oronulih grobnica. Od uspomena se živjelo, ali sa stalnim žalom za minulim vremenima sjaja i slave, sa ukusom stalne gorčine.

Cetinjani nijesu baš pretjerano voljeli sunce i kad bi granulo, sklanjali bi se kao i od nevremena. Samo kada bi oblaci prekrili nebo, ustalili se bez namjere da se brzo uklone, ili posle zalaska sunca, kad prvi suton obujmi varoš, ljudi bi najednom poput vampira, izmiljeli iz svojih kuća ljuštura, i kao da se tek tada život budio u ovoj varoši iznikloj ko zna kada ispod samog podnebesja.

Đorđe Leza se sjećao kako je u ranoj mladosti imao običaj da život i žitelje Cetinja idealizuje; kako je sve što je vezano za ovaj grad njegove sudbine i pokore, vidio drugačijim očima; kako je sve imalo drugu boju i značenje, baš sve: ljudi, običaji, stvari, oblićja, predmeti, priroda. Cetinje je bio grad fatamorgana, grad koji se gubio i mijenjao u sjećanju ljudi koji su izgubili sjećanje. S druge strane, Đorđe je morao sebi priznati da on sada ipak živi u novom vremenu, svakako drugačijem od onog, kada je prvi put zakoračio na Cetinje.

Ludome pokaži put, ili ga zaobiđi, i nemoj mu na tom putu društvo praviti, nećeš daleko stići, govorili su mještani, i budeš li sa ludim hodio ruku pod ruku, niko među vama neće vidjeti razliku. Muškarci su potajno poštovali Đorđevo ludilo, jer im je isto nedostajalo u njihovim jednoličnim životima. Začudo, najveće probleme zadavale su mu žene iz susjedstva. Sa njima je bio u stalnom sukobu. Šta god da je radio, njima je smetalo, i u tome su vidjele razne opasnosti koje su baš njih vrebale. Navodno, plašile su se Đorđa, a istina je bila da se Đorđe njih plašio još više.

Žene su danonoćno davile muževe prijetnjama da ako oni ništa ne preduzmu, one sigurno neće odustati, jednom će za svagda ovako ili onako, a sam Bog je znao kako, onom pritajenom manijaku smrsiti konce. Prijetile su milicijom, braćom, rodbinom. Vjerovale su da će se naći neko ko je spreman da Đorđu zauvije navuče ludačku košulju i ukloni ovu živu sramotu grada. Pisale su anonimna pisma uredništvu lokalnih novina, iznoseći podugačak spisak primjedaba na Đorđevo ponašanje. Ova pisma su uveseljavala šačicu ljudi u redakciji, ali nikada nijedno nije bilo objavljeno.

Ipak, ovaj stalni sukob koji je tinjao i prijetio da se izrodi u nešto mnogo konkretnije, nije zadugo ostao u domenu verbalnog prepucavanja i ispraznih prijetnji. Kako zgrada u kojoj je Đorđe živio bješe stara, davno projektovana, stanovi bar na početku nijesu imali kupatila i prostorije za ličnu higijenu, ko zna kada bješe iskopana zajednička septička jama u dvorištu iza zgrade, potom su sagrađeni poljski klozeti, poređani kao vojnici u stroju. Tek po dolasku Sofije Đorđje je po njenom nagovoru odvojio dio stana i u njemu izgradio kupatilo sa svim sanitarijama. Događaj vezan za poljske klozete desio se mnogo prije Sofijinog dolaska na Cetinje.

U onim danima kada njegove pobrkotine bjehu izraženije, kada se u njegovoj glavi izukrštaji horizontale i vertikalne, prrateći samo njemu vidljive linije i naznake, imao je običaj da ne birajući zađe u bilo koji od poljskih klozeta. Tu barem nije htio da pravi razliku, i smatrao je da je izmet svuda na svijet u isti. Samo putevi koji vode do đubrišta su uvijek nepredvidivi, neočekivani i drugačiji. U Đorđevom svijetu pobrkotina jedino fekalije nijesu izborile status najobičnije

horizontale. Za đubre su određene jame, i izmet je bio i ostao ispod.

Komšije su neko vrijeme prelazile preko ovih Đorđevih ispada. Na kraju, odlučili su da na svojim klozetima postave brave sa katancima. Ova novina je prosto šokirala Đorđa. Ključevi i brave su i bezvrednim stvarima davali značaj. Nekada se na Cetinju ni kuće nijesu zaključavale, i ove novine pristigle ko zna odakle, prve su među ljude unijele razdor i sumnjičavost. Dok nije bilo ključeva i brava, dok se kuće i stanovi nijesu zaključavale, bilo je i ljudi, imao je Leza običaj da kaže. Bijesan, iritiran ovom promjenom u dvorištu, kalauzom je odvaljivao katance i bacao ih u zjapeće otvore klozeta. Stanari su prijavili ovaj, kako rekoše, vandalski čin sukudog komšije. Tražili su odštetu i cio slučaj je dospio do suda. Na glavnom pretresu pojavili su se oštećeni na jednoj, i vinovnik štete na drugoj strani. Đorđa je po službenoj dužnosti branio Filip, mada je Đorđe tražio da se brani sam, jer za takve gluposti mu nije bio potreban advokat. Posle optužbe, riječ je uzela odbrana, insistirajući na materijalnim dokazima kojih nije bilo, jer katanci i brave su završile u klozetskim otvorima, i malo je bilo vjerovatno da će neko pokušati da traga za dokaznim materijalom. Odbrana se držala toga da su zlobne komšije sve izmislile kako bi napakostile Lezi. No, ova teza odbrane je pala u vodu, kada je jedan od oštećenih priložio račun o kupljenoj robi. Sudija je naredio oštećenima da svi ako je moguće pribave račune, a potom će na drugom ročištu, na osnovu takvih dokaza odrediti Leza novčanu kaznu, kojom bi im bila nadoknađena učinjena šteta. Tada se Đorđe javio za riječ: Gospodine sudija, i časni sude, ja imam samo jedno pitanje koje upućujem vama lično a i mojim dragim komšijama, možete li vi, ili bilo ko od oštećenih u ovoj sudnici, da mi objasnite, kakav je to grad u kojem se ljudski izmet stavlja pod katanac i kakvi su to ljudi u njemu, koji odluču da i govna zaključavaju?

Kako odgovora nije bilo, Đorđe je namignuo Filipu i izašao napolje.

Nema dokaza da je ova priča autentična
pa ipak
(pobrkotinu o kafi
ringlama
i četvrtku)

Cetinjem se pronijela nevjerovatna vijest da se Đorđe Leza oženio. Ona koja za njega pođe mora da bude luđa od njega. Omađijao neku jadnicu bez pameti. Dokon narod pa izmišlja kojekakve budalaštine. Jedni su vjerovali, drugi nijesu. Pavle, Jovan i Savo su danima slušali komentare i nagađanja sugrađana, na kraju nijesu odoljeli izazovu radoznalosti i vjerovatno su bili prvi i jedini cetinjani koji su sa

flašom lozovače pošli da čestitaju nevjestu i pozdrave mladoženju i mladence kako i priliči i kako običaji nalažu.

Đorđe im se obradovao. U početku jeste, kasnije vjerovatno nije. Dan je bio sunčan i na izmaku, ljeto tek bješe zakoračilo u ranu jesen. Začudo, pustio ih je da uđu bez uobičajene procedure ispitivanja. Nekad bi dreždali i po pola sata ispred zatvorenih vrata njegovog stana, a on bi se za to vrijeme sa posjetiocima, ma ko da su bili, pregonio, objašnjavajući im razloge zašto baš tog dana ne prima goste u kuću, a još manje želi vrata da otključava. Sve je zavisilo od obima i snage pobrkotine koja bi ga tada uhvatila pod svoje, naravno i načina na koji je pokušavao da je odstrani od sebe.

Izljubili su se, dali domaćinu piće a nevjesti kafu, poželjeli novopečenim supružnicima zdravlje, sreću i puno djece u novoj zajednici. Nijesam vas očekivao, rekao je Leza, ovo je moja supruga Sofija, ona je, znate, bila čuvena artistkinja, a ovi ljudi, okrenuo se ka Sofiji, ne znam kako da ti ih predstavim, oni su moji prijatelji iz Cetinja. Pavle je pjesnik, Savo stručnjak za folklor i sportista a Jovan je odskora predsjednik Cetinjske opštine. U neku ruku moji su zaštitnici u ovom gradu, a bogami ponekad znaju i da me dobro izogovaraju. E, onda ih ja kažnjavam, i dok im kazna ne istekne, ne vidamo se.

I doista, ovo što je Đorđe rekao o njima ne bješe daleko od istine. Ako bi se desilo da ne ispoštuju neki dogovor, ili pogriješe u redosledu poteza pri susretu, ili, pak, naprave pobrkotinu koja se nije mogla uklopiti u Đorđev sistem ponašanja, rekao bi nekome od njih bez okolišenja: Grdno si pogriješio, kažnjen si mjesec dana; za to vrijeme mi se ne javljaj, ako se sretnemo, ne poznajemo se. I zaista, naredni mjesec dana i ako se slučajno sretnu u gradu Đorđe okrene glavu kao da ih nije vidjeo. Kada kazna mine, obavezno prvi pride i obavijesti da je vrijeme kazne toga dana isteklo; izljubi se i nastavi druženje i razgovor kao da ništa nije bilo. U drastičnijim slučajevima kazna bi bila određena na duži rok, ali nikada nije prelazila vremenski period od tri mjeseca. Kaznu koja bi trebalo da budu preventivna mjera da se slična greška ne ponovi, određivao je samo za najbliže prijatelje, i oni su doista pazili da greške ne ponavljaju.

Sa nestrpljenjem su iščekivali da ih Đorđe nagradi pričom o ženidbi i otkud tako neočekivana promjena u njegovom životu. Živio je kao vuk samotnjak na Cetinju, bolje reći životario i preživljavao. Svi su znali priču o tragičnoj ljubavi sa Šarlotom, znali su za njegova zaklinjanja da može imati drugu ženu, ali njegovo srce, duša, pa i tijelo, pripadaće zauvijek samoj jednoj: Šarloti. Pojaviće se ona, govorio je, i vjerovao toj svojoj fantaziji.

Znaš, Pavle, rekao je Leza, ne dešavaju se čuda samo u pjesmama i snovima; ali danas vam neću pričati o poznanstvu sa Sofijom. I šta je prevagnulo da sjednem na ludi kamen. Kako god, odluka je njena koliko i moja.

Sofija bješe zaista lijepa žena, Đorđeve visine. Ni jednog momenta nije učestvovala u razgovoru; pažljivo je motrila Đorđa, vjerovatno, vodeći računa šta može i šta treba da radi. Nije sjedjela, stajala je u najudaljenijem dijelu sobe, ruku opuštenih niz tijelo; kršila je prste, što je bio jasan znak da je posjeta nezvanih gostiju ovoga puta nije obradovala, i da nervozu nije uspijevala sasvim prikriti. Lice joj je krasio ledeni osmijeh, koji nije bio upućen nikome u prostoriji.

Vjerovatno je molila Boga da što posjetioci što prije odu.

Đorđe nas je ponudio pićem. Nazdravili su i kako se ništa neobično nije dešavalo, spremali se da mladence ostave u njihovom novom gnijezdu sreće i ljubavi. Vidjeli su što su htjeli. I to je bilo dovoljno da radoznalost splasne i iščili. Đorđe je bio neočekivano veso i pomalo izvještačeno uglađen, nekako nije ličio na čovjeka kojeg su poznavali, i ova promjena je u njima izazivala neku vrstu pritajene nelagode i odbojnosti. Nalazili su se na pogrešnom mjestu i u pogrešno vrijeme. Đorđa su dugo poznavali i na neki način, kad je to njemu odgovaralo, družili se sa njim godinama, ali toliko pažnje i ljubaznosti od njega nijesu doživjeli za sve te minule godine, kao u tom jednom jedinom danu.

Izgubismo Lezu, rekao je Pavle šapatom drugarima.

Morate ostati i na kafi, insistirao je Đorđe, a njega, kada nešto odluči, bješe nemoguće odbiti.

Sofija je prišla novom, tek kupljenom šporetu, uključila ringlu, pristavila džezvu sa vodom i očito napravila kobnu grešku u sistemu, ili redosledu poteza. Da je pogriješila znali smo i mi, ali i ona. Nešto je gadno pobrkala, šapnuo je Jovan Pavlu, pazeći da ga Đorđe ne čuje. Za to vrijeme, Đorđevo raspoloženje bješe u momentu netragom nestalo, kolutao je očima, davao mimikom lica signale upozorenja Sofiji da odmah ispravi pobrkotinu; ova, očito uplašena, osvrtala se oko sebe, tražeći mjesto ili uzrok greške. Leza je hitro ustao, prišao preplašenoj ženi, nakostriješen kao pijetao i zamahom ruke, koji od brzine posjetioci skoro nijesu vidijeli, udario Sofiju u vrh brade. Žena je u padu zakačila rukom džezvu, voda se prosula na usijanu ploču i na trenutak je para obavila aktere ovog dramatičnog i neočekivanog događaja, da bi istom brzinom sunula put plafona. Sofija se nalazila na patosu i dok je pokušavala da ustane, a trojica posjetilaca jednostavno bili prikovani za svoja mjesta, Đorđe je prišao Sofiji i prije nego što je počeo da je pridiže, unoseći joj se pri tom u lice, bijesno je uzviknuo: jesam li ti rekao da nikako ne stavljaš džezvu sa kavom na četvrtak.

Ne shvatajući šta se dešava, i kao da bjehu i sami opareni onom vreloom vodom, Pavle, Savo i Jovan su izletjeli na ulicu, ne pozdravivši se sa Đorđem, jer naprosto nijesu ni znali šta bi u takvoj bizarnoj situaciji bilo prikladno reći, ili učiniti.

Tek posle izvjesnog vremena odgonetnuli su tajnu Đorđeve srdžbe i njegovog nekontrolisanog bijesa i neprimjerenog ponašanja. Nikada niko od njih nije vidjeo Đorđa u takvom stanju izgubljenosti, i svi su vjerovali da mu je agresivnost i siledžijsko ponašanje strano. Naime, živeći u carstvu pobrkotina, stvarajući vlastite sisteme odbrane, Đorđe je odmah na početku, a kasnije i danima obučavao Sofiju šta se može, a šta nikako ne smije uraditi. To bješe jedini uslov i najvažniji zadatak koji je postavio mladoj ženi, i Sofija je bez protivljenja krenula u avanturu iz koje su se često rađale nepredvidive situacije, ponekad po nju veoma neprijatne. Možda je ova Lezina reakcija bila prva i posljednja kada je nasilnički reagovao, i kako se kasnije izmirio sa Sofijom i zašto je ova i dalje nastavila da sa njime živi, to ni oni niti bilo ko drugi na cetinju nijesu mogli znati. Svako nagađanje bi bilo besmisleno.

Đorđe bješe ringle na šporetu obilježio dajući im imena dana. Dvije velike: ponedjeljak i utorak, dvije manje: srijeda i četvrtak.

Sofija je, ne razmišljajući pogriješila i stavila džezvu za kafu na ringlu koja je pripadala četvrtku, što nije smjela nikako učiniti, pogotovo što su gosti banuli u subotu, a za subotu na šporetu ringle sa tim, imenom nije bilo, i da zlo bude veće, šporet se subotom nije smio uključivati. Kako je šporet imao samo četiri ringle a nedelja sedam dana, preostala tri dana u nedelji kafa se mogla kuvati samo na rešou. Sve je bilo jednostavno za upamtiti, da jednostavnije nije moglo biti. Tako je Sofija, na njenu nesreću, ispustila iz vida veoma bitnu činjenicu: pravilo koja je Đorđe unio u njihov zajednički suživot moralo se do kraja ispoštovati.

Ženska pamet je plitka, a da bude još i gore, ja je i nemam, inače da i gram mozga imam, onako nikada ne bih postupio, sve mi se u trenu zamračilo, pobrkotina mi je pomutila razum i učinio sam što sam učinio, i sada me je sramota i od vas koji me gledate kao manijaka, ali još i više pred Sofijom, jer, šta tek njoj mogu u svoju odbranu da kažem, iskreno Leza se ispovijedio kada je nekoliko nedjelja kasnije sreo Pavla u gradu.

To je bila prva Sofijina greška, za koju se, zahvaljujući ovoj posjeti kasnije saznalo. Doduše, ima onih koju ni jednu riječ ne vjeruju i koji tvrde da su Pavle, Savo i Jovan u nekoj kafanskoj dokolici, polupijani, sve izmislili. Vjerovali im ljudi ili ne vjerovali, svejedno je. Razmišljajući o Sofiji, Pavlu se činilo da i sada kada je nema, da je ova nesrećna žena najveću grešku, možda i presudnu napravila kada je pristala da dođe na Cetinje i da se uda za Đorđa, čovjeka koji ju je samo njemu svojstvenom magijom naprosto opčinio, ali kog ne bješe uopšte upoznala. Misterija njegove neobjašnjive bolesti, od koje se nije umiralo, ali koja se nije mogla liječiti, stajala je kao bedem koji će do sudnjega dana razdvajati ovo dvoje po svemu različitim ljudima. Sreća im ni jednom trena ne bješe naklonjena. Sofija se iznenada razboljela i lijeka za nju nije bilo.

Nakon njene sahrane, pri povratku sa groblja, jedine Đorđeve riječi su bile upućene Pavlu, u njima nije bilo ni kajanja, ni sjete, kao da je govorio vjetru: presudila joj je horizontala, sve sam pokušao da je od nje otrgnem i nijesam uspio, rekao je.

Sofija je bila strankinja i na Cetinju nije imao ko za njom da tuguje. Niko sem Đorđa. Začudo poslije njene smrti sugrađani su Đorđa iskreno žalili. Mrtvima je svejedno, oni ne znaju kako je teško onima koji ostaju posle njih da žive, koji su ih voljeli i koji nastavljaju da pate i da tuguju dok se i njima sudnja ura ne nasmiješi i tako ih ove patnje oslobodi. Sofiju su ubrzo svi zaboravili, ali priču o kafi i četvrtku, nijesu.

U dugim zimskim noćima, kao i mnoge druge Lezine pobrkotine, stvarne i izmišljene, prepričavali su je, dodajući uvijek nove, mahom izmišljene detalje.

Činilo se da trojica Lezinih prijatelja nikada nijesu oprostili što je pred njima udario Sofiju, niti je Đorđe zaboravljao da su oni bili svjedoci ove tragikomične situacije, i da ga je neko od njih trojice ipak iznevjerio kao prijatelja, pričajući ono što bi svaki mudar i iskren prijatelj svakako prećutao, zaboravio ili makar sačuvao za sebe.

Jovan priča onako kako je od drugih čuo

(pobrkotina
o generalu
i davitelju)

Između sada i onda mnogoje dana prošlo. Đorđe Leza neumorno istražuje ponore svoje napaćene duše. Bez imalo milosti prema sebi, greške je ispravljao još većim greškama, nimalo se ne obazirući na svoj žalosni izgled; ošamućen šamarima umnoženih i mahom poražavajućih iskustava, nije se osvrtao ni na gomilu uludo protraćenih godina.

Imao je običaj da kaže: glupo vjerujemo da smo se rodili samo jednom, a u stvarnosti bezbroj puta porađamo sami sebe.

Između mučeništva i taštine postavio je znak jednakosti, koji je neraskidivo povezivao ove dvije krajnosti.

Tako se iza ljuštore pritajene običnosti krio genijalni ludak, spreman da svjetlost koja obuhvata sve vrste stvaranja, i stvaranje koje sažima sve oblike svjetlosti, potčini tminama kojima je samo on mogao da komanduje.

Njegov asketizam možda je i bio čudo vremena u kome je živio. Budući da je svijet to što jeste, mudrije bi bilo da mislimo na ono što će nam se desiti i da zaboravimo sve štoje bilo, govorio je.

Pa ipak, noseći tajnu drugačijeg znamenja, ovaj prijatelj osamljenih zvijezda i privrženik teške samoće, nikad nije govorio više nego što se moralo kazati; košmar koji su sagledavale njegove oči bješe nadoknada za svaku neizgovorenu riječ.

Ipak, on je najbolje znao da istine nijesu one koje se izgovore, već one koje se zapišu.

Zaista me je uzbudila priča o Đorđevom bjekstvu iz ludnice u koju ga bješe smjestio brat. Slušajući Đorđa kako opisuje svaki detalj, kako se zadržava i na naoko beznačajnim sitnicama, jasno sam vidio sliku novog Alkatraza iz koga, pored svih zamki i mjera opreza, ovaj nepredvidljivi zatočenik uspijeva da pobjegne. Samo je slučaj mogao neke događaje režirati mimo svega očekivanog i mogućeg. Ne pamtim dan kada je Đorđe zakucao na moja vrata. Znam samo da se pojavio kao duh koji poznaje moju dušu a ne mene, i kao da se obraćao njoj. Neposrednost, i nešto što ga je činilo toliko drugačijim od ljudi koje sam poznavao, to bezimeno me je trajno vezalo za ovog čovjeka nepredvidivosti sa jedne strane i omraze od ljudi koje ni ja nijesam poštovao. Bio sam sudionik mnogih njegovih pobrkotina. Nekima sam možda i sam nesvjesno kumovao. Nakon priče o ludnici, uslijedio je događaj koji sam uz veliki napor uspio da rekonstruišem. Đorđe je rijetko kada govorio o tome šta mu se događa i šta on čini da takva događanja imaju nekakv značaj i smisao. Smatrao je da je besmislena ova meni zanimljiva priča, koja nije potekla od njega, čije sam konce pokušavao da povežem u cjelinu, i da, u stvari, i nije nikakva priča. Pa ipak, ja ću pokušati da je ispričam onako kako

vjerujem da se dogodila.

Posle bjekstva sa klinike, Đorđe je nekoliko puta odlazio za Beograd. Nije mene Beograd strpao u ludnicu, nego brat rođeni, govorio je. Zadržavao se kratko u prijestonom gradu; obavezno je tada posjećivao doktora Jovana Strikovića, neuropsihijatra i direktora bolnice Sveti Sava u Nemanjinoj ulici. Bolnica se nalazila naspram glavne željezničke stanice. Od Jovana je nabavljao potrebne lijekove za smirenje kada bi napadi neurastenija postali nekontrolisani i nepodnošljivi. Striković je po svemu bio netipičan psihijatar, koji je kako je Đorđe vjerovao i sam robovao pobrkotinama, doduše ni nalik onima kojima je Leza tražio lijeka. Striković je pisao je knjige iz struke, bio pjesnik u duši, i u to vrijeme se drznuo da uradi nezamislivo. Na svoj psihijatrijski kanabe smjestio je glavne likove i junake Njegoševog Gorskog Vijenca. Bila je to zapažena studija koja je izazvala razne polemike u javnosti i koja je nailazila sa jedne strane na opšte simpatije i odobravanje, a kod onih ortodoksnijih crnogoraca na osudu i negodovanje. Ako Vladika Danilo i Iguman Stefan, Vuk Mandušić i Draško od Mletaka mogu da imaju svoje pobrkotine, nije sramota da ih i ja imam, govorio je Leza, obožavajući psihijatra koji sindrome njegove bolesti nije smatrao ludilom. Đorđe bi obavezno posjetio neke poznatije cetinjane u Beogradu. Stupao bi u kontakt sa ljudima iz kultumog i javnog života. Pisci Matija Bečković, Mirko Kovač, Stevan Raičković, vječiti i najveći disident i književnik Milovan Đilas, znameniti profesor i sociolog kulture doktor Ratko Božović, doktor Kosović iz Njujorka, ako bi bio u Beogradu, ugledni javni radnik i trudbenik, kako je Leza imao običaj da kaže: čestiti Milivoje Stamatović, mlada i talentovana Novljanka, novinarka Duge, Vesna Mališić, koja ga je ljepotom podsjećala na Šarlotu, bili su ljudi koje je obožavao i koji su njega poštovali. Pri tim posjetama Beogradu obavezno je morao da ih vidi. Odsjedao je u hotelu „Beograd” u blizini železničke stanice.

Blizu mi je bolnica ako mi pozli, i još bliže stanica ako odlučim da putujem, govorio je što u šali, što u zbilja kada bi ga neko od prijatelja pozvao u goste kod sebe. Upravnik hotela bješe cetinjanin, porodični prijatelj i školski drug njegovog brata. Uvijek mu je davao sobu, i kada bi Đorđe odlazio, nije htio ni za živu glavu da mu naplati. Dok se ja budem nešto pitao i dok ovdje budem gazda ti ćeš biti drag gost, govorio je Lezi. Te jeseni, po svom ustaljenom običaju, Đorđe nenajavljen banu u Beograd. Direktor hotela ga je pozdravio kao i uvijek do tada. Znaš, prijatelju moj, rekao mu je, ovo je vrijeme jesenjih sajмова, Beograd je krcat kao šipak; svi su hoteli popunjeni, slobodnih mjesta nema ni za lijek, makar se dan dva ranije javi kada budeš sledeći put dolazio, srećom ja sam nekako navikao na neočekivane goste, pa uvijek ostavim neku sobu u rezervi, zato nemoj da brineš. Pitao ga je za brata. Rijetko čita novine, čuo je od nekoga da su o njegovom bratu pisali, da je uspio da se snađe tamo negdje u bijelom svijetu, je1 bješe Njujork i Amerika? Da, da, tako je, sam je sebi odgovarao. Kako je na Cetinju? On toliko godina nije posjetio svoj rodni grad. Poslovi dave. Težak je život u velegradu. Veća je odgovornost, brojnije obaveze. Sada je rukovodeći kadar, pa mu nema mira ni vremena za odmor. Nema slobodnoga dana, ni ljeti ni zimi. Tako se obraduje kada Đorđe dođe. Donese mu duh Cetinja. Kao brata da vidi. Pozvao bi

ga u goste, ali ima dvoje djece, ženu i taštu i svi su smješteni u četrdeset kvadrata. Tačnije, stan je tazbinski, ali zna se ko je gazda. Znaš ti nas, crnogorce, ne damo mi nikome na sebe. Očekuje od preduzeća mnogo veći i udobniji stan. Pitanje je dana kada de dobiti rešenje. Nije mala stvar biti direktor hotela i to bez fakulteta, samo sa višom ugostiteljskom školom. Ali ko je sposoban i ima znanja, može što drugi ne mogu. Jednom će Đorđe biti na pravi način ugošćen, on ovo ovdje u hotelu uopšte ne računa. Naručuje večeru. Zapiši, mali, na moj račun, kaže konobaru. Koliko ti sada imaš godina? pita Đorđa. Pa da, mi smo negdje tu blizu. Prolazi vrijeme, prolazi. Nijesi se ženio. Čuo sam da jesi. Žena ti umrla? Kakva šteta! Pozdravi obavezno sve koje tamo vidiš, znaju oni mene dobro, znaju oni ko sam ja i tamo bio. Mali, donesi flašu vina. Šta, ne piješ vino? Pa to nije moguće. Svi piju vino. Nemam crmničko. Nabaviću. Brat mi je zaposlen u opštini. Radi kao kurir. Da, da, znam da ga znaš, imao je udes prošle godine, još uvijek ide pomoću štapa. Ako budem išao na more idućeg ljeta, sigurno dolazim na Cetinje. Čujem da ti i tvoj brat imate neke međusobne trzavice. Ni ja se sa mojim ne slažem najbolje. Stalno mi nešto prebacuje, dogurao do portira u nekoj fabrici na Cetinju, a vidi gdje sam ja. Pametuje i kad treba i kad ne treba. Stariji je pa misli da može. Mali, skloni mi ovo odavde! Nema ništa dok ne podvikneš. Ja sam ti ovdje sam, kao sinja kukavica. Na svaki potez moram da uzvratim kontrom. Znaš i sam kako je svijet zao. Uspjeh ti niko ne prašta. Čim se čovjek domogne položaja, svi žele da mu vrat slome. I o tebi svašta pričaju. Oprosti, želiš li još nešto? Mali, dođi ovamo, ovo je moj rođak; neka mu soba blista i nemoj da mu nešto fali. Izvini, moram sada da idem, evo i u ovo doba imam važan poslovni sastanak. Ne zamjeri mi. Ti sve razumiješ. Baš se fino ispričismo. Videćemo se mi još. Koliko ostaješ u Beogradu? Kako, sutra se vraćaš, pa to nema smisla. Ostani koliko god želiš. Ovo je sve na moj račun. Nek se zna kod koga si došao. I ako mi brata vidiš, reci mu ko sam ja. Nema on pojma.

Đorđe briše salvetom ruke i usne; pogledom prati čovjeka sa kojim ni riječ nije progovori. Ono, klimnuo je glavom nekoliko puta u početku, pa je odustao. Prilazi mu recepcioner sa unaprijed pripremljenim osmijehom. Pruža mu nekakve papire da potpiše. Traži ličnu kartu. Takva je procedura, izvinjava se. Đorđe kaže da nema ličnu kartu, i još dodaje da mu je direktor hotela prijatelj; šta će mu onda lična karta? Vraća nepotpisane formulare. Mladić kratko oklijeva i pruža mu ključ od sobe. Soba je na drugom spratu, hodnikom lijevo. Đorđe je bez poteškoća pronalazi. Soba je dvokrevetna. Kreveti su razdvojeni. Pokraj uzglavlja ormarići, na njima vaze i obavezno vještačko cvijeće. Iznad na zidu okačene lampe sa abažurum. Krevet je udoban. Soba sa prozorom okrenutim dvorištu, ispod teške zavjese izviruje radijator. Uklanja zavjesu. Prozor škripi dok ga otvara. Iz daljine dopire buka automobila u pokretu. Kiselkast zrak, sličan onome poslije paljevine, štipa oči i nozdrve. Đorđe brzo zatvara okno. Svlači lagano odjeću. Tuširanje bi mu svakako prijalo. Kupatilo je malo i usko. Pušta vodu. Nikako da se pojavi topla. Gubi strpljenje. Umiva samo lice. Posmatra se u ogledalu iznad lavaboja. Lice pokazuje umor. Oči zakrvavljene, kapci natečeni od nesanice. Bore izraženije. Moram bradu da skratim, misli, dok čisti lice ubrusom za ruke. Skršen umorom od napornog putovanja, brzo utanja u san.

U to vrijeme u Beogradu se uspješno reprizirao Felinijev film „Amarkord“, Nešto kasnije Šijan je snimao „Ko to tamo peva“, i „Davitelj protiv davitelja“, pozorišna sezona je najavljivala nekoliko prijemijera, u Ateljeu 212, Radmilović je igrao dvestotu jubilarnu predstavu „Radovan III“. „Zvezda“ je po ko zna koji put pobedila „Partizana“. Predsjednik Tito je bio mrtav, a o njegovom nasledniku se još nije smelo javno govoriti. Bulatović je u Njemačkoj bio popularniji od Gintjera Grasa, dok je naš drugi poznati pisac bio kandidovan za Nobelovu nagradu, treći, pak, osuđen na robiju stidljivo je rehabilitovan. Ponovo smo postali prvaci svijeta u košarci, prvaci Evrope u vaterpolu, rukometu. Sve uspjeh do uspjeha. Bili smo ponosni, čitav svijet nam je zavidio, i Beograd je imao najlijepše žene, pa ipak nam je izmicala titula „Mis svijeta“. Pobedili smo na „Pesmi Evrovizije“. Putovali po svijetu. Na Kosovu se nešto gadno kuvalo.

Jednim od poslednjih vozova koji stižu sa severa, u onim poslijeponoćnim satima, doputovao je čovjek oštih crta, krutog držanja, vukući kofer optočen metalnim zakivcima. Nosio je čisto i ispegvano odijelo, bijelu košulju, i bijelu maramicu od svile u reveru sakoa. Pušio je dugu havana cigaretu, pokazujući njegovane nokte na prstima obeju ruku, i besprijeckorno bijele i jake zube. Zbog zastoja izazvanog odronom na putu, gospodin bješe zakasnio za svaku, iole pristojniju, posjetu. Razmišljajući kratko po izlasku iz vagona, uputio se duž perona, povijen pod teretom tajanstvenog sadržaja u koferu. Na izlazu iz stanice primijetio je milicionera i lice mu se ozarilo. Milicioner mu je ljubazno predočio gdje se sve u ovo doba noći može naći prenoćište, naglašavajući da izbor nije veliki, mada šansu da nađe praznu sobu ponajviše pruža hotel koji se nalazi u neposrednoj blizini stanice. Ne skrivajući zadovoljstvo zbog prisustva uniforme koja je imala magnetno dejstvo, gospodin je objasnio da je vojno lice, da je po činu general armije, i da je došao u civilu zbog nekakvih privatnih poslova koje mora obaviti u Beogradu. Milicioner je osjetio ogromno zadovoljstvo što je pravilno procijenio čovjeka, a potom je, kao da daje zakletvu, svečano izjavio da gospodin general ne treba da brine, i da će on sve srediti oko prenoćišta.

Na portirnici ih je dočekalo mrzovoljno lice pospanog dežurnog službenika, koji je, odgoneći san, bezuspješno pokušavao da nabaci osmijeh. Milicioner je strogim glasom koji ne trpi pogovora, objasnio da je čovjek koga on dovodi general, trenutno je u civilu, da je voz kasnio zbog udesa i da se gospodinu generalu mora obezbediti smještaj. Čovjek je, sasvim razbuđen, pregledao knjigu gostiju prateći olovkom brojeve soba, da bi sa izrazom žaljenja izjavio da slobodnih mjesta nema, ima samo u jednoj sobi, na drugom spratu, prazan ležaj, što, drugu generalu, sigurno ne odgovara. Uostalom, pogledajte i sami, rekao je stavljajući knjigu gostiju na pult ispred milicionera, čije se čelo mrštilo. Za to vrijeme na licu generala nije se primećivala nikakva emocija; stegnute vilice, oštar pogled kroz sužene kapke, bjehu opšte karakteristike ljudi koji su čitavog života izdavali naredjenja. Napokon je gospodin general progovorio otkrivajući dubok glas, koji je u potpunosti odgovarao vlasniku tako strogog lica. Prije toga se na njegovim usnama pojavio grč, koji je trebalo da bude osmijeh, dok mu je u očima gmizao izraz sličan onom u učitelja, kada, ispitujući đaka, otkrije da ispitanik ne zna pravi odgovor.

Nema nikakvog problema drugovi, rekao je umirujućim glasom, meni lično ne smeta što je soba zauzeta, važno je da je ležaj slobodan; ja sam toliko puta u životu spavao na ledini i pod vedrim nebom, na zemlji i snijegu, pa evo živ sam i zdrav. Dajte vi meni, mladiću ležaj u toj sobi.

Nemajući hrabrosti da bilo šta drugo kaže, recepcioner je upisao generalove podatke, milicioner je preko njegovog ramena virnuo i kada je pročitao ime čovjeka kome je pomogao, bio je siguran da je tu skoro na televiziji, ili u novinama, svejedno gdje, slušao ili čitao reportažu o generalu; obuzelo ga je zadovoljstvo svojstveno osoblju iz te službe, nakon pohvale za uspješno obavljen posao. Uzimajući ključ od sobe, general je zastao, okrenuo se ka milicioneru koji je mahinalno zauzeo stav minio, pružio mu ruku i rekao: hvala ti mnogo, vojniče.

Milicioner je sačekao da generalovi koraci sasvim utihnu stepeništem, a onda se okrenu i bez pozdrava izašao u noć.

General je tek posle drugog pokušaja otkrio da soba nije zaključana; pritisnuo je kvaku i skoro nečujno ušao u zamračenu prostoriju. Kada su mu se oči posle nekoliko trenutaka privikle na tamu, odlučio je da ne pali svijetlo, jer nije želeo da uznemirava čovjeka koji je očigledno bio u dubokom snu.

Cipele je ostavio u predsoblju, zastao je pored uzglavlja postelje koju je bez napora otkrio u mraku. Iz torbe je izvukao pidžamu. Kofer nije raspakivao. Trudio se da ne pravi buku. Svlačio se bez žurbe. Pomjerio je stonu lampu koju je zbog bijelog abažura lako uočio. Pored nje je na noćnom stočiću složio odjeću. Nije htio da je stavlja u orman u predsoblju, jer bi vrata vjerovatno škripala, a možda je i čovjek koji spava, ne znajući da će sa nekim dijeliti sobu, već bio zauzeo prostor u ormanu namijenjen za dva posjetioca. Odjeću je slagao sa profesionalnom pedanterijom, prvo pantalone, presavijajući da se ne gužvaju, mada su u vozu ivice izgubile oštrinu, potom sako, i na kraju košulju i džemper. Nikada više vozom, pomislio je, dok je krevet pod njim zaškripao.

Đorđe se probudio istog momenta kada je gospodin general utonuo u mekoću postelje. Nije znao šta ga je to probudilo. Navikavao je oči na razrijeđen mrak, jer je kroz zavjese jedva prodiralo svijetlo gradske rasvjete. U početku nije bio svjestan gdje se nalazi. Osjetio je napad straha tek onda kada je na ležaju naspram svog otkrio siluetu koja je nagoveštavala nečije prisustvo. Pomislio je da nije budan i da je još uvijek zarobljenik sna, a onda je u tišini sasvim jasno začuo disanje čovjeka preko puta. Posle Banjove smrti, Đorđe nije podnosio ničije prisustvo u prostoriji gdje je spavao. Čak i kada je doveo Sofiju, za nju bješe u drugoj sobi spremio ležaj.

Sjeo je na ivicu kreveta. Možda mu tragovi od sna i na javi stvaraju privid varke. Vjerovatno na drugom ležaju nema nikoga, mislio je. Napokon ustaje, prilazi ležaju, opipava. Otkriva pod prstima konture ljudskog tijela. Dva kreveta, dva tijela, dvije paralele. Vertikale ni za lijek. Uvijek je mrzeo paralele. Paralele su znak jednakosti, a po njegovom dubokom ubedenju, jednakosti ni među ljudima, ni među stvarima nema, uvijek je jedna stvar drugačija od druge. Tako je i sa ljudima. Razlike zbližavaju, a ne sličnosti. Kreveti u njegovoj sobi su paralele, čudi se kako to pri dolasku nije primijetio. Paralela je dijete horizontale. Čovjek u krevetu je takode horizontala koju, ako želi da u ovoj sobi osvane, mora ukloniti. Kako

ukloniti čovjeka? Čovjek, horizontalu. Šeta između dva sučeljena kreveta. Između dvije proklete horizontale. Izlazi na trenu u predsoblje, pali svijetlo u kupatilu, jasnije razabira detalje u prostoru. Bude se umrtvljeni nagoni. Odakle se samo ovaj uljez stvorio. Đavo ga neki donio. Valjda bi čuo nekoga kada ulazi u sobu. Nikada nije imao pretjerano čvrst san. Budio se na svaki nepoznati šum. Možda i nije čovjek u njegovoj sobi već neka utvara. Ko zna šta i ko leži u krevetu naspram njegovog. Pobrkotina buja i raste na djelu. Iz grada će pobjeći čim svane, ali prije nego ode, ovu sobu i sve u njoj mora dovesti u red, njegov red, onaj koji on određuje, inače ne bi imao mira ko zna do kada. Primjećuje da je čovjek već u startu napravio nekoliko katastrofalnih grešaka, zbog kojih bi bio u stanju da ga zadavi. Bez najave je došao u njegovu sobu; potom je odjeću složio kao da je nudi na prodaju. Đorđe odjeću baca čim je skine, jer samo tako odeća zauzima jedinstven prirodan oblik. Odeća mora uvijek ležati na najnižoj mogućoj ravni, a to je patos ili zemlja. Posjetilac je pri tom odjeću podigao na ormarić. Greška do greške. More grešaka. Ponovo hoda između kreveta. Namerno sapliće sebi noge kako bi u datom trenutku, pokleknuvši, dohvatio složenu odjeću, i zajedno sa odećom i sam se stropštao na patos. Treba da izgleda kao da se slučajno spotakao. Osjeća neopisivo zadovoljstvo dok promatra zgužvanu gomilu, koja je prije nekoliko trenutaka predstavljala nijemo savršenstvo oblika. Čovjek hrče. Podsjeća ga na one gmizavce koje je tamanio oko očeve kuće. Ima neodoljivu želju da uzme svoj jastuk i jednostavno poklopi to stvorenje koje za njega i nije više čovjek. To je horizontala koju treba eliminisati. Horizontala koja hrče.

Za to vrijeme preplašeni general drhti. Pretvara se da spava. San mu je umakao ispod kapaka istog momenta kada je primijetio mješkoljenje i pokrete na susjednom krevetu. Utišao je disanje da ne bi probudio čovjeka, ali je ovaj naglo ustao i sjeo na ivicu kreveta. Potom je prišao njegovom ležaju. Počeo je da ga opipava. General se sasvim umirio. Ovo je neki ludak, mislio je, mrzeći sebe što nije poneo službeni revolver. Ovako, čim se pokrene, može biti pridavljen, ili definitivno uklonjen, zavisno šta taj noćni monstrum odabere. Ko zna s kime je u sobi. Svijet je prepun manijaka i ubica, da nije ovako nenajavljen došao, pomislio bi da su mu podmetnuli nekog da ga uklone. Svi imaju neprijatelje, pa i on. Zar može biti normalan čovjek koji te, dok spavaš, opipava od glave do pete. Kao da ga pretresa. Sve što bi pokušao, još je veće uplitanje u nemoć i grešku. Strpljenje je izlaz iz svih kriznih situacija, učili su ga, i on je učio druge. Pretvaraće se da spava. Pa šta bude. Boljeg rješenja za sad nema. Mora da čeka. Možda će to umiriti čovjeka što je pao nasred sobe povukavši njegovo odjelo ka patosu. Osjeća kako mu se dlanovi znoje. Hladno mu je, iako je u prostoriji ugodno i toplo.

Đorđe podiže svoj krevet. Okreće ga za devedeset stepeni. Sad je njegov krevet pod pravim uglom u odnosu na čovjekov. Legne, pa brzo ustane. Vreba. Čovjek i dalje spava. Osjeća da nešto nije kako treba. Nedostaje nešto u prostoru. Đorđe se podvlači ispod svog kreveta. Podiže ga leđima. Okrene se, pa to isto radi nogama. Krevet je nemoguće uspraviti na čeonu dio, a to bi baš to želio. Prislonio bi ga uza zid i stojeći spavao. Neka uljez preko puta, sutra, kad ustane, vidi šta znači biti miljenik vertikale. Crv jedan bijedni. Uvijek nađe svoju jabuku. Rodi se u jabuci. Obuzima ga bijes. Čovjek upornije hrče. Đorđe prilazi i hvata ga za nos. Čovjek

krklja, ali se ne budi. Đorđe ga oslobađa stiska i osluškuje. Čovjek ravnomjernije diše. Crv je prestao da hrče, ali je još uvijek u jabuci. Jabuka koju on vidi je soba. I sam se osjeća kao crv. Đorđe se vraća svom ležaju. Sjeda umorno na ivicu i vreba u tami. Čovjek je potpuno miran. Lezi se čini da ne diše. Možda je umro, izdahnuo dok ga je držao za nos, prešao iz pasivne u aktivnu horizontalu. Za Đorđa smrt je najočitija i jedina aktivna horizontala. Počinje da brine. Lice smrti je toliko raznovrsno i nepredvidivo. Možda će sutra njega osumnjičiti, bio je sa čovjekom u sobi. Ko zna šta mogu da mu prikaže. Ovo je drugačiji svijet. Mora da provjeri. Prilazi čovjeku koji leži nauznak. Saginje se i duva neznancu u lice. Traži šakama otkucaje srca, opipava prstima puls na vratu. Đorđe se plaši tude smrti. Plaši se da vidi smrt. Smrt nije umiranje. Smrt je sve što nastupi posle toga. Kod umiranja još uvijek postoji nada. Posle smrti nema ničega.

Strpljenje ga izdaje. Ustaje i oblači se. Mrzi ga da se umiva. Napušta sobu i nezvanog gosta. Ostavlja ključ portiru, koji ga ispraća riječima: baš ste poranili gospodine.

Generalu je dugo trebalo da se umiri pošto je čudak napustio sobu. Srce mu je lupalo, kao u vozovode koji je pred porušenim mostom u posljednjem trenutku zaustavio kompoziciju punu putnika. Sa strahom u očima ustaje i oblači izgužvanu odjeću. Sve vrijeme gleda prema vratima plašeći se povratka čovjeka koji je pokušao da ga zadavi. General je ubijeden da je te večeri izbjegao smrt. Upamtiće tu noć za cio život, a dan koji slijedi slaviće kao novo rođenje. To što je još uvijek u životu, samo može da zahvali slučaju, i svom mudrom pretvaranju da je u dubokom snu. Još jednom se potvrdilo u praksi ono što je on iznosio u teoriji. Neke životinje se pretvaraju da su mrtve i grabljivice predatori ih ostave na miru. Njegov predator je srećom otišao neobavljena posla. Lagano otvara vrata. U hodniku nema nikoga. Na portirnici ga s osmijehom dočekuje poznato lice portira.

Nadam se da ste dobro spavali, druže generale.

Potom dolazi do krajnje mučne situacije: general se razbjesnio. Zahtjevao je da se pozove milicija. Prijavio pokušaj ubistva davljenjem. Kako nije bilo ogrebotina i sličnih povreda, jedini dokaz da se zaista te noći nešto neobično desilo u sobi gdje je odseo drug general, bio je krevet odvojen od zida.

Upravnik hotela je iznenada negdje oputovao, tako da nije bilo dodatnih informacija o Lezi. Ništa se određenije nije moglo zaključiti, jer podataka u knjizi gostiju nije bilo. Opis koji je dao uplašeni recepcionar bio je za istragu nepotpun. Na kraju su ipak svi bili zadovoljni, jer se srećom sve dobro završilo, a drug general je napustio hotel sa psovkama i prijetnjama.

Detalje cijelog toka događaja portir je ispričao kasnije upravniku hotela, a ovaj se požalio nekom od poznanika sa Cetinja, tako je, posle obilnog kruženja, i ova priča kao još jedna u nizu Lezinih pobrkotina dospjela do Jovana.

Bezuspješno je pokušavao da zamisli Đorđa kao davitelja. Slika davljenja mu je stalno bježala, kao da je rađena na vodi.

Likovi su se preplitali i nije bio siguran, ko koga davi: Đorđe druga generala, ili ipak ovaj njega.

Sudijina priča,
(moguće da je mjesto događanja izmišljeno,
godina pouzdano utvrđena, 1988)

U Cetinju, malom podlovcenskom gradiću, svjesni rizika i posljedica, osnovali smo tajnu organizaciju, tačnije Školu letenja, ili, kako smo u podnaslovu naznačili, Sektu Orlova. Stvorili smo jedinstven pravilnik kojeg se i sada pridržavamo, mada smo ga godinama dopunjavali novim pojedinostima i tako omogućili našoj organizaciji tajnost, a nama da se lakše prilagodimo svemu što je donosilo novo vrijeme. Značajno je napomenuti da i sada, posle toliko godina o našoj sekti nema podataka. Ima nas svuda po svijetu. Reklo bi se da se ne razlikujemo od drugih ljudi. Lako se snalazimo u novoj sredini, brzo sklapamo poznanstva i prijateljstva, i nikome nijesmo sumnjivi. I ovaj zapis, mada sa razlogom nepotpun, pohranimo u našoj dobro čuvanoj dokumentaciji. Jednom će, vjerujem, biti od koristi novim članovima sekte, ili nekom radoznalcu koji će se ko zna kada i zašto, možda baviti našom organizacijom i ovom neobičnom pojavom. Kao što rekoh, do dana današnjeg nijesmo otkriveni, niti je bilo kada neko nešto čuo o nama, što, ovu organizaciju čini jedinstvenom i dostojnom hvale i poštovanja.

Naš prvi i osnovni zadatak bješe da naučimo da letimo. Početak je, kao i u svemu, bio težak i neizvjesan i nije mnogo obećavao, ali upornost, vjera u ono za šta smo se mi opredijelili, način na koji smo sve to izvodili, svakako da su dali rezultate možda veće nego što smo očekivali. Vid nam se izoštrio, što je stvar vježbe. Svijet i zbivanja ispod nas sada iz ptičje perspektive sagledavamo u drugom svijetlu, sigurno, mnogo, mnogo jasnije. Na vrijeme uočavamo podvale, i sa lakoćom izbjegavamo zamke. Neću govoriti o onome što je evidentno i što nas danas svakako čini tako osobenim, već ću se radije vratiti uspomenama, odnosno, počecima utemeljivanja organizacije, kada još uvijek nijesmo bili načisto sa time šta je naš pravi i osnovni cilj, kakvi su na, planovi u budućnosti, čemu moramo stremiti. Doduše, sve je počelo kao zabava, neočekivano i bezazleno.

Čak i ako bi se u ono vrijeme početaka desilo da neki podatak o nama bude otkriven igrom slučaja, nepažnjom nekog od članova iscuri informacija u javnost, znali smo da niko neće povjerovati u takvu priču o nekakvoj Sektu Orlova, koja snagom volje i mentalnom aktivnošću pokušava da nauči članove da lete. Godine svakojakih čudesa su ostale za nama i ovo što sam sada naumio da kažem i zapišem, mogu iznijeti bez straha po opstanak naše organizacije, jer, već odavno mjesto osnivanja nije mjesto našeg boravka. Poput ptica selica, stalno smo u pokretu i nema načina da se nama uđe u trag. Naši sastanci članstva su veoma rijetki i dobro organizovani i u svakom trenutku ako naslutimo bilo kakvu opasnost mogu biti otkazani tako da bojazni nema da možemo biti otkriveni. Čak i kada bi se to dogodilo, a među nama nema izdajnika i onih koji bi sebi sjekli krila koja im tek izrastaju, ko bi kažem povjerovao u nečiju priču da postoje ljudi, koji mogu kao i ptice bez ikakvih drugih pomagala da lete. Tragati za nama bilo bi isto što i tražiti iglu u plastu sijena; zato bi bilo najbolje da ukoliko čak i dođete do ovih zapisa, ili nekih podataka o nama, sve zanemarite. Nije vrijedno vašeg truda. Ne

tražite nas ni na nebu ni na zemlji. Mi smo negdje između. U međuvremenu, u međuprostoru, negdje između ništa i ničega. I ne zaboravite, u našim ptičijim glavama sem oštrog vida je ljudska pamet. A ponešto smo naravno i od ptica naučili.

(Pobrkotina
o školi letenja
metamorfozama gospodina Horacija
i još jednoj smrti Đorđa Leze)

Ideja da osnujemo tajnu organizaciju, iz koje će nastati neponovljiva škola letenja, potekla je od Đorđa Leze. Uvodeći nas mjesecima u svijet pobrkotina, Leza je objasnio da nam predstoji dugotrajna, iscrpljujuća borba u savladavanju umijeća letenja. A sve u cilju mijenjanja osnovnih načela življenja, promjeni same strukture svijeta pomoću vertikale, kao polazišne osnove u našim budućim životima. Od nečega se moralo početi. Krila nikome ne niču preko noći, to smo svi znali, ali za ono što smo mi planirali, barem u početku nijesu nam bila neophodna. Znali smo kakva sudbina može zadesiti svakog novog Ikara na putu do njegovog reinkamativnog preobražaja. Uostalom, Ikar je pripadao mitovima i legendama a mi smo bili stavrnost, ljudi od krvi i mesa sa nepokolebljivom idejom. Bili smo strpljivi i oprezni. Plan se zasnivao na postepenom ovladavanju vještinom letenja, i to je bila suština ideje. Nikakva žurba. Upornost, vjera i cilj kojem se stremilo. Đorđe, naš idejni vođa, imao je dovoljno godina i iskustva, da su mu svi članovi ove naše male grupe zaljubljenika u nemoguće, bezrezervno vjerovali. Svijet smo morali mijenjati sada, i bez odlaganja, i nikako nijesmo smjeli dozvoliti da svijet mijenja nas. Ovo je ujedno bila prva lijekcija koja se nije smela zaboraviti.

Tih dana se i Horacije pojavio na Cetinju. Nosio je crnu somotsku tuniku, sličnu sveštениčkoj mantiji, koja se vukla po zemlji. Dok je hodao, činilo se kao da ne dodiruje zemlju. Leza ga je prvi primijetio. Saznali smo da je došao iz nekog vojvođanskog mjesta, ali da je porijeklom iz ovih krajeva, da ga je zov iskona namamio u ova brda. Bio je tu među nama, zbog cilja koji bješe unaprijed određen. Leza mu je, bez oklijevanja prišao na ulici. Ova dva neobična čovjeka lako su pronašla zajednički jezik, i Leza ga je bez najave doveo u naše tajno sastajalište. Pridošlica je bio naših godina. Rekao je da se zove Petar P. Orao. Kao novajlija u organizaciji, želi svojim primjerom da pokaže potpunu privrženost ideji, za koju smo se i mi ostali tako predano zalagali. Ipak, bar za sada bi više volio da ga oslovljavamo imenom Horacije, dodao je, i mi smo spontano prihvatili ovu njegovu brzu promjenu imena. Ime čovjek treba da nosi a ne ime čovjeka, objasnio je. Prema njegovom dubokom ubjeđenju, čovjek bi svakodnevno morao da mijenja ime, kao što mijenja čarape, maramicu ili košulju. I ime se uprlja, istroši,

objašnjavo je, i treba ga povremeno dati na hemijsko čišćenje, odbaciti ukoliko zaudara, ili je ogrezlo u prljavštinu svakodnevice i palanačkog ogovaranja. Čovjek koji je u stanju da promijeni ime, može da mijenja i tokove sudbine, a to su moći o kojima se može samo sanjati, i rijetkima su dadene kao nagrada od života.

Otuda je on do sada više puta mijenjao ime. Kasnije smo po promjenama njegovog imena, znali da je počinjalo novo godišnje doba, da se nešto značajno dogodilo. Jedne nedjelje smo ga zvali Petar, druge Vasilije, ili Orao, treće: Kum, Kišobran, Svetac, Mrak, Svemir. Jednom je imao upalu oka, nosio je povez i tada smo morali da ga oslovljavamo sa Kiklop. Kada mu nije bilo do priče, rekao bi danas se zovem Tišina, i tako češće i upornije je mijenjao imena nego sebe. Kao što se vidi, imena koja je birao nije bilo lako upamtiti, jer nijesu nekada trajala duže od dana.

Cilj je uvijek značajniji od onih što njemu streme.

Tako je i Horacije bio samo karika u lancu naše tajne organizacije, ali karika bez koje takav lanac ne bi postojao.

Da li je izbor pao na Horacija, ili se on sam javio kao dovoljac, bilo je pitanje bez odgovora. Imam volju mimo ljudi, rekao je. Njome sve prepreke mogu da savladam. I tako je odluka bila jednoglasna. Horacije je bio prvi. Učili smo ga da leti. Bacali ga u visinu. Koliko smo mogli i koliko smo imali snage. Štedeli se nijesmo. Nas šestorica: Leza, Prto, Djuraš, Ranko, Metlar i ja, sa titulom sudije, ili u poretku organizacije nazvan Orao šesti. Inače, svi smo imali zvanje Orlova, a redni broj je skrivao naša prezimena. Imali smo i tri djevojke: sestre Ljiljanu i Miru, i Veroniku, buduću Rankovu suprugu. Tri Orlice za početak, sa pravima koja su im garantovala jednakost u budućem jatu.

Horacije je mahao rukama bez perja. Padao je ravno i kao daska. Nije odustajao, sve dok tijelo ne bi ljesnulo na tlo. Cijenili smo njegovu upornost, mada je u početku bilo kolebanja, sunjičavosti pa i podsmijeha. No, ta pojava je karakteristična za sve nove pokušaje. Horacije bi, dolje na zemlji, nastavljao da maše rukama kao da leti, dobro ugruvan, zahtijevao je da ga ne bacamo više: odavde treba da počnem, sa zemlje, kojoj to ptici treba pomoć da uzleti; a mi smo, djeco, orlovi, orlići za sada, imamo gnijezdo, imamo nagone, perje nam nije izraslo, treba da odrastemo, nestrpljivi smo, vidim po sebi, ne treba žuriti, sve na kraju bude onako kako je zacrtano, a mi hoćemo preko noći i glavom kroz zid, sačekajmo malo da nam se sreća nasmiješi, da se u vjerovanju potkrijepimo, sve to dobro upamtite, ptičja gospodo, govorio je. Jednom je razbio kljun, što će reći nos. Nezgodno je pao. Pamet mi pretegnula, govorio je u šali. Krv je potekla. Nije dao

da ga umijemo. Svima nam je bilo neprijatno gledati ga kako, onako umazan krvlju, kriči, i pada uvijek istom brzinom ka zemlji. Posle smo u znak pažnje, pomalo i kajanja, i da bismo pokazali koliko ga cijenimo, specijalno za njega pravili gnijezdo u krošnji jedinog hrasta u čitavom regionu, koji je rastao u nekoj podlovcenskoj zabiti, daleko od posjetilaca. Gnijezdo je bilo čvrsto. Daske uglavljena umjesto podloge; okolo smo upleli pruće i granje. Dno smo prekrili ćebetom koje smo jedva spasli da ne izgori, kada je pijana Veronika pokušavala sebi, ne nama, da dokaže kako je ćebe od sintetike, i da je ta vrsta materijala otporna na vatru. Za gnijezdo smo donijeli slame i sijena, travu sam ja lično pokosio. Nabavili smo i nekoliko ptičijih pera, među njima i dva tri guščija, za koje smo svi odreda tvrdili da su pera od orla. Vukas je odnekuda donio perjani jastuk, rascijepali smo ga i sadržaj prosuli po gnijezdu. Umalo se nijesmo podavili od kašlja kada nam je paperje ušlo u dušnike. Jedino Horacije nije kašljao, gledao nas je sažaljivo, potom je kriknuo kao orao kada se obrušava na plijen, i mi bi se udaljili.

Đorđe je vodio organizaciju iz sjenke. Objasnio je da on u svakom momentu mora da ima siguran alibi. Mora da bude daleko. Davaće nam smjernice i savjete. Motriće šta i kako radimo. Na jednom od narednih sastanaka, na Đorđev predlog Horaciju smo dodijelili titulu Vrhovnog Gospodara. Njegov trud mora da bude nagrađen titulom i zvanjem. Red se mora poštovati. Ja ću biti za sve vas čovjek bez lica, bez imena. Horacije treba da bude lider i vođa. Metlar, koji je nosio ovo konspirativno ime zato što je uvijek čistio za nama otpatke, dobio je specijalni zadatak, da bude čuvar i po potrebi sluga Vrhovnog Gospodara, koji je od tog poznog proljeća 1988, u svim krštenicama i dokumentima naše organizacije nosio ime Orao Blaženog Lika.

Orao ili Horacije, bješe po svemu neobična pojava. Oblačio je tunike kao vitezovi iz vremena Lavljeg Srca, somotske, plișane, drečavih boja, sa izvezenim slovom „O“ na grudima, kasnije smo i mi ostali članovi od njega na poklon dobili sličnu odjeću. Šišao se ravno i naprijed i nazad kao Fosterov princ Valijant, njegovao je oštru zašiljenu bradu, čitao nam u trenucima opuštanja i dokolice svoje zapise: „O nikogovićima“, „O mučenicima“, „O dobrom čovjeku“. Govorio je da smo pilad i da će i nama perje i kljunovi očvršnuti kao njemu, pri tom bi gladio svoj dugi nos i bradu, i nekako nas sažaljivo posmatrao.

Naš krug bješe strogo zatvoren. Samo jednom smo napravili grešku. Metlar, naš najčutljiviji član, koji je sve zadatke izvršavao bez pitanja i pogovora, jednog dana je doveo poznanika; ovaj je rekao da je pjesnik i da su njegovi snovi stvarniji od stvarnosti, te da je zahvaljujući Metlaru upoznat sa načelima našeg učenja, i da je za njega sve to prihvatljivo, pa smatra da bi njegov doprinos cijelom projektu

bio od koristi i značaja. U takvim inovativnim situacijama zanosa nikad dovoljno a on ga je imao na pretek. Odmoći neće a možda je i bio trenutak da razmišljamo i o tome kako red orlova treba popuniti novim članovima. Povjerovali smo mu, ne zbog njega, već zato što smo vjerovali Metlaru, koji ni tada nije ništa objašnjavao. Bio je to presedan, možda i nepromišljenost. Čovjek je došao s našim drugom, i za nas to bješe dovoljno. Ubrzo se pokazalo da od svega što smo u programu nudili, pjesnika nije ništa privlačilo, sem što je na njega snagom magneta djelovala obla i zamamna pozadina vrtirepke Veronike. Za njene oči je rekao da su otvorene i lijepe kao gorska jezera, i još nekoliko sličnih pjesničkih metafora, što je nas ostavilo ravnodušnim, ali je očito fasciniralo Veroniku, i Ranka koji se stalno vrzmao u njenoj blizini natjeralo da se prema pjesniku od tog momenta ophodi sa neskrivenom odbojnošću. Vjerujući da sve što radi čini za dobrobit sekte, Veronika mu je pružila sve ono što i nama bješe dostupno. Kako se pjesnik nije više pojavljivao, sležući ramenima Veronika je bez emocija prihvatila ovu promjenu. Kazala je bez zloradosti i bez ljutnje: bio je brz kao zec, u svemu, nije čudo što je zbrisao. Posle toga smo jednoglasno odlučili da do daljnjeg, i bez saglasnosti svih članova, u naše društvo više nikog novog ne primamo.

Leza, naš idejni voda, sve nas je ređe obilazio. Njega su morale neke nama nepoznate brige. Nije naše bilo da ga ispitujemo i dolivamo ulje na vatru. Svakome je muka koju nosi najveća. Tih dana je imao puno obaveza. Posjetio ga je brat iz inostranstva. Obilazio je druge gradove. Jednom je ne zalazeći u detalje pomenuo Šarlotino ime. Pretpostavljali smo da je vrijeme trošio na osnivanje novih organizacija, i da smo mi samo ogranak jedne kompaktne cjeline, koja će biti u stanju da na putu ka višim i značajnijim ciljevima sve prepreke sa lakoćom zaobilazi,

Vizionarska fantazija velikog sanjara, kakav je bio Đorđe Leza, pretvarala se u zbilju. Ne bješe lako stalno odolijevati mnoštvu pobrkotina. Priče o Đorđevoj domišljatosti, pa i one druge o njegovom tobože ludilu, dopirale su i do nas, i zaista su nas uveseljavale ove površne i neodmjerene procjene o liku našeg prijatelja. Bili smo spremni da prihvatimo šalu, pa i porugu bi pokušali da zaboravimo, ali za šegačenje i prazna čaršijska naklapanja, nijesmo imali ni sluha ni vremena.

Cilj našeg učenja jeste da u svakoj prilici, i na svakom mjestu gdje je to moguće izvesti, vertikalna mora da bude utemeljena i određena kao sublimacija jedne čisto linearne perspektive određenog pomjeranja ka beskonačnom. Ona mora da nadvlada snagu i moć horizontale i prizemljenja, jer samo tako će život, taj vječiti mamurni gubitnik, moći da pobijedi snagu smrti. Zato, dragi moji prijatelji, budimo odani ideji zbog koje smo se sakupili i zbog koje postojimo, kazao je Đorđe u jednoj od poslednjih posjeta družini. U mom odsustvu, odluke će donositi sudija i ako se dogodi da se ja više ne pojavim među vama, to prihvatite kao pobjedu ideje za koju ste se borili i stradali, poput Horacija, jer to će značiti samo jedno: da ste voljom, odricanjem i vjerom uspjeli da do cilja dođete bez moje pomoći. Mene čekaju novi izazovi. Posebno pazite na Horacija. Kako se iznenada pojavio, tako će iznenada i nestati, Ali, ka putu do konačnog cilja, vas ostale ništa ne smije pokolebati. Imate moj blagoslov, a sve drugo se nalazi u snazi vašeg

uvjerenja, da ste na pravom putu, koji vodi do suštine, a ova, za sada u nedodiru, jednom će osmisliti sva vaša kolebanja, stradanja, i nevjerice.

Ne oslanjajte se na sumnju, pogotovo ne na sreću, ona ne posjećuje ljude nama slične.

Stalno vam to ponavljam, naša snaga sazdana je u vjerovanju i predanosti ideji koja nas vodi ushodištu i na kraju konačnom preobražaju. Neki od vas će naučiti stvarno da lete, nekima će to polaziti za rukom samo u mašti, ali u oba slučaja, kada se suština sagleda, razlike neće biti.

Ovaj dugi Đorđev monolog pretočio se u zavjet kome smo ostali odani i privrženi u vremenu što će kao ponornica nositi ka vječnosti ne samo naše, već i sve ostale živote.

Te noći, koja bješe presudna i u kojoj je za dlaku izbjegnuta tragedija, Orlice, tri pijane gracije djevojčure, mimo znanja muških članova sekte, odlučile da se našale sa Horacijem, Vitezom polomljenog nosa, poklisarem tužnog lika, Vrhovnim Gospodarom, najupomijim članom naše družine u Školi Letenja. Namjera im bješe da Horacija obore na zemlju i da mu skinu pantalone pred svima nama. Njegov interes za Orlice, kada se radilo o polu, bješe u svemu minimiziran, za razliku od nas ostalih, spremnih kao zapete puške da u svakoj prilici udovoljimo željama i prohtjevima ovih prelijepih djevojaka. Trebalo je to da bude njihova mala pakost i osveta zbog podređene uloge u organizaciji, i zbog netrpeljivosti koju je Horacije prema njima otvoreno ispoljavao. Žene treba da služe za po kući, govorio je, nijesu one za ozbiljnije stvari, pogotovo nijesu dorasle da budu ravnopravne članice tajnih organizacija kakva je bila naša Škola Letenje. Orlice bi u namjeri bi svakako uspjele, jer zapanjeni Horacije i nije pružao otpor, gledajući u čudu šta mu se dešava, dok revnosni sluga Metlar, u posljednjem času nije priskočio i tako spasao čast Gospodaru, pritom je nimalo nježno čupajući Orlice za kosu i štipajući ih za nabrekle zadnjice, oterao od zapanjene žrtve.

Potom se sastalo na brzinu oformljeno Vijeće Pravednika, kome sam ja, sa zvanjem sudijske, predsjedavao. Vijeće su sačinjavali svi ostali članovi grupe, koji nijesu bili vinovnici nemilog događaja. Odluka bješe neočekivana za sve učesnice ove, po njima, beznačajne igrarije. Prije svega, Orlice su strogo kažnjene. Morale su da klečeći izmole oprost od uvrijeđenog Horacija. Za to vrijeme, on je vikao ili bolje reći, kreštao: objesiti, objesiti. Na kraju im je rekao, da mogu smatrati da su do daljnjeg iz jata udaljene, što su djevojke prihvatile sa kikotom i nerazumevanjem. Presuda, ona najvažnija, bješe usmjerena ka Metlaru, jer on je ipak svojim neprofesionalnim poslovnim odnosom, i nepažnjom, doveo u pitanje ne samo čast Horacija, već na neki način ova pobuna je ugrožavala integritet i

opstanak čitave organizacije, a za takve propuste morala je i prema njemu uslijediti odgovarajuća kazna. Dugo smo vijećali, i u toj noći sve je išlo naopako i tokovima koje nijesmo mogli predvidjeti, pa je i odluka da sluga ubije gospodara, i kasnije kajanjem iskupi svoj grijeh, prihvaćena sa samo jednim uzdržanim glasom, dok je kod svih ostalih naišla na odobravanje. Sasvim pijani Metlar dohvatio je veliki kuhinjski nož da izvrši zadatak. U tom trenutku niko od nas nije pomislio da je ovakva besmislena odluka pripite družine samo srljanje u nov zločin, i to veći od onog što su učinile sledbenice našeg pokreta. Piće nas bješe tako pokosilo, da smo mumlajući jedva uspijevali da kažemo: izvrši, izvrši. Metlar je vitlao nožem, ispuštajući ratničke krike, počeo je da goni Horacija po sobi. Iš, napasti, kričao je Horacije, a kada je vidio da je vrag odnio šalu, u skoku se domogao stola, sa koga se popeo na šifonjer. Horacije leti, Horacije leti, vikala je pijana Veronika. Horacije, najzad na sigurnom, mahao je rukama, i dalje vičući: Iš, iš. Metlar je u bijesu iscijepao zavjese na prozoru, potom je nožem izbušio vrata šifonjera. Poskakivao je pokušavajući da dohvati Horacija, naposljetku je rasjekao vlastiti palac, odbacio nož, prst stavio u usta; strovalio se uza zid, kao da bješe smrtno ranjen, ispuštajući krvavu balu da mu curi bradom. Potom su mu ruke nemoćno klonule na prsa, gledao nas je tužno, kao da se zauvijek opraštao od nas. Krvava mrlja se rascvjetavala, šireći se ispod palca, koji je kao mrtva stvar ležao na bijelini njegove košulje. Braćo, umirem, cvilio je, ovdje sam proboden, pokazivao je na srce. Ljiljana je šaputala: umrijeće, umrijeće. Vukas je odavno bio u erekciji, jer mu je nama ostalima leđima okrenuta neka polunaga Orlica petljala oko šlica, glavom zaronjena u tamu njegovog krila. Po goljoj zadnjici je teško bješe prijepoznati.

Šta se dalje dešavalo u toj noći, niko ne može da kaže.

Minuo je i naredni dan i tek negdje predveče polako smo dolazili sebi. Djevojke su bauljajući tražile po podu i uglovima razbacanu odjeću. Muškarci su pili vodu odagoneći mamurluk, prevrtali ispražnjene flaše, cijedeći poneku preostalu kap alkohola. Metlar je, po navici, spremao sobu. Rana na palcu, koju je sam sebi nanio odavno nije krvarila. Na šifonjeru bješe upražnjeno mjesto.

Horacija, čovjeka koji je u toj noći pijanstva prvi među nama naučio da leti, više nikada nijesmo vidjeli.

Tako smo u trenu izgubili svog prvog člana, a time i mjeru za godišnja doba. Zime bi nas zaticale nespremljene, a mi smo vjerovali da je proljeće tek počinjalo. Horacijev nestanak za sve nas je predstavljao bolno otrežnjenje. Istovremeno je bio prekretnica da naša organizacija postane homogenija. Danirna smo tragali za njim. Nijesmo htjeli da se pomirimo sa činjenicom da ga nema i da nas je napustio.

Veronika, koja i sad pije više od ostalih, tvrdi da Horacije nije ni postojao, već da smo ga mi izmislili, ali to govori samo kada je pijana. Tada plače, i mi je tješimo, govoreći joj da ćemo Horacija svakako naći. Svuda smo ga tražili, raspitivali se o njemu. Išli smo na groblje. Svježih humki nije bilo. Posjetili smo autobusku stanicu, pitali taksiste, tražili ga po granama lokalnog drveća, po kojem je volio da se pentra birajući pogodno mjesto odakle bi pokušavao da poleti kada smo gubili snagu da ga bacamo u visinu. Tražili smo ga u gnijezdu koje smo za njega napravili. Djevojke su u lokalnim novinama objavile oglas u kome smo

nudili nagradu za svaku informaciju. Leza se najzad pojavio. Kazao je da dignemo ruke od svega i da se manemo ćorava posla. Horacije nas je napustio. On se više neće vratiti. Metlar je najviše patio. Sluge uvijek za gospodarem više žale od ostalih, mada nikome nije jasno zašto je to tako. Ljiljana je tvrdila da je Horacije mrtav, i da ga je one noći dok smo mi spavali, Metlar ubio. Jer poznato je, da Metlar u pijanom stanju sve uradi što se od njega zatraži, a kada je trijezan ništa ne radi, osim što čisti otpatke. Metlara je inače najbolje prikazala Veronika kada je rekla, stavljajući se u njegovu odbranu, da kad je pijan može da izvrši svaki zadatak, a čim se otriježni, diže mu se samo pritisak i koristi od njega niko nema, ali da on nekoga ubije, to je već previše. Inače, rekla je još: svi znate da naša organizacija nije stvarana na temeljima destrukcije, nama je siledžijstvo i razaranje strano, nije to naša priroda, nas hrani dobrota i ljubav prema ljudima, a koji su naši krajnji ciljevi, svi dobro znamo. Posle ovako nadahnutog govora, Veroniku smo nagradili spontanom aplauzom. U Metlarovim očima zaiskriše suze. On se ničega nije sjećao. Ponajmanje da je Horacija progonio sa nožem i da je imao namjeru da ga ubije. Mira, koja bješe ćutljiva poput Raleta, vjerovala je da je Horacije odletio u toplije krajeve, kao što rade sve ptice u jesen. Orlovi lete kud im drago, ali nikada na jug, dobacio je Vukas, i tu se nit ovakvih i sličnih razmišljanja kidala za izvjesno vrijeme.

Godine su prolazile sve brže i brže. U mladosti trčiš za godinama, kad zrelo doba dođe, uzaludno od njih bježiš. Njih je sve manje u konačnom zbiru. Lagano smo se gubili u vremenu, ali broj članova naše sekte se nije povećavao. Sastajali smo se rijetko, primjećujući bez pakosti kako nas zub vremena ne mimoilazi. Prto je naglo sijedio i gubio kosu. Ranko zube. Metlar živce i interes za okolinu, a i mene su sve teže prepoznavali. Ljiljana je već treći put mijenjala prezime. Koliko je muževa promenila, nijesmo znali. Veronika je gubila struk, noge su joj bježale u iks. Mira je bila stalno bolešljiva, i svaki put bogatija za jednu boru oko očiju, a siromašnija za nekoliko kilograma. Naučili smo da letimo, mada to umijeće pri susretima nijesmo isticali. Odlučili smo da tajnu o nestanku našeg prijatelja Horacija nikome ne odamo. Otuda nikada nijesmo posjetili policiju, niti smo prijavili njegov nestanak. Ako smo u početku i sumnjali, sada smo znali da je odletio.

Na vrijeme, rekao je Ranko.

Da ne ostari kao mi, dodala je Mira.

Prije izvjesnog vremena sve nas je uzbunio Metlar, pojavio se blijed i prestrašen, kao da je došao sa onoga svijeta. Na samo nama znani signal, okupili

smo se kao i uvijek na našem tajnom sastajalištu.

Vidio sam ga, rekao nam je čim smo se okupili.

Žamor naših glasova utihnuo je i on je zatvorio vrata prostorije za sobom. Čekali smo i čekali. Što mora da se kaže, biće rečeno i bez pitanja, i čemu gubiti energiju, kada je sve manje imamo.

Znate da ja jedini sve ove minule godine održavam i pazim njegovo gnijezdo, nastavio je on. Ponekad u njemu i prilegnem, san me uhvati pa odrijemam sat, dva. Juče poranim. I zamislite, Orao u gnijezdu. Ne mogu da vjerujem. Naš drug Horacije, pretvorio se u pticu, samo mu oči čovječije, blage, tople, radoznale. Gledam ga. Gleda on mene. Kažem mu da sačeka da i vi dođete. Da ga nismo zaboravili. Da smo godine utrošili tragajući za njim. Da smo tugovali i bili nesrećni što ga nije bilo. Da nijesam htio da ga ubijem. Bili smo pijani. Bila je to igra. On se ne pomjera. Krenem da se penjem u gnijezdo, kada se on vinu u nebo. Tek tada sam bio siguran da se Horacije zaista vratio. Sjećate se kako smo ga učili da leti. Pokreti istovjetni, ali ovoga puta, dragi moji, nema pada. Ode. Kolebao sam se da li da vas potražim ili ne. Mislim: nećete vjerovati. Maloprije pođem ka gnezdu. Horacije opet tamo sletio. Nijesam htio da ga plašim, niti da ga molim da nas sačeka. Pa ipak, znam da jedva čekate da ga vidite. Ja se gnijezdu neću približavati. Horacije sluti da sam one davne noći doista htio da ga ubijem, i više mi ne vjeruje.

Čim smo došli do hrasta, vidijeli smo da gnijezdo bješe napušteno. Horacije nije želeo da nas sačeka.

Orlovi su uvijek usamljeni, oni ne lete u jatu, rekla je Ljiljana i maramicom obrisala suze.

U gnijezdu smo pronašli jedno prijelije orlovsko pero koje je Veronika odmah prisvojila. Situaciju nismo shvatili tragičnom. Uostalom, organizacija je i bez Horacija sve ove godine postojala. Nijesmo iznevjerili naše ciljeve. Letimo više nego ikad.

U međuvremenu se mnogo toga dogodilo. Na neobjašnjiv, pomalo mističan način, osnivač naše škole letenja, nepredvidivi Đorđe Leza okončao je život u morskim talasima. Očevici tvrde da je u odjeći, potpuno obučen, zagazio u vodu; mahao je rukama prema pučini kao da nekoga doziva da ga sačeka, i tako, korak po korak, utanjujući u plavu grobnicu, preselio se u vječnost. Bio je neplivač i talasi su ubrzo izbacili na obalu njegovo beživotno tijelo. Očevici, koji su izvadili utopljenika, naprosto je zapanjio sleđen osmijeh i neshvatljiv izraz zadovoljstva na licu davljenika. Još veću zabunu je izazvao pramen duge kose, kojim, kao policijskim lisicama, bjehu vezane njegove ruke.

Začudo, sahrani nije prisustvovalo mnogo svijeta. Mi iz škole letenja smo preuzeli dužnost da našeg vođu dostojno ispratimo do vječne kuće. Na sahrani se pojavio i Đorđev brat. Prvi i poslednji put smo ga tada vidijeli. Bio je utučen i nije se protivio što smo organizaciju oko sahrane preuzeli u cjelosti.

Sanduk sa posmrtnim ostacima Đorđa Leze smo kroz grad, pronijeli uspravno i u vertikali, što je kod prolaznika i slučajnih posmatrača izazvalo nevjericu, a žene sklone sujeverju, tjeralo da se krste i prizivaju Boga. Sanduk smo u istoj takvoj vertikali položili u porodičnu grobnicu.

Sve što je za života uradio bilo je drugačije i mimo ljudi, pa neka i u smrti ostane tako, rekao je Đorđev brat, i mi smo bili zadovoljni što se nije protivio našim odlukama. Ništa nijesmo zaboravljali. Tumačeći nam učenje o vertikalama, još na početku, Đorđe je kazao da se vertikale prostiru i gore i dolje, i da za njih granica nema. One prolaze kroz zemlju kao što prolaze kroz vazduh, mogu biti imaginarne i stvarne; na njima se temelji i učenje o bezmjerju nepojmljivog kosmičkog prostranstva.

Tijelo može u zemlju, rekao je tada, ali čovjekovu dušu niko nije sahranio. Ona je uvijek u vertikali. O tome smo razmišljali dok smo polagali vijence u nepomičnoj tišini mučne procesije.

Najednom je Veronika glasno uzviknula: stigao je Horacije. Rukom je pokazala put neba. I zaista, naš odbjegli drug je kružio ispod oblaka i sa visine posmatrao kako sahranjujemo vođu i učitelja letjenja, koji ga je doveo i primio u naše malo, isposničko jato.

Kada smo na treće jutro posjetili Đorđev grob, Ljiljana je među vijencima ugledala orlovo pero. Veronika je izvadila iz tašne ono koje bješe uzela iz gnijezda kada smo otkrili da se Horacije vratio. Oba smo, kao dva cvijeta, zaboli u zemlju pored humke.

Znali smo da je minulih dana Horacije, nebjeski letač posjetio grob svog učitelja.

Još samo ovo mogu da otkrijem. Zvanje sudije nosim i u privatnom životu. Tako nikome nijesam sumnjiv. Naša organizacija (termin koji samo ja koristim, svi ostali više vole da kažu sekta), kompaktnija je nego ikada. Ni posle sahrane našeg učitelja i vođe nije bilo potrebe da otkrivamo vještine i znanja koja nam je Đorđe u amanet ostavio.

Naše jato je okrnjeno. Metlar se ubrzo posle Lezine smrti objesio. Na istoj onoj stazi obješenih.

Neki krugovi i neke omče se nikada ne zatvaraju.

U reveru sakoa je imao zadjenuto orlovsko pero. Još jedna smrt u vertikali. Bilo nam je žao što se nije okuražio i odletio u nepoznatom pravcu kao Horacije.

Ovako ostavio nam je uspomene i tugu.

Čekamo i dalje da se Horacije vrati živ i zdrav. Samo on može popuniti članstvo. Mogao bi i Leza da se vrati zdrav i čio, da je ostao u plavim prostranstvima sa onom za kojom je tragao.

Ovako, talasi su sve pokvarili. Možda se Horacije pretvorio u galeba, njemu je barem svašta moglo da padne na pamet. Orlovi ne vole more, galebovima je more kao kuća, zato i vjerujemo da naš drug Horacije negdje nad nekim vodenim ambisom, neumornim letom odmjerava beskrajno vodeno prostranstvo. Uvjerili

smo se da je kod njega sve bilo moguće. Možda je nekim čudm i bio očevidac lezinog utapanja. Transformacija je bila osnov svih naših učenja. Ako je svakodnevno mogao da menja imena, Horacije je mogao vjerovatno da mijenja i obličje. Ko će to znati. Neke tajne zauvijek ostaju sakrivene u nedorečenom.

Samo je nama suđeno da budemo i ostanemo ovo što jesmo, rekao je Vukas na poslednjem sastanku.